cogito

Yapı Kredi Yayınları • Üç aylık düşünce dergisi • Sayı: 9 / Güz 1996

Yüz Yılın Psikanalizi

YKY

Yüz Yılın Psikanalizi

Sayı: 9 Güz '96

Cogito
Üç aylık düşünce dergisi
Sayı: 9 Güz, 1996
9. baskı: Şubat 2019
ISSN 1300-2880

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık A.Ş.
adına sahibi:
LEVENT ALTUNBEK

Genel Müdür:
TÜLAY GÜNGEN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:
ASLIHAN DİNÇ

Bu Sayının Editörü:
IŞIK ŞİMŞEK

Yayın Kurulu:
GÜVEN TURAN, CEM AKAŞ,
SELAHATTİN ÖZPALABIYIKLAR, CEYDA
AKAŞ, ÖZEN YULA, IŞIK ŞİMŞEK

Bu Sayıya Katkıda Bulunanlar:
DR. TALAT PARMAN, DR. TEVFİKA İKİZ,
BELLAHABİB

Kapak Tasarım:
FARUK ULAY - PINAR KAZMA

Renk Ayrımı / Baskı:
PROMAT BASIM YAYIM SAN. VE TİC. A.Ş.
Orhangazi Mahallesi, 1673 Sokak, No: 34
Esenyurt-İstanbul
Tel.: (0212) 622 63 63
Sertifika No: 12039

Yapı Kredi Yayınları: 745

Reklam ve Halkla İlişkiler:
DERYA SOĞUK

Yazışma Adresi:
COGİTO
Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık A.Ş.
Kemeraltı Caddesi Karaköy Palas No: 4 Kat: 2-3
34425 Karaköy / İstanbul
Tel.: (0212) 252 47 00 (pbx)
Faks: (0212) 293 07 23
E-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
E-posta: seyda.ozturk@ykykultur.com.tr
İnternet adresi: http://www.cogitoyky.com
http://alisveris.yapikredi.com.tr

Yayın Türü:
Yerel süreli

Partner of "European Network of Cultural Journals – Eurozine"
"Avrupa Kültürel Yayınlar Ağı – Eurozine" Üyesi
www.eurozine.com

Cogito'da yayımlanan tüm yazıların
sorumluluğu yazarına aittir.
Dergide yer alan yazılar kaynak gösterilmek
kaydıyla yayımlanabilir.
Yayın Kurulu, dergiye gönderilen yazıları
yayımlayıp yayımlamamakta serbesttir.
Gönderilen yazılar iade edilmez.

Sertifika No: 12334

Bu sayıda:

5 • Güven Turan • Yüz Yıldır Psikanalizle Bir Divanda...
9 • Işık Şimşek • Editör'den...

11 • Sigmund Freud'un Kronolojisi
13 • Sigmund Freud • Nevroz, Psikoz ve Sapkınlık
21 • Sigmund Freud • Aktarımın Dinamiği Üzerine
27 • Sigmund Freud • Psikanalitik Tedavide Hekime Öneriler
33 • Sigmund Freud • Psikanalizin Yararı (1913)
49 • Sigmund Freud • Üniversitede Psikanaliz Öğretmeli miyiz?
53 • Freud'dan Fliess'e Mektuplar
61 • George Sylvester Viereck • Sigmund Freud'la Görüşme
71 • H.D. • Gidişat
83 • Madeleine Vermorel-Henri Vermorel • Jung'la Yazışmalarının Işığında, Freud'un, Döneminin Psikiyatrisiyle Olan İlişkilerinin Bir Dönemi
93 • Elisabeth Young-Bruehl • Anna Freud'un Analizi
109 • Sandor Ferenczi • Yetişkinler ve Çocuk Arasında Dil Karışıklığı: Tutkunun ve Sevecenliğin Dili
119 • Melanie Klein • Ruhsal Sağlık Üstüne
125 • Wilfried R. Bion • Bağlara Karşı Girişilen Saldırı
137 • Mihaly Balint • Pratisyen Hekime Psikoterapi Üstüne Öneriler
147 • Bernard Penot • Freud'cu Öznenin İcadı ve Ergenlik
155 • André Green • Şey Tasarımlaması, Dürtü ve Dil Arasında
167 • Mustafa Safouan • Psikanaliz Öğretisinde Kadın Cinselliği
177 • Talat Parman • Psikanalist Kimdir?

181 • Bella Habip • Çocuk Psikanalizi Tarihi Üzerine
193 • Mehmet Ergüven • Sembol ve Psikanaliz: Ölüler Adası
201 • Tevfika İkiz • Mizah ve Psikanaliz
205 • Murat Kemaloğlu • Çözümlemeci Süreçte Kültüre Yabancı Söylenceler
211 • Türkiye'de Psikanalizin Konumu Üzerine Bir Söyleşi
219 • Catherine Clément'le Görüşme • André Green:
Acılı Bir Hayatın Analizi
227 • Roger Dadoun • Almaşık Bir Psikanaliz
233 • Catherine Clément • Psikanalize Karşı, Baştan Aşağı Karşı
239 • René Major • Psikanalizle İlişki
245 • Elisabeth Roudinesco • Freud'un Amerikası 1906-1960
251 • Ercüment Aytaç • Bilinç Mühendisleri: Bilimsel Skeç
255 • Türkiye'de Psikanalizle İlgili Basılı Yayınlar (Kitaplar)

265 • Roger Caillois • Celladın Ölümü
276 • Paul Tabori • Şüpheciliğin Aptallığı
294 • Kenneth Westphal • Hegel'in Hukuk Felsefesinin
Temel Bağlam ve Yapısı
317 • Maureen Whitebrook • Anlatı Tarzını Benimsemek:
Roman Kuramsal Politikaya Ne Katabilir?

331 • Yazarlar Hakkında

Yüz Yıldır Psikanalizle Bir Divanda...

Yirminci yüzyılın başat düşüncesi Modernizm ise, yirminci yüzyıl kuşkusuz 1880'lerde başlamıştır, zaman üstüne tarihçilerden daha fazla uğraşan astronomlar ne derse desin. 1996 yılı da yirminci yüzyılda bir büyük dönüm noktasının yüzüncü yılını belirlemektedir. Freud'un "psikanaliz" kelimesini bir yazısında ilk kez kullanışının yüzüncü yılındayız. Bir kelimenin ilk kez kullanılışının ne önemi var mı diyeceksiniz? Söz konusu olan psikanaliz kelimesiyse, durum çok farklıdır kuşkusuz. Öncelikle, bu kelimeyi Freud'dan kopartamazsınız. Freud ve psikanaliz kelimesi doğal bir bütünlük içindedir. Biri olmadan ötekini düşünebilmek, ötekisi hakkında konuşabilmek ne mümkün! Böyle olunca da, psikanaliz kelimesinin Freud'ca ilk kullanışı demek, Freud'un doğuşu demek!

Bana, Freud'un ve psikanalizin durumu hep çok ilginç olduğu kadar çok da garip gelmiştir. Tıpkı Marksizm gibi, Freud ve psikanaliz de yandaş ve karşıtlarıyla varolmaktadır. Şimdiye kadar, okuduğum kitaplarda, katıldığım bilimsel toplantılarda, arkadaş sohbetlerinde, Freud ve psikanalizin adı geçtiğinde, derhal ikiye ayrıldığını gördüm kişilerin. Ya yandaş ya karşısında ama asla asla ilgisiz ya da umursamaz kalamıyor insanlar Freud'a da psikanalize de.

Öyle ki, bizim toplumumuz gibi, psikanalizi sadece okumuş (belki çok az yaşamış) ülkeler için bile dayanılmaz bir "takım tutma/karşı olma" duygusu uyandırmıştır Freud. Örneğin ben, Freud'dan çok Jung'u ve onun analitik psikolojisini kendime daha yakın bulurum, Freud'u da en az Jung kadar okumama karşın, Freud mu Jung mu diye bir durum konulduğunda önüme, Amerika Birleşik Devletleri gibi psikolojik doktor ziyaretlerinin berbere gitmek kadar yaygın olduğu ülkeler içinse, anlamı daha büyüktür Freud'un da psikanalizin de.

Doğrusunu isterseniz, sinirlenirim "Ben Freudcuyum" ya da "Ben Freud'a karşıyım" diyenlere. Çünkü bu yaklaşımın bir görüş, düşünce belirtmekten çok bir "ideoloji" belirlediği kuşkusu vardır bende hep. İdeolojilerin de ister bilim deyin ister bilgi, Freud'u da psikanalizi de tanımlayamayacağına inanıyorum.

Ülkemizdeki Freud çevirilerine, Freud ve psikanaliz çalışmalarına baktığımda bu alanda üzerimize düşen görevi hiç mi hiç yerine getirmediğimiz açıkça belli oluyor. Daha Freud'un bütün yapıtlarının ciddi bir külliyatı çıkmamış. Bu alandaki önemli incelemeler çıkmamış. Bizim pek bir katkımız olmamış, deneme düzeyini aşmayan bir iki yazı dışında. Galiba durum değişiyor bir ölçüde. En azından şimdilik, Toplum ve Bilim dergisi bir özel sayı çıkarttı. Biz Cogito'nun bu sayısıyla daha geniş ve hem modernizmi hem postmodernizmi kavrayan bir geniş yelpazeden yaklaşıyoruz çağımızı belirleyen birkaç kelimeden biri olan psikanalize.

Yeri gelmişken, bu sayımızın hazırlanmasına katkılarından ötürü İstanbul Psikanaliz Grubu çevresine ve özellikle Dr. Talat Parman'a, Psikolog Dr. Tevfika İkiz'e ve Psikolog Bella Habip'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Gönlüm, bu sayıda, psikanalize yeni bir dirim kazandıran, ona felsefi bir boyut katan Lacan yazılarının da bulunmasından yanaydı ama ne yazık ki, gördük ki Lacan henüz çevirmenini bulamamış Türkçe'de ya da biz o çevirmeni bulamadık.

İşte şimdi tam sırası Cogito ile ilgili önemli bir konuya açıklık getirmenin: Biz Cogito'nun her sayısını ağırlıklı olarak bir konuya ayırıyoruz

ama Cogito bir kitap değil, dergi. Dolayısıyla öncelikle, her özel sayımızın ardından gelen sayılarda, o özel sayımızda çıkan yazılarla ilgili tartışmalara açık sayfalarımız. Bizim eksik bıraktığımız, gözden kaçırdığımız önemli yazı önerilerine de açığız.

Hazır açıklıktan söz etmişken, gelecek sayımızı Descartes, kartezyen düşünce ve anti kartezyen düşünceye ayırdığımızı da duyurayım bu arada. Bence bu iki sayının ard arda gelişi hiç mi hiç şaşırtıcı değil çünkü Freud da tam bir kartezyen kanımca. Bu görüşümü nasıl karşılardı acaba, Berggasse 19 numaradaki apartman dairesinin ev halkından uzak bir köşesindeki odadaki ünlü divanda uzanmış, konuşuyor olsaydım sessizce notlarını yazarken üstad?

Güven Turan

Kitap hayattır...

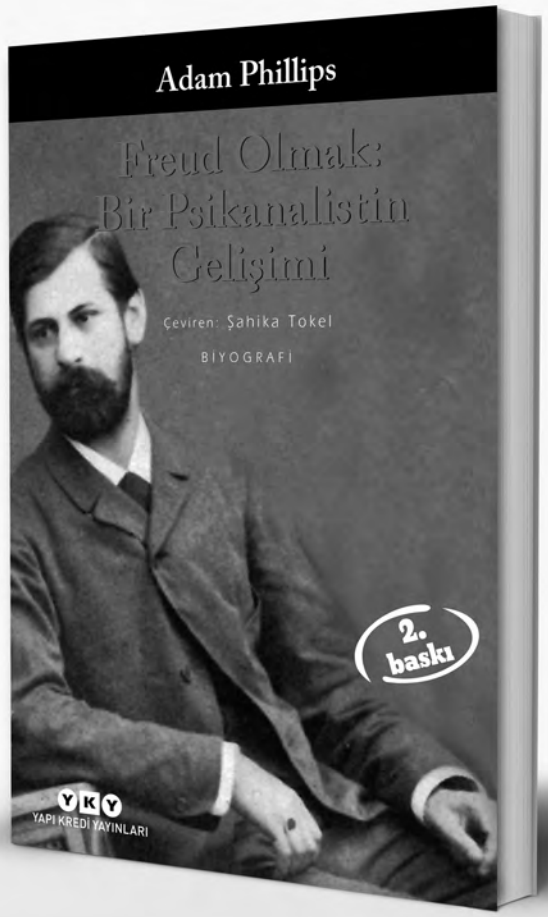
YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

Freud Olmak: Bir Psikanalistin Gelişimi, Freud'un nasıl Freud olduğunun hikâyesi

Psikanalizin yanı sıra edebiyat alanındaki çalışmalarıyla tanınan Adam Phillips'ten sıra dışı bir Freud biyografisi.

"Freud'un çalışması, birçok şeyin yanı sıra yaşamın gerçekleri hakkındaki düşünme biçimimizi değiştirmiştir. Bu çalışma bize sadece yaşamlarımızdaki hiçbir şeyin apaçık olmadığını, gerçeklerin bile tartışmalı olduğunu değil, bizzat gerçeklerin de psikanalitik bakış açısından farklı göründüklerini göstermektedir."

Freud Olmak: Bir Psikanalistin Gelişimi
Adam Phillips
Çeviren: Şahika Tokel
Biyografi, 160 s.

www.ykykultur.com.tr YapiKrediKulturSanatYayincilik YKYHaber

YapıKredi
Kültür Sanat Yayıncılık

Editör'den...

Şu anda elinizde tuttuğunuz dergi, aylar süren okumalardan, toplantılardan, sıkıntılardan, geceleri yatar yatmaz başlayan, arabaların ördeğe, motorsikletlerin ata dönüştüğü bol böcekli psikanalitik rüyalardan, sabahları yaşanan sıkıntılı ve –maalesef– amatör analiz seanslarından, Freud'u yüzde yüz haklı bulmalardan, bulmamalardan, dergiyi hazırlarken ansızın kişisel sorgulamalara başlamalardan sonra, nihayet sizinle artık.

"Yetmiş yıl, bana yaşamı neşeli bir alçakgönüllülükle kabullenmeyi öğretti" derken Sigmund Freud, yüz yıl sonra hâlâ konuşulacağını, dünyanın bambaşka bir yerinde tam yüz yıl sonra yine tartışmaya açılacağını galiba aynı neşeli alçakgönüllülükle kabul ederdi.

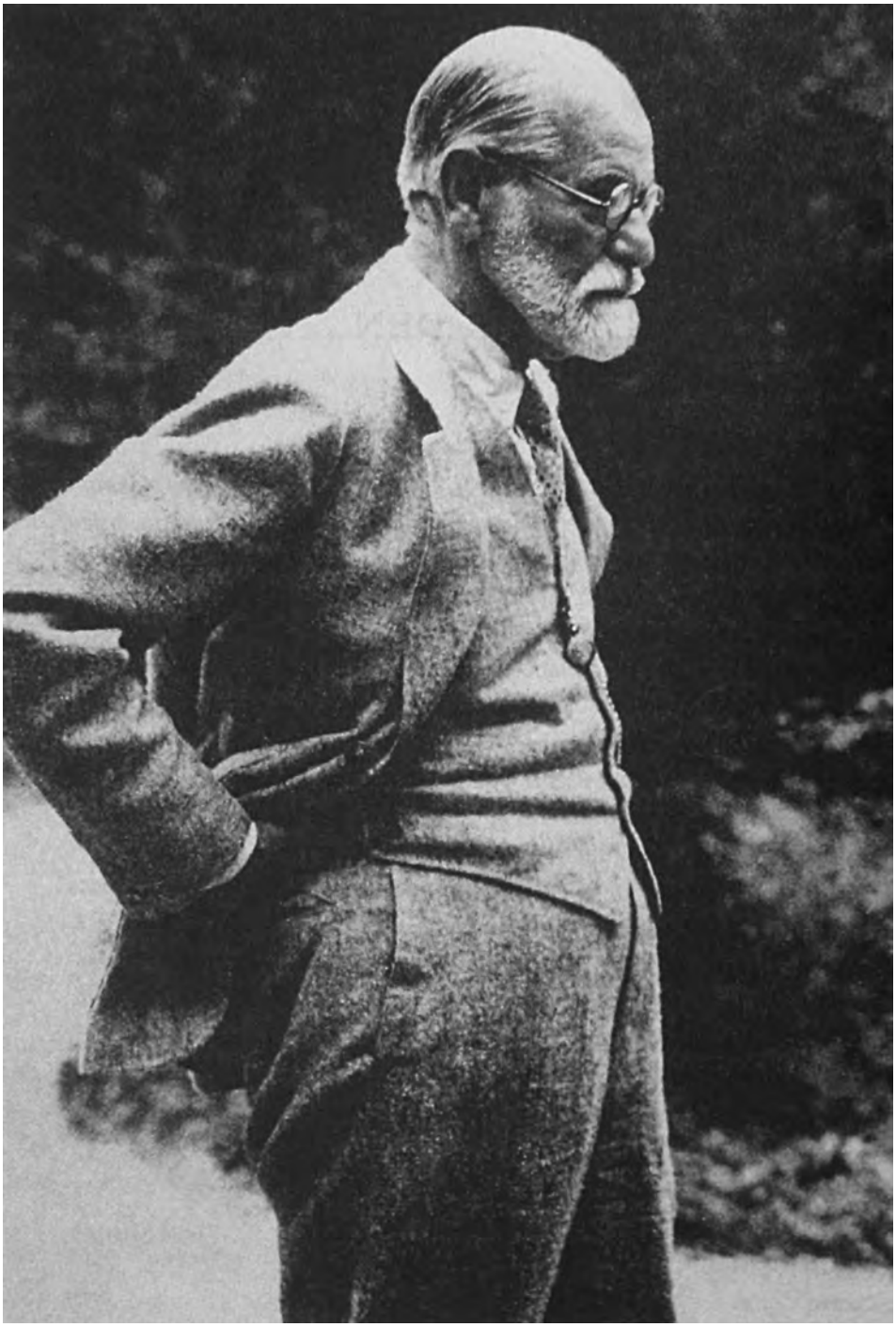
Bu sayıda, Freud'un psikanaliz kelimesini ilk kullandığı metinle başlayan, dünyanın dört bir yanından psikolog, psikanalist, psikiyatrist, edebiyatçı ve akademisyenlerin kimi zaman yanında, kimi zaman karşısında bularak Freud'u ve psikanalizi anlattığı yazılarla süren, yüz yıllık bir yolculuk bulacaksınız.

Ve bu yolculuk, mutlaka bir yerinden fazlasıyla size tanıdık gelecek. Belki bir çocukluk anısından, belki bir aşktan, belki de bir rüyadan....

Ama unutmayın ki,

"Hayal ile yola çıkan zahmet ile can verir!".

Işık Şimşek

Freud'un Kronolojisi*

1856 6 Mayıs günü, Sigmund Schlomo Freud Freiberg'de (Moravya) doğar.

1860 Şubat ayında, Freud ailesi Viyana'ya taşınır; Leopoldstatd'ın bir yahudi mahallesine yerleşir.

1873 Sigmund Freud Viyana Üniversitesi'nde tıp öğrenimine başlar.

1885 13 Ekim günü Freud, Paris'te Salpetriere Hastahanesi'nde Charcot'nun servisinde staj yapmaya başlar.

1887 Kasım ayında, Wilhelm Fliess'le tanıştı; psikanalizin oluşmasında son derece önemli bir yazışma kadar, büyük de bir dostluk başlamış oldu böylece.

1888 Temmuz ayında Freud, hipnotizma tekniğini geliştirmek amacıyla Nancy'ye gidip, Bernheim ve Liébault ile çalışmaya başlar.

1895 Mayıs ayında, Joseph Breuer ile birlikte *Histeri Üstüne İncelemeler* yayımlanır. Nevrozların cinsel nedenbilimi ortaya konur bu yapıtta.

1897 Freud dizgeli biçimde kendi kendini çözümlemeye başlar. Erken baştan çıkarılma kuramından vazgeçer ve çocuk cinselliğine, fantazmlar yaşantısının önemini ve *Oedipus* kompleksinin rolünü vurgular.

1899 4 Kasım günü *Düşlerin Yorumu* yayımlanır. Kitabın kimse farkına varmaz.

1902 5 Mart günü İmparator Franz-Joseph Freud'ün *extraordinorius* profesör olarak atanma kararını imzalar.
Freud, Fliess'le yazışmaya son verir. Çarşamba Psikoloji Derneği'ni kurar.

1904 *Günlük Yaşamın Psikopatolojisi* yayımlanır.

1905 *Cinsellik Kuramı Üstüne Üç Deneme; Bilinçdışıyla ilişkileri açısından esprili sözler; Bir histeri çözümlemesinden parça* (Dora) yayımlanır.

1907 Mart ayında, C.G. Jung ve L. Binswanger Freud'u ziyaret ederler. Bunun peşinden de S. Ferenczi, K. Abraham ve E. Jones ziyaret eder Freud'u.

1908 Nisan ayında, Salzburg'ta I. Uluslararası Psikanaliz Kongresi toplanır.

1909 *Beş Yaşında Küçük Bir Çocuğun Bir Fobisinin Çözümlenmesi* (Küçük Hans);

* Kaynak: Roland Jaccard, *Freud*, PUF, 1983.

Obsesyonel Bir Nevroz Olgusu Üstüne Uyarılar (Fareli adam) yayımlanır. Jung ve Ferenczi ile birlikte ABD'ye gider, Clark University'de konferanslar verir.

1911 Adler istifa eder. *Bir Paranoya Olgusunun Özyaşamöyküsü Üstüne Psikanalitik İncelemeler* (Başkan Schreber) yayımlanır.

1913 *Totem ve Tabu* yayımlanır.

1914 Jung istifa eder.

1917 *Psikanalize Giriş* yayımlanır.

1918 *Bir Çocukluk Nevrozu Tarihinden Alıntı* (Kurt adam) yayımlanır.

1920 *Zevk İlkesinin Ötesinde* ile *Kitle Psikolojisi* ve *Ben Çözümlemesi* yayımlanır.

1923 Çene kanseri teşhisi konur. İlk ameliyatını olur. *Ego ve İd* yayımlanır.

1927 *Bir Yanılsamanın Geleceği* yayımlanır.

1929 *Uygarlığın Sıkıntısı* yayımlanır.

1930 Freud'e Goethe Ödülü verilir.

1933 Mayıs ayında, naziler Berlin'de Freud'un kitaplarını yakarlar.

1938 Mart: *l'Anchluss**. Haziran ayında, Freud Avusturya'yı terk edip İngiltere'ye yerleşir. *Özet Psikanaliz* üstüne çalışır ve *Musa ve Tektanrıcılık* adlı yapıtını yayımlar.

1939 23 Eylül günü Londra'da ölür.

* Almanya'nın Avusturya'yı ilhakı

Nevroz, Psikoz ve Sapkinlik*

Sigmund Freud

Kalitim ve Nevrozlarin Etiolojisi (1896)

Üstat J. M. Charcot'dan bize aktarılan nevrozların etiolojik kuramına karşı birkaç fikir ileri sürmek için, özellikle onun öğrencilerine sesleniyorum.

Bu kuramda, sinirsel kalıtıma atfedilen rolün ne olduğu bilinmektedir. Kalıtım, nevrozla ilgili rahatsızlıkların gerçek ve temel nedenidir. Diğer nedensel etkiler ise sadece "kışkırtıcı ajanlar" olarak adlandırılmalıdır.

Böylece, hocanın kendisi, öğrencileri Bay Guinon, Bay Gilles de la Tourette, Bay Janet ve diğerleri, büyük bir nevroz olan histeri için kalıtımın önemini dile getirmişlerdir. Fransa'da ve aşağı yukarı her yerde, aynı düşüncenin diğer nevrozlar için de savunulduğunu sanıyorum. Bununla birlikte, bu unsur, histeriye benzeyen durumlar için aynı ciddiyet ve kararlılıkla ortaya konmamıştır.

Uzun zamandan beri, içimde bu konuyla ilgili bazı kuşkular taşıyordum. Ancak bir doktorun günlük deneyimine dayanak oluşturacak olaylar bulmam zaman aldı. Şu anda, karşıt savlarım, olaylardan ve soyutlamalardan çıkarılan kanıtlar olmak üzere iki türlüdür. Önem sırasına göre düzenleyerek, ilkinden başlayacağım.

a) Nöropatoloji alanıyla ve sinir sistemine ilişkin bir hastalıkla bağlantısı bulunmayan rahatsızlıklar, yanlış değerlendirilmişlerdir. Bunların bazen sinirsel oldukları ve kalıtımsal bir nevropati eğiliminin göstergesi olduğu düşünülmüştür. Sinirsel olduğu sanılan yüzdeki gerçek nevraljiler ve birçok baş ağrısı, örnek olarak verilebilir. Oysa bunlar, daha çok iltihap sonrası patolojik bozukluklardan ve yutak ile burun boşluğundaki irin akıntılarından kaynaklanmaktadır. Eğer bu rahatsızlıkların tedavisini burun hastalıkla-

* Doğrudan doğruya Fransızca olarak *Revue Neurologique*, IV, 6'da yayımlanmıştır. Kabul edilen metin G.W., I (1952)'lerinkidir. Bu metin, *psikanaliz* kelimesinin Freud tarafından kullanıldığı ilk metindir.

rıyla ilgilenen cerrahlara daha sık bırakırsak, hastaların bundan yarar sağlayacaklarına inanıyorum.

b) Ailesinde bulunan bütün sinirsel rahatsızlıkların söz konusu hastada kalıtımsal sinir hastalığına yol açtığı kabul edilmiştir. Ancak bunların sıklığı rahatsızlığa eğilimi olmayan ailelerle, bu tehlike ile karşı karşıya kalanlar arasındaki belirgin bir ayrımı içerir gibi görünüyor, değil mi? Oysa olaylar, daha çok karşıt fikrin lehinde gelişmiyor mu? Sinirsel rahatsızlıklara olan eğilimde geçişlerin ve derecelerin bulunduğunu ve hiçbir ailenin bundan tamamıyla etkilenmeden edemeyeceğini bilmek gerekir.

c) Kuşkusuz ki kalıtımın sinirsel hastalıklar üzerindeki nedensel rolü hakkındaki düşüncemiz, istatistik alanındaki tarafsız bir araştırmanın meyvesi olmalıdır. Bir varsayımı doğruymuş gibi ele almak söz konusu değildir. Bu araştırma yapılmadıkça, sonradan meydana gelen nevropatilerin varlığının, kalıtımsal nevropatilerinki gibi mümkün olabileceğine inanmamız gerekecektir. Ancak eğilimi olmayan kişilerde sonradan nevropati oluşabiliyorsa, hastamızın akrabalarında rastlanan sinirsel rahatsızlıkların kısmen bu nedenden kaynaklandığını artık inkâr edemeyiz. Soydaki veya ailenin ölmüş bireylerindeki hastalıkların geçmişe yönelik tanıları, çok nadiren başarıya ulaşmaktadır. Bu yüzden, onları irsi sorunu nedeniyle hastaya yakıştırılan kalıtımsal eğilimin inandırıcı kanıtları olarak artık ileri süremeyiz.

d) Sırttaki tabeste ve yavaş ilerleyen felçte frenginin nedensel rolü konusunda Bay Fournier ve Bay Erb ile aynı fikri paylaşanlar oldu. Onlar, kalıtımın tek başına meydana getiremeyeceği bazı hastalıkların patojenisinde güçlü nedensel etkilerin katkısının bulunduğunu kabullendiler. Bununla birlikte, Bay Charcot, son zamanlarına kadar, Fournier'nin günden güne yayılan kuramına kesinlikle karşı çıktı. Bunu üstadın özel bir mektubuyla öğrendim.

e) Bazı nevropatilerin ailesi kusursuz olan sağlıklı bir kişide meydana gelebileceği şüphe götürmez. Beard'in nevrastenisinde de her gün gözlemlenen budur. Eğer nevrasteni, eğilimli kişilerle sınırlı kalsaydı, ona verdiğimiz öneme ve kapsama asla sahip olmazdı.

f) Sinir patolojisinde, benzer kalıtım ve farklı denilen kalıtım vardır. İlki için söylenecek hiçbir şey bulunmamaktadır. Benzer kalıtımdan (Thomsen, Friedreich hastalığı, kas hastalıkları, Huntington koresi... vb.) kaynaklanan rahatsızlıklarda, tamamlayıcı nitelikteki bir diğer nedensel etkinin izine hiç rastlanmaması çok dikkat çekicidir. Ancak diğerinden çok daha önemli görünen farklı kalıtım, bazı eksiklikler bırakmaktadır. Nedensel sorunlarda, tatmin edici bir çözüme ulaşmak için, bu eksikliklerin giderilmesi gerekmektedir. Aynı aile bireylerinin işlevsel ve organik nevropatilere yakalandıklarını ortaya çıkarmak söz konusudur. Burada bir hastalığın diğerinin yerini almasını veya nesilden nesile geçiş sırasını açıklayan bir kural bulunamamıştır. Bu ailelerde, hasta insanların yanısıra, sağlıklı kalan kişiler de vardır. Farklı kalıtım kuramı, bu kişinin niçin aynı kalıtımsal özelliklere pes etmeden katlandığını bize açıklamaz. Ayrıca, bir diğer kişinin, nevropati çeşitleri arasından filanca rahatsızlığa veya sara, akıl hastalığı yerine histeriye niçin yakalandığını da açıklığa kavuşturmaz. Rastlantı, sinir patojenisinde diğer patojenilerde olduğundan daha fazla etkili değildir. Bu yüzden, kalıtımın nevroza eğilimli bir aile bireyinde meydana gelen nevropati türünden belirleyici olmadığını iyice kabullenmek gerekir. Nitekim, başka etiolojik etkilerin varlığından kuşkulanmak yerinde bir davranıştır. Bunlar, daha az anlaşılır[1] bir nitelik taşımaktadırlar ve böylece, herhangi bir sinirsel rahatsızlığın özgül etiolojisi olarak adlandırılmaları gerekmektedir. Bu özel etioloji faktörünün varlığı olmaksızın, kalıtım, hiçbir rol oynamaz. Başka bir etken, söz konusu olan özel etiolojinin yerini alırsa, başka bir nevropatinin oluşumuna yol açar.

[1] 1896 ile 1952 yayınları, "anlaşılır" sözcüğünü kullanmışlardır. 1906'dan 1925'e kadar Freud tarafından gözden geçirilenler ise, "anlaşılmaz" sözcüğüne yer vermişlerdir. (N.d.J.L)

Doktorların dikkati, kalıtımsal nedensel koşulun geniş ufku üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu yüzden, nevropatilerin bu özgül ve belirleyici nedenleri çok az araştırılmıştır.

Bununla birlikte, onlar, özenli bir araştırmanın konusu olarak ele alınmalıdırlar. Genellikle patojenideki etkileri kalıtımınkine kıyasla ikinci derecede kalmasına karşın, bu özgül etiolojinin bilinmesiyle uygulamada büyük bir yarar sağlanacaktır. Doğumundan itibaren, hastada önceden saptanan kalıtımsal eğilim çabalarımıza karşı aşılması güç bir engel oluştururken, bu etioloji, tedaviyle ilgili çalışmamıza olanak tanıyacaktır.

Yıllardan beri, bu nevrozların (histeriye benzeyen işlevsel sinir rahatsızlıkları) etiolojisinin araştırılmasına giriştim. İlerki satırlarda, bu araştırmaların sonucunu aktaracağım. Olası bir yanlış anlaşılmadan kaçınmak için, ilk önce nevrozların sınıflandırılması ve etiolojisi hakkında genel olarak iki uyarıda bulunacağım.

Çalışmama sınıflandırmayla ilgili bir yenilikle başlamam gerekti. Yazarların büyük bir kısmı, saplantıları, zihinsel bozukluğu oluşturan hastalıklar arasında sıralamakta veya onları nevrasteni ile karıştırmaktadır. Buna karşın, ben, saplantı nevrozunu (Zwangsneurose) ayrı ve diğerlerinden bağımsız bir rahatsızlık olarak histerinin yanına koymayı akılcı buldum. Ruhsal işleyişlerini inceleyerek, saplantılarla histeri arasında sanıldığından daha yakın bir ilişki bulunduğunu öğrenmiştim.

Histeri ve saplantı nevrozu, incelediğim büyük nevrozların ilk grubunu oluşturur. İkincisi ise Beard nevrastenisini kapsar. Onu belirti açısından olduğu gibi etioloji bakımından da ayrılan gerçek nevrasteni ve kaygı nevrozu (Angstneurose) şeklinde iki işlevsel duruma böldüm. Söz açılmışken belirtmeliyim ki bu adlandırma benim işime gelmiyor. Gerekli olduğunu sandığım bu ayrımın nedenlerini ayrıntılı bir biçimde 1895'te yayımlanan bir inceleme yazısında açıkladım. *(Neurologisches Zentralblatt, n^{os} Io-II).*

Nevrozların etiolojisine gelince, etiolojik etkiler, önemleri, ve meydana getirdikleri sonuçlarla kurdukları bağlantı şekli açısından birbirlerinden farklıdırlar. Bu yüzden, üç sınıfa ayrıldıklarını kuramsal olarak kabullenmek gerektiğini düşünüyorum: I) Söz konusu rahatsızlığın oluşum için gereken, ancak evrensel nitelikte olup diğer birçok rahatsızlığın etiolojisinde de rastlanan koşullar; 2) Söz konusu rahatsızlıkta olduğu gibi diğer rahatsızlıkların oluşumunda da rol oynadığından, koşulların özelliğini paylaşan, ancak söz konusu rahatsızlığın oluşumu için zorunlu olmayan eşdeğer nedenler; 3) Koşullar kadar gerekli, ancak niteliği sınırlı olan ve sadece ait olduğu hastalığın etiolojisi arasında görünen özgül nedenler.

Büyük nevrozların patojenisinde, kalıtım, bütün vakalarda etkili ve hatta vakaların büyük bir kısmı için zorunlu olan bir koşul işlevini görür. Özgül nedenlerin katkısı olmaksızın etkisini gösteremez ancak kalıtımsal eğilimin önemi, şu şekilde kanıtlanmıştır: Aynı özgül nedenler, sağlıklı bir insan üzerinde gözle görülür hiçbir patolojik sonuç meydana getirmez. Buna karşın, etkileri, eğilimli bir kişide nevroz oluşumuna yol açar. Yoğunluk ve kapsam açısından düşünüldüğünde, bu nevrozun gelişimi, bu kalıtımsal koşulun derecesine uygun olacaktır.

O halde, kalıtımın etkisi, elektrik devresinde, iğnedeki gözle görülür sapmayı arttıran, ancak yönünü belirleyecek güçte olmayan telinkiyle kıyaslanabilir.

Nevrozların kalıtımsal koşulu ile özgül nedenleri arasında bulunan ilişkilerde, not edilmesi gereken başka bir şey daha vardır. Önceden de tahmin edilebileceği gibi, deneyim, etioloji ile ilgili bu sorunlarda, etiolojik etkilerin göreceli niceliklerinin gözardı edilmemesi gerektiğini adeta göstermektedir. Ancak gözlemlerimin bir sonucu gibi görünen bir sonraki olgu tahmin edilmemiştir: Kalıtım ve özgül nedenler, nicelik açısından birbirlerinin yerini alabilir. Aynı patolojik etki, zayıf bir eğilimle birlikte çok ciddi bir özgül

etiolojinin veya hafif bir özgül etki ile birlikte sinirsel kalıtımın çekişmesiyle oluşmuş olabilir. O halde, önemli bir kalıtımsal eğilim derecesinin boşuna arandığı nevroz vakalarına da rastlanmaktadır. Burada kalıtım unsurunun eksikliği, güçlü bir özgül etkiyle giderilmiştir.

Nevrozların eşdeğer veya tamamlayıcı nedenleri olarak, başka rahatsızlıklarda rastalanan tüm sıradan etkenleri sayabiliriz: heyecan, bedensel bitkinlik, şiddetli hastalıklar, zehirlenmeler, travma kazaları, zihinsel yorgunluk... vb. Bunlardan hiçbirinin ve hatta sonuncusunun da düzenli veya zorunlu olarak nevrozların etiolojisi arasına girmediğini savunuyorum. Böyle bir düşünceyi ileri sürmenin evrensel ve kusursuz sayılan teoriye doğrudan doğruya karşı çıkmak olduğunu iyi biliyorum. Beard, nevrasteniyi çağdaş uygarlığın bir sonucu olarak açıkladığından beri, sadece taraftar topladı. Ancak benim bu fikri kabul etmem mümkün değı. Nevrozlar hakkındaki yorucu bir araştırma, bana, nevrozların özgül etiolojisinin Beard'ın bilgisinden soyutlandığını öğretti.

Bu sıradan etkenlerin nedensel önemini küçümsemek istemiyorum. Sık rastlanan ve genellikle hastaların kendileri tarafından da kabul edilen bu etkenler çok çeşitlidir. Gizli veya bilinmeyen bir etioloji olan nevrozların özgül nedenlerinden daha açık bir biçimde kendilerini belli ederler. Genellikle o zamana dek gizli kalan nevrozu belirginleştiren "kışkırtıcı ajanların" rolünü üstlenirler. Bu sıradan nedenlerin değerlendirilmesi, tam bir iyileşmeyi amaçlamayan ve rahatsızlığı önceki belirsizlik durumunda tutmakla yetinen bir tedaviye yardımcı olabilir. Bu yüzden, uygulamada onlardan yarar sağlanmaktadır.

Ancak bu sıradan nedenlerden biriyle herhangi bir sinirsel rahatsızlık arasında, sürekli ve sıkı bir ilişki saptanamamıştır. Sözgelimi heyecan, saranın, Parkinson hastalığının, şeker rahatsızlığının ve diğerlerinin etiolojisi arasında yer alabileceği gibi, histerinin, saplantıların ve nevrasteninin nedenleri içinde de bulunabilir.

Eşdeğer nitelikteki sıradan nedenler, nicelik açısından özgül etiolojinin yerini de tutabilir ancak hiçbir zaman onların yerini tamamen almazlar. Sıradan nedenler eksik olduğunda, bütün etiolojik etkilerin kalıtımsal koşulla ve özgül sebeple temsil edildiği birçok vaka bulunmaktadır. Diğer durumlarda, gerekli olan etiolojik etkenler, nevrozu nicelikleriyle ortaya çıkarmakta yetersiz kalırlar. Gerçekte bir nevroz eğilimi olan görünüşteki sağlıklı olma durumu, uzun sürebilir. O zaman, nevrozun belirginleşmesi için, sıradan bir nedenin devreye girmesi yeterlidir. Ancak bu tür koşullarda, ansızın oluşan sıradan etkenin niteliğinin tamamen önemsiz olduğunu iyice dikkate almak gerekir. Söz konusu, heyecan, travma, bulaşıcı bir hastalık ya da bir diğeri olabilir. Patolojik sonuç, bu değişime göre farklılık göstermeyecektir. Nevrozun türü, her zaman, önceden var olan özgül bir neden tarafından belirlenecektir.

O halde, nevrozların bu özgül nedenleri hangileridir? Bu nedenler kaç tanedir? Herhangi bir nedenle nevrozla ilgili sonuç arasında, nedensel bir ilişki saptanabilir mi? Büyük nevrozlardan her biri özel bir etiolojiye indirgenebilir mi?

Olayların özenli bir incelemesine dayanarak, bu son varsayımın gerçeğe oldukça uygun olduğunu savunuyorum. Sözü edilen büyük nevrozlardan her birinin doğrudan nedeni, sinirsel yapıdaki özel bir bozukluktur. Bu patolojik ve işlevsel değişimlerin ortak kaynağı, kişinin cinsel hayatıdır. Bunlar, ya şimdiki cinsel hayatındaki düzensizlikten ya da geçmiş yaşantısındaki önemli olaylardan kaynaklanır.

Doğrusunu söylemek gerekirse, bu, yeni ve duyulmamış bir önerme değildir. Cinsel düzensizlikler, her zaman, sinirliliğin nedenleri arasında kabul edilmiştir. Ancak diğer "kışkırtıcı ajanlarla" birlikte bulunduklarından, kalıtıma bağlı görülmüşlerdir. Eti-

olojik etkileri, gözlemlenen birkaç sınırlı vakaya indirgenmiştir. Hasta kendiliğinden belirtmedikçe, doktorlar, onları araştırmama alışkanlığını bile edinmişlerdir. Bakış açımın belli başlı özelliklerini, şöyle ifade edebilirim: Bu cinsel etkiler, özgül nedenlerin sınıfına sokulmalıdır. Etkileri, bütün nevroz vakalarında kabul edilmelidir. Son olarak da, cinsel etkinin türü ile nevrozun marazi çeşidi arasında, düzenli bir benzerlik bulunmaktadır. Bu benzerlik, özel bir nedensel ilişkinin kanıtıdır.

Bu kuramın çağdaş doktorlardaki çelişki fırtınasını anımsatacağından oldukça eminim. Ancak beni bu kanıya götüren belgeleri ve deneyimleri burada sunmamın, "sinirsel yapının düzensizlikleri" olarak nitelendirdiğim belirsiz ifadenin gerçek anlamını açıklamanın gereği yoktur. Bu konumda hazırlamakta olduğum bir yapıtta, bunu en geniş ölçüde yapmayı umuyorum. Bu inceleme yazısında, sonuçlarımı dile getirmekle yetiniyorum.

Gerçek nevrasteninin klinik belirtisi çok tekdüzedir. Bunaltı nevrozu (yorgunluk, baştaki ağırlık hissi, gazdan ileri gelen sindirim bozukluğu, kabızlık, belkemiğinde parestezi, iktidarsızlık... vb.) bir kenara bırakılırsa, özgül neden olarak, sadece (aşırı) onanizm veya istemdışı boşalmalarla sınırlıdır.

Zararlı nitelikteki bu cinsel tatminin uzun ve yoğun etkisi, nevrasteninin oluşumunda tek başına yeterlidir. Bunun yanısıra, rastlantıya dayanan tamamlayıcı bir nedenin etkisiyle daha sonra ortaya çıkan nevrastenik damgasını hastaya vuran da odur. Nevrastenideki yapının belirtilerini gösteren kişilere de rastladım. Adını belirttiğim etiolojiyi onlarda ortaya çıkarmayı başaramadım. Fakat en azından, bu hastalarda cinsel işlevin asla normal düzeyde gelişmediğini saptadım. Bunlar, nevrasteni hastasında onanizm sonucunda oluşan yapıya benzeyen bir cinsel yapıya kalıtımsal olarak eğilimli görünüyorlardı.

Bunaltı nevrozunun klinik belirtileri, (sinirlilik, kaygılı bekleyiş, fobiler, tam veya kısa kaygı, korku, baş dönmesi nöbetleri, titremeler, ter, kanama, solunum güçlüğü, kalp atışlarındaki hızlanma...vb; kronik ishal, hareket halinde kronik baş dönmesi, aşırı duyarlılık, uykusuzluk...vb.)[2] çok daha çeşitlidir. Bu nevroz, cinsel yaşamın çeşitli düzensizliklerinin özgül bir sonucu olarak kolayca ortaya çıkarılmaktadır. Bu düzensizliklerden hepsinin, ortak bir özelliği bulunmaktadır. Zorunlu perhize, bastırılmış bir cinsel uyarılmaya (cinsel ilişkiyle tatmin olmamış uyarılma), eksik veya yarım kalmış (doyumla sonuçlanmayan) bir cinsel birleşmeye, hastanın ruhsal gücünü aşan cinsel çabalara ve benzeri bütün etkenlere modern yaşamda büyük bir sıklıkla rastlanmaktadır. Bunlar, cinsel ilişkilerde ruhsal ve bedensel işlevlerin dengesini bozmaya ve sinirsel yapıyı cinsel gerginliğe sürüklemeye uygun gibi görünmektedirler.

Belki de bu uyarılar, söz konusu nevrozun işlevsel mekanizması hakkında yapılmış kuramsal bir açıklamanın başlangıcıdırlar. Bunlar, konunun tam ve gerçek anlamda bilimsel bir açıklamasının günümüzde mümkün olmadığını ve her şeyden önce cinsel yaşamın fiziksel sorununa yeni bir bakış açısıyla yaklaşmak gerektiğini şimdiden düşündürmektedir.

Son olarak, nevrasteninin ve kaygı nevrozunun patojenisinin kalıtımsal eğilim olmaksızın da oluşacağını belirtirim. Bu, günlük gözlemlerimin bir sonucudur. Ancak kalıtım faktörü söz konusuysa, nevrozun gelişimi, bunun korkunç etkisi altında kalacaktır.

Büyük nevrozların ikinci sınıfındaki histeri ve saplantı için nedensel sorunun çözümü, şaşırtıcı derecede basit ve aynıdır. Sonuçlarımı yeni bir psikanaliz metodunun kullanımına, J. Breuer'in araştırma yöntemine borçluyum. Bu yöntemin anlaşılması biraz

[2] Bunaltı nevrozunun nedenleri için olduğu gibi, belirtileri için de yukarıda ismi geçen inceleme yazıma bakınız. *(Neurologisches Zentralblatt, 1895, n^os Io-II)*

güçtür. Ancak bilinçaltındaki fikir oluşumunun karışık yönlerini gün ışığına çıkarmada o denli verimli olmuştur ki onun yeri doldurulamaz. Bu yöntem –burada tasvir edilmesi gerekiyor[3]– yardımıyla, histeri belirtilerinin kaynağına kadar inilmiştir. Bu kaynak, her seferinde hastada üzücü bir heyecana yol açan cinsel yaşamındaki bir olayda bulunmaktadır. Hastanın geçmişine adım adım geri döndüm ve her zaman belirtilerin, anıların ve canlanan düşüncelerin organik bağlantısı doğrultusunda kendime bir yön çizdim. En sonunda, patolojik sürecin hareket noktasına vardım. İncelemeden geçirilen bütün vakalarda, histerinin özgül nedeni olarak kabul edilmesi gereken bir unsurun etkisinin bulunduğunu gördüm.

Bu unsur, tam olarak, cinsel yaşamla ilgili bir anıdır. Ancak önemi son sırada yer alan iki nitelik taşır. Hastanın bilinçdışında anısını taşıdığı olay, erken bir cinsel ilişki deneyimidir. Başka bir kişinin cinsel tacizi sonucunda, cinsel bölgeleri, gerçek anlamda uyarılmıştır. Bu üzücü olayı kapsayan dönem, ilk gençliktir. Bu dönem, çocuğun cinsel olgunluğa ulaşmadan önceki yılları yani sekiz ile on yaşına kadar olan zamanı kapsar.

O halde, histerinin özgül nedeni, buluğ çağı öncesinde yaşanan edilgen bir cinsel deneyimdir.

Beklediğim güvensizlikle mücadele etmek için, olaylarla ilgili birkaç ayrıntıyı ve tamamlayıcı uyarıyı da zaman kaybetmeden dile getirdiğim sonuca ekleyeceğim. Psikanalizi tam anlamıyla onüç histeri vakasına uygulayabildim. Bu sayıdan üçünde, histeri, saplantı nevrozuyla gerçek anlamda birleşmiştir (saplantı ile histeri demiyorum). Yukarıda belirtilen olay, bu vakaların hiçbirinde eksik değildi. Yetişkin bir kişinin hoyratça saldırısıyla ya da o denli çabuk ve itici olmayan bir ayartma ile temsil edilmişti. Fakat bunların hepsi de aynı amaca ulaşmıştı. Onüç vakadan yedisinde, iki tarafın da çocuk olduğu bir ilişki gerçekleşmişti. Küçük bir kız, genellikle erkek kardeşi olan bir oğlan çocuğuyla cinsel ilişkiye girmişti. Bu oğlanın kendisi de, daha önce bir ayartmanın kurbanı olmuştu. Bazen bu ilişkiler, küçük suçluların buluğ çağına kadar yıllar boyunca sürmüştü. Erkek çocuğu, bir hizmetçi veya dadı yüzünden kendisinin de maruz kaldığı aynı davranışları sürekli olarak ve yenilik getirmeden küçük kız üzerinde tekrarlamıştı. Bu yüzden de bu davranışlar, genellikle itici bir nitelikte olmuştu. Birkaç vakada ise, saldırganlık ve çocuklar arasındaki ilişki ya da yinelenen hoyratça taciz eşdeğer sebep olarak yer almıştı.

Erken yaşanan deneyimin tarihi değişiyordu: İki vakada, olaylar silsilesi, küçük varlığın ikinci yaşında başlamıştı. Tercih yaşı, benim gözlemlerimde dört veya beştir. Ancak sekiz ile on yaşından sonra meydana gelen cinsel edilgenlik olayı, artık nevrozun temellerini atamaz. Bu izlenimi belki de rastlantı sonucunda edindim.

İlk çocukluktan beri yaşatılan anılar olduğu ileri sürülen bu itirafların gerçekliğine nasıl inanabiliriz? Bunun yanısıra, histeri hastalarına atfedilen yalan söyleme eğilimine ve uydurma yeteneğine karşı nasıl önlem alabiliriz? Eğer daha inandırıcı kanıtlara sahip olmasaydım, kendimi insanları kandırmakla suçlayacaktım. Fakat hastalar, bu sorunları kendiliklerinden asla anlatmazlar. Böyle bir olayın tam bir anısını birdenbire doktora aktarmak için bir tedavi seansına da hiç katılmazlar. Erken yaşanan cinsel olayın insan ruhunda bıraktığı izi ancak analiz yönteminin etkili baskısı sayesinde anımsatmayı başarabiliriz. Ayrıca gösterdikleri büyük dirence karşı mücadele ederek, anıları hakkında hastaların ağzından laf almak gerekir. Bu anı bilinçlerinde canlandığında, onlar, taklit edilmesi güç bir heyecana yenik düşerler.

İnsan, hastaların tavrıyla etkilenmemişse, bir histeri psikanalizinin sürecine başvurup onu ayrıntılı bir biçimde izlediğinde, ikna oluyor.

3 Bkz. J. Breuer ve Sigm. Freud, *Studien über Hysterie*, Wien, 1896

Erken yaşanmış bu söz konusu olay, hastalığın tarihinde silinmesi güç bir iz bırakır ve başka türlü açıklanamayan bir yığın belirti ve özel niteliklerle temsil edilir. Bu olay nevrozun iç yapısının ince ancak sağlam bağlantısı ile, zaman aşımıyla belirlenir[4] . Eğer yeterli derecede ileriye gidilmediyse, analizin tedavi edici etkisi gecikir. Böylece tümden herşeyin yanlışlığını ortaya koymaktan veya ona inanmaktan başka bir seçim yoktur.

Cinsiyeti henüz yeni ayırt edilen bir kişinin erken yaşta maruz kaldığı bu tür bir cinsel deneyimin histeri gibi sürekli bir ruhsal anormalliğin kaynağı olması nasıl açıklanabilir? Böyle bir varsayım, bu nevrozun ruhsal mekanizması hakkındaki güncel düşüncelerimize nasıl uyar? Birinci soruya tatmin edici bir cevap verilebilir. Hasta henüz çocuk olduğundan, erken dönemdeki cinsel uyarılma, o dönemde hiçbir etki bırakmaz ya da onu az etkiler. Fakat bunun ruhunda bıraktığı iz silinmez. Buluğ çağında cinsel organları çocukluktaki durumla kıyaslanamayacak bir düzeyde etkinliğini geliştirdiğinde, bilinçdışındaki bu anı canlanır. Buluğ çağının sonucu olan bir değişim sayesinde, anı, olay zamanında meydana gelenden tamamıyla farklı bir etki gösterir. Güncel bir olay izlenimini yaratır. Sanki cinsel travma, kendini sonradan belli eder.

Anladığım kadarıyla, bu cinsel anının buluğ çağından sonra canlanmasının (olay bu dönemden önce meydana gelmiştir) doğrudan etkisinin güncel bir olayın etkisini aşmasını açıklayan tek psikolojik olasılığı oluşturmaktadır. Ancak bu anormal duygulanım, insan ruhundaki mekanizmanın zayıf bir yönünü yakalamakta ve mutlaka patolojik bir sonuç doğurmaktadır.

Anının psişik etkisi ile olay arasındaki bu ters ilişkinin anının bilinçdışına itilme nedenini kapsadığını düşünüyorum.

Böylece çok karmaşık bir ruhsal probleme geliyoruz. Bu problem, gerektiği gibi değerlendirildiğinde, ruhsal yaşamın en ince sorunlarını bir gün aydınlığa kavuşturmamızı sağlayacaktır.

Burada dile getirdiğim düşünceler, psikanalizin sonucunundan hareket etmektedir. Erken yaşanmış bir cinsel deneyimin anısının her zaman histerinin özgül nedeni olarak görüldüğünü aktarmaktadır. Bu düşünceler ne Bay Janet'nin nevroz hakkındaki psikolojik kuramıyla ne de bir diğeriyle uyuşmaktadır. Ancak başka bir yerde, "Abwehrneurosen" konusunda açıkladığım kendi yorumlarımla tam olarak uyum göstermektedir.

Charcot'nun söylediği gibi, buluğ çağı sonrasındaki bütün olaylar, histeri nevrozunun gelişimi ve belirtilerinin oluşumu üzerinde etkilidir. Fakat bunlar, sadece "eşdeğer" nedenler, "kışkırtıcı ajanlar" olarak nitelendirilmelidir. Charcot, erken yaşanan cinsel deneyime verdiğim önemi sinirsel kalıtıma vermiştir. Bu tamamlayıcı faktörler, özgül nedenleri etkileyen katı koşullara bağlı değildir. Analiz, sadece çocukluktaki bir olayın bilinçdışında bıraktığı etkiyi anımsattıklarından, histeride patojen bir nitelik taşıdıklarını kesinlikle kanıtlamıştır. Anılar, birinci sıradaki patojen etkiyle olan bağlantıları sayesinde bilinçdışına itilirler. Böylece bilinçteki işlevlerin gücünden soyutlanmış ruhsal bir etkinliğin gelişmesine katkıda bulunabilirler.

Saplantı nevrozu (Zwangsneurose), histerininkine çok benzeyen özgül bir nedenden kaynaklanır. Buluğ çağından önce yaşanmış erken bir cinsel deneyim burada da söz konusudur. Bu olayın anısı, o dönemde veya sonrasında etkili olur. Histeri dolayısıyla dile getirilen aynı açıklamalar ve akıl yürütmeler, diğer nevrozun incelemelerine uygulanabilir (altı vakanın üçü, aynı nedenlere bağlıydı). Önemli görünen tek bir fark vardır. Cinsel edilgenliğin kayıtsızlık, kızgınlık veya korku içinde maruz kalınan bir deneyimin histerideki etiolojinin temelinde bulunduğunu gördük. Saplantı nevrozunda ise tam ter-

[4] 1896 ve 1952 yayınları, "belirlendiği" sözcüğünü kullanmıştır. Freud tarafından gözden geçirilen ve 1906'dan 1925'e kadar olanlar, "zorunlu kılındığı" ifadesini kullanmıştır.

sine zevk veren bir olay, (oğlan çocuğu açısından) isteğin yol açtığı cinsel saldırganlık veya (küçük kız açısından) haz alarak cinsel ilişkiye katılım söz konusudur. Analiz sayesinde derinliğine incelenen ve en sade biçimde ifade edilmelerine olanak tanınan saplantılar, erken yaşanan bu cinsel haz yüzünden, hastanın kendisine yönelttiği suçlamalardan başka bir şey değildir. Ancak bu suçlamalar, bilinçaltının devreye girmesiyle değişime uğrar ve başka bir şekle bürünür.

Bu tür cinsel saldırıların o denli küçük bir yaşta gerçekleşmesi, daha önceki bir ayartmanın etkisini ortaya koymaktadır. Cinsel isteğin erken oluşumu, bu ayartmanın bir sonucudur. İncelediğim vakalarda, analiz bu kanıyı doğrulamıştır. Saplantı vakalarında her zaman rastlanan ilginç bir olgu bu şekilde açıklanabilir. Bu olgu, belirti çerçevesinin sadece histerik olan birkaç belirtiyle daha da karmaşık bir hal almasıdır.

Saplantılarda cinsel yaşamın aktif öğesi, histerinin patojenisinde ise cinsel edilgenlik önem taşımaktadır. Niçin kadınların histeriye eğilim gösterdikleri, erkeklerin ise saplantı nevrozuna yatkın oldukları buradan anlaşılmaktadır. Erkeğin saplantılardan, kadının ise histeriden acı çektiği çiftlere bazen rastlanır. Nevroz hastası olan bu çiftin bireyleri, birbirlerine ilk gençliklerinde âşık olmuşlardır. Erkek kardeş veya kız kardeş söz konusu olduğunda, gerçekte erken yaşanan cinsel deneyimlerden kaynaklanan sonuçlar, sinirsel kalıtımın etkisi olarak düşünülebilir.

Kuşkusuz ki nevrasteniden ve bunaltı nevrozundan soyutlanmış tam histeri veya saplantı vakaları da vardır. Ancak istisnalar kaideyi bozmaz. Genellikle psikonevroz, nevrastenilerin tamamlayıcı unsuru olarak ortaya çıkar. Bunların özgül nedenleri olan cinsel yaşamın güncel düzensizlikleri, aynı zamanda psikonevrozların tamamlayıcı sebepleri olarak etki gösterirler. Psikonevrozların özgül nedeni olan erken yaştaki cinsel deneyimin anısının canlanmasına ve depreşmesine yol açarlar.

Sinirsel kalıtıma gelince, psikonevrozların etiolojisindeki etkisini tam olarak değerlendirecek durumda değilim. Ciddi vakalarda temel bir etken olduğunu kabul ediyorum. Ancak hafif vakalarda etkili olduğu konusunda kuşkuluyum. Bununla birlikte, sinirsel kalıtımın tek başına psikonevrozlara yol açamayacağı kanısındayım. Kalıtımın yanısıra, özgül etiolojileri olan erken dönemdeki cinsel uyarılma da yer almalıdır. Zaten böyle bir durumda, nevrozun türü yani histerinin ya da saplantıların oluşumu, kalıtımla değil ilk gençlikteki cinsel olayın özel niteliği ile belirlenecektir.

Çeviren: Aylin Beşiryan

Aktarımın Dinamiği Üzerine

Sigmund Freud

Tüm yönleriyle ele alınması zor bir konu olan "aktarım", geçenlerde *W. Stekel*'in bu dergisinde ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştı.[1] Şimdi burada, psikanaliz tedavisi sırasında aktarımın nasıl zorunlu olarak ortaya çıktığını ve tedavi sırasındaki bilinen rolünü nasıl üstlendiğini anlamaya yarayacak birkaç gözlem eklemek istiyorum.

Kabul edelim ki, her insan, sahip olduğu yetenekler ve çocukluk yılları sırasında aldığı etkilenimlerin ortak etkisi sayesinde, aşk yaşamını sürdürürken hangi sevgi koşullarını koyduğuna, burada hangi dürtüleri doyurduğuna ilişkin belirli bir özgünlük edinmiştir.[2] Buradan, dış koşullar ve ulaşılan sevgi nesnelerinin doğası izin verdiği ölçüde, yaşamın akışı içinde düzenli olarak yinelenen, yeni baskıları yapılan, deyim yerindeyse bir (ya da birçok) klişe oluşur; elbette bu klişe güncel etkiler karşısında bütünüyle değişmez değildir. Deneyimlerimiz, bu sevgi yaşamını belirleyen bu duygulanımların *(Regung)* yalnızca bir bölümünün, ruhsal gelişim açısından tamamlandığını gösterir; bu bö-

1 *Zentrallblatt für Psychoanalyse*, (Psikanaliz için Merkezi Dergi), Yıl II, Nr. II, s.26.

2 Bu noktada, çocuksu izlenimleri öne çıkarmakla, doğuştan gelen (yapısal) momentlerin önemini yadsıdığımız yollu, yanlış anlamadan kaynaklanabilecek bir itirazdan kendimizi sakınalım. Böyle bir itiraz, insanların, gerçekliğin olağan biçimlenmesine aykırı olarak, tek bir neden olucu momentle yetinmek isteyen nedensel gereksinimlerinin darlığından kaynaklanıyor. Psikanaliz, etiyolojinin rastlantısal faktörleri hakkında çok şey, yapısal faktörleri hakkında da pek az şey söylemiştir, ama bunun biricik nedeni, birincilere yeni bir şey katabilecek olması, ikinciler hakkında ise zaten bilinenlerden daha fazlasını bilmiyor olmasıdır. Etiyolojik momentlerin bu iki çeşidi arasında ilkesel bir karşıtlık kurmayı reddediyoruz; daha çok, gözlenen etkinin ortaya çıkmasında her ikisinin de düzenli bir biçimde ortak etkidiklerini kabul ediyoruz. Bir insanın yazgısını *diabolique destine (Şeytansı Kader)* belirliyor: bu güçlerden tek başına birisi nadiren belirleyicidir, belki de hiçbir zaman tek başına belirleyici değildir. İki güç arasındaki etiyolojik etkililiğin dağılımı yalnızca bireylerde ve tekil olarak gerçekleşebilir. İki faktörün değişen büyüklüklerinin biraraya geldiği dizilerde elbette uç durumlar da olacaktır. Bilgimizin durumuna göre, tek tek vakalarda yapının ya da yaşantının payını başka başka değerlendiririz ve görüşlerimizin değişmesiyle, yargımızı da gözden geçirme hakkımızı koruruz. Ayrıca, yapının kendisini de, atalarımızın sonsuz büyük dizileri üzerindeki rastlantısal etkilerin tortusu olarak anlamak da olasıdır.

lüm gerçekliğe yönelmiştir, bilinçli kişiliğin kullanımının bir parçasını oluşturur. Bu libidinal duygulanımın bir başka bölümü de gelişme sırasında durdurulmuş, bilinçli kişilikten ve gerçeklikten uzak tutulmuştur veya ancak hayallerde ortaya çıkabilir ya da bilinç dışında bütünüyle kaybolmuştur, bu yüzden kişiliğin bilincine yabancıdır. Sevgi gereksinimi gerçeklik tarafından yeterince doyurulmayan bir kimse, karşısına çıkan her yeni kişiye libidinal beklenti tasarımlarıyla yönelmek zorundadır, ve büyük olasılıkla, libidosunun her iki bölümü de, bilinçli ve bilinçsiz olanı da, bu yönelmede yer almaktadır.

Kısmen doyumsuz olan bir kişinin, beklentiler içinde hazır tutulan libido bölümünün, hekimin kişiliğine de yönelmesi bütünüyle normal ve anlaşılır bir durumdur. Bizim varsayımımıza göre, bu bölüm, örneklere tutunacak, söz konusu kişide var olan klişelere uygun olan prototiplere yönelecektir. Ya da, söyleyebileceğimiz gibi, hasta, hekimi sahip olduğu ruhsal düzeneklerden birine ekleyecektir. Bu yerleştirmede, baba-imagosu (Jung'un başarılı tanımıyla)[3] belirleyici olursa, bu durum, hekimle gerçek bir ilişki kurmaya uygundur. Ama aktarım bu örneğe bağlı değildir, anne ya da erkek kardeş imagosuna göre de gerçekleşebilir. Hekime aktarmanın özelliklerini, akla yatkın ve rasyonel bir biçimde haklı çıkarılabilir olanın ölçüsünü ve türünü çok aşarlar, bu aktarımı yalnızca bilinçli beklenti tasarımlarının değil, tersine, geri kalmış olan ya da bilinçdışı tasarımların da oluşturduğu düşüncesiyle aşabilirler.

Psikanalist açısından özel bir önem taşıyan iki nokta açıklığa kavuşmazsa, aktarım özellikleri hakkında söylenecek ve üzerinde düşünecek başka bir şey kalmaz. Birincisi, nevrozlu kişilerde, analiz sırasındaki aktarımın, analiz edilmeyen kişilerde olduğundan çok daha yoğun bir biçimde sonuçlandığını anlamıyoruz, ve ikincisi, analiz dışında sağaltıcı etkinin taşıyıcısı, iyi bir başarının koşulu olarak kabul etmek zorunda olduğumuz aktarımın nasıl olup da tedaviye karşı *en güçlü direnç* olarak karşımıza çıktığı bilmecesini çözemiyoruz. Oysa, bir hastanın serbest çağrışımları kesintiye uğradığında[4], bu tutukluğun her defasında, hastanın hekimin kişiliğiyle ya da ona ait bir şeyle ilgilenen bir düşüncenin etkisi altında olduğu güvencelenerek bertaraf edilebileceği, yeterli sıklıkta kanıtlanabilir bir deneyimdir. Bu açıklama yapılır yapılmaz, tutukluk kalkar, ya da kesintiye uğrama durumu, akla gelen düşüncelerin söylenmesine dönüşür.

Başka durumlarda başarının en güçlü kaldıracı olan aktarımın, psikanaliz sırasında en güçlü direnç aracına dönüşmesi, ilk bakışta, psikanalizin yöntemsel açıdan büyük bir dezavantajıymış gibi görünmektedir. Dikkatli bir gözlemci olan Gabriele Reuter, psikanalizin yeni ortaya çıktığı bir zamanda, nevrozların özü ve oluşumu hakkındaki doğru görüşleri sunan dikkate değer bir kitapta[5], aktarımın bu özelliklerini psikanalizin değil, bizzat nevrozun hesabına yazmak gerektiğini söylemiştir. İkinci sorun ise şimdiye kadar çözümlenmemiştir.

Aktarımın, psikanaliz sırasında karşımıza hangi şartlarda bir direnç olarak çıktığı sorusunu şimdi daha yakından irdeleyelim. Tedavinin psikolojik durumunu gözümüzün önüne getirelim: Bir psikonevroza yakalanmanın değişmez ve kaçınılmaz önkoşulu, Jung'un isabetli bir biçimde, libido'nun *içedönüklüğü*[6] diye tanımladığı olaydır. Bu demektir ki, libidonun bilince yatkın, gerçekliğe yönelik bölümü azalır, libidonun gerçekliğe sırt çevirmiş bilinçdışı, ancak kişinin fantezilerinden beslenebilen bölümü ise bir

3 *Symbole und Wandlungen der Libido, Libido'nun Simgeleri ve Dönüşümleri*, Jahrbuch für Psychoanalyse, III, s.164.

4 Sıradan bir isteksizlik yüzünden söylenmemelerini değil, gerçekten kesilmelerini kastediyorum.

5 *Aus guter Familie*, (İyi Bir Aileden), 1895

6 Jung'un kimi anlatımları, onun bu içedönüklüğü, Dementia Praecox (bu hastalık sonraları, 'Şizofreni' olarak anılacaktır -ç.) için karakteristik olan, başka nevrozlarda ise bu kadar önem taşımayan bir şeyi anladığı izlenimini verir.

o kadar artar. Libido, (bütünüyle ya da kısmen) gerilemeye yönelmiştir ve çocuksu imgeleri yeniden canlandırmıştır.[7] Libidoyu ortaya çıkarmak, yeniden bilincin ulaşabileceği ve sonunda gerçekliğin hizmetine sokmak isteyen analitik tedavi, libidonun izini oraya dek sürer. Analitik çalışma libidoyu saklandığı yerde her bulduğunda bir çatışma ortaya çıkar; libidonun gerilemesine neden olmuş tüm kuvvetler, bu yeni durumu korumak için, bu çalışmaya karşı "dirençler" oluşturacaklardır. Çünkü libidonun içedönüklüğü ya da gerilemesi dış dünyayla belirli bir ilişkiyle (en genelinde: ketlemeyle) gerekçelendirilmeseydi ve o an için amaca uygun olmasaydı, kesinlikle ortaya çıkmazdı. Bu tür dirençler, biricik dirençler değillerdir, hatta en güçlü dirençler bile değillerdir. Kişiliğinin sahip olduğu libido, gerçekliğin çekimini ihmal ettiği için, her zaman bilinçdışı karmaşaların (daha doğrusu, bu karmaşaların bilindışına ait bölümlerinin) çekimi altında kalmış ve gerilemiştir. Onu serbest bırakmak için, bilinçdışının bu çekimi aşılmalıdır, yani, bireyde bilinçdışı itkilerin ve bu itkilerin ürünlerinin, o zamandan beri kurumlaşmış olan bastırılması ortadan kaldırılmalıdır. Gerçekliğe sırt çevirmenin o anki gerekçelendirilmesi ortadan kalkmış olsa bile, bu bastırma, direncin, hastalığın ısrarla sürmesini sağlayan büyük bölümünü oluşturur. Direnç tedaviyi adım adım izler; hastanın her bir düşüncesini, her bir edimini etkiler ve iyileşmeyi hedefleyen güçlerle, iyileşmeye ayak direyen güçler arasında bir uzlaşma oluşturur.

Patojen bir karmaşa, bilinçte (ya belirti olarak göze çarpan ya da hiç görünmeyen) temsil edilişinden, bilinçdışındaki köküne dek izlenirse, çok geçmeden, direncin açıkça boy gösterdiği, bir sonraki düşüncenin onu hesaba katmak ve onun talepleriyle, araştırma çalışmasının talepleri arasında bir uzlaşma olarak ortaya çıkmak zorunda olduğu bir bölgeye varılır. Deneyimlerle kanıtlandığı gibi, aktarım işte burada ortaya çıkar. Karmaşanın elemanlarından (kompleksin içeriğinden) herhangi bir şey, hekimin şahsına aktarılmaya uygunsa, böylece bu aktarım oluşur, bir sonraki düşünceyi üretir ve bu direnç kendini, çağrışımların oluşması belirtisiyle belli eder. Bu deneyimden, bu aktarım düşüncesinin, dirence de yettiği için, öteki tüm düşünce olasılıklarının önüne geçerek bilince vardığı sonucunu çıkarıyoruz. Bir analizin akışı içinde, böyle bir süreç defalarca yinelenir. Bir patojen karmaşaya yaklaşıldığında, her defasında bir karmaşanın aktarıma yatkın bölümü bilince doğru sürülür ve hasta tarafından büyük bir inatla savunulur.[8]

Bu direncin aşılmasından sonra, öteki karmaşa unsurlarının aşılması daha az zorluk çıkartır. Bir analitik tedavi ne kadar uzun sürerse, ve hasta patojen malzemeyi tahrif etmenin, onun açığa çıkarılmasına karşı bir çare olmadığını ne kadar açıkça anlarsa, kendisine açıkça en büyük yararları sağlayan bir tahrif etme türünden, yani aktarım yoluyla tahriften, o denli tutarlılıkla yararlanır. Bu ilişkiler, sonunda aktarım alanındaki tüm çatışmalarla sonuna dek savaşılması gerekecek bir konuma doğru yönelirler.

Bu yüzden analitik tedavide aktarımı öncelikle her zaman direncin en güçlü silahı olarak görüyoruz ve bundan, aktarımın yoğunluğunun ve süresinin, direncin bir etkisi ve anlatımı olduğu sonucunu çıkarabiliyoruz. Gerçi aktarımın mekanizması, çocuksu

7 Libidonun, çocuksu "karmaşa"ları yeniden benimsediğini söylemek kolaydır. Ama bunun bir anlamı olmaz; ancak, bu komplekslerin bilinçdışı bölümlerini benimsediği ifadesi haklı çıkarılabilir –Bu çalışmada ele alınan konunun olağanüstü giriftliği, burada betimlenen psişik olayları muğlak sözcüklerle konuşmadan önce, açıklığa kavuşturulmaları gereken bir dizi birbiriyle bağlantılı sorunu anlama çabasını zorunlu kılıyor. İçedönüklüğün ve gerilemenin karşılıklı sınırlarının belirlenmesi, kompleks öğretisinin libido kuramına eklenmesi, hayal kurmanın bilinçle ve bilinçdışının gerçeklikle ilişkileri vb. bu sorunlardandır. Bu noktada, bu çabaya girişmediğim için özür dilemeye gerek görmüyorum.

8 Ama buradan, aktarım direnci olarak seçilen unsurun, özel bir patojen önem taşıdığı genellemesi yapılamaz. Belirli bir kilisenin ya da tek bir avlunun ele geçirilmesi için yapılan çarpışma, özel bir acımasızlıkla sürdürülüyorsa, bu kilisenin ulusal bir kutsallık taşıdığı ya da o evde, ordunun hazinelerinin saklandığını varsaymak gerekmez. Nesnelerin değeri, belki de yalnızca bu çarpışma için geçerli olan, yalnızca taktik bir değer olabilir.

imgelerin etkisinde kalmış libidonun varlığına dek geri götürülerek açıklanmıştır; ama tedavideki rolünü anlamak, ancak dirençle ilişkileri anlaşıldığı zaman olanaklıdır.

Aktarımın böyle eşsiz bir direnç aracı olmaya uygun oluşu nereden kaynaklanıyor? Bu soruyu yanıtlamanın hiç de zor olmadığı söylenebilir. Ayıp sayılan her bir arzu heyecanının itiraf edilmesinin, hele bu heyecanın ilgili olduğu kişi önünde yapılması gerekiyorsa, bu itirafın daha da zorlaşacağı açıktır. Bu zorunluluk, gerçeklikte, uygulamayı olanaksızlaştıran durumlar ortaya çıkarmaktadır. Hasta, duygu heyecanlarının nesnesini hekimle örtüştürmekle, tam da bunu hedeflemektedir. Ama daha yakından bakıldığında, görünürdeki bu kazancın, sorunun çözümüne götürmeyeceği görülmektedir. Öte yandan, sevecen, özverili bir bağımlılık ilişkisi, itiraf etmenin tüm zorluklarını aşmada yardımcı olabilir. Benzer gerçek ilişkilerde, senden utanmıyorum, sana herşeyi anlatabilirim denilir. Hekime aktarım, itirafın kolaylaştırılmasına da yarayabilir ve insan bunun neden bir zorunluluk doğurduğunu anlamaz.

Burada yeniden sorulan sorunun yanıtı, konu üzerinde düşünmeyi sürdürmekle değil, tedavideki tek tek aktarım dirençlerinin incelenmesiyle kazanılan deneyimden yola çıkarak verilebilir. Sonunda, "aktarım" üzerine kestirmeden düşünmekle, aktarımın dirençte kullanılmasının anlaşılamayacağının ayırdına varılıyor. "Pozitif" bir aktarımı, "negatif" bir aktarımdan, sevecen duyguların aktarımını, düşmanca duyguların aktarımından ayırmaya, hekime yönelik bu iki tür aktarımı ayrı ayrı ele almaya karar vermeliyiz. Olumlu aktarım da ayrıca bilince gelebilen dostane ya da sevecen duyguların aktarımıyla, onların bilinçdışındaki uzantılarına ayrılmaktadır. Analiz, bu uzantıların, düzenli bir biçimde erotik kaynaklara dayandığını kanıtlar, öyle ki, yaşamdaki sempati, dostluk, güven ve benzeri gibi tüm yararlanılabilir duygu ilişkilerinin köken olarak cinsellikle bağlantılı oldukları ve bizim bilinçli öz-algılamamızda ne denli arı ve duyular ötesi olarak görünseler de cinsel hedefin zayıflamasıyla saf cinsel arzulardan geliştikleri görüşüne varmamız gerekir. Başlangıçta sadece cinsel nesneleri tanıyorduk; psikanaliz bize sadece değer verdiğimiz ya da saygı duyduğumuz kişilerin, içimizdeki bilinçdışı için salt cinsel nesneler olabileceklerini gösteriyor.

Demek ki bilmecenin çözümü, hekime aktarımın, ancak olumsuz aktarım ya da bastırılmış erotik heyecanların olumlu aktarımı olduğu sürece, bir direnç olmaya uygun olduğudur. Aktarımı, bilince çıkarmak yoluyla "kaldırdığımızda", hekimin şahsına yönelik duygu ediminin bu iki bileşenini ortadan kaldırmış oluyoruz; öteki, bilince yatkın ve yakışıksız olmayan bileşen varlığını sürdürür ve psikanalizde de, başka tedavi yöntemlerinde olduğu gibi, başarının desteğidir. Bu noktada, psikanalizin sonuçlarının telkine dayandıklarını memnunlukla söyleyebiliriz; ancak telkinden, *Ferenczi*'nin[9] dediği gibi: bir insanı ondaki olası aktarım görüngüleri aracılığıyla etkilemeyi, anlamalıyız. Telkini hastaya, zorunlu sonucu ruhsal durumunun kalıcı bir iyileşmesi olan ruhsal bir çalışma yaptırmak için kullanarak, hastanın nihai bağımsızlığını kazanmasına çalışırız.

Ayrıca, aktarımın direnç görüngülerinin neden diğer tedavilerde, örneğin kliniklerde değil de, yalnızca psikanalizde ortaya çıktığı sorulabilir. Sorunun yanıtı: Bu görüngüler orada da görülürler, ancak, bu tür görüngüler olduklarının kabul edilmesi gerekir. Hatta, kliniklerde olumsuz aktarımın ortaya çıkması oldukça sıktır. Hasta, olumsuz aktarımın egemenliğinde oldukça, klinikten hiç değişmemiş ya da kötülemiş olarak çıkar. Erotik aktarım, kliniklerde, açığa çıkarılmak yerine, yaşamdaki gibi gizlendiği için, o denli engelleyici değildir. Ancak hastayı klinikten çıkararak değil, tersine onu klinikte tutarak, onu yaşamdan uzak bırakarak, iyileşmeye karşı bir direnç olarak ortaya çıktığı görülür. Hastanın şu ya da bu engellemeyi ya da endişeyi klinikte aşması,

9 *Sandor Ferenczi, Introjektion und Übertragung (İçeyöneliklik ve Aktarım),* Jahrbuch für Psychoanalyse, Cilt I, 1909,

iyileşmesi açısından pek de önemli değildir; asıl önemli olan, gerçek yaşamda da ondan kurtulmasıdır.

Olumsuz aktarım, bu yazıların çerçevesinde yapamadığımız, ayrıntılı bir açıklamayı hak etmektedir. Psikonevrozların iyileşebilir biçimlerinde, olumsuz aktarım, çoğu zaman aynı kişiye yöneltilmiş olarak, sevecen aktarımın yanında yer alır, bu durum için, *Bleuler* iyi bir deyim olan zıtdeğerlilik *(ambivalence)* deyimini kullanmıştır.[10] Duyuların böyle bir zıtdeğerliliği, bir noktaya kadar normal görünüyor, ama duyguların büyük ölçüde zıtdeğerliliği, kesinlikle nevrotik kişiliğin başka bir belirtisidir. Saplantılı nevrozda, "karşıt çiftlerin birbirinden ayrılması"nın erkenden gerçekleşmesinin, dürtüsel yaşam açısından karakteristik olduğu ve bu yaşamın yapısal koşullarından birini oluşturduğu görülüyor. Duygu yönlerinin zıtdeğerliliği, nevrozluların aktarımlarını direncin hizmetine sunma yeteneğini en iyi bir biçimde açıklamaktadır. Aktarım yeteneği, paranoyaklardaki gibi önemli ölçüde negatif olduğunda etkileme ve iyileştirme olanağı ortadan kalkar.

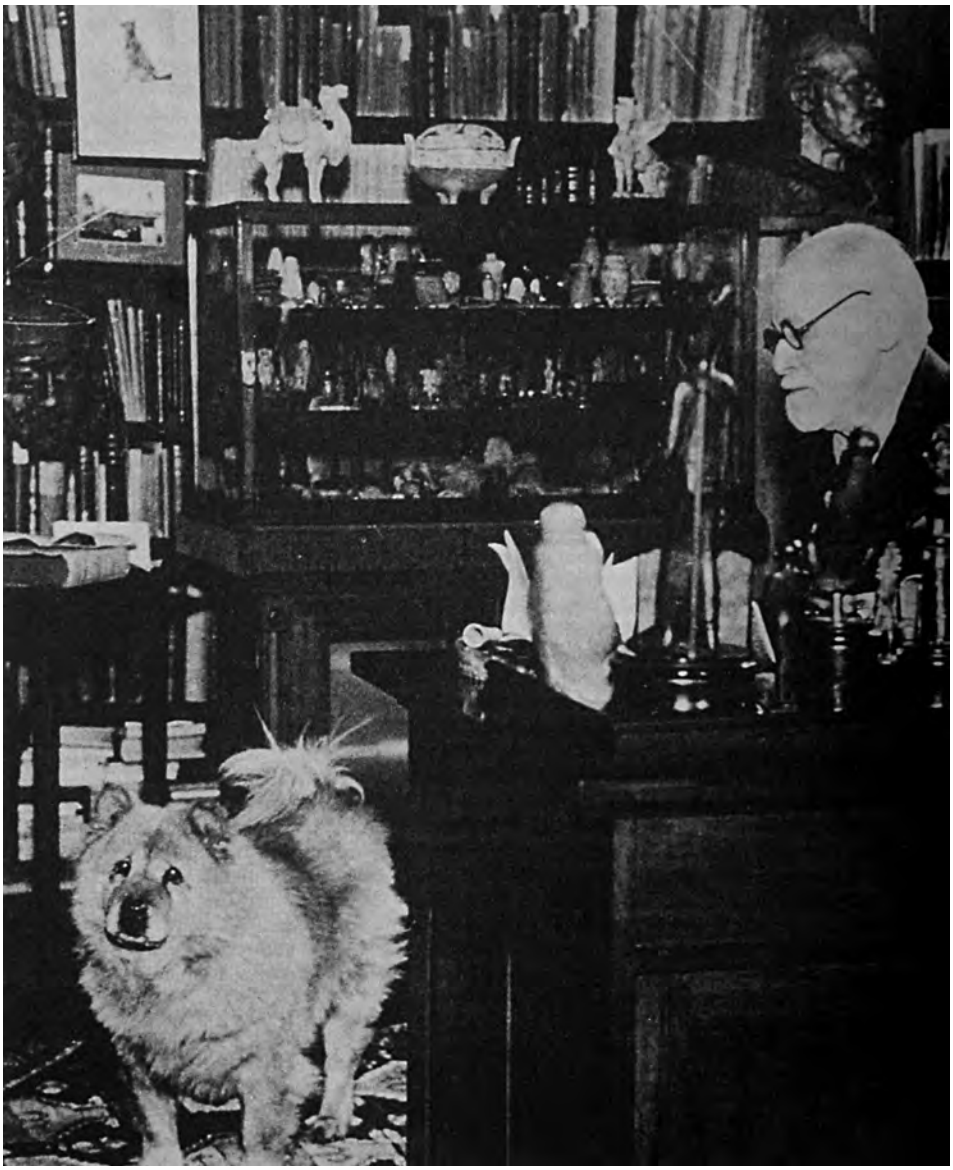
Buraya kadar yaptığımız tüm irdelemelerle, aktarım görüngüsünün yalnızca bir yüzünü değerlendirdik; dikkatimizi aynı konunun bir başka görünümüne de yöneltmemiz gerekecek. Analiz edilen hastanın verimli bir aktarım direncinin etkisi altına girer girmez, nasıl da hekimle gerçek ilişkisinin dışına savrulduğu, sonra da, psikanalizin, akla gelen her şeyi, eleştiriye tabi kılmadan bildirme biçimindeki temel kuralını önemsememe özgürlüğü içine girdiği görülür. Tedavi başlangıcındaki niyetleri unutur, ve kısa süre önce kendisine en büyük etkide bulunan mantıksal bağlamlara ve kararlara karşı şimdi kayıtsız kalır. Bunları gören her hekim bu olguları burada belirttiklerimiz dışındakilere atfetme eğilimindedir. Bu nedenler aslında hiç de uzakta değillerdir; yine tedavinin analiz edileni içine soktuğu durumdan kaynaklanırlar.

Bilincin kontrolünden çıkmış libido'nun izinin sürülmesiyle, bilindışının alanına girilmiştir. Hedeflenen reaksiyonlar şimdi, düşlerin incelenmesinden tanıdığımız, bilindışı olayların karakterlerinden bazılarını günışığına çıkarmaktadırlar. Bilinçdışı heyecanlar, tedavinin istediği gibi anımsanmak istemezler, tersine, kendilerini yeniden üretmeye eğilimlidirler. Hasta, tıpkı düşteki gibi, bilinçdışı heyecanlarının uyandırılmasının sonuçlarına güncellik ve gerçeklik atfeder; tutkularını, gerçek durumu gözönünde bulundurmadan oynamak ister. Hekim onu bu duygu heyecanlarını tedavi bağlamına ve kendi yaşam öyküsüne yerleştirmeye, onları düşünen incelemeye tabi tutmaya ve ruhsal değerlerine göre tanımaya yöneltmek isteyecektir. Hekim ve hasta arasındaki, frenlemeli veya boşalmalı zihinsel ve içgüdüsel güçler arasındaki bu savaşım, hemen hemen bütünüyle aktarım görüngülerinde gerçekleşir. Nevrozun kalıcı bir biçimde iyileştirilmesi anlamına gelen zafer, bu alanda kazanılmalıdır. Aktarım görüngülerinin alt edilmesinin, psikanaliste en büyük zorlukları çıkardığı yadsınamaz; ama tam da bu görüngülerin bize, hastanın gizli ve unutulmuş sevgi heyecanlarını güncelliğe çıkarma ve apaçık kılma biçiminde paha biçilmez bir hizmet sunduklarını da unutmamak gerekir, ne de olsa, kimse *in absentia* (yokluğunda–ç.) ya da *in effigio* (simgesel olarak) öldürülemez.

(Zur Dynamik der Übertragung)

Çeviren: Mustafa Tüzel

[10] E. Bleuler, *Dementia praecox oder Gruppe der Schizrophenien in Aschaf Aschaffenburgs Handbuch der Psychiatrie*, 1911 –Zıtdeğerlilik hakkında 1910'da Bern'de verilen konferans, Zentralblatt f. psa. I, s. 266'da yayımlandı– W Staekel aynı görüngüler için daha önce "çiftkutupluluk" tanımını kullanıyordu.

Freud köpeği Jofi ile birlikte, 1937.

Psikanalitik Tedavide Hekime Öneriler

Sigmund Freud

Burada önereceğim teknik kurallara, yıllar süren deneyimlerim sonucunda, bana zarar verdiğini gördüğüm öteki yöntemleri izlemekten vazgeçtikten sonra vardım. Bu kuralların, en azından içlerinden birçoğunun, tek bir kuralda özetlenebileceği kolaylıkla görülebilir. Umarım, bu kuralların gözönünde bulundurulması, psikanalizi uygulayanların boş yere bir yığın çaba harcamasının önüne geçer ve onları bazı şeyleri görmezden gelmekten alıkoyar; ama açıkça söylemeliyim ki, bu teknik bana, amaca uygun biricik teknik olarak görünmektedir. Bütünüyle başka nitelikteki bir hekim kişiliği, hastalara ve çözülmesi gereken soruna karşı başka bir yaklaşımı tercih edebilir. Buna itiraz edecek değilim.

a) Günde birden fazla hastayla ilgilenen analistin karşı karşıya olduğu ilk görev, aslında en zor olarak görünendir. Burada sözünü etmek istediğim, bütün o sayısız isimleri, verileri, anı ayrıntılarını, bir hastanın tedavi sırasında aylar ve yıllar boyunca ortaya döktüğü düşünceleri ve hastalık belirtilerini bellekte tutmaktır ve aynı şekilde onları aynı tarihlerde ya da daha önce analiz edilen başka hastalar tarafından ortaya konan benzeri malzemelerle karıştırmamaktır. Günde altı, sekiz ve hatta daha çok sayıda hastayı analiz etmek zorunda kalınıyorsa, bunu başarmaya çalışan bir bellek, dışarıdan bakanlarda hayranlık, inanmama ve hatta acıma uyandıracaktır. Her halûkarda böyle bir veri yığınıyla başa çıkabilmeyi sağlayan teknik merak edilecek ve özel yardımcı araçlardan yararlanıldığı düşünülecektir.

Oysa bu teknik çok basit bir tekniktir. Tüm yardımcı araçları, hatta not almayı bile

reddeder ve basitçe, dikkatini özel bir şeye yöneltmemeye ve duyulan her şeye karşı, bir defasında önerdiğim gibi, "aynı serbest dikkatle ve aynı dalgalanan dikkatle" kulak kesilmeye dayanır. Böylelikle her gün saatlerce aynı düzeyde gerçekleştirilemeyecek olan dikkati yoğunlaştırmak için harcanacak çabadan tasarruf edilmiş ve maksatlı bir dikkat yöneltmenin ayrılmaz sonucu olan eldeki malzemeden seçim yapmak gibi bir tehlikeden kaçınılmış olunur. Bu durum istemli dikkat gösterildiğinde olur; analist belleğine dikkatini çeken bir noktayı kaydederken diğerlerini etmez ve bu seçim onun beklentilerine ve eğilimlerine uygun olmuş olur. İşte tam da kaçınılması gereken budur; hekim seçme yaparken kendi beklentilerine uyarsa, zaten önceden bildiklerini bulma tehlikesi ile karşı karşıyadır; kendi eğilimlerini izlerse, kendisine sunulanı çarpıtmış olacaktır. İşittiğimiz şeylerin anlamının ancak çok sonradan ortaya çıktığını unutmamalıyız.

Görüldüğü gibi, herşeye eşit ölçüde dikkat etme ilkesi, analiz edilenden, aklına gelen herşeyi, eleştirmeden ve seçmeden anlatmasını istemenin zorunlu karşılığıdır. Hekim başka türlü davranırsa, "psikanalizin temel kuralı"na hasta tarafından uyulmasıyla elde edilen kazanımı büyük ölçüde yok eder. Hekim için kural şudur: dikkat yetisinin tüm bilinçli etkileri uzak tutulur ve iş bütünüyle "bilinçdışı belleğe" bırakılır, ya da basit bir teknik anlatımla: hasta dinlenir ve birşeyler akılda kalıp kalmadığı önemsenmez.

Bu yöntemle ulaşılan sonuç, tedavinin tüm hedeflerini karşılar. Malzemenin, şimdiden bir çağrışım yaratabilen unsurları, hekim açısından da bilinçle kullanılabilirler; diğerleri, henüz bağlamsız, kaotik bir düzen içindekiler ise önce dibe çökmüş gibidirler, ama analiz edilen hasta onların ilişkilendirilebileceği ve böylelikle sürdürülebileceği yeni bir şeyler söylemez, hemen belleğin yüzeyine çıkmaya hazırdırlar. Sonra, bilinçli olarak bellekte tutulmaya çalışılırsa, büyük olasılıkla unutulmuş olacak bir ayrıntı, aradan uzun zaman geçtikten sonra yeniden üretildiğinde, hastanın "özellikle iyi bellek" hakkındaki hak edilmemiş övgüleri, gülümsemeyle karşılanır.

Bellekteki bu hatalar, yalnızca, özgün koşulda rahatsız olunduğunda (ilerde görülecek), yani analistin idealinin oldukça gerisinde kalındığında gerçekleşebilirler. Bir hastanın anlattıklarını başka hastaların getirdikleri ile karıştırmak oldukça ender görülür. Hekim ve analiz edilen arasında herhangi bir ayrıntıyı söyleyip söylemediği ve nasıl söylediği hakkında yapılan tartışmalarda, çoğu kez hekim haklıdır.[1]

b) Kapsamlı notlar tutulmasını, hastanın her dediğinin yazılmasını analiste tavsiye etmem. Bunun kimi hastalarda uyandırdığı rahatsız edici izlenim bir yana, dikkati toplamak konusunda öne sürdüğümüz nedenler, bu konuda da geçerlidir. Bu malzeme yazıya ya da stenoya geçirilirken, zorunlu olarak bir seçmeye tabi tutulur, dinlenilenlerin yorumlanmasında daha iyi bir uygulama alanı bulabilecek zihinsel etkinliğin bir kısmı burada harcanmış olur. Bağlamdan kolayca koparılabilen ve örnekler olarak bağımsız kullanılmaya uygun olan tarihler, düşler bu ya da dikkate değer olaylar için bu kuralın dışına çıkılabilir. Ama ben bunu da yapmıyorum. Örnekleri akşam, çalışma bitiminden sonra, ezberimden yazıyorum; ilginç bulduğum düşleri saptama görevini hastaya bırakıyorum, düşü anlattıktan sonra kaydettiriyorum.

c) Seans sırasında yazıya dökme, tedavi edilen vakayı bilimsel bir yayının konusu yapma niyeti varsa haklı olabilir. İlkesel olarak bunu reddetmek elbette söz konusu olamaz. Ama yine de, analitik gözlemlerin yazılmasının, beklenildiğinden daha az işe yaradığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu gözlemler, aslına bakılırsa, "modern" psiki-

[1] Analiz edilen, sık sık, belirli bir bildirimi zaten daha önce yapmış olduğunu öne sürerken, bunu şimdi ilk kez yaptığı rahat bir üstünlükle güvencelenebilir. Bunun nedeni, analiz edilenin daha önce bu bildirimi yapmaya niyetlenmiş ama bunu yapmak için, hâlâ süren bir direnç tarafından engellenmiş olmasıdır. Analiz edilen, bu niyetin anısını, onun gerçekleştirilmesinin anısından ayıramaz.

yatrinin bize kimi çarpıcı örneklerini sunduğu o sahte kesinliği hatırlatırlar. Aslında okuyanı yorarlar ve onun analizde olmasının yerine geçmezler. Biz, okuyucu analiste inanmak istiyorsa, ona malzemeyi bir parça işleme kredisini de verdiği deneyimini kesinlikle yaşadık; okuyucu analizi ve analisti ciddiye almak istemiyorsa, sadık tedavi tutanaklarına da aldırmıyor. Psikanalitik durumlarda bulunacak açıklık eksikliğini gidermenin yolu bu değildir.

d) Gerçi, bilimsel araştırmanın ve tedavinin biraradalığı, analitik çalışmanın zaferlerinden biridir. Ancak birine yarayan teknik, belirli bir noktadan sonra, öbürüne yaramayabilir. Bir olguyu, bilimsel olarak ele almak, bilimsel ilginin gerektireceği gibi, oluşumunun tedavisi henüz tamamlanmadığı sürece kurmak, ilerleyişini çözmek istemek, ara sıra o anki durumu hakkında kayıtlar tutmak tedavisi henüz tamamlanmadığı sürece iyi değildir. Daha en başından, bilimsel değerlendirmenin belirlediği ve onun gereklerine göre davranılan böyle olgularda başarıya ulaşılmaz; buna karşılık, adeta amaçsızca davranılan, her türlü değişme karşısında şaşırılan ve karşısına hep yeniden hazırlıksız ve varsayımsız çıkılan olgularda, en iyi sonuçlara ulaşılır. Öyleyse analist ne yapmalıdır? Analist için doğru tavır, gerektiğinde bir ruhsal yaklaşımdan bir diğerine geçmek, analiz ettiği sürece spekülasyonda bulunmamak ve akıl yürütmemek ve elde edilen malzemeyi ancak analiz bittikten sonra senteze tabi tutmaktır. Bilinçdışının psikolojisi ve nevrozların yapısı hakkında, psikanalitik araştırmalarla elde edebileceğimiz tüm bilgilere ya da en azından tüm önemli bilgilere sahip olduğumuzda, iki yaklaşım arasındaki fark önemsizleşecektir. Günümüzde bu hedefin henüz çok uzağındayız ve bugüne dek bilinenleri sınamak ve yenilerini bulmak yolunu kendimize kapatmamalıyız.

e) Meslektaşlarıma, psikanalitik tedavi sırasında tüm duygularını ve insani merhameti bile bir yana bırakan ve tüm zihinsel gücünü tek bir hedefe: ameliyatı olabildiğince titizlikle yapmaya yönelten cerrahları örnek almalarını, ne kadar hararetle tavsiye etsem azdır. Günümüz koşullarında en tehlikeli duygusal eğilim ve psikanalisti en çok tehdit eden tedavide yeni ve çok eleştirilen araçlarla, başkaları üzerinde ikna edici olabilecek bir şeyler ortaya koyma gururudur. Böyle yapmakla, sadece kendini elverişsiz bir çalışma ortamına sokmakla kalmaz, hastanın belirli dirençlerine de kendini korumasızca teslim etmiş olur. Analistten istediğimiz bu duygusal uzaklık, iki taraf için de en yararlı koşulları oluşturması yanında, hekim kendi duygusal yaşamını korur ve öte yanda, hasta, bugün ona sağlayabileceğimizin en büyük yardımı görmüş olur. Eski bir cerrah, şöyle der: *Je le pansai, Dieu le guerit*. Analist de hemen hemen aynı şeyle yetinmelidir.

f) Tek tek ortaya konulan bu kuralların neyi hedeflediklerini anlamak çok kolaydır. Hepsi de analiz edilenin uyması beklenen "psikanalizin temel kuralı"na yöneliktir. Nasıl ki analiz edilenin, aklından geçen her şeyi, kendisini bir seçme yapmaya zorlayan her türlü mantıksal ve duygusal itirazı bir yana atıp, söylemesi gerekiyorsa, hekim de, aynı şekilde gizli bilinçdışının yorumlanması, tanınması amacıyla, kendisine anlatılan hiçbir şeye, hastanın yapmadığı seçmenin yerine geçecek bir sansür uygulamamalıdır. Analist hastanın verici bilinçdışına, alıcı organ olarak kendi bilinçdışını yöneltmelidir, tıpkı telefonda göndericiye karşı alıcının konumlandığı gibi. Ahize, elektrik dalgalarını yeniden ses dalgalarına dönüştürüyorsa, hekimin bilinçdışı da, hastanın bilinçdışından kendisine iletilenlerden, hastanın çağrışımlarının oluşturduğu bilinçdışını oluşturabilmelidir.

Ancak hekim, kendi bilinçdışından bir araç olarak yararlanacaksa, kendisi de bir psikolojik halde olmalıdır. Kendisi, kendi bilinçdışından bildiklerini, bilincinden uzak tutacak dirençlere taviz vermemelidir. Aksi halde analize yeni türde bir seçme ve bozma sokacaktır, ki bu onun bilinçli dikkat kesilmesinin yol açacaklarından daha tehlikeli ola-

caktır. Burada kendisinin de normal bir insan olması, kendisini psikanalitik bir sadeleşmeye tabi tutmuş olması ve analiz edilenin sunduklarını anlamasını engellemeye uygun olan kendi komplekslerinin ayırdına varmış olması yeterli değildir. Analistin bu tür kişisel hatalarının onu niçin diskalifiye edici olduklarından kuşku duyulamaz; hekimdeki her çözülmemiş bastırma, onun analizdeki algılamasında, W. Stekel'in isabetli sözcükleriyle bir "kör leke"ye denk düşer.

Yıllar önce, nasıl analist olunabileceği sorusuna, 'kendi düşlerini yorumlayarak' diye yanıtlamıştım. Elbette bu hazırlık birçok kişi için yeterlidir, ama analizi öğrenmek isteyen herkes için değil. Üstelik kendi düşlerini başkalarının yardımı olmadan yorumlamayı da herkes başaramaz. Zürih Analitik Okulu'nun bu koşulu netleştirmiş ve başkalarına psikanaliz uygulamak isteyen herkesin, önce kendisini bir uzmana psikanaliz ettirmesi koşuluna dönüştürmüş olmasını, bu okulun birçok katkısından biri olarak görüyorum. Görevini ciddiye alan herkes, basit bir avantajdan daha çoğunu vaad eden bu yolu seçmelidir; herhangi bir hastalık zorlaması olmadan, kendini yabancı bir kişiye açma özverisi, cömertçe ödüllendirilecektir. Sadece, kendi kişiliğinin gizli yanlarını öğrenme niyeti, en kısa zamanda ve en az duygusal harcamayla gerçekleştirilmiş olmakla kalınmayacak, hiçbir kitap okumasının veya konferans dinlemenin veremeyeceği izlenimler ve kanılar elde edilecektir. Ayrıca, analiz edilenle analizi uygulayan arasında kurulan sürekli ruhsal ilişkinin kazanımı da küçümsenmemelidir.

Gerçekte sağlıklı olan bir kişinin böyle bir analizi, kolaylıkla anlaşılacağı üzere, tamamlanmamış kalacaktır. Bu analizle edinilen, kendini tanımanın ve kendine hâkim olmanın yüksek değerini anlayabilen bir kimse, kendi kişiliğinin analitik araştırılmasını daha sonra kendini analiz ederek sürdürecek ve kendi dışında olduğu gibi kendi içinde de hep yeni şeyler bulmayı bekleyecek alçakgönüllülükte olacaktır. Ama bir analist olarak, kendi analizine özen göstermeye tenezzül etmeyen biri, hastalarındaki birçok şeyi öğrenmek yeteneğinden yoksun olmakla kalmaz, başkaları için de bir tehlike oluşturabilecek daha ciddi bir durumla karşı karşıya kalır. Kendi kişiliğinin kaba bir öz-algılamayla tanıdığı özgünlüklerini, genelgeçer bir kuram olarak bilime yansıtmaya çalışacak, psikanalitik yöntemin itibarını zedeleyecek ve deneyimsiz kişileri yanlış yönlendirecektir.

g) Hekimin yaklaşımından, hastanın tedavisine geçiş yapılacak birkaç kural daha ekliyorum.

Genç ve hırslı psikanalistin, hastayı etkilemek ve onu dar kişiliğinin duvarlarından dışarı çıkartmak için, kendi bireyselliğinden birçok şeyi ortaya koymasının elbette bir çekiciliği vardır. Eğer hekim hastaya kendi ruhsal bozukluklarını ve çatışmalarını gösterebiliyorsa, kendi yaşamından güvenilir anlatımlarla bir eşitlik sağlıyorsa, bunun hastadaki mevcut dirençleri aşmak için kesinlikle doğru, hatta amaca uygun olduğu söylenebilir. Ama bir güvenin bedeli bir başka güvendir ve başkasından içtenlik bekleyen, onu kendi içtenliğiyle ikna etmelidir.

Ancak, psikanalitik ilişkide, bilinç psikolojisinin varsayımlarına göre bekleyebileceğimizden başka bazı şeyler gerçekleşir. Deneyim, böyle duygusal bir tekniğin tercih edilebilir olmadığını gösteriyor. Bu yöntemle, psikanaliz zemininden uzaklaşıldığını ve telkin tedavisine yaklaşıldığını görmek hiç de zor değil. Bununla ancak hastanın, bildirmek kolayına ve işine geldiği halde, yerleşik dirençlerden ötürü bir süre daha ertelediği şeylere ulaşılabilir. Bu tekniğin hastanın bilinçdışını açığa çıkarmakta hiçbir yararı yoktur, hastayı daha derin dirençleri aşmakta daha da yeteneksiz kılar ve daha ağır vakalarda, ilişkiyi tersine çevirmek isteyen ve hekimin analizini kendisininkinden daha ilginç bulan hastanın uyandırılmış doyumsuzluğu karşısında düzenli olarak başarısızlıkla so-

nuçlanır. Tedavinin ana görevlerinden biri olan aktarımın çözümlenmesi de, hekimin samimi yaklaşımı yüzünden zorlaşacaktır, başlangıçtaki küçük bir kazanım, sonunda misliyle yitirilecektir. Bu yüzden, bu tekniği hatalı bir teknik olarak reddetmekte hiç duraksamıyorum. Hekim, analiz edilen için saydam olmamalıdır ve bir ayna yüzeyi gibi, kendisine gösterilenden başkasını göstermemelidir. Ne var ki, bir psikoterapötün, örneğin kliniklerde zorlu olduğu üzere, kısa sürede görülür başarılar elde etmek için bir parça analizi, bir porsiyon telkin edici etkilemeyle karıştırmasına belki çok karşı çıkılamaz ama ondan, ne yaptığının farkında olması ve yönteminin gerçek psikanaliz olmadığını bilmesi beklenir.

h) Hekimin, psikanalitik tedavide özel bir kasıt taşımadan yaptığı bir başka deneme, eğitici etkinlikten gelmektedir. Gelişim ketlemelerinin çözülmesinde, hekim açığa çıkan eğilimleri yeni hedeflere yöneltme konumuna, kendiliğinden düşer. Nevrozdan kurtarmak için bir dolu çaba harçadığı kişiyi, özellikle seçkin bir kimse yapmak istemesi ve onun arzularına yüksek hedefler göstermesi, anlaşılabilir bir hırstır. Ama burada da hekim kendine egemen olmalı, ve kendi arzularından çok, analiz edilenin eğilimlerini örnek almalıdır. Tüm nevrozlular, yüceltme için çok büyük yetenekler göstermezler; içlerinden çoğu için, itkilerini yüceltme sanatına sahip olsalardı, zaten hastalanmayacaklardı denilebilir. Yüceltme yapmaya aşırı ölçüde zorlanırsa ve en kolay ve en rahat itki doyurumu ellerinden alınırsa, yaşamları, zaten duyumsadıklarından daha da zorlaştırılmış olur. Hekim olarak, herşeyden önce, hastanın zayıflıklarına karşı hoşgörü gösterilmelidir, çok yetkin olmayan birisinde bile bir parça başarı ve haz alma yeteneği kazandırmış olmakla yetinilmelidir. Eğitme hırsı da, terapi hırsı kadar amaca uymamaktadır. Ayrıca, birçok kişinin, tam da itkilerini kendi yapılarının elverdiği ölçünün üzerinde yüceltme denemesinde hastalandıkları ve yüceltme yetisinde olanlarda, bu sürecin, ketlemeleri analiz yoluyla aşılır aşılmaz, kendiliğinden gerçekleştiği gözönünde bulundurulmalıdır. Demek istiyorum ki, analiz tedavisini düzenli olarak itki yüceltmesinde kullanmak çabası, gerçi her zaman övgüye değerdir, ama asla her olguda önerilmez.

i) Analiz edilenin zihinsel işbirliği hangi sınırlar içinde istenmelidir? Bu konuda genel geçer bir şey söylemek zordur. İlk ağızda, belirleyici olan, hastanın kişiliğidir. Ama yine de burada özenli ve sakınımlı olmaya dikkat edilmelidir. Analiz edilene, anılarını toplaması, yaşamının belirli bir dönemi üzerinde düşünmesi vb. gibi ödevler vermek doğru değildir. Hasta herşeyden önce, kimsenin kabul etmesinin kolay olmadığı şeyi, nevroz bilmecesinin üzerinde düşünme biçimindeki bir zihinsel etkinlikle, irade ve dikkat zorlamasıyla değil, uzun, ancak bilinçdışına ve onun ürünlerine yönelik eleştiriyi dışlamayı başaran psikanaliz kuralına sabırla uyarak çözülebileceğini öğrenmelidir. Bu kural, özellikle tedavi sırasında entelektüel alana sapma hilesini uygulayan ve sonra sıklıkla ve çoğu kez kurnazca, durumlarını, o durumu aşmaya yönelik bir şeyler yapmamak için yansıtan hastalarda acımasızca uygulanmalıdır. Bu yüzden, hastalarıma analist yazılarını okumalarını önermiyorum. Kendi bireysel deneyimleri ile kendilerini öğrenmelerini istiyorum ve bunu yaparlarsa, tüm psikanaliz literatürünün kendilerine verebileceğinden daha çok ve daha değerli şeyler öğrenebileceklerini güvenceliyorum. Ama bir klinikte yatma koşuluyla, analiz edilenin hazırlanması ve bir etkileme atmosferinin yaratılması açısından, hastanın literatürü okumasının çok yararlı olabileceğini kabul ediyorum.

Hastanın anne babasının ya da yakınlarının onayını kazanmak amacıyla, onlara okumaları için literatürümüzün –giriş niteliğindeki ya da daha derinlere inen– yapıtlarının kesinlikle verilmemesi uyarısında bulunuyorum. Bu iyi niyetli adım, çoğu kez hasta

yakınlarının, hastalarının psikanalitik tedavisine karşı doğal, günün birinde kaçınılmaz hale gelecek düşmanlıklarının çok erkenden patlak vermesine ve böylelikle tedavinin hiç başlamamasına neden olmaktadır.

Psikanalistlerin artan deneyiminin, çok geçmeden, nevrozluların en uygun nasıl tedavi edilmeleri gerektiğine ilişkin teknik üzerindeki sorular hakkında bir görüş birliğine vardıracağı umudumu dile getirmek isterim. Bu tedaviyi analistin "yakınlarına uygulamasına" gelince, bu konuda bütünüyle tereddütlü olduğumu itiraf ediyorum ve onların bireysel olarak tedavi edilmelerine çok az güven duyuyorum.

(Ratschläge für den Artz bei der psychoanalytischen Behandlung)

Çeviren: Mustafa Tüzel

Psikanalizin Yararı* [1913]

Sigmund Freud

Birinci Bölüm: Psikoloji Açısından Yararı

Psikanaliz, kimi sinirlilik biçimlerinin (nevrozlar) psikolojik bir teknik kullanılarak iyileştirilmesini amaçlayan tıbbi bir yordamdır. 1910 yılında yayımlanmış kısa bir yazıda, psikanalizin J. Breuer'in boşalıma dayalı yordamından kalkarak, Charcot ve P. Janet'nin[1] öğretileriyle olan ilişkileri içinde geçirdiği evrimi betimlemiştim.

Psikanalitik tedavinin alanına giren hastalık biçimlerine örnek olarak, histerik ketleme olguları ve çırpınmalar, sayısız saplantılı nevroz belirtileri (zorlanımlı tasarımlamalar, zorlanımlı edimler) gösterilebilir. Zaman zaman doktorun kişisel etkisinin o ana dek anlayamadığı ve kendiliğinden iyileşmiş kimi durumlar görülebilir. Daha ağır psişik bozukluklar karşısında, psikanaliz tedavi edici etkiye sahip değildir. Ama, şurası kesin ki, nevrozlar da psikozlar da söz konusu olduğunda –tıp tarihinde ilk kez karşılaşılan birşey bu– psikanaliz bu hastalıkların köken ve düzeneğini görmemize olanak vermektedir.

Tıp açısından taşıdığı bu önem, psikanalizi bilimlerin bireşime kavuşturulmasıyla ilgilenen bir bilginler çevresine tanıtma girişimimi doğrulayamaz gene de. Psikiyatr ve nörologların büyük bir bölümü yeni tedavi yordamını geri iten bir tavır içinde olmak yanında, bunun benimsediği ön-varsayımları da elde ettiği sonuçları da yadsıdığı için

* *Das Interesse an der Psychoanalyse*, *Scientia*, 7. yıl, Bologna, *GW*, VIII.

1 *Psikanaliz üstüne* (*Über Psychoanalyse)*, 2. basım, Viyana, 1912. İngilizce olarak *American Journal of Psychology*, Nisan 1910 içinde yayımlandı; Rus, Polonya, Macar ve Flemenk dillerine çevrildi.

böyle bir girişimde bulunmanın zamanı gelmedi denebilir. Söz konusu kısa yazımın haklı olduğu kanısındaysam, bunun nedeni psikanalizin başka başka çeşitli bilgi alanlarına değindiği ve bunlarla psişik yaşamın patolojisi arasında beklenmedik bağıntılar kurduğu ölçüde, psikiyatrlardan başkaları tarafından da ilgilenilmeyi beklediği olgusuna dayanmamdır.

Demek ki, psikanalizin tıp açısından sunduğu yararı şimdilik bir kenara bırakıp, bu genç bilim konusunda ileri sürdüklerimi bir dizi örnekle açıklamaya çalışacağım.

Hastalarda olduğu kadar normal kişilerde de, şimdiye dek psikoloji tarafından ele alınmamış çok sayıda sesli ve hareketli davranış ve düşünsel oluşum bulunmaktadır; bütün bunlar, organik bir bozukluğun ya da psişik aygıtın işleyişinde görülen anormal bir eksikliğin sonuçlarından başka birşey olmadığı kabul edildiği için, psikoloji tarafından ele alınmamıştı. Bunları söylerken aklımda, normal kişide karşılaşılan yanılmalı edimler (dil sürçmeleri, okuma yanlışları, unutmalar, vb.), rastgele edimler ve düşler yanında, nevrozlularda karşılaşılan çırpınma nöbetleri, çılgınlıklar, görümler, zorlanımlı eylem ve düşünceler var aklımda. Bütün bu olgular, genelde yanılmalı edimler gibi farkına varılmadan kalmadıkları ölçüde, patoloji kapsamında ele alınırdı; bütün bunlara da *fizyolojik* açıklamalar getirilirdi ki, günümüzde bu açıklamaların tekinin bile doğru olmadığı ortaya çıkmış bulunmaktadır. Buna karşılık, psikanaliz bütün bunların, salt psikolojik doğaya sahip varsayımlarla kavranılabileceğini ve bildiğimiz psişik oluşun zincirlenmesinde bir yere konulabileceğini göstermişti. Böylelikle, psikanaliz bir yandan fizyolojik düşünme biçimini kısıtlamış, bir yandan da patolojinin büyük bir bölümünü psikoloji lehine ele geçirmiş bulunmaktadır. Bu noktada, en yüksek kanıtlama gücüne normal olguların sahip olması beklenir. Psikanaliz, patolojik malzemeden edinilmiş düşünceleri normal duruma taşımakla suçlanamaz. Orda olduğu gibi burda da, psikanaliz birbirinden bağımsız kanıtlar sağlar; patolojik denilen süreçler gibi, normal süreçlerin de aynı kurallara bağlı olduğunu gösterir.

Burda ele aldığımız normal olgulardan, yani normal öznelere ilişkin olgulardan, yalnızca ikisini, yani yanılmalı edimler ve düşleri ayrıntılı biçimde işleyeceğim.

Yanılmalı edimler, yani eskiden iyice bildik isim ve sözcüklerin unutulması, tasarıların unutulması, dil sürçmeleri, okuma yanlışları, kalem sürçmeleri, bazı şeylerin artık bulunamayacak biçimde yitirilmesi, nesnelerin yitirilmesi, bile bile yapılan kimi yanlışlar, makineleşmiş kimi davranış ve hareketler, işte bütün bunlar normal ve sağlıklı bir insanın yanılmalı edimleri başlığı altında topladığımız bütün bunlar psikoloji tarafından azımsanmış, "eğlencelik" birşey olarak sınıflandırılmış ve kimi hafif patolojik durumların yan etkisi, dikkat dağılması, yorgunluğun türevi olarak görülmüştü. Oysa, yapılan analitik inceleme sonunda adı geçen nedenlerin pekâlâ gerçekleşmese de olabilecek kolaylaştırıcı nedenler olduğu, kesin, kuşkuya yer vermezcesine ortaya çıkmıştır, yanılmalı edimler eksiksiz psişik olgulardır; herzaman için de bir anlam ve bir eğilime sahiptirler; yanılmalı edimler o anki psikolojik durum gereği, belirli niyetlerin hizmetindedirler ve bundan başka biçimde de kendilerini dile getiremezler. Bunlar, genelde, psişik bir çatışmaya ilişkin durumlardır; işte bu psişik çatışma yoluyla, altta yatan eğilim dolaysız bir anlatımdan yoksun kalır ve dolaylı bir yola doğru itilir. Yanılmalı edimi yapan kişi bunun farkına varabileceği gibi varmayabilir de; yanılmalı edimin dibinde yatan bastırılmış eğilimi iyice bilebilirse de, söz konusu yanılmalı edimin işte bu eğilimin eseri olduğunu bu yolda bir çözümleme olmaksızın bilemez genelde. Bu yanılmalı edimler çoğu kez hem çok kolay hem de çabucak çözümlenebilir.

Nefretle karşılaşıldığında, buna en yakın düşüncedir açıklamayı getiren.

Yanılmalı edimler çözümlemeci anlayışın güvenilirliğine inanmak isteyen herkes

için en kullanışlı malzemeyi oluşturur. İlk kez 1904'te yayımlanmış olan küçük bir kitapta, buna benzer pek çok örnek verip yorumlamıştım; o zamandan bu yana, söz konusu örnekler derlemesini, daha başka gözlemlerden kaynaklanan sayısız katkıyla da zenginleştirdim.[2]

Bir niyetin (ki bu niyet daha sonraları yanılmalı edim yoluyla bir tasarımlamayla yetinmek zorunda kalacaktır) bastırılmasının en sık karşılaşılan nedeni, hoşnutsuzluktan kaçınmaktır. Sözgelimi, bazı özel isimleri taşıyanlara gizliden gizliye hınç duyuluyorsa, bu özel isimler ısrarla unutulur, istemeye istemeye hazırlanan tasarıları gerçekleştirmeyi de unuturuz. Örneğin, yalnızca saymaca bir zorunluluğu yerine getirmek söz konusu olduğundaki gibi. Sözgelimi, bize hediye eden kişiyi anımsattığı için, bu kişiyle aramız bozulduğunda söz konusu nesneyi de yitiririz. İstemeye istemeye seyahate çıktığımızda bu seyahate çıkmaktansa, başka herhangi bir yerde olmayı yeğlediğimizde yanlış trene bineriz. Hoşnutsuzluktan kaçınma nedeni en açık biçimde, olay ve izlenimlerin unutulmasında görülür; bu noktaya psikanaliz çağında önce pekçok yazar dikkat çekmişti zaten. Bellek, yan tutar; bellek, acı veren bir duyumun bağlandığı bu izlenimleri yeniden üretim dışına atmaya hazırdır, bu eğilim her defasında gerçekleşmese bile, böyledir bu.

Daha başka durumlarda, bir yanılmalı edim, çok daha kolayca çözümlenebileceği gibi, *yerdeğiştirme* adını verdiğimiz bir sürecin işe karışması sonunda daha bulanık çözümlere götürebilir. Hiçbir suç yakıştıramayacağımız başka birinin adı da unutulur; ama çözümleme sonunda şu çıkar ortaya: bu isim, çağrışım sonunda ya aynı adı ya da benzer sesleri taşıyan ada sahip başka birini, bizim nefretimizin temelini oluşturan savlara sahip başka birini anımsatmıştır. İşte, bu bağıntı sonunda, zararsız kişinin adı da unutulmuş olur: unutma niyeti, uzun bir çağrışım zinciri boyunca yer değiştirmiş gibidir.

Yanılmalı edimlerle gerçekleşen tek niyet, hoşnutsuzluktan kaçınma niyeti değildir. Çözümleme sonunda, daha başka pek çok durumda da, söz konusu durumda bastırılmış olan ve kendilerini bir bakıma tersten birer bozulma olarak dile getirmek zorunda kalan başka eğilimler de çıkar ortaya. Örneğin, dil sürçmesi konuştuğumuz kişi karşısında gizli tutulması gereken konulara ihanet eder sık sık. Büyük ozanlar yapıtlarında bu yönde pekçok kalem sürçmesine başvurmuşlardı. Değerli nesnelerin yitirilmesi, beklenmedik bir belânın defedilmesi amacıyla kurban etme gibi gözükebilir çoğu kez; eğitilmiş kişilerde bile pekçok boş inan, yanılmalı edim olarak görülür.

Nesnelerin yitirilmesi, bu nesnelerden kendimizi kurtarmanın bir biçiminden başkaca birşey değildir; malzemeye zarar verildiğinde, görünüşe göre böyle rastgelmiş de olmuştur, ama zorunlu olarak daha iyi bir malzeme yerini alsın diye zarar verilmiştir, vb.

Yanılmalı edimlerin psikanaliz yoluyla aydınlatılmasına, evrene ilişkin imgenin küçük değişikliklere uğraması eşlik eder hep; gözlemlenen olgular kadar önemsizdir bunlar. Normal kişi beklenilenden çok daha sık biçimde çelişkili eğilimler tarafından devindirilmektedir. "Rastlantısal" dediğimiz olaylar, önemli ölçüde azalmış bulunuyor. Çeşitli nesnelerin yitirilmesinin, yaşamın rastlantılarından ayrı düşmesi ilk başta bir avunma gibi gelir neredeyse; beceriksizliğimiz, gizli niyetlerimizin peçesi olur çoklukla. Ama, daha da önemlisi, çözümleme sonunda, eskiden tümüyle rastlantıya yorduğumuz, ağır sonuçlara sahip pekçok beklenmedik duruma, zaten açıkça oluşmamış bir istencin işe karıştığının ortaya çıkmasıdır. Beklenmedik durum sonucu rastgele gerçekle-

[2] *Günlük yaşamın psikopatolojisi (Zur Psychopathologie des Alltagslebens),* 4. basım, Berlin, 1912. Bu konuyla ilgili olarak Bkz. Von Maeder. A.A. Brill, E.Jones, O. Rank, vb.larının çalışmaları.

şen bir ölüm ile niyetlenip istenmiş bir ölümü birbirinden ayırmak (kılgısal düzlemde çoğu kez iyice zordur bu) psikanalitik kaygılar nedeniyle daha da güçleşmektedir.

Yanılmalı edimlerin açıklanması, kuramsal değerini, bu olguların normal insanda ortaya çıkma sıklığı ve çözüme kavuşma kolaylığına borçluysa da, psikanalizin vardığı bu sonuç, sağlıklı bir insanın psişik yaşamındaki başka bir olgu tarafından elde edilmiş daha yakın başka bir sonuçla karşılaştırıldığında çok önemsiz kalır. Aklımda *düşlerin* yorumu var; psikanalizin, resmi bilime karşı durmak olan yazgısı da, işte bu yorumla atılım kazanır. Tıp araştırmaları düşü, anlam ve anlamlandırmadan yoksun, katıksız somatik bir olgu olarak açıklarlar; düşü, uyku durumuna girmiş psişik organın kendisini bir ölçüde uyanmaya zorlayan bedensel uyarılar üstünde kendini dile getirmesi olarak kabul ederler. Psikanaliz, düşü bireyin psişik yaşamında bir yere, bir niyete ve bir anlama sahip psişik edim düzeyine yükseltir; böylelikle kendini de düşün tuhaflığı, saçmalığı ve tutarsızlığının üstüne çıkartır. Bedensel uyarıların bütün bunda oynadığı rol, düşün oluşumu süresince işlenen malzemenin ötesine geçmez. İşte, bu iki düş anlayışı hiçbir şekilde uzlaşamaz. Fizyolojik anlayışa, kısırlık suçlaması getirilebilir; psikanalitik anlayış ise, binlerce düşün anlamlı çevirisini sağlamış, böylece düşleri, insanın en derinlerde yatan psişik yaşamının öğrenilmesi yolunda kullanmış olmakla övünebilir.

"Düşlerin yorumlanması" konusunu 1900 yılında yayımladığım bir yapıtta[3] ele almıştım; bu yapıtta sergilediğim kuramları neredeyse tüm psikanaliz yandaşları doğrulamakla kalmayıp, bu kuramları yaptıkları çeşitli katkılarla yüreklendirdiler de; bu da benim için ayrı bir doyumdur. Düşlerin yorumlanmasının psikanaliz çalışmasının kilit taşı olduğu ve düşlerin yorumlanmasında elde edilen sonuçların psinalazin psikolojiye yaptığı en önemli katkı olduğu genel bir onaşma havası içinde, ileri sürülüyor.

Düşlerin yorumlanmasını sağlayan tekniği burda açıklayamayacağım gibi, düşün psikanaliz yoluyla işlenmesi sonunda ulaşılan sonuçları da temellendirmeyeceğim. Burda kendimi, birkaç yeni kavramı tanıtmakla, elde edilen sonuçları aktarmak ve normal psikoloji açısından taşıdıkları anlamı belirginleştirmekle sınırlayacağım.

Psikanaliz şunu öğretir: her düş anlamlıdır, düşün tuhaflığı düşün anlamının dile getirilmesi için girişilen çarpıtmalardan kaynaklanır, saçmalığının ardında niyet yatar, düşün saçmalığını alay, dokundurma ve çelişki dile getirir, düşün tutarsızlığının yorumlama açısından önemi yoktur. Uyandıktan sonra anımsadığımız kadarıyla düşe, düşün belirtik içeriği adını vermeliyiz. İşte, bunu yorumlayarak, belirtik içeriğin gerisinde saklanan, düşün örtük düşüncelerine doğru yol alırız. Bu örtük düşünceler artık tuhaf, tutarsız ya da saçma olmaktan çıkarlar, bunlar bizim geceki düşüncemizin gerçek birer öğesidir. Düşün örtük düşüncelerini, düşün belirtik içeriğine dönüştüren sürece *düş çalışması* adını veriyoruz; çarpıtıcı bir çalışmadır bu, öyle ki bunun sonunda düşsel içerikteki düş düşüncelerini artık tanımaz oluruz.

Düş çalışması öyle psikolojik bir süreçtir ki, psikolojide buna eşdeğer başka birşey daha görülmemiştir. Kendisiyle iki ana doğrultuda ilgilenmemizi ister. İlk başta, *yoğunlaşma* ya da *yer değiştirme* (bir tasarımlamanın psişik vurgusunu başka bir tasarımlamaya doğru yer değiştirmesi) gibi yeni türden süreçler bulup ortaya çıkardığı ölçüde; bununla, gece düşüncesinde karşılaşmamıştık ya da yalnızca düşünce kusurları denilen şeyin temeli olarak karşılaşmıştık. İkinci olarak da, o zamana dek etkinliği bilinçli algımız için gizli kalmış psişik yaşamımızdaki bir güç oyununu tahmin etmemize olanak verdiği ölçüde. Kendi içimizde bir *sansür* olduğunu, inceleme yapan bir kerte olduğunu, bu kertenin doğmakta olan bir tasarımlamanın bilince ulaşıp ulaşmayacağına karar verdiğini,

[3] *Düşlerin yorumu (Die Traumdeutung)*, 3. basım, 1911. Bu konuyla ilgili olarak Bkz. *Düş üstüne (Über der Traum)*, 2. basım, 1911. O. Rank, W. Stekel, E. Jones, H. Silberer, A.A.Brill, A. Maeder, K. Abraham, S. Ferenczi, vb. tarafından yapılmış yayınlar.

bir hoşnutsuzluk doğurabilecek ya da uyandırabilecek herşeyi, gücü yettiğince, acımasızca geri iter. Yanılmalı edimlerin çözümlenmesinde, anıların yarattığı hoşnutsuzluktan kaçınma yolundaki bu eğilimin belirtileri kadar, psişik yaşamın eğilimleri arasındaki çatışmalarla da karşılaşmıştık.

Düş çalışmasının incelenmesi, bize psikolojinin en tartışmalı sorunlarını kesip atabilecek bir psişik yaşam anlayışını yadsınmazcasına kabul ettiriyor. Düş çalışması, bizce bilinen ve bilince bağlı olan psişik etkinlikten çok daha yaygın ve önemli bir *bilinçdışı* psişik aygıtı birbirinden ayrı kerteler biçiminde eklemlememize olanak verdiği gibi, bilinçdışı psişik etkinlik süreçleri dizgesinde, bilinçte algılanandan bambaşka türden süreçler geliştiğini de gösterir. Düş çalışmasının işlevi, uykuyu korumaktan başka birşey değildir hiçbir zaman. "Düş, uykunun bekçisidir". Düş düşünceleri son derece çeşitli psişik işlevlere hizmet edebilir. Düş çalışması, bir düş düşüncesinden doğan bir *isteği* bir sanrı sayesinde tamamlayarak işini bitirir.

Düşlerin psikanaliz açısından incelenmesi sayesinde, varlığından o zamana dek kuşku bile duyulmayan *derinlikler psikolojisi*[4] konusunda ilk genel görüşü edinebildiğimizi söyleyebiliriz pekâlâ. İşte bu yeni düşüncelerle birleşebilmesi için, normal psikolojinin temel değişikliklere uğraması gerekir.

Bazı yazı çerçevesinde, düşlerin yorumlanmasının psikoloji açısından taşıdığı yararı eksiksiz biçimde tanıtmak olanaksızdır. Düş, *anlamlıdır* ve *psikolojinin bir nesnesidir*, işte ortaya koymaya çalıştığımız da budur, aklımızdan hiç çıkmıyor. Bir yandan da patoloji alanında psikoloji açısından edinilen yeni kazanımları izliyoruz.

Düşlerin ve yanılmalı edimlerin psikoloji açısından iç içe geçen yeniliklerinin, başka olguların açıklanmasında kullanılabilir kılınması gerekir (bunların bir değer taşıdığına, en azından varolduklarına inanılıyorsa). Gerçekten de, psikanaliz, işte bu normal olguların çözümlenmesi sayesinde elde edilen bilinçdışı psişik bir etkinliğin, sansürün ve geriye itmenin, oluşum ve çarpıtma, yerine koyma varsayımlarının, bir dizi patolojik olguya ilişkin ilk bilgileri sağladığı, nevrotik psikolojinin tüm gizlerini açacak anahtarı avucumuza bıraktığını da göstermişti. Böylelikle, düş tüm *psikopatolojik* işlevlerin normal dizimsel ekseni olup çıkar. Düşü anlayan kişi, nevroz ve psikozların psişik düzeneğini de arayabilir.

Psikanaliz, düşten kaynaklanan görüşleri sayesinde, nevrozlara ilişkin bir psikoloji kuracak durumdadır; bu psikolojiye kesintisiz bir çalışma boyunca, parça parça birşeyler eklenmektedir. Bununla birlikte, burda amaçladığımız psikolojik yarar, bu büyük bütünün iki öğesini, daha ayrıntılı biçimde işlememizi gerektirmektedir; bu iki öğe şunlardır: fizyolojik olarak açıklanabileceği sanılan pekçok patolojik olgunun psişik edimler olduğunun kanıtlanması ve bizlere anormal sonuçlar sağlayan süreçlerin, psişik dürtüsel güçler olarak kabul edilebileceğinin kanıtlanması.

İlk savı birkaç örnekle açıklamak isterim: histeri nöbetleri uzun zamandan beri yüksek coşkusal bir uyarılmanın belirtileri olarak kabul edilip birer duyum fışkırmasıyla bir tutulmaktadır. Charcot histeri nöbetlerinin, kendilerini dışa vurma biçimleri açısından gösterdikleri çeşitliliği betimleyici anlatımlarla vermeyi denedi; P.Janet bu nöbetlerin ardında eyleyen bilinçdışı tasarımlamayı kabul etti; psikanaliz ise bunların, hastaların bilincinde olmadıkları ama imgelemlerinde yer alan yaşanmış ve masallaştırılmış sahnelerin öykünmeye dayalı tasarımlaması olduğunu gösterdi. Tasarımlanan olaylar yoğunlaştırıldığı ve çarpıtıldığı için, bu pandomimler izleyiciler için anlaşılmaz olup çıkmaktadır. Histerik hastaların süreğen denilen bütün öteki belirtileri de aynı açıdan

[4] Psikanaliz şu an için sözünü ettiğimiz psişik yersellik ile anatomik bir konumu ya da dokubilime özgü bir yapıyı ilişkilendirmek istememektedir.

ele alınabilir. Genelde bütün bunlar, histerik hastaların duygulanımsal yaşamı üstünde bilinçdışı biçimde egemenlik süren fantazmların sanrılı ya da öykünmeye dayalı tasarımlamasıdır. Bu belirtilerin eziyet eder kimliği, bilinçdışı olan böylesi isteğe yönelik devimlere karşı mücadele etme gerekliliği nedeniyle, söz konusu hastaların psişik varoluşunun girmiş bulunduğu iç çatışmadan türemiştir.

Saplantı nevrozu adı verilen başka bir nevrotik duyumda hastalar özenle uyguladıkları bir törenselliğe teslim olurlar; görünüşte hiçbir anlamı olmayan bu törensellik, kalkmak, giyinmek gibi en anlamsız, en önemsiz eylemlerin ritmi ve yinelenmesiyle ya da saçma kuralların yerine getirilmesiyle, gizemli yasaklara uyulmasıyla kendini gösterir. Bütün bu zorlanımlı eylemlerin, en anlamsız ve en önemsiz olanların bile, nasıl da anlamlı olduklarını, kayıtsız bir malzeme üstünde koparılan dirimsel çatışmaları, kötülük eğilimleri ile ahlaki engeller arasındaki çatışmayı, utanılası istek ve bunun yol açtığı eza cefa ve cezalar arasındaki çatışmayı nasıl olup da yansıttığını gösterebilmek psikanaliz çalışmasının gerçek bir başarısıydı. Aynı hastalığın başka bir biçimde, ilgili kişiler (hastalar) eziyet eder tasarımlamalardan –zorlanımlı düşünceler– yakınırlar; bu düşüncelerin içeriği kendini zorla, tartışılamayacak biçimde, kabul ettirmiştir; söz konusu zorlanımlı düşüncelere, gerek tür gerekse yoksunluk açısından bu düşüncelerin yeğinliği tarafından hemen hemen hiç açıklanamayan duyumlar eşlik eder. Çözümleyici inceleme sonunda, temelinde en az bir *psişik gerçekliğin* yattığı suçlamaları dile getirdikleri ölçüde, bu duyumların baştan aşağı yerinde olduğu kanıtlandı. Ne var ki, söz konusu duyumlara bağlanan tasarımlamalar artık kökende yatan tasarımlamalar olmaktan çıkmış, söz konusu bağı da, geriye itilmiş birşeyin yer değiştirmesi (yerine konma, vekâlet etme) sonunda kurmuşlardır. Bu yer değiştirmelerin indirgenmesi sonunda (geriye düşme) bastırılmış düşüncelerin öğrenilmesine giden yol açılmış, bir duyum ile bir tasarımlama arasındaki bağ da baştan aşağı uygun olarak kendini göstermiş olur. Vardığı en beter durumlarda, hastaları görünüşte tümüyle duygusuz kılan ve doğrusu tam anlamıyla tedavi edilemeyen (parafreni, şizofreni) başka bir nevrotik duyumsama olan *Dementia praecox'*ta, kalıplaşmış diye adlandırılan kimi devinim ve el kol oynatmalarının tekdüze yinelenmesi dışında başka eylem türü görülmez çoklukla. Böylesi kalıntıların (C.G.Jung tarafından gerçekleştirilen) çözümleyici incelenmesi sonunda, bunların eskiden, bireye egemen olan isteğe yönelik devimlerin dışavurumu oldukları sanılan mimik edimlerin izi olduğu ortaya çıktı. Bu kalıntılara psikanalizin ön-varsayımlarıyla yaklaşılmaya karar verildiğinden bu yana bunlar, en çılgın sözler, en acaip tavır ve davranışlar sayesinde, anlaşılabildiği gibi, psişik yaşamın zincirlenmesinde bir sınıfa da sokulabildi.

Bu söylediklerimiz çılgınlık ve sanrılar kadar, çeşitli akıl hastalıklarının çılgınlık dizgeleri için de aynı ölçüde geçerlidir. Bugüne kadar en acaip nazların egemenlik kurmuş göründüğü her yerde, psikanaliz çalışması yasa, düzen ve bağıntı olduğunu gösterdi ya da en azından, bu çalışmanın henüz ne denli eksik olduğunu sezdirebildi. Son derece çeşitli hastalık biçimlerinin, temelde birbirine özdeş süreçlerin, psikolojik kavramlar sayesinde anlaşılıp betimlenebilen süreçlerin sonucu olduğu görülmekte. Daha önce düşün oluşumunda bulup ortaya çıkardığımız *psişik çatışma,* başka psişik güçler tarafından bilinçdışına atılmış kimi dürtüsel devimlerin *geriye itilmesi*, bastırıcı güçlerin *tepkisel oluşumları* ve bastırılmış, ama erkelerinden tümüyle soyup sıyrılmamış *vekil nitelikli oluşumlar,* işte bütün bunlar iş başında her yanda. Bu süreçlerin her yanında, düşten kalkarak öğrendiğimiz, *yoğunlaşma* ve *yerdeğiştirme* yordamlarıyla karşılaşırız. Psikiyatri kliniğinde gözlemlenen hastalık biçimlerinin çeşitliliği başka iki çeşitliliğe bağlıdır: bunlardan ilki, bastırma eyleminin elinde hazır bulunan psişik düzeneklerin sayıca çokluğu,

ikincisi ise, bastırılmış devimlerin, vekil nitelikli oluşumlar biçiminde kendilerini göstermelerine olanak veren ve gelişimin tarihinden kaynaklanan yatkınlıkların sayıca çokluğudur.

Psikanaliz şunu öğretir: psikiyatri çalışmasının koca bir yarısı psikolojinin işidir. Bununla birlikte, çözümlemenin, psişik bozuklukların katıksız psikolojik bir anlayışla ele alınmasının peşinde olduğunu ya da salık verdiğini sanmak büyük bir yanlış olur. Psikiyatri çalışmasının öteki yarısının içeriğinin, organik etkenlerin (mekanik, toksik, enfeksiyonlu) psişik aygıt üstündeki etkisi tarafından oluşturulduğunu bilmezlikten gelemez. Psişik rahatsızlıkların nedenbilimi, bunların en hafiflerinin bile, nevrozların bile katıksız psikolojik kökenli olduklarını ileri sürmeyip, bunların nedenini, organik niteliği kuşkuya yer vermeyen bir etkenin (bunun adını daha ileri anacağız) psişik yaşamı etkilemesinde arar.

Psikanalizin elde ettiği ve genel psikoloji açısından önem taşıyacak ayrıntılı sonuçların sayısı öyle çoktur ki, bunları burda saymama olanak yok. İki noktaya hemen değinip geçmek istiyorum yalnızca; ilk nokta, psikanalizin, duyumsal süreçlerde psişik yaşamın üstünlüğünü kuşkuya yer bırakmaz biçimde ileri sürmesi; ikinci nokta ise, psikanalizin, normal kişide olduğu gibi hasta kişide de, anlıksal körlük ve duyumsal bozukluktan nasıl da kuşku duyulmadığını kanıtlamasıdır.

İkinci Bölüm: Psikanalizin Psikoloji Dışındaki Bilimler Açısından Yararı

A) Dil bilimi açısından yararı

Filologun psikanalize ilgi duyduğu savında bulunduğumda, alışılageldik anlamı kat kat aşıyorum kuşkusuz. Dil denildiğinde, bundan düşüncelerin sözcüklerle dışavurulmasını anlamamak gerekir yalnızca, el kol hareketlerinin dilini de, yazı gibi psişik etkinliğin başka her tür dışavurumunu da dil olarak kabul etmek gerekir. Ne var ki, bu durumda da psikanalizin getirdiği yorumların, herşeyden önce düşüncemizin bildik dışavurumu biçiminde bize yabancı bir dışavurum kipliğinin çevirisi olduğu söylenebilir. Bir düşü yorumladığımızda, geceki yaşantımızda yer alan bir "düş dili"nden kalkarak belirli bir düş içeriğini (düşteki örtük düşünceler) dile getirmekten başkaca birşey yapmayız. Böylece, bu düş dilinin özelliklerini öğrenir ve bu dilin en eski çağlardan gelen bir anlatım dizgesinin malı olduğu izlenimine kapılırız. Gerçekten de, sözgelimi yadsıma düş dilinde hiçbir zaman özel olarak belirtilmemiştir. Düşün içeriğinde karşıtlar, karşılıklı olarak birbirlerinin yerini alıp dururlar, her öğeyle de tasarımlanabilirler. Ya da başka terimlerle şöyle diyebiliriz: düş dilinde kavramlar çifte-değerliliklerini hâlâ sürdürüp gitmektedirler, kendilerinde birbirlerine karşıt anlamlandırmaları toplarlar, tıpkı filoloğun varsayımları uyarınca tarihsel dillerin en eski köklerinde olduğu gibi.[5] Düş dilimizin başka bir çarpıcı özelliği ise, simgelerin kişisel çağrışımlardan bağımsız olarak, aşırılığa olanak varan sıklıkta kullanılmasıdır; simgeler düşün içeriğinin belirli bir ölçüde dile gelmesine olanak verirler. Bu simgelerin özünün, araştırmalar sonunda henüz açıkça anlaşılabildiği söylenemez: bunlar, bir ölçüde açıkça gün ışığına çıkan benzetmeler temelinde yapılan karşılaştırmalar, başkasının yerini tutmalardır; ne var ki, bu simgelerin başka bir bölümü için, bilinçli bilgimizin öngördüğü *Tertium comparatonis* yitip gider. Şurası kesin ki, bu simgeler, düşüncenin oluşumu ve dilin evriminin en eski evrelerinden kaynaklanmış olmalıdır. Düşte, doğrudan gösterilmeyip, simgesel olarak

[5] Bu konuyla ilgili olarak Bkz. Abel, *İlkel sözcüklerin taşıdıkları karşıt anlamlar üstüne (Über den Gegensinn der Urworte).* Tanıtım yazısı için Bkz. *Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschung,* cilt II, 1910.

gösterilenler cinsel organlar ve cinsel işlevlerdir. Kısa bir süre önce, bir filolog, Hans Sperber (Upsala) başlangıçta cinsel etkinlikleri anlatan sözcüklerin, işte böylesi bir karşılaştırma uyarınca, olağandışı zenginlikte anlamsal bir başkalaşıma uğradığını gösterdi.[6]

Düşün kullandığı gösterme araçlarının sözcükler değil de imgeler olduğu gerçeğini aklımıza getirsek, düşün sözlü bir dilden çok bir yazı dizgesiyle karşılaştırılması daha uygun düşer. Gerçekten de, bir düşün yorumlanması, tıpkı Mısır hiyeroglifleri gibi, eskiçağların resim-biçimli yazılarından birinin çözülmesine benzer. Her iki durumda da, ne okumaya ne de yorumlanmaya yönelik olmayıp, yalın birer belirleyici olarak başka öğelerin anlaşılmasına olanak veren öğelerle karşı karşıyayız. Düşün çeşitli öğelerinin çok-anlamlılığının benzerini o eski yazı dizgelerinde buluruz; her ikisinde de çeşitli bağıntıların yokluğu bağlam sayesinde tamamlanır. Eğer düşlerin tasarımlanmasına ilişkin böyle bir anlayış daha ileri ölçüde gerçekleşememişse, bunun nedeni, filoloğun düş gibi bir konuyu ele almasına olanak verecek bilgi ve bakış açılarına psikanalistin sahip olmamasıdır, bu da kolayca anlaşılabilecek bir durumdur.

Söyleyebileceğimiz şey şudur: düşlerin dili, bilinçdışı psişik etkinliğin dışavurum kipidir. Ancak, bilinçdışı basit bir lehçenin ötesinde birşey konuşur. Nevrozun özel biçimlerini niteleyen ve bunları birbirinden ayırdeden, değişikliğe uğramış psikolojik koşullar arasında bilinçdışı psişik devimlere ilişkin anlatımın durmaksızın değişikliğe uğraması da yer alır. Histerideki el kol dilinin, düşün, görümlerin vb. resim-biçimli diline denk düşmesine karşılık, parafreni (*dementia praecox* ve *paranoya*) ve saplantı nevrozunun düşünce dili söz konusu olduğunda, ortaya özel lehçemsi oluşumlar çıkar; bu oluşumları, şimdi bile anlayabilir ve bir dizi durum çerçevesinde birbirleriyle ilişkilendirebiliriz. Sözgelimi, histerik bir kadının kusmalarla dışavurduğu şey, saplantılı bir hastada mikrop kapmaya karşı son derece titiz önlemler almakla dile gelecek, parafrenik birindeyse, kişinin kendisini *zehirleyecekleri*nden yakınmak ya da kuşkulanmakla dile gelecektir. İşte burda böylesine çeşitli anlatıma sahip olan şey bir yandan bilinçdışına geriye itilmiş olan gebe bırakma isteği, bir yandan da hasta kişinin bu isteğe karşı direnmesidir.

B) Felsefe açısından yararı

Felsefe, psikolojiye dayanmayı sürdürdükçe, psikanalizin psikolojiye yaptığı katkıları büyük ölçüde üstlenmenin önüne geçemeyecek, uzmanlaşmış bilimlerin en önemli tüm ilerlemelerinde yaptığı gibi, bilginin işte bu yeni zenginleşmesine de aynı tepkiyi vermekten kendini alamayacaktır. Özellikle de bilinçdışı psişik etkinliğin tanıtılması, felsefeyi tavır almaya ve bu onaylama durumunda, psişik ile somatik olanın bağına ilişkin varsayımlarını, bunlar yeni bilime uygun düşünceye kadar, değiştirmeye zorlamalıdır. Felsefenin bilinçdışı sorunuyla aralıksız biçimde ilgilendiğine kuşku yok, ama bu noktada felsefenin sözcüleri artık hesabını kesmemiz gereken iki tavırdan birini benimsemişlerdi. Ya onların bilinçdışı, psişik alanla tanışmış ve bilinmeyen bir ilişki kurmuş, gizemli, kavranılamayan ve ele avuca gelmeyen birşeydi ya da psişik alanı bilinçle özdeşleşmiş, sonra da bu tanımdan, bilinçdışını psişik ile hiç bir ilgisi olmadığı, bu nedenle de psikolojinin nesnesi olamayacağı sonucuna çıkarmışlardı. Bu savların temelinde, felsefecilerin, bilinçdışı psişik etkinlik olgularını bilmeksizin, yani bu olguların bilinçli olgulara benzer yanlarının, onlardan ayrı düşen yanlarının neler olduklarından hiç mi hiç kuşku duymaksızın, bilinçdışı konusunda yargıda bulunmuş olmaları yatar. Eğer edinilmiş bu bilgiye rağmen, biri kalkar da bilinçli alanla psişik alanı bir tutan saymaca-

6 Cinsel etkenlerin dilin ortaya çıkması ve gelişmesi üstündeki etkileri konusunda Bkz. *Imago*, cilt I, 1912.
a) Metinde Fransızca geçmektedir.

lığı sürdürmeye davranır, böylece bilinçdışının psişik kimliğe sahip olduğunu yadsırsa, buna karşı çıkılamayacağı doğaldır, ama böylesi bir ayırımın en üst noktada işlemsel olmayacağı söylenip karşı çıkılabilir kuşkusuz. Çünkü, bilinçdışını, pek çok ortak noktaya sahip olduğu bilinç alanı ile olan bağı açısından betimlemek, izlemek kolaydır; buna karşılık, bilinçdışını fiziksel sürece yaklaştırmak günümüzde bile hiçbir şekilde söz konusu değildir. Demek ki, psikolojinin nesnesi olarak kalmalı.

Felsefe, belki de başka bir biçimde olsa bile, yani kendisi de psikanalizin nesnesi olup çıktığı ölçüde gene de psikanaliz tarafından uyarlanabilir. Felsefe dizge ve öğretileri, bireyin mühürünü en iyi basabilecek kısıtlı sayıda kişinin yapıtıdır; bilim emekçisinin kişiliği, başka hiçbir bilimde felsefede olduğu kadar önemli bir etkiye sahip değildir nerdeyse. Oysa, kişiliğin psikografisini (bu konuyla ilgili olarak, daha ilerde yer alan "Toplumbilim açısından yararı" başlığına bakınız) bize bir tek psikanaliz verebilir. Psikanaliz bize, her bireyde arayıp peşine düşmek gereken duyumsal birimleri, yani dürtülere bağımlı olan kompleksleri tanımayı öğretir ve bizlere, bu dürtüsel güçlerden kaynaklanan dönüşüm ve nihai sonuçların incelenmesinde yol gösterir. Bir kişinin dirimsel yazgıları ve kuruluşundaki yatkınlıkları ile bir kişinin sahip olduğu özel bir yeterlilik nedeniyle olanaklı kılınmış üretimler arasında varolan ilişkileri bulup ortaya çıkarır. Psikanaliz, kendi yapıtı ardında gizlenen sanatçının, en içte yatan kişiliğini, işte bu yapıttan kalkarak şu ya da bu doğruluk payıyla kestirmeye olanak verir. Demek ki, psikanaliz yan tutmayan mantıksal bir çalışmadan kaynaklandıklarını ileri süren felsefe öğretilerinin bireysel ve öznel nedenlerinin peçesini kaldırabilir, söz konusu dizgenin eleştirilmesi gereken zayıf noktalarını belirtebilir. Ne var ki, psikanalizin işi bu eleştiriyle uğraşmak değildir, çünkü kolayca düşünülebileceği gibi, bir öğretinin psikolojik belirleniminin bu öğretinin bilimsel açıdan doğru olmasıyla hiçbir ilgisi yoktur.

C)Biyoloji açısından yararı

Psikanaliz, öteki genç bilimlerin aksine, bilgimizin ilerlemesiyle ilgilenen kişiler tarafından sabırsızlıkla, sevinçle karşılanmamıştı. Uzun zaman boyunca kimse kulak vermedi psikanalize ve artık görmezlikten gelinemeyecek olup çıktığındaysa, o zamana dek öğrenme zahmetine katlanmamış olanlar tarafından, duyumsal nedenlerle, son derece şiddetli, düşmanca saldırılara hedef oldu. Sözünü ettiğimiz bu düşmanca karşılamanın temelindeyse, psikanalizin soruşturduğu konularda daha çok erkenden bulup ortaya çıkartığı bir gerçek yatar: sinir hastalıkları *cinsel işlevdeki* bir bozukluğun anlatımıdır, bu nedenle de çok uzun zamandır önemsenmemiş olan cinsel işlevin araştırılması, sorgulanması gerekir. Ancak, bilimsel bir yargının duyumsal bakış açılarından etkilenmemesi gerektiğini, zorunluluk olarak kabul eden biri, araştırmanın işte bu yönelişi nedeniyle psikanalizin biyolojiye çok yararlı olduğunu söylemeli ve psikanalize karşı direnmeyi de söz konusu savların doğrulanması olarak ele almalıdır. Cinsel işlevin kılgısal ve psişik yaşam açısından taşıdığı önemi ayrıntılı biçimde inceleyen psikanaliz, insanın cinsel işlevine hakettiği yeri vermişti; unutmamak gerekir ki, cinsel işlevin bu açıdan sahip olduğu önem, sayısız ozan ve filozof tarafından açıkça ortaya konulmuş olmasına rağmen bilim tarafından hiçbir zaman kabul edilmemişti. Bu amaçla, psikanaliz çocuğun davranışı ve cinselliğin buyruklarına karşı gelmenin (bunlara sapkınlık adı verilir) hesaba katılmasıyla doğrulanan cinselliğe ilişkin, haketmediği halde kısıtlı kalmış kavramı genişletmekle başlamalıdır işe. Çocukluğun cinsiyetsiz olduğunu ve ergenlik çağında cinsel dürtülerin apansız ortaya çıkışını yaşadığını savunmak olanaksızdı artık. Cinsel etkinlik ve cinsel merakın küçük insanda yaşamın daha o çağından, hatta en ba-

şından beri varolduğu, inceleme sayesinde çok daha önceleri kolayca kanıtlanabilirdi; kuşkusuz incelemenin bunu yapabilmesi için çıkar peşinde koşmaması, önyargıların gözünü köreltmemiş olması, kendini bundan kurtarmış olması gerekirdi. İşte bu çocukluk dönemi cinselliğinin önemi, çocuğun cinsiyetsiz davranışıyla olan sınırları her yerde tam anlamıyla kesin biçimde belirlenmedi diye, azalmaz. Ama, çocuğun cinselliği, yetişkinlerin "normal" denilen cinselliğinden farklı birşeydir. Çocukluk dönemi cinselliği, daha ilerki yıllarda birer sapkınlık olarak birdenbire normal cinsel yaşamın karşısına çıkacak ve anlaşılmaz ve ahlâk dışı gelecek bütün o çocukluk dönemi etkinliklerinin tohumlarını da kapsar. Yetişkinin normal cinselliği, nerdeyse hiçbir zaman beklenen ülküsel yetkinlikle gerçekleşmeyen, bu nedenle de ardında, cinsellik işlevinin patolojik durumlara doğru gerilemesine yönelik yatkınlıklar bırakan bir dizi düzenleşme, çözünme, baskı ve evrim süreçlerinden geçerek çocukluk dönemi cinselliğinden kaynaklanır.

Çocuğun cinselliği, biyolojik anlayış açısından son derece önemli, daha geniş kapsamlı başka iki özelliğin de tanınmasına olanak verir. Çocuğun cinselliği, hem etkin hem de edilgen bir amaca sahip dürtüler olarak, bedenin kimi bölgelerine bağlanır görünen –erojen bölgeler, ki bunların bazıları daha ilk baştan beri birbirine karşıt çiftler olarak çıkarlar ortaya– bir dizi kısmi dürtüden oluşur. Daha sonraları, cinsel isteğin koşulları gerçekleştiğinde, sevilen kişinin yalnız cinsel organlarının değil de, tüm bedenin cinsel nesne olup çıkması gibi, daha en başından beri de, yalnız üreme organları değil, bedenin farklı yerleri de, cinsel uyarının kaynaklandığı ve uygun bir uyarı sonunda cinsel bir zevk doğuran yerlerdir. Çocuk cinselliğinin ikinci özelliği işte bununla sıkı sıkıya ilişkilidir, yani çocuk cinselliğinin kökensel açıdan, kendi kendini koruma, beslenme ve dışkı işlevleri kadar duyusal etkinlik ve kasların uyarılması işlevlerine dayanmasıyla sıkı sıkıya ilişkilidir. Psikanaliz sayesinde olgun bir bireyin cinselliğini inceleyip, edindiğimiz sonuçlar ışığında çocuğun yaşamını ele aldığımızda, cinsellik de beslenme, soluk alma, vb. gibi işlevlerle bir tutulan, üremeye yönelik basit bir işlev olmaktan çıkar, bireyin bütün öteki etkinliklerinin karşısına dikilen çok daha özerk birşey, bireysel ekonominin birliği açısından, yalnızca karmaşık ve daha çok kısıtlama içeren bir evrim nedeniyle, zorunlu başka birşey olup çıkar. İşte bu cinsel eğilimlerin çıkarlarının bireyin kendi kendini korumasına yönelik çıkarlarla uyuşmadığı (kuramsal açıdan pekâla tasarlanabilecek bir durumdur bu) durum, nevrozların oluşturduğu hastalıklı öbek içinde gerçekleşmiş gibidir; çünkü psikanalizin nevrozların doğasına ilişkin oluşturduğu en son anlatım şöyle der: nevrozların oluşmasının kökeninde yatan çatışma, cinsel dürtüler ile ben'in korunmasına yönelik dürtüler arasındaki çatışmadır. Nevrozlar, Ben'in cinselliği bastırma girişiminin başarısız kalması sonunda, Ben'in cinsellik aracılığıyla şu ya da bu ölçüde eksiksiz bir taşma yaşamasını dile getirirler.

Psikanaliz çalışması boyunca, biyolojik görüşleri uzakta tutmanın gerekli olduğu kanısındaydık; karşımızda bulunan psikanalitik olaylar konusunda yan tutmaksızın karar verebilmek için, bu türden görüşleri buluş yapmaya yönelik amaçlarla kullanmamak istemiştik. Ama, psikanalitik çalışma tamamlandıktan sonra, biyolojiyle olan keşişmeyi bulup ortaya koymalıyız; bu keşişme özel noktaların birinde gerçekleşmişse kendimizi mutlu sayabiliriz. Nevrozların kökenini bağlamamız gereken Ben dürtüleri ile cinsel dürtü arasındaki karşıtlık, bireyin korunmasını sağlayan dürtüler ile türün sürdürülmesine yarayan dürtüler arasındaki karşıtlık olarak biyoloji alanında da sürdürür kendini. Biyolojide, birbirinden yalıtık, kalıcı olmayan bireylerin, peşpeşe gelişmiş organlar gibi bağlandığı ölümsüz, sürgün veren bir plasmanın çok daha geniş kapsamlı bir tasarımlaması dikilir karşımıza; cinsel dürtüsel güçlerin bireyin fizyoloji ve psikolojisinde oynadığı rolü doğru biçimde anlamamıza işte bu tasarımlama olanak verecektir.

Biyolojik görüş ve terimlerin psikanaliz çalışmasına egemen olmaması için gösterdiğimiz tüm çabaya rağmen, incelememize konu aldığımız olguların betimlenmesiyle bile başlayarak bu görüş ve terimleri kullanmadan yapamayız. Biyolojik anlayış ve psikolojik anlayış arasındaki sınırı oluşturan kavram olarak "dürtü"yü savuşturup atamayız; kesin terimlerle konuşmak gerekirse, cinsiyet farkı hiçbir özel psişik nitelik öne süremezse de, "erkekçe" ve "kadınca" psişik eğilim ve niteliklerden söz ederiz. Gündelik yaşamda "erkekçe" ve "kadınca" dediğimiz şeyler, psikoloji incelemesi açısından, etkinlik ve edilgenlik özelliklerine, yani dürtülere değil de dürtülerin amaçlarına yüklenebilecek özelliklere indirgenir. Psikanalizin klinik ön-varsayımları arasında yer alan bireylerin çifte-cinselliği, psişik yaşamda böylesi "etkin" ve "edilgen" dürtülerin birarada varolmasında gösterir kendini.

Yaptığım şu birkaç uyarı, psikanalizin biyoloji ve psikoloji arasında oluşturduğu son derece önemli aracılığa dikkat çektiyse kendimi mutlu sayacağım.

D) Gelişmenin tarihi açısından yararı

Psikolojik olguları konu alan her çözümleme psikanaliz adını haketmez. Psikanaliz, bileşik anlatımların daha yalın anlatımlar biçiminde çözülmesinden daha öte bir anlama sahiptir: psikanaliz, bir psişik oluşumu, gelişiminin kaynağında yatan ve zaman içinde kendinden önce yer alan başka psişik oluşumlara geri çekmektir. Tıbbi psikanaliz yordamı, köken ve gelişimin izini sürmezse, ortaya çıkarmazsa, hastalık belirtisini de ortadan kaldıramaz: işte bu nedenledir ki, psikanaliz daha en başından beri gelişme süreçlerini araştırmaya yönelmek zorunda kalmıştı. Psikanaliz nevroz belirtilerinin oluşunu bulup ortaya çıkarmıştı; daha ilerki bir aşamada ise, daha başka psişik oluşumlara saldırmak ve bu oluşumları kalıtsal psikoloji açısından işlemek zorunda kaldı.

Psikanaliz, yetişkinin psişik yaşamının çocuğun psişik yaşamından türetmek, "çocuk insanın babasıdır", diyen özdeyişi ciddiye almak zorunda kalmıştı. Çocuğun psyche'sinin yetişkinin psyche'sinde nasıl sürüp gittiğini incelediği gibi, bu yol boyunca gerçekleşen dönüşüm ve alt-üst oluşları da belirtmişti. Pekçoğumuz çocukluğumuzun ilk yıllarına ilişkin kopuk birkaç anı dışında pek az şey anımsar. Psikanalizin işte bu eksikliği giderdiği, insanın işte bu unutkanlığını aştığı pekâla ileri sürülebilir. (Bkz. "Pedagoji açısından yararı" başlığı).

Psişik yaşamın derinlikleri incelenirken son derece önemli birkaç buluş yapılmıştı. Çocuklukta, özellikle de çocukluğun ilk yıllarında edinilmiş izlenimlerin bir insanın yaşamının tüm ilerki yılları için nasıl da olağandışı bir öneme sahip olduğu daha önceleri sezilmişti ama ancak şimdi doğrulanmıştı.

Bu noktada, hem de yalnızca psikanaliz anlayışı için geçerli olmayan, psikolojik bir paradoks dikildi karşımıza: ilerki yıllarda belleğimizde kalmayacak olan izlenimler, işte tam da bu son derece önemli izlenimlerdi. Psikanaliz, yaşamın en erken dönemlerinde yaşanmış olayların işte bu silinmez örnek kimliğini, özellikle de cinsel yaşam açısından olabildiğince apaçık biçimde belirleyebilmişti. "*On revient touwours à ses premières amours*" ("*İnsan hep ilk aşklarına döner durur*"-çn) (a), yalın ve katıksız gerçek budur işte. Yetişkinin aşk yaşamının sayısız gizi, aşkta yer alan çocukluktan kaynaklanan etkenlerin açığa çıkarılmasıyla çözüme kavuşur yalnızca. Çocukluktan kaynaklanan etkenlerin yarattığı etkilere ilişkin kuram, çocuklukta yaşanan ilk olayların bireyin karşısına rastgele çıkmayıp, bireyin kendisiyle birlikte taşıdığı kurucu yatkınlıkların ilk anlatımları olduğu hesaba katılmalıdır.

Bunların yanında son derece çarpıcı başka bir buluş daha yapılmıştı; o da şuydu:

ilerki yıllarda yaşanan tüm evrime rağmen, çocukluk dönemi oluşumlarından hiçbir şey yitip yokolmaz. Çocuğun tüm istekleri, dürtüsel devimleri, tepki gösterme biçimleri, bakış açıları olgun kişide, kendilerini iyice duyurur biçimde varlıklarını sürdürür ve uygun koşullarda yeniden ortaya çıkabilirler. Bunlar yokolup gitmezler, psikanalitik psikolojinin kendi yersel sunuş kipinde kullandığı deyimle söylersek, yalnızca üstleri örtülür. Demek oluyor ki, psişik geçmiş kendi veletleri tarafından hiçlenen tarihsel geçmişten ayrı bir kimliğe sahiptir; psişik geçmiş, olup çıktığının ya yalnızca sanal ya da gerçek bir zamandaşlık içinde, hemen yanıbaşında durur. Bu sava kanıt olarak şunu gösterebiliriz: normal insanın düşü, kendisine yeniden çocuk kimliği yaşatır, tüm psişik yaşamını çocukluk düzeyine geri çeker. Psişik çocukluğa bu geri dönüş (*gerileme*) nevroz ve psikozlarda açığa vurur kendini; nevroz ve psikozların özellikleri büyük ölçüde psişik yaşamın eskil evrelerine ilişkin olarak ele alınmalıdır. Hastalığa olan yatkınlığın derecesi de çocukluk kalıntılarının gücüne bağlıdır, öyle ki, söz konusu hastalık gelişmeye ket vurulmasının anlatımı olup çıkar. Bir insanın psişik malzemesinde, kullanılmayan bastırılmış şey olarak, çocuksu olarak kalan şey demek ki bu insanın bilinçdışının çekirdeğini oluşturur; işte biz de hastalarımızın yaşam öykülerinde, bastırıcı güçler tarafından sarmalanmış olan bu bilinçdışının hastalarımızın tüm etkinliğini nasıl gözaltında bulundurduğunu, daha ilerki ve daha üst aşamadan psişik oluşumlar gerçek dünyanın güçlüklerine egemen olamadıklarında, bu fırsatı nasıl da kaçırmadığını incelemeye çalışırız. Şu son yıllarda, psikanaliz çalışması, "varlıkoluş, soyoluşun yinelenmesidir" bildirisinin psişik yaşama da uygulanması gerektiğini kabul etti[7]; bunun sonunda, psikanalizin taşıdığı yarar da daha başka yeni alanlara yayılmış oldu.

E) Uygarlık tarihi açısından yararı

Bireyin çocukluğun halkların tarih-öncesi ile karşılaştırılması, böyle bir çalışmanın henüz ilk adımları atılmış olduğu halde, pekçok yönde yeterince verimli sonuçlar vermişti. Psikanalitik düşünme biçimi bu alanda da yeni bir araştırma aygıtı olarak iş görür. Psikanalizin ön-varsayımlarının halkların psikolojisine uygulanması sayesinde ortaya yeni yeni sorunlar koyabiliyoruz, ele alınmış sorunları yeni bir bakışla inceleyebiliyor, çözüme kavuşturulmalarına katkıda bulunabiliyoruz.

Herşeyden önce de, düş sayesinde elde ettiğimiz psikanalitik anlayışın, halkın imgeleminin(b), efsane ve söylence gibi[8], ürünlerine de uygulanabileceği ortaya çıkmış bulunuyor. Bu yaratımların yorumlanması ise uzun zamandır bekleyip duran bir iş; bu yaratmaların "gizli anlamları" olduğunu sanar, bu anlamların gizlediği değişim ve dönüşümlere de hazır bulunuruz. Psikanaliz, düş ve nevroz üstüne yaptığı çalışmalar sonunda, işte bu çarpıtmalara giden teknik yolları bulup ortaya çıkaracak biricik bilimdalını da elde etmiş oldu. Pekçok durumda da, söylencenin kökensel anlamından kalkarak geçirdiği değişikliklere yol açan gizli nedenleri ortaya çıkarabilir psikanaliz. Söylencenin oluşumunu belirleyen ilk dürtüyü, doğa olgularının açıklanmasına ve artık anlaşılamaz olup çıkmış kullanım ve tapınma gereklerinin hesaba katılmasına yönelik kuramsal bir gereksinme olarak kabul edemez; sözünü ettiğimiz o ilk dürtüyü, hastalık belirtilerinin oluşumları ile düşlerin temeli olarak kabul edilen duyumsal eğilimlerde, psişik "komplekslerde" arar.

Kendi görüşlerinin, ön-varsayımlarının ve bilgilerinin aynı biçimde aktarılması sa-

7 Abraham, Spielrein, Jung.

8 Abraham, Rank, Jung.
b) *Völkerphantasie.*

yesinde psikanaliz, büyük kültür kurumlarımızın[9], din, ahlâk, hukuk, felsefenin kökenlerini aydınlatabilir. Kimi ilkel psikolojik durumlar böylesi yaratımların devindiricilerinin ortaya çıkmasını sağlarlar; işte, bu ilkel psikolojik durumların izini süren psikanaliz, psikolojik yüzeyselliğe dayalı sayısız açıklama girişimini yadsıyıp, yerine çok daha derinlere inen görüşler koyar.

Bireylerin ve toplulukların bütün bu psişik üretimlerinin aynı dinamik kaynağa sahip olduğunu ileri süren psikanaliz, bu üretimler arasında çok sıkı bir ilişki kurar. Psikanaliz, psişik düzeneğin ana işlevinin, insanın çeşitli gereksinimlerinin yarattığı gerilimlerin yükünün alınması olduğu yolundaki temel düşünceden kalkar. Dış dünyadan koparılıp alınan bir doyum, sözü edilen gereksinimlerin bir bölümüne çözüm getirebilir, ama bu nedenle de, gerçek dünyanın egemenliği bir gereklilik olup çıkar. Bu gereksinimlerin öteki bölümüne ise (ki kimi duyumsal eğilimler de bunların arasında yer alır.) gerçeklik düzenli bir doyum sağlayamaz. Bunun sonunda da, işin ikinci bir bölümü çokar ortaya: doyurulmamış eğilimlere başka türden bir avunma bulmak. Tüm uygarlık tarihi de insanların, teknik ilerlemenin değişime uğrattığı ve de değişken koşullara, gerçekliğin onay vermesi ve düş kırıklıkları yaratmasına bağlı olarak, doyurulmamış isteklerini gerçekleştirmek için hangi yollara girdiklerini göstermekten başka birşey yapmaz.

İlkel halkları incelediğimizde karşımıza çıkan şey, ilk başta insanların kafalarını herşeye-gücü-yetere[10] ilişkin çocukça inançlar tarafından karışmış olduğudur; bu inceleme, bir yığın psişik oluşumun, sözü edilen herşeye-gücü-yeterin aksaklıklarını yadsımak, böylece daha iyi dizginleyip, doyuma ulaşmak yolunda kullanılıncaya dek, gerçekliğin duyumsal yaşamı etkilemesini engellemek amacıyla yapılan çabalar olarak kabul edilmesini de sağlar. Hoşnutsuzluktan kaçınma ilkesi, daha iyi bir ilke olan dış dünyaya uyarlanma ilkesi tarafından yeri alınıncaya dek insanın tüm eylemlerine egemen olur. İnsanın dünyaya kerte kerte egemen olmasına koşut biçimde, dünya anlayışı da evrim geçirir: herşeye-gücü-yetere ilişkin temel inançları giderek terk edip, dinsel evreden geçer ve canlıcı evreden bilimsel evreye doğru yükselir. Gereksinmelerin karşılanmamış doyumunu tazmin etme girişimleri olarak söylence, din ve ahlak da işte bu bağlamda eklemlenirler.

Bireylerin nevrozlu duyumlarının öğrenilmesi, önemli toplumsal kurumların anlaşılması açısından çok yararlı olmuştu, çünkü nevrozlar kurumlar tarafından toplumsal yoldan çözüme kavuşturulması gereken isteğin ödünlenmesine ilişkin sorunların, bireysel yoldan çözüme kavuşturulması girişimleri olarak gösterirler kendilerini. Toplumsal etkenin gerilemesi ve cinsel etkenin öne çıkması nedeniyle, psikolojik çalışmanın nevrozlu yoldan çözüme kavuşturulmasına yönelik bu girişimler, adı geçen önemli sorunları açıklamaya çalışan bizler için, kullanılamayacak birer karikatür olup çıkarlar.

F) Estetik açısından yararı

Psikanalitik inceleme, sanat ve sanatçılarla ilgili kimi sorunlara doyurucu açıklamalar getirir; ama kimi sorunları da hiç mi hiç açıklayamaz. Psikanaliz sanat kılgısında, önce yaratıcı sanatçıda sonra da izleyici ya da dinleyicide gerçeği ve giderilmemiş isteklerin yatıştırılmasını amaçlayan bir etkinlik olduğunu kabul eder. Sanat alanında işbaşında olan dürtüsel güçler, başka bireyleri nevrozun kollarına iten, toplumun da kendi

[9] Buna bir de şu yapıtları eklemek gerekir: Jung, *Libidonun simge ve başkalaşımları (Wandlungen und Symbole der Libido), 1912; Freud, Yaban insanı ile nevrozlunun psikolojik yaşamları arasındaki yakınlıklar (Übereinstimmungen im Selenleben der Wilden und der Neurotiker), Imago*, I ve II [Totem ve Tabu].

[10] Ferenczi, *Entwicklungsstufen des Wirlichkeitsinnes* (Gerçeklik duyusunun gelişme dereceleri), *International. Zeitschrift für ärtzl. Psychoanalyse*, I,2, 1913. *Freud Animismus, Magie und Allmacht der Gedanken* (Canlıcılık, büyü ve düşüncelerin herşeye-gücü-yeterliği), *Imago*, II, I, 1913.

kurumlarını ayağa dikmesine neden olan çatışmalardır. Sanatçının yaratma yetisinin nerden geldiği sorusu, psikolojinin işi değildir. Önce, sanatçı kendi kurtuluşuna yönelik bir istek duyar, sonra da bu özlemini, aynı dizginlenmiş isteklerin[11] acısını çeken başka insanlarla, yapıtı aracılığıyla, paylaşır. İsteğe yönelik en kişisel fantazmlarının gerçekleşmiş olduğu tasarımlamasını yaşar kuşkusuz, ama bu fantazmları ancak çarpıcı yanlarını hafifleten, kişisel kökenlerini gizleyen ve estetik kurallara uyulması sayesinde, öteki insanlara baştan çıkarıcı zevk ödülleri sunan, bir biçim değişikliği ile sanat yapıtı olup çıkabilir ancak. Sanatsal zevke belirtik biçimde katılmanın yanında, dürtülerin kurtuluşunu sağlayacak gizli kaynaklardan gelen (hem de nasıl etkin) örtük bir katılım olduğunu göstermek psikanaliz için hiç de zor değildir. Psişik izlenimler ve sanatçının yaşamının akışı ve bu uyarılara verilen tepkiler, yani yapıtları arasında kurulan bağ, psikanalitik incelemenin en çekici konularından birini oluşturur.[12]

Kaldı ki, sanatsal yaratım ve sanatsal doyuma ilişkin pekçok sorun da, kendilerini çözümleyici bilginin ışığıyla aydınlatacak ve insanın isteklerini ödünlemeye yönelik edimler tarafından oluşturlmuş karmaşık yapıda bir yer verecek olan çalışmadan hâlâ yoksun bulunmakta. Saymaca biçimde kabul edilmiş gerçeklik, yani vekil nitelikli oluşumlar ile simgelerin, sanatsal yanılsama sayesinde, gerçek duyumlara yol açabildiği gerçeklik olarak sanat, isteği yasaklayan gerçeklik ile isteği gerçekleştiren düşsel dünya arasında bir krallık oluşturur; insanlığın ilkel evresinde herşeye-gücü-yetere olan tüm özlemlerin, deyim yerindeyse capcanlı kaldığı bir krallıktır bu.

G) Toplumsal açıdan yararı

Gerçekte psikanaliz bireysel psyche'yi nesne olarak seçmişti kendine, ama bireysel psyche'nin sorgulanması sırasında, bireyin toplumla olan ilişkisinin duyumsal temellerini de görmezlikten gelemezdi. Psikanaliz, toplumsal duyguların erotik alandan kaynaklanan bir bölümün düzenli taşıyıcısı olduğunu bulmuştu; erotik alandan kaynaklanan bu bölümün aşırı vurgulanması, bunun sonunda da geriye itilmesinin belirli bir psişik bozukluklar öbeği niteliğini göstermişti. Çok büyük çoğunluğu, bireyi toplumdan çekip koparmaya ve geçmiş çağların manastırca yalıtılmışlığının yerine, hastalığın yalıtılmışlığını koymaya yönelen nevrozların toplum-dışı kimliğini kabul etmişti. Sayısız nevroza egemen olan yoğun suçluluk duygusunu, psikanaliz nevrotik kaygının toplumsal değişimi olarak kabul eder.

Psikanaliz öte yandan toplumsal bağıntı ve zorunlulukların, çok büyük ölçüde nevrozları yaratan nedenlere katkıda bulunduğunu da bulmuştu. Dürtülerin kısıtlanmasına ve Ben taraflarına doğru geri itilmesine yol açan güçler özünde, uygarlığın toplumsal zorunluluklar karşısında uysal olmasından kaynaklanmaktadır. Başka yollardan geçerek nevroza neden olacak, çocukluğa ilişkin aynı kuruluş ve izlenimler, eğer böyle bir uysallık olmasa ya da bireyin içinde yaşadığı toplumsal çevre böylesi zorunluluklar getirmese, bu sonuç da çıkmazdı ortaya. Sinirliliğin giderek artmasının uygarlığın bir ürünü olduğu yolundaki o eski sav, varolan gerçek durumun en az yarısını yansıtır. Eğitim ve örnek getirme sayesinde, genç birey kültürel zorunluluğu tanımış olur; uygarlık çerçevesinde ele alındığında, dürtülerin geriye itilmesinin kendini iki etkenden bağımsız olarak ortaya koyduğu yerde kanıtsav, anımsanamayacak kadar eski zamanlardan gelen bir zorunluluğun, sonuçta insanın örgütlenmiş kalıtımsal serveti olup çıktığını söyler. Dürtüleri kendiliğinden geriye iten çocuk, böyle yapmakla uygarlık tarihinin bir kesitini de yinelemekten başka birşey yapmamış olacaktır. Günümüzde bir iç en-

[11] Karşılaştırın: O. Rank, *Der Künstler (Sanatçı)*, Viyana, 1907.

[12] Bkz. O. Rank, *Das Inzestmotiv in Dichtung und Sage (Efsane ve şiirde yasakevi teması)*, Viyana, 1912. Estetik sorunlara nasıl uygulandığı konusunda Bkz. Freud, *Der Witz und Seine Bezeihung zum Unbewussten (Bilinçdışıyla ilişkileri içinde ele alınan espriler)*, 1905.

gel olan şey, eskilerde belki de yaşanan zamanın gerekleri tarafından zorla benimsetilmiş bir dış engelden başka birşey değildi; bu nedenle, günümüzde gelişim içindeki her birey için dış kültürel zorunluluktan başka birşey olmayan şey de içe doğru itmeye yönelik bir yatkınlık da olup çıkabilir.

H) Pedagoji açısından yararı

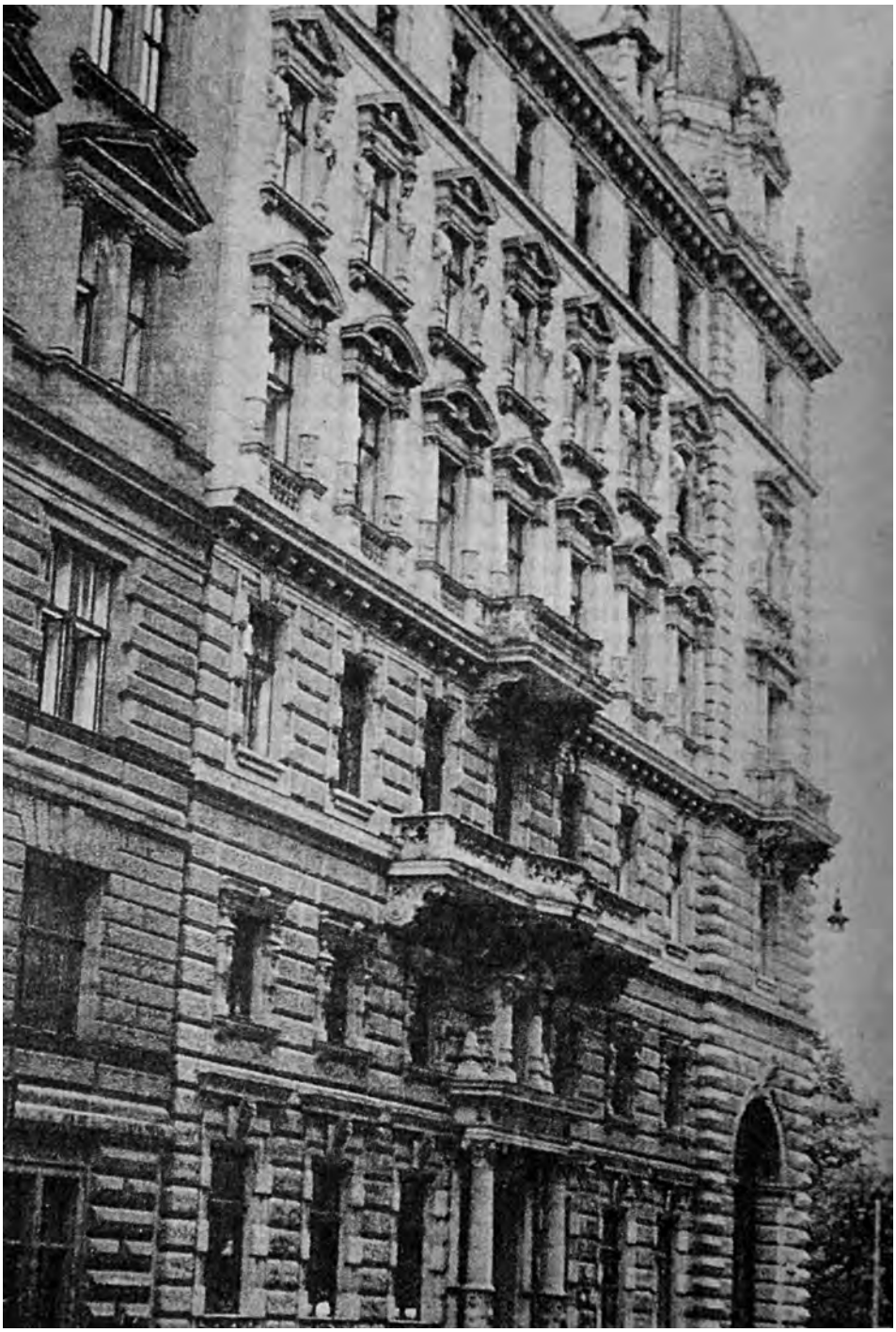
Psikanalizin eğitim bilimi açısından taşıdığı son derece önemli yarar artık apaçıklık kazanmış bir bildiriye dayanır. Çocuğun psişik yaşamını içten duyabilen kişiden başkası eğitimci olamaz; biz yetişkinlerse çocuklarımızı anlamıyoruz, çünkü kendi çocukluğumuzu bile anlamıyoruz artık. Çocukluk konusundaki unutkanlığımız, çocukluğa ne denli yabancı düştüğümüzün de kanıtıdır. Psikanaliz çocukluk yıllarının isteklerini, düşünce oluşumlarını, gelişme süreçlerini gün ışığına çıkarmıştı; bu yolda daha önceleri yapılan tüm girişimler son derece eksik ve yanlıştı, çünkü bedensel ve psişik anlatımlar konusunda paha biçilemeyecek derecede önemli olan cinsellik etkenini tümüyle bir yana bırakmışlardı. Psikanalizin çocukluk dönemiyle ilgili olarak yaptığı en güvenilir buluşların –Oedipus kompleksi, insanın kendine duyduğu aşk (narsisizm), sapkın yatkınlıklar, anal erotizm, cinsel merak– neden olduğu inanılmaz şaşkınlık psişik yaşamımızın, değerlendirmelerimizin, hatta düşünce süreçlerimizin çocuğunkilerden ne denli uzak düştüğünü göstermektedir.

Eğitimciler psikanalizin elde ettiği sonuçlarla haşır neşir olduklarında, çocuk gelişiminin kimi evreleriyle daha kolay bağdaşabilecekler, çocuğun sapkın ya da toplum açısından kullanılamayacak dürtüsel devimlerini abartma tehlikesine de (daha başka tehlikeler yanında) düşmeyeceklerdir. Bu devimleri şiddetle bastırmaktan da, eğer bu türden hareketlerin eğitimin gözünü korkutan çocukluk dönemi kötülüğünün başıboş bırakılmasına benzer ölçüde hoşa gitmeyen sonuçlar doğuracağını öğrenmişlerse, vazgeçeceklerdir. Güçlü dürtülerin dışardan, şiddetle bastırılması sonunda bunların silinip gittiği ya da egemen olduğu görülmemiştir hiç; böyle bir bastırılma sonunda bir geriye itme çıkar ortaya, öyle ki daha ilerki bir evrede nevroza girme eğilimi yerleşmiş olur. Psikanaliz, eğitimin ayırım gözetmeyen ve yararsız sertliğinin sinir hastalığının ortaya çıkışına nasıl katkıda bulunduğunu ya da zorunlu kılınan normalliğin, eyleme yetisinin ve zevk alma yetisinin nasıl bir zarara uğraması pahasına elde edildiğini göstermişti pekçok kez. Aynı şekilde, psikanaliz çocuğun toplum-dışı ve sapkın içgüdülerinin geriye itilmeyip, *yüceltme* denilen süreç uyarınca ilk baştaki amaçlarından daha değerli amaçlara doğru yönlendirildiğinde, kişilik oluşumuna nasıl değerli bir katkıda bulunduğunu da öğretebilir. En yüce erdemlerimiz, en kötü yatkınlıklarımızın oluşturduğu funda toprağı üstünde, tepkisel oluşumlar ve yüceltmeler biçimiyle boy vermişlerdi. Eğitim, bu bereketli güç kaynaklarını tıkamaktan özenle kaçınmalı ve bu erkeleri iyi yola götürecek süreçleri kolaylaştırmakla sınırlamalıdır kendini. Nevrozların bireysel düzlemde önlenmesine ilişkin tüm beklentimiz, psikanaliz konusunda bilgilenmiş bir eğitimin avuçlarında yatmaktadır.[13]

Bilimsel konulara ilgi duyan bir kitleye, psikanalizin kapsam ve içeriğini, önvarsayımlarını, sorun ve sonuçlarını tanıtmak görevini, bu yazı çerçevesinde, üstlenmem olanaksızdı. Psikanalizden yararlanabilecek bilgi alanlarının sayısının ne kadar çok, psikanalizin de bu alanlar arasında nasıl da zengin bağıntılar kurduğunu açıkça gözler önüne serebildiysem, amacıma ulaşmış olacağım.

Çeviren: Alp Tümertekin

[13] Bu konuyla ilgili olarak Bkz. papaz Dr. Oscar Pfister (Zürich) tarafından yapılmış çalışmalar.

Freud'un Viyana Rathaustrasse 7 numarada açtığı ilk muayenehanesinin bulunduğu bina, 25 Nisan 1886.

Üniversitede Psikanaliz Öğretmeli miyiz?*

Sigmund Freud

Üniversitelerde psikanaliz öğretiminin uygunluğu 2 görüş açısına göre incelenebilir: 1. Psikanaliz açısından, 2. Üniversite açısından.

1. Üniversite programına psikanalizin dahil edilmesi şüphesiz ki tüm psikanalistlerce olumlu şekilde algılanacaktır. Aynı zamanda psikanalistin, hiçbir önyargı taşımaksızın, üniversiteden çıkması da mümkündür. Teorik seviyedeki ihtiyaçlarını uzmanlaşmış bir kaynakçada bulabilir ve daha çok ilerlemek için psikanaliz cemiyetinin bilimsel toplantılarında ve cemiyetin daha deneyimli üyeleri ile kişisel bağlantılarıyla da bunu elde edebilir.

Pratik deneyimine gelince, bunu kişisel analizinin ona sağladıklarının dışında, kontrol içeren çalışmalara (kürlere) devam ederek veya tescilli psikanalistlerin rehberliği ile sağlayabilir. Bu tarz bir yapılanmanın var olma nedeni psikanalizin üniversite dışında tutulmasından dolayıdır. Sonuçta bu suçlama sürdüğü müddetçe de bu türden düzenlemelerin etkili olacağı aşikârdır.

2. Üniversiteleri içeren boyutuyla sorun, bilim adamı ve hekim yetiştirmede üniversitelerin psikanalize herhangi bir değer atfetmek isteyip istemediklerini bilmektir. Eğer durum böyleyse bir sonraki sorun şu olacaktır: Psikanaliz öğretimin alışılagelmiş çerçevesi ile nasıl bütünleşecektir? Tıp ve akademik eğitimin tümüne göre psikanalizin önemi şu olguların üzerine kurulmaktadır:

* Aslı Macarcadır. Almanca metin bulunmamaktadır. Çevirisi büyük bir olasılıkla S. Ferenczi tarafından yapıldı ve 30 Mart 1919'da Tıp yayını *Guógászat* (Budapeşte) 59. sayı, 13. no'da çıktı.

a. Geçen birkaç yüzyıl boyunca tıp eğitimi tam tabiriyle tek yönlü yol takip edip, öğrenciyi anatomi, fizik, kimya gibi disiplinlerine götürüp diğer taraftan da hastalık ve tedavisinde olduğu kadar değişik hayati fonksiyonlardaki zihinsel faktörlerin önemini göz ardı ediyordu. Tıp eğitimindeki bu boşluk daha sonra hekimler tarafından da kör nokta olarak doğrulanmıştır. Bu sadece hastanın varoluşunu en çok meşgul eden problemlere olan ilgi eksikliği ile kendini göstermemiş, aynı zamanda şarlatanların ve üfürükçülerin daha iyi sonuçlar aldığı hasta tedavisinde de beceriksizce sergilenmiştir.

Bu eksiklik bir zaman sonra, üniversite programlarına tıbbi psikoloji derslerinin konmasına neden oldu. Bu dersler deneysel psikoloji –ki sadece detayların sorunsalı ile ilgilenir– ve akademik psikolojiye dayandırıldığı için öğrencinin eğitim taleplerine cevapta yetersiz kaldı. Ayrıca hayatın genel problemlerine veya mesleğin problemlerine de yaklaşmada avantaj sağlamıyordu. Bu nedenlerden dolayı bu tarz tıbbi psikolojinin rolü şüphe ile kaşılanıyordu.

Buna karşılık, bir psikanaliz dersi kesinlikle bu isteklere cevap verecekti. Tam anlamıyla psikanalize yaklaşmadan önce, giriş dersi detaylı şekilde tüm psikoterapilerin temeli olan zihni ve psişik hayatın arasındaki ilişkiyi incelemek ve çeşitli telkin edici yöntemleri tanımlamak için ve daha önceki zihni tedavi metodlarının doruğu ve son noktası olan psikanalizin neyi kurmak istediğini göstermek için gereklidir.

Aslında psikanaliz tıp öğrencisine psikolojiyi öğretmede diğer metodlardan daha uygundur.

b. Psikanalizin bir işlevi de, psikiyatri çalışmasına hazırlık sağlamaktır. Şu andaki tanımı ile psikiyatri tamamen "descriptive" (betimleyici) biçimdedir. Öğrenciyi sadece tedavi edilemeyen duygulanımları ayrımlaştıracak patolojiler serisini tanımlamaya ve toplum için tehlikeli olanları ayırmaya hazırlar. Tıp biliminin diğer dallar ile olan tek ilişkisi organik etiyoloji seviyesindedir: yani anatomik buluşlar çerçevesindedir. Ama gözlenen olayların en basitinden anlaşılmasını dahi sunamaz. Bu çeşit bir anlayış sadece derinlikler psikolojisi ile sağlanır.

Bildiğim kadarıyla Amerika'da psikanaliz (derinlikler psikolojisinin ilk teşebbüsü) psikiyatrinin bu keşfedilmemiş alanında ödüllendirilmiş başarılar gerçekleştirdi. Bunun sonucunda da bu ülkede birçok tıp okulu psikiyatriye giriş yerine psikanaliz dersleri düzenlediler. Psikanaliz eğitimi iki etapta verilebilir: Tüm tıp öğrencilerine yönelik temel dersler ve psikiyatrlar için uzmanlaştırılmış konferanslar.

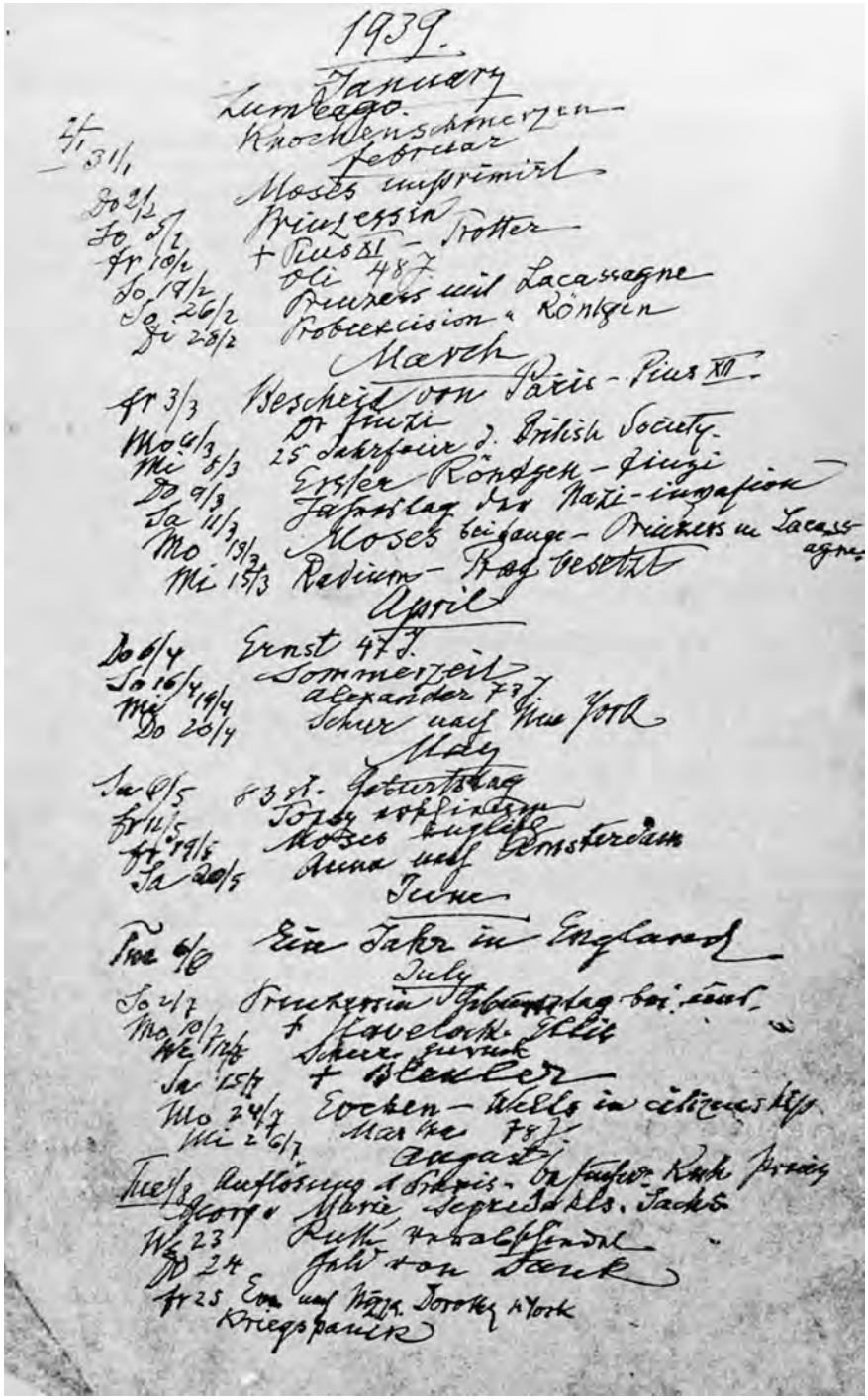
c. Zihni süreçlerin ve zihinsel faaliyetlerin araştırılmasında psikanaliz kendine özgü bir metod sunmaktadır. Bu metodun uygulanması hiçbir şekilde psikolojik duygulanımlar alanı ile sınırlandırılamaz. Aynı zamanda sanat, felsefe ve din alanlarındaki problemlerin çözümüne yayılır. Bu yönde psikanaliz başından beri çeşitli yeni görüş açıları geliştirdi: din felsefesi, medeniyetler tarihi, mitoloji, edebiyat tarihi gibi konulara da çok değerli aydınlanmalar getirdi. Bu anlamda genel psikanaliz dersleri bu dallardaki öğrencilere de açık olmalıdır.

Psikanalitik düşüncenin bu diğer disiplinlerin üzerindeki verimli etkisi şüphesiz ki tıp bilimi ile sanat ve felsefe alanını kullanan –*universitas literarum*– bilgi dalları arasındaki dar anlamlı bağı değiştirecektir.

Özetle, üniversite programına psikanaliz eğitimini sokmakla çok şey kazanacaktır. Bu eğitimin teorik derslerde çok eleştirel ve dogmatik olacağı kesindir çünkü bu dersler pratik gösterim ve deneyimleri gerçekleştirmede sınırlı kalacaktır. Araştırmanın amacına uygun olması için, psikanaliz hocalarının ayaktan tedavi bölümüne ulaşıp nevrotik hastalardan gerekli malzemeleri sağlaması yeterli olacaktır. Analitik psikiyatri için ise kapalı bir servise ihtiyaç vardır.

Sonuç olarak bir karşıtlığı (itirazı) göz önüne almalıyız: Bu yolla tıp öğrencisi hiçbir zaman gerçek anlamıyla psikanaliz öğrenemeyecektir: bu durum psikanalizin etkin uygulamasından bahsedildiği durumlar için geçerlidir. Bizi ilgilendiren amaçlara gelince: psikanaliz üzerine ve psikanalizden gelen birşeyler öğrenmek yeterlidir. Ne de olsa, tıp öğrencisini nitelikli cerrah olmaya hazırlayan üniversite eğitimi değildir. Cerrahiyi meslek olarak seçen herhangi bir kişi hastanenin cerrahi servisinde uzun yıllar süren pratik (uygulama) sonucunda üst bir eğitime gider.

Çeviren: Dr. Tevfika İkiz

Freud'un ajandasından bir sayfa, 1939.

Freud'dan Fliess'e Mektuplar

WILHELM FLIESS'E
Dr. Sigmund Freud
Üniversitede Sinir Hastalıkları Doçenti

Viyana 7.7.97
IX. Berggasse 19

Kıymetli Wilhelm,

Şu sıralar bir istekte bulunmaya hakkı bile olmayan, yararsız bir yazışmacı olduğumu biliyorum, ama bu hep böyle değildi ve böyle kalmayacak. Bende neler olup bittiğini ise hâlâ bilmiyorum, kendi nevrozumun en derinlerinden herhangi bir şey, nevrozların anlaşılmasındaki bir ilerlemenin karşısına çıktı ve sen de bir biçimde bunun içine çekilmiştin. Çünkü yazma konusundaki engelim, bana, ilişkimizi engellemek için adeta ısmarlama gibi geliyor. Bu konuda garantilerim yok, bunlar en karanlık cinsten duygular. Acaba benzer bir şey sende de söz konusu değil miydi? Birkaç gündür, bu karanlıktan gün ışığına çıkışın hazırlıklarını görüyorum. Bu arada çalışmamda çeşitli ilerlemelerde bulunduğumu farkediyorum; yeniden aklıma arasıra da olsa bir şeyler gelmeye başladı. Aşırı sıcak ve aşırı çalışmanın da elbette bunda payı vardı.

Örneğin, anılara karşı savunmanın, bir süre devam ettikten sonra kendileri de savunmaya yenilen, daha yüksek psikolojik yapıların oluşmasını engellemediğini, ve bu savunmanın, tıpkı nevrozların psikolojisini çekirdek halinde içeren düş durumunda olduğu gibi, son derece özgülleştiğini görüyorum. Onlar bu anı tahrifleri ve fantezilerdir,

ikinciler geçmişe ya da geleceğe ilişkindirler. Bu yapılanmaların oluşum kurallarını ve onları sahici anılardan daha güçlü yapan nedenleri yaklaşık olarak biliyorum ve böylece bd'daki* olayların karakteristik özellikleri hakkında yeni şeyler öğrendim. Bu yapıların yanı sıra, sapkın itkiler oluşuyor ve bu fantezilerin ve itkilerin, daha sonra zorunlu hale gelen bastırılmaları sırasında, zaten anılardan kaynaklanan belirtilerin daha üst belirlenimlerini ve hastalıkta diretmenin yeni nedenlerini veriyorlar. Fantezilerin ve itkilerin bu bileşiminin birkaç tipik vakasını ve onların bastırılmasına sebep olan birkaç tipik koşulu öğreniyorum. Bu bilgilerim henüz tam değil. Tekniğe gelince, bir tane tercihim var yine, onu doğaya yakın buluyorum.

Düş açıklaması, bana en sağlam olanı gibi görünüyor. Bunun çevresinde, bir yığın bilmece var. Organolojik olan seni bekliyor, bende hiçbir ilerleme göstermedi.

İnsanın yarı çıplak ya da çırılçıplak bir halde, yabancı kişiler arasında utanç ve korku içinde dolaşması, ilginç bir düştür. Ne tuhaf ki, insanların, bu dilek gerçekleşmesine ne borçlu olduklarının ayırdına varmamaları bir kuraldır. Çocukluktaki teşhir etmeye kadar geri uzanan bu düş malzemesi, ünlü bir masalda yanlış anlaşılmış ve ustaca değiştirilmiştir. (Kralın Görünmeyen Giysisi-"tılsım"). Benlik de öteki düşleri aynı biçimde yanlış yorumlama eğilimindedir.

Yaza ilişkin, beni öncelikle ne zaman ve nerede buluşacağımızın tam olarak belirlenmesi ilgilendiriyor. Dr. Gatti bana ve kuramlarıma çok katılıyor; o Berlin'e geldiğinde onda birşeyler bulacağını umuyorum.

Aussee'de durumlar çok iyi. Senden gelecek haberleri merakla bekliyorum.

Tüm aileye en yürekten selamlarımla.

Senin Sigm.

Sigmund Freud, Briefe, Suhrkamp Verlag 1972, s.57,59

* bd: bilinçdışı, almanca metinde: ubw (Unbewusstsein)-ç.

WILHELM FLIESS'E
Dr. Sigmund Freud
Üniversite'de Sinir Hastalıkları Doçenti

Viyana, 21.9.97
IX. Berggasse 19

Kıymetli Wilhelm,

Buradayım yine, dün sabahtan beri, dinç, neşeli, amaçsız, şu sıralar bir uğraşım yok ve sana ancak eve yeniden yerleştikten sonra yazıyorum.[1] Ve şimdi hemen sana son aylarda kafamda yavaş yavaş oluşan büyük bir sırrı vereceğim. Kendi Neurotica'ma artık inanmıyorum. Elbette bu, bir açıklaması olmadan anlaşılır değil; sana anlatabildiklerimi bile kuşkulu bulmuştun. Bu yüzden, tarihsel olarak, bu inanmama nedenlerinin nerden geldikleriyle, başlamak istiyorum. Analizleri gerçek bir sonuca ulaştırma çabalarındaki üst üste gelen hayal kırıklıkları, bir süre boyunca en iyi ilişki içinde olunan insanların çekip gitmeleri, beklediğim başarıların gerçekleşmemesi, kısmi başarıları başka türlü, alışılageldik biçimde açıklama olanağı; tüm bunlar birinci grubu oluşturuyorlar. Sonra, tüm vakalarda, babanın sapkın olarak suçlanması gerektiğinin yarattığı şaşkınlık... İsterinin beklenmedik sıklığını algılama, bu koşulun her defasında var olması, oysa çocuklara karşı uygulanan sapkınlığın böylesi bir yaygınlığının olasılığının çok az oluşu.[2] (Bu sapkınlık isteriden kıyaslanamaz ölçüde daha sık olmalı, çünkü hastalık yalnızca olaylar sıklaştıklarında ve buna bir de savunmayı zayıflatan bir faktör eklendiğinde ortaya çıkar.) Sonra, üçüncüsü, bilinçdışında bir gerçeklik işaretinin bulunmadığının ve bu yüzden gerçeğin ve duygulanımla yüklü kurgunun ayrılamayacağının kesinlikle anlaşılması. (Buna göre, geriye bir tek, cinsel fantezilerin düzenli olarak anne baba temasının egemenliği altına girdiği çözümü kalıyor.)[3] Dördüncüsü, ağır psikozda bilinçdışı anımsamanın sökün etmediği, bu yüzden, gençlik yaşantılarının gizeminin en karışık Delirium'da[4] bile kendini ele vermediği olgusu. Bilinçdışının asla bilincin direncini aşmadığı böylelikle görülünce, tedavide bilinçdışı bilinç tarafından bütünüyle zaptedilinceye kadar geriye gidilmesi gerektiği beklentisi de boşa çıkmaktadır.

Tüm bunlardan etkilenerek iki şeyden, bir, nevrozun tam anlamıyla ortadan kalkması ve onun çocukluktaki etiyolojisinin kesin bilgisinden vazgeçmeye hazır oldum. Şimdi artık ne yapacağımı bilemiyorum, çünkü bastırmayı ve onun güç gösterisini kuramsal olarak anlamayı başaramadım. Çocukluğa dayanan fantezilerin ortaya çıkmasında ancak daha sonraki yaşantıların yol açtığı yeniden tartışılabilir görülüyor ve böylelikle kalıtımsal bir eğilim faktörü, kendisini oradan uzaklaştırmayı –nevrozun aydınlatılması amacıyla– bir ödev olarak gördüğüm bir güç alanını yeniden kazanıyor.

Keyifsiz, bulanık, bıkkın olsaydım, böylesi kuşkular zayıflık görüngüleri olarak yorumlanabilirlerdi. Tam tersi bir durumda olduğum için, bu kuşkuları dürüst ve güçlü bir entelektüel çalışmanın sonucu olarak kabul etmeliyim ve böylesine bir derinleşme-

[1] Yaz tatilinden alışılmadık ölçüde geç dönülmesiyle ilgili.

[2] Freud'un ilgisi daha aylar önce çocuksu fantezinin incelenmesine yönelmişti; fantezinin dinamik işlevini incelemiş ve bu alanda kalıcı bilgiler edinmişti. Çocukların anne babalarına karşı saldırgan itkilerini görerek Oidipius kompleksine yaklaşmıştı, ama baştan çıkarma sahnesinin gerçekliği düşüncesine hâlâ bağlı kalmıştı. Ancak yaz boyunca kendi kendini analiz etmesinin, baştan çıkarma hipotezini çürütmede kesin belirleyici adımı olanaklı kıldığını varsaymak akla yakın geliyor.

[3] Bundan sonraki adım, Oidipius kompleksinin anlaşılmasına götürüyor.

[4] Bilinç bulanıklığı

den sonra bile hâlâ böyle bir eleştiri yapabilecek durumda olmaktan gurur duymalıyım. Acaba bu kuşku, daha geniş bilgiye ilerlemede yalnızca geçici bir olayı mı oluşturuyor?

Bunun için bir neden olabilecek utanma duygusunun kalmamış olması da dikkat çekici. Elbette bunu Dan'da anlatacak değilim, Askalon'da, Filisterlerin ülkesinde bundan söz edecek değilim, ama ikimizin nezdinde aslında bir yenilgiden çok bir zafer duygusuna sahibim (oysa bu da doğru değil).[5]

Hemen şimdi senin mektubunun gelmiş olması ne güzel! Mektubun beni, son olarak yazmayı düşündüğüm bir öneriyi öne almaya yöneltiyor. Bu gevşek dönemde Cumartesi akşamı Nordwestbahn'a gidersem, Pazar öğlen sende olurum ve ertesi gece geri dönebilirim. O günü, üç kişilik ve üçbuçuk kişilik bir idille kesintiye uğratılmış iki kişilik bir idil için boş bırakabilir misin? Bunu soracaktım. Yoksa evde sevgili bir misafirin mi var? Ya da bunun dışında yapacak acil bir işin mi var? Ya da akşam eve geri dönmem gerektiğine göre, buna değmeyecekse, o zaman, aynı koşullar cuma akşamı Nordwestbahn'a gitmem ve sende birbuçuk gün kalmam durumunda da geçerli olur mu? Elbette, bu haftayı kastediyorum.[6] Şimdi mektubuma devam ediyorum. Hamlet'in "To be in readiness!" sözünde çeşitlemeler yapıyorum – neşeli olmak herşeydir. Kendimi hoşnutsuz da duyumsayabilirdim. Sonsuz ün ve güvenli bir zenginlik, tam bir bağımsızlık, yolculuk etme beklentisi, çocukların ağır sorunlar hakkındaki, beni kendi gençliğime götüren vurgulu heceleri öyle güzeldi ki. Tüm bunlar, isterinin bitip bitmemesine bağlıydı. Şimdi yeniden sakin ve mütevazi kalabilirim, tasalanabilirim, para biriktirebilirim ve ansızın aklıma, kolleksiyonumdan küçük bir öykü geliyor: *Rebekka çıkar elbiseni gelin* değilsin artık...

Bir şeyler daha eklemem gerekiyor. Tüm değerlerin bu çöküşünde yalnızca psikolojik olan, bozulmadan kaldı. Düş, tüm sağlamlığıyla duruyor ve benim metapsikolojik çalışma başlangıçlarım yalnızca değer kazandılar. İnsanın düş yorumlayarak vb. yaşayamaması çok yazık.

Martha benimle birlikte Viyana'ya geldi, Minna ve çocuklar bir hafta daha dışarıda kalacaklar. Hepsi çok iyiydiler.

Sizin nasıl olduğunuzu ve bunun dışında gökle yer arasında neler olup bittiğini umarım –yanıtın erken gelirse– çok geçmeden bizzat göndereceğim.

Yürekten Senin Sigmund

Sigmund Freud, Briefe, Suhrkamp Verlag 1972, s.62, 65

5 Freud "*Weitere Bemerkungen über die Abwehrneuropsychosen*" (1896) [Savunma Nöropsikozları Hakkında Yeni Notlar] adlı çalışmasının Toplu Yazılar 1. Cilt s. 369'daki baskısında, bu çalışmanın "*Die 'Spezifische' Ätiologie der Hysterie*" [İsterinin 'Özgül' Etiyolojisi] bölümü için düştüğü bir dipnotta şöyle diyor:
"Bu bölüm, o zamandan beri tekrar tekrar gördüğüm ve düzelttiğim bir yanılgının egemenliği altındadır. O zamanlar henüz, analiz edilenin çocukluk yılları hakkındaki fantezilerini, gerçek anılardan ayırd etmeyi bilmiyordum. Bunun sonucunda, baştan çıkarılmanın etiyolojik momentine de, hak etmediği bir önemlilik ve genelgeçerlilik atfettim. Bu yanılgının anlaşılmasından sonra, 1905'te 'Cinsel Kuram Üzerine Üç Makale'de betimlediğim çocuk cinselliğinin spontan anlatımlarının anlaşılmasının yolu açıldı. Ancak, yukarıdaki metinde içerilen herşeyin reddedilmesi gerekmez, baştan çıkarmanın etiyolojide belirli bir önem taşıdığı hâlâ kabul edilebilir, ayrıca kimi psikolojik açıklamaları hâlâ isabetli buluyorum."

6 Tasarlanan yolculuk gerçekleşmiş ve Freud ayın 29'unda Viyana'ya dönmüştür.

WILHELM FLIESS'E

15.10.97.
IX. Berggasse 19

Kıymetli Wilhelm,

Aslında, şu anda elimdeki en önemli şey kendi kendime yaptığım analizim, ve sonuna dek giderse, benim için en değerli şey olacağı umudunu doğuruyor. Tam ortasında birdenbire üç gün durdu ve o sırada ben, hastaların çok yakındıkları, iç dünyada bağlanıp kalma duygusuna kapıldım, ve aslında ümitsizdim...

Muayenehanem, endişe verici bir biçimde, bana hâlâ çok zaman bırakıyor.

Öykü için birkaç tutamak noktası bulmuş olduğumdan, öykünün bütünü, amaçlarım açısından bir o kadar daha değerli. Anneme, çocuk bakıcılığını yapan kadını hâlâ anımsayıp anımsamadığını sordum. 'Elbette' dedi 'yaşlıca bir kişiydi, çok zekiydi, seni bütün kiliselere götürmüştü: eve geldiğinde, vaaz verir ve sevgili Tanrı'nın neler yaptığını anlatırdın. Ben Anna'nın (2,5 yaş daha küçük) lohusa yatağındayken onun bir hırsız olduğu ortaya çıktı, tüm metelikler, on paralar ve sana hediye edilen oyuncaklar onun yanında bulundu. Polise bizzat kardeşin Philip gitti sonra kadın altı ay hapis cezası aldı.' Bak şimdi, buradan benim düş yorumumun sonuçlarına nasıl bir onay çıkıyor. Olası biricik yanılgıyı kolaylıkla açıklayabildim. Sana yazmıştım. Kadın beni, on paralıklar çalmam ve kendisine vermem için kandırıyordu. Gerçekte düş, bizzat kendisinin çaldığı anlamına geliyor. Çünkü düşün metni, parayı bir doktorun annesinden, yine meşru olmayan bir biçimde aldığımın anımsanmasıydı. Doğru yorum: Ben=o, ve bir doktorun annesi eşittir benim annem. Onun bir hırsız olduğunu, yorumda hedefi şaşırdığımı hiç bilmiyordum.[1] Freiberg'teki doktorumuz hakkında da bilgi edindim, çünkü bir düşümde ona karşı oldukça kinliydim. Onun arkasına gizlendiği düş kişisinin analizi sırasında, aklıma bir Prof. K., lisedeki tarih öğretmenim de geldi, benle hiç uyuşmaz görünüyordu, oysa onunla aldırışsız, daha çok rahat bir ilişki içinde geçinmiştim. Şimdi annem bana, çocukluğumun doktorunun tek gözlü olduğunu söyledi, ve tüm öğretmenlerimin arasında aynı kusura sahip tek kişi Prof. K.'ydı.

Bu örtüşmelerin kanıtlama gücü, bir zamanlar, çocukluğumun daha sonraki bir döneminde, çocuk bakıcısı kadının hırsızlık yaptığını duyduğum ve görünüşe bakılırsa, bunu, sonunda düşte ortaya çıkana dek unuttuğum yollu bir itirazla zayıflatılabilir. Ben de böyle olduğuna inanıyorum. Ama benim, bütünüyle şüphe götürmez ve eğlenceli bir başka kanıtım var. Dedim ki kendime, eğer bu yaşlı kadın öyle birdenbire yaşamımdan çıkmışsa bunun izlenimi kanıtlanabilmelidir. Nerde bu izlenim peki? O zaman, bilinçli anılarımda 29 yıldır, zaman zaman, anlamadığım halde ortaya çıkan bir sahne aklıma geldi. Annem bulunamıyor, ben ümitsizce ağlıyorum. Kardeşim Philip (benden 20 yaş daha büyük), beni bir sandığa kapatıyor ve annemi burada da bulamayınca, daha çok ağlıyorum, ta ki annem, ince ve güzel, kapıdan içeri girinceye dek.

Bunun anlamı ne olmalı? Erkek kardeşim, annemin içinde olmadığını ve bu yüzden beni sakinleştiremeyeceğini bile bile beni niçin sandığa kapatıyor? Şimdi ansızın bunu anlıyorum. Bunu yapmasını ondan ben istedim. Annemin yokluğunu anlayınca, onun da kısa süre önce yaşlı kadının kaybolması gibi, benden uzaklaşacağından kork-

[1] Bir önceki mektuba bakın.

tum. Şimdi, yaşlı kadının hapsedildiğini duymuş olmalıyım ve bu yüzden, annemin de hapsedildiğine, ya da daha doğrusu "sandığa kapatıldığına" inanmış olmalıyım, çünkü şimdi 63 yaşında olan kardeşim Philip bugün bile böyle şakacı anlatımlardan hoşlanıyor. Tam da ona başvuruyor olmam onun çocuk bakıcısı kadının ortadan kaybolmasındaki payını çok iyi bildiğimi gösteriyor.[2]

O zamandan beri çok ilerledim ama henüz gerçek bir varış noktasına ulaşamadım. Bitmemiş olanı bildirmek öyle karışık ve öyle zor ki, umarım bunu benden istemezsin ve kesinleştirilmiş parçaların bilgisiyle yetinirsin. Analiz kendisinden beklediğimi verdiğinde, onu sistemli bir biçimde inceleyeceğim ve sonra sana sunacağım. Şimdiye dek bütünüyle yeni bir şey bulmuş değilim, hepsi şimdiye dek alışkın olduğum komplikasyonlar. Çok da kolay değil. Kendi kendinle bütünüyle dürüst olmak iyi bir alıştırma. Aklıma genel değeri olan tek bir düşünce geldi. Anneye âşık olmayı ve babayı kıskanmayı kendimde de buldum ve şimdi bunu isterik yapılı çocuklarda olduğu kadar erken olmasa da, erken çocukluk için genel bir olay olarak kabul ediyorum. (Paranoyanın kaynaklandığı romandaki gibi –kahramanlar, din kurucular) Eğer bu böyleyse, o zaman, aklın yazgı koşuluna yönelttiği tüm itirazlara karşın, Kral Oidipius'un etkileyici gücü anlaşılıyor, ve daha sonraki yazgı dramasının neden böyle sefilce başarısızlığa uğramak zorunda olduğu da anlaşılıyor. Her türlü keyfi tekil zorguya karşı duygulanmamızın başkaldırısı *Ata*'da[3] gösterilmektedir. Duyarlılığımızın artması koşuldur ama eski Yunan efsanesi, herkesin, bu duyarlılığın varlığını kendi içinde duyumsadığı için tanıdığı bir zorguyu ele alıyor. Dinleyicilerden her biri, ilk yıllarında ve fantezisinde bir kere böyle bir Oidipus'tu ve burada gerçekliğe çekilen düş gerçekleşmesi, herkesi çocukluktaki durumunu bugünkü durumundan ayıran bastırmanın tüm boyutuyla ürpertir.

Aynı şeyin, Hamlet'in hikâyesinin temelinde de olup olamayacağı öylesine aklımdan geçti. Shakespeare'in bilinçli bir niyeti olduğunu düşünmüyorum, tersine şairin yaşadığı gerçek bir durumun, içindeki bilinçdışının kahramanın bilinçdışını anlamasıyla onu, bu dramayı yazmaya teşvik ettiğine inanmayı tercih ediyorum. İsterik Hamlet "vicdan hepimizi korkak yapıyor" sözünü nasıl gerekçelendiriyor, sarayındaki insanları hiç düşünmeden ölüme gönderen ve Laertes'i hiç çekinmeden alelacele öldüren kendisi, amcasının babasını öldürmesinin intikamını almaktaki ikircikliliğini nasıl açıklıyor? Annesine olan tutkusu yüzünden, babasına karşı aynı eylemi yapmak istemiş olduğunun karanlık anısını ona çektirdiği eziyetle gerçekleştirmekten daha iyi nasıl yapılabilir: "Ve hepimize layıkıyle davranılacak olsa, kırbaç yemekten kim kurtulurdu?" Onun bilinci, onun bilinçdışındaki suçluluk bilincidir. Ve onun, Ofelia'yla konuşmasındaki cinsel soğukluğu, çocuk doğurmak isteyen içgüdüyü aşağılaması ve sonunda babasına karşı eylemini Ofelia'ya aktarması tipik isterik değil midir? Ve sonunda benim isteriklerimde olduğu kadar, harika bir biçimde kendi kendisini cezalandırmayı, babasıyla aynı yazgıyı paylaşıp aynı rakip tarafından zehirlenmekle başarmıyor mu?[4]

İlgimi öylesine yalnızca analize yönelik tutuyorum ki, bastırmanın her defasında dişil olandan kaynaklandığı ve eril olana yöneldiği hipotezim yerine, senin önerdiğin karşı hipotezi incelemeyi bir kez bile denemedim. Senin tüm çalışmalarında ve iler-

2 Freud, düş yorumuna dayandırılan ve doğrulanan bu yeniden kurma örneğini hiç bir yerde basılı olarak bildirmemiştir. Buna karşılık sandık örtülü anımsamasını *Gündelik Yaşamın Psikopatolojisi*'nde kullanmıştır. (1. bası, 1899, s. 58) Daha sonraki baskılarda sandığın simgesel anlamına (hamilelik) işaret etmiştir. (T.Y. IV, s. 60)

3 Ata: Grillparzer'in bir piyesinin adı.

4 Burada kısaca yazılan görüşler ve örnekler *Düş Yorumu*'ndan (T.Y. II-II, s.265-273) bilinmektedir. Mektubun, Oidipus kompleksinin adının (psikanaliz bağlamında) ilk kez geçtiği bu bölümden, Freud'un, Oidipus kompleksinin genelgeçerliliği kanısını, kendi analizi sırasında sağlamlaştırdığı ya da bu kanının ancak kendi analizi sırasında kesinleştiği görüşüne varıyoruz: Freud kendi analizinin, hastalarının analizinden kazanılan malzemeyle bağlantısını şu sözlerle anlatmıştır: "Kendimi ancak nesnellik içinde kazanılmış bilgilerle analiz edebilirim." (14.11.1897 tarihli mektup).

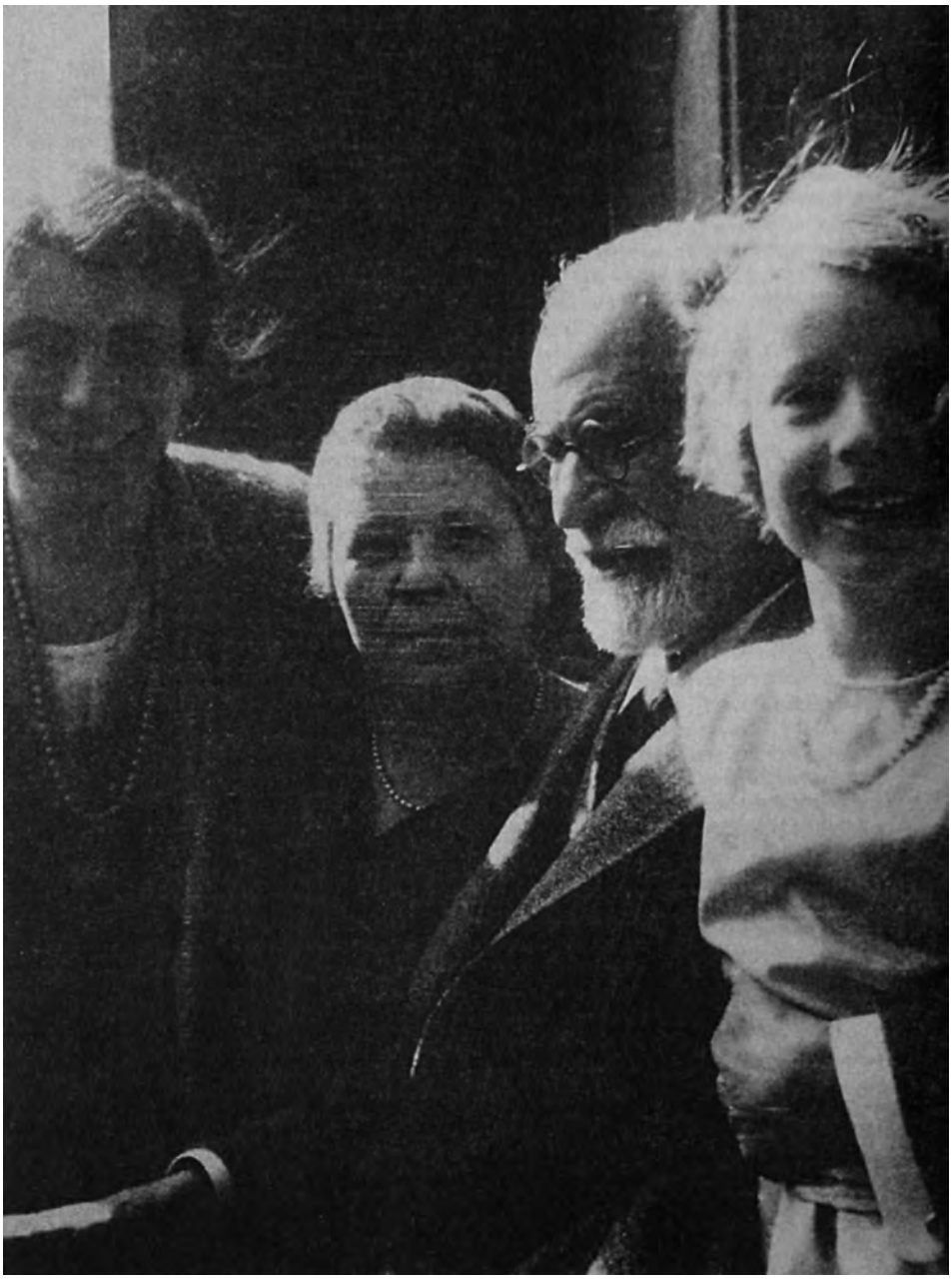
lemelerinde ne yazık ki benim çok az payım var. Bir bakıma bu konuda senden daha iyiyim. Ben sana bu dünyanın ruhlarının bir ucunu anlattığımda, sende anlayışlı bir eleştirmenle karşılaşıyorum, sen bana yıldızlar hakkında birşeyler öğrettiğinde bu bende yalnızca verimsiz bir hayret uyandırıyor.

Sana, sevgili karına ve yeni yeğenime yürekten selamlar.

Senin Sigm.

Sigmund Freud, Briefe, Suhrkamp Verlag 1972, s.69-73.

Çeviren: Mustafa Tüzel

Freud, kızı Anna, kardeşi Mitzi ve yeğeni Angela ile birlikte, Berlin 1929.

Sigmund Freud'la Görüşme

George Sylvester Viereck

"Yetmiş yıl, bana yaşamı neşeli bir alçakgönüllülükle kabullenmeyi öğretti."

Bunu söyleyen, ruhun derinliklerinin kâşifi Avusturyalı Profesör Sigmund Freud'du. Adı psikanalizin temel ilkeleriyle yakından bağlantılı Oidipus gibi Freud da Sfenks'in karşısına cesaretle çıktı.

Oidipus gibi o da bilmeceyi çözdü. En azından, insan davranışının sırlarının açıklanmasına hiçbir ölümlü ondan daha fazla yaklaşamadı.

Galileo astronomi için neyse, Freud da psikoloji için odur. O bilinçaltının Kristof Kolomb'udur. Hiçkimsenin gitmediği uzak diyarlara açılmış, yeni derinliklere sonda salmıştır. Bilinçdışının tabletlerine kazılı kayıtların gizli anlamlarını deşifre ederek, yaşamdaki herşeyin bütün başka şeylerle ilişkisini değiştirmiştir.

Freud'la şık Viyanalıların sayfiye yeri olan Semmering'deki (Avusturya Alpleri'nde bir dağ) yazlığında görüştüm.

Psikanalizin babasını en son Viyana'daki gösterişsiz evinde görmüştüm. Bu görüşmemizle şimdiki arasında geçen zaman Freud'un alnındaki kırışıklıkları çoğaltmış, bu da onun bilim adamlığını vurgulayan solgunluğunu daha belirgin hale getirmiş. Yüzündeki gergin ifade acı çektiğini belli ediyor. Zihni açık, morali yüksek, yıllar onu daha da kibarlaştırmış, ama konuşmasındaki hafif tutukluk beni telaşlandırdı.

Üst çenesindeki habis bir oluşum nedeniyle önemli bir operasyon geçirmişti. O zamandan beri, konuşmasını kolaylaştırmak için protez kullanıyor. Aslında bu gözlük kullanmaktan farklı birşey değil ama ağzında metal bir aygıt taşımak Freud'u ziyaretçilerini ettiğinden daha fazla rahatsız ediyor. Onunla bir süre konuştuktan sonra protezin varlığını neredeyse farketmez oluyorsunuz. İyi günlerinde konuşması normalden hiç farklı değil, ama ağzındaki aygıt Freud için sürekli bir sıkıntı kaynağı.

"Mekanik damağımdan nefret ediyorum, çünkü bu mekanizmayla mücadele etmek değerli gücümün önemli bir kısmına maloluyor. Gene de mekanik bir damağımın olması hiç olmamasından daha iyi. Varolmayı tükenip gitmeye tercih ediyorum hâlâ.

"Belki de bu bize tanrıların bir lütfu," diye sürdürüyor sözlerini Freud. "Yaşlandıkça yaşamı çekilmez hale getiriyorlar ki sonunda ölümü daha kolay kabullenebilelim."

Psikanalizin babası, kaderin kendisine karşı kötü niyetli olduğunu kabul etmiyor.

"Neden," diye soruyor sükûnetle, "Özel bir lütuf bekleyeyim? Bilinen rahatsızlıklarıyla yaşlılık herkese uğrar. Kimine şuradan vurur kimine buradan, ama darbesi her zaman yaşamsal bir noktayadır. Nihai zafer her zaman Fatih Kurt'un olur.

Tamam–ışıklar söndü–hepsi!
Titreşen her biçimin üstüne
O perde, siyah bir örtü,
İndi fırtına çabukluğuyla.
Ve melekler, hepsi solgun, bitkin,
Peçelerini atıp ayaklandılar,
Dediler ki bu trajedi insanı
Ve onun kahramanı Fatih Kurt'u anlatır.

"Evrensel düzene karşı isyan etmem," diye devam etti sözlerine insan beyninin usta araştırıcısı. "Her şey bir yana, yetmiş yılı aşkın bir süredir yaşıyorum. Yeterince yiyeceğim oldu. Birçok şeyden keyif duydum –karımın, çocuklarımın yoldaşlığından, güneşin batışından. Baharları bitkilerin büyümesini seyrettim. Zaman zaman dost bir elin kavrayışını hissettim. Beni hemen hemen anlayan birkaç insanla tanıştım. Başka ne isteyebilirim?"

"Ünlü oldunuz," dedim. "Çalışmalarınız bütün ülkelerin edebiyatını etkiliyor. İnsanlar sizin sayenizde yaşama ve kendilerine artık farklı bir gözle bakıyorlar. Geçenlerde, yetmişinci doğum gününüzde bütün dünya sizi onurlandırmak için elbirliği etti –bir tek kendi üniversiteniz dışında!"

"Viyana Üniversitesi beni kabul etseydi, bundan ancak sıkıntı duyardım. Yetmiş yaşına girdim diye bana ya da doktrinlerime kucak açmaları için hiçbir neden yok. On'un katlarına akıl dışı bir önem atfetmem ben.

"Ün ancak biz öldükten sonra gelir ve, açık söylemek gerekirse, sonra gelen beni hiç ilgilendirmiyor. Ölümümden sonra şan-şöhret sahibi olmak gibi bir hevesim yok. Alçakgönüllülüğüm erdem değil."

"Adınızın yaşayacak olması size birşey ifade etmiyor mu?"

"Hiçbir şey. Hatta adım yaşayacak olsa bile, ki bu hiç de kesin değil, çocuklarımın kaderi beni çok daha fazla ilgilendiriyor. Umarım yaşamları o kadar güç olmaz. Ben onların yaşamını kolaylaştırmak için elimden geleni yaptım. Savaş mütevazı servetimi, ömür boyu biriktirdiklerimi fiilen silip götürdü. Ama ne mutlu ki yaşlılık o kadar ağır bir yük değil. Kendimi idare edebiliyorum! İşim de bana hâlâ keyif veriyor."

Evin dik bahçesindeki küçük patikada aşağı-yukarı yürüyorduk. Freud duyarlı elleriyle bir çiçek demetini okşadı.

"Ölümümden sonra bana olacaklardan," dedi, "çok daha fazla bu çiçekler beni ilgilendiriyor."

"Öyleyse siz aslında kötümsersiniz?"

"Kötümser değilim. Hiçbir felsefi düşüncenin yaşamdaki basit şeylerden zevk almamı engellemesine izin vermem."

"Ölümden sonra kişiliğin herhangi bir biçimde devam edeceğine inanıyor musunuz?"

"Bu konuyu hiç düşünmedim. Yaşayan her şey ölür. Ben neden ölmeyeyim?"

"Bir biçimde geri dönmek, toz haline geldikten sonra tekrar yaşam bulmak ister miydiniz? Başka bir deyişle, ölümsüz olmayı hiç mi arzulamıyorsunuz?"

"Açıkçası, hiç arzulamıyorum. Bütün insan davranışlarının altında yatan bencil güdüleri tanıdığınızda, geri dönmek için en ufak bir arzu duymuyorsunuz. Bir döngü içinde hareket eden yaşam da diğerinin aynı olurdu.

"Üstelik, Nietzsche'nin deyişiyle ebedi dönüş bizi etten giysimizle birlikte yeniden yaşama döndürecek olsaydı bile, bellek olmadıkça bunun ne yararı olurdu? Bu durumda geçmişle gelecek arasında hiçbir bağlantı olmazdı.

"Bana gelince, yaşamın bitmez tükenmez dertlerinin nihayet sona ereceğini bilmekten hoşnutum. Yaşamımız ister istemez bir dizi uzlaşmadan, ego ile çevresi arasındaki sonu gelmez bir mücadeleden ibaret. Yaşamı gereksiz yere uzatma isteği bana saçma geliyor."

"Meslektaşınız Steinach'ın insanın yaşam döngüsünü uzatma çabalarını onaylamıyor musunuz?"

"Steinach yaşamı uzatmaya çalışmıyor. Yalnızca yaşlılığın sıkıntılarıyla mücadele ediyor. Bedenimizdeki yedek güçleri harekete geçirerek, dokuların hastalıklara karşı direncini artırıyor. Steinach'ın müdahalesi kimi zaman kanser gibi talihsiz biyolojik kazaları ilk aşamalarında durduruyor. Yaşamı daha yaşanabilir kılıyor ama onu yaşamaya değer hale getirmiyor.

"Daha uzun yaşamak istememiz için hiçbir sebep yok. Ama mümkün olan en az rahatsızlıkla yaşamak istememiz için her türlü sebep var.

"Mutlu olduğumu söyleyebilirim, çünkü ağrı duymuyor olmaktan, yaşamın küçük zevklerinden, çocuklarımdan ve çiçeklerimden memnunum!"

"Bernard Shaw yaşamın çok kısa olduğunu söylüyor. İnsanın isterse iradesini evrim güçleri üzerinde kullanarak yaşamı uzatabileceğini düşünüyor. Ona göre eski peygamberler kadar uzun yaşamamız mümkün."

"Ölüm biyolojik bir zorunluluk olmayabilir," diye yanıt verdi buna Freud. "Belki de ölmek istediğimiz için ölüyoruz.

"İçimizde aynı kişiye karşı hem sevgi hem de nefretin bulunması gibi, bütün yaşam da kendini sürdürme arzusunu kendini yok etme arzusuyla birleştirir.

"Gerilmiş bir lastik parçasının ilk biçimine dönme eğiliminde olması gibi, bütün canlı madde de, bilinçli ya da bilinçsiz olarak, inorganik maddenin tam ve mutlak ataletine dönmeyi özler. Ölüm arzusuyla yaşam arzusu içimizde yan yana bulunur.

"Ölüm sevginin ortağıdır. Dünyayı birlikte yönetirler. *Haz İlkesinin Ötesinde* kitabımın mesajı bu.

"Psikanaliz başlangıçta tek önemli şeyin sevgi olduğunu kabul ediyordu. Bugün Ölümün de onun kadar önemli olduğunu biliyoruz.

"Biyolojik olarak, her yaşayan varlık, içinde ne kadar şiddetli bir yaşam ateşi yanarsa yansın, Nirvana'yı özler, 'yaşam denen humma'nın sona ermesini, İbrahim'in bağrını özler. Bu arzu dolambaçlı sözlerle gizlenebilir ama gene de yaşamın nihai hedefi kendi tükenişidir!"

"Ama bu kendini yok etme felsefesi," diye itiraz ettim. "Kendini öldürmeyi haklı görmeye varır bu. Mantıksal olarak, Eduard von Hartmann'ın betimlediği intihar dünyasına götürür."

"İnsanlık intiharı seçmez, çünkü varlığının yasası onun amacına dolaysız bir yolla ulaşmasından nefret eder. Yaşamın kendi varoluş döngüsünü tamamlaması gerekir. Her normal varlıkta yaşam arzusu ölüm arzusunu dengeleyecek kadar güçlüdür, ama sonunda ölüm arzusunun daha güçlü olduğu ortaya çıkar.

"Ölümün bize kendi irademizden geldiği fikriyle kendimizi avutabiliriz. Ölümü altedebilmemiz mümkündür, ama bağrımızdaki müttefiğini değil.

"Bu anlamda," diye ekledi Freud gülümseyerek, "her ölümün kılık değiştirmiş bir intihar olduğunu söylemekte haklı olabiliriz."

Bahçeye akşam serinliği çökmüştü.

Konuşmamıza çalışma odasında devam ettik.

Masada Freud'un kendi titiz elyazısıyla yazılmış sayfalar gördüm.

"Ne üzerinde çalışıyorsunuz?"

"Hekim olmayanların da psikanaliz yapabileceği konusunda bir yazı. Hekimler tıp diploması olmayanların analiz yapmasının yasaklanmasını istiyorlar. Tarih, o eski hırsız, her buluştan sonra kendini tekrar eder. Hekimler yeni bulunmuş her gerçeğe başlangıçta karşı çıkarlar. Sonra da onu tekellerine almak isterler.

"Hekim olmayanlardan çok destek gördünüz mü?"

"En iyi öğrencilerimden bazıları hekim değil."

"Hastalarınız var mı?"

"Elbette. Şu sıralarda yeni ve çok ilginç bir hastayla ilgileniyorum. Güç bir vaka."

"Kızım da psikanalist, bildiğiniz gibi. . ."

Bu anda onbir yaşındaki hastasıyla Bayan Anna Freud içeri girmişti. Yüz hatlarından Anglo-Sakson olduğu anlaşılan çocuk çok mutlu görünüyordu. Kişiliğinde bir çatışma ya da karışıklık olduğundan habersiz gibiydi.

"Hiç kendinizi analiz ettiniz mi," diye sordum Profesör Freud'a.

"Elbette. Bir psikanalistin sürekli kendini analiz etmesi gerekir. Bunu yaptığımızda başkalarını daha iyi analiz edebiliriz.

"Psikanalist İbranilerin günah keçisine benzer. İnsanlar günahlarını ona yükler. Bu yükten kurtulmak için sanatını sonuna kadar kullanmak zorundadır."

"Bana hep öyle gelir ki," dedim, "psikanaliz onu uygulayanlarda zorunlu olarak Hıristiyanca bir hoşgörü doğuruyor. Yaşamda psikanalizin anlamamızı sağlayamayacağı hiçbir şey yok. *'Tout comprendre c'est tout pardonner*'—'Her şeyi anlamak her şeyi affetmek demektir.'"

"Tam tersine," diye gürledi Freud; yüzü bir İbrani peygamberinin hiddetli sertliğini yansıtıyordu. "Her şeyi anlamak her şeyi affetmek anlamına gelmez. Psikanaliz bize yalnızca neye katlanabileceğimizi değil, neden kaçınmamız gerektiğini de öğretir. Neyin yok edilmesi gerektiğini söyler. Kötülüğe hoşgörü göstermek asla bilginin yoldaşı olamaz."

Birden Freud'un onu terkeden izleyicileriyle neden öyle şiddetli bir kavgaya tutuştuğunu, ortodoks psikanalizin doğru yolundan ayrılanları neden affedemeyeceğini anladım. Onun haklılık duygusu, atalarından aldığı bir mirastı; ırkından gurur duyduğu gibi gurur duyduğu bir miras.

"Benim dilim Almanca," diye sürdürdü açıklamalarını. "Kültürüm, kazanımlarım

Alman. Almanya ve işgal edilen Avusturya'da antisemitik önyargıların geliştiğini görene kadar, kendimi entelektüel olarak Alman sayardım. O zamandan beri kendimi artık Alman gibi görmüyorum. Kendime Yahudi demeyi tercih ediyorum."

Bu sözler beni biraz düşkırıklığına uğrattı.

Freud'un ruhunun her türlü ırksal önyargının ötesinde, çok yükseklerde dolaşıyor olması gerektiğini, ona hiçbir kişisel kinin dokunamayacağını düşünüyordum. Gene de Freud'un bu içerlemişliği, bu içten gelen kızgınlığı onu daha sevilesi bir insan haline getiriyordu.

Topukları olmasaydı Aşil'ler çekilmez olurdu!

"Sizin de kompleksleriniz olduğunu, sizin de ölümlülüğünüzü ortaya koyduğunuzu görmekten mutlu oldum," dedim.

"Komplekslerimiz," diye yanıtladı Freud, "zayıflığımızın kaynağıdır; ama aynı zamanda çoğu zaman güçlülüğümüzün de kaynağıdır."

"Benim komplekslerimin ne olduğunu çok merak ediyorum," dedim.

"Ciddi bir analiz en azından bir yıl alır. Hatta iki ya da üç yıl bile alabilir. Yaşamının birçok yılını aslan avlamakla geçirdin. Kuşağının önemli kişilerinin ve her zaman kendinden yaşlı erkeklerin peşine düştün: Roosevelt, Kaiser, Hindenburg, Briand, Foch, Joffre, George Brandes, Gerhart Hauptmann, George Bernard Shaw. . ."

"Bu benim işimin bir parçası."

"Ama aynı zamanda senin tercihin. Büyük adam bir simgedir. Aradığın şey, yüreğinin aradığı şey. Babanın yerini alacak büyük adamı arıyorsun. Bu senin baba kompleksinin bir parçası."

Freud'un bu iddiasını hemen reddettim. Ama biraz düşününce, onun bu hazırlıksız sözlerinde daha önce hiç kuşkulanmadığım bir gerçeğin bulunabileceğini farkettim. Beni ona götüren de aynı dürtü olabilirdi.

"Gezgin Yahudi'de," diye ekledi Freud, "arayışını geçmişe uzattın. Sen her zaman Adam Arayansın."

"Keşke," dedim kısa bir susuşun ardından, "yüreğime sizin gözlerinizle bakabilecek kadar kalabilseydim burada. Medusa gibi, kendi imgemi gördüğümde belki de korkudan ölürdüm! Ama korkarım psikanaliz için fazla hazırlıklıyım. Niyetinizi hep önceden tahmin eder ya da etmeye çalışırdım."

"Hastanın zeki ve bilgili olması," diye yanıt verdi Freud, "analizin önünde bir engel değildir. Tam tersine, kimi zaman işi kolaylaştırır."

Psikanalizin ustasının bu tutumu, analiz ettikleri hastalarının her türlü iddialı sözünden hoşnutsuzluk duyan meslektaşlarının tutumundan çok farklıydı.

Psikanalistlerin çoğu Freud'un "serbest çağrışım" yöntemini kullanır. Bunlar hastalarını akıllarına gelen her şeyi, ne kadar aptalca, müstehcen, yersiz ya da konuyla ilgisiz görünürse görünsün, söylemelerini isterler. Bu önemsiz görünen ipuçlarını izleyerek, hastayı rahatsız eden psişik ejdarhaların hangi inlerde yattığını ortaya çıkarabilirler. Hastanın sürece aktif bir şekilde katılmayı istemesinden nefret ederler, çünkü araştırmanın hangi yönde ilerlediğini hastanın bilmesi durumunda, bilindışı arzu ve dirençlerinin onu sırlarını saklamaya iteceğini ve bunun da psişik avcıyı doğru izden ayırabileceğini düşünürler. Freud da böyle bir tehlikenin var olduğunu kabul eder.

"Bazen merak ediyorum," diye sürdürdüm sorularımı, "düşünce ve duygularımızı biçimlendiren süreçler hakkında daha az şey bilseydik daha mutlu olmaz mıydık? Psikanaliz her duyguyu kendi kökensel kompleks kümesine bağlayarak yaşamın en son

büyülerini de ortadan kaldırıyor. Hepimizin içinde vahşinin, suçlunun ve hayvanın yattığını anlamakla daha sevinçli olmadık."

Hayvanlara ne itirazın var?" diye yanıtladı Freud. "Ben hayvan toplumunu insan toplumuna sonuna kadar tercih ederim."

"Niçin?"

"Çünkü çok daha basitler. İnsanın entelektüel ve psişik mekanizması için fazla yüksek uygarlık standartlarına kendini uydurma çabasından kaynaklanan bölünmüş bir kişiliğin, ego parçalanmasının acısını çekmiyorlar.

"Vahşi de hayvan gibi zalimdir ama uygar insanın bayağılıklarından uzaktır. İnsan, toplumun kendisine dayattığı kısıtlamaların intikamını bayağılaşarak alıyor. Reformcuları ve herkesin işine burnunu sokanları harekete geçiren de bu intikam duygusu. Bir vahşi kafanı kesebilir, seni yiyebilir, işkence edebilir ama uygar bir toplulukta yaşamı bazen dayanılmaz hale getiren sürekli küçük azapları vermez sana.

"İnsanın en kabul edilemez huy ve özellikleri, yalancılığı, korkaklığı, saygısızlığı, karmaşık bir uygarlığa tam olarak uyum gösterememesinden kaynaklanıyor. Bu bizim içgüdülerimizle kültürümüz arasındaki çatışmanın sonucu.

"Kuyruğunu sallayan, hoşuna gitmeyen birşey olduğu zaman havlayan bir köpeğin basit, dolaysız, yoğun duyguları çok daha cana yakın değil mi? Köpeğin duyguları," diye ekledi Freud düşünceli bir tavırla, "Antik kahramanlardan birini hatırlatıyor. Belki de köpeklerimize bilinçsizce Aşil, Hektor gibi adlar vermemizin sebebi budur."

"Benim köpeğimin adı da Ajaks," diye atıldım.

Freud gülümsedi.

"Onun okumayı bilmemesinden memnunum," diye devam ettim. "Psişik travmalar ve Oidipus kompleksleri üzerine fikirlerini havlayıp dursaydı ailenin daha az kabul gören bir üyesi olurdu!

"Siz de, Profesör, varoluşu fazla karmaşık buluyorsunuz. Ama bana öyle geliyor ki modern uygarlığın karmaşıklıklarından siz de bir parça sorumlusunuz. Siz psikanalizi bulmadan önce kişiliğimize direngen, istenmeyen komplekslerin egemen olduğunu bilmiyorduk. Psikanaliz yaşamı karışık bir bilmece haline getirdi."

"Hiç de öyle değil," diye yanıtladı Freud. "Psikanaliz yaşamı basitleştirir. Analizden sonra yeni bir senteze ulaşırız. Psikanaliz, yolundan sapmış dürtülerin düğümünü çözer ve bunları ait oldukları makaralara sarmaya çalışır. Ya da başka bir mecazla anlatırsam, insanı kendi bilinçdışının labirentinden çıkaracak ipucunu sağlar."

"Ama gene de görünüşte sanki insan yaşamını daha karmaşık hale getiriyor gibi. Ve her geçen gün sizin ya da bir öğrencinizin ortaya koyduğu yeni bir fikir, insan davranışı sorununu daha kafa karıştırıcı ve çelişkili yapıyor."

"En azından psikanaliz yeni bir gerçeğe kapıları kapatmıyor."

"Öğrencileriniz arasında sizden daha ortodoks olan kimileri sizin herhangi bir zamanda söylediğiniz herşeye sıkı sıkı sarılıyorlar."

"Yaşam değişir. Psikanaliz de değişir,"dedi Freud. "Yeni bir bilimin başlangıcındayız henüz."

"Diktiğiniz bilimsel yapı bana çok özenli ve ayrıntılı gözüküyor. Temel taşları –'yerdeğiştirme,' 'çocuk cinselliği,' 'rüya simgeleri,' vb.– yerli yerine konmuş gibi."

"Ama gene de, tekrar edeyim, daha işin başındayız. Ben yalnızca yolu açtım. Zihnin alt tabakalarında gömülü bazı anıtları kazıp çıkarmayı başardım. Benim birkaç tapınak bulduğum yerde başkaları bir kıta bulabilir."

"Hâlâ en büyük önemi cinselliğe mi veriyorsunuz?"

"Buna büyük ozan Walt Whitman'ın sözüyle yanıt verebilirim: 'Ama cinsellik olmasaydı hiçbiri olmazdı.' Bununla birlikte, bugün 'haz' ilkesinin ötesindeki şeyi, yani ölümü, yaşamın olumsuzlanmasını da aynı ölçüde önemli gördüğümü açıklamıştım. Bu arzu bazı insanların neden acıyı sevdiklerini açıklar: yok olmaya doğru bir adım olarak! Ayrıca niçin herkesin geri kalanın peşine düştüğünü, ozanın müteşekkir olduğu şeyi de açıklar:

Tanrılar her hangileriyse,
Ki hiçbir yaşam sürmez ebediyen,
Ölen bir daha kalkmaz mezarından,
Ve nehirlerin en yorgunu olsun
Ulaşır bir yerde emin denize.'

"Shaw da sizin gibi ebediyen yaşamak istemiyor ama sizden farklı olarak cinselliği ilginç bulmuyor."

"Shaw," dedi Freud gülümseyerek, "cinsellikten anlamaz. Aşkın nasıl birşey olduğu konusunda en ufak bir fikri yoktur. Oyunlarının hiçbirinde gerçek bir aşk öyküsü bulamazsınız. Tarihin belki de en büyük tutkusu olan Sezar'ın aşkını alaya alır. Kasıtlı olarak (kötü niyetle dememek için böyle söylüyorum) Kleopatra'yı bütün ihtişamından yoksun bırakır ve onu önemsiz bir koket gibi betimler.

Shaw'ın aşka karşı tuhaf bir tutum takınmasının ve bütün insani olayların başlıca harekete geçirici gücünü yadsımasının (ki bu Shaw'ın olağanüstü entelektüel donanımına karşın oyunlarını evrensel çekicilikten yoksun kılar) sebebi onun psikolojisindedir. Önsözlerinden birinde kendisi de mizacındaki çileciliği vurgular.

Birçok hata yapmış olabilirim ama cinsellik içgüdüsünün üstünlüğünü vurgularken hata yapmadığıma eminim. Cinsellik içgüdüsü çok güçlü olduğu içindir ki uygarlığın uzlaşımlarıyla ve uygarlığı koruyan şeylerle bu kadar sık çatışır. İnsanoğlu kendini korumak için onun üstün bir önem taşıdığını yadsımaya çalışır.

"Rus'u kazırsanız altından Tatar çıkar, derler. Herhangi bir insani duygu analiz edildiğinde, bu duygu cinsellik alanından ne kadar uzaklaşmış olursa olsun, yaşamın kendisinin devam etmesini sağlayan temel dürtüye bir yerde rastlanacağından emin olabilirsiniz."

"Bu bakış açısını bütün modern yazarlara kabul ettirmekte başarılı oldunuz. Psikanaliz edebiyata yeni yoğunluklar kazandırdı."

"Aynı zamanda edebiyat ve felsefeden çok şey kazandı. İlk psikanalizcilerden biri Nietzsche'dir. Onun önsezilerinin bizim buluşlarımıza yakınlığı şaşkınlık verici ölçüdedir. İnsan davranışının kökenindeki ikili güdüleri ve haz ilkesinin yaşamdaki olaylar üzerine etkisini ondan daha derin gören yoktur. Nietzsche'nin Zerdüşt'ü şöyle der:

Felaket
Bağırdı: Git!
Ama Zevk oyar sonsuzluğu,
Oyar hiç sönmeyen, derin sonsuzluğu.

"Avusturya ve Almanya'da psikanaliz Amerika'da olduğu kadar geniş bir çevrede tartışılmadı ama edebiyattaki etkileri gene de derin oldu.

"Thomas Mann ve Hugo von Hofmansthal bize çok şey borçlu. Schnitzler'in gelişimi benimkiyle büyük ölçüde paralellik gösterir. Benim bilimsel bir dille anlatmaya çalıştıklarımı o şiirle ifade etti. Ama Schnitzler yalnızca ozan değil, aynı zamanda bilim adamı."

"Siz de yalnızca bilim adamı değil, aynı zamanda ozansınız," dedim. "Amerikan edebiyatı," diye devam ettim, "Psikanalizle doldu. Rupert Hughes, Harvey O'Higgins ve başkaları sizin yorumcularınız haline geldiler. Psikanalize değinmeyen yeni bir roman bulmak neredeyse olanaksız. Eugene O'Neill ve Sydney Howard gibi oyun yazarları da sizden çok şey aldı. Örneğin Gümüş Kordon Oidipus kompleksinin dramatize edilmesinden başka birşey değil."

"Biliyorum," diye yanıtladı Freud. "Komplimanı kabul ediyorum, ama Birleşik Devletler'deki popülerliğimin beni korkuttuğunu da söylemeliyim. Amerikalıların psikanalize ilgisi pek derine inmiyor. Yaygın popülerleştirme, psikanalizin ciddi bir araştırma yapılmadan yüzeysel bir şekilde benimsenmesine yol açıyor. İnsanlar oyunlardan ya da basından öğrendikleri sözleri papağan gibi tekrarlamakla yetiniyorlar ve bunu yapabildikleri için psikanalizi anladıklarını sanıyorlar! Ben Avrupa merkezlerindeki daha yoğun araştırmaları tercih ediyorum.

"Amerika beni resmen tanıyan ilk ülkeydi. Avrupa'da hâlâ sürgün gibi yaşarken Clark Üniversitesi bana onursal bir ünvan verdi. Ama Amerika'nın psikanaliz araştırmalarına orijinal katkıları çok az oldu.

"Amerikalılar zekice genellemeler yapıyorlar ama nadiren yaratıcı düşünür oluyorlar. Üstelik Birleşik Devletler'deki tıp tröstü, Avusturya'daki gibi, alanı tekeline almak istiyor. Psikanalizi yalnızca hekimlerin eline bırakmak, onun gelişmesi açısından ölümcül bir hata olurdu. Tıp eğitimi psikanalist için bir avantaj olabileceği gibi engel de olabilir. Kimi bilimsel uzlaşımların öğrencinin kafasında kabuk bağlaması bir engel oluşturur."

Freud, ne pahasına olursa olsun gerçeği söylemek zorunda! En çok takdir gördüğü Amerika'yı pohpohlamak için kendisini zorlaması mümkün değil. Onu şimdi bile istemeye istemeye kabul eden tıp mesleğine barış çağrısı yapması da düşünülemez.

Freud ödün vermez dürüstlüğünün yanında bir kentli ruhu taşır. Her söyleneni sabırla dinler, görüştüğü kişiyi sindirmeye çalışmaz. Konukseverliğinin bir işareti olarak, ondan bir armağan almadan evinden ayrılan konuk yok gibidir!

Karanlık çökmüştü.

Beni Hapsburg hanedanının görkemine ev sahipliği yapmış kente geri götürecek trenin saati yaklaşmıştı. Freud, karısı ve kızı beni geçirmek için bahçe merdivenlerini tırmanıp sokağa kadar geldiler. Veda ederken Freud yaşlı ve üzgün göründü bana.

"Beni bir kötümser gibi gösterme," dedi son el sıkışmamızın ardından. "Dünyayı hor görmüyorum. Dünyayı küçümseyen ifadeler kullanmak da ona kur yapmanın, dinleyici ve alkış kazanmanın bir yöntemidir!

"Hayır, kötümser değilim; çocuklarım, karım ve çiçeklerim varken kötümser olamam!

"Çiçeklerin," diye ekledi gülümseyerek, "ne mutlu ki karakterleri de yok karmaşık bir tarafları da. Çiçeklerimi seviyorum. Mutsuz değilim –en azından başkalarından daha mutsuz değilim."

Uzaktan trenimin düdük sesi duyuluyordu. Araba istasyona doğru yola koyuldu. Sigmund Freud'un hafifçe öne eğilmiş görüntüsü ve ağarmış saçları gözden kayboldu.

Oidipus gibi Freud da Sfenks'in gözlerinin içine baktı. Canavar bilmecesini her yolcuya soruyor, bilemeyenleri tutup acımasızca kayalara fırlatıyordu. Ama belki de mahvettiklerine karşı, sırrını keşfedenlere karşı olduğundan daha merhametliydi.

Çeviren: Doğan Şahiner

H.D.

Gidişat*

H. D.

2 Mart, 1933

Çok ağladım... O ahşap lokantaya gittim, hani içinde, İsviçre manzaraları, dağlar, tepenin yamacına kurulmuş bir dağ evi, köprünün altından geçen ırmak resimleri gibi annemin yaptığı resimlere benzeyen tabloların asılı olduğu yere. Bu tabloların arasında tıpkı anneminkiler gibi Viktorya tarzı kar manzaraları da vardı. Değirmenlerin, Lehigh Irmağı'nın, çitleri kafes kafes yazlık evlerin ve annemin babasının yıllarca müdürlüğünü yaptığı Özel Kız Okulu'nun geyik korusunun resimlendiği bu yıpranmış tablolar, insanda bir tür elem duygusu uyandırıyordu. Kahverengi çanak ve elmalar, şakayık ve hezarenden oluşan bir çiçek demetinin resimlendiği, galerilerde gördüğümüz türden birkaç tane de ölü doğa çalışması vardı ama bu resimler evsi ya da evlere yakışır resimler, öyle özel bir değerleri yok.

Annem ve ben bu resimlerdekine benzeyen Avusturya köylerinden birine gitmiştik; 1913 yılının yaz başlarında İtalya'dan dönerken uğramıştık oralara. Babam, dediğine göre 'bir çift ayakkabı almak için' Amerika'ya geri dönmüştü. Dini bir piyes seyretmiştik; annemin, tahta bir köprü üstünde, Yahuda'ya balık-adam diyen bir köylü kadınla konuştuğunu hatırlıyorum. Annemin Almancası mükemmeldi. Bir handa kalmıştık; tek hatırladığım bana backfisch** diyen kadın garsonla, eski Avusturya İmparatoru ve incilerle süslü mavi bir dekolte giymiş İmparatoriçe'nin çerçeveli renkli baskı resimlerinden aldığımız keyif. Galiba orası Innsbruck'tu. Adını hatırlayamadığım o köye gelen zi-

* Freud'un hastası Amerikalı şair H.D' nin (Hilda Doolittle) güncesinden çevrilmiştir.

** Backfisch : Almancada şapşal, budala kız anlamına gelen bir aşağılama sözü (Ç.N)

yaretçiler, köylülerin kendi evlerinde, ahşap kulübelerde ve dağ köşklerinde (tıpkı o yıpranmış resimlerdeki gibi) konuk ediliyordu. Bir de eski köprü girişinde ve köyün her köşesinde insanın karşısına çıkan tahtadan oyma İsa heykellerinin insanı sarsacak kadar güçlü bir duygu yarattığını hatırlıyorum.

Köprünün üzerinde tek başına dolaşır durur ama uzaklara gitmezdim. Orman adeta gözdağı verircesine karşımda dikilirdi.

Christmas zamanında, Noel ağacının altında yosunlar olurdu, bir de geyik koyardık. Büyükbabam bize çamurdan kuzular yapardı.

Çok ağladım... Hatırladıklarımdan emin değilim: soğuğun acısı, 1915 yılının baharında, ilk kez Londra'da yatağa bağlı kalmak zorunda kaldığım zamanlar o rahibe kılıklı hemşireler; çocuk doğmadan kısa bir süre önce Lusitiana'nın durumunun kötüleşmesi yüzünden yaşanan şok; boğulma korkusu, mavi hastane üniformalarıyla parktaki banklarda oturan genç adamlar; babamın savaş karşıtı duyguları ve 1918'de aniden politika değiştirmesi; bozulan evliliğim; 1918'de Cornwall'da dostlarla biraraya geldiğim o kısa dönem; babamın teleskobu, büyükbabamın mikroskobu. Bir bıraksam (Sigmund Freud'un mikroskop-teleskobunun altındaki bu tek ego, o bir damla, ben) sel gibi boşanacağını biliyorum.

Bryher'ın "denizanası" dediği çift ego deneyimini yaşadım; 1918 yılının Temmuz ayında, Sicilya, St. Mary'de, biri ayaklarımın biri kafamın üzerinde, dalgıç hücresine benzeyen saydam camdan yarım-küre ya da çan şeklinde bir fanusun içine ufacık bir alana hapsedildim ve böylece savaş sonucu ortaya çıkan hastalıklardan tecrit edildim. Ama onun içinde kalamadım; tekrar maddeleştim ve 1910 yılının baharında Bryher beni alıp Yunanistan'a götürdü.

Ağabeyim ve ben, babamın büyütecini aldık. Ağabeyim bana onunla nasıl "kağıt yakılabileceğini" gösterdi. Babam 'ateşle oynamanın' tehlikeli olduğunu söyleyerek bizi bundan men etti.

Profesör Freud'a 1913 yılında evlendiğimi söylediğim zaman, "Yani yirmi yıl önce." dedi.

Sigmund Freud, Yunan, Mısır ve Çin hazineleriyle çevrelenmiş bir müze müdürü ; o "bir Lazarus"; yaşlanmış ama olgunlaşmış, dirayetli bir idrak geliştirmiş D.H. Lawrence gibi. Elleri duyarlı ve kırılgan. O bir ruh ebesi. Kendisi de bir ruh. Onu düşünmek alnıma vurulan bir darbe, kurukafa güvesi, sfenks değil ama sfenks güvesi, ölüm başlı bir güve.

Korkuyor olduğum su götürmez. Ölümü pencereden içeri alıyorum. Buz inceliğindeki pencere camından zekânın, ruhumu ve duygularımı korumasına izin vermiyor, ölümü içeri alıyorum.

Ama belki de ilaçla tedavi edileceğim, onun mağarasından çıkacak adı sanı belirsiz küçük ama değerli bir şişe alıp gideceğim. Belki de sırrını öğrenip, yaşamın ve ölümün ötesinde güçlere sahip bir rahibe olacağım.

Yastığıma ya da eski kanepenin başucu yastığına vurdu. Bana bozulmuştu. Küçük Çin köpeği, Yofi ayak ucunda oturuyor. Tarihi bir grup toplantısı yapıyoruz, adam, kadın ve aslan (köpeğine böyle diyor)!

O bir yahudi; son Kahin gibi o da Leviticus'un eski yasasını bozacak: serserileri taşa tutan ve yasalara uymayanlara akla hayale gelmeyecek cezalar veren yasaları. Eski Viktoryan yasası çok sert; Havelock Ellis ve Sigmund Freud bu yasayı benim neslime göre ölçülü bir hale getirdi.

Kenneth Macpherson bana "kaydeden melek" adını taktı. Defterimden başımı kal-

dırdığımda tam göz hizama gelen tahta şifonyerin sol tarafında asılı sepet resminin içindeki elmanın tohumunu kaydetmeye gayret edeceğim. Tablo dumandan ve kışın neminden solmuş ama boyalı elmalarda da siyah tohumlar olmalı, boyalı kâsede beyaz şarap olmalı. Annem, bizim hayran olduğumuz o resimlerine gülerdi ama ben yine de onun gibi resim yapmak isterdim.

Babam kapılardan çıktı gitti; yıldızlar ona hükmediyordu. İnsan ruhları da Sigmund Freud'a hükmediyor.

1910 yılının baharında, Corfu'da kurduğum fantezilerden birinde, çuval giymiş birinin geldiğini hayal ettim; geleneksel Mesih kılığında değildi ama söylediği sözler bana onun İsa olduğunu düşündürmüştü. şöyle dedi, "Bir zamanlar benim insanlarımdan birine karşı nezaket göstermiştin." Kime nezaket göstermiştim?

Rus-Amerikan bir yahudi vardı; dediğine göre ismi John Cournos ya da Ivanovitch Korshun'du. Korshun, her halde doğru yazmadım ama bana bu isme benzer bir şey söylemişti. Dediğine göre Korshun, şahin demekmiş.

Mr. Brasher adında biri daha vardı; babamın Zenith teleskobunun merceklerini takan bir mercek ustasıydı. Sicilya'ysa hayal ettiğim ya da çan kavanoz dediğim o iki dışbükey mercek, bu mercek miydi acaba?

1931 yılının baharında Ege'den, Yunan yolculuğundan döndüm. Kızım da benimle birlikteydi, daha onüç yaşındaydı. 1913'te, Tutankamon araştırmalarının yapıldığı sıralarda Mısır'dan döndüm; 1910 yılında İyon adalarından döndüm.

Dünyaya o iki merceğin içinden baktım; sanki mercek hariç herşey kırıktı. Büyütülmüş bir cam levhadan kar kristallerini izledim.

Nezaket gösterdiğim kişi kimdi? Mr. Brasher küçük, esmer ve hayat dolu bir adamdı. Çok tanınmış bir mercek ustasıydı. Amerika'nın, belki de dünyanın en tanınmış mercek ustasıydı. Hayalimdeki o kişi küçük biri, hani o nezaket gösterdiğim. Acaba bu, simyacıların sihirli bir *homunculus*'u mu?

Freud beni öteki odaya aldı ve masasının üzerindeki eşyaları gösterdi. İki yanından yılanların dikildiği ve bu yılan başlarının altında duran fildişi Vişnu'yu aldı ve benim elime koydu. Masanın ucuna yakın bir yerde duran minik Athena'yı göstererek, "En sevdiğim bu." dedi. Vişnu, her iki yanındaki heykellerin ortasında duruyordu; bir yerlerde Profesör'ün oyma resmi var, masasına, ya da ona yakın bir yere oturmuş haliyle resmedilmiş. Duvardaki kasasını açtı ve antik yüzüklerden oluşan hazinesini gösterdi.

Ücretlerden konuştuk; dedi ki, "O konuyu hiç düşünme, onu ben hallederim." Devam etti, "Buradayken kendini çok rahat hissetmeni istiyorum." Sonra sesimin "güzel" olduğunu düşündüğünü söyleyerek, sanki ilgisiz meselelere girmem gibi bir tehlike varmışcasına ekledi, "Ne de olsa yetmiş yedi yaşındayım."

O kadar utangaç olmadığımı gördüm. Ona Miss Chadwick'ten ve 1931 yılında onunla girdiğim ilk seanslarda ne kadar sıkıntı çektiğimden söz ettim. Bütün üzücü anıları biraraya getirmeye gayret ederek gerçeği yakalayacaktım. Dedi ki, "Her şey olup bitmeden neyin önemli, neyin önemsiz olduğunu hiç bilemeyiz." "Tarafsız olmalı ve adil bir oyun oynamalıyız."

Bu odaya ilk girdiğimde nasıl şaşırdığımı ve etkilendiğimi söyledim. Onu bu hazinelerle çevrelenmiş bir halde, bir müzede, bir tapınakta bulmayı beklemiyordum. Ona sapsarı kumlardan, mavi gökyüzünden, kutsal böceklerden söz ettim. Sonra da Mısır'ın, canlanmış İncil resimlerinden oluştuğunu söyledim ve çocukken Gustav Doré'yi ne kadar beğendiğimi anlattım.

O resimler içine "yerleştirilmiş" (kendi ifadesiyle) gerçekliği keşfetmemin ne kadar büyük bir şans olduğunu söyledi

Son seanslarımızda ona Prenses'ten ve sepetteki bebekten söz ettim.

Bana, Miriam olup olmadığımı ya da Miriam'ı görüp görmediğimi ve Prenses'in gerçekten annem olduğunu düşünüp düşünmediğimi tekrar sordu.

Bazen bir düşün bir "köşeyi" gösterdiğini söyledi ama ben ona bu düşün bir son, bir mutlaklık ya da bir sentez olduğunu öne sürdüm. İlk anda düşündüğü gibi o bebek, "yeni bir dinin kurucusu"da değildim. Onunsa, Mısır'dan çıkan ışığı taşıyan kişi olduğu açıktı.

Ama köşe kapmaca oynamakta olduğumuz da doğruydu; bir o açıdan bir bu açıdan bakıyor ve herşeyi odanın farklı bir köşesinden ya da kenarından görüyorduk. Saklambaç, eşya bulmaca oyunları oynuyor, sabır ve titizlikle yap-boz resmimizin parçalarını biraraya getiriyorduk. Bulmacamızdaki sözcükleri yukarıdan aşağıya, sağdan sola ve çapraz söylüyor ve sonra yine kaçıyor ve kilere, tavanarasına ya da annemizin dolabına saklanıyorduk.

Ama Profesör, benim Musa olmak istediğimde diretti; yalnızca oğlan olmak değil kahraman da olmak istiyormuşum. Otto Rank'ın *Der Mythus von der Geburt des Helden* adlı eserini okumamı önerdi.

3 Mart, Cuma

Vişnu aklıma geldi, o fildişinin yarı-zambak olduğunu düşünüyorum.

Beyaz zambağın fantezi mi, düş mü yoksa gerçek mi olduğunu bilemiyorum.

Bahçenin demir parmaklıklarının arkasından bakıyorum; değişik yaşlarda, küçük oğlan çocuklarından oluşan bir grup var, kuşkusuz kardeşler, bir kısmı da küçük kuzenler ve komşu çocukları.

Çok yaşlı, yaşlı ve uzun boylu bir adam bahçede dolaşıyor. Yanında kendisinin daha genç bir kopyası var, ama o uzun boylu genç adam buranın bahçıvanı.

Büyükbaba, vaftiz babası, tanrı-baba çocukları uğurluyor. Onları demir parmaklıkların oraya çağırıyor. Hepsine yukardan bakıyor. Ama içlerinden yalnız bir tanesi seçilmiş.

Çok küçük bir kız öne doğru sendeleye sendeleye yürüyor, muzaffer, utangaç ama yine de cesur. Eşiği geçiyor. Bahçedeki patikanın başında duruyor. Büyükbabamızın bahçesi gibi burası da kumlu patikası olan "gerçek bir bahçe" ama dört tarafı kapalı; öyle büyük bir bahçe değil, evlerin duvarlarının arasında kalan çatısız, uzun bir oda gibi. Bahçede, ağaçlar, sıradan, gerçek ağaçlar var.

Küçük kız o yaşta, ağaçları yalnızca meyvelerinden ve tomurcuklarından tanıyabiliyor. Ama bunlar sıradan yaz yaprakları zamanlarındaki sıradan ağaçlar.

Yaşlı adam ona ne isterse seçebileceğini söylüyor. Aslında "koparabileceği" bir menekşe köşesi yok, ağaçlarda da meyve yok. Ama ne isterse seçmesi gerekiyor.

İstediğini görüyor. Bu bahçedeki tek çiçek mi yoksa bu?

Küçük kız o çiçeği seçmezdi, çünkü onu seçmesine hiç izin verilmemişti. Bu bir zambaktı, Paskalya zambakları; patikanın kenarında bitivermişti.

Çiçeği işaret ediyor, gösterdiği cüret onu eziyor.

Bahçıvan makasını açıyor ve çiçeği kesip ona veriyor.

Ama bu durumun altından kalkamıyor; insan kocaman bir zambak ile ne yapar? Fırladığı gibi boş sokağa doğru koşuyor, Kilise Sokağı'ndaki evinin önüne gidiyor.

Ön taraftaki oturma odasına dalıyor. Görünüşe bakılırsa perdesiz gibi duran pencerelerden içeri vuran ışıkla, oda her zamankinden daha boş görünüyor. Anne dikiş dikiyor, anneş orada dikiş dikiyor.

Zambağım!

"A, " diyor anne ya da anneş (büyükannemiz), "büyükbabanın yeni mezarında çok hoş duracak."

Nisky Hill'de yalnız yaşıyor, büyükbabası geçenlerde buraya gömüldü. Orada yalnızca küçük bir toprak tepeciği var, çiçek köşesi gibi. Zambağı "ekiyor."

Belli ki bu bana kalıtımla geçmiş. Hayal kurma yeteneğimi sanatçı-müzisyen annemden almışım, o da yarı-Kelt annesinden, İngiliz ve orta Avrupa kökenli büyükbabasından almış. Babam saf bir New England'lıydı, İndiana'ya giden ikinci öncü gruptan ve sonradan "gerisingeri doğuya" dönenlerdendi. Babam da burada ama, bizim hiç görmediğimiz "diğer büyükbabamız"ın içinde erimiş ya da çözünmüş. Tanıdığım ilk "ölü" annemin babasıydı. O zamanlar vaftiz babası ile tanrı-baba arasında kişilik olarak bir bağlantı kuramazdım. O bir yabancı. Eski Güney'den gelen bir General. Sonraları anneme onun nereye gittiğini soruyorum Ama böyle bir kişi yok, Eski Güney'den gelen bir General yok, Kilise Sokağı'nda duvarlarla çevrili, dar bir bahçesi olan bir ev de yok, diyor annem. Kilise Sokağı'nda oturan herkesi tanıyor.

Bunu kabul etmiyorum ama bir zamanlar Kolej olan binanın karşısında olması gereken o evi de bulamıyorum; Kolej binasını yıkıyorlar ve yeni binalar inşa ediyorlar ama her nasılsa yaşlı vaftiz babanın evi, sokağın karşısındaydı. Tam olarak çözemiyorum, ama sonraları, çok daha sonraları bunun nedenini ortaya çıkarıyorum.

Ağaçlarda bir sürü yaprak var. O bana bir zambak veriyor. Zambaklar Paskalya zamanı çıkar, baharda ya da bahar başlarında; yazın ağaçlar yapraklarla doluyor. Ama daha kötüsü de var. Adamın ona zambağı vermesinden sonraydı; yalnızca bir iki gün geçti geçmedi, ona bir kızak göndermişti. Çıngırakları da olan güzel bir kızaktı. Bahçıvan kızağın sürücüsü. Kalın bir kürk yayılı kızağın üzerine. Bakir karların üzerinden kayıyoruz, sokaklarda kimsecikler yok.

Sürücüyle bir mesaj göndermişti. Kızağı küçük kız için gönderdiğini söylemişti. "Bir daha ne zaman gelecek?" diye soruyorum anneme. Kışın mı, yazın mı? 'Ha--ne?" "kızak, tabii, ne zaman istersem o zaman gönderebileceğini söyledi, bu senin, benim, Gilbert'in, Harold'ın, ama dediğine göre hepimizin o kızakta kayabilecek olmasının sebebi benmişim.

Hepimiz kürk örtünün altına tıkılmıştık.

Ama annem bana, hiç kimsenin bize kızak göndermemiş olduğunu söyledi.

Her nasılsa, mevsimlerin hepsi birbirine karıştı.

Corfu'da birisi, masama iki beyaz zambakla kırmızı bir lale koydu. Bryher'dı herhalde. Ama burada bir tuhaflık vardı. Bryher'a bu konuda bir şey sormadım. Tuhaflıkların üzerine fazla gitmemeyi uzun yıllar önce öğrenmiştim.

Fildişi Vişnu yılan kukuletasının altında dimdik oturuyor, kalla zambağının hunisi gibi, ya da mimberin oradaki adam gibi.

Büyükbabam mimberin oradaki adamdı, papaz ya da rahip.

Kilise Sokağı bizim sokağımızdı, Kilise bizim Kilisemizdi. Kasabamıza Bethlehem adını veren Kont Zinzendorf tarafından kurulmuştu.

İnsanlar birilerine bir şeyler söylüyor, çocuklar birilerinin cehaletine gülüyorlar. "Ama İsa burada doğmadı."

Bu doğru olabilir. Bu konuyu tartışmayacağız. Ancak kırk yıl kadar sonra, buna değineceğiz. "Bunu hayal mi ettim, düşümde mi gördüm bilmiyorum, yoksa sonraları bunu düşümde görmüş olduğumu mu hayal ettim bilemiyorum." "Bunun önemi yok," dedi bana, " bunu hayal etmiş, düşünde görmüş ya da uydurmuş olmanın şu anda bir öne-

mi yok. Önemli olan bunun, senin fantezi ya da hayal dünyanın özelliklerini yansıtıyor olması."

Devam ediyor, "Betlehem de mi doğdun? Kaçınılmaz bir şey, bunun Hiristiyan miti olması---" Durakladı. "Bu seni kızdırıyor mu?" "Kızdırmak mı?" "Senin dininden mit diye söz etmem," diye açıkladı. Dedim ki, "Neden kızacak mışım?" " Betlehem Meryem'in kasabasıdır," dedi.

4 Mart

Üşümüştüm, başlamakta zorluk çekiyordum. Doré'nin resimlerinden, Judgement of Solomon'daki ölü bebekten söz ederek konuşmaya devam ettim. İki kızkardeşimin mezarını anlattım. Bu kızkardeşlerimi hiç tanımamıştım; bir tanesi yarı-kızkardeşimdi, aslında benden büyük olan iki yarı-ağabeyimin, Eric ve Alfred'in kızkardeşiydi. Zambak fantezisine devam ettik. O yaşlı adam, aslında, Tanrı olduğunu söyledi bana.

Zambak, Cebrail'in Meryem'e ulaştırdığı haber zambağıydı. Beni bu anekdottan söz etmeye iten şeyin fildişi Vişnu olduğunu söyledim. Çocukluğumdaki dinsel geçmişimi sordu. Ona, çok katı kurallar altında yetiştirilmediğimizi, öyle sık cezalandırılmadığımızı anlattım. Oysa cezalandırma ile ilgili o korkunç dürtü ve sezgileri hatırlıyorum. İncil öykülerindeki cehennem gerçek bir yer gibi gelirdi. Ama bundan söz etmedim. Noel mumlarımızdan söz ederek konuşmaya devam ettim.

"Bir atmosfer..." dedi.

Dedi ki, " Yanan bir mumdan daha önemli bir simge olamaz. Büyükbabanın Noel arifesinde sizin için yaptıklarını hatırladığını söylüyorsun, değil mi? Hem kızlar hem de erkeklerin ellerinde mumlar vardı, değil mi? " Bunları sorması bana saçma gelmişti.

Sigmund Freud kanepenin arkasındaki koltuğundan kalktı ve bana doğru yaklaşarak yanımda durdu. Dedi ki, "Eğer dediğin gibi, Tanrı'nın lütfu olarak, her çocuğun eline yanan bir mum verilmişse, bundan böyle problemimiz yok demektir... İşte bütün dinlerin özü de bu."

Daha sonra eve gidip, yatağıma uzandığımda çok sersemlemiş ve korkmuş bir haldeydim; ona söylemek istediğim, daha doğrusu söylemeye zorlandığım bütün o şeyleri düşünüyordum. Sigmund Freud'u bu küçük baba, babaş, büyükbaba gibi düşünüyorum. Yarı uykulu, kendi kendime ya da daha doğrusu Profesör'le konuşurken kullandığım dilin veya ritmin yalnızca çocuklar ve kediler karşısında kullandığım dil ve ritim olduğunu farkediyorum. Kızımın bir kedisi var, Peter; bana şöyle diyor, "Vasiyetimde sana bunu bıraktım."

Profesörle konuşurken, "Çok, çok yaşlı bir kedi," diyorum; sonra, bekleme odasından muayene odasına geçmemi söylediğinde ya da beni oraya götürmek üzere harekete geçip kolunu uzattığında koltukaltında kalan kumaş parçasının, bir kuş kanadının aşağı sarkmış haline benzediği aklıma geliyor. Son zamanlarda, Ringstrasee'nin oralardaki bahçelerde kocaman horozlar ya da kargalar tarafından izlenmekteyim.

Evet, onun en küçük hareketinde, en önemsiz ifadesinde tam bir kesinlik var. Muayene odasından yasak odaya giden çift kapının ötesindeki masasının üzerinde o Pallas Atena duruyor. Odamın tam üzerinde-- bu bir Pallas büstü, yanılmıyorsam Poe'nun Kuzgun adlı şiirinden. Freud, kanapenin arka köşesinde, daha çok yaşlı bir baykuş gibi, *hibou sacré* (kutsal baykuş) ve tünemekten ziyade benimle başbaşa oturup konuşuyor gibi görünmesine karşın her sözünde ...*dedi Kuzgun* sözlerindeki gizem var.

Babamdan aldığım özel bir hediyeyi hatırlıyorum: aldığım hediye bu kez küçükbabadan, babaştan değil. O perişan ve büyüleyici yaratık, kitaplığın en üst rafındaki ye-

rinden bana gözünü dikti. Kitaplığın rafı masasının tam karşısında, duvarı boydan boya kaplıyor; daha doğrusu duvarın pencere olmayan her yerinde kitap rafları var. Gerçekten de Geburt des Helden'deki kadın ve erkek kahramanın çocuğu olmalıyım ki şu soruyu sordum, "O beyaz baykuşu alabilir miyim?"

Çok kocaman bir baykuştu. Bembeyazdı. Çan şeklindeki bir fanusun içinde yaşıyordu, kehribar rengi kocaman gözleri vardı; birden küçük dişi aslan Yofi'nin altın sarısı tüylerini hatırladım. Büyükbabam bana yanan bir mum vermişti ama babam da kar beyazı bir baykuş vermişti.

Doğru, peri masallarının çoğunda olduğu gibi bu mucizede de gerçek payı var. Evet, baykuş benimdi; sonsuza dek benimdi, ona vermemi istemezdi herhalde. Bir gün içimizden birini "Çingene hediyesi" vermekle*, suçlamıştı. Birisi hiç düşünmeden bir torba misketi, horoz trampetini (kafası Halloween maskesi gibi *papier mache* horozlardan), bebekler herkese tek tek paylaştırılmışsa da , bu "show" herkesin malıydı. Hediye vermekte özel kurallar vardı. "Çingene gibi vermek" de ne demekti? "Birine bir şey verip, sonra da geri isteyen mi demekti?" Ama o çingene gibi vermemişti. Kar beyazı baykuş benim olabilirdi.

Ancak, o koşul vardı. Profesöre kar beyazı baykuşu anlattım. Ona bir koşul olduğunu da söyledim ve sanki olayı tiyatral bir biçimde vurguluyormuşum gibi durakladım.

Ama belki de bu eski bir numara.

Profesör benim söylememe fırsat vermedi, "Ah, evet-- baykuşu olduğu yerde bırakman koşuluyla sana verdi."

Ama burada, Hotel Regina'daki rahat yatağımda yatarken dalgın dalgın düşünmeye devam ediyorum. Yarınki seansa hazırlanacağıma hâlâ bugünküyle uğraşıyorum. Tuhaf bir şans eseri, bahçıvanın biri bana bir kaktüs vermişti, kum ve çakıl taşı dolu bir saksıya ekecektim. "Sulamayın, bu çiçek, doğrudan doğruya güneşle büyür." demişti. Bana verdiği kaktüsü, yine daha önce daldırmış olduğu bir kaktüsten kopardığını söyledi. Kaktüsümle gurur duyuyordum, onu güneşli bir yere koydum. Büyüyüp ağaç olacaktı.

Bu, gerçekten adil değildi.

Üç parmak büyüklüğündeki kaktüsüm büyüyemedi, kavrulmaya başladı, kocaman bir çiçek verdi. Kırmızı bir su-zambağına benziyordu. Çiçeğin yaprakları alev alev olacağı yerde, pürüzsüz ve soğuktu. Ne bileyim, belki de alev alevdi. Bahçıvanın buna sevineceğini düşündüm. Bana dedi ki, "Benimkine yıllardır bakıyorum ama tek bir tomurcuk bile vermedi."

Bu adil değildi.

Kelebek konusunda bu tür bir rekabet olmadı ama o da adil değildi. Her nedense bu dev solucan konmak için bula bula çiçekliğimin en narin çiçeğini bulmuştu. Öyle görünüyor ki o "ucuz tohum" paketlerimiz pek de iyi elenmemiş ve aralarına tuhaf yabancı tohumlar da karışmıştı. Ama solucan oraya nasıl girmişti? Sadece bir tanesi Nikotiana bitkisiydi. Sapından tutup kopardım ve tütün çiçeklerinin yaprak artıklarının yanına diktim, kozayı da aldım ve en güvenli olacağını düşündüğüm yere, babamın kitaplığının en üstüne yerleştirdim. Bir uçta baykuş, diğer uçta da Kızılderili kafatası duruyordu; en azından biz ona kızılderili kafatası diyorduk. Babam Indiana'dayken ve henüz küçük bir çocukken, kendisi ya da babası bunu toprağı kazarken mi yoksa tarlayı sürerken mi ne bulmuş.

* Bir kişinin, başka birine vereceği armağanı kendisi için de kullanmayı düşünerek vermesi: Ç.N.

Viyana, Freiheitsplatz'daki Regina Hotel'de yatakta olduğumu biliyorum. Bugünün 4 Mart 1933 olduğunu biliyorum. Emin değilim ama galiba bugün babamın doğumgünü. Evimizde "doğumgünü" yapılmasını hiç istemezdi; bunun anlamı Anneş'in Doğumgünü Kitabına ya da ders kitabına her hafta bir eğlence günü işaretlemesi gibi bir şeydi. Galiba bugün babamın doğumgünü. Babam öldüğünde Profesör'den daha gençti, bu yüzden, şu ya da bu şekilde Profesör'e "büyük" baba demek ya da ulvi bir rol biçmek doğal bir şeydi. Ne de olsa o küçük baba veya babaş'tı.

Profesör'e kaktüsle birlikte kelebeği de anlatırsam, ya birini ya ötekini ya da her ikisini de uydurduğumu düşünecekti.

Dediğim gibi, bu adil değildi, bir tek kelebeğin bile ne cins olduğunu bilmezken amatör uzmanlarla küçük bir tartışmaya girmiştim. Oraya yumurtlayan şey, bir güveydi. Buralara ait olmayan kocaman bir güveydi. Neredeyse küçük bir kuş büyüklüğündeydi. Kitaplığın tepesindeki yerinden sürünerek çıktı ve bir iki kanat çırpışta yerli kafatasının üzerine oturuverdi; hani o, babamın mı büyükbabamın mı ne, babam daha küçükken Indiana'dayken, toprağı kazdığı ya da sürdüğü sıra bulduğu kafatasının üzerine.

Babam ve ben, pencereyi açıp güvenin dışarı uçmasını beklemekten başka yapacak birşeyimiz olmadığına karar verdik.

Yanı başımdaki sehpanın üzerinde bir abajur var. Kırmızı lambanın yumuşak ve okşayıcı gölgesini hatırlıyorum. Işığı yakarsam, boylu boyunca yeşil perdeleri, o yeşil, rahat koltuğu, üstü camlı şifonyeri ve kitaplarımla kağıtlarımı koymuş olduğum o sıradan masayı göreceğim.

Çok geçmeden ışığı yakmak zorunda kalacağım; çünkü karanlığa dikilen gözlerim, eşiği yine geçip geçmediğimi merak ediyor. Hayır, kaktüs konusunda eminim, kelebek konusunda o kadar emin değilim.

Kelebek konusunda yanılmıştım. Ağır bir kozayı parçalamamış ama tütün çiçeğinin oradaki bitkilerin yanından kocaman yeşil bir tırtılı almış ve o bitkilerle birlikte tırtılı bir karton kutunun içine yerleştirmiştim. Kutuda delik açmış mıydım? Bir yerlerde hava deliği vardı. Bu benim kendi solucanımdı.

Kutunun içinde, taze yeşil tütün yapraklarının ve kuru kahverengi diğer yaprakların arasında kocaman bir koza ördü.

Kutudan dışarı nasıl çıkmıştı? Onun kutuyu tırmaladığını duymuş muydum?

Kanatlarıyla dürtükleye dürtükleye mi çıktı?

Karton kutuyu o kadar yüksek kitaplığın tepesine nasıl koyabildim? Bir iskemlenin üzerine mi çıktım? İskemle yardımıyla bile olsa boyum oraya yetişmezdi.

Bütün bunları uydurdum mu? Düşümde mi gördüm? Düşümde görmüşsem bile, bu düşü kırk yıl önce mi yoksa dün gece mi gördüm?

Tomurcuklanmış nikotianayla birlikte elime gelen şey, o kocaman yeşil tırtıldı.

Babamın doğumgünü konusunda yanılmışım. Babamın doğumgünü Kasım'da.

Neden babamın doğumgününün bugün, yani Mart'ın dördünde olduğunu söyledim?

HİBOU SACRE! Ona nasıl olduğunu sordum, bana D.H. Lawrence'ı hatırlatan, çok çekici ve bütün cildini kırıştıran bir gülümsemeyle karşılık verdi. Fransızca olarak, Napoleon'un annesinin, hem de şöhretinin doruklarında olduğu sıralarda söylemiş olduğu cümleyi tekrarladı, "Böyle gittiği sürece işler yolunda." Geçen yılki savaştan söz ettim. Aklına salgın hastalığın geldiğini söyledi, çünkü bu yüzden sevgili kızını kaybetmişti. "şimdi burada," dedi ve saatinin zincirine bağlı küçük madalyonu gösterdi. Bebeğini

dünyaya getirmiş fakat kendisi salgın hastalıktan Hamburg'ta ölmüştü. Dr. Sachs'ın bu kızdan "güzel Sophie" diye söz ettiğini hatırlıyorum.

İşte böyle, 1919 ilkbaharında, benimle aynı zamanlarda bir bebek dünyaya getiren güzel Sophie ölmüştü. Ben de İspanyol gribine yakalanmıştım; zatürrenin arkasından anne ve çocuğun her ikisinin de kurtulduğuna rastlanmamıştı ama ben mucizevi bir istisna olmuştum. En sonundaki çöküşe neden olan şey ne o bebek ne de benim bedenimin sağlık durumuydu.

Ama söylenecek o kadar çok şey vardı ki. Yalnızlığımın gerçek ayrıntılarını anlatmaktan kaçınarak Profesör'e, Havelock Ellis'in Brixton'daki evine gittiğimde bana ne kadar kibar davrandığını söyledim. O zamanlar henüz bebeğimi doğurmamıştım ve Havelock Ellis'i bir iki kere görmüştüm. 1919 Kış'ında, Buckinghamshire'da, kendisine yakın bir yerde oturmamı ayarlamış olan Daphne Box'un, benim hayranlık duyduğum bir insan olan Havelock Ellis ile görüşme fikrime karşı çıkmasına rağmen Dr. Ellis'e mektup yazmıştım. Mrs. Ellis'in bir zamanlar, Daphne'ye yakın bir yerde bir evi vardı. Daphne demişti ki, "Havelock ha-- kimse Havelock'la görüşmeyi başaramamıştır. Adam kendisini çok uzak ve ayrı tutuyor; herşeyden elini eteğini çekmiş bir Titan, bir dev o. " Belki de Daphne'nin bu tavrı beni o Titan'a yaklaşmaya itmişti. Ona yazdığım mektubun karşılığında çok nazik bir not göndermişti; bir dahaki sefere Londra'ya, Prenses Risborough'u ziyarete gittiğimde, bu Titan'ı da görmeye gittim. Bana Çin çayı ikram etti, yanında tuzlu fıstık ve ceviz vardı. Buram buram sanat kokan havada beklenmedik bir çekicilik ve orjinallik vardı. Kahverengi kadife bir ceket vardı üstünde; bana hazinelerini gösterdi, gemilerde kaptan olan babasının Çin'den getirdiği bir Buddha, kim olduğunu hatırlamadığım biri tarafından yapılmış olan o meşhur kendi büstü. Duyduğum ama hiç karşılaşmadığım insanların fotoğrafları vardı; duvardaki yerinden aşağı bakan bu resimlerin arasında Walt Whitman da bulunuyordu. Rus sigaraları vardı; Dr. Ellis Rus ve Amerikan tarzını kullanarak çayın yanına limon da koymuştu. Profesör'e, Dr. Ellis'in benim üzerimde bıraktığı etkiyi anlatmaya devam ettim; Münzevi, kendini herşeyden koparmış ve kalbi kırılmış bir bilim adamı görmeyi ummuş ama karşımda bir sanatçı bulmuştum. Sigmund Freud, "Ah, tüm bunları öyle güzel anlatıyorsun ki." dedi.

1919 Temmuz'unda, Bryher'la Sicilya'ya gittiğim sıralarda fantezilerimde Dr. Ellis vardı. Cornwall'ı biliyordu, zaman zaman orada yaşamıştı, Daphne'nin bana anlatacağı gibi ünlü eserleri üzerinde çalışırken, uzun yıllar boyunca oradan "uzak" durmuştu.

(Cümle kesiliyor.)

8 Mart, Çarşamba

Sakalsız bir D.H. Lawrence fotoğrafı düşlüyorum. Babamın, onaltı-onyedi yaşlarındayken kardeşiyle savaşa gitmeden önce çektirdiği böyle bir fotoğrafı vardı bende. İki kardeşin, o eski, gümüşlü levha üzerine çekilmiş biraz daha eski fotoğrafları da vardı. Büyük kardeşin diğerinden çok daha çekici olduğu belliydi. Ama gümüş levhanın üzerine yansımış olan küçük kardeşin resmine daha yakından baktım ve kendimi gördüm.

Lawrence'ı ilk kez, savaşın resmen koptuğu 1914 Ağustos'unda D.H. Lawrence'ı görmüştüm; akşam kıyafetiyle daha uzun boylu görünüyordu. Lawrence'ın sakalsız halini ilk defa orada görmüştüm. Daha sonraları Richard Aldington, Lawrence'ın sivil giysili bir askere benzediğini söylemişti.

Düşümde, Lawrence'ın yanında zarif bir "profesyonel" kadın ve bir grup çocuk var. Bu "profesyonel" kadın bir tür sekreter mi? Kısa bir süre için babamın sekreterliğini yapmıştım.

Lawrence bir ara bir okulda öğretmenlik yapmıştı, ben de hep öğretmen olmak istemişimdir. Düşümdeki bu "sınıfın" ya da ailenin çocuklarının yaşları değişik değişik; Lawrence'ın ve o genç kadının arkasında, bir piyanonun etrafına toplanmışlar.

Annem bir zamanlar o eski Kızlar Okulunda müzik ve resim hocalığı yapmıştı.

Şimdi ise çocuklar yavaş yavaş siliniyor, çözünüyor ve her türlü ayrıntısıyla birer gemi modeli haline geliyorlar.

Havelock Ellis'in babası kaptandı ve babamın yazdığı ders kitaplarından birinin adı da *Gemicilikte Kullanılmak Üzere Uygulamalı Astronomi* idi.

Şöyle düşünüyorum, "Tabii, bu çocuklar İngiltere'de tüm bu gemilerin sağladığı avantajlara sahipler."

Ama düşümde, raftan D.H. Lawrence'ın bir kitabını alıyorum. Açıyor ve düş kırıklığına uğruyorum, diyorum ki, "Ama adamın psikolojisi çok saçma."

D.H. Lawrence'ın anılarını yazan o kadınlara gıpta eder, onların bir tür üstad ya da kılavuz bulmuş olduklarını hissederdim. Psikanalist Dr. Hanns Sachs'ı bir kahraman yerine koyup taptığı için Bryher'a gıpta ederdim. Sigmund Freud ile düş kırıklığına uğramam mümkün değil ama bu analizin bir ölümle kesileceği gibi bir saplantıyı kafamdan atamıyorum. Bunu Profesör'le konuşamam. İlk karşılaştığımızda bana Lawrence'ı hatırlattı.

Bugün, görüşme odasına geçtiğimizde Profesör bana şöyle dedi, "Yetmiş yedi yaşındaki ihtiyar bir adamı sevmenin bir değeri olmadığını söylemiştin ya, onu düşünüyordum." Ben böyle bir şey söylemedim ve ona da böyle bir şey söylememiş olduğumu açıkladım.Yüzünde o çarpık ve ironik gülümseme belirdi. Dedim ki, "Değeri yok demedim, korktuğumu söyledim."

Ama o benim kafamı karıştırdı. Dedi ki, "Analizlerde, analiz bittikten sonra o kişi ölür." Hangi kişi? Dedi ki, "Benim yetmiş yedi ya da kırk yedi yaşında olmamın bir önemi yok." Şimdi, bir sonraki doğumgünümde kırk yedi yaşıma gireceğimi hatırlıyorum. Benim doğumgünümde, işte o gün, Lawrence kırk yedi yaşına girecekti.

Profesör şöyle demişti, "Analizlerde, analiz bittikten sonra o kişi ölür--tıpkı baban gibi."

Norman Douglas'ın şöyle dediğini hatırlıyorum, "Hepimiz bu İsa işini üzerimize alır ve bir Yahudi'nin bütün hesaplarımızı bozacağına güveniriz."

Yılın bir tek günü için H.D. ve D.H Lawrence ikiz kardeş olacaktı. Ama o ölmeden önce bunun farkına varamamıştım. O 11 Eylül 1885'de doğmuştu, bense 10 Eylül 1886'da.

Stephen Guest bana, Ölen Adam'ın bir kopyasını getirdi. Dedi ki, "Bu kitaptaki İsis'in rahibesinin sen olduğunu biliyor muydun?"

Stephen getirmemiş olsaydı, belki de bu kitabı hiç okumamış olacaktım. Aslında, ilk başlarda biraz rahatsızlık duyabilirdim. Dostlarıma yazmak istediğim bir kitaptan söz etmiştim, gerçekten de yazdım. Kitabıma *Pilate'ın Karısı* adını verdim. Taş mezarından kalkan, yaralı ama hala yaşayan İsa'yı anlatıyor. Dostlarımın Lawrence'a, benim bu tema üzerinde çalıştığımı söylediklerinden emindim. İlk tepkim şu oldu, "Yani o, benim öykümü aldı."

Bu benim öyküm değildi. Pek çokları gibi George Moore bu öyküyü zaten yazmıştı. İsa'nın çarmıhta ölmediğine dair eski bir mit veya gelenek var.

8 Mart, Öğleden Sonra 3:15

Profesörle görüşmeye başladığım gün 1 Mart Çarşamba idi, yani Kutsal Gün, *Ash Wednesday*[**], 1933.

Bryher üç aydır, yani on iki haftadır hazırlanıyor. Böylece, saatin tiktaklarıyla birlikte XII'den I'e ilerliyorum.Ya da şöyle söylesem daha iyi olacak: dakikalardan ziyade saatleri sayarak I'den II'ye geçiyorum. Bu hafta, Sigmund Freud'la ikinci haftam oluyor.

Dakikalara, saatin bu ufacık ayrıntılarına konsantre oluyorum.

Aylardan Mart, astrolojiye göre Keder Burcu. Geleneksel olarak da Çarmıha Gerilme Burcu. Ama astrolojik aylar, takvim ayları gibi kesin çizgilerle ayrılmıyor. Her takvim ayının kabaca son haftası, yeni ayı başlatıyor ama üstüste geliyorlar. Böylece Mart'ın sonu bazen, ilkbahar noktasına, yeniden dirilme zamanına rastlıyor.

Babam, yeryüzünün güneş etrafında çizdiği yolun değişken yörüngelerini gözlemler ve incelerdi; bunlara enlem değişiklikleri derdi. Bu problemi çözmek için otuz yıl harcamış, Mısır'daki Pitolemi'nin çizdiği haritaya bir grafik eklemişti. Profesör ise Pitolemi'nin atalarının başlattığı bir grafiğin devamını getiriyor.

Kimileri bu burca Balık Burcu, Gizli Düşmanlar Burcu diyor ama bir yerde buna Sırlar Burcu dendiğini de görmüştüm.

Ama astrolojiden söz etmeyi bırakmamız gerek. En azından bu konuda Sigmund Freud ve babam aynı fikirdeler. Yine de, onlara rağmen ya da onlara inat Koç, Boğa ve Kutsal İkizler arasında paralellikler buluyorum. Tabii bir de Yofi var: Aslan.

Ufak bir ayrıntımız daha var, masasındaki imgeler: On iki göstergesiyle gökyüzündeki yolculuğunu yapan Güneş Osiris ve bir de bronz İsis'i --onun yol arkadaşını gösteriyor bana.

Eski peri masalına göre bunlar ikiz kardeşlerdi.

Bulgularım bana göre önemliydi, havasına girmiştim.

Doğru dürüst yürümeye başlamadan önce bile saati söyleyebiliyordum. Alfabeyi öğrenmeden saatteki üç basamaklı Romen rakamlarını öğrenmiştim.

Bakıcım beni, git bak bakalım saat kaçmış diye merdiven sahanlığına yollardı. Orada büyükbabamın saati vardı. Ama tabii oraya kadar yürüyebiliyordum; yürüyebiliyor muydum? Belki de o alçak merdivenlerden kayarak inmek daha kolay ya da daha zevkli oluyordu; çünkü ben hep yüzünü yerden kaldırıp saate bakan biriyim. Evet, yürüyebiliyordum. Elde ettiğim veriyle bakıcımın yanına dönerdim. "Küçük kol V'in üzerinde. Her iki kolun aynı anda orada olup olmadığını hatırlayamazdım, ya da yeni bir maceraya daha atılmak isterdim. Uzun kol benim çok dikkatimi çekerdi. "şimdi I'in üzerinde, şimdi II'nin üzerinde." Ya da çok daha sonra "Neredeyse X'ın üzerine gelmek üzere."

Böylece tekrar sırlara dalıyorum: bir tek kişinin çocukluğu, tüm bir ırkın çocukluğudur, diye yazmıştı Profesör.

Üvey kardeşim Eric ve babam farklı zaman boyutlarından söz ederlerdi, vasati güneş saati ya da yıldız saati ve bir de şimdi hatırlayamadığım bir isim kullanırlardı.

(Cümle kesiliyor.)

Öğleden Sonra 6.40

Profesör geldiğinde bekleme odasında bir şeyler okurken buldu beni. Kendi kitaplarından istediğimi alıp okuyabileceğimi söyledi. Yine Yofi'den söz ettik. Ona Yofi'nin babasını sordum. Yofi anne olacak. Yofi'nin ilk kocasının siyah bir Çin köpeği olduğu-

[**] Paskalyadan önceki perhizin ilk çarşambası. Ç.N.

nu, Yofi'nin bir tane siyah yavrusu olduğunu, bu yavrunun 'şeytan gibi simsiyah' olduğunu söyledi. Daha bir yaşına gelmeden ölmüş. Yeni baba altın renkli bir Çin Aslanı ve Profesör bu kez Yofi'nin yavrularının yaşayacağına inanıyor. "Eğer iki yavru olursa, baba'nın sahipleri bir tanesini alabilir ama tek bir yavru olursa, 'o bir Freud olarak kalır'" dedi.

Profesör bana "yürümekle ilgili bir sıkıntım" olup olmadığını sordu. Ne demek istediğini anlamadım. Kendimi iyi hissettiğimi ve dolaşmaktan hoşlandığımı söyledim. "Ama dedi ki, "Caddelerde, demek istiyorum." O zaman sözlerinden bir anlam çıkaramamıştım. Ona burada kendimi yuvamdaki kadar rahat hissettiğimi ve korkmadığımı söyledim. Dedim ki "Mağazalardaki insanlar çok nazikler." Profesör, "Evet," dedi, "... bir bayana karşı."

Ama yuvadan ayrılmak her zaman üzücü bir olay değildi. Bir keresinde hiç çocuğu olmayan genç bir halanın yanına yollanmıştım; halamın oynamam için bana verdiği, çocukluğundan kalma hazinesi, o dev bez bebeği hiç unutmayacağım. Bana, içi süslü boncuk o incecik torbaları veren ve onları ipe dizmeme yardım eden ilk kişi o olmuştu. Miss Chadwick ile ilgili bir düş görmüştüm, orada dayımın adı Vaneck olmuştu; aslında adı Frederick'ti.

Yine oyuncak hayvanlarımızdan söz ettim; o bana kaplan fantezimi hatırlattı. "Kadın ve Kaplan diye bir öykü yok muydu," diye sordu. Ben onu "Ya Kadın Ya Kaplan" diye hatırlıyorum.

Bugün, üçüncü haftama girdim.

16 Mart, Öğleden Sonra 7.

Rafta Arthur Waley'in bir kitabını gördüm ve Profesör'e onu tanıyıp tanımadığını sordum. Hayır, dedi. Daha sonra ona, Londra'da kaldığım ilk günlerde Waley ile tanıştığımı, British Museum'da bir şeyler okurken yanıma gelip müzenin çay salonunda beni çay içmeye davet ettiğini anlattım. Yanımdaki şemsiye hakkında konuşmuştuk, mağazada buna *en-tout-cas* diyorlardı, komiğime gitmişti. Daha sonra, savaş sıralarında, Arthur Waley ile Iseult Gonne'nin Chelsea'daki evinde karşılaşmıştım. Waley'in yahudi olduğunu düşündüğümü söyledim, Freud da buna katıldı ama "adam, adıyla ilgili bir takım değişiklikler yapmış"tı.

Sözlerime devam edip Freud'a, Londra'dayken psikanalizden nasıl uzak durduğumu, son zamanlara kadar hemen hemen hiçbir şey okumadığımı, 1910 yıllarında, Kensington'da Buckingham Mansions'daki evimizdeyken Waley'in Bryher'a bir dostunun ona yardım edebileceğini söylediğini, Dr. Ellis'in bunu desteklemediğini ve en sonunda Bryher'ın gidip bir iki seansa katılmak üzere------, bunlardan söz ettim.

(Bu dakikada, kafenin mermer masasında bir şeyler yazıyorum ve defterimin üzerine küçük bir menekşe demedi koyuluyor. Ağlamak istiyorum. Utanç içinde, yalnızca otuz Groschen veriyorum: ama boyacı sandığı taşıyan dilenci memnun kalmış görünüyor ve ortadan kayboluyor. Corfu Hotel Belle Venise'deki odamın masasının üzerinde açık bırakılmış Euripides'in *Ion*'unun sayfalarının üzerine de aynı şekilde menekşeler bırakılmıştı. Bir "sır" gibi göründü ama onları herhalde Bryher koydu.)

Çeviren: Aysun Babacan

Jung'la Yazışmalarının Işığında, Freud'un, Döneminin Psikiyatrisiyle Olan İlişkilerinin Bir Dönemi

Madeleine Vermorel - Henri Vermorel

Freud psikiyatr –o dönemin deyişiyle– bir ruh hekimi değildi. Bu durum o dönemin akıl hastalıkları üzerine fikirlerine göre yepyeni bir yol olan psikanalizin keşfini kolaylaştıran bir koşul olmuştur kesinlikle.

Bununla birlikte Freud ruhun yeni alanlarını açmak için yürüdüğü yolda özellikle de psikozlarla ilgilenmeye başladığında ruh hekimleriyle görüştü ve o dönemin akıl hastanelerine gitti. Muhatapları da oldukça önemli kimselerdi: E. Bleuler, Burghölzli'nin-dönemin en önemli psikiyatri merkezi-hocası ve Freud'la dostluğu psikanalizin o yıllardaki yaşamının merkezini oluşturan C. G. Jung: bu iki insan arasındaki kuramsal alışverişin doğası gereği Jung Freud'a hiç durmaksızın psikozlar, Freud'un psikanalizin gelişmesi için Jung'un şahsında ortaya koyduğu umutlar ve hatta bu vesileyle, Jung'un üstleneceği bir misyon olan psikiyatrinin psikanaliz tarafından keşfi konusundaki düşünceleriyle ilgili sorular sormuştur.

Anlatılmaya değer bir hikâyedir bu: bize Freud ve Jung'un çok ilginç yazışmalarının her ikisinin oğullarının ortak kararlarıyla yayımlanmasıyla ulaşmıştır: Bu işi Ernest Freud ve Franz Jung babalarına duydukları saygı ve tarihsel gerçek adına yapmışlardır. Freud-Abraham yazışmalarına da başvuracaktık ama Freud'un Bleuler'e yazdığı mektuplara ulaşamadık çünkü bu mektuplar Bleuler'in varisleri tarafından can sıkıcı bir tavırla gizlenmiştir.

* * *

"Bu çalışmayı, sayın Profesör Freud'un o döneme kadar yayımlanmış sözlü ve yazılı bildirileriyle, Freud düşüncesinin ötesine geçen bir çalışma olarak ele almak zorunda kaldık. Konuyla ilgili bazı görüşler Prof. Bleuler ve Dr. Jung'un bizim Burghölzli psikiyatri kliniğinde bulunduğumuz dönemde onlarla olan ilişkilerimizle doğrulanmıştır. "Abraham'ın 1908 tarihli" *Histeri ve Erken Bunama Arasında Psikoseksüel Farklılıklar* adlı yazısına eklediği bu not, bu ortaklığın ilk işaretlerinden biridir.

1860'da kurulan Kanton Akıl Hastanesi Zürih Üniversitesi Psikiyatri Kliniği Burghölzli uluslarası ününü, burada 1870 yılında akıl hastalıklarının tedavisi ve özellikle de hipnoz üzerinde araştırmalar yapmış olan Forel'e borçludur. Eugen Bleuler 1898'de müdür olarak (aynı zamanda da Üniversite'de profesör) onun yerini aldığında çeşitli psikiyatrik ve psikolojik gelişmelerle ilgilenme geleneğini destekledi ve güçlendirdi. Ve 1900'de asistan hekim olan (hiyerarşide Bleuler'in baş yardımcısıydı) Jung'dan, çalışma seanslarından birinde Düşlerin Bilimi'ni incelemesini istedi; Freud'un bu başyapıtının yayımlandığında pek az yankı yaptığı düşünülürse çarpıcı bir fikirdir bu.

Bleuler Freud'la 1904'den 1925'e kadar yazıştı. Freud ve Jung'un mektuplarının okunması, onların ortak çalışmalarının 1906'da Jung'un Freud'a *Diagnostik Çağrışım Üstüne İncelemeler*'i gönderdiğinde (Freud kitabı okumak için o kadar sabırsızlanıyordu ki önceden satın almıştı bile) başlamış olduğu düşüncesine götürüyor bizi.

Freud kısa süre içinde psikiyatri alanında iki önemli müttefiki olduğunu anlar; kendisini belki de yalnızlığından kurtaracak müttefiklerdir bunlar. 1910'da baş gösteren ilk çatışmalarında "Bleuler herhangi başka biri kadar çok az gerekli biridir, ama onu yitirmek çok üzüntü verici olurdu ve bizimle ötekiler arasındaki uçurumu derinleştirirdi".[1] diye yazacaktır. Psikanalizin yayılması ve kuşaktan kuşağa aktarılması konusunda bu iki insandan çok umutludur: "Bleuler ve siz, libido kuramını kabul ettiğinizde, edebiyat dünyasında büyük bir patırtı kopacaktır."

Bleuler psikanalizle çok erken dönemde ilgilenmeye başladı ve 1907'de Jung'un önerisiyle Zürih'te Freud Derneği kurulduğunda, başkanlığı Bleuler üstlendi ve toplantılar Burghölzli'de düzenlendi. Gene 1908'de Salzburg'daki Birinci Psikanaliz Kongresi'nde Freud Jung'un yanında, Bleuler'in başkanlığı kabul etmesi için ısrar eder. Bleuler bu öneriyi reddeder ve hatta Kongre'ye katılmayacağını bildirir. "Bleuler'in bizimle birlikte gelmemesinin anlamı kesinlikle çok basit değildir." Sonuç olarak kongreye gelir ve Jung'la birlikte o sırada çıkarılmasına karar verilen yayın organıyla ilgilenmeyi kabul eder : Psikanaliz ve Psikopatoloji Yıllıkları" (Jahrbuch). Bu dergiyle, Jung psikanalizi, Bleuler de psikopatolojiyi kabul ettirip yaygınlaştırırlar. Yöneticiler Bleuler ve Freud'dur ve Freud her iki adın ilk sayfada eşit bir biçimde yer almasına özen gösterir.

1910'da Nuremberg Psikanaliz Kongresi'nde Bleuler hastadır ve yoktur. Kısa süre sonra Zürih Yerel Derneği'nden istifa eder, ama Burghölzli'nin yedi üyesiyle birlikte toplantılara katılır ve Freud bu tutumu hiçbir biçimde onaylamaz. Ama duruma müdahele eder ve kendisiyle konuşmak üzere özellikle Münih'e gider. Bleuler yeniden topluluğa katılır ve kendisiyle birlikte yazılar konusunda daha sık çatışma çıkmasına rağmen Jahrbuch'la yeniden ilgilenmeye başlar.

Freud bir yandan bütün olanaklarını kullanarak Bleuler'i psikanalitik hareket içinde tutmaya çalışmış, öte yandan da kısa süre içinde kuramsal görüşlerini eleştirmek-

[1] Metindeki alıntılar şu yapıtlardandır: S. FREUD, C. G. JUNG, *Yazışmalar* 2. cilt, Gallimard, NRF, 1975 ve S. FREUD, K. ABRAHAM, *Yazışmalar* 1. cilt, Gallimard, NRF, 1969.

ten geri kalmamıştır. Daha 1907'de Bleuler'in, bütünüyle psikolojik unsurlar gibi gördüğü kişilik, Benlik gibi kavramların neler getirebileceğini sorgular. Freud 1908 Kasım'ında Bleuler'i Viyana'da evinde konuk eder: "Çocuk cinselliğinden yana tavır aldı, cinsellik için başka bir ad önerdi (otizm modeli)". Otoerotizmin otizm olması Freud'a, Bleuler'in organik bir rahatsızlığın belirtisi olarak görmek istediği şizofrenideki birincil ârazlarla aynı esin kaynaklıymış gibi gözükür. Onun bu kavramları sürekli yumuşattığına inanır. 1908'de Jung, Bleuler'in "*Psikoz ârazlarında Freudçu mekanizmalar*" adlı çalışmasını "Freud'çu büyük mücadale" olarak niteleyince, Freud şu karşılığı verir: "Kuşkusuz, bu çalışma cinsellik kuramıyla ilgili bir gelişme içeriyor ama bu, hiç bir biçimde bize gerekli olan gelişme değil." Jung da kendisindeki "olabildiğince farklı bir terminolojiye sahip olma ve aynı zamanda fizyolojik-biyolojik düşüncenin kabataslak şemalarındaki psikolojik düşüncenin esnek ve verimli alanından gelen her şeyi bastırmak" hastalığından söz eder. Abraham, Bleuler sorununu açık seçik bir biçimde özetleyecektir: "Bleuler'in erken bunama anlayışında tümüyle bir insanda bulunabilecek kadar çelişki vardır. Kitap birçok bakımdan mükemmeldir ama bunun yanında yetersizlikleri de vardır."

Bleuler'in en önemsiz çelişkilerinden biri resmi psikiyatri hocası ve aynı zamanda bir psikanaliz yandaşı olması değildir hiç kuşkusuz. Ve psikanaliz hareketinden kopmaya hazır olmakla birlikte psikiyatri kongrelerinde psikanaliz kavramlarını savunmaktadır. Ekim 1910'da şöyle diyordu Abraham: " Kongrelerde Kraepelin, Aschaffenburg ve ötekilerle çok tartıştı ve işittiğim kadarıyla bütünüyle inançlı bir taraftar olduğundan herkes de çok tutuyordu onu. Öyle sanıyorum ki bu özelliğiyle davaya sergilediği ihtiyatlılıkla yaptığı kötülükten, daha fazla iyilik ediyor."

O sırada Münih'te psikiyatri profesörü olan Kraepelin, Heidelberg'de psikiyatri profesörü olan Gustav Aschaffenburg, Freud, Jung ve Abraham'ın yazışmalarında tepkilerini yorumladıkları psikanaliz hareketinin sık sık ilgi gösterdiği iki büyük isimdir. 1910'da Jung şöyle der: "Son olarak burada Isserlin'i Nuremberg Kongresi'nde dışladığım için zavallı Bleuer'in canını sıkan Kraeplin'le konuştum": yani Kraepelin asistanlarından birinin ikinci psikanaliz toplantısına katılması için bizzat girişimde bulunmuştur. Aschaffenburg Abraham'a ABD seyahati sırasında konuştuğu her Amerikan psikiyatrının kendisine "Freud hakkında ne düşünüyorsunuz?" sorusunu sorduğunu anlatmıştır. Ve psikiyatri çalışmasında Bleuler'in ünlü metni "Erken bunama ya da şizofreniler gurubu"nu benimseyecek olan da aynı Aschaffenburg'dur.

Ama bu ilgiye koşut olarak, çoğu zaman şiddetli tepkiler de gelişir. Abraham, Freud'a bir nöroloji kongresinde bir konuşmacının nasıl psikanaliz uygulayan sağlık evlerinin (vardı demek ki) boykot edilmesi çağrısı yaptığını anlatır. Orada bulunan sağlık evi sahipleri kalkar ve büyük bir ciddiyetle psikanaliz uygulaması yapmadıklarını bildirirler. Ama psikanalistler gitgide artan bu saldırılarla dalga geçerler.

Nitekim Jung'un dediği gibi Bleuler için "İki arada bir derede" diye adlandırılabilecek konum uzun süre devam edemeyecektir. Jung Freud'u uyarır: "Son günlerde işittiğime göre Bleuler, psikiyatri formasyonu yapmak isteyen kimseleri Kraepelin'e gönderiyormuş. Direnç gösterdiğinden beri, Kraepelin'e karşı tam anlamıyla bir korku hezeyanı geliştirdi. Şimdi bu ihtiyar Almanın karşısında yerlerde sürünüyor." Bu durum karşısında, Freud Bleuler'e bir mektup yazar ve sonra da mektubunu Jung'a yorumlar: "Kendisiyle Alman meslektaşları arasındaki uçurumun her şey bir yana aşılmaz olduğunu ısrarla vurguladım ve bu fırsattan yararlanarak kıçındaki cinsel açıdan hassas bölgeye biber sürdüm."

Ama Bleuler için, "İhtiyar Alman" ınkine karşı farklı bir nozografi yaratmak böylesi heyecan verici bir ortamda oldukça baş döndürücü olacaktı ve nitekim bu durumda çok uzun süre kalamayacaktı.

Jung ve Freud arasındaki tutku başka bir düzlemde geçtiğinden ve Bleuler'in pek rastlanmayan bu iki öncü arasında biraz sıkışmış olduğu düşünülürse bu durum daha bir gerçeklik kazanıyordu. Jung Mart 1909'a kadar Burghölzli'de asistan doktor olarak kalacaktır. Bu tarihten sonra ise bir yandan bu kurumun psikoloji laboratuvarı yöneticiliği görevini sürdürürken, buraya özel bir müşteri olarak yerleşir.

Freud, Abraham'a (1908'den beri kendisini Burghölzli'nin tutumuna karşı uyarmıştı) Jung'a karşı büyük bir sempati duyduğunu itiraf eder: "Sizi terkediyorum Bleuler. Ama Jung için olay farklı. Beni ona bağlayan güvendiğim bir sempati var". Freud Jung'a 1908'de "Sizi seviyorum" diye yazar. "Yaşgününüzün tarihini buldum, yıllardan beri birlikte kutlama alışkanlığına sahip olduğumuz bir gün: aynı zamanda karımın da yaş günü." Ve Freud bu sempatiden, bu sevgiden hareketle Jung'a büyük hedefler vadeder: "Niyetim...sizi halefim, başladığım işi bitirecek kişi olarak atamaktır, benim sinircelerde başladığım şeyi *psikozlara* [2] uygulayacak olan sizsiniz; güçlü, bağımsız bir kişilik olarak, çevresindeki duygulara daha kolayca hakim olan bir Cermen olarak herhangi başka bir kimseden daha uygun geliyorsunuz bana siz." Bununla birlikte Freud, Jung'un öfkesini unutmamakta, olumsuz bir kararsızlıktan söz etmekte ve onu yatıştırmaya çalışmaktadır: "Rahat ol, sevgili oğul Alexandros, bana barbar gözüyle bakan, benim yalnız başıma hakim olamayacağım uygar dünyanın tüm psikiyatrisini ve onayını[2] fethetmeyi daha çok sana bırakıyorum."

Dolayısıyla Jung bu dönemde ona, psikanalitik uygulamayı psikozlara uygulayacak ve psikanalizi psikiyatri dünyasına yayacak olan, kendisinden bunları beklediği bir psikiyatr gibi gözüküyor. Bu arada şunu da belirtelim ki onun hıristiyan olması, babasının bir din adamı olması, Freud için psikanalizi "yahudi ulusunun bir işi olma tehlikesi"nden kurtarmak açısından önemlidir. Freud, onu, psikanalizin yayılmasını sağlama açısından daha iyi bir konumda görmekte, çoğu zaman kapalı ve her zaman çok teşvik edici olmayan bir çevre olarak tanımlanan "Benim Viyanalılarım" dediği çevreden, Freud'un sadık işbirliğini çok doğal bulduğu Abraham'ın kendisinden daha iyi bir konumda görmektedir: "Şunu unutmayınız ki benim düşüncelerimi izlemek sizin için, Jung'a oranla daha kolaydır çünkü, birincisi, siz bütünüyle bağımsızsınız ve sonra biz aynı ırktan olduğumuzdan, siz benim entelektüel yapıma daha yakınsınız."

Jung ayrıca Freud ve Bleuler arasındaki ilişkilerde çok önemli bir bağ kurma işlevi görür: Şöyle yazmıştır 1908'de Freud Jung'a: "Sizden beni Bleuler'e sıcak bir şekilde tanıtmanızı rica ediyorum." Ama sık sık da kopukluklar meydana gelir. Özellikle 1908'de: Jung Freud'u evine davet eder ve Freud'a, Bleuler'in, çok meşgul olduğundan kendisini farketmeyeceği konusunda güvence vererek, her şeyi, onları birbirlerine rastlatmayacak bir biçimde ayarladığını söyler. Oysa, Jung Burghölzli'nin orta bloğundaki dairede Bleuler'in üstünde oturmaktadır. *S. Freud- C.G.Jung Yazışmaları*'nda çıkan bir fotoğraf dönemin hastanelerindeki dairelerin klasik düzenlenişini göstermektedir bize; yönetici-hekim birinci katta büyük pencereleri olan geniş bir daireye, asistan- hekim de ikinci katta gene aynı genişlikte olan ama pencereleri öbürününkiler kadar yüksek olmayan bir daireye yerleşmiştir, üçüncü kattaysa hiç kuşkusuz vekilharç bulunur. Biz herkesin, kimin kimi ziyaret ettiğini bildiği bu yerleşme düzeninin getirdiği ortamı yansıtmaktan başka bir şey yapmıyoruz ve Freud'un bu ziyaretinin Bleuler'e indirilmiş sert bir şamar olması gerektiğini düşünüyoruz.

1910'da Uluslararası Psikanaliz Derneği başkanı olan Jung'un hareket içinde önemi arttıkça Bleuler gitgide uzaklaşır ondan. Freud amacına ulaşamamış bu ziyareti onun kıskançlığına bağlayacaktır. Şunları yazmıştır Jung'a: "Zürih'deki güçlükler doğal olarak en insani kıskançlık duygusunun sonucudur ve dolayısıyla şimdiye kadar belli ol-

[2] Altını biz çizdik.

mamış olan asaletinizin öneminin dolaylı yoldan doğrulanmasıdır. Jekels'in öyküsünü anlattığı düş Bleuler'in altta, sizin üstte ve benim de sizin etkinizle aşağıda kendimi ona takdim etmeyi unuttuğum dönemin bir anıştırmasını içeriyor adeta."

Jung ve Bleuler arasındaki ilişkiler son derece dengesizdir. Jung kimi zaman Bleuler'in kuramlarını kabul eder ve Münih Psikanaliz Kongresi'ne şizofrenin organik kökeni üstüne bir rapor sunar; kimi zamansa Bleuler'in yoksunluk kuramını benimsemekten (ABD'ye yaptıkları ortak ziyaret sırasında doğrudan doğruya Freud ve Ferenczi'den etkilenerek benimsediği) vazgeçerek ve bu sırada "önder" inin düşlerini kimi zaman Zürih Derneği'nin seanslarında, içlerinde bir gebelik düşü de olmak üzere, herkesin içinde yorumlayarak, Freud ve psikanalize yakınlaşır. Bütün bunlar Jung'un tavır ve tutumunu belirleyen tutkusal niteliklerdir ve Abraham'a şunları söyletir: " Yadsıyıcı bir tavırla çılgınca bir öfke arasında gidip geliyor. Öyle sanıyorum ki birinci tavır ikincisinden daha pahalıya mal oldu bize. Ben yalnızca Bleuler'i düşünmüyorum."

Aynı duraksamalar ve gidip gelmeler Jung'un psikiyatrlarla olan ilişkilerinde de gözlemlenir aslında. Jung Freud'a yazdığı ilk mektupta Aschaffenburg'la, onun 1906'da Baden-Baden Psikiyatri Kongresi'ndeki bir saldırısından sonra yaptığı çok verimli ve üretken yazışmadan söz eder. Çeşitli kongrelerde psikanaliz kavramlarıyla ilgili yayınlar yapmaya devam eder, Freudçu kavramları ustalıklı bir biçimde ve kurnazca yumuşatır; Freud 1907'de yanıt verir ona: "Ötekileri elmayı ısırdıkları anın acılığından esirgemek için gösterdiğiniz gerekçelere, çabalara saygı duyuyorum, ama bunun başarılı olabileceğine inanmıyorum. Bilinçdışına "psikoid" desek bile, gene bilinçdışı olarak kalacaktır o, ve serbest bırakılmış cinsellikte ortaya çıkan şeyi "libido" diye adlandırmasak da bu gene libidodur...Bir adlandırmayla dikkat çekmek istediğimiz şeye geri dönüyoruz. Direnişlerden, karşı koymalardan kurtaramayız kendimizi. Bizden istenen cinsel itkiyi yok saymaktan başka bir şey değildir. Bunu böyle kabul edelim."

Ya da, Jung, psikiyatri kongrelerinde, konuşma süresi on dakika olduğu halde, kongrenin akışını, bir saati aşan bir konuşmayla tıkayarak, bazı dinleyiciler öfkeli bir halde salonu terkederken, bazılarının alkışlarıyla konuşmasını sürdürmek isteyerek kışkırtıcı bir tavır alır.

Jung daha sonra Freud'la çatışmasını psikozlar düzlemine getirmiştir. Jones, Schreber'le ilgili bir metindeki, kendisine göre "Alman dilinin belirsizliği"nden kaynaklanan libido üstüne bulanık bir cümle yüzünden aralarında bir anlaşmazlık çıkmış olabileceğini söylüyor. Gerçekten de mektupları göstermektedir ki, karşılıklı çabalarına rağmen anlaşmazlıklar baş göstermiştir artık ve bu anlaşmazlıklar temel noktalardadır: sıkıntıların cinsel nedenleri, libido kavramı Jung tarafından sürekli gündeme getirilir. Freud'a, psikanalizin tam anlamıyla cevap veremeyeceği bazı ayrıntıları klinik olaylardan kalkarak göstermeyi dener; bunu ısrarla ve sezgiyle yapar ve, Freud da kuramının o döneme kadar karanlıkta kalmış bazı noktalarını bunlardan hareketle geliştirme eğilimine girer. Schreber üstüne yaptığı çalışmadan sonra Jung'a şunları yazar: "Libido sorusuna saldırmanız konusunda sizinle tamamen hemfikirim ve ben de büyük ölçüde aydınlatılmayı bekliyorum. Uzun süre, olayların ya da insanların baskısıyla mecbur oluncaya kadar karanlık bir noktayı aydınlatmaya hiç de ihtiyacımın olmadığını düşünürüm sık sık. "

Schreber'in metni aylar boyunca bu iki insan arasında bir bağlama çizgisi oluşturmuştur ve fikirlerini karşılaştırabilecekleri ortak hastaları olmadığında çalışma konusu olacaktır onlar için (Freud Burghölzli'de birkaç ay geçiremediğine üzülmektedir ama 1907'de Görlitz'de Siegfried Kahlbaum'un yönettiği Enstitü'de hastaları muayene edecektir. Siegfried Kahlbaum paranoya kavramını bulan ve Freud'un genç bir hekimken çalışmasına açıklamalar koyduğu Karl Ludwig Kahlbaum'un oğluydu).

Freud'a, 1903'te çıkan başkan Schreber'in metni *Bir Nevropatın Anıları*'nı büyük olasılıkla Mart 1910'daki Nuremberg Psikanaliz Kongresi'nden sonra Rothembourg'da buluşmalarında tanıtan Jung'dur. Jung 1906'da *Erken Bunamanın Psikolojisi* adlı yapıtında söz etmiştir bundan ve *Libidonun Değişmeleri ve Simgeleri*'nin birinci bölümünün ilk yazımı sırasında aynı konuya iki kez değinecektir. Schreber'in metni yazışmalarında sürekli açıklanmış ve yorumlanmıştır. "Schreber'le ilgili coşkunuzu paylaşıyorum. Vahiy gibi bir şey bu." diye yazıyor Freud. "Sevgili ve nükteci dostumuz Schreber" den söz ediyor ve o "müthiş adam Schereber" in "psikiyatri profesörü ve akıl hastanesi müdürü olmamasına üzülüyorum" diyor ve devam ediyor: "Burghölzli bugüne kadar her zaman olduğu gibi topallayarak izleyecektir bizi. Bleuler geri dönemez artık, v.b.". Schreber'in yerini en iyi biçimde kimin doldurabileceği görülüyor! "Bütün psikiyatri kitapları arasında onur köşesine konmayı hak etmiş bir kitap." Ana dil mektuplarını süsleyecektir: "Bleuler'le canlı ve diri bağlantıyı kesmemek ve onu çekebilecek bütün ezgileri söylemek."

Jung, Freud'a olan hayranlığını itiraf eder ama: "Size duyduğum hayranlık ve büyük saygı tutku dolu "dinsel" bir sevgidir; bununla birlikte bana başka hiçbir sıkıntı vermemesine karşın hiçbir biçimde çürütülemeyecek erotik yansıması nedeniyle gülünç ve tiksinti vericidir (önceleri büyük saygı duyduğum bir adamın eşcinsel saldırısı). Güveninizden korkuyorum. Size özel yaşamımdan söz ettiğimde sizde de aynı tepkinin oluşmasından korkuyorum. "Freud'un her yapıtı, onun "uzun süren bir yankılanma" dediği duyguyu yaratır. Ama hemen olumsuz bir kararsızlık ortaya çıkar yeniden. "Birkaç haftadan beri süregelen şimdiki sıkıntı ve çilem bana huzur vermiyor artık" der, Leonardo da Vinci'nin *Bir Çocukluk Anısı*'nı okuduktan sonra.

Freud bu çatışmaları çözümlemeye girişmek için Jung'un, özellikle ABD'ye yaptıkları ortak ziyaret sırasında getirdiği düşleri fantazmaları ve mektuplardaki dil sürçmelerini ve sakar eylemleri yorumlamaya (aynı zamanda deneysel gösteri bağlamında) girişir. Başlangıçta sevimli, hoş bir tavır egemendir: "Sizde geçirdiğim son gece sizin baba otoritenizin baskı verici duygusundan çok mutlu bir biçimde kurtardı beni...Bundan böyle bütün gereksiz engellerden kurtulmuş olduğumu umud ediyorum. Davanız gelişip yayılmalıdır ve başaracaktır da bunu: sizin sonunda el koymayı başardığınız gebelik fantazmalarımın bana söylediği budur", diye yazıyor Jung Freud'a -kısa sürede saldırganlığa bürünür bu tavır, taraflar birbirlerinin dil sürçmelerini Jung'un Freud'a kendisine bir randevu verdiği mektubu zamanında göndermediği eleştirisinde bulunduğu, Kreuzlingen olayına kadar yorumlar. Münih Psikanaliz Kongresi'nde bu konuyla ilgili bir açıklama yapılmış olmasına rağmen yazışmalar seyrekleşir, Freud'un "aziz dostum"unun yerini "sevgili doktor" sözcüğü alır ve 1913'de Jung Jahrbuch 'daki redaktörlük görevinden, Bleuler de yöneticilik görevinden istifa eder. (Bleuler Psikanaliz Hareketi'nden kasım 1911'de istifa etmişti ama dergiyi yönetmeye ve dergide yazılar yazmaya devam ediyordu.) Daha sonra Jung Nisan 1914'de Uluslararası Dernek'ten çekilir.

Bu dönemde çıkan yazılar sonunda bu kopuşlara varan kurumsal ayrılıkları belirlemiştir. Eylül 1911'deki Weimar III. Psikanaliz Kongresi'nde Freud *Schreber Üstüne Bir Ek* sunar, Bleuler de Aschaffenburg'un *Erken Bunama ya da Şizofreniler Gurubu* adlı çalışmasındaki Kasım 1911 tarihli yazısına giriş olan *Otizm Kuramı*'nı sunar. Bu metin psikiyatrik nozografiyi derinlemesine değiştirmesine rağmen bu iki yazının yakınlaşması psikanalistler ve psikiyatrlar arasında psikozun kavramsallaştırılması düzeyindeki uçurumu belirginleştirir. Aynı biçimde 1912'de Jahrbuch'un aynı sayısında farklı iki kuramsal evrimin altını çizen Freud'un *Schreber Çözümlemesine Ek* adlı yazısıyla Jung'un *Libidonun Değişmeleri ve Simgeleri* adlı yazıları çıkar.

Ve iki önemli öncü arasındaki kopuşu, ama aynı zamanda da psikiyatri ve psikana-

liz arasında bir karışıklığın olanaksızlığını belirleyen işte Başkan Schreber'in bu çözümleme metni –uzun süre Freud ve Jung arasındaki ilişkinin merkezini oluşturmuştur– olmuştur. Schreber kesin olarak bitmiş tamamlanmış değildir, diyor Freud, altı kez, dört kez, iki kez şişirilmiştir, ama çok güzel dönüm noktaları içerir ve *psikiyatriye karşı*[3] vurulmuş en güçlü darbedir.

Bununla birlikte bu metinlerin her biri öteki öncülere düşünce malzemesi sağlayarak verimli bir birlikteliğe de götürmüştür. Hatta *Narsisizimi Kabul Ettirmek* kısmen *Libidonun Değişmeleri ve Simgeleri*'ne ve Jung'un Freud'a mektuplarındaki bir çok soruya bir yanıt gibi düşünülürse Jung'un uzun bir süre Freud düşüncesini desteklemiş olduğu bile düşünülebilir.

* * *

Bu hikâyenin bizimkiyle bir ilişkisi var mıdır? 1906 ve 1912 arasında olup bitenler psikanalizin günümüzdeki aktarım üstüne bir düşüncenin hareket noktasını oluşturabilir mi?

İlk bakışta durumun değişmiş olduğu söylenebilir: Psikanaliz bugün artık birkaç öncünün ellerinde doğmuş bir disiplin gibi görülmüyor: dünyada birçok psikanalist var; psikanaliz kuramı birçok gelişmeye tanık oldu ve şimdi de sinircelerin bilinen alanının çok ötesine geçti. Psikanalizin kabul edilmiş olduğunu söylemek belki de aşırıya kaçmış bir sözdür çünkü psikanaliz çağdaş kültürdeki yerini tartışılmaz bir biçimde almışsa da (insan bilimlerinin, felsefenin vb. çeşitli alanlarında psikanalize baş vurulmaktadır), bu durum bu disipline karşı başka bir biçimde hâlâ gösterilmekte olan dirençleri gizleyememektedir: sözgelimi eğitim üstüne bir düşünceden akıllarda kalmış olan, aslında psikanalizin tamamiyle karşı olduğu bir başkalıktır.

Psikiyatri de Freud dönemindeki ayrıcalıklı yerine sahip olmamakla birlikte, uygulama alanında çok çeşitli dallara ayrılmıştır (genel ve özel, çocuk psikiyatrisinin doğuşu, vb.). Hastaneler eskiye oranla gelişmiştir; herşey mükemmel olmasa da, birey ya da toplum psikiyatrisi alanında son yıllarda düşünce açısından büyük gelişmeler kaydedilmiş olduğu ve özellikle kısmen dışa dönük hale gelen hastane uygulamalarında en azından bazı bölümlerde gerçek değişiklikler olduğu söylenebilir.

Dile getirmiş olduğumuz koşullar gerçekten de 1910 yılına göre farklı bir tablo gösteriyorsa da öyle gözüküyor ki psikiyatri ve psikanalizi temelde ayıran şeyin ne olduğu şimdi daha iyi görülebilmektedir: aslında bu disiplinlerden her birine özgü bir yöntembilim sorunu söz konusudur. Bu disiplinler arasında bunların örtük ve belirtik temellerinin doğasına bağlı ortadan kaldırılması mümkün olmayan bir karşıtlık bulunduğunu düşünüyoruz; bu karşıtlık bizim için herhangi bir dinsel sapkınlık gibi bir şey değil, gerekli bir düşüncedir ve bu iki konum arasındaki çatışmanın burada da gizlenmemek şartıyla verimli olduğu düşünülebilir.

Psikanaliz, tedavisi ve onun kurallarını içeren ilksel uygulamasıyla-hâlâ önemini koruyan temel uygulamadır- sıkı ilişkiler içindedir. Bu ilişki o derece sıkıdır ki bundan kaynaklanan teknikler hatta bazı kuramsal kavramlar başka bir alana taşınamaz. Eğer taşınırsa, kimi psikanaliz modellerinin psikiyatriye yanlış bir biçimde yapıştırılması, psikiyatrinin diğer boyutlarına zarar verdiği gibi, psikanalizin katkısının kendi özünden de boşaltıldığı bir durum ortaya çıkar. (A. Green'in[4] son zamanlarda saptamış olduğu gibi). Sözgelimi aktarım ve karşı aktarım kavramları tedavi dışında ancak benzetme yoluyla ya da yaklaşık bir biçimde uygulanabilirler; yorumlama kavramı bile kurallara ve çö-

[3] Altını biz çizdik.

[4] A. GREEN, *Psychiatrie Française* , 1978, IX, 5, 13-27.

zümleme tedavisinin durumuna sıkı sıkıya bağlıdır ve ancak bu çerçevede bütünüyle kabul görebilir.

Aslında, psikanaliz tedaviden doğan (ve gerçekten başka bir çerçevede doğmasına imkân olmayan) özel bir alan tanımlamıştır: Bireyin kişisel öyküsünün bilinçdışı derinliğindeki alanıdır bu alan. Psikanalizin yerlemleri aynı olmayan başka bir alanla birleşememesinin nedeni budur. Psikanaliz köklerini antropolojiye daldırsa da "toplumsal" ve "toplu" olana indirgenemez. Bir dönemin kültürel idealleri hiç kuşkusuz kişisel Benlik'in idealine girer; çocukluk döneminin kültürel ortamı (her kültüre özgü) çocuğun ruhunu ana baba simgeleri aracılığıyla özel bir biçimde biçimlendirir. Ama bu etki hiçbir zaman mekanik ya da doğrudan olmaz: ruhu değiştirerek ya da kimi zaman bozarak yansıtıcı bir prizmadan geçer ve kendine özgü bir boyutu olan bir iç dünya oluşur.

Psikiyatrinin çok boyutlu bir alanı vardır: biyolojik, kültürel, toplumsal ve bireysel. En azından adının, geçmişinin ve tıbbi ilişkilerinin etkilerini taşır. Kökenindeki bu özelliğiyle gurupla olan bağlantısını korumuştur.[5] Tıp hastadan çok gurup normuna, hastalığa başvurur; hastalıkları, birçok hastada bulunan ortak ârazlara dayalı belirtileri saptar. Bütün psikiyatri tarihi akıl hastalığını bütünüyle tıbbın çerçevesi içine ya da nörolojinin bir dönemine sokma girişimiyle (mümkün olmayan) belirlenmiştir.

Gurup düşüncesi hastaneye yatmış bireyin toplumla olan ilişkilerini yönlendirmekle yükümlü psikiyatrın rolü üstünde de yoğunlaşır: 1838 yasası hastaneye giriş ve hastaneden çıkış yönetmeliğinde özellikle onu yetkili kılıyordu. Bu sorunla ilgili olarak günümüzde aşama kaydedildiği söylenebilir ama toplum (daha doğrusu kültür) düşüncesine bağlanmanın psikiyatri uygulaması üstünde artık ağır bastığı söylenemez. Denilebilir ki hastalarıyla ilgili olarak bireyin düşüncesiyle gurubun düşüncesi arasındaki bu çatışma arasında kalmış birçok psikiyatr genelde gurubun tarafını tutar.

Ama gene de hastada görüldüğü gibi deliliğin tanımı temel olarak gurup düşüncesine bağlıdır. Antropolojik açıdan delilik kültürel bir tanımdır. Deliliği tanımlamak için aslında hiç bir belirti yeterli değildir: kültür bağlamında olduğu gibi sınıflandırılmış olması da gerekir ayrıca. Bir takım sesler duyan ve hayaller gören Jeanne d'Arc deli değil gizemli esin altında kalmış biriydi; günümüzde Afrika'da yaşayan herhangi bir etnik gurup halüsünasyonları normal bir olgu gibi kabul etmektedir ve çok da haklıdırlar çünkü bu olgu çok geniş bir yaygınlık kazanmış ve bu kültürün içinde yerini almıştır.

Bu durumda psikiyatriden politik amaçlar için yararlanmakta şaşılacak bir şey yoktur: Daha açık olarak bu insanlık dışı tavırla güçlü bir mücadeleye girilmesi gerektiğini söylemek istiyoruz ama temelde normal ve patalojik ayrımı konusundaki alışılmış görüşün genişletilmesi söz konusudur. Dolayısıyla politik norm içinde olmayanlar ve yerleşik ideolojiye ters düşenler yeni biçim akıl hastaları olarak tanımlanmışlardır. Bu tür bir tehdit özellikle bilinen bazı ülkelerde görülür; ama şunu da iyice anlamak gerekir ki bu tehdit psikiyatrinin olduğu her yerde de potansiyel olarak bulunur: psikiyatrinin zayıf yanı, mümkün görünen tehlikeleriyle guruba bağımlı olmaktır.

Dolayısıyla psikanalitik girişim, uygulanması ve özel alanı açısından, yer aldığı görüş açısından, kimi zaman başka bir biçimde keşfettiği alan, görünüşte psikiyatrininkiyle aynı olsa da, psikiyatrik girişimle çelişkiye düşer. Sonuç olarak psikanaliz psikiyatrinin birçok önvarsayımı karşısında örtük olarak, kimi zaman da belirtik bir biçimde eleştirilen bir disiplindir. Son bir kez Schreber'ine el atarken şöyle diyor Freud: "Schreber psikiyatriye karşı en sert darbenin temsilcisidir." Bununla birlikte Freud'u basit bir psikiyatri düşmanı gibi görmemek gerekir. Bir kültür adamı olarak, kendisini çok fazla ilgilendiren bir yanı olmamasına karşın, döneminin nozografisinden habersiz değildi kuşkusuz. Kalhbaum nozografisini incelemiş olduğunu söylemiştik daha önce.

[5] Bkz. M. FAİN, *A propos de la relation individuelle et de la relation de groupe*, Information psychiatrique, 1970, 46, 645-655.

Jung'la yazıştığı sırada, tartışmalar, geliştirmeye çalıştığı, mümkün olabilecek psikozların psikanalitik kavramı üstünde yoğunlaşır ama döneminin nozografik çerçevelerinin bilincindedir o. *Başkan Schreber'in Anıları Üstüne Düşünceler* okunduğunda görülür ki Freud Kraepelin'in sürekli sınıflandırmalarını belirgin bir biçimde incelemiştir [(bkz. çalışmasının başlığı: *Bir Paranoya Olayının Otobiyografisi Üstüne Psikanalitik Gözlemler* (dementia paranoides)]; aynı biçimde, gene bu aynı çalışma içinde, gene kendisinin çözümleyici görüş açısıyla Bleuler'in şizofreniyle ilgili görüşlerini tartışır ve hatta söz konusu terimin erken bunama gibi uygun olmadığını söyleyecek kadar ileri gider ve bunun yerine sonuçta tutmayan parafreni terimini önerir. Daha önce histeri üstüne buluşlarından hareket ederek bu hastalığın biçimlerinin bilinen sınıflandırmasını değiştirmişti ve saplantı sinircesinin çerçevesini oluşturan da odur. Psikiyatriye karşı belki eleştirel bir tavır almış olan Freud psikiyatriyi hiçbir zaman inkâr etmemiş, ve işine yarayabilecek olan yanlarından yararlanmayı da hiçbir zaman ihmal etmemiştir. Freud genel olarak kendisinden önceki kavramların üstlerini çizmişse de bunları hiçbir zaman silip atmamıştır, aynı biçimde kendi yapıtlarında da ikinci gelen konu birincisiyle örtüşür ama onu silmez.

Bugün birçok psikanalist psikiyatri alanında, çocuk psikiyatrisi dalında, psikosomatik alanında vb. çeşitli kurumlarda çalışmaktadırlar. Bu durum iki farklı uygulama arasında bir tür köprü oluşturmakta ve adeta karşılıklı bir zenginleştirmeyi temsil etmektedir. Sözgelimi gerçek anlamda ruhçözümlemesi uygulama alanının dışında bazı hastalarla çalışan psikanalistler tarafından geliştirilen beyaz psikoz, soğuk psikoz kavramlarından söz edelim. Analistler yalnızca hastanelerde ya da eğitim kurumlarında uygulama yapmıyorlar, bunlardan bazıları kurumları yönetiyorlar ya da üniversitelerde sorumluluk yükleniyorlar. Kimi durumlarda meslektaşlar -başka parametreler ve zorlamalar getiren bir çerçeveye ya da kurumlara özgü boyutlara boyun eğmekle birliktedinamik bir psikiyatri formasyonu ortamı gerçekleştirebilen farklı bir çalışma ortamı yaratmayı başarmışlardır. Bu düzeyde bir şey, psikanalistlerin varlığıyla, onlar aracılığıyla çalışma ortamına geçebilir mi? Bize göre gerçekleşebilir böyle bir şey ve tedavi edici ekiplerin üyelerinden bazıları bu açıdan, hastalara karşı başka bir tavır benimseyebilirler: zor ve sürekli sorgulanan ama belli bir süre sonra sonuç verdiğine inandığımız bir amaç. Ama bu tür gelişmelerin bambaşka bir bağlam içine yerleşen kişisel bir psikanalizin yerini alabileceğine inanmak hiç kuşkusuz bir hayaldir.

Psikiyatri ve psikanaliz arasında girişimleri açısından ortadan kaldırılamayan bir çatışma varsa da bu durum bizim için ilişkileri de, mümkün olan köprüleri de önemli karşılaştırmaları da dışlamaz. Tam tersine; bize öyle geliyor ki psikiyatri psikanalizin yalnızca "psikodinamik" soluk bir kopyası olsaydı çok şey kaybederdi.

Ama özellikle de psikanaliz tedavi yönteminin en temel özelliğini (her psikanalist için ve psikanaliz dernekleri için) korumasaydı ve sözgelimi akıl hastanelerinde ve üniversitelerde sulanmaya ve kaybolup gitmeye boyun eğseydi varlık nedenini yitirirdi. Psikanalistler ancak kendi kendileri olarak ve eğer hoşlarına gidiyorsa divanlarından kalkıp çalışmaya ve başkalarıyla tartışmaya, konuşmaya gidebilirler. Şunu da unutmamak gerekir ki psikanalist hastasının karşısında zorunlu olarak marjinal bir konumdadır.

Fransız Psikanaliz Dergisi
Pskinalazin Aktarımı
Çeviren: İsmail Yerguz

Anna Freud.

Anna Freud'un Analizi

Elisabeth Young-Bruehl

Aşağıdaki metin, Anna Freud'un 1918-22 ve 1924-25 arasındaki iki dönemde babası Sigmund Freud tarafından analizden geçirilişinin öyküsüdür. Yazarın Anna Freud: A Biography *adlı kitabının üçüncü bölümünün kısaltılmış halidir ve dipnotlar buraya dahil edilmemiştir. Metinde Anna Freud'un yayınlanmış yazılarından yapılan alıntılar için* The Writings of Anna Freud *adlı kitaptan, Sigmund Freud'dan yapılan alıntılar için de* The Complete Psychological Works of Sigmund Freud'*dan yararlanılmıştır*.

Anna Freud'un analizi sırasında tutulmuş notlar elde bulunmamaktadır, Sigmund Freud daha sonra bu vakayla ilgili ayrı bir makale de yayınlamamıştır. Anna Freud'un analizi konusunda temel belge, kendi yazdığı *Dayak Fantezileri ve Gündüz Düşleri'*dir. Yaşamının daha sonraki kısmında Anna Freud, biyografisini yazmak isteyenlere, bu denemede anlattıklarının kendi analiz deneyiminden kaynaklandığını söylemekten başka, bu konuda bilgi vermemiştir. Söz konusu deneme Anna Freud'un ilk hastasını kabul etmesinden altı ay kadar önce, 1922 Eylül'ünde Berlinde yapılacak Uluslararası Kongre'ye Psikanaliz Derneği'nin bir üyesi olarak katılmayı istediği için yazılmıştır. 1922 Nisanında Berlin Derneği'nin başkanı Max Eitingon'a fikrini sorar:

> *Mümkün olursa, bu yılki kongreden önce psikanaliz derneklerinden birine üye olmayı çok istiyorum. Bunu Viyana'da yapmak çok güç, çünkü elimde konferans verecek kadar malzeme yok henüz. Ama kısa süre önce Varendonck'tan yap-*

tığım bir çeviri yayımlandı. Küçük de olsa bir psikanaliz kitabı. Berlin Derneği beni bu çalışmaya dayanarak üye kabul edebilir mi?

Eitingon'la yazışmalarının sonunda, babasının sivri dilli, tartışmayı seven meslektaşlarından sert eleştiriler geleceğini tahmin etmelerine karşın, Viyana Derneği için bir konferans hazırlamasının daha iyi olacağına karar verirler. Konferans bundan beş hafta sonra, 31 Mayıs'ta gerçekleştiğine göre, Anna Freud'un burada ele aldığı vakanın kendisi –yani yakından tanıdığı tek hasta– olduğu hemen hemen kesindir.

Sigmund Freud, 1919'da yazdığı, Anna Freud'un *Dayak Fantezileri ve Gündüz Düşleri*'nde çıkış noktası olarak yararlandığı *Bir Çocuk Dövülüyor*'da, ikisi erkek dördü kız olmak üzere altı vakadan söz eder. Bunlardan beşi hakkında kısa açıklamalar yapar: üçü değişik derecelerde takıntılı nevrotiktir, biri histeriktir, beşincisi ise "yalnızca yaşamında ne yapacağına karar veremediği için analize gelmiş, herhangi bir klinik teşhis konamayacak ve 'psikastenik' olarak sınıflanamayacak bir kız"dır. Bu beşinci hasta, 1919'da psikanalizden anlayan bir öğretmen mi yoksa psikanalist mi olmak istediğine karar veremeyen Anna Freud'u çok fazla andırmaktadır.

Anna Freud denemesinin üç bölümünde, öznesinin dayak fantezisinin gelişiminin üç aşamasını anlatır. Birinci aşama, "bastırma ve anal-sadistik döneme gerilemeyle biçim değiştirip bir dayak sahnesi olarak ifade bulan," baba-kız arasında ensest içeren bir sahnenin yerini alan fantezinin başlamasıdır. Fantezinin doruğu, mastürbasyonla varılan doyuma karşılık gelir. Bu fanteziler çocuk okula başlamadan önce, beş-altı yaşları arasında ortaya çıkmış ve sekiz-on yaşları arasında yerlerini çocuğun "güzel öyküler" dediği fantezilere bırakana kadar devam etmiştir. Küçük kıza göre bu "güzel öyküler"in dayak fantezileriyle hiçbir bağlantısı yoktur, ama analistine "güzel öyküler"in kimi zaman dayak fantezileriyle kesintiye uğradığını, bu olduğunda kendisini "güzel öyküler"den bir süre için vazgeçerek cezalandırdığını itiraf eder.

Analist kıza dayak fantezileri ile güzel öykülerin benzer bir yapısı olduğunu anımsatır. Güzel öyküler her zaman zayıf bir gencin kuralları çiğnediği için daha yaşlı ve güçlü bir adamın insafına terkedilmesiyle başlamaktadır. Gerilim giderek artmakta, genç adam çeşitli cezalarla tehdit edilmekte, ama sonunda bir uzlaşma ve uyum ortamı içinde affedilmektedir.

Dayak fantezisinde de [diye yazar Anna Freud] karakterler birbirlerinin karşısında çocuk ve yetişkin olarak duran, açıkça betimlenmiş güçlü ve zayıf kişilerdir. Orada da sorun her zaman kötü birşeyin yapılmış olmasıdır. Orada da korku ve gerilimin giderek arttığı bir dönem vardır. İkisi arasındaki başlıca fark çözümde yatar: Fantezi dayakla, gündüz düşü ise barış ve affedişle son bulmaktadır.

Özne bu yapısal benzerliği anlamaya başlar ve daha sonra güzel öykülerin bazen dayak fantezilerini bilincinden uzakta tutmayı başaramamakla kalmayıp bunlara dönüşebileceğini kabul eder. Ama güzel öyküler, kimi zaman yerlerini önceki fantezilere bırakmakla birlikte, gene de bir tür ilerleme, bir yüceltmedirler. "Dayak fantezisinde doğrudan cinsel dürtüler doyurulmakta, güzel öykülerde ise –Freud'un deyişiyle– hedefi yasaklanmış dürtüler doyum bulmaktadır."

Ayrıntılı ve bütünselliği olan güzel öyküler üreten, Anna Freud'un betimlediği küçük kız yıllar sonra kısa öyküler yazmaya başlar. Bunların tamamen farklı bir yapısı var-

dır: gerilimin giderek arttığı, birbirini izleyen sahnelerden oluşmamakta ve dayak ya da uzlaşmada doruğuna ulaşan tek bir sahneyle sona ermemektedirler. Anna Freud'un kendi yaşamında bu muhtemelen onun şiirler yazdığı ve bir roman yazmayı tasarladığı dönemdir. Ayrıca 1919 Ağustosunda, yani babasının *Bir Çocuk Dövülüyor*'u tamamlamasından yaklaşık beş ay sonra, ona yazdığı bir mektupta ilk kez *Büyük Çocukluk Öyküsü* dediği şeyi yazdığını söyler. *Dayak Fantezileri ve Gündüz Düşleri*'nde öznesinin sanatsal etkinliklerinden söz eder: "Yarattığı karakterlerin artık yaşamına egemen olmayacaklarını umarak, [güzel öykülerde] çok canlı bir şekilde betimlediği bu karakterlere bir tür bağımsız varoluş kazandırmaya çalışmıştı."

"Güzel öyküler" dediği gündüz düşlerinden kısa öykülere geçen özne sonunda "başkalarına yönelik iletişim" kurmaya başlamıştır. Anna Freud şu sonuca varır:

> *...bu [son] dönüşüm içerisinde, öznenin kendi gereksinimlerine duyduğu saygının yerini muhtemel okuyucusuna duyduğu saygı aldı. Doğrudan doğruya öykünün içeriğinden türeyen haz bir tarafa bırakılabilirdi, çünkü yazma sürecinin kendisi [egodan kaynaklanan] tutkulu çabaları doyurarak yazarda dolaylı bir şekilde haz üretiyordu. ...Başkalarını etkileme uğruna kendi özel zevkinden feragat eden özne böylece önemli bir gelişme göstermiş, otistik bir etkinlikten toplumsal bir etkinliğe geçmişti.*

Anna Freud'un betimlediği yazma etkinliği onun genç hastasını Freud'un *Bir Çocuk Dövülüyor*'da anlattığı iki hastadan bir adım öteye götürmüştür:

> *...kız hastalarımdan ikisinde, mazoşistik dayak fantezisi üzerinde, onlar için büyük önem taşıyan karmaşık bir gündüz düşleri üstyapısı oluşmuştu. Bu üstyapının işlevi, özneler mastürbasyondan kaçınsalar da, bir doyurulmuş tahrik duygusunu olanaklı hale getirmekti. Vakalardan birinde, öznenin egosu ince bir örtünün ardında görünmez hale getirildiği ölçüde, fantezinin içeriğinin –baba tarafından dövülme– tekrar bilince çıkmasına izin veriliyordu. ...Bir tanesi sanat yapıtı düzeyine ulaşan bu iki gündüz düşü vakasında da kahramanlar her zaman genç erkeklerdi; gerçekten, bu yaratılarda kadınlar ancak yıllar sonra ortaya çıkıyor ve o zaman da yalnızca küçük rollerde gözüküyorlardı. ...*

Freud bu iki vakada "erkeksilik kompleksi"ni tanımlar ve "kız çocukları babalarına duydukları cinsel sevgiden ve bunun genital öneminden yüz çevirdikleri zaman kadınlık rollerini kolayca terkedebilmektedirler," sonucuna varır. Freud, kız hastalarının fantezilerinde ve gündüz düşlerinde erkeksi bir rol benimsemelerini, erkeksileşmiş davranışla ya da homoseksüellikle bağlantılı görmüyordu. Tersine, bunu cinsellikten bir kaçış olarak yorumluyordu: "...kız çocuk yaşamının erotik yanının taleplerinden bütünüyle uzaklaşır. Fantezilerinde erkeksi bir eylem içine girmeden kendisini bir erkeğe dönüştürür; cinsel bir eylemin yerine geçen olayın seyircisinden başka birşey değildir artık." Bu kadarı Anna Freud'un denemesinde de ima edilir, ama o bu noktada kalmayarak, iletişime giren, anladıklarını yazıya geçiren seyircinin, mastürbasyonun ya da cinsel bir haz değil ama toplumda kabul görmenin hazzını yaşadığını gösterir.

Anna Freud'un neredeyse dört yıl süren –bu o zamanın standartlarına göre oldukça uzun bir süredir– analizi, çalışmasını ve meslek seçimi konusunda karar vermesini en-

gelleyen dayak fantezileri ve gündüz düşleri üzerinde yoğunlaştığı ölçüde başarılı olmuştur. Kendi koyduğu hedeflere göre, bu onun fantezi ve gündüz düşü etkinliklerini toplumsal yazma etkinliğine dönüştürmesini sağlamıştır. Anna Freud'un denemesi, hem yüceltme üzerine bir inceleme hem de bir yüceltme eylemidir.

Babası ve analisti için Anna Freud'un denemesi büyük bir gurur kaynağıydı, çünkü Freud kızının fantezi dünyasının gerilemeye, entelektüel enerjilerinin engellenmeye ne kadar açık olduğunu elbette biliyordu. Ne var ki durum Freud için aynı zamanda bir sıkıntı kaynağıydı. Kızının psikanaliz derneğine üye olmak için konferans vermeye hazırlandığını öğrendiğinde, psikanalizin kurucusu ve Viyana Derneği'nin başkanı kendisini Roma Cumhuriyeti'nin efsanevi kurucusu ve ilk Roma mahkemelerinin baş yargıcı Lucius Junius Brutus'a benzetti. "Bu akşamki toplantıda konferans için gerekli düzenlemeleri yapmaya çalışacağım," diye yazdı Max Eitingon'a. "Ve bu ayın 31'i Çarşamba günü kendimi oğlunu yargılayan Junius Brutus gibi hissedeceğim. Anna belki de bundan sonraki yaşamını belirleyecek adımı atıyor."

Efsaneye göre, Junius Brutus'un oğlu, babasının Roma mahkemesinde aleyhine verdiği kararla idam edilmişti. Anna Freud'un mahkemesinde olaylar oldukça farklı gelişti. Anna arada sırada notlarına göz atarak parlak ve otoritesini ortaya koyan bir konuşma yaptı, bir parça kıskançlıkla ama iyi karşılandı. Freud'un meslektaşlarından birinin betimlenen özneyi "yetersizliği ve aşağılık duygusu gerçek yaşamda mutlaka ortaya çıkacak, bütünüyle anormal bir insan" diye nitelemesi Anna'nın kısa bir panik yaşamasına neden oldu. Sessizliğe gömülen Anna'yı babası kurtardı: "Ne mutlu ki buna babam yanıt verip benim küçük hastamı savundu." Böylece o akşam, kızın başarısının yanında, babası tarafından kurtarıldığı bir "güzel öykü"ye dönüşmüş oluyordu.

Anna Freud ve babası onun attığı bu belirleyici adımı erkeksilikle bağlantılı gördüleri için, duydukları memnuniyet tam olamazdı. Anna'nın yüceltme konusundaki başarısının bedeli, sürüp giden bir çilecilikti. Yaşamında, kendisinin ve babasının denemelerinde kadın hastaları bıraktıkları yerde duruyordu: yaşamın erotik yanından, dişilikten kaçış noktasında. Kendisinin söylediği gibi: "[Küçük kızın babasına duyduğu] duyusal aşkın şefkatli bir dostluk halinde yüceltilmesi, dayak fantezisinin daha ilk aşamalarından itibaren cinsiyet farklarını bir tarafa bırakıp kendini bir oğlan olarak temsil etmesi olgusuyla elbette büyük ölçüde kolaylaşıyordu." Hem öykü yazması hem de babasıyla yumuşak bir dostluk kurması, cinsiyet farklarına aldırmamasıyla ve bunun sonucundaki çilecilikle bağlantılıydı. Oysa Sigmund Freud'a göre sonucun çilecilik olması kaçınılmaz değildi: "...dayak fantezisi ve buna benzer başka sapkın saplantılar [fiksasyon] Oidipus kompleksinin çökeltilerinden, yani süreç sona erdikten sonra geride kalan –öyle denebilirse– yara izlerinden ibaret de olabilir; tıpkı ünlü 'aşağılık duygusu'nun da aynı türden narsistik bir yara izine karşılık gelmesi gibi." Öte yandan Anna Freud'un denemesi, hastasının cinsel yaşamının alabileceği biçimle ilgili herhangi bir umutlu beklentiden söz etmeden, yalnızca övgüye değer bir toplumsal etkinliğe ulaşılmış olmasından duyulan rahatlıkla sona ermekteydi.

* * *

Hem Freud hem de kızı, Oidipus sonrası dayak fantezilerinin kökenini, erkek ya da kız çocuğun babasıyla ilgili "aşk fantezisi"nin bastırılmasında buluyordu: Anna Freud'un kız hastasıyla ilgili olarak yazdığı gibi: "Bütün cinsel dürtüleri ilk aşk nesnesinde,

yani babasında toplanmıştı." Freud *Bir Çocuk Dövülüyor*'da erkek ve kız çocukların nesne seçimleriyle birbirlerinden ayrılana kadar paralel bir gelişme gösterdikleri fikrini değiştirme yönünde ilk adımı atmış olsa da, henüz kız hastalarının yaşamında annelerinin oynadığı rol üzerinde düşünmemişti. Daha sonra söylediği gibi, kız çocukların nesne değiştirdiklerine, anne aşkından baba aşkına geçtiklerine bu yazısında değinmiyordu. Anna Freud da incelediği kızın annesine pek değinmemekteydi.

Ama Freud, kuramda olmasa da yaşamda, kızının güvenebileceği bir kadın figürüne (Anna Freud'un annesi olamazdı bu) gereksinimi olduğunu kabul ediyordu. Freud bu rol için, Rusya doğumlu bir roman ve deneme yazarı olan Lou Andreas-Salomé'yi seçti. Nietzsche ve Rilke'nin dostu olan Lou Andreas-Salomé 1913'ten beri psikanaliz yapıyordu ve Freud'un takdir ettiği "Anal ve Cinsel" başlıklı bir makale yazmıştı. 1921 sonlarında Freud'un davetini kabul ederek Viyana'da onlarla birlikte altı hafta geçirdi, Anna Freud da 1922 ve 1923'te bu yeni dost ve yol göstericisinin Goettingen'deki evine uzun ziyaretler yaptı.

Bu buluşmalarda iki kadın arasında kurulan yarı-analitik ilişki, klasik analiz pratiğinden çok farklıydı. Bu bir tartışma ve konsültasyon ilişkisiydi. Çoğu zaman Lou Andreas-Salomé bir divana uzanıp yüksek sesle düşünür, Anna Freud onun yanıbaşında otururdu. Daha sonra Lou Andreas-Salomé'nin onun analisti olduğu söylentileri kulağına geldiğinde, Anna Freud her zaman, insanların bu rolü babasının oynaması fikrine tahammül edemedikleri için böyle düşündüklerini söylemiştir. Öte yandan Freud, Lou ile mektuplaşmalarında, "ortak kızımız" diye söz ettiği Anna'yla ilgili sırlarını onunla paylaşarak, Lou Andreas-Salomé'nin varlığını kızı için ne kadar önemli saydığını göstermiştir. Freud'un eşi Martha ile aynı yaşta olan "Bayan Lou" Anna'nın anne-analistiydi.

Lou Andreas-Salomé, Anna'nın babasına karşı duygularını (ya da onunla özdeşleşmesini) yargılayacak türden bir kadın değildi. Tam tersine, onun evde kalıp kendisini babasına ve psikanalize adama arzusunu teşvik etti. Anna Freud ondan gördüğü bu destekten çok memnundu. 1924 Aralığında Bayan Lou'ya, bu destek olmasaydı "geleceğim için kaygılanan insanların beni [evden] uzaklaştırma gayretleri karşısında kendimi güvensiz hissedecektim," diye yazdı. Adlarını vermediği bu insanlar, "geleceğe ilişkin herhangi bir planı olmayan" Anna'nın "burada birçok insandan daha tam bir yaşamı olduğunu" bilmiyorlardı. Bayan Lou böyle bir kendini adamayı anlıyor, hatta bunu kadınca sevginin özü olarak yüceltiyordu. Öte yandan, sıradışı bir insan olan Lou, önemli bir sentez olanağını da temsil etmekteydi: "tamamen kadınsı" bir tipti, ama aynı zamanda kapsamlı sentezlere ulaşmaya, cesur bağlantılar kurmaya, şiirsel sıçrayışlar yapmaya "erkeksi" (kendi deyimiyle) bir eğilimi olan bir entelektüel, düşünür ve yazardı.

* * *

Lou Andreas-Salomé'nin Anna Freud'un çileciliğine karşı tutumu, bir babanın kendi kızını analizden geçirmesinin içereceği karmaşık durumlar üzerine düşünen birinin açıkça göreceği sorunları gündeme getirir. Freud'un kendisi bu analizi başarılı sayıyordu. Kendi oğlunu analizden geçirmeyi düşünen Edoardo Weiss'e 1935'te yazdığı ünlü mektupta şöyle demekteydi: "Geleceği parlak görünen oğlunu analiz etme fikrine gelince, bu elbette çok hassas bir konu. Umut veren, genç bir kardeşin analizi daha kolay olurdu. Ben kendi kızımla başarılı oldum. Ama bir oğul söz konusu olduğunda, özel kuşku ve güçlükler ortaya çıkar." Freud bu uyarıyı yaptıktan sonra, onu bu girişimden

alıkoyamayacağını söyler –ama Weiss sonunda oğlunu analiz etme fikrinden vazgeçmiştir.

Psikanaliz topluluğu, 1935'e gelindiğinde bile, analiz pratiğinin kurallarıyla pek ilgili değildi. Daha sonra, analistlerin yalnızca aile bireylerini değil, dost ve tanıdıklarını da hasta olarak kabul etmemeleri koşulu getirilmiştir. Psikanaliz topluluğunun henüz çok küçük olduğu zamanlarda, aile bireylerinin ve dostların analizden geçirilmesi uygulaması yaygındı ve herkes bu konuda karar verme yetkisinin kişinin kendisine ait olduğunu düşünüyordu. Ama psikanalizin bu düzensiz durumunda bile, Freud ve çevresindekilerin bu kararı kadınlar söz konusu olduğunda daha kolay verdikleri, kızlarını bu iş için oğullarından daha uygun gördükleri açıktır. Örneğin Freud'un kendisi, dostu Oscar Rie'nin kızları Margarethe ve Marianne'yi, dostu Sandor Ferenczi'nin gelecekteki üvey kızını ve dostu Anton von Freud'un kızkardeşi Katá Levy'yi analiz etmiştir. Birinci Dünya Savaşından önce, hem Carl Jung hem de Karl Abraham kendi kızlarını analizden geçirmiş ve gözlemlerini yazdıkları makalelerle duyurmuşlardır. Freud'un Anna'yı analiz ettiği dönemdeki düşüncesi, erkek çocukların ("Küçük Hans" gibi) baba-analisti hasım gibi göreceği, oysa annesi için rekabete girmeyen kız çocuklarda bunun söz konusu olmayacağıydı.

Bu gibi düzenlemelerde en büyük rolü elbette pratik kaygılar oynamaktaydı. Freud Viyana'daki meslektaşlarına güvenmiyordu, güvendikleri ise uzak yerlerde, Budapeşte ve Berlin'de yaşıyordu. Ortanca oğlu Oliver 1921'de takıntı nevrozu yüzünden analize gereksinim duyduğunda, Freud bu iş için Berlin'de yaşayan Franz Alexander'ı seçti. Alexander'ın uyguladığı tedavi hem başarılı oldu hem de Freud ailesinin mahremiyetine dokunmadı. 1918 sonbaharında ise, ailenin mali durumunun iyi olmaması ve savaş sonrası ortamında Freud'un az sayıda hastasının –ve dolayısıyla daha çok zamanının– olması, Anna Freud'un analizinin evde yapılmasını gerektiren etkenlerden biriydi.

Ne var ki Freud'un Edoardo Weiss'e mektubunda söyledikleri, babaların kız çocuklarını analizden geçirmesinin daha sorunsuz olacağını vurgulamaktadır. Ferenczi'ye yazdıkları da Freud'un bu işe tam bir kendine güvenle başladığını gösterir: "Anna'nın analizi muhteşem olacak." Ama Freud elbette kızının kendisine düşkünlüğünün hiç de sorun çıkarmayacak bir durum olmadığının farkındaydı. Onun kendisini ne ölçüde idealize ettiğini biliyordu ve bunu mektuplarında –kimi zaman şaka yollu, kimi zaman sıkıntılı bir tavırla– belirtmişti. 1919 Kasımında Max Eitingon hâlâ mali sıkıntı içindeki Freud'a bir miktar para gönderdiği zaman, Freud bu cömertliğe ailesinin tepkisini ona şöyle betimledi: "Sabah dört hastayla ilgilendiğim için, bu konuda düşünmeye vaktim olmamıştı. Mektubunu öğle yemeğinde yüksek sesle okudum. Sofrada karımdan başka, üç oğlumuz ve küçük kızımız (onu tanıyorsun) vardı. Mektubun garip bir etki yaptı: üç oğlan memnun oldu, kadınlarsa isyan ettiler; baba kompleksine dokunulmasına dayanamayan kızım, ceza (!) olarak yılbaşında Berlin'e gitmeyeceğini bildirdi." Anna'nın bu tepkisinde çok önemli bir formül kendini göstermektedir: babasının parasının kıt olması yüzünden küçüldüğünü ya da her bakımdan mükemmel olmadığını hisseden Anna, evde kalacağını bildirmiştir. Evde kalma ve evden ayrılma olanakları, baba-kız ilişkisi içinde yıllardır önemli bir yer tutmaktadır ve analiz ilişkisinin en sorunlu boyutlarıyla (analize gösterilen dirençle ve aktarmayı çözümleyip analisti terk etme tarzıyla) ilişki içindedir.

Freud bir baba olarak, gündelik yaşamla ilgili sorunları olduğunun ve –en küçük kızkardeşi Dolfi'nin kendi ana-babasının yanında kalması gibi– küçük kızının her za-

man evde kalmasını ne kadar çok istediğinin farkındadır. Dikkatini konu üzerinde yoğunlaştırdığı zaman, bunu açıkça dile getirebilmektedir: "Anna mükemmel durumda," diye yazar Eitingon'a 1921'de. "Neşeli, çalışkan, esinle dolu. Kendi evinin olmasını istediğim gibi, sonuna kadar burada kalmasını da isterdim –keşke onun için ikisi aynı olsaydı!" Lou'ya da şöyle yazar:

> *Ben de Anna'yı çok özledim. Martın ikisinde Berlin'e gitti, oradan da Hamburg'a geçecek. Hâlâ biz ihtiyarlarla evde oturduğu için uzun zamandır üzüntü duyuyorum [. . .] ama öte yandan, gerçekten çekip gidecek olursa daha az üzülmeyeceğim. Puro içmekten vazgeçmek zorunda kalmak gibi birşey olurdu bu. Hep birlikte olduğumuz sürece, insan bunun ne kadar önemli olduğunu farketmiyor, ya da en azından biz farketmiyoruz. Bütün bu çözümsüz çelişkileri düşününce, yaşamın günün birinde sona ereceğini bilmek iyi.*

Freud burada açıkça, kızıyla ilgili çözümsüz çelişkilerinin "çözüm"ünün kendi ölümü olacağını söylemektedir. Onun evde olmasına, yanında bulunmasına, tütüne alıştığı gibi alışmıştır bir anlamda. Tütünden alınan hazla bir kadının aşırı sevgisinden alınan hazzın buluştuğu psişik düzeyi –yetişkin birinin sanki annesinin göğsünde kaldığı düzeyi– Freud'un kendisi büyük bir açıklıkla çözümlemişti. Freud'un Lou Andreas-Salomé'ye mektubunda söyledikleri, on yıl önce *Üç Kutu Teması*'nda söylediklerinin tekrarı gibidir: "... mahkûm edilmiş erkek, kadınların sevgisinden vazgeçmek niyetinde değildir; ne kadar çok sevildiğini duymak ister sürekli... Ama yaşlı bir adam için, bir zamanlar annesinden gördüğü sevgiyi kadınlardan beklemek boşunadır."

* * *

Anna Freud'un analizi, babayla kızı arasındaki bağı zayıflatmamıştır. Ama onları birbirine mühürleyen şey, analiz sona erdikten sonra, 1922 baharında Anna Freud'un verdiği konferanstır (buna "kaderin bir oyunu" diyorlardı).

1923 Nisanında Anna Freud ilk çocuk hastalarıyla ve konsültasyonlarla meşguldü. Babası, alt damağının sağ tarafında ortaya çıkan, lokal anasteziyle alınacak bir kitle yüzünden Viyana'daki bir kliniğe gidip gelmekteydi. Operasyon umulduğundan daha güç geçti, Anna Freud babasının kanaması durana kadar geceleri klinikte nöbet tuttu. Doktorlar oluşumun kanser belirtileri gösterdiğini söylemeden önce bile Anna Freud'un tutumu kesindi: "Onu artık hiçbir koşulda terketmem," diye yazdı Lou Andreas-Salomé'ye.

Haziran'da, yani operasyonun üzerinden daha iki ay geçmemişken, Freud'un ortanca kızı Sophie'nin en küçük oğlu Heinerle, büyük kızı Mathilde ile kocası Robert Hollitscher'in evinde tüberkülozdan öldü. Hollitscher'ler bu çocuğu yanlarında tutmak istiyorlardı, Freud da çok sevdiği torununun yakınında olacağı düşüncesinden heyecan duyuyordu. Freud ailesi için o yaz, Heinerle'nin ölümü ve Freud'un sağlık durumu nedeniyle kasvet içinde geçti. Anna Freud'un babasıyla yapmayı planladığı Roma gezisi ertelendi. Sonunda bu geziye çıktılar; Freud'un doktoru Felix Deutsch bu arada Freud'un Viyana'ya döner dönmez geçireceği ikinci operasyonun hazırlıklarıyla meşguldü.

O yılın sonunda Freud'un sağlığı nispeten düzelirken, Anna Freud babası ve üç hastasıyla ilgilenmekten, psikanaliz kitapları basan yayınevine çeviri ve derlemeler yetiştir-

mekten bitkin durumdaydı. Onunla hâlâ evlenmek isteyen Hans Lampl'ın yılbaşı ziyaretinden hiç etkilenmedi: "...benimle hiç şansı yok. Onunla pekâlâ dost olabilirim ama evlilik bana göre değil. Lampl zaten bana göre değil ama bugünlerde masa, kanepe, hatta benim sallanan koltuk da bana göre değil."

Anna Freud bu mutsuz tümceleri yazdığı günlerde, iki yıl önce analiz sayesinde kurtulduğu ama yeniden musallat olan gündüz düşlerini, "güzel öyküler"i başından defetmeye çalışıyordu. Bunların depreşmesi, ironik bir olayla daha da ağırlık kazanmıştı: ikinci hastası, kendisine benzerliğiyle onu hayrete düşüren genç bir kadındı. Lou Andreas-Salomé'ye şunları yazdı:

> *Bugünlerde çok meşgul olmama karşın ...geçen hafta benim "güzel öyküler" uzun bir aradan sonra yeniden ortaya çıkıp sağa sola saldırmaya başladılar. Şimdi gene uykudalar ama böyle bir gündüz düşünün –benimki gibi zavallı bir düş de olsa– parçalandıktan, analiz edildikten, yayınlandıktan ve her türlü kötü muameleye maruz bırakıldıktan sonra hiç değişmeden, büyük bir güç ve ayartıcılıkla yeniden ortaya çıkması beni çok etkiledi. Bunun gerçekten utanç verici olduğunu biliyorum –özellikle iki hasta arasında gördüğüm zaman. Ama gene de çok güzeldi ve bana büyük haz verdi.*

Anna Freud'un psikiyatrik tanı konusunda bilgi edinmek için Viyana'daki Wagner-Jauregg Üniversitesi'nin psikiyatri kliniğinde sabah vizitelerine katılmaya başladığı sıralarda, gündüz düşleri gene uykuda gibiydi. Ne var ki Paul Schilder'in denetiminde yapılan bu viziteler, Anna'nın telafi işlevi gören "güzel öyküler"inin yeniden ortaya çıkmasına katkıda bulundu. Lou Andreas-Salomé'ye yazdığı gibi, gündüz düşleri "vahşileşip" onu rahatsız etmeye başladıkları zaman kendisini aptal gibi hissediyordu.

Freud, kış başındaki bronşit nöbeti nedeniyle, Paskalya tatili sırasında Salzburg'da yapılacak Uluslararası Psikanaliz Kongresi'ne katılmayı istememişti. Kongreden sonra nöbet sona erince, kızına analize tekrar başlamalarını önerdi. Anna bunu memnuniyetle kabul etti. Lou Andreas-Salomé'ye yarı alaylı, resmi bir ifadeyle şunları yazdı: "Analize devam etmemizin sebebi, benim saygıdeğer iç yaşamımın her zaman terbiyeli davranmaması: gündüz düşlerinin arada sırada münasebetsizce içeri dalması ve bununla birlikte dayak fantezilerinin ve onsuz edemediğim sonuçlarının [mastürbasyonun] giderek artan –zihinsel olduğu kadar, bazen de fiziksel– hoşgörüsüzlüğü."

İki yıl aradan sonra tekrar başlayan analizde Anna Freud "çok ciddi ve tam olarak, önceki yıllara göre daha az direnç gösterip ileri doğru büyük adımlar atarak" çalıştı. Kendisi de analist olduğundan, ruhsal durumunun ne kadar karmaşık olduğunu artık çok daha iyi biliyordu. Lou Andreas-Salomé'ye "... aktarmanın yönelebileceği, çatışmaların onunla yaşanıp çözüme ulaştırılabileceği üçüncü kişinin" yokluğundan yakındı. Anna Freud ve babası büyük bir gayret gösteriyorlardı, ama nötr bir taraf, "boş bir sahne" olması gereken analist yoktu ortada. Dahası, Anna babasına duyduğu, "analiz ötesi yakınlık" dediği şeyin analizde "güçlükler ve doğruyu söylememe yönünde bir eğilim" doğurduğunun da farkındaydı.

Önceki analizde ortaya çıkmamış gibi gözüken, aktarmanın sorunlu doğası, bu ikinci analizin bir parçasıydı. Aynı zamanda, genç analistlerin çoğu gibi, üzerinde en çok düşünmesi gereken, "aktarmanın idare edilmesi" dediği şey kendi işinde de karşısına çıkıyordu. Anna Freud'un yazışmalarından ve hem kendisinin hem de babasının 1924-

25 yıllarında yazdıklarından, ikinci analiz sırasında iki önemli konunun daha ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bunlardan biri "erkeksilik kompleksi" ve onun çökeltisi kıskançlık, diğeri de "iyilik" ya da Anna Freud'un daha sonra verdiği adla "özgecilik"tir.

* * *

Freud'un hastalığı babayla kız arasındaki bağları derinleştirmekle kalmamış, Anna Freud'un annesiyle arasındaki eski sorunların –kıskançlık ve rekabet– "ikinci baskısına" da neden olmuştu. Martha Freud ve onlarla birlikte yaşayan kızkardeşi Minna kendilerini dışlanmış gibi hissediyorlardı. Kocasının hastalığının ve torununun ölümünün yol açtığı stres sonucunda Martha mide rahatsızlıklarından ve migren ağrılarından yakınmaya başladı. Minna ise bir kalp rahatsızlığı nedeniyle yılın büyük bölümünü sanatoryumlarda geçiriyordu. Evin günlük düzeni bozulmamış olmakla birlikte, derinlerde mutsuzluk akıntıları başgöstermiş, Anna ile annesi arasında Freud'un baş hastabakıcısının kim olacağı konusunda rekabet başlamıştı.

Kadınca kıskançlık ve rekabet, geçirdiği ilk operasyonları izleyen yıllarda Freud'un yazılarında sık sık ele aldığı konular olduğu gibi, Anna Freud'un ikinci analizinden sonra yazdığı ilk denemenin de konusudur. 1925 Aralığında Viyana Psikanaliz Derneği'nde okuduğu, "Kıskançlık ve Erkeksilik Arzusu" başlıklı bu kısa deneme, bir kız çocuğu ile Anna'nın kendisine benzeyen bir öznenin aynı anda yürütülen analizlerine dayanır. Eitingon'a yazdığı gibi, bu iki analiz birçok noktada paralellik göstermektedir: "...her ikisi de aynı sorunlarla, erkeksilik arzusu ve kardeş kıskançlığıyla boğuşuyordu. Birbirlerine o kadar benziyorlardı ki, bazı günler neredeyse sözcüğü sözcüğüne aynı şeyleri anlatıyorlardı. Bunların birçoğunu babama da söyledim."

Sigmund Freud'un kızını ikinci analizi sırasında vardığı sonuçlar, ondan aldığı bu tür bilgilerle doğrulanıyordu. Freud 1924'te yazdığı *Ekonomi Açısından Mazoşizm Sorunu* ve *Oidipus Kompleksinin Çözülüşü*'nde kıskançlık üzerine önemli şeyler söylemişse de, bu konudaki asıl görüşünü 1925 Ağustosunda, kızıyla ve tatilini geçirmek üzere yanlarına gelen Lou Andreas-Salomé'yle tartışarak tamamladığı *Cinsler Arasındaki Anatomik Ayrılığın Bazı Psişik Sonuçları*'nda ortaya koymuştur.

Bir Çocuk Dövülüyor'un Anna Freud'un birinci analiziyle ilgili –yani, daha genel bir çerçeveye oturtulmuş kısmi bir rapor– olduğu gibi, bu son makalenin de Anna'nın ikinci analiziyle ilgili olduğuna dair bir kanıt Freud'un yazışmalarında bulunmamakla birlikte, makalenin kendisi bu kanıtları bol bol sağlamaktadır. *Cinsler Arasındaki Anatomik Ayrılığın Bazı Psişik Sonuçları*'nda Freud, daha önce *Bir Çocuk Dövülüyor*'da değindiği, erkek ve kız çocukları arasındaki gelişimsel farklılıkları ele alır. Ama burada vurgu, küçük kızın "erkeksilik kompleksi"nin ya da penis imrenmesinin onun annesiyle ve dolaylı olarak kardeşleriyle ilişkisini kötüleştireceği üzerinedir. "Penis imrenmesi, gerçek nesnesinden uzaklaştıktan sonra da devam eder: kolay bir yerdeğiştirmeyle, kıskançlık denen karakter özelliğinde varlığını sürdürür." Freud, *Bir Çocuk Dövülüyor*'u yazdığı sırada bu durumun kendisi için açık olmadığını söyler. O zamanlar, kız çocuğun penisinin olmamasından annesini sorumlu tuttuğunu; "annesinin kendisinden daha çok sevdiğini düşündüğü bir başka çocuğu" kıskanabileceğini (ve bu çocuğun kızın dayak fantezilerinde dövülen kimliği belirsiz oğlanlardan birine dönüşebileceğini); kız çocuk babasından bir çocuk –bir "penis-çocuk"– sahibi olmayı ummaya başladığında, annenin kendisinin de bir kıskançlık nesnesi haline gelebileceğini görmemiştir.

Küçük kızın anne aşkından baba aşkına geçişi, Freud'un bu makaledeki odak noktasıdır:

> *Kız çocuk penis sahibi olma arzusundan vazgeçer ve onun yerine çocuk sahibi olma arzusunu koyar: bu amaçla da babasını aşk nesnesi olarak seçer. Annesi onun kıskançlık nesnesi haline gelir. Kız çocuk küçük bir kadına dönüşmüştür. Tek bir analiz örneğine dayanarak söylenebilirse, bu yeni durum, küçük kızın genital aygıtının zamanından önce uyanması olarak görülmesi gereken fiziksel duyumlara yol açabilir. Babasına bağlılığı daha sonra ıstırap kaynağı haline gelip bundan vazgeçmesi gerektiğinde, küçük kız babasıyla özdeşleşebilir ve böylece erkeksilik kompleksine geri dönüp orada saplı kalabilir.*

Freud'un makalesinin bu pasajlarında Anna Freud'un "saygıdeğer iç yaşamının" birçok temasına değinilmektedir: erkek kardeşlerine ve babasına imrenmesi; ablası Sophie'ye daha düşkün olan annesine kızgınlığı; mastürbasyonla ilgili olarak genital duyumlarının erken uyanışı; babasının aşk nesneleri olarak annesini ve Minna Teyze'yi kıskanması ve babasıyla özdeşleşmesi. Freud'un kıskanç bir kızın babasıyla özdeşleşme konumuna gerileyeceği şeklindeki hipotezi, kız çocuğun fantezilerinde erkek rolüne bürünmesini, bu şekilde babasıyla bağlantı kurmasını ve bir çileci ya da yarı cinsel sahnelerin seyircisi olarak bu rolü devam ettirmesini anlattığı *Bir Çocuk Dövülüyor*'da vardığı sonucu başka bir yoldan ifade etmektedir. Freud'un "Erkeksilik kompleksi"nin bir sonucu olarak kıskançlığı vurgulaması da, Anna Freud'un *Dayak Fantezileri ve Gündüz Düşleri*'nin sonunda öznesini baş başa bıraktığı sorunun tekrar dile getirilişidir. Yüceltme yoluyla yazar haline gelen kız, penis sahibi olma arzusundan çocuk sahibi olma arzusuna geçerken başladığı mastürbasyondan vazgeçmesinin bir ödülü olarak övgüye gereksinimi olan biridir. Ne var ki toplumsal yazma etkinliğinin ve övgüden alınan toplumsal hazzın kökendeki anne ve kardeş rekabetinden ayrılması güçtür.

İkinci analizinin bir başka konusu olan *Gutseins* (iyi olma) üzerine Anna Freud daha sonra birçok şey yazmıştır. Ama bu yazıların temelinde, ikinci analiz sırasında ortaya çıkan bir kayma bulunmaktadır. Anna Freud bu kaymayı Lou Andreas-Salomé'ye 1924'te yazdığı bir mektupta şöyle ifade eder: "İyi olmak, benim uzun zamandır düşündüğüm kadar değerli birşey değil. Burada, iyi olmayı diğer insanlar için değerli hale getiren başka birşey söz konusu olmalı: belki iç çatışmalardan uzak olmak, belki kendi hakkında açık olmak, ama belki de birşeye tahammül etmek." Anna Freud'un bu son seçenekle anlatmak istediği şey, kendi söylediğine göre, herşeyin sonunda iyiye varacağı gibi azizlere yakışacak bir umut değil, insanların ve olayların "kaçınılmaz gaddarlığıyla uzlaşma"dır. Anna Freud bu dönemde Eitingon'un acımasız gerçekleri reddeden "kadınsı" bir yaradılışının olduğunu, üstelik onun "fazla iyi" (yani "kötü" arzuları yadsıyan ama sonunda kendi kendini yadsıyıp kötü eylemlere yol açan bir mekanizmaya sahip) olduğunun farkına bile varmadığını düşünmektedir. Daha sonra Eitingon hakkındaki görüşünü değiştirir ama kendi kendisinde bulduğu ve "özgeci teslimiyet" adını verdiği "fazla iyi olma" konusundaki fikirlerini korur.

Anna Freud'un 1936'da yayınladığı *Ego ve Savunma Mekanizmaları*'nın en ilginç bölümlerinden biri "özgeci teslimiyet"e ayrılmıştır. Bu dönemde fazla iyiliği ya da özgeci teslimiyeti, yasaklanmış ya da tehlikeli arzuların başka insanlara yansıtılması olarak

görmektedir. Arzularından bu şekilde kurtulan kişi, bunların yerine geçen arzuların gerçekleşmesini teşvik edip desteklemekten büyük haz duyabilir ama aynı zamanda kendisini Anna Freud'un çok sevdiği Rilke'nin şiirindeki yalnız insan kadar boş hisseder:

> *Sevgilim yok, evim yok,*
> *merkezinde durduğum bir çemberim yok.*
> *Kendimi verdiğim şeyler zenginleşirken,*
> *ben yoksullaşıyorum durmadan.*

"Özgeci teslimiyet"in *Ego ve Savunma Mekanizmaları*'ndaki başlıca örneği, kendisini bütünüyle başkalarının gereksinimlerine adamış, yaşamında hiçbir önemli olay olmayan bir mürebbiyedir: "Bu mürebbiye, kendi deneyimlerine sahip olmak yerine başkalarının hayatında yaşıyordu." Anna Freud'un sözleriyle bu kadın:

> *...hırslı fantezilerini erkek dostlarına, libidinal arzularını da kadın dostlarına aktarmıştı. Birinciler onun penis imrenmesinin nesneleri olan babasının ve ağabeyinin halefiyken, ikinciler çocukluğunun oldukça geç bir döneminde bu imrenmenin yer değiştirerek güzelliğine yöneldiği ablasının yerini tutuyorlardı. Hasta, kadın olmasının onu tutkularını gerçekleştirmekten alıkoyduğunu, ayrıca erkeklere gerçekten çekici görünecek kadar güzel olmadığını düşünüyordu. Kendi kendisinden umudunu kesen kız, arzularını bunları daha iyi gerçekleştirebileceğini hissettiği başka insanlara aktarmıştı.*

Çizdiği mürebbiye portresinde Anna Freud, kıskançlık ve kardeş rekabeti konusundaki görüşlerini "fazla iyi olma" konusundaki düşünceleriyle birleştirmiştir. Buradaki dikkat çekici ölçüde açık ve basit betimlemesi, 1925'te kendisiyle ilgili olarak ulaştığı anlayıştan düşüncede ve kuramda geriye doğru gitme yeteneğinin ne kadar geliştiğini gösterir. Anna Freud 1925'te de bu iki analiz temasını birleştirebilmiş, ama bu bileşimi kuramsal olarak ortaya koyamamıştı.

Örneğin, Lou Andreas-Salomé'nin 1925'te Freud'un *Cinsler Arasındaki Anatomik Ayrılığın Bazı Psişik Sonuçları*'nı okuduktan sonra yazdığı bir kısa öyküsüne Anna Freud kendi portresiyle karşılık vermişti. Anna, babası ve Bayan Lou, kadınların kadınları kıskanmasının ve erkeklere imrenmesinin mekanizmasını aramaktaydılar:

> *... Senin Mathilde bir kadın olarak iyi ve kadınlığından memnun olmaya hakkı var. Biri onun gibi dans edebiliyorsa, bunun bir anlamı vardır. Ama biri Dina'ya ya da bana benziyorsa, ancak imrenme duyabilir –iki yönde: bir erkek gibi nasıl başarılı olabileceğini gösteren ve Mathilde gibi dans etmeyi ve cömert olmayı gösteren. İnsan bunların ikisini de yapmak isteyebilir, kendisinde ikisinden de bir parça bulabilir, ama ikisi de gerçek haline gelmez.*

Anna Freud sözlerine, mesleki ya da kamusal başarıyı babası gibi erkeksilikle birleştirdiğini ama bilinçli arzusunun öteki yönde, kendisinin kadınsılıkla birleştirdiği tarafta yattığını gösteren ifadelerle devam eder:

> *Şimdi kendimi iki yük birden taşıyor gibi hissediyorum. Özellikle, Viyana Derneği'nde bir erkeğin işini yapmam, eğitim programına ve tartışmalara katılmam, karmaşık durumların çözümünde rol almam ve hatta (şimdilik) para kazanmam dolayısıyla böyle bu. Başka insanların (babamın değil) gözünde bir ölçüde bağımsızlık kazanmaktan memnunum; ama böyle olmasaydı, almak ve talep etmekten çok vermeyi ve hizmet etmeyi tercih ederdim... Ve yaşamımda bir kez olsun senin Mathilde gibi olabilmeyi isterdim. Ama herhalde bunun için çok geç, çünkü insan Mathilde haline gelemez: ya öyledir ya da değildir.*

Anna Freud, Eitingon'a mektuplarından birinde, yorgun düştüğünü ve cesaretinin kırıldığını gösteren aşağıdaki tümceleri istemeye istemeye yazdığı sırada, çocuk ve yetişkinlerle üç yıldır –ki bu babasının hastalığının ilk yıllarına denk gelir– analiz çalışmalarını sürdürmekteydi:

> *Bana huzur verecek şeylerde bu huzuru bulamamamın nedeni, sanırım, çocuklarla ilgili ağır bir sorumluluk almış olmam. Bu konuda pek çok şey anlatabilirim, o yüzden hiç başlamasam daha iyi olacak. Ama gene de şunu söylemek istiyorum: Aynı anda kendim için birşey istemeden (ki bu yalnızca para değil; para hâlâ kazanılması en kolay şey herhalde) başkalarına ya da başkaları için birşey yapamadığım gerçeğine çarptım. Uzun vadede aptalca bir yaşama tarzı bu.*

Anna burada, bir süre önce "fazla iyi" olmakla suçladığı dostuna, kendisinin aynı cephede verdiği savaşın sona ermediğinin işaretlerini gönderiyordu.

Anna Freud, Eitingon'a düşünceliliği için müteşekkirdi: "Mektubumdaki tek bir tümceye verdiğin uzun yanıt için çok teşekkür ederim. Ama benim kendimde yakındığım şey senin düşündüğünden birkaç tabaka daha derinde, babamın güvenli bağımsızlığından da epeyce uzakta. Çünkü insanın kendi kendisini yargılayamadan, başardıklarını eleştirmeden yaşayıp gene de yaptıklarından keyif duyması benim için düşünülemez birşey." Anna, babasının saptadığı ve kendisinin ister istemez benimsediği yüksek kendini-düşünme standardından söz etmediğini Eitingon'un anlamasını istiyordu. Onun aklındaki, oldukça farklı birşeydi:

> *...Kendim için baştan beri her zaman istediğim ve zaman içinde değişime uğramayan şey, çok daha ilkel ve açıksözlülükle söylenebilecek birşey. Belki de ilişkide olduğum insanlardan sevgi görmeyi ve onların benim hakkımda iyi düşünmelerini istemekten başka birşey değil. Sorun yalnızca benim [yaptığım] birşeyin iyi olduğunu söyleyebilmem değil; aynı şeyi söyleyip beni onaylayan başkalarının olması lazım. Tuhaf bir şekilde, hastalarımdan böyle bir talepte bulunmamayı her zaman başardım; onlarla ilgilenirken asla böyle insani gereksinimler duymadım ve bu benim için apaçık birşeydi. Dolayısıyla son yıllarda işim önemli ölçüde kolaylaştı.*

Ama Eitingon'a söylediğine göre, son günlerde analize aldığı çocuklarla ilgili olarak, iyi bir iş çıkarmanın ötesinde, tamamen insani bir gereksinim duymuştu.

Anna Freud'da bu duyguları uyandıran çocuklar, Dorothy Tiffany Burlingham'ın

dört çocuğunun en büyük ikisiydi: ciddi bir astımı olan, on yaşındaki Bob ve sekiz yaşındaki Mabbie. Dört çocuğuyla birlikte New York'tan gelen Dorothy Burlingham, onların babaları Robert Burlingham'dan ayrılmalarının ve babalarının manik depresyon sendromunun etkileriyle başa çıkmalarında psikanalizin yardımı olacağını umuyordu. Kendisi için de analiz isteyen Dorothy Burlingham, Sigmund Freud'la görüşmeyi talep edemeyecek kadar çekingen olduğundan Theodor Reik'e başvurmuştu. Viyana'ya bütünüyle yabancı olan aile, başka bir Amerikalı aileyle aynı evi paylaşıyordu. Anna Freud onlara yaşamlarını kolaylaştıracak yardımlarda bulundu ve bir çevre sağladı.

Eitingon'a, Mabbie ve Bob'la ilgili düşüncelerin zihnini doldurduğunu söylüyordu. Hiç istemediği halde, "işimle yan yana giden ama onunla bir ilgisi olmayan" düşünceler vardı kafasında. Sorunu basit sözcüklerle ortaya koydu: "Bazen yalnızca onlara sağlıklarını kazandırmak değil, aynı zamanda onlara ya da en azından onlardan birşeye sahip olmak istediğimi düşünüyorum. Elbette bu arzu kimi zaman işime yardımcı oluyor, ama bazı durumlarda onları tedirgin edeceği kesin. Bütün olarak alındığında, bu gereksinimime ancak 'aptalca' diyebilirim." Anna bu itiraftan sonra şöyle devam ediyordu: "Çocukların annesiyle ilgili duygularım da bundan pek farklı değil." İtiraflarını şu sözlerle bitiriyordu: "Ama tuhaf bir şekilde, aynı zamanda bütün bunlardan çok utanıyorum. Özellikle de babama karşı. Bu yüzden ona bu konuda hiçbir şey söylemiyorum. Bu yalnızca küçük bir örnek; mesleğim bir tarafa, yaşamımın her köşe bucağında bu bağımlılık [*Abhangigkeit*], bu 'birşeye sahip olma isteği' [*Etwas-Haben-Wollen*] var."

Anna Freud'un bu çocuklara ve annelerine bir şekilde sahip olma arzusu ve yansıtılmış arzu olarak gördüğü daha genel sorun (bağımlılığı, kendisi için birşey gereksinimi) onun babasıyla analiz ilişkisinin sınırlarını çiziyordu. Eitingon'a, başkalarından onay alma ve kendisi için "birşey" arzusunu Lou Andreas-Salomé'yle tartışmak istediğini ama bunun bir işe yaramadığını da yazdı: "Bunları yıllar önce Lou'ya da bir kez anlattım. Ama kendisi bu duygulardan o kadar uzak ki, psikanaliz bilgisinin üstesinden gelemediği bu karşılıklı anlayışsızlık karşısında kahkahalarla gülmekten başka birşey yapamadık."

Anna Freud'un babasıyla analiz ilişkisi 1925 sonbaharında zaten sona ermişti, dolayısıyla ona Burlingham'larla ilgili duygularını anlatmaması psikanalizin hastalar için "temel kural"ını (aklına gelen her şeyi sansürden geçirmeden söyleme) çiğnemek anlamına gelmiyordu. Ama bu, analiz sürerken de babasına her şeyi rahatça söyleyemediğinin kanıtıdır. Anna bu durumda psikanaliz açısından mantıklı birşey yaptı: babasıyla arasındaki analiz ilişkisinin ortaya çıkardığı ikilemin üstesinden gelmek için Eitingon'la arasında yarı analitik bir ortam yarattı. Bunun için Eitingon'u seçmesinin nedeni, babası ve Lou'nun aksine onun kendisiyle aynı sorunları paylaştığını düşünmesiydi. Lou'ya durumu şöyle açıklamaya çalışmıştı: "Benimle ilgili olarak her şeyin bu kadar sorunlu hale gelmesinin iki temel nedeni var: beni başkalarından ilgi ve sevgi beklemeye iten hoşnutsuzluğum ya da açgözlülüğüm ve böyle birini bulduğumda ona yapışıp kalmam. [Bunlardan birincisi] tam da senin ve babamın anlayamayacağı şey."

Eitingon onun itiraflarını –ve, dolaylı olarak, onun kendisine verdiği rolü– kabul edince, Anna Eitingon'a Dorothy Burlingham'la ilgili ayrıntıları anlatmakta kendini özgür hissetti. "Bayan Burlingham'la birlikte olmak benim için büyük bir zevk. Senin üzerinde de iyi bir izlenim bırakmış olmasına çok seviniyorum," diye yazdı Bayan Burlingham'la ilk buluşmasının ardından Eitingon'a. "Onun senin hastan olmamasına bazen çok üzülüyorum," derken muhtemelen kendisinden söz ediyordu aslında.

Anna Freud, kendisi gibi en küçük çocuk olan Dorothy Burlingham'ın, çocuklarına karşı sert ve talepkâr olan babası Louis Comfort Tiffany ile güç ve çok gerilimli bir ilişkisi olduğunu biliyordu. Bu desinatör babanın sanatçı yetenekleri çocuklarını elbette etkilemişti –babasının bu yönüyle özdeşleşen Dorothy Burlingham kendi çocuklarını da o yönde teşvik ediyordu– ama baskıcı tutumunun ve alkole düşkünlüğünün etkisi çok daha fazlaydı. Dorothy'nin annesi, Tiffany'nin ikinci karısıydı ve Dorothy onüç yaşındayken ölmüştü. Zeki, liberal, oldukça feminist biriydi ama Dorothy'den iki yaş büyük kızının kızıl hastalığından ölümü yüzünden onun çocukluğu sırasında çöküntü içindeydi. Anna gibi Dorothy de çocukluğunda evin en küçüğü olarak kendisini diğerleri için bir sıkıntı kaynağı ve baş belası gibi hissetmişti.

Anna Freud'un Eitingon'a mektuplarında, bu duygularını babasına açıkça anlatıp anlatmadığına dair bir işaret yoktur. Ama Freud'un kızının bulduğu çıkış yolunu kabul ettiği açıktır: Anna, Burlingham ailesine kendi ailesi gibi "sahip oldu" ve bunu Burlingham ve Freud ailelerini birleştirerek yaptı. Freud, 1929 Ocağında yazdığı bir mektupta bu sonuca şöyle değinir: "Çocukları kızımın sağlam analizci ellerinde yetişen Amerikalı bir aileyle (babaları burada değil) ortak yaşamımız gün geçtikçe güçleniyor. Bu yazı da birlikte geçireceğiz." Burlingham'lar Freud'ların üstündeki kata taşındılar; yazlıkları da Freud'ların yazlığının hemen yanındaydı. Dorothy herkesi kendi otomobiliyle yazlığa götürdü. Çocukları Freud'un torunlarıyla oynuyordu; çocukluğunun büyük kısmını Freud'larla geçiren Ernst Halberstadt, Bob'un en yakın arkadaşı oldu. 1927'den başlayarak, Anna ile Dorothy, ailelerini birbirinin gözetimine bırakarak birlikte gezilere çıktılar. 1930'da Semmering'de bir kır evi satın aldılar; iki ailenin diğer üyeleri istedikleri zaman hafta sonunu onlarla birlikte geçirebiliyordu. Hochroterd (Yüksek Kırmızı Toprak) adını verdikleri bu kır evi, evde olmak için uzak olmaları gerekmeyen bir yerdi.

Tanışmalarının üzerinden hemen hemen üç yıl geçtikten sonra, Anna Freud Dorothy Burlingham'ın ikinci bir analize başlamasına aracılık etti –yeni yaşamının çok uzağında kalan Eitingon'la değil, Sigmund Freud'la. Theodor Reik'in aksine Freud, Dorothy Burlingham'ın psikanalist olma arzusuna sempatiyle bakıyordu. Böylece Dorothy'nin analizi bir eğitim analizi olarak düzenlendi. Dorothy bir yandan da Viyana Enstitüsünde Anna'nın da zaman zaman konuşmacı olarak katıldığı seminerlere devam ediyordu. Freud, kızıyla Dorothy Burlingham arasında ne kadar derin bir dostluğun geliştiğini analiz seanslarında öğrendi –ama kızından değil.

Anna Freud arzularını başkalarına aktarıp o başkaları için yaşamak yerine, kendi arzularına sahip olmanın yolunu bulmuştu; 1920'lerde ya da daha sonra Dorothy Burlingham'la ya da başka biriyle cinsel bir ilişkisi olmamakla birlikte, kendi tarzına göre zengin ve dolu bir aile yaşamı vardı. Hem babasının hem de onun biliminin baş koruyucusu olarak rolünü ve bakireliğini vurgulamak üzere Marie Bonaparte'ın daha sonra seçtiği terimle, Anna Freud sonuna kadar bir "Vesta rahibesi" olarak kaldı.

* * *

Sigmund Freud kızının entelektüel ve mesleki başarılarını övünçle karşılamakla birlikte, onun hayatının seyrinden endişe duymuyor değildi. 1935'te Lou Andreas-Salomé'ye şöyle yazmıştı: "... Anna'nın benden bağımsız olduğunu söyleyebilirim; ben olsa olsa katalizör rolü oynuyorum. Onun son yazdıklarını beğeneceksin. Ama beni kaygı-

landıran şeyler de var elbette: olayları fazla ciddiye alıyor. Beni kaybedince ne yapacak? Çileci, katı bir yaşam mı sürecek?"

Anna Freud'un yaşamı çileciydi, babasının ölümü de bunu değiştirmedi. Ama Freud'un "Bir Çocuk Dövülüyor"da kullandığı bir ifadeyle "yaşamının erotik yanı," özel bir anlamda ona geri döndü: kendi içindeki, kendine yasakladığı kadınsılığı, yeni dostunun varlığıyla yaşamaya başladı. Dorothy Burlingham, Anna'nın annesi ve Minna Teyze'siyle sorunlu ilişkilerini de dengeliyor ve ablası Sophie'nin (Anna Sophie'nin büyük oğlu Ernst'i kendi evlat edinilmiş oğlu gibi görmekteydi) yerini dolduruyordu. Anna Freud, özgeci bir tutumla sevebileceği Dorothy'de hem bir anne sevgisi hem de kardeşçe bir takdir duygusu bulmuştu. Dorothy Burlingham'ın kendisi için önemi arttıkça, Anna onun erkeklerle ilişkilerini (platonik kaldığı ve dostluklarını tehdit etmediği sürece) görmezden gelebiliyor ve hatta destekleyebiliyordu. Dahası, Anna dostunda, kendisinden bildiği, mükemmel bir babaya gereksinim duyan ve işi başından aşkın annesine öfke besleyen en küçük çocuğu bulmuş gibidir. Anna ile Dorothy birbirini yansıtmaktadır.

Anna Freud, dostluklarının Dorothy için –daha sonra onun da söylediği gibi– "yaşadığım en değerli ilişki" olduğuna inanıyordu. Dorothy'nin sevgisini bir kez kazandıktan sonra, onun için rekabete girmesi gerekmemişti. İki dostun lezbiyen oldukları yolunda psikanaliz çevrelerinde başgösteren söylentilere kulak asmayacak kadar durumdan haberdar olan ve Anna Freud'un hayat arkadaşlığının onun aile ilişkilerinin yerini tuttuğunu bilenler, Anna'nın yaşadıklarını yürek yakıcı buluyorlardı. Öte yandan Anna, *Etwas-Haben-Wollen*'ini doyurduğunu ve çocukluğunda ezberleyip yaşamı boyunca unutmadığı Rilke'nin "Sonbahar Günü"nün bir kıtasında dile gelen kaderden sakınmayı başardığını hissediyordu:

> *Şimdi evi olmayanın bir daha olmayacak.*
> *Şimdi dostu olmayan hep böyle kalacak:*
> *Oturup bir köşede, okuyarak, uzun mektuplar yazarak,*
> *Huzursuzca sokakları arşınlayarak bir aşağı bir yukarı*
> *Sararmış yapraklar savrulurken*

Bob ve Mabbie karşısında hem ikinci bir anne hem de psikanalist rolü oynamasının çocuklar ve kendisi için her zaman sorun doğurmasının dışında, Anna Freud'un yeni ailesinde doyum bulamadığını ya da onlardan hoşnut olmadığını gösteren hiçbir kanıt yoktur.

Klinik psikanalize en keskin ve en önemli katkılarından birinde Anna Freud, bastırılan ya da yadsınan cinselliğin, simgesel olarak ya da vekâleten, bir tamamlayıcılık ilişkisinde yeniden kazanılabileceğini söyler. Bu konuyu, erkekliğini partnerinin erkeksiliğinde yeniden bulmaya çalışan bir hastasını betimlediği, erkek homoseksüelliğiyle ilgili bir konferansında ele almıştır. Ama bu tamamlayıcılık kavramı elbette, açıkça cinsel olsun ya da olmasın, birçok farklı ilişki türüne uygulanabilir. Örneğin, iki ablası ikiz olan Dorothy Burlingham, ikiz kardeşleri olan çocukların, çoğu zaman, kendilerinin tamamlayıcısı olarak nasıl kendilerine bir ikiz yarattıklarını etkileyici bir üslupla anlatır: "Bir ikizinin olmasıyla ilgili gündüz düşlerinin birçoğunda ortaya çıkan bir başka öğe, bu imgesel ikizin, düşü görenin tamamlayıcısı olmasıdır. Düşü gören, ikizini kendinde bulamadığı ve kendinde arzu ettiği bütün nitelik ve yeteneklerle donatır. Dolayısıyla ikiz onun kendinin bir idealini, onun üstbenliğini temsil eder." Birbirlerine yazdıkları daha sonra-

ki mektuplarda, Anna Freud ve Dorothy Burlingham, birbirlerinin ikizi olduklarını ya da "ideal dostluk"larında birbirlerinin ikizi olacaklarını belirtirler. "Özdeş ikizleri anlattığın mektubundan çok zevk aldım," diye yazar Dorothy. "Böyle bir ilişkimiz olduğu için mutlu oldum ve gururlandım."

Çeviren: Doğan Şahiner

Yetişkinler ve Çocuk Arasında Dil Karışıklığı: Tutkunun ve Sevecenliğin Dili[1/2/3]

Sandor Ferenczi

Kongre'ye sunulacak bir rapora, son derece geniş kapsamlı bir konu olan karakter ve nevroz oluşumunun dışarık-kaynaklılığı başlığını zorla sokmak istemek yanlış birşeydi. Bu konuda söylemek istediklerimi kısa bir alıntıyla sunmakla yetineceğim. Belki de en iyisi sorunu yazının başlığında belirttiğim gibi ele almaya nasıl karar verdiğimi anlatmak olacak. Prof.Freud'ün yetmişbeşinci yaşgünü nedeniyle Viyana Psikanaliz Derneği'nde verdiğim konferansta, tedavi süresince elde edilen kimi değersiz sonuçlar ya da başarısızlıklar nedeniyle nevrozlar tekniğinde (bir ölçüde de nevrozlar kuramında) belirli bir gerileme yaşandığından söz etmiştim. Son zamanlarda, nevrozların hastalık-kaynağı araştırmasında böylesine haksızcana bir yana bırakılmış olan örseleme etke-

[1] Özgün başlık : *Sprachverwirrung zwischen den Erwachsenen und dem Kind*, Almancadan Vera Granoff tarafından çevrildi.

[2] Eylül 1932'de Wiesbaden'de toplanan XII.Dünya Psikanalizi Kongresi'ne sunulan bildiri. Bu konferansın özgün başlığı şöyle bildirilmişti: "Die Leidenschaft der Erwachsenen und dere Einfluse auf Character und Sexualentwicklung der Kinder", Almanca olarak *Int. Zirchr.f.Psychoanalyse*, 19, 5, 1933; daha sonra *Bausteine zur Psychoanalyse*, Band III, s.511-525, Huber, Bern içinde yeniden yayımlandı. İngilizce çevirisi *Int.J.of Psy.*, 1949, 30, 225 içinde yayımlandı; daha sonra da *The Final Contributions to the Problems and Methods of Psychoanalysis*, *Basic Books Inc.*, New York, s.156-167 (Michael Balint çevirisiyle) içinde yayımlandı.

[3] Sandor Ferenczi'nin bu metni Freud'la arasındaki görüş ayrılığına neden olmuştur. "Baştan çıkarma" kuramına temel değişiklik öneren bu metin bugün çok daha güncel hale gelmiştir.

nine nasıl olup da kısa bir süre önce önem verilmeye başlandığını anlatmak istiyorum yalnızca. Dışarık-kaynaklı etkeni yeterince derinleştirmemek sonunda ortaya, oluşum ya da yatkınlığa göre aceleci açıklamalar yapma tehlikesi çıkar. Uygulamam boyunca birikmiş olan ve önemli olduklarını söyleyeceğim dışavurumlar, örseleyici olayların neredeyse sanrılı yinelenmeleri sonunda, böyle bir tepki yenilenmesi sayesinde, pekçok bastırılmış duygulamanın yeniden bilince katılabileceği, kısa bir süre içinde de yeni belirtilerin ortaya çıkmasını engelleyebileceği umuduna kapılmama yol açıyordu; yapılan çözümleme sayesinde duygulamaların üst-yapısı yeterince yumuşatıldığındaysa bu umut özellikle güçleniyordu. Ne var ki, pek gerçekleşmedi umudum, hatta pek çok kez iyiden iyiye zorda kaldığım da oldu. Çözümlemenin yüreklendirdiği yinelenme iyice başarılı olmuştu. Kuşkusuz, kimi belirtiler iyice farkına varılır ölçüde iyileşmişti; buna karşılık hastalar geceleri bunaltı durumları, hatta çoğu zaman gerçek karabasanlar yaşamaktan yakınıyorlardı; çözümleme seansları her defasında histerik bunaltı kriziyle sonuçlanıyordu. Alarm belirtileri bilinçli biçimde çözümlenmiş olsa da hiçbir şey değişmiyordu; oysa görünüşte böyle birşey hastayı ikna edip yatıştırırdı: kalıcı olacağı ümit edilen sonuçsa hiç de kalıcı olmuyordu, ertesi sabah hasta gene korkunç bir gece geçirmiş olmaktan yakınıyordu, çözümleme seansı da örselenmenin yeni baştan yinelenmesi olup çıkıyordu. Bir süre için, alışılageldiği üzere, hastanın son derece güçlü biçimde direndiğini ya da ancak aşama aşama bilincine varıp kendini kurtarabileceği bir bastırma yaşadığını söyleyip avuttum kendimi. Yeterince uzun bir süre sonunda hastanın durumunda hiçbir değişiklik gerçekleşmediği için, yeni bir özeleştiri yapmam gerekti. Hastalar beni duyarsız, soğuk hatta sert ve acımasız olmakla suçladıklarında, beni kalpsiz, kibirli ve bencil bulduklarında, bana "Çabuk! Yardım edin! Yardım edin, yitip gitmek üzereyim", diye bağırdıklarında kulaklarımı diker oldum. Bilinçli biçimde istememe rağmen, bütün bu suçlamalarda gerçek payı olup olmadığını anlamak için, oturup vicdan muhasebesi yaptım. Bütün bu öfke ve kızgınlık patlamaları son derece olağandışı durumlarda çıkıyordu ortaya; çoklukla seans bitiminde getirdiğim yorumlar, hastalar tarafından uysallık ve dikkat çeken, hatta çaresiz bir acelecilikle kabul ediliyordu. Bu, ne denli uçuverici bir izlenim olursa olsun, bütün bu uysal hastaların bile, gizliden gizliye nefret ve öfke dürtüleri yaşadıklarından kuşkulanmama yol açtı, ben de hastalarımı bana karşı her türlü ihtiyatı elden bırakmaya itiyordum. Ne var ki, bunda pek de başarılı olduğum söylenemez; çözümleme sonunda elde edilen malzeme tarafından iyice desteklenmiş olsa bile, böyle bir yoruma hastalarımın pekçoğu şiddetle karşı çıktı.

Hastaların, çözümleme yapan kişinin isteklerini, eğilimlerini, mizaç değişikliklerini, yakınlık duydukları şeyleri, uzak kaldıkları şeyleri, hatta çözümleme yapan kişi bütün bunların hiç mi hiç bilincinde olmasa bile, son derece ustaca algıladıklarına inanmaya başladım yavaş yavaş. Çözümleme yapan kişiye karşı çıkmak, kendilerini anlamamakla ya da yanlışlar yapmakla suçlamak yerine, hastalar çözümleme yapan kişiyle özdeşleşiyorlardı. Hastalar ancak son derece olağandışı histeroid uyarılmışlık durumlarında, yani nerdeyse tümüyle bilinçsiz bir durumdayken karşı çıkabilecek yeterli cesareti toplayabiliyorlardı ancak. Sıradan durumlarda, hiçbir eleştiri getirmezler; kendilerini bu yolda doğrudan yönlendirmemişsek ya da açıkça izin vermemişsek, böyle bir eleştiri onların akıllarına bile gelmez. Demek ki, hastaların yaptıkları çağrışımlarda yalnızca geçmişteki can sıkıcı şeylere gönderme yapıldığını görmek dışında, bastırılmış ya da geri itilmiş eleştiriler bulup çıkarmaya da çalışmalıyız.

İşte, tam da bu noktada çok güçlü direnişlerle karşı karşıya kalıyoruz; hem bunlar hastanın değil, bizim kendi direnişlerimiz. En başta bizlerin "dibine kadar" çözümlenmemiz gerekli, ister dışsal ister içsel olsun, bütün can sıkıcı karakter özelliklerimizi tanımamız gerekir; böylece, hastalarımızın çağrışımlarının gizleyebileceği öfke ve tiksintilere karşı da hazırlıklı oluruz.

Bu da bizleri çözümleme yapanın çözümlenmesi gibi ek bir soruna götürür; üstelik her geçen gün daha da önem kazanan bir sorun bu. Hiç unutulmaması gereken bir noktaysa, bir nevrozun derinlemesine çözümlenmesi için hemen hemen her defasında birkaç yıl gerektiği, oysa alışılageldik öğretici çözümlemenin çoğu kez birkaç ay ya da bilemediniz bir-birbuçuk yıl sürmesidir.[4] Sonuçta öyle olanaksız bir duruma varırız ki, yavaş yavaş hastalarımız bizlerden çok daha iyi çözümlenmiş olurlar. En azından böyle elverişli bir durumdan yararlandıklarına ilişkin belirtiler var; ama bunu sözlü olarak dile getirememekteler. Hiç kuşkusuz, bizleri eleştirerek canımızı sıkmaktan korkmaları ya da yetersizlikleri nedeniyle aşırı ölçüde boyun eğer olup çıkıyorlar.

Bastırılmış eleştirilerin pekçoğu mesleki ikiyüzlülük diyebileceğimiz şeyle ilgili. İçeri girdiğinde hastayı nazikçe karşılar ve çağırışımlarını bizimle paylaşmasını isteriz, kendisini dikkatle dinleyeceğimize, rahatına ve aydınlatma çabasına olanca dikkatimizi ayıracağımıza söz veririz. Gerçekte, hastanın kimi iç ve dış özelliklerine katlanmakta güçlük çekebiliriz ya da yaptığımız çözümleme seansının kişisel kaygılarımızı ya da çok daha önemli saydığımız mesleki uğraşlarımızı can sıkıcı biçimde engellediğini düşünebiliriz. Bu konuda da, kendi iç karışıklığımızın bilincine varıp, bunu hastayla konuşmaktan, bunu yalnızca olanaklı değil gerçek bir olgu olarak kabul etmekten başka çıkar yol göremiyorum.

Hastayı yaralamak yerine, şimdiye kadar kaçınılmaz olarak kabul edilen "mesleki ikiyüzlülük"ten vazgeçmenin, beklenenin tam tersine hastayı son derece rahatlattığına dikkat çekelim. Histerik örselenme krizi patlak verse bile çok daha hafif atlatılıyordu; geçmişte yaşanmış trajik olaylar düşünceyi kullanarak yeniden üretilebiliyor, üstelik yinelenme sonunda psişik denge yitimi de yeniden yaşanmıyordu; hastanın tüm kişilik düzeyi hatırı sayılır ölçüde yükselmiş gibiydi.

Neydi bu duruma yol açan şey? Hasta ile doktoru arasında belirli bir içtenlik eksikliği, dile getirilmemiş birşey yaşanıyordu, işte bunun açıklanması sonunda, bir bakıma hastanın dili de çözülmüş oluyordu. Çözümleme yapan kişi kendi kusurlarını kabul ettiğinde hastanın güvenini kazanmakla ödüllendiriliyordu. İnsan kimi zaman sanki sırf bu durum için kusurlar yaratıp, bunları hastaya itiraf etmenin, yararlı olacağı izlenimine bile kapılıyordu; ama çok gereksiz bir öğüt bu kuşkusuz, çünkü nasıl olsa bizler de yeterince yanlış yapıyorduk. Çok zeki bir kadın hastam , "Doktor bey, keşke siz de hiç yanlış yapmayabilseydiniz, böylece kibiriniz daha da övünebilirdi bununla", diyerek haklı olarak yakınmıştı bundan.

Katıksız anlamda teknik kimlik taşıyan bu sorunu ortaya çıkarıp çözüme kavuşturmuş olmam sayesinde saklı kalmış ya da şimdiye dek pek ilgilenilmemiş bir malzemeye de ulaşmış oluyordum. Çözümleme durumu, yani o soğuk sakınımlı durum, mesleki ikiyüzlülük ve onun gerisinde saklanan, hastanın da tüm varlığıyla duyumsadığı o antipati eskilerde, yani çocuklukta hastalık-kaynaklı etken olarak işgördüğü durumdan pek de farklı değildir. Çözümleme durumunun içinde bulunduğu bu bağlamda, hastaya bir

[4] 1932 yılında yazılmıştı. (Fransızcaya çevirenin notu)

de örselenme durumunun yeniden üretimini yüklersek, ortaya iyiden iyiye katlanılmaz bir durum çıkar; örselenmenin yeniden üretiminden elde edilecek en iyi sonucun bile ilk örselenmenin sonucundan daha iyi olamayacağına şaşmamak gerekir. Eleştiriye izin verdiğimizde, kendi yanlışlarımızın kabul edilmesine olanak verdiğimizde ve bu yanlışları bir kenara bıraktığımızda hastanın güvenini kazanmış oluruz. İşte, bu güven bir yanda bugünü bir yanda da örselenmenin kökeninde yatan ve katlanılmaz bir geçmişi karşı karşıya getiren şu şeyi anlatır, geçmişin sanrılı biçimde yeniden üretilmesi olarak değil de, nesnel anı olarak yeniden yaşanmasına olanak veren vazgeçilmez bir karşıtlıktır bu. Hastalarımızın dile getirdiği belirtisiz eleştiriler, benim "etkin tedavi"min saldırgan yanını, hastayı gerginliğini atmaya yönelten çabalarımdaki mesleki ikiyüzlülüğü açığa vuruyordu; böylece her iki yönde de abartmaları nasıl kabul edebileceğimi de bunlardan nasıl kaçınabileceğimi de öğrenmiş oluyordum. Kimi kuramsal çabalarda gereğinden çok ayak direyip, bizlerin güven ve yetkisini sarsabilecek olguları gözardı etmeye iyice yatkın olduğumuzu öğreten hastalarıma son derece minnettarım. Hiç olmazsa, histeri nöbetlerini neden kesemediğimizi öğrendiğim gibi, bunu da nasıl başarabileceğimizi öğrenmiş oldum sonunda. Narkoleptik durumdaki bir arkadaşını, sarsarak da bağırarak da bu durumdan çıkartamayan şu becerikli kadın gibiydim ben de. Birden aklına, arkadaşıyla sanki bir çocukla konuşurmuşçasına oyunlar yaparak konuşmak gelmiş. Kadın hasta kendine denilen herşeyi yapmaya başlamış hemen. Çözümleme çerçevesinde çocukluk dönemine gerilemeden çok söz etsek bile, bu konuda ne denli haklı olduğumuzu pek bilmemekteyiz. Kişiliğin bölünmesinden çok söz ediyoruz, ama bu bölünmenin ne denli derinlere ulaştığını gereğince saptayabilmiş değiliz. Opisthonos durumundaki bir hasta karşısında bile uzak ve öğretici bir tavır takınırsak, onunla olan son bağımızı da koparmış oluruz. Yaşadığı trans durumunda hasta, gerçek anlamda çocuktur, akıl yürütmeye duyarlı değildir, olsa olsa annenin yakınlığına[5] duyarlıdır bir tek. Bu yakınlık olmazsa yalnız kalır ve derin bir yıkıma terk edilmiş olur, başka deyişle, belirli bir an geldiğinde onu önce psişik bölünmeye, sonra da hastalıklı duruma sürükleyecek o katlanılmaz durumda bulur kendini. Hastanın, tıpkı hastalığının yerleşmesi aşamasında olduğu gibi, belirtilerin oluşumunu tıpatıp yinelemekten başka yapacağı birşey de yoktur; şaşılacak birşey değil bu da.

Şunu da eklemekte yarar görüyorum: hastalara acır gibi değil, gerçek bir sempatiyle yaklaşılmalıdır. Sesimizin tınısından, seçtiğimiz sözcüklerden ya da bambaşka bir biçimde bunu anlayıp anlamadıklarını bilmiyorum doğrusu. Ne olursa olsun, şaşırtıcı derece kavrayışla, çözümleme yapan kişinin düşünce ve coşkularını önceden kestirebiliyorlar. Bu konuda hastayı aldatmak pek olanaklı gelmiyor bana; üstelik her türden sahtekârlık girişimi çok üzücü sonuçlar doğuracaktır.

İzin verirseniz hastayla kurduğum bu çok yakın bağ sayesinde daha iyi anladığım şeyleri aktarayım sizlere.

Dışarı-kaynaklı etken olarak örselenmenin, özellikle de cinsel örselenmenin, azımsanmayacak öneme sahip olduğu varsayımını doğrulayabildiğimi söylemeliyim önce. Saygın ve püriten geleneğe bağlı aile çocuklarının bile nasıl böyle çok tecavüz ve şiddet kurbanı olduğunu düşünmek zordur gerçekten. Kendi doyumsuzluklarını bu patolojik yolla ödünlemeye çalışanlar, bizzat anne-baba olabildiği gibi daha başka güvenilir kişiler de olabilir; çocukların bilisizliğini ve safyürekliliğini aile üyeleri (amcalar, teyzeler,

[5] Almanca olarak : *Freundlichkeit.*

büyükanneler, büyükbabalar), kâhyalar ve evde çalışan kişiler kötüye kullanabilirler. Bütün bunların çocuğun kendi cinsel fantazmları, yani histerik yalanlar olduğunu söyleyerek karşı çıkma girişimi, çocuklara böylesi davranışlarda bulunduklarını çözümleme sırasında kendiliklerinden itiraf eden hastaların sayıca çokluğu karşısında çöküp gitmektedir. Bu nedenle, yüreği insan sevgisiyle dolu bir pedagog, umutsuzluk içinde gelip bana, toplumun en iyi katmanında yer alan bir ailede, kâhya kadının dokuz-on yaşlarındaki çocuklarla gerçek anlamda, düzenli cinsel ilişkide bulunduğunu - bununla birlikte karşılaştığım beşinci örnek oldu- söylediğinde şaşırmadım.

Yasaksevi nitelikli baştan çıkartmaların alışageldik bir gerçekleşme biçimi vardır.

Bir yetişkin ile bir çocuk birbirlerini severler: çocuk oyunsu fantazmlara sahiptir, yani yetişkine karşı anne gibi davranma oyunu fantazmına sahiptir. Bu oyun erotik bir biçime bürünebilse de, hep sevecenlik düzeyinde kalır. Herhangi bir acı ya da uyuşturucu ya da zehirli madde kullanımı nedeniyle dengeleri ve kendilerini denetleyebilme yetileri bozulmuş olan yetişkinler başta olmak üzere, psikopatolojik yatkınlığa sahip yetişkinlerde aynı şey geçerli değildir. Çocuğun oyunlarıyla cinsel olgunluğa erişmiş bir kişinin isteklerini birbirine karıştırır ve sonuçlarını düşünmeksizin cinsel eylemlere bırakırlar kendilerini. Çocukluktan yeni yeni çıkmış küçük kızların gerçek anlamda tecavüze uğraması, olgun kadınlarla genç oğlanların cinsel ilişkide bulunması, eşcinsel nitelikli cinsel ilişkiye zorlanma sık sık karşılaşılan olaylardır.

Bütün bu olup biten sonrasında çocukların davranışlarının da duygularının da ne olduğunu bilmek son derece güçtür. İlk yapacakları şey reddetme, nefret, tiksinti, şiddetle karşı koyma olacaktır: "Yok, yok, istemiyorum, dayanamıyorum, canım acıyor. Bırak beni!" Böyle bir durum karşısında gösterilecek dolaysız tepki, eğer bu tepkiye yoğun bir korku nedeniyle ket vurulmazsa, bu ya da buna benzer birşey olacaktır. Çocuklar hem maddi hem de manevi açıdan savunmasız bulurlar kendilerini, kişilikleri hâlâ öylesine güçsüzdür ki, düşünce düzleminde bile karşı çıkamazlar, yetişkinlerin ezici yetkesi ve gücü karşısında suskun kalırlar, hatta bilinçlerini yitirdikleri bile olur. Ama, işte bu korku doruk noktasına ulaştığında, çocukları saldırganın istencine kendiliğinden boyun eğme zorunda bırakır, saldırganın isteklerinin her birini önceden kestirmek ve kendini tümüyle unutarak yetişkine uymak, saldırganla tümüyle özdeşleşmek zorunda bırakır. Saldırganla özdeşleşme düzeneği sonunda, yani içe-atım sonunda , saldırgan dış gerçeklik olarak ortadan kalkıp, psişik-içi olur; ama, psişik-içi olan, düşe benzer bir durumda - tıpkı örselenme transında olduğu gibi- ilksel sürece boyun eğecektir, yani psişik-içi olan, zevk ilkesi uyarınca, olumlu ya da olumsuz sanrılı bir biçimde dönüştürülmüş ve biçimlendirilmiş olabilecektir. Ne olursa olsun, saldırı dış ve donup kalmış bir gerçeklik olarak varoluşuna son verir ve örselenme transı sırasında çocuk önceki yumuşaklık durumunu sürdürmeyi başarır.

Ne var ki, yetişkin eşle kaygıya yol açan özdeşleşme sonunda çocuğun zihninde gerçekleşen önemli değişiklik, yetişkinin suçluluk duygusunun içe-atımıdır: o ana kadar zararsız olan oyun artık cezalandırılma gerektiren bir eylem olarak dikilmektedir.

Çocuk böylesi bir saldırıdan sonra kendini toparlayabilirse, büyük bir karışıklık içinde kalır; doğruyu söylemek gerekirse zaten ayrışmış bulunmaktadır, hem suçlu hem de suçsuzdur, kendi duyularının sağladığı verilere de güvenmemektedir. Bir de buna, pişmanlıkla için için kemirilen yetişkin eşin kırıcı, rahatsız bir tavır benimsemesini eklemeliyiz, ki bu da çocuğun suçunun daha da bilincine ermesine ve daha da

utanç duymasına neden olur. Hemen hemen her defasında, saldırganın sanki hiçbir şey olmamış gibi davrandığı görülür, "Yahu, eninde sonunda çocuk işte, daha hiç birşey bilmiyor, unutur gider hepsini" diye düşünüp avutur kendini. Bu türden olaylar sonrasında, baştan çıkarıcının katı bir ahlâka ya da dinsel ilkelere sıkısıkıya sarıldığı, sert tavırlar benimseyerek çocuğun kurtuluşunu sağlamaya çabaladığı görülür çoklukla.

Genelde, güven duyulan ikinci bir kişiyle olan ilişkiler - seçtiğimiz örnekte, anne-çocuğun bu kişiden yardım elde edebileceği ölçüde yakın değildir; bu yöndeki tektük güçsüz girişimlerse anne tarafından saçma olarak geri çevrilir. Kötüye kullanılmış olan çocuk, ya denilenlere körükörüne uyan ya da karşı çıkan birine dönüşür; ne var ki, bu dönüşümün nedenlerini kavrayamaz. Cinsel yaşamı da ya gelişmez ya da sapkın biçimlere bürünür; bunun sonunda ortaya çıkabilecek nevroz ve psikozlardan söz etmeyeceğim. Yaptığımız bu gözlemde bilimsel açıdan önemli olan şey, henüz güçlü bir gelişme göstermemiş olan kişiliğin, birdenbire ortaya çıkan hoşnutsuzluğa savunmayla değil de, kendini tehdit eden ya da kendine saldıranın içe-atımı ve kaygıya yol açan özdeşleşmeyle karşılık vermediği yolundaki varsayımdır. Hastalarımın, kendilerine katlandıkları kötü davranışa -beklenildiği üzere- hoşnutsuzlukla[6], hatta nefret ve savunmayla tepki vermelerini öğütlediğimde neden inatla sözümü dinlemediklerini ancak şimdi anlayabiliyorum. Kişiliklerinin bir bölümü, yani kişiliklerinin çekirdeği, belirli bir anda başkası-yapılışlı tepkilerin hâlâ olanaksız olduğu ve bir tür öykünmecilikle öz-yapılışlı biçimde tepki gösterilen bir düzeyde tıkanıp kalmıştır. Bunun sonunda, bir tek Üstben ile İd'inden oluşmuş bir kişilik biçimine, dolayısıyla hoşnutsuzluk durumunda kendini ortaya koyma yetisinden yoksun bir kişilik biçimine ulaşmış olur; aynı şekilde, henüz tam olarak gelişmemiş olan ve annenin korumasından da büyük ölçüde sevecenlikten de yoksun bir çocuk da yalnızlığa katlanamaz. Bu noktada Freud'un bundan yıllar önce geliştirmiş olduğu düşüncelere başvurmamız gerekiyor; daha o zaman bile, dışsal bir sevgi duyumsama yetisinden önce bir özdeşleşme evresi yaşandığı olgusuna dikkat çekmişti Freud.

Bu evreye edilgen dışsal sevgi evresi ya da sevecenlik evresi adını vereceğim. Dışsal sevgi izleri pekâla algılanabilir bu evrede; ne var ki, bunlar fantazmlar olarak oyun nitelikli biçimlere bürünmüşlerdir. Buna bağlı olarak, hemen hemen bütün çocuklar, karşıt cinsten anne-babayla evlenmek için kendileriyle aynı cinsten anne-babanın yerini ele geçirmeye çabalarlar. şuna iyice dikkat çekelim ki, bu yalnızca imgelemde böyle olur; gerçeklik düzleminde annenin sevecenliği başta olmak üzere, sevecenlikten ne vazgeçmek isterler ne de vazgeçebilirler. Sevecenlik evresinde, çocuklara zorla daha çok sevgi ya da istediklerinden değişik bir sevgi kabul ettirilmek istenirse, bu durumda şimdiye kadar nerdeyse hep sözünü ettiğimiz sevgi yoksunluğunun yol açtığı aynı hastalık-kaynaklı sonuçlar ortaya çıkabilir. Suçluluk duygusuyla pekişmiş ve tutkulu sevgi biçimlerinin zamanından önce benimsenmesi sırasında suçsuz ve henüz olgunlaşmamış bir kişide ortaya çıkabilecek bütün nevrozlar ile karakter düzlemindeki sonuçlardan çok daha uzaklara götürür bizi. Bu konferansa verdiğim başlıkta belirttiğim dil karışıklığından başka bir sonucu olmaz bunun.

Anne-babalar ve yetişkinler, tıpkı biz çözümleyiciler gibi, çocuklarımızın, hastalarımızın ve öğrencilerimizin aktarılmış sevgisi ardında işte bu baskıcı sevgiden kendilerini

6 Almanca olarak : *mit Unlust*

kurtarma yolundaki geçmişe özlem - duyar isteklerini görmeyi öğrenmelidirler. Çocuğa, hastaya ya da öğrenciye, bu özdeşleşme tepkisini terk edip, bu rahatsız edici aktarımı yapmamaları yolunda yardımcı olunursa, kişiliği daha üst bir düzeye yükselttiğimiz söylenebilir.

Bu gözlemlerin, kavrayışımızı geliştirmeye yardımcı olduğuna dikkat çekmeliyim. Uzun zamandır bildiğimiz birşey var: yalnız zorunlu sevgi değil, katlanılması güç cezalar da saplanma yönünde etkili olurlar. Daha önce söylediklerimize başvurarak, görünürde saçma olan bu tepkiyi, belki daha kolay anlayabiliriz. Çocuğun, çoklukla oyun olarak işlediği suçlar, çoğu kez öfkelendirici ve tutkulu cezalar sayesinde gerçeklik durumuna gelebilirler; bu cezalar da o ana dek kendini suçsuz sayan çocukta depresif durumlara neden olur.

Çözümleyici trans boyunca ortaya çıkan olguların derinlemesine incelenmesi sonunda, kişiliğin bölünmesi başgöstermeksizin, ne sarsıntı ne de korku olamayacağını öğrenmiş bulunuyoruz. Kişiliğin bir bölümünün, örselenme öncesinde tanıdığı mutluluğa doğru gerilemesi ve örselenmeyi ortadan kaldırmaya çabalaması karşısında hiçbir çözümleyici şaşırıp kalmaz. Özdeşleşme boyunca, en azından kendi payıma konuşursam, pek az bildiğim ikinci bir düzeneğin işe koyulduğunu görmek belki daha da önemlidir. Yaşanan bir şok sonrasında, sihirli bir çubukla dokunmuşcasına, apansız, şaşırtıcı yeni yetilerin ortaya çıktığından söz etmekteyim. Aklımıza ister istemez, avuçlarına bir tohum alıp, bu tohumu gözümüzün önünde sapıyla çiçeğiyle tam anlamıyla bir bitki olarak büyüten Hint fakirlerinin gözboyayıcılıkları geliyor. Çok büyük bir tehlike, özellikle de ölüm korkusu karşısında, o zamana dek huzur içinde olgunlaşmayı bekleyen, henüz gerçekleşmemiş gizil yatkınlıklar birdenbire uyanıp, etkinlik kazanabilirler. Cinsel saldırıya uğramış çocuğun, örselenmenin getirdiği ivediliğin baskısıyla, olgun bir yetişkinin tüm coşkularını, gizil kalmış evlilik, annelik, babalık yetilerini, kendisinde gerçek anlamda zamanından önce oluşmuş yetileri birdenbire dile getirdiği de olur. Böylesi durumlarda pek sık karşılaştığımız gerilenmenin karşıtı olarak ortaya koyabilmek amacıyla, örselenme kökenli(patolojik) ilerlemeden ya da zamanından önce olgunlaşmadan (patolojik) söz edebiliriz. Bunu, kuşun gagaladığı meyvelerin hızla olgunlaşmasıyla kurtlu meyvelerin zamanından önce olgunlaşmasına benzetebiliriz.Yaşanan bir şok sonrasında, öznenin bir bölümünün, yalnız coşkusal değil anlıksal düzlemde de birdenbire olgunlaştığı görülebilir. Bu noktada, "bilgin sütçocuğu düşü"nü anımsatmakta yarar görüyorum; bu düşe daha önce de dikkat çekmiştim: yeni doğmuş ya da henüz beşikteki bir çocuk birdenbire konuşmaya hatta tüm aileye bilgelik dersi vermeye başlar. Kendi kendisi üstündeki tüm denetimini yitirmiş, yani bir bakıma yabancılamış bir yetişkin karşısında duyulan korku sonunda çocuk deyim yerindeyse psikiyatr olup çıkar; psikiyatr olmak ve artık kendilerini denetleyemeyen yetişkinlerin sunduğu tehlikeden kendini koruyabilmek amacıyla, ilk başta yapması gereken şey onlarla tümüyle özdeşleşmeyi öğrenmektir. "Bizim bilgin çocuklarımız"ın, yani nevrozluların bizlere öğretebilecekleri şeyler gerçekten inanılmaz boyutlardadır.

Gelişme boyunca peşpeşe şok yaşanırsa, ayrışan parçaların sayısı da çeşitliliği de artış gösterir; bu durumda, çoklukla birbirlerini tanımayan ayrı birer kişilik gibi davranan ayrı ayrı parçalar arasındaki ilişkiyi, karışıklığa düşmeden, korumak çabucak güçleşir. Parçalanma imgesi çerçevesinde kalmak istersek, bunun sonunda pekâla atomlara ayrışma diyebileceğimiz bir durum çıkar ortaya. Bu durum karşısında insa-

nın cesaretini yitirmemesi için doğrusu son derece iyimser olması gerekir. Gene de, burda bile, çeşitli parçaları birbirine bağlayabilecek yollar bulabileceğimize inanıyorum.

Tutkulu sevgi ve tutkulu cezalar yanında, çocuğu kendimize bağlayabilmemize olanak veren üçüncü bir yol vardır ki, bu da acı çektirme terorizmidir. Çocuklar, aile içindeki her tür çatışmayı ortadan kaldırmak zorundadırlar; ailenin bütün öteki üyelerinin yükünü de o cılız omuzlarında taşırlar. Bunu, eninde sonunda en ufak bir çıkar bile gözetmeden yaptıkları söylenemez kuşkusuz; bunu yapmalarının tek nedeni, yeniden ele geçirilen huzurdan ve bunun sonunda ortaya çıkan sevecenlikten yeniden yararlanabilmeyi istemeleridir. Durmaksızın çektiği acılardan yakınan bir anne, çocuğunun gerçek bir hastabakıcıya dönüşmesine yol açabilir; başka deyişle, çocuğun kendi çıkarlarını gözetmeksizin, çocuğunu gerçek bir anne konumuna sokabilir.

Bunu teyit edebildiğimizde, cinsellik ve eşeylik kuramının kimi bölümlerini sanırım baştan ele almamız gerekecek. Sözgelimi, sapkınlıklar belki de sevecenlik düzeyinde kaldıkları ölçüde çocukluğa ilişkindirler; tutkularla ve bilinçli suçlulukla yüklendiklerinde belki de dışarı-kaynaklı bir uyarıya, ikincil nevrotik bir abartmaya tanıklık etmektedirler. Kendi eşeylik kuramımda bile, sevecenlik evresi ile tutku evresi arasında ayırım yapmadım. İçinde yaşadığımız çağın cinselliğinde, sado-mazoşizmin ne denli kültür tarafından koşullandırıldığı (yani, içe-atılmış suçluluk duygusundan kaynaklandığı), bunun hangi parçasının özerk kalmayı başarabildiği, bağımsız örgütlenme evresi olarak kendiliğinden geliştiği ilerde ele alınması gereken araştırma konularıdır.

Bütün söylediklerimi kendi uygulamanızda olduğu kadar kuramsal düzlemde de sınayıp tartarsanız sevinirim; bundan böyle, çocuklarımızın, hastalarımızın ve de öğrencilerimizin nasıl düşünüp nasıl konuştuklarına, deyim yerindeyse, dillerini çözmeye daha çok önem vermek gerektiği yolundaki öğüdüme uyarsanız sevinirim. Çoklukla gizli kalsa bile, bu düşünme biçiminin bağrında sayısız eleştiri barındığını da görürsünüz; böylece, o güne dek duymadığınız bir sürü şey de işitmiş olursunuz.

Post-Scriptum

Sizlere aktardığım bu düşünceler, çocuk erotizminin sevecenliği ile yetişkin erotizmindeki tutku konularına betimleyerek atılan ilk adımlardır; bunları birbirlerinden neyin ayırdığı sorununu ise askıda bırakmaktadır. Psikanaliz, "tutkular, acının meyvesidir" diyen Descartes'çı anlayışı benimseyebilir, ama sevecenliğin oyunlarla doyurulmasına acı öğesinin, giderek sado-mazoşizmin, nasıl olup da girdiği sorusuna belki de yanıt verebilecektir. Şimdi söylediklerimiz ışığında, yetişkin kişinin erotizminde suçluluk duygusunun sevgi nesnesini nefret ve duygulanma dürtülerine, yani çifte-değerli duygulanma dürtülerine dönüştürdüğünü sezer gibiyiz. Çocuğun sevecenliği boyunca bu ikilik henüz ortaya çıkmamıştır.Yetişkin biri tarafından baştan çıkarılmış bir çocuğu şaşırtan, korkutan, örseleyen şey nefretten başka birşey değildir zaten. Kendiliğinden ve olanca suçsuzluğuyla oyunlar oynayan kişiyi işte bu nefret sevgi suçu taşıyan bir otomata, kaygıyla yetişkine öykündüğü için , deyim yerindeyse, kendini unutan bir otomata dönüştürür. Yetişkin ile çocuk arasındaki sevgi ilişkilerini, orgazmla sonuçlanan, ürkütücü bir mücadele (ilkel görüntü) görünümüne büründüren de, işte baştan çıkarıcıya karşı beslenen bu suçluluk ve nefret duygusudur; "cinsler arası mü-

cadele" olmadığında, çocuk erotizmi başlangıç nitelikli cinsel oyunlar düzeyinden öteye geçmez, doyumu da bir tek doyurulabilirlik anlamında bilir, yoksa orgazma eşlik eden yerle bir etme duygusu anlamında doyum bilmez. Cinsler arasındaki mücadeleye kökenbilimsel bir açıklama getirmeyi deneyen Eşeylik kuramı[7] çocuğun erotik doyumları ile yetişkinin, nefret dolu, cinsel eylemli sevgisi arasındaki bu farkı hesaba katmalıdır.

Çeviren: Alp Tümertekin

[7] Bkz. FERENCZI (S.), *Versuch einer Genitaltheorie* (*Intern. Psychoanalt.,Verlag*, Wien, 1924) ; İngilizce çevirisi ise "*Thalassa, A theory of genitality (The Psychoanalyt. Quart.*, Inc., New York, 1938) olarak yayımlandı.

Sandor Ferenczi'nin 1925 yılbaşında Anna Freud'a gönderdiği fotoğrafı.

Ruhsal Sağlik Üstüne (1960)

Melanie Klein

İyice tümleşik bir kişilik, zihinsel sağlığın temelidir. Tümleşik bir kişiliği oluşturan öğelerden birkaçını saymakla işe başlayacağım: coşkusal olgunluk, karakter gücü, çatışmalı coşkuları işleme yetisi, iç yaşam ve gerçekliğe uyum arasındaki denge, kişiliğin çeşitli bölümlerinin bir bütün içinde başarıyla bir araya getirilmesi.

Çocukluk dönemi fantazm ve arzuları, coşkusal anlamda olgun bir kişide bile bir ölçüde varlıklarını sürdürür. Fantazmlar ve arzular özgürce yaşanmış ve başarıyla çekip çevrilmişse - herşeyden önce de çocuk oyunlarında - bir etkinlik ve ilgi kaynağı oluştururlar, böylelikle de kişiliği zenginleştirirler. Ama, gerçekleşmemiş arzular için duyulan acı çok güçlü olarak kalmış ve böylece işlenmeleri de engellenmişse, bu durumda çeşitli kaynaklardan gelen haz ve kişisel ilişkiler bozulur, gelişiminin ilerki evrelerine daha uygun düşecek ikame nesnelerini kabul etmek güçleşir ve gerçekliğin anlamı da zayıflamış olur.

Gelişim doyurucu olsa ve çeşitli kaynaklardan gelen hazza götürse de, ruhun en derin katmanlarında bile onulmazcasına yitirilmiş hazlar ve gerçekleşmemiş olanaklar için beslenen belirli bir yas duygusuna rastlanılabilir. Çocukluk ile gençliğin artık bir daha hiç geri gelmeyeceğine ilişkin pişmanlık elli yaşına yakın kişilerce bilinçli olarak duyuluyorsa da, psikanalizde küçük çocukluk yılları ve o yılların hazlarının, yoğun biçimde nostaljik arzuların hâlâ bilinçdışı nesneleri olduğunu da görürüz. Coşkusal olgunluk , bu yitirme duygularının bir yere kadar ikame nesneleri kabul etme yetisiyle dengelenebileceği ve çocukluk fantazmlarının yetişkin kişinin coşkusal yaşamını boz-

madığı anlamına gelir. Hazır bulunan zevklerden yararlanabilme, her yaşta, haset ve sızlanmalardan kendini görece kurtarmış olmaya bağlıdır. Demek ki, yaşamın daha ileri bir evresinde elindekiyle yetinebilme, gençlerin, özellikle de çocuklarımızın ve torunlarımızın hazlarından [onların yerindeymişcesine] haz almaktır. İyice yaşlanmadan bile önce, başvurulabilecek başka bir minnet kaynağı ise, geçmişi canlı tutan anıların zenginliğidir.

Karakter gücü ise çok erken dönemde yer alan bazı süreçlere dayanır. Çocuğun aşk ve nefret duygusunu yaşadığı ilk ve temel ilişki, annesiyle olan ilişkidir. Bunun böyle olmasının nedeni, annenin salt bir dış nesne olarak görünmesi değil, süt çocuğunun annesinden kendi kişiliğinin yanlarını da almış olmasıdır (Freud'e göre, içe-atar). İçe-atılmış annenin iyi yanları yoksunluk yaratıcı yanlara baskın olarak duyumsanırsa, bu durumda, içselleştirilmiş olan bu anne karakter gücünün bir temeli olup çıkar, çünkü benlik bu temele dayanıp kendi gücüllüklerini geliştirebilir. Gerçekten de, içselleştirilmiş olan bu anne egemen değil de, yönlendiren ve koruyan biri olarak duyumsanabilirse, onunla özdeşleşme iç huzuru olanaklı kılar. İşte, bu ilk ilişkinin başarısı, ilk başta da baba olmak üzere, ailenin öteki üyeleriyle olan ilişkileri de kapsar ve hem aile çevresiyle hem de genel olarak insanlarla kurulan erişkin davranışlarda kendini dile getirir.

İyi anne-babanın içselleştirilmesi ve onlarla özdeşleşme, kişilere karşı dürüstlüğün, insanın inançları için fedakarlıkta bulunma yetisinin ve davalara karşı dürüst olmanın temelinde yatar. Sevilen ya da doğru olduğu duyumsanan kişiye karşı dürüstlük, kaygılara bağlı olan zararlı dürtülerin (bunlar zaten hiçbir zaman tümüyle ortadan kalkmaz) iyi olarak duyumsananı tehlikeye sokacak nesnelere doğru çevrilmesine yol açar. Ne var ki, bu süreç hiçbir zaman tümüyle başarılı olamaz ve kaygı varlığını sürdürür, öyle ki yıkıcılık, dış nesne kadar içselleştirilmiş iyi nesneyi de tehlikeye sokar.

Görünürde iyi dengelenmiş pek çok kişi karakter gücüne sahip değildir. İç ve dış çatışmalardan kaçınarak yaşamlarını kolaylaştırırlar. Bunun sonunda da, mutluluk getiren çözümlere istek duyarlar, ya da vazgeçerler, ve derinlere kök salmış inançlar edinemezler.

Bununla birlikte, karakter gücü, eğer başkalarına verilen değerle hafifletilmemişse, dengeli bir kişiliği niteleyen özelliklerden biri değildir. Başkalarına karşı duyulan anlayış, acıma, yakınlık ve hoşgörü dünyaya ilişkin deneyimimizi zenginleştirir ve kendimizi kendi içimizde daha güvende ve daha az yalnız duymamızı sağlarlar.

Denge, çelişkili dürtü ve duygularımız çeşitliliğinde belirli bir *insight** kadar, bu iç çatışmaları kabul etme yetisine de bağlıdır. Dış dünyaya uyum, dengeli olmanın yanlarından biridir; bu uyum kendimize özgü düşünce ve duyguların özgünlüğünü çiğnemez. Bu da, bir etkileşim içerir: iç yaşam dış gerçeklik karşısındaki tavırlarımızı etkiler; buna karşılık, gerçeklik dünyasına kendini uydurmak tarafından da etkilenir. Süt çocuğu bile yaşadığı ilk deneyimleri ve kendi çevresindeki kişileri içselleştirir, bu içselleştirmeler de onun iç yaşamını etkiler. Bu süreçlerde nesnenin iyiliği ağır basar ve kişiliğin tümleyici parçası olursa, dış dünyadan kaynaklanan deneyimlere karşı alacağı tavır da bundan yararlı biçimde etkilenir. Böyle bir süt çocuğunun algıladığı dünyanın, mükemmel bir dünya olması gerekmez, ama ne olursa olsun, buna değer bir dünyadır algıladığı, çünkü iç durumu daha mutlu bir durumdur. İşte, böyle başarılmış bir etkileşim dış dünyayla iyi bir ilişki kurulmasına ve dengeye katkıda katkıda bulunur.

Denge, çatışmadan kaçınmak anlamına gelmez; acı veren coşkular yaşama ve bunlarla yüzleşme gücü içerir. Acı veren coşkular uç duruma varıncaya dek ayrışırsa kişilik kısıtlanır ve çeşitli türden yasaklar ortaya çıkar. Özellikle de, fantazm yaşantısının bastı-

* *İnsight*: Türkçe karşılığı "içgörü", özgün metinde İngilizce olarak geçtiği için kullanılmamıştır. (Ç.N.)

rılması, gelişmeyi sarsıcı biçimde etkiler, yeteneklerin ve anlığın ketlenmesiyle sonuçlanır; başkalarının gerçekleştirdiği başarıların kabul edilmesini ve bundan alınabilecek hazzı da engeller. Çalışırken de dinlenirken de başkalarıyla ilişkideyken de haz alınamıyorsa, kişilik kısırlaşır; kaygılar ve doyumsuzluk çıkar ortaya. İşte, hem depresif hem de zalim bir doğaya sahip olan böylesi kaygılar –aşırı olurlarsa– ruh hastalığının temelleri de atılmış olur.

Kimilerinin, hele de başarılı olmuşlarsa, yaşamdan yumuşak biçimde geçip gitmeleri, eğer en derin noktalarında yatan çatışmaları hiçbir zaman kabul etmemişlerse, ruhsal hastalık tehlikesini dıştalamaz. Çözüme kavuşmamış bu çatışmalar, ergenlik, elliyaş ya da yaşlılık gibi kimi kritik evrelerde özellikle kendini duyurabilir; oysa, ruhsal sağlığı yerinde kişiler, yaşamın herhangi bir evresinde dengeli kalmaya daha yatkındırlar ve dış başarılara daha az bağımlıdırlar.

Yaptığım betimlemeye göre, ruhsal sağlığın yüzeyel karakterle uyuşamadığı açıkça ortadadır. Çünkü, yüzeyel karakter dış güçlüklerin ve iç çatışmanın yadsınmasına bağlıdır. Benlik, acıyı göğüsleyecek kadar güçlü olmadığı için, yadsımaya aşırı ölçüde başvurur. Kimi zaman yadsıma normal bir kişiliğin parçasıymış gibi görünürse de, baskınsa derinlikten yoksun olmaya yol açar, çünkü kişiliğin kendi iç yaşantısında *insight*'ı engeller, dolayısıyla başkalarının gerçek biçimde anlaşılmasını da engeller. Yitirilmiş doyumlardan biri de almak ve vermek yetisidir, yani cömertlik ve minnettarlık deneyimini gerçekleştirmek yetisidir.

Belirgin bir yadsımanın temelinde yatan güvensizlik, kendi içimizdeki bir güven eksikliğinin de nedenidir, çünkü yetersiz bir *insight*, bilinçdışı olarak, kişiliğin kimi bölümlerinin bilinmez kalmasına yol açar. İşte, bu güvensizlikten kaçınma yolu olarak dış dünyaya doğru dönmek var, ama başkalarıyla olan ilişkilerde ve gerçekleşmelerde başarısızlık ya da mutsuzluk ortaya çıkarsa, böylesi kişiler bunları çekip çeviremezler.

Buna karşılık, gündeme geldiğinde acıyı derinden duyup yaşayabilen biri, başkalarının üzüntü ve mutsuzluğunu da paylaşabilir. Bunun yanında, başkalarının acısı ya da üzüntüsü altında boğulup kalmamak ve bir dengeyi korumak ta ruhsal sağlığın tümleyici parçalarından biridir. Başkalarının acısının paylaşıldığı ilk deneyim, küçük çocuğun en yakınındakilerle, yani anne-babası, kız ve erkek kardeşleriyle ilgilidir. Yetişkin çağa gelindiğinde, çocuklarının yaşadığı çatışmaları anlayabilen ve zaman zaman yaşadıkları üzüntüleri paylaşabilen anne-babalar, çocuğun iç yaşamının karmaşıklıklarına ilişkin çok daha derin bir *insight* edinirler. Bu da çocuğun aldığı hazları tümüyle paylaşabildikleri ve bu yakın bağdan mutluluk duygusu edinebildikleri anlamına gelir.

Yaşamda doyuma ulaşmanın dayandığı ana noktaya dönüşmemişse, dış başarı elde etmeye çabalamak, karakter gücüyle tümüyle bağdaşan birşeydir. Yaptığım gözlemlere göre, başlıca hedef bu olmuşsa ve daha önce sıraladığım öteki tavırlar edinilmemişse, ruhsal sağlığın güvende olduğu söylenemez. Dışta elde edilen doyumlar, zihnin eksikliğini duyduğu dinginliği telafi etmezler. Ruhsal dinginlik ancak iç çatışmalar indirgenmişse, dolayısıyla kendine ve başkalarına duyulan güven yerleşmişse gerçekleşebilir. Böylesi bir ruhsal dinginlik yoksa, birey güçlü zulmedilmişlik ve yağma edilmişlik duygularına kapılıp dıştan gelecek her harekete karşı koyma tehlikesi yaşar.

Yaptığım betimleme sayesinde ruhsal sağlığın sayısız yüzü ve karmaşık doğası açıkça görülebilmektedir. Gerçekten de, göstermeye çalıştığım gibi, ruhsal sağlık, ruhsal yaşamın temel kaynakları olan aşk ve nefret devimleri arasındaki bir etkileşime dayanır; bu aşk yetisinin baskın olduğu bir etkileşimdir.

Ruhsal sağlığın kökeni sorununu aydınlığa kavuşturmak için, süt çocuğunun ve küçük çocuğun coşkusal yaşamını kısaca tanıtacağım. Süt çocuğunun anne ve besinlerle

kurduğu iyi ilişki , annenin sunduğu özen ve aşk, kalıcı bir coşkusal gelişimin temelidir. Gene de, bu erken evrede ve son derece olumlu koşullarda bile, aşk ve nefret arasındaki çatışma (ya da Freud'ün terimleriyle söylersek, yıkıcı devimlerle ile libido arasındaki çatışma) bu ilişkide önemli bir rol oynar. Bir ölçüde kaçınılmaz olan düşkırıklıkları nefreti ve saldırganlığı güçlendirirler. Düşkırıklıkları dediğimde, her istediğinde süt çocuğuna besin verilmiyor demek istemiyorum yalnızca; çözümleme sırasında, zaman içinde geriye dönük olarak baktığımızda, bilinçdışı arzuların varlığını ortaya çıkarırız; bunlar süt çocuğunun davranışında her zaman algılanamıyor; bu bilinçdışı arzular annenin kesintisiz varlığı ve mutlak aşkında yoğunlaşır. Bütün bunlar, en iyi dış durumun bile gerçekleştirebileceğinden daha çoğunu isteyebilen ve gözü doymaz süt çocuğunun coşkusal yaşamının parçasıdır. Süt çocuğu, yıkıcı devimlerle birlikte gözü doymazlığını güçlendiren ve eldeki doyum çözümlerinden zevk alma olanağını engelleyen haset duyguları da yaşar. Yıkıcı duygular, misilleme ve zulüm korkusuna yol açar; bu da kaygının süt çocuğunda aldığı ilk biçimdir.

Bu mücadele sonunda, süt çocuğu iyi annenin, sevilen iç ve dış yanlarını korumak istediği ölçüde, aşkı nefretten ayırmayı sürdürür; böylece annenin bir iyi bir de kötü anne olarak ayrışmasını da sürdürür. Bunun sonunda, sevdiği anneyle olan ilişkisinden, belirli bir güven toplamı da elde etmiş olur, yani sevme yetisini de geliştirmiş olur. Ayrışma çok derin değil, bir üst evreyle tümleşme ve bireşme engellenmişse, bu durum anneyle iyi bir ilişki ve normal bir gelişim için bir ön-koşul oluşturur.

Zulmedici duyguların , kaygının ilk biçimi olduğunu söyledim. Ama, depresif doğaya sahip duyguların da, yaşamın başlangıcından bu yana tek tük yaşandığı olur. Bu duygular gerçeklik duygusunun artması ve benliğin büyümesiyle birlikte güçlenir ve ilk yaşın ikinci yarısına doğru kritik noktaya (depresif konum) ulaşırlar. Bu evrede süt çocuğu, depresif kaygıyı çok daha yoğun olarak yaşar; aynı şekilde, sevdiği annesine yönelik saldırgan devimleri nedeniyle çok daha yoğun olarak bir de suçluluk duygusu yaşar. Küçük çocuklarda, her çocukta değişik güçte karşılaşılan pek çok sorun - uyku bozukluğu, yeme güçlüğü, kendi kendini oyalayamama, kesintisiz ilgi isteği, annenin yanıbaşından bir an olsun ayrılmamasını istemek- temelde bu çatışmanın sonucudur. Bunun daha ilerki bir evrede ortaya çıkan başka bir sonucuysa, eğitim gereklerine uyum göstermede karşılaşılan güçlüklerin ağırlaşmasıdır.

Daha gelişkin bir suçluluk duygusuyla birlikte, onarım yapma isteği duyulur; bu eğilim süt çocuğunu rahatlatır, çünkü süt çocuğu annesini memnun ederek, saldırgan fantazmları nedeniyle annesine yaptığı kötülüğü onardığı duygusunu yaşar. İşte, bu ivedi gereksinimi etkili kılma yetisi - çok küçük yaştaki çocukta ne denli ilkel olursa olsun - suçluluğu ve depresyonu aşmasına bir ölçüde yardım eden başlıca etkenlerden birini oluşturur. Onarma isteğini duyup dile getiremezse, ki bu da sevme yetisinin yeterince güçlü olmadığı demektir, süt çocuğu daha ileri ölçüde ayrışmaya başvurabilir. Son çözümde, aşırı ölçüde iyi ve boyun eğer görünebilir. Ama, böyle bir ayrışma yetenek ve yatkınlıklarını bozabilir, çünkü bunlar çoklukla, çocuğun çatışmalarının temelinde yatan acılı duygularla birlikte bastırılmışlardır. Süt çocuğu yaşında, acılı çatışmalar yaşamamış olma, ilgi alanlarının gelişmesi, insanlara değer verme yetisi ve her türden zevk alma yetisi gibi başka başka açılardan büyük bir yitimi de içerir.

Bütün bu iç ve dış güçlüklere rağmen, küçük çocuk kendi temel çatışmalarını göğüsleme yolunu bulur; bu da edindiği mutluluk için, zaman zaman, minnet ve zevk duygusu tatmasına olanak verir. Talihi var da, anne-babası anlayışlıysa, sorunlarının sayısı azalabilir, öte yandan, çok sert ya da çok hoşgörülü bir eğitim, bu sorunları çoğalta-

bilir. Çocuğun bu çatışmaları göğüsleyebilme yetisi, erişkinliğe ve yetişkin yaşa kadar uzanır ve ruhsal sağlığın temelidir. Ruhsal sağlık, yalnızca olgun bir kişiliğin ürünü değildir, kişinin gelişiminin her evresinde bir anlamda gündemdedir.

Çocuğun yaşadığı ortamın ne denli önemli olduğundan söz ettim, ama bu iç ve dış etkenler arasındaki son derece karmaşık etkileşimin yalnızca bir yanıdır. İç etken dediğimde, anlatmak istediğim şey, daha ilk başından beri kimi çocukların başka çocuklara oranla daha güçlü bir sevme yetisine sahip olduğu (bu yeti daha güçlü bir benliğe sıkı sıkıya bağlıdır) ve fantazm yaşantılarının daha zengin olduğu, ilgi ve yeteneklerin gelişmesine olanak verdiğidir. Demek ki, elverişli koşullarda bulunan çocuklar, ruhsal sağlığın temeli olduğunu varsaydığım dengeyi edinemedikleri gibi, elverişsiz koşullarda bulunan çocuklar kimi zaman bu dengeyi edinebilmektedir.

Erken evrelerdeki kimi önemli tavırlar, yetişkin yaşa kadar değişen ölçülerde varlıklarını sürdürürler. Ruhsal sağlık, bunlar ancak yeterince değişime uğradıklarında olanak kazanır. Örneğin, süt çocuğunda öyle bir herşeye-yeter-güç duygusu vardır ki, aşk ve nefret devimleri son derece güçlüymüş gibi görünür. Normalde gerçekliğe en iyi biçimde uyum gösterme, arzu duyulanın gerçekleştiği duygusunu hafifletirse de, bu tavrın kalıntıları yetişkin kişide kolayca gözlemlenebilir.

Gelişmenin erken evrelerindeki başka bir etken, acı verenin yadsınmasıdır; bu konuda da, bu tavrın yetişkin yaşta da tam olarak ortadan kalkmadığı yolunda uyarılırız. Kendini ve nesneyi ülküleştirme gereksinimi, süt çocuğunun hem kendinde hem de nesnelerde iyi ile kötüyü birbirinden ayırma zorunluluğundan kaynaklanır. Zulüm kaygısı ile ülküleştirme gereksinimi arasında çok yakın bir ilişki vardır. Ülküleştirme , yeniden güven verme yetisine sahiptir ve bu süreç yetişkin kişide de işler durumda oldukça, zulüm kaygılarını hep dengelemeye yarar. Başkalarının iyilik yetisinin artması sonunda düşmanlar ve düşmanca saldırılardan duyulan korku da hafifler.

Bütün bu tavırlar, çocukluk ve yetişkin çağda ne denli değişime uğrarsa, zihinsel sağlık da o ölçüde kalıcı olacaktır. Düşünme yetisi, zulüm kaygısı ve ülküleştirme tarafından bulandırılmadığında, olgun bir bakış açısı da olanak kazanır.

Saydığım bu tavırlar, hiçbir zaman tümüyle üstesinden gelinmiş olmayacağı için, kaygıyı altetmede benliğin kullandığı sayısız savunma içinde yer alırlar. Örneğin, ayrıştırma, misilleme nesneleri yaratan ürkütücü ve tehlikeli yıkıcı devimlere karşı içgüdüsel iyi devimleri ve iyi nesneyi koruma biçimlerinden biridir; kaygının arttığı her defa bu mekanizma da güçlenir. Küçük çocukları analiz ederken, ürktüklerinde herşeye-yeter-güçlerini nasıl da pekiştirdiklerini görmüştüm. Temel süreçler olan yansıtma ve içeatım savunma amaçlı olarak kullanılacak başka birer mekanizmadır. Çocuk, kötü olduğu izlenimine kapılır ve kendi kötülüğünü başkalarına yükleyerek suçluluktan kaçmayı dener; buysa, zulüm kaygılarını pekiştirdiği anlamına gelir. İçe-atımı savunma olarak kullanmanın bir biçimi ise, kötü nesnelere karşı koruma sağlayacakları ümit edilen nesneleri kendi içine almaktır. Ülküleştirme zulüm kaygısının sonuçlarından biridir, çünkü zulüm kaygısı ne denli önemliyse, ülküleştirme gereksinimi de o denli güçlüdür. Ülküleştirilmiş anne böylece zulmedici anneye karşı bir yardım olup çıkar. Bir yadsıma öğesinin bütün bu savunmalara sıkı sıkıya bağlı olduğu görülür, çünkü bütün bu ürkütücü ya da acılı duruma göğüs germe yoludur bu.

Benlik geliştikçe, kullanılan savunmalar da karmaşıklaşır ve daha iyi uyarlanırlar, ama daha az sağlamdırlar. Savunmalar *insight*'ı kaplayıp boğmadığında, ruhsal sağlık olanak kazanır. Ruhsal sağlığı yerinde olan bir kişi, karşılaştığı her tatsız durumu daha tatlı bir açıdan görme gereksiniminin bilincinne varabilir ve bunu allayıp süsleme eğili-

mini düzeltebilir. Bunun sonunda da, acı veren bir deneyim olan, ülküleştirmenin çöküşünü yaşamamış, zulmedici ve depresif kaygılar üste çıkmamış olur, dış dünyadan kaynaklanan acı veren deneyimleri daha rahatlıkla göğüsleyebilir.

Ruhsal sağlığın şimdiye kadar değinmediğim bir başka önemli öğesi ise tümleşmedir; tümleşme, *kendi*'nin çeşitli yanlarının bir araya getirilmesiyle ortaya çıkar. Tümleşme gereksinimi *kendi*'nin, bilinmeyen parçaları olduğuna ilişkin yaşanan bilinçdışı duygudan kaynaklanır; *kendi*'nin kimi parçalarından yoksun olmasından ileri gelen bir yoksullaşma duygusu da buna eşlik eder. *Kendi*'nin kimi parçalarının bilinmediğine ilişkin bilinçdışı duygu, tümleşme yolundaki ivedi gereksinimi daha da arttırır. Öte yandan, tümleşme gereksinimi nefretin ancak sevgiyle hafifletilebileceğine ilişkin bilinçdışı bilgiden türer; sevgi ile nefret birbirlerinden ayrı tutulursa, nefret hafifletilemez. Böylesine ivedi bu gereksinime rağmen, tümleşme acıyı da içerir hep, çünkü ayrışmış nefret ve bunun doğurduğu sonuçları göğüslemek son derece acı vericidir; işte, bu acıya katlanamama sonunda içgüdüsel devimlerin bozucu ve tehdit edici yanlarını ayrıştırma eğilimi çıkar ortaya.Tümleşme, normal bir kişide bütün bu çatışmalara rağmen önemli ölçüde gerçekleşmiş olabilir; bu tümleşme, iç ya da dış nedenler sonunda bozulmuşsa, normal bir kişi bunun yeniden yolunu bulabilir. Tümleşme, kendi içgüdüsel devimlerimiz konusunda olduğu kadar başkalarının kusurları konusunda da hoşgörü etkisi yaratır. Deneyimlerim sonunda, tam anlamıyla tümleşmenin hiçbir zaman varolmadığını gördüm, ama kişi tümleşmeye ne kadar yakınlaşırsa, o derece de kendi kaygıları ve içgüdüsel devimleri konusunda güçlü bir *insight*'a sahip olur, karakteri o denli güçlenir, ruhsal dengesi de o denli kalıcı olur.

Çeviren: Alp Tümertekin

Bağlara Karşı Girişilen Saldırı*

Wilfried R. Bion

NRP, 25 / Printemps 1982

Daha önce yayımladığım bir yazıda [1]**, kişiliğin psikotik yanıyla ilgili olarak, hastanın bir nesneyi başka bir nesneye bağlama işlevine sahip olduğunu sandığı herşeye karşı giriştiği yıkıcı saldırılardan söz etmiştim. Bu yazıda yapmak istediğim şey, işte bu yıkıcı saldırı biçiminin, borderline psikozda gözlemlenen kimi belirtilerin üretiminde nasıl bir öneme sahip olduğudur.

İlkel penis ve meme, bu yazıda sözünü etmek istediğim bağların ilk-örneğini oluştururlar. Bu durumda, Melanie Klein`ın fantazmlara, süt çocuğunun memeye karşı giriştiği sadik saldırılara [4], süt çocuğunda nesnelerin ayrışmasına, yansıtmalı özdeşleşmeye (kişiliğin çeşitli bölümlerinin ayrışıp, dış nesnelere yansıtılmasına yol açan düzenek), son olarak ta, Oedipus kompleksinin erken evrelerine [3] ilişkin görüşlerinin bilindiği varsayılmaktadır. Bu yazıda şu temayı ele alıp geliştireceğim: memeye karşı girişilen fantazma dayalı saldırılar, bağ kurmaya yarayan nesnelere karşı girişilen tüm saldırıların ilk-örneğidir; yansıtmalı özdeşleşme de, kendi yıkıcılığının doğurmuş olduğu Ben parçalarından, psyche`nin kendini kurtarmak için kullandığı düzenektir.

Klinik çalışmada karşılaştığımız anlatımların, psikanalistin odasında zaman içinde

* Özgün başlığı *Attacks on Linking* olan bu yazı, ilk kez *International Journal of Psycho-Analysis*, cilt 40, 5-6, 1959 içinde yayımlandı. Daha sonra, *Second Thoughts*, Heinemann, 1967 içinde yayımlandı. Burda da Bn. Francesca Bion'un nazik izni sayesinde yayımlanıyor.

** Köşeli parantez içindeki sayılar, yazının sonunda yer alan kaynakçaya gönderme yapmaktadır.

ortaya çıkışlarına değil de, savımı olabildiğince açıkça sergileme zorunluluğuma uygun biçimde betimlemekle başlayacağım. Sonra da, bu düzeneklerin birbirleriyle kurdukları ilişkilerin, yaşanan çözümlemenin dinamiği tarafından belirlendiklerinde, nasıl bir sıra izlediklerini gösteren bir malzeme sunacağım. En son olarak da, sunulan malzemeye ilişkin kuramsal gözlemlerde bulunacağım. Kullandığım örnekleri, yaşadıkları çözümlemenin ileri bir evresinde bulunan, iki hastanın çözümlenmelerinden çekip almıştım. Kimlikleri açıklanmasın diye, hastalar arasında hiçbir ayırım yapmayacağım; olgusal değişiklikler yapacağım yalnızca, umarım bunlar çözümlemenin betimlenmesini belirsizleştirmezler.

Hastanın nesneler arasındaki bağa saldırıda bulunma yatkınlığının gözlemlenmesi, çözümleme yapan kişinin hastayla kendi arasında bir bağ oluşturması gereği nedeniyle, bu bağı da psikanaliz alanındaki deneyimini kullanarak, sözlü iletişim yoluyla kurması sonunda iyice kolaylaşmıştır. Yaratıcı bağ işte buna bağlıdır, yaratıcı bağa karşı girişilen saldırılar da işte bu sayede gözlemlenebilmektedir.

Yorumlama çabalarına karşı gösterilen dirençle değil de, sözlü düşüncenin kendisine yöneltilen yıkıcı saldırılarla ilgileneceğim; bunu yaparken de " Kişiliğin psikotik yanı ile psikotik olmayan yanının birbirinden ayrılması" [1] başlıklı yazıma sık sık gönderme yapacağım.

Klinik Örnekler

Şimdi de, hastaya iki nesne arasındaki bir bağı (hangi bağ olursa olsun) koparmaya yönelik bir davranışa ilişkin yorumda bulunmama olanak veren koşulları aktaracağım.

Elimdeki Örnekler Şunlar:

1/ Hastaya, annesine beslediği duygulanım kadar, bu duygulanımın annesinin asi bir çocukla başa çıkabilmesine dayanan dışavurumunu da açıklayan bir yorum getirmekte haklıydım. Hasta benimle aynı görüşte olduğunu bildirmeye davrandı, şunun şurası söyleceği birkaç sözcük vardı, ama öyle dile dolaştı ki, istediği uyarıda bulunabilmesi için yaklaşık birbuçuk dakika geçmesi gerekti. Soluk soluğa kalmış gibi sesler çıkardı; arada da, sanki suyun dibindeymişçesine *gluglu* gibi sesler çıkardı. Çıkardığı bu sesler konusunda uyardım kendisini, o da bunların çok tuhaf sesler olduğunu kabul etti, sonra da şimdi yaptığım betimlemeyi oluşturdu kendisi.

2/ Hasta uyuyamamaktan yakınıyordu. Kaygılı gibiydi, şöyle dedi: " Bu iş böyle sürüp gidemez ki". Yaptığı kimi uyarılar, yüzeyel olarak, daha da uyuyamazsa başına bir felâket, delilik gibi birşey geleceğinden korktuğu izlenimi uyandırıyordu. Bir önceki seans boyunca elde ettiğim malzemeye başvurup, uykuya dalarsa düş göreceğinden korktuğunu söyledim. Kabul etmedi bunu, sonra da, çatlağın teki *wet*[1] olduğu için düşünemediğini söyledi. Güçsüz ve duygusal bulduğu birine duyduğu nefreti dile getirmek için "çatlak" terimini kullandığını anımsattım. Aynı görüşte olmadığını , aslında anıştırma yaptığı durumun tam da bunun karşıtı olduğunu söyledi. Bu hasta konusunda bildiklerimi gözönüne alınca, yaptığı bu düzeltmenin yerinde olduğu ve nasıl olursa olsun, ıslaklığın bu hastanın bir nesneye duyduğu imrenme ve öfkenin anlatımı (bu anlatımı da hep işeme temelinde saldırıya bağlıyordu)olduğu izlenimine kapıldım. İşte bunun içindir ki, dile getirdiği yüzeyel kaygıdan başka, bir de uyumaktan korktuğuna, çünkü uyumayı aklını yitirmekle bir tuttuğuna inanıyorum. Daha başka çağrışımların da açıkça gösterdiği gibi, getirdiğim doğru yorumları dizginlenemeden akıp giden zi-

[1] İngilizce`de wet sözcüğü şu anlamlara gelir: 1. ıslak, nemli; 2. (argo kullanım) çatlak, kaçık, dangalak, lâvuk.

hinsel bir sidik olup çıkacak kadar, öylesine düzenli ve öylesine küçük küçük kestiği izlenimine sahipti. Demek ki, uyku bilinçdışından koparılamazdı, bilinçdışının kendisiyse hiçbir çaresi olmayan bir salaklık durumunu andırıyordu. "Kurudum *(dry)* artık", dedi. Uykudan uyandığını ve düşünebileceğini sandığını, ne var ki bu doyurucu durumun iyiden iyiye kısa süreli olduğunu söyledim.

3/ Bu seans boyunca, hasta hafta sonu yaşanan kesintinin yol açtığı bir malzeme üretmişti. Hastanın, bu dış kaynaklı dürtülerin bilincine varmış olduğu, çözümlemenin görece erken bir evresinde çıkmıştı ortaya. O zamana dek, gerçekliği değerlendirmeye ne denli yatkın olduğu belli değildi. Çözümlemeye kendi kendine geldiği için, gerçeklikle bir ilişkisi olduğunu biliyordum, ama çözümleme boyunca sergilediği davranış hiç de doğrulamıyordu bu durumu.

Yaptığı çağırışımları yorumlarken, iki kişi arasında gerçekleşen bir cinsel ilişkiye geçmişte olduğu gibi, şimdi de tanık olduğu izlenimi taşıdığını söylediğimde, şiddetli bir darbe yemiş gibi tepki verdi. O an için, bu darbeyi neresine yediğini tam olarak söyleyemezdim, şimdi de söyleyemem ya, çok açık seçik bir izlenim edinmemiştim bu konuda. Yaptığım yorumun darbeye neden olduğu düşünülebilir mantıksal olarak, bu durumda darbe dışardan gelmişti denebilir, ne var ki, bence darbenin içten geldiği kanısındaydı; hasta, betimlediği şeyi içten kaynaklanan bıçaklı bir saldırı olarak duyumsuyordu çoklukla. Oturup, bakışlarını boşluğa dikti. Birşeyler görür gibi olduğunu söyledim. Yanıt olarak, gördüğünü göremediğini söyledi. Daha önceki bir deneyim sayesinde, göze görünmez bir nesne "gördüğü" duygusuna kapıldığı yorumunu yaptım; ilerki deneyimim, söz konusu iki hastada, hastanın görsel-görünmez sanrılara kapılmasına yol açan, kimi olayların gerçekleştiği yolundaki inancımı doğruladı. Bir önceki örnekte olduğu gibi bu örnekte de, benzer düzeneklerin neden işbaşında olduğunu varsaydığımı daha ilerde açıklayacağım.

4/ Seansın ilk yirmi dakikası boyunca, hasta birbirinden kopuk üç ayrı uyarıda bulundu; benim için hiçbir anlam taşımıyordu bu uyarılar. Sonra, karşılaştığı bir kızın anlayışlı gibi gözüktüğünü söyledi. Ne var ki, hemen bu uyarının peşinden şiddetli, çırpınmalı bir hareket geldi, hasta bunu bilmezlikten geldi. Bir önceki örnekte karşılaşılan bıçaklı saldırıya benziyordu bu da. Hastanın dikkatini çekmek istedim bu harekete, ama saldırının farkına varmadığı gibi, yaptığım müdahalenin de farkına varmadı. Daha sonra da, odanın mavi renkli dumanla dolu olduğunu söyledi. Kısa bir süre sonra, dumanın dağıldığını belirtti, ama kendisinin de bitmiş tükenmiş olduğunu söyledi. Kendisini anladığım duygusuna kapıldığı yolunda yorumladım bunu. Hoş bir deneyimdi bu, ne var ki anlaşılmış olmadan kaynaklanan hoş duygu hemencecik geçersiz kılınıp, dışarı atılmıştı. Kendisine anımsattığım gibi, kısa bir süre önce, küfür nitelikli cinsel bir konuşmayı, yoğunlaştırılmış bir biçimde, nitelemek için *blue*[2] sözcüğünü kullandığına birlikte tanık olmuştuk. Getirdiğim yorum doğruysa, (olayların gelişimi sonunda doğru olduğunu varsayabilecek durumdaydık) anlaşılmış olma deneyiminin parçalanmış olduğu, cinsel kimlikli küfür parçacıkları biçimine çevrinmiş ve dışarı atılmış olduğu denebilirdi. İşte bu noktaya kadar, getirdiğim yorumun yaşadığı deneyime çok yakın düştüğü izlenimine kapıldım. Daha sonraları getirdiğim bir yorum ise (bu yoruma göre, söz konusu dumanın dağılıp yok olmasının nedeni bir yeniden-içe atım ve çöküntüye doğru çevrinmeydi) hasta açısından pek gerçekmiş gibi görünmedi (oysa daha ilerde yaşanan olaylar bu yorumun doğru olduğunu doğrulamıştı).

5/ Son gördüğümüz örnekte olduğu gibi, seans "hava sıcak", "bindiğim tren tıka-

[2] Blue sözcüğü argoda, porno, açık-saçık anlamlarına gelir.

basa doluydu" ve "bugün çarşamba" türünden, üç-dört olgusal bildiriyle başladı; bütün bunlar otuz dakika sürdü. Gerçeklikle kendisi arasında bir ilişki kalmasına çalıştığına ilişkin izlenim, (sinirsel) çöküntüye düşmekten korktuğunu söylemesiyle doğrulandı. Kısa bir süre sonra da, kendisini anlamayacağımı söyledi. Kötü olduğum ve bana yüklemek istediğini üstlenmeyeceğim izlenimine kapıldığı biçiminde yorumladım bunu. Bile bile kullanıyordum bu terimleri, çünkü bir önceki seansta, yaptığım yorumları bana yüklemek istediği duyguları dışarı atma yolunda bir girişim olarak kabul ettiğini göstermişti. Yaptığım yoruma karşılık olarak, odada iki "olasılık bulutu"[3] olduğu izlenimine kapıldığını söyledi. Bunu, benim kötülüğümün bir gerçek olduğu duygusundan kendini kurtarmaya çalıştığı biçiminde yorumladım. Bu da, benim gerçekten kötü mü yoksa onun kendi içinden kaynaklanmış kötü birşey mi olduğumu öğrenmesi gerektiği anlamına geliyor, dedim kendi kendime. O an için bu soru belirleyici bir önem taşımıyorduysa da, hastanın kendisinin bir sanrıya kapılıp kapılmadığını öğrenmeye çalıştığı düşüncesindeydim. Çözümlenmesi süresince dönemli biçimde ortaya çıkan bu bunaltı, benim anlayışlılığıma duyduğu imrenme ve nefret nedeniyle kendisini, iyi ve anlayışlı nesneyi yıkıp dışarı atmaya sürükleyeceği kaygısına bağlıydı; bu süreç yıkılıp dışarı atılmış nesne ile zulme ulaşmıştı çoklukla. Benim anlamayı rededişimin bir gerçeklik mi yoksa bir sanrı mı olmasının tek önemi, bunun peşisıra gelecek katlanılması acı veren deneyimleri belirlemesiydi.

6/ Seansın yarısı susmakla geçti; sonra hasta yere bir demir parçasının düştüğünü bildirdi. Bunun üstüne, kendi içinden fiziksel bir saldırıya uğradığı duygusundaymış gibi, tek söz etmeksizin bir dizi çırpınmalı hareket yaptı. Kendi içinde olup bitenden dolayı, benimle ilişki kuramayacağını söyledim, öldürülmek üzere olduğu izleniminde olduğunu söyleyip doğruladı bu sözlerimi. Çözümleme olmasa ne yapardı, bunu kendisi de bilmiyordu, çözümleme iyi geliyordu ona. Kendisinin iyileşmesi amacıyla, onunla benim, birlikte çalışabilmemize öylesine imreniyordu ki, bunun sonunda, kendi içinde, her ikimizi de ona yaşam vermek değil de kendisini öldürmek amacıyla birleşen cansız bir demir parçasıyla cansız bir yer olarak gördüğünü söyledim. Son derece bunaltılı bir duruma girdi ve artık devam edemeyeceğini söyledi. Ya ölmüş olduğu ya da capcanlı olduğu için artık devam edemeyeceği izlenimine kapıldığını, hem de artık iyi çözümlemeyi durdurmasını gerektirecek kadar imrendiğini söyledim. Bunaltı iyice belirgin biçimde azaldıysa da, seansın geri kalan bölümü, dış gerçeklikle ilişkiyi sürdürmek, böylece de hastanın kendi fantazmlarını yadsıma yolundaki yeni bir girişimi olduğunu sandığım, birbiriyle ilintisiz olgusal bildirimlerle geçti.

Önceki Örneklerle Ortak Özellikler

Bu anlatıları seçmemin nedeni, bir bağa karşı girişilen yıkıcı saldırının bütün bu anlatılarda egemen tema olmasıydı. İlk örnekte, saldırı hastanın dili, onunla benim aramdaki bir bağ gibi kullanmasını engellemeye yönelik bir kemküm etme olarak gösterdi kendini. İkinci örnekteyse, hasta uykuyu, gerçekleştirdiği hiçbir denetim girişiminin en ufak birşey bile değiştiremediği biçimde sürüp giden, yansıtmalı bir özdeşleşme olarak duyumsamıştı. Hastaya bakılırsa uyku, son derece küçük parçalara ufalanmış olan zihninin, parçacıklardan oluşmuş tehlikeli bir akım biçiminde akıp gitmesi demekti.

Burda verdiğim örnekler, şizofrenlerde düş sorununu aydınlatmakta. Öyle görünüyor ki, psikotik hasta, çözümlemenin görece ileri bir evresine varıncaya dek, düş görmemekte ya da en azından düşlerini aktarmamaktadır. Görünüşe bakılırsa, düşlerin yer al-

[3] Two probability clouds.

madığı bu dönemin "görsel-görünmez sanrı"ya benzer bir olgu olduğu düşüncesindeyim şimdilik. Nitekim, düşler öylesine küçük parçacıklar biçiminde ufalanmış bir malzemeden oluşmuştur ki, görsel bileşen bulunmamaktadır. Hasta bir düş gördüğünde ve de düş süresince görsel nesneler algıladığı için düşünü aktarabildiğinde, bu nesnelerle bir önceki evredeki görünmez nesneler arasında, sidik ile dışkı arasında olduğunu sandığı ilişkinin aynısını görmektedir. Hasta, düş adını verdiğimiz deneyimlerde ortaya çıkan nesnelerin sağlam olduklarına inanır; bu nedenle de, söz konusu nesnelerin, göze görünmeyen küçücük parçalardan bir akım oluşturan düş içeriğinin karşıtı olduğuna inanır.

Söz konusu seans döneminde, işlenen ana tema, bağlara karşı girişilen saldırı değil de, daha önceleri gerçekleşmiş olan böylesi bir saldırının yol açtığı sonuçlardı: bu saldırı sonunda hasta, kendisi ve yatağı arasında doyurucu bir ilişki kurulması için gereken zihinsel durumdan yoksun kalmıştı. Aktarmakta olduğum seans süresince ortaya çıkmasa bile, hasta için uyku anlamına gelen, denetlenemez yansıtmalı özdeşleşme eşleşen anababanın zihinsel durumuna karşı girişilen yıkıcı bir saldırı olarak kabul edilmişti. Demek ki, çifte bir bunaltı vardı: İlk bunaltı, aklını yitirme kaygısından kaynaklanıyordu, ikincisiyse, ana-baba çifti arasındaki bağı oluşturan zihinsel duruma karşı giriştiği (kendi zihni ise bu iş için gereken cephaneyi sağlıyordu) düşmanca saldırıları denetleyememe kaygısından kaynaklanıyordu. Uyku kadar uykusuzluk durumu da kabul edilemez birşeydi.

Görünmez görsel nesnelere ilişkin sanrıların sözkonusu olduğu üçüncü örnekteyse, cinsel çifte karşı girişilen gerçek bir saldırıyla karşı karşıya bulunuyoruz. Yargılayabildiğim kadarıyla, bu konuya getirdiğim yorumu hasta, ana-babasının cinsel eylemine ilişkin kendi görsel duyumları söz konusuymuş gibi kabul etmekteydi; işte bu görsel izlenim parçalanıp, hemencecik öylesine küçük parçacıklar biçiminde dışarı atılıyordu ki, bu parçacıklar bir akımın görünmez bileşenleri olup çıkıyorlardı. Bütün bu sürecin işlevi de, imrenmenin yıkıcı bir edim çerçevesinde hemencecik dışavurulması yoluyla, ana-babanın zihinsel durumuna beslenen imrenme duygularının açılıp ortaya çıkışını engellemekti. Coşkuya duyulan bu örtük nefret ve bunun bilincine varmaktan kaçınma gereksinimi konusunda daha başka şeyler de söyleyeceğim.

Dördüncü örnekte, anlayışlı kız ve duman, benim anlayışım ve hastanın psişik rahatına ilişkin uyarılar aramızdaki bir bağ olarak duyumsanmıştı; bu bağın da yaratıcı bir edime yol açabileceği sanılıyordu. Söz konusu bağ nefretle el alınmış olduğu gibi, hasta-çözümlemeci çiftini kısırlaştıran, düşmanca ve yıkıcı bir cinselliğe dönüşmüştü.

Beşinci örnekte, yani iki "olasılık bulutu" örneğinde, saldırıya uğrayan bağ anlayış yeterliğidir, ama burdaki asıl ilginç nokta, saldırıyı gerçekleştiren nesnenin hastaya yabancı olmasıdır. Üstelik, yıkıcı, hastanın bir iletişim aracı olarak duyumsadığı yansıtmalı bir özdeşleşmeye de saldırmaktadır. Hasta, kendi iletişim yöntemlerine yönelik olarak başlattığım varsayılan saldırıyı belki de kendisinin bana karşı başlattığı imrenme niteliki saldırılarına göre ikincil addettiği ölçüde de hasta suçluluk ve sorumluluk duygularından kendini sıyırıp kurtaramamaktadır. Başka bir nokta daha var: Freud'un gerçeklik ilkesi üstünlüğünün başlıca özelliklerinden biri olarak kabul ettiği yargı, hastanın kişiliğinin dışarı atılmış parçaları arasında göstermektedir kendini. İki olasılık bulutu olması şimdilik açıklanamıyorsa da, ilerki seanslar boyunca elde ettiğim malzeme, kökensel durumda, iyi ile kötüyü birbirinden ayırmaya yönelik bir girişim olan şeyin, iki ayrı nesnenin varolmasında süregittiği varsayımına götürdü beni; ne var ki, bu iki nesne artık birbirine benziyordu, herbiri de iyi ile kötü karışımıydı. Daha ilerki seanslar sonunda

elde edilen malzeme sayesinde, o zamanlar olanaklı kılınmamış sonuçlar elde edebiliyordum : hasta açısından, parçalanıp kendi Ben'inin geri kalanıyla birlikte yıkılan, sonra da dışarı atılmış olan yargılama yetisi, "Kişiliğin psikotik yanı ile psikotik olmayan yanının birbirinden ayrılması" başlıklı yazımda betimlediklerimi andıran, daha başka tuhaf nesnelere benzemekteydi. Dışarı atılmış bu parçacıklar, onlara davranış biçim nedeniyle kendisine kaygı veriyordu. Ona kalırsa, yabancılaşmış yargı ("olasılık" bulutları), kötü olma olasılığımı belirtiyordu. Olasılık bulutlarının zulmedici ve düşman olduklarından kuşkudaydı; bu nedenle de, söz konusu bulutların kendisine sağlayabilecekleri bilgi değerinden kuşku duymaya itiliyordu. Doğru bir değerlendirme ya da bile bile yanlış bir değerlendirme sağlayabilecekleri gibi, sözgelimi, bir olgunun sanrı mı yoksa bir sanrının olgu mu olduğuna ilişkin bilgi de sağlayabilirlerdi; ya da, psikiyatrik açıdan, çıldırtıcı düşünceler dediğimiz şeylere de yol açabilirlerdi. Olasılık bulutlarının bağrında ilkel memenin kimi özellikleri de barınmaktaydı; gizemli ve yıldırıcı olarak duyumsanıyorlardı.

Altıncı örnekte (yere düşen demir parçası örneğinde), hastanın o sıralar içli dışlı olduğu bir malzemeyle ilgili bir yan bulup yorumlama fırsatım olmadı. Belki de şöyle demeliydim: hastanın, sözünü etmekte olduğumuz durumun belirli bir yanıyla içli dışlı olduğunu varsaydığım kimi anlar bulunduğunu, deneylerim sayesinde, biliyordum ; ne var ki, bu konuda yapılan tüm çabalara rağmen, hastanın bunu unutmuş olduğunu ortaya çıkarmıştım. Hasta tarafından bilinse de, yorumlamadığım, ama gene de bu anlatının anlaşılabilmesi için önem taşıyan nokta şuydu: hastanın ana-baba çiftine beslediği imrenme duygusu, ana-babasının yerine benim ve kendisinin konulması sayesinde savuşturulmuştu. Ne var ki, savuşturma başarısız kalmıştı, çünkü gerek imrenme gerekse öfke şimdi artık kendisine ve bana doğru yönlenmişti. Hasta açısından, yaratıcı bir edim içindeydi, çift; imrenilebilecek coşkusal bir deneyimi paylaşmaktaydı; aynı zamanda dışlanmış kesimle de özdeşleşmiş olan hastaysa acı veren coşkusal bir deneyim yaşamaktaydı. Hasta, buna benzer deneyimler nedeniyle ya da daha sonra yeniden ele alacağım nedenlerle, pekçok kez, coşkuya nefret duydu, hatta bunun kapsamını daha da genişletip, yaşamın kendisine nefret duydu. Çifti birbirine bağlayana karşı, çiftin kendine karşı ve çiftin ortaya çıkardığı nesneye karşı girişilen öldürücü saldırıya, işte bu nefret katkıda bulunmuştur. Sözkonusu anlatıda hasta, yaratıcı çift arasındaki bağı oluşturan zihinsel duruma karşı, zamanından önce giriştiği saldırıların sonuçları yanında, hem nefrete hem de yaratıma ilişkin zihinsel durumlarla özdeşleşmesinin sonuçlarının acısını da çekmektedir.

Önceki örnekte olduğu gibi, bu örnekte de, kimi öğeler zulmedici ve düşman bir nesnenin (ya da bir nesneler topaklanmasının) oluştuğu izlenimini uyandırmaktadır ; bu nesne de düşmanlığını, bir hastada psikotik düzeneklerin egemen olmasına büyük ölçüde katkıda bulunur biçimde dile getirir; zulmedici nesneler topaklanmasına yüklemiş olduğum özellikler, ilkel, hatta öldürücü bir Üstben niteliğine sahiptir.

Merak, Kibir ve Salaklık

1957 yılındaki Uluslararası Kongre`ye sunduğum yazıda söylediğim gibi [2], Freud`ün arkeolojik bir araştırma ile bir psikanaliz arasında yaptığı andırışma çok bereketlidir, ama tek bir koşulla: ilkel bir uygarlık kadar ilkel bir yıkımı da açığa vurduğumuzu gözönüne almalıyız. Çözümleme sırasında, gönlümüzce inceleme yapmamıza olanak veren durağan bir durumdan çok, aynı anda hem etkin bir canlılıkla hem de durgunluk içinde çözüme kavuşamayacak bir felâketle karşı karşıya olduğumuz için, bu andırışma

gücünü yitiriyor biraz da. Şu ya da bu yönde ilerleyememenin nedeni olarak, bir ölçüde, merak yetisinin yıkımı ile bunun sonunda ortaya çıkan öğrenme yetisizliği gösterilebilir pekâla. Ne var ki, bu konuyla ilgili olarak daha fazla birşey söylemeden önce, aktardığım örneklerde gerçek anlamda yer almayan bir soruna ilişkin birşeyler söylemek isterim.

Bağa karşı girişilen saldırının kökeninde, Melanie Klein`ın şizo-paranoid diye adlandırdığı evre yatar. Kısmi nesne bağıntıları egemendir bu döneme[6]. Hastanın, kendisi olmayan nesnelerle olduğu kadar kendisiyle de kısmi nesne bağıntısına sahip olması, işte bu durum, aklı çok daha az karışık bir hastanın " şöyle düşünüyorum" ya da "şöyle olduğuna inanıyorum" diyeceği yerde, aklı iyiden iyiye karışmış bir hastanın sıksık kullandığı, "bana öyle geliyor ki" gibi anlatımları anlamamıza olanak vermekte. "Bana öyle geliyor ki", dediğinde genelde kendi psyche`sinde yer alan, ama buna rağmen, tümel bir nesnenin parçası olarak kabul edilmeyen bir duyguya ("öyle geliyor ki" duygusu) gönderme yapar. Kısmi nesneyi, anatomik bir yapıyı andırır gibi tasarlamak (hastanın somut imgeleri düşünce birimleri olarak kabul etmesi nedeniyle kolaylaşıp desteklenen bir anlayıştır bu) aklımızı karıştırır, çünkü kısmi nesne bağıntısı bir tek anatomik yapılarla değil, bir işlevle kurulur, anatomiyle değil de fizyolojiyle kurulur, memeyle değil de, süt vermeyle, zehirlemeyle, aşkla, nefretle kurulur. Bunun durağan değil de, devingen bir yıkım olduğu izlenimi de işte burdan doğar. Bu erken ama yüzeyel düzeyde çözüme kavuşturulması gereken sorun, yetişkinlere özgü terimlerle konulmalıdır; sorunu bildirirken de "neden herhangi bir şeydir?" sorusu yerine, "herhangi bir şey nedir?" sorusu kullanılmalıdır, çünkü suçluluk aracılığıyla "neden" koparılıp ayrılmıştı. Çözümü, nedenlere ilişkin bir bilgiye bağımlı olan sorunlar, demek ki çözüme kavuşmadan bildirilemezler. Böylece ortaya öyle bir durum çıkar ki, sanki hastanın, kendisi ve çözümlemecinin varoluşu nedeniyle ortaya çıkan sorunlardan başka hiçbir sorunu yok gibidir. Hastanın asıl uğraştığı şey, şu ya da bu işlevin ne olduğunu öğrenmektir; işlevin içinde yeraldığı tümelliği kavrayamıyorsa da, bilincindedir işlevin. Bunun sonunda da, hastanın ya da çözümlemecinin neden orda olduğu ya da neden herhangi bir şey söylendiği, yapıldığı ya da düşünüldüğü sorusu hiçbir zaman gelmez ortaya, aynı şekilde şu ya da bu zihinsel durumun nedenlerini değiştirmeyi denemek te gelmez ortaya... "Ne?" sorusuna, bir "neden?" ya da bir " nasıl?" olmaksızın hiçbir zaman yanıt verilemeyeceği için, ortaya başka başka güçlükler de çıkar. Şimdilik bu konuyu bir kenara bırakıp, süt çocuğunun, bir işlevle kurulmuş kısmi nesne bağıntısı açısından ortaya konulan "ne?" sorusuna çözüm getirmek için kullandığı düzenekleri ele alacağım.

Normal ölçüdeki yansıtmalı özdeşleşmenin yadsınması

"Bağ" terimini kullanmamın nedeni, hastanın bir işlevi olanaklı kılan nesneyle değil de, işlevin kendisiyle kurduğu bağıntıdan söz etmek istememdir; burda bir tek memeyle ya da penisle ya da sözlü düşünceyle değil, bunların iki nesne arasındaki bağı sağlama işlevleriyle ilgiliyim.

"Kimi şizoid düzenekler üstüne notlar"[5] adlı yazısında, Melanie Klein yansıtmalı özdeşleşme ve ayrışmanın aşırı ölçüde kullanılmasının, iyice karışık(bozulmuş) bir kişiliğin oluşumunda ne denli önem taşıdığına dikkat çeker. Aynı yazısında şunu da söyler: "iyi nesnenin, herşeyden önce de annenin memesinin içe-atımı, normal gelişimin ön koşulu"dur. Bir yandan, normalliğin sınırlarını tanımlamaksızın, yansıtmalı özdeşleşmenin normal bir ölçüsü olduğunu, bir yandan da, yansıtmalı özdeşleşmenin içe-atımlı özdeşleşmeyle birleştiğinde, normal gelişimin temelini oluşturduğunu varsayacağım.

Bu izlenim, kendini herhangi bir yoruma temel olabilecek kadar açık seçik biçimde hiçbir zaman ortaya koymayan, bu nedenle de güçlükle yorumlanabilen bir hastanın çözümlenmesinden kaynaklanmaktadır bir ölçüde. Çözümleme boyunca, hasta yansıtmalı özdeşleşmeye öyle ısrarla başvurdu ki, bu düzeneği şimdiye dek hiçbir zaman yeterince kullanamadığı izlenimi uyandı; çözümleme sayesinde, düş kırıklığı beslediği bir düzeneği kullanma fırsatı elde etmişti. Üstelik, izlenim olmakla kalmayan birşeydi bu. Gerçekleştirdiğimiz kimi seanslara dayanarak, hastanın, yansıtmalı özdeşleşmeyi kullanmasının bir nesne tarafından engellendiği duygusuna kapıldığını varsaymaya itildim. Verdiğim örneklerde (özellikle de, ilk örnekte, hastanın dilinin dolaştığı örnekte ve dördüncü örnekte, anlayışlı kız ve mavi dumanlı örnekte) kimi öğeler, hastanın benim içime yerleştirmeyi istediği kendi kişiliğinin kimi bölümlerinin içime girmesine karşı koyduğum izlenimine kapıldığını göstermekteydi. Ama bundan önce, bu düşünceye ulaşmama yol açan bir dizi çağırışım gerçekleşmişti.

Hasta, artık kendi kişiliği tarafından kucaklanamayacak kadar güçlenmiş olarak duyumsanan ölüm kaygılarından kendini kurtarmaya çalıştığında, işte bu kaygıları kendinden kopartıp ayırdı ve bana yerleştirdi; görünüşe bakılırsa, bunu yaparken düşündüğü şey, bu kaygıların benim içimde yeterince uzunca bir süre kalabilirlerse, benim *psychem* tarafından değişime uğratılacakları, sonra da, tam anlamıyla güven içinde, yeniden içe-atıma uğratılabilecekleriydi. Şu anda aklımda olan seans süresince, hasta (büyük olasılıkla, beşinci örneğime, yani "olasılık bulutları" örneğime ilişkin olarak verdiğim nedenlere benzer nedenlerle) şöyle bir izlenime kapılmıştı: Duyguları öyle hızlı boşaltıp kendimden dışarı atıyordum ki, değişemiyorlardı, tam tersine daha da acı veriyorlardı.

Çözümlemenin, örneklerime temel olan dönemden daha önceki bir döneminde yer alan çağrışımlar, hastanın coşkularının gitgide daha da yoğunlaştığını göstermişti. Bu durum, kendi kişiliğinin bölümlerini kabul etmeyişim olarak gördüğü şeyden kaynaklanıyordu. Giderek artan bir umutsuzluk ve şiddetle, zorla içime sokmaya çalışıyordu bunları. Çözümlemenin kendi bağlamından yalıtıldığında, davranışı ilkel bir saldırganlığın dışavurumu olarak kabul edilebilirdi. Yansıtmalı özdeşleşme fantazmları şiddetlendikçe, o denli de ürküp korkuyordu benden. Böylesi bir davranışın uyarılmamış bir saldırganlığı dile getirdiği seanslar da oldu, ama bu diziyi aktarmamın nedeni, bunlar sayesinde hastayı yepyeni bir açıdan görebilmiş olmamızdır: savunmaya dayalı bir düşmanlık konumu olarak duyumsadığı şeye tepki olarak şiddete başvurmuştu. Yaşadığım çözümleme sonunda, son derece ilkel bir duruma tanık olduğum duygusuna kapıldım. Küçük bir çocukken, hastanın, bebeğin coşkusal anlatımlarına özenle karşılık veren bir anneye sahip olduğu sanısına kapıldım. Annenin, baştan aşağı özenle verdiği bu yanıt, sabırsız birşeye de, "çocuğun ne istediğini bilmiyorum" gibi birşeye de yer vermiyor değildi. Çocuğun ne istediğini anlamak için, annenin, süt çocuğunun ağlayışlarının, anneyi yanıbaşında istemeden daha öte bir anlama sahip olduğunu hesaba katması gerektiği sonucunu çıkardım bundan. Süt çocuğu açısından bakıldığında, anne çocuğun ölmekte olup olmadığı kaygısını kendi içinden edinmeli ve bu kaygıyı yaşayabilmeliydi. İşte, çocuk bu kaygıyı barındıramıyordu kendinde. Kişiliğinin söz konusu kaygıyı barındıran bölümü yanında, bu kaygıyı da kendinden kopartıp, anneye yansıtmaya çalışıyordu. Anlayışlı bir anne, dehşete kapılsa da (yansıtmalı özdeşleşmeyle yapmaya çalıştığı da buydu bebeğin) görünürde dengeli kalmayı başarabilir. Bu hastanın başında,işte böylesi duygular yaşamaya katlanamayan bir anne vardı; annesinin gösterdiği tepki ya bu duyguların kendi içine girmesini yasaklamak ya da bebeğin duygularının içe-atımı sonunda ortaya çıkan bunaltının kollarına düşmekti. İkinci tür tepkinin pek ender gerçekleştiği düşüncesindeyim: yasaklamak, egemen olan tepkiydi.

Yaptığım bu kurgu pekçok kişiye iyiden iyiye düş ürünü gelebilir; bence zorlama değil, üstelik ilk anılarımızın aydınlatılması yerine aktarımla gereğinden çok ilgilendiğimi söyleyip karşı çıkacak olanlara yanıt vermekten de geri kalmıyor.

Çözümleme sırasında, karmaşık bir durum gözlemlenebilir pekâla. Hasta, kendine o zamana dek yoksun kaldığı, düş kırıklığı yaşamasına yol açan bir fırsatın verildiğini duyumsar; yaşadığı yoksunluğun yürek paralayıcı kimliği, çözümleme nedeniyle, daha da keskinleşir; aynı şekilde, yoksun kalmaya beslediği öç alma duyguları da iyice keskinleşir. Kendisine verilen fırsat nedeniyle beslediği minnet duygusu ise, hastanın kendini anlatmasına olanak veren biricik iletişim aracını (hasta böyle sanmaktadır) anlamayan ve bu aracı kullanmasına izin vermeyen çözümlemeciye duyduğu düşmanlık ile birarada yaşar. Demek ki, hastayla çözümlemeci, ya da süt çocuğuyla meme arasındaki bağ bir yansıtmalı özdeşleşme düzeneği. Bu bağa yönelik yıkıcı saldırılar ise, hastanın ya da süt çocuğunun dışındaki bir kaynaktan gelmekte, yani çözümlemeciden ya da memeden. Bunun sonucu ise, hastanın aşırı ölçüde bir yansıtmalı özdeşleşmeye girişmesi ve hastanın gelişim süreçlerinin bozulmasıdır.

Hastanın yaşadığı bozukluğun nedeni, bu deneyimdir, demiyorum; bu bozukluk, süt çocuğunun doğuştan gelen yatkınlığından gelmektedir büyük ölçüde; bunu da, "Kişiliğin psikotik yanı ile psikotik olmayan yanının birbirinden ayrılması" başlıklı, daha önce de değindiğim yazımda betimlemiştim. Ne var ki, psikotik kişiliğin oluşumunda çevre etkeninin en önemli yanının bu olduğu düşüncesindeyim.

Bu sonucu, hastanın gelişimi açısından ele almadan önce, doğuştan gelen özelliklere ve bu özelliklerin, süt çocuğunun kendini memeye bağlayan herşeye karşı geliştirdiği saldırıların , yani ilksel saldırganlık ve imrenmenin oluşumuna nasıl katkıda bulunduğuna değineceğim. Anne daha önceleri değindiğim türden bir algılayamama örneği oluştururs a, bu saldırılar daha da ağırlaşır; öte yandan, anne süt çocuğunun duygularını içe-atar da, dengeli de kalabilirse, söz konusu saldırılar, ortadan kalkmasalar bile, daha hafif atlatılırlar [7]; saldırılar gene de ağırdır, çünkü süt çocuğunun duygularını paylaşsa bile, sakin kalabilen anne karşısında psikotik süt çocuğu nefret ve imrenmeyle dolup dolup taşmaktadır. Kendisiyle birlikte herşeye katlanmamı zorunlu kılan, ama bunu en ufak bir çöküntüye uğramaksızın yapabildiğimi duyumsayınca nefretle dolan bir hasta açıkça kanıtlamıştı bu görüşümü. şimdi de, bağa karşı girişilen yıkıcı saldırıların bambaşka bir yüzüyle karşı karşıyayız; burda bağ, çözümlemecinin hastanın yansıtmalı özdeşleşmesini içe-atma yeterliği olarak tanımlanmıştır. Demek ki, bağa karşı girişilen saldırılar, çözümlemecinin ve de kökensel açıdan bakıldığında, annenin zihninin sakinliğine karşı girişilen saldırılardır. İçe-atım yeterliği, hastanın duyduğu nefret ve beslediği imrenme nedeniyle, hastanın *psyche*`sini yiyip bitiren gözü doymazlığa dönüşmüştür; aynı şekilde, zihnin sakinliği de, düşmanca bir kayıtsızlık olup çıkar. Bu aşamada, hastanın acting-out`lara, suç nitelikli edimlere, intihar tehditlerine başvurması (öylesine imrendiği zihinsel sakinliği yerle bir etmek için) sonunda, çözümleme sorunları çıkar ortaya.

Çıkarsamalar

Şimdiye kadar saptadığımız başlıca özellikleri derleyip toparlarsak, bozukluğun çifte kökene sahip olduğunu görürüz. Bir yanda, hastanın aşırı ölçüde yıkıcılığa, nefrete ve imrenmeye doğuştan gelen bir yatkınlığı vardı; bir yanda da, hastaya, olsa olsa, yansıtmalı özdeşleşme ve ayrışma düzeneklerini kullanmayı yasaklayan çevre vardı. Kimi zaman, hasta ile çevre arasındaki, ya da hastanın kişiliğinin çeşitli yanları arasındaki ba-

ğa karşı girişilen yıkıcı saldırılar hastadan kaynaklanır; kimi zaman da, her ne kadar böyle bir durumda da, psikotik hastalar söz konusu olduğunda da, anne tek başına kaynak oluşturmazsa da, anneden kaynaklanır. Karışıklıklar yaşamla aynı anda başlar. Hastanın yüzyüze kaldığı sorun şudur: hangi nesnelerin bilincindedir? İster içsel ister dışsal olsunlar, bunlar dışlayıcı değilse de egemen biçimde, kısmi nesnelerdir, bunlara biçimbilimsel yapılar değil de işlevler adını vermemiz gerekir. Hastanın düşüncesinin somut nesnelere yönelmesi, dolayısıyla, çözümlemecinin zihninde, hastayı asıl ilgilendiren şeyin, somut nesnenin doğası olduğu izlenimini uyandırmayı amaçlaması sonunda karanlıkta kalmıştır bu da. Öte yandan, hasta merakını uyandıran işlevlerin doğasını keşfetmek için yansıtmalı özdeşleşmeden yararlanır. Hastanın, kişiliğinin barındıramayacağı kadar güçlü olan kendi duyguları ise, işte bu işlevler arasında yer alır. Yansıtmalı özdeşleşme sayesinde hasta, kendi içinde barındırabilecek kadar güçlü bir kişilik çerçevesinde kendi duygularını keşfeder. Bu düzeneği kullanamama (ya anne süt çocuğunun duygularının mutemedi olmayı kabul etmediği için ya da hasta, duyduğu nefret ve imrenme nedeniyle annesinin bu işlevi yerine getirmesine izin vermediği için) sonunda, meme ile süt çocuğu arasındaki bağ parçalanır, bunun sonunda da, tüm çıraklık yaşantısının yazgısını belirleyen merak dürtüsü ciddi bir düzensizliğe kapılır. Böylelikle, gelişimin ciddi biçimde durması için yol da açılmış olur. Üstelik, süt çocuğunun, iyiden iyiye güçlü coşkularını çekip çevirebilmek için hemen ulaşabileceği başlıca yöntemi kullanamaması nedeniyle de coşkusal yaşamın sürdürülmesi (ne olursa olsun, son derece ciddi bir sorundur bu) burda artık iyice hoşgörülemeyecek bir şey olup çıkar. Nefretin kendisi de aralarında olmak üzere, tüm coşkulara karşı ve bunları dürten dış gerçekliğe karşı yönelir nefret duyguları. Coşkulardan nefret etmekle yaşamdan nefret etmeyi tek bir adım ayırır birbirinden. Başka bir yerde gösterdiğim gibi [1], işte bu nefret duyu izlenimleri ile bilinç arasındaki bağı oluşturan tohum durumundaki düşünce de dahil olmak üzere, tüm algılama aygıtının yansıtmalı özdeşleşmesine başvurulmasına yol açar. Ölüm içgüdüleri egemen olduğunda gözlemlenen yansıtmalı özdeşleşmede aşırıya kaçma eğilimi de böylece güçlenmiş olur.

Üstben

Üstben`in erken gelişimi işte böyle bir zihinsel işleyiş sonunda ve bu biçimde gerçekleşir. Daha önce söylediğim gibi, süt çocuğu ile meme arasındaki bağ, yansıtmalı özdeşleşme ile yansıtmalı özdeşleşmeleri içe-atma yetisine bağlıdır. İçe-atım olanaksızlığı sonunda dış nesne, yönteme (yani, yansıtmalı özdeşleşme) ve meraka içkin biçimde düşman dış nesnenin ortaya çıkmasına neden olur; süt çocuğu işte bu yöntem sayesinde merakını gidermeye çabalar. Meme temelde anlaşılabilir birşey olarak duyumsanmış olsa bile, süt çocuğunu nefret ve imrenmesi tarafından bir nesneye dönüştürülmüştür, öyle ki, bu nesnenin yiyip yok edici gözü doymazlığının tek hedefi, süt çocuğunun yansıtmalı özdeşleşmelerini, sonuçta yıkıp parçalamak için, içe-atmaktır. Hastanın, çözümlemecinin hastayı anlayarak çıldırtmaya çabaladığını sandığı durumda işte bunları görürüz. Sonuçta ortaya bir nesne çıkar, öyle ki bu nesne hastanın içine yerleştiğinde, Ben`i yok eden, ağırbaşlı bir Üstben görevi yerine getirir. Bu betimleme, tümel bir nesneyi varsaydığı için, şizo-paranoid konumdaki her nesneye uygun düşmez. Bu tümel nesnenin içerdiği gözdağı psikotiğin, Melanie Klein ve daha başka yazarlar tarafından [8] betimlenmiş , çöküntü konumu ve bu konuma eşlik eden gelişimleri göğüslemedeki yetersizliğine katkıda bulunur. şizo-paranoid aşamada tuhaf nesneler egemendir; bunlar, "Kişiliğin psikotik yanı ile psikotik olmayan yanının biribirinden ayrılması" [1] başlıklı yazımda betimlediğim zulmedici Üstben`in kim öğelerinden oluşmuştur.

Gelişimin durması

Tüm çıraklık döneminin bağımlı olduğu merak dürtüsünün yaşadığı bozukluk ve merak dürtüsünün kendini dile getirme düzeneğini kullanamaması sonunda normal gelişim olanaksızlaşır. Çözümleme uygun biçimde gelişiyorsa, başka bir yan daha çıkar ortaya; üstünde biraz düşünülmüş bir dille "neden?" sorusuyla kendilerini duyuran sorunlar, formüle edilemezler. Hasta sanki hiçbir nedene değer vermiyor gibidir; korkunç psişik durumlar yaşamaktan yakınır, ama bir yandan da bu korkunç psişik durumları uyarmak amacıyla iyiden iyiye hesaplanmış davranış biçimlerinde de ayak direr. Bunun sonunda, uygun bir malzemeyle karşı karşıya kaldığımızda, hastaya, duyduklarını duymakla eline hiçbir şey geçmeyeceğini göstermek gerekir. Hastanın merakının sınırlarının ortaya çıkarılması sonunda, çok daha uçsuz bucaksız bir merak alanı geliştiği gibi, nedenlerle de ilgilenilmeye başlanır. Buna bağlı olarak da, davranışta bir değişiklik yaşanır; zaten böyle bir değişiklik olmasa hastanın sıkıntısı daha da sürüp gider.

Sonuçlar

Bu yazının vardığı başlıca sonuçlar, hastanın psyche`sinin, en ilkel sanatlar ve sözlü iletişim biçimlerinden (daha önce belirttiğim gibi, normal diyebileceğimiz bir yansıtmalı özdeşleşme) en üst düzeydekilerine varıncaya dek, hangisi olursa olsun, tüm bağlara karşı dikilen (ve de parçalayan) bir iç nesneye yer verdiği zihinsel durumla ilgilidir.

Bu durumda, coşkuya nefret duyulur; coşku, olgunlaşmamış psyche tarafından barındırılamayacak kadar güçlü biçimde duyumsanmıştır; hastaya göre, coşku nesneleri birbirine bağlar ve kendisi olmayan nesnelere, bu nedenle de ilkel narsisizmin karşısına dikilen nesnelere bir gerçeklik kazandırır.

Kökensel durumda, coşkunun zararlı gücünü içe-atmayı, kapsamayı ve değişikliğe uğratmayı yadsıyan bir dış göğüs olan dış nesne, paradoksal olarak, Ben`in gücü karşısında, saldırdığı coşkuların gücünü yoğunlaştırır gibi duyumsanmaktadır. Coşkunun bağ yaratıcı işlevine karşı girişilen bu saldırılar, kişiliğin psikotik yanında, nerdeyse matematiksel diyebileceğimiz, mantıksal görünüşe sahip olmakla birlikte, coşkusal düzlemde hiçbir zaman us yoluyla ele alınamayacak bağların aşırı ölçüde gelişmesine yol açarlar. Sonuçta, ayakta kalabilen bağlar da sapkın, acımasız ve kısır olup çıkarlar.

Daha sonraları içselleştirilmiş dış nesneyi, doğasını ve içselleştirildikten sonra da, psyche bağrındaki iletişim yöntemlerini ve çevreyi nasıl etkilediğini incelemek gerekecek.

Çeviren: Alp Tümertekin

Kaynakça

[1] BION, W. R. (1957) *The Differentiation of the Psychotic from the Non-psychotic Part of the Personality*, *Int. Journ. of Psycho-Anal.*, vol. 38, 3-4. Fransızca çevirisi: *Nouvelle Revue de psychanalyse*, 1974, no: 10.

[2] BION, W. R. (1957), *On Arrogance*, *In Second Thoughts*, Heinemann, 1967.

[3] KLEIN, M. (1934), *Early Stages of the Oedipus Conflict*, Fransızca çevirisi: *Essais de psychanalyse*, Payot, 1967.

[4] KLEIN, M. (1934), *A Contribution to the Psychogenesis of Manic-Depressive States*, Fransızca çevirisi: *Essais de psychanalyse*, Payot, 1967.

[5] KLEIN, M. (1946), *Notes on Some Schizoid Mecanisms*, Fransızca çevirisi: *Développements de la psychanalyse*, P.U.F., 1966.

[6] KLEIN, M. (1948). *The Theory of Anxiety and Guilt*, *In Journ of Psycho-Anal.*, vol. 29. Fransızca çevirisi: *Devéloppements de la psychanalyse*, P.U.F., 1966.

[7] KLEIN, M. (1957), *Enuy and Gratitude*, chap. II. (Tavistock Publications, 1957.) Gallimard, 1968.

[8] SEGAL, H. (1950), *Some Aspects of the Analysis of a Schizophrenic*, *Int. Journ of. Pyscho-Anal.*, *vol.* 31, no: 4.

Freud'un muayenehanesindeki ünlü divanı.

Pratisyen Hekime Psikoterapi Üstüne Öneriler

Mihaly Balint

Sunuş[*]

Michelle Moreau Ricaud[**]

Balint'in fransızca yayımlanmamış olan ve burada çevirdiğimiz bu makalesi bilimsel ve tarihsel bağlamı içinde ele alınmalıdır. Mihaly Balint bu makaleyi Budapeşte'de 1926'da, 30 yaşındayken, kendisini bütünüyle psikanaliz çalışmalarına adadığı bir dönemde yazmıştır.

Daha önce farklı disiplinlerde yetişmiş ve çalışmıştı: Tıp (1920'de Budapeşte'de doktora), kimya ve biyokimya (1924'de Berlin'de bilim doktorası). Psikanalist formasyonuna gelince, Berlin Polikliniği'nde iki yıl Hanns Sachs'la eğitim analizi yaptıktan sonra, 1924'den 1926'ya kadar Budapeşte'de Sandor Ferenczi'yle ikinci bir analiz yapmıştır.

Balint Berlin'de geçirdiği dört yıl içinde, bir yandan laboratuvarlarda çalışırken (I.G. Farben laboratuvarında ilaç testlerini yaptı ve 1931'de tümörler üstüne yaptığı araştırmalarla Nobel Ödülü'nü kazanan hekim ve fizyolojist Dr. Otto Warburg'la çalıştı) bir yandan da kural olduğu üzere bir analistin nezaretinde ilk analiz uygulamalarına başladı. Aynı zamanda da "kendisine organik rahatsızlıklarda psikoterapiyi deneme" izni veren Profesör His ve Profesör Zondek'in yanında Charité Hastanesi'nde çalışmıştır. Balint böylelikle astım, mide ülseri, aşırı şişmanlık gibi

[*] M. Moreau- Ricaud'nun fransızca basım için yazdığı sunuş yazısı.

[**] Psikanalist, Dördüncü gruba bağlı (Quatréme Groupe-OPLF).

hastalıklardan yakınan hastaları tedavi etme olanağı bulmuş ve iki yıl sonra Berlin'de yayımlanan "Psikanaliz ve Klinik Hekimlik" adlı ilk makalesinde bu çalışmalarıyla ilgili bilgiler vermiştir. Balint psikosomatik tıp alanında yaptığı bu psikoterapik çalışmayı Budapeşte'ye dönüşünde yeniden uygulama alanına koymak istemiştir. Ancak Prof. Korany'nin servisinde, başarılı olamaz. Sonra maddi koşullar bu öncü çalışmayı çok zorlaştırınca, kendi deyimiyle "savaşım"ı geçici olarak durdurmayı yeğleyinceye kadar profesör L. Friedrich'in yanında gastroentereloji bölümünde çalışmıştır.

Ama onun tıp, hekimler ve hastalarla ilgili bilgileri ailesinden gelmektedir: Budapeşte'deki yahudi mahallesinin çok tutulan bir pratisyen hekimi olan Dr. Bergsmann'ın oğlu olan Mihaly Balint henüz öğrenciyken babası tarafından zaman zaman hasta ziyaretlerine götürülüyordu.

Bu metnin en ilginç yanı her şeyden önce Balint'in düşüncelerinin gelişiminin bir "arşiv"i niteliğini taşımasıdır: gerçekten de Balint'in bu konuyla ilgili olarak yayımlanan ilk metnidir bu; ayrıca psikanalitik kavramların gündelik tıbba uygulanması konusunda ilginç (ve oldukça inandırıcı) bir denemedir. Hastalığın, birincil ve ikincil kazançları, (psikolojik) gerilime aktarım ve sağladığı tedavi; aile hekimliği denilen özel tedavi dalında uygulanan yeni düşünce ve kuramlara- ruhçözümü uygulamalarının basit bulma kavramlarına-karşı direnme. Ve Balint'in benimsemiş olduğu farklı hekimlik türleri de ana çizgileriyle belirtilmiştir hiç kuşkusuz!

Aynı zamanda şunu da belirtelim ki 1926 Viyana'da Reik davası yılı ve Freud'un psikanalizin hekimler dışında da kullanılmasını savunmak için seferber olduğu yıldır. Ayrıca Macar Psikanaliz Derneği üyesi olan Balint analize Hocası Ferenczi'den de fazla formasyon taraflısı bir tavır almış, buna karşılık hocası Ferenczi aynı yıl Macaristan'dan ayrılarak ABD'ye (New York) gitmiş ve burada sekiz ay süreyle özellikle hekim olmayan analistlerin eğitimi alanında çalışmıştır. Balint bu dönemde Budapeşte'de, hekimlere bir seminer vermiştir; metni burada yayımlanan bu seminer hiç kuşkusuz bir bildiri niteliği taşır ve hedefi olağan, gündelik hekimlik uygulamasında psikoterapiden yararlanma olanaklarının araştırılmasıdır. Daha sonraları bildiğimiz gelişmeyi gösteren hasta-hekim ilişkisi sorunsalına bu makalede değinilmektedir. Günümüzde bu düşüncenin getirdikleri yeniden canlanmıştır: bazı Avrupa üniversitelerinde tıp eğitimine alınan psikoterapi bazı gurupların istediği gibi bir "tıbbi girişim" mi olacaktır?

Ne olursa olsun, Balint, 1926 yılında, formasyonuyla, psikanalize en çok direnenlerin; yani hekimlerin, bu disipline alıştırılmalarını Ferenczi'den devralan en önemli psikanalist değil midir?

* * *

Tıp alanında yeni bir kuram getirildiğinde, bu kuramın hiçbir biçimde yeni olmadığının ve söz konusu kuramı ilgili herkesin uzun süreden beri, farkında olmaksızın izlemiş olduğunun gösterilmesi gerekli gibi gözükmektedir. Oysa bu görüş birçok bilim adamı tarafından desteklenen, 'bir sonuca ancak kuramdan kaynaklanan nesnel buluşların temelinde varılabilir' görüşüyle çelişkilidir. Nesnel bir biçimde çözümlenebilen bir tartışmada öznel değerlendirmelere niçin gereksinim duyulsun? Bu özel sürece, yenilikten ve alışılmamış olandan korkmanın neden olduğu açıktır. Bütünüyle biçimsel olan bu yeni kuram getirme yöntemi, okuyucunun böylelikle yeni ilke karşısındaki tiksinti ve korkusunu aşmasını sağlar: Onun korkusu üstünde tedavi edici bir etkinliği vardır. Doğal olarak, psikoterapi üstüne bir yazı da aynı girişimin yolunu izleyebilecek ve böylelikle de yöntemin sonucunu gösterecekti.

Her çeşit tıbbi eylemin kaçınılmaz bir biçimde ruhsal bir çaba içerdiğini söylemek hiç de yeni bir buluş değildir ve bunu bazı örneklerle kanıtlamak isterim.

Bu konuyla ilgili olarak en belirgin örnek (hastanelerde yapılan) büyük vizittir. Çünkü bu durumda hiçbir hekimde bir psikoterapiye katıldığı izlenimi uyanmaz. Ünlü hekimler bitmek tükenmek bilmeyen tartışmalardan sonra hasta başında toplanırlar. Hastayı peşpeşe muyane ederler ve daha sonra aralarında tartışmaya devam etmek için bir odaya kapanırlar; hasta başka bir odada kaygı içinde beklerken "kendisiyle ilgili bir karar verirler". Bir süre sonra bütün hekimler yeniden hastanın yanına gelirler ve içlerinden biri kararı açıklar hastaya.

Bu hekimlerin tavrı, gizem ve görkem, özellikle basit insanlar üzerinde olağanüstü etkili olabilir. Zaten birçoğumuz da yüreğimizin derinliklerinde tüm yaşamımız boyunca basit insanlar olarak kalmışızdır. Böyle durumlarda, hastanın durumunun, ilaç etkisini göstermeden bile düzeldiği görülebilir.

Bu durum, aynı biçimde, çok sık rastlanan bir olguyu, o kadar ağır olmayan bazı hastalıkların, hastanelerde yapılan tedaviye dışardakinden daha duyarlı oldukları olgusunu açıklar. Bununla birlikte kimileri de tıbbi muayeninin gizemli havasıyla ve Profesörün, hizmetindeki "beyazlar giymiş insanları" peşine takarak dolaşmasıyla alay ederler. Kimileri her türlü otoriteye karşıdırlar ve bu gibi durumlarda, anlaşılacağı gibi iyileştirici ve yararlı etki gerçekleşmeyecektir.

Eğer bunu anlarsak, tüm istemdışı ve bilinçdışı olarak yapılan psikoterapinin ilk eksiğini de buluruz: o da bireysel bir çalışmaya olanak vermemesidir. Karakterleri, alışkanlıkları, huy ve mizaçları dikkate almadan herkese aynı muameleyi yapar. Bu yöntemin sonucu hekimlerin hastaları tarafından terk edilmesidir. Hekimlerin üslubundan hoşnut olmayan hastalar başka hekim arayacaklardır. Böylece her hekim, üslubunun benimsendiği ve etkili olduğu belli bir "müşteri toplululuğu" kazanmış olur. Hekimler bu nedenle kendilerininkilerin dışında başka muayene stratejileri de olabileceğini düşünemezler. "Asık suratlı" hekim her hastası karşısında çabuktur; "ikna edici" hekim, ilke olarak her hastaya aynı biçimde iyi davranır; "bilgiç" hekim bilimsel bir terminoloji kullanır; kimi hekimler "olguların" tanınmasına önem verir; kimileriyse "güven verici" dir vb. Hastasına göre uygulandıkları taktirde bu yaklaşımların tümü de yararlı olabilir. Bu tedavinin başarısı psikolojik bir sorgulamayı ortaya çıkarmasıdır.

Niçin bir hasta sarsılmaktan hoşlanırken, bir diğeri ikna edilmeyi bekliyor vb.; falanca hasta niçin şu ya da bu hekimle iyileşmeye daha yatkın; hasta, hekim ancak uygun davranış tonunu yakaladığı takdirde mi iyileşebilir? Bu soruya şimdilik yanıt veremiyoruz, ama yakında verebileceğiz bu yanıtı. Bununla birlikte bugünkü görüş ve düşüncelerin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini görebiliriz. Klinik uygulama bize hekimin amacının doğru teşhis koymak ve uygun tedaviyi uygulamak olduğunu gösterir. Bununla birlikte gene açıkça görülmüştür ki doğru tedavi yöntemi bazı hekimlerce uygulandığında başarısız kalırken, bazı hekimler tarafından uygulandığında etkili olmaktadır. Öyleyse teşhis ve tedavinin dışında gereksinim duyulan başka bir şey de bulunmalıdır ki, işte o uygun ruhsal etkidir.

Her hasta hekiminden bir rol oynamasını ister; iyi hekim bunu içgüdüsüyle hemen hisseder ve bu rolü oynayabileceğini belli eder. Gereğinde hastanın yüreğine su serper, gerektiğinde otoriter gözükür, ya da herşeyi içine atan bir hastanın düşüncelerini sezgi yoluyla kavrayabilir vb. Kendisini bütün bu değişikliklere uyarlayamayan hekimler için şöyle bir yargıda bulunulur: "Gerçekten çok bilgili ama iyi bir hekim değil".

Tıp, günümüze kadar, bu çok önemli olgulara gerçekten el atmamıştır. Bunun iki nedeni vardır: Birincisine yukarda değindim; hastanın farklı hekimlerle uyum sağlarken yaptığı tercih sonucu hekim "kendi kendisi olarak" kalabilir ve ender görülen başarısız

tedavi girişimlerini gözden geçirmeye kendini zorlamaz. İkincisi o kadar açık değildir, çünkü bir rol oynamak hastanın isteğine bağlı olabilir. Kişilik, ruhbilim için, yakın zamanlara kadar neredeyse tamamen "bilinmeyen bir alan" dı, çünkü psikolojik ilgi ruhun bilinen bölümünde yoğunlaşmaktaydı. Kişiliğin doğuştan mı geldiği yoksa çevrenin etkisiyle mi oluştuğu sorunu uzun süre tartışıldı; ama kişiliği oluşturan unsurlardan bazıları iyi kavranamadı çünkü bunlar bilincin dışında gelişirler.

Her halükarda, psikanaliz bilinçli ruhun sınırında durmaz, çünkü psikanaliz için bilinçlilik bazı ruhsal olgularda var olan (ya da var olmayan) niteliklerden yalnızca biridir.

Bu varsayım yeni değildir. Freud kişiliği oluşturan unsurların kendilerine özgü hikâyeleri olduğunu kanıtlayan bilinçdışını araştırmak için yeni bir yöntem ortaya koymuştur. Bir yandan bireyin yaşamsal içgüdüsünün güçleri önemli bir rol oynarlar, ve öte yandan da çevre, özellikle de eğitim, bireyin kişiliğinin oluşmasında gene önemli bir rol oynar. Bu gelişme şu şekilde olur: Bazı itkiler çevre tarafından desteklenir, bazıları yasaklanır, bazılarına da ancak belli koşullarda izin verilir. Çocuk bazı durumlarda ödüllendirilirken, bazı durumlarda cezalandırılır. Her iki durum da çocuk üstünde önemli etki yapar, belleğinde bir iz bırakır: "eğer şunu yaparsan, senin için iyi olur"; başkasının gücü, güçlü ve çocuğun gözünde doğrulanmış bir isteğin tamamlanamamış, yarım kalmış olmasından kaynaklanır. Böylece, kişinin, kafasında belli bir davranış biçimini koruması ve farkında olmadan buna göre yaşamayı seçmiş olması anlaşılabilir. Başlangıçta yaşanan o hoş ve keyifli durumu yeniden yaratmaya çalışmak ya da daha önce karşılaşılan bir adaletsizlikten intikam almak ve bu olayın telafisini elde etmeye çalışmak söz konusu olabilir.

Hepimiz hastalandığımızda çocuklaşırız. Bu durum yetişkinlerin, başkalarının, özellikle de hemşirelerin kendilerine küçük çocuklara davranır gibi davranmalarına müsaade etmelerinin nedenini açıklar. Onlara bebek besinleri verilir, çocuklara hitabedilir gibi hitabedilir: "Birazcık için, ağzınıza birkaç yudum alın çalkalayın", ve ana babanın yaptığı gibi çoğul biçim kullanılır: "Kalkacağız", "Bugün ne kadar usluyduk!". Hekimle ilişkide de bu çocuksu davranışların yeniden ortaya çıktığı görülür.

Bu temel süreçler ilk kez Freud tarafından gözlemlenmiş ve açıklanmıştır. Freud bu olguyu aktarım *(Affektübertragung)* olarak adlandırmıştır: yani başka bir ortama ait olan duygular hekimle olan ilişkiye aktarılmıştır.

Oysa, insanların hepsi aynı değildir. O halde, nasıl oluyor da aynı hekim, toplumsal konum ve kültür açısından birbirlerinden bu kadar farklı insanların tedavisinden başarılı sonuçlar alabilmeyi başarıyor? Ya da, bu yeni tekniğin, psikanalizin terimlerini kullanarak söylersek, birbirlerinden bu kadar farklı insanlar hekimleriyle niçin aynı aktarımsal ilişkiye giriyorlar? Aktarım üslubunun çocukluk deneyimleriyle belirlenmiş olduğunu gördük: Çocuğun duygusal yaşamı yetişkininki kadar karmaşık değildir. Dolayısıyla bu (davranış) türlerinin kişilerin, farkedilmesine izin verdiklerinden çok daha fazla birbirlerine benzedikleri açıktır. Daha ileri gidelim. Tedavi iki çeşide ayrılabilir (ilk kez hipnozla ilgili olarak Ferenczi'nin işaret etmiş olduğu gibi): bunlardan birinin kesin, tartışma götürmeyen belirgin özelliği güçtür: hastaya kendinizi zorla kabul ettirirsiniz ve emirler verirsiniz; öbür yolun özelliği ise kibarlık, şefkat, ikna, güç ve destek olma vb...'dir.

Hastanın çocukluk anıları nedeniyle, birinci türe giren hekim kendinden emin babayı çağrıştırırken, ikinci türe giren hekim şefkatli anneyi çağrıştırır. Hepimizin sertlik ve şefkatle ilgili deneyimlerimiz vardır ve bunların anılarını taşırız: çocukluğunda ana ya da babasını kaybetmiş olan birinin yakınında bile kendisine sert ya da şefkatli davra-

nan biri olmuştur. Üstelik doğumdan sonraki yaşamımızın ilk dönemleri sırasında bu iki kişilikten en az biriyle yakınlaşmışızdır. Bu deneyimlerin bizi çok güçlü bir biçimde etkilediği açıktır ve herkeste ana babasından kaynaklanan duygularını "üst" bir kişiye aktarma eğilimi vardır, hekim bu rolü sıklıkla üstlenir, ve ilişkisini bu modele göre yürütür. Böylece aktarım çok ilkel ve çoğu zaman tıpatıp birbirinin aynı olan bu düzenlere göre gerçekleşir.

Gündelik uygulama tümüyle bilinçdışı ama gerçekten hissedilmiş olan bu aktarımsal ilişkilerin tedavi edici etkisini kanıtlayan bu tür olaylarla doludur. Bunlar çok iyi bilinir ve sadece birkaç örnek vermek yeterlidir bu konuda. Deri altına enjekte edilen tuzlu bir solüsyon morfin kadar etkili olabilir; ciddi hastalıkları olan hastalar hekimlerini gördüklerinde daha iyi hissederler kendilerini; yeni tedavi yöntemleri başlangıçta çok iyi sonuçlar verir, sonra yeniliğin getirdiği psikolojik etki azaldığında tedavinin etki gücü azalır. Bazı tedavi biçimlerinin çoğu zaman değiştirilmeye ihtiyacı olduğu gerçeği de aynı biçimde açıklanır. Hastalar ilaçlara alıştıklarını söyleyerek doğrularlar bunu; ama çoğu zaman yeni bir tedavi yöntemi istemeleri o kadar çok sık yinelenir ki eskisine alışacak zamanı bulamazlar. Bu özellikle uyku ilaçları ve sinirleri yatıştırıcı ilaçlar için geçerlidir. İlaç laboratuvarları bunu bilirler ve hiçbir gerçek ihtiyaca cevap vermediği halde değişik adlarla yeni ilaçlar çıkarırlar piyasaya. Gerçekten de bazı preparatları birbirlerinden ayırmak mümkün değildir. Bununla birlikte daha önce sözünü ettiğimiz psikolojik etkileri nedeniyle olumlu bir etkisi de budur. Çok iyi bilinen *ut aliquid fecisse videatur* deyimi, hekimin kendisini bile şaşırtan, bilinmeden yapılan, ve çoğu zaman başarılı olabilen bir psikoterapiyi gizler. Tarihsel bir örnek verirsek: Skoda zatürrenin kendiliğinden iyileşebileceğini kanıtlamak istiyordu; hastalarına da "hiç ilaç almayacaksınız" demekten kaçınıyordu, ama böylece bunun kendi tedavi yöntemi olduğunu söyleyerek onlara damıtılmış su veriyordu. Böylece, kesinlikle yukarda anılan olumsuz psikolojik etkiden kaçınmış oluyordu.

Buraya kadar her tedavi yönteminin nesnel olanın ötesinde ruhsal bir parçası da olduğunu gördük. Aynı zamanda da bu unsuru ihmal etmenin, iyi bir tedavinin etkisini bozabileceğini de gördük. Hekim ve hasta arasında olumlu aktarımsal bir ilişki etkili bir tedavi için önemli bir koşuldur. Psikanaliz aktarımın anlamını ilk kez tanıyan ve onu bilimsel yöntemlerle yönlendiren tek bilim dalıdır. Bu nedenle işe önce psikanalizden söz etmekle başlamak doğru olur. Çünkü Freud'un çalışmaları bize ruhsal bir tedavi sırasında olup bitenleri göstermiştir. Psikanaliz bütün öteki tedavi yöntemlerinden iki özelliğiyle ayrılır: bunlardan biri bilinçdışının açıklanması ve buna bağlı olan ruhsal sürecin dinamik olarak anlaşılabilirliği, öbürüyse tedavi tasarısında aktarımdan bilinçli ve kalıcı bir şekilde yararlanmadır.

Ruhsal içeriklerin varlığı her an denenebilir; önce bilinçdışı olan durumlar bir süre sonra bilinçli durumlar olabilir. Sözgelimi hiç bir okuyucum Pythagoras'ın teoremini düşünmüyordu, ama şimdi ben onu andığımda, hemen "akla gelmektedir". Benzer ruhsal içerikler kolaylıkla bilince gelebilirler. Psikanaliz özellikle, bilinçli içeriklere dönüşümleri sırasında bir direncin ortaya çıktığı bilinçdışı içeriklerle ilgilenir. Bu gibi niyetlerin, deneyimlerin, duyguların vb. iki nedenle bastırılmış olduğu söylenir: Bunlar eskiden bilinçliydiler ve kabul edilemez oldukları için Benlik bunları ortadan kaldırdı. Bastırılmakla yoğunluklarından hiçbir şey yitirmemişlerdir ve bu yüzden ancak psikanalizle yapılabilen bastırılmış ruhsal içeriklerin incelenmesi bu bastırılmış istek deneyim vb.'lerinin kültürel nedenle eğitim tarafından hedeflenen biyolojik itkilerden kaynak aldıklarını göstermiştir. Benlik'den uzakta, bilinçdışında sürekli biçimde tutulurlar. İçgüdüsel

itkiler de aynı biçimde davranırlar, ancak burada amaç, "Benlik" için bilinçli olsa da kaynağı bilinçdışı kalır. Ancak psikanalizle yapılabilen bastırılmış ruhsal içeriklerin incelenmesi, bu bastırılmış istek, deneyim vb.lerin kültürel nedenlerle eğitim tarafından ketlenen biyolojik itkilerden kaynaklandıklarını göstermiştir. Bu saptama, bastırmanın öncelikle cinsel itkiler üzerinde yoğunlanmasını da açıklayabilir.

Psikolojik süreçlerin analitik olarak anlaşılması hastalık belirtilerinin yeni bir biçimde yorumlanmasına neden olur ve, bu çerçevede uyaranlar fizyolojisi model oluşturabilir. Freud'a göre belirti hastalığın özü değildir. Ona göre hastalık benimsenen Benlik ile (özellikle ahlaksal değerler, bilinç, idealizm vb...) ortaya çıkmak için mücadele veren bastırılmış itkiler arasındaki çatışmadan meydana gelir. Bu biçimde bastırılmış itki sürekli uyaran olarak etkinlik gösterir, büyüyen ve süreklilik gösteren bir gerilime neden olur ve sonunda hastalık belirtisi olanaklı ortaya çıkar. Sonuç olarak hastalık belirtisi bireyin sürekli bir uyarana karşı gerçek tepkisidir. Normal yollarla bundan kurtulabilecek gücü yoktur, bu tedavi girişimi de sonuçsuz kalır. O zaman gözlemin paradoksallığını anlamak kolaylaşır: En sıkıntı verici hastalık belirtisine bile çoğu zaman hastanın bilinçli bir biçimde hissettiği duygusal bir tatmin eşlik eder. İyileşmiş gibi görünüp yeniden başlayan hastalıklarda bunu açıkça görürüz. Hasta, krizden önce sinirli, tahrik olmuş ve endişeli bir haldedir, sıkıntı hisseder; krizden sonra gevşer, kendisini daha iyi hisseder ve dikkat çekici bir neşe içinde olduğu görülür.

Bu birincil duygusal tatmin dışında, hastalığın kendisi bir başka yarar da getirir hastaya. Yaşam için girilen mücadelede herkes olanaklarını kendi yararına kullanmaya çabalar. Hasta, sağlığı iyi durumda olan birisiyle karşılaştırıldığında kendisini her zaman haklı olarak kötü durumda hisseder; hayat stratejisinde de daha az titizlenir. Kısa sürede rahatsızlığının bazı "kazançlar" elde etmede mükemmel bir yol olduğunu anlar. Hastalık belirtisindeki birincil duygusal tatmine karşılık, bu yolla elde edilen bu kazanca "ikincil kazanç" denir. Hiç kuşkusuz birincil ve ikincil duygusal tatminler hasta için hemen hemen bilinçdışıdır. İyileşme gösteren hastanın belirtisi bu iki tür patolojik kazançtan vazgeçebilmesidir.

Ruhsal tedavi yöntemleri, hastayı bu kazançlardan vazgeçirmek için kullanılan yöntemlerin farklı olmasıyla birbirlerinden ayrılabilir. Psikanaliz, ben modeliyle, kabul edilmeyerek bastırılan itkiler arasındaki çatışmada bilinçli bir ruhsal durum geliştirmeye çalışır ve böylelikle de hastanın, çatışmayı daha yüksek bir düzeye taşımasını sağlar. Psikanalitik tedavi sırasında hekim ve hasta arasındaki ilişkide kişiliğin gelişimi sırasında çözümlenmemiş olan ya da çözümlenmesi tamamlanmamış olan her şey yeniden canlanır.

Bir kez daha Freud'un eğretilemesine başvurarak şunu söyleyebiliriz: Sorun hastanın peşine hayalet gibi yapışır ve bütün hayalet hikâyelerinde olduğu gibi bunlar yapmış oldukları kötü işlerin bedelini ödemediklerinden ya da uğramış oldukları haksızlıklar karşısında bir telafi sağlamak için ortaya çıkacaklardır. Bütün bu takıntılar hekimin yanında dile getirilir. O da, en saldırgan duygulanımların aktarıldığı, sonra da en sevecen, en yumuşak duyguların açıklandığı kişi olur. Doğal olarak analist, burada bir gölgeden başka bir şey olmadığını, bütün bu olayların kendisini kişisel olarak hedef almadığını bir an bile unutmaz, hastanın direncini ele alarak bu süreci düzenler. Hastada hangi kişi ve durumlara karşı veya onlar sayesinde bu duygulanımların ortaya çıktığını ve kuvvetlendiğini ve bazı ket vurucu şartlar nedeniyle çözümsüz kaldığını bulmaya çalışır ve bunu hastasına gösterir. Bu açıklamalar etkili olduğu takdirde, hayalet korkutucu olmaktan çıkan bir eski anı olarak kalır.

Hastanın durumunu, onun şartlarını daha elverişli hale getirerek düzeltmeye çalışan başka klinisyenler de vardır. Bu hekimlerin uyguladıkları yöntemlerin bir etkisi de olabilir: "Çok şey kazanacaksınız -hastalığınızı ya da daha doğrusu size verdiği duygusul tatmini bırakın!"

Bu yöntemler hastanın istediği ikincil kazancı kesinlikle sağlarlar. Bu yöntem günlük uygulamada hekimler tarafından, farkında olmadan sık sık kullanılırlar. Yatak istirahati, başkalarına hastayı "gözetmesi" ya da çevresinin iyileştirilmesi için verilen öğütler buna örnektirler. Hekim nezle olmuş birine çoğu zaman "bir gün yatakta kalıp, kendine bakmasını" salık verir. Verdiği öğüdün gerçek bir psikolojik tedavi olduğunun farkında olduğunu sanmıyorum: Ama hemen hemen tam anlamıyla psikolojik bir tedavidir bu. Hekim hastaya eğlenmesini, başka bir biçimde yaşamasını öğütlediğinde ya da rahatsızlığının pek önemli olmadığı konusunda hastayı rahatlatıp, ona güç verdiğinde daha bilinçli davranmaktadır. Hastanede tedavi en uygun tedavi biçimidir: bu yeni çevrede yaşamak için daha fazla çaba harcamak yoktur, çalışma, karı-koca kavgası, mesleki konumunu korumak için mücadele gibi kaygılar yoktur: onun her isteği karşılanır ve ihtiyaçları özenle giderilir.

Bu tür bir karşılıklı ilişki, ancak eğer hasta "kendisini daha iyi durumda hissederse", yani eğer hastalığın verdiği ruhsal tatmin çok önemli değilse, bir başka deyişle, eğer bir yandan "ben", unsurları çok fazla baskı altına alınmazsa ve öte yandan bundan sağlanan kazanç da yeterliyse başarılı olabilir. Bu durum, hastanedeki tedavinin yoksul insanlar söz konusu olduğunda şaşırtıcı biçimde olumlu etki yapmasını, buna karşılık varlıklı insanlarda bu tür bir iyileştirici etkiye ender rastlanmasını ve böylesi iyileştirici bir etkinin ancak ve ancak uzun süreli bir tedaviyle sağlanabilmesini açıklar. Aynı şekilde tedavinin başlangıcında sağlanan olumlu etki ve bu yöntemlerin etkilerinin gitgide azalması da anlaşılabilir. Hasta bütün bu iyi şeyleri ancak hastalandığında elde edebileceğini anlar. Oysa iyileşir iyileşmez bunlar kendisinden geri alınır. Duygusal planda bu anlamsızdır; ve hasta tekrar sıkıntılarına döner ve hastalık belirtisiyle yaşam koşullarının değiştirilmesinin yarattığı duygusal tatmine yeniden kavuşur.

İkinci guruba giren ruhsal tedaviler hasta için yararlıdır aslında ve böylelikle hastalıktan "bedel ödeyerek" kurtulmayı hedefler. Birinci guruba giren tedaviler de bir karşılıklı ilişki sunarlar, ama aktarımın duygusal tatminiyle "yetinmeyi" sunarlar. Bütün "telkin" yöntemleri bu kategoriye girer. En belirgin özelliklerinin hekimin "hastasını yüreklendirmesi" olduğu söylenebilir. "Bana inanınırsanız ve söylediklerimi yaparsanız, iyileşirsiniz." Bu guruba yalnızca bilinen tüm "telkin" yöntemleri değil, fiziksel tedavi yöntemlerinin ve sahte tedavilerin tümü ve, kısacası hekimin öngördüğü ve yukarda anılan önerilere dayanan her yöntem sokulabilir. Bu tedavi yöntemleri gerçek hekimlikten kolayca ayrılabilir. Dolaşım sistemi düzensizliklerinde verilen adrenalini ve yaş dönümlerinde ya da cinsel yetersizlik durumlarındaki hormon tedavisini düşünelim; ya da kırık bir kolun alçıya alınması (fiziksel tedavi) ve isterik bir felç durumu gösteren bir kolun galvanik ile tedavisi arasındaki farkı düşünelim. Birinci örnekte, hekimin hastayla çok konuşması gerekmemektedir; ötekilere gelince, tedavinin sonuçları hemen hemen tümüyle hekimin kişiliğine bağlıdır. Bu etkinin yukarıda anılan yüreklendirme gücü ve "Aufmachung"*la doğrudan ilişkisi vardır. Kimi zaman bir tedavi yönteminin mistik özellikleri "Aufmachung" olarak adlandırılabilir. Nörolog, termik ya da elektrikli bir alet kullanırken, mistik bilim ve "tüm modern teknik gelişmeler" birçok hastanenin broşürlerinde görülebileceği gibi açılma "Aufmachung" özellikleri taşır.

* Aufmachung: Bir malı düzenleme için etkin bir yere yerleştirme, kılık, kıyafet, süslenme.

Bu yeni terimlerde en önemli etkenin belki de bu terimlerdeki biricik etkenin hekim-hasta arasındaki aktarımsal ilişkiye dayandığını söyleyebiliriz. Araştırmalar hekimin bu ilişkiyi yapay bir biçimde yarattığını gösterebilir. Bu durum, sözgelimi hipnoz tedavisinde hekim ve hasta arasına aygıtların girmediği yalın ve basit durumlarda irdelenebilir. Bu yöntemlerden birinde, hasta rahat bir divana uzanır ve hekim kendisiyle monoton, ikna edici ve tatlı bir ses tonuyla konuşur, eliyle yüzüne ve kollarına dokunur ve "yatıştırarak" hastanın aktarımını sağlar.

Bir başka tedavi yöntemi ürkütme yoluyla hipnozdur: Hekim gözlerini, ciddi ve yoğun bir biçimde hastanın gözlerine diker; hastanın gözleri güçlü bir ışıkla kamaşır; hareket etmeye kalkışırsa, hipnozcu hastanın iradesini felce uğratmak istiyormuş gibi çıkışır kendisine. Böylelikle hekim, hastanın yaşamının başlanıgıcında en büyük etkisi olan kişinin rolünü üstlenir. Bu şekilde, hastanın kendisiyle çocuksu bir ilişkiye gireceğini düşünür, bir zamanlar ana babasının yapmış olduğu gibi hasta ona tam ve sınırsız bir güven içinde bakacaktır. Tedavi edici etki çocukluk dönemine geri dönüşe bağlıdır.

Bu biçimde hazırlanan hasta bütün telkin kuramlarının gerçek etkin gücü olan "ket vurma"yı kabul edebilecek duruma gelmiştir.

Ket vurma doğrudan bir emirle; (sözgelimi hipnotik telkin bu biçimde gerçekleşir), ya da daha yumuşak bir biçimde, bir cesaretlendirme, bir sözle v.b. ile sağlanabilir. Kilinik nöroloji bu bölüm içinde yer alır. Her iki durumda da, aktarımın, hekimin kişiliğine bağlı yoğunluğu oluşturur söz emir ya da iknayı, ve hekime dayanılmaz bir güç sağlar. Birçok durumda klinik, hastayı acı veren bir tedaviye razı olmak zorunda bırakarak bu süreci hızlandırır. Hastaya şunlar söylenir sanki: "eğer istenildiği gibi davranmazsanız, güçlü bir elektrik akımı altında tutularak cezalandırılacaksınız ve karanlıkta, demir parmaklıklar arkasında bir köşeye atılacaksınız; eğer sizden istendiği gibi rahat durursanız, iyi davranacağız size."

Bu düşünceleri psikanalitik terimlerle özetleyebiliriz: hasta ne kadar uzun süre aktarıma elverişli bir ruhsal tatminden yararlanırsa, hekime olan sevgisi nedeniyle bastırmasını güçlendirmeye hazırdır ve bunu o dereceye götürür ki semptomla, bastırılmış itkilerin bile geri dönüşünü engeller.

Böylece semptom ortadan kalkar; ama hasta bunun için üç kat bedel öder: Bastırılmış libido enerjisini yitirir, bastırmanın ürettiği enerjiyi yitirir ve böylelikle çözümlenmemiş aktarımda gizlenmiş enerjiyi çoğaltır. Bu kayıp, hipnozla tedavi edilen hastaların niçin o kadar tereddütlü, güçsüz ve ilgisiz olduklarını açıklar. Artan bu bastırma, doğal olarak büyük bir enerji ister, ve hasta buna ancak önemli bir aktarımın etkisi altında karşı durabilir. Bu nedenle telkin yöntemleri, bu güçlü aktarıma olanak sağlamak için, birtakım alışılmamış tekniklerin kullanımına indirgenemezler. Körükörüne inanç ve bu yakınlık ilişkisi, uygulanabilmelerinin olmazsa olmaz koşuludur.

Bu ilişki tedavinin başarıya ulaşmasından sonra yitip gitmez; aslında gücü artar. Sağlıklarına kavuşan hastalar herkese hekimlerinin ne kadar güçlü olduğunu çoğu zaman olduğu gibi durumları kötüleşmeye başlayıncaya kadar anlatırlar. O zaman tekrar hekimlerini görmeye giderler, ruhsal gerilemeyi yaşarken gerçek yaşam mücadelelerini unuturlar ve bir süre için kendilerini daha iyi hissederek evlerine dönerler. Telkin tedavilerinde hastalar için alışılmış bir sonuçtur bu. Bazı hastaların tek bir seansta iyileşebileceklerini inkâr etmiyorum ama istisnai bir durumdur bu. Bu tür tedavi, kolayca anlayabileceğimiz gibi bazı özellikleriyle birinci guruba dahilmiş gibi gözükür. Kronik hastalıkları olan hastalar telkine ve hastanede bir süre kalmaya alışırlar ve bunların bir çoğu tercih edilen bir yere ya da daha doğrusu tedaviyi sürdürmek için tercih ettikleri bir hekime hacca gider gibi giderler. Bu süreç –birkaç ay süren normal bir yaşam, birkaç ay-

lık tedavi– kimi zaman çok uzun, kimi zaman yaşam boyu süren sıkıntılara dayanma olanağı sağlar ama müthiş bir enerji, zaman ve para kaybına mal olur. Bu gibi durumlarda sürekli tedavi gitgide daha az başarılı olmaya başlar; birçok yinelemeden sonra, hastalığın direnci bir türlü kırılmaz, ve hasta, son bir ziyaretten sonra umutsuzluk içinde geri döner.

Tanı ve çok önemli bir sorun olan prognostik sorununu bilinçli olarak dışladım. Böyle yaptım çünkü her tıbbi etkinliğin ruhsal bir etkisi olduğu varsayımından hareket ettik. Burada pratik bir noktayı eklemek gerekiyor. İlk önce bütün doğrudan tedavi yöntemlerinin denenmesi gerekir ve ancak bu yöntemlerin başarısız olmasından sonra daha karmaşık yöntemlere başvurmalıyız. Psikolojik tedavi için hekimlerin bugünkü formasyonlarının durumu ve çağdaş psikoterapik yöntemlerin ağırlığı nedeniyle pek istekli olunamamaktadır. Ama uzun süre sürmeyecektir bu durum.

Psikoloji, psikanalizin etkisiyle hem hekimlerin formasyonunda hem klinik uygulamada çok önemli, belki de olağanüstü diye niteleyebileceğimiz bir yer bulmalıdır. Aynı zamanda şunu da unutmayınız ki organik ve işlevsel rahatsızlıklar birbirlerinden nitelik açısından değil, bizim bilimsel kategorilerimizle ayrılmışlardır, ve eğer organik tedavi yöntemleri bir hastaya yardımcı olamazsa, hastaya belki de ruhsal olarak ulaşabileceğimizi ve ona yardımcı olabileceğimizi düşünmeliyiz.

Yukarda öne sürülen fikirler pratisyen bir hekimin uygulamalarında ne işe yarar? Kolayca anlaşılacağı gibi psikanaliz her zaman nedenbilimsel bir düzlemde tedavi etmeyi amaçlar, ve amacı birincil çatışmayı ortadan kaldırmaktır, oysa tüm öteki psikoterapötik yöntemler yalnızca semptomu tedavi etmeye çalışırlar ve hastalığın özünü yakalayamazlar. Bundan çıkan doğal sonuç da pratisyen hekimin tedavide başarısız olmasıdır; o zaman özel bir psikoterapi yöntemi belirlenir ve psikanaliz tercih edilen tedavi yöntemi olur. Herhangi bir yöntemle psikanaliz mümkün olmadığında, öteki yöntemler yalnızca özel durumlarda düşünülmelidir. Bu uzlaşma büyük olasılıkla tedavinin amacının tam bir iyileştirme olduğu düşüncesinin terkedilmesi anlamına gelir; bu nedenle bütün bunların titizce ele alınıp düşünülmesi önemlidir.

Açıklanması gereken bir şey daha vardır. Freud'u izleyen hekimler hastaları analiz etmek isteyen bir kişinin her şeyden önce kendi bilinçdışını çok iyi tanıması gerektiğini keşfetmişlerdir; aksi takdirde hastanın verilerinden gelen ve kendisininkilerle (hekiminkilerle) ilişkiye girebilecek unsurları (anılar, istenmeyen ve bastırılmış arzular v.b.) inceleyemezler. Geleceğin bir analisti için önce kendisinin analizden geçmeye razı olması gerekliliği bu keşfin sonucudur.

Birçokları, *kuraldışı analiz yöntemlerini* tercih ederek, bu çok açık gereklilikten kaçtılar ve bilişsel psikolojilere yöneldiler. Jung, Adler ve Stekel kendilerini hâlâ analist sayan bu kuraldışı akımın önderleridir. Analist olduğunu söyleyen hekime, kendisini analize tabi tutup tutmadığı ve bunu kiminle yaptığı sorulmalıdır. Bu soruyu savsaklamak psikanaliz alanında birçok başarısızlığı beraberinde getirir.

Freud nevrasteninin teşhisinde ortaya çıkmış olan semptomların ayrışık nitelikli olduğunu göstermiştir. Kimi durumlarda özellikle kaygı ön planda iken, kimi durumlarda belirgin özellik, zorlayıcı eylemler ve düşüncelerdir. Freud birincilere "kaygı nevrozları", ötekilere ise "saplantı nevrozları" der. Bu nevrozların bağımsız bir patoloji olduğunu ve nevrasteniyle hiçbir ortak yanları olmadığını göstermiştir. Bununla birlikte, bunların dışında kalan durumlar da o kadar farklıdır ki hekime bunları nevrasteni ya da psikasteni olarak tanımlamamaları salık verilir. Hekim hemen ilk sinirsel belirtide soğuk su tedavisi ya da sinirleri kuvvetlendirici bir ilaç vermemeli, hastalığı sinirsel belirti olarak adlandırmanın doğru olup olmadığını düşünmelidir. Hekim daha önceki bilgilerine

dayanarak bu belirtiyi anlamlandıramayabilir. Özellikle kronik hastalıklar söz konusu olduğunda, hemen hastanede bir tedavi önermemeli, her sinirsel belirtinin hastanın ruhsal durumuna göre kendi nedeni, kendi amacı, kendi kökeni olduğunu anlamalı ve bunu anlamak için gayret sarfetmelidir.

Hastasının güvenini kazanmış bir hekim, özellikle herhangi bir nedenle psikanaliz tedavisi düşünülmediğinde kendi kendine tedaviye girişebilir. Bu çok doyurucu bir sonuç getirmeyebilir, ama genelde hasta hekimiyle güçlü bir aktarım ilişkisi kurabildiği takdirde başka etkinliklere başvurmaktan iyidir.

Hekim ne yapmalıdır o halde? İki cümleyle özetleyebiliriz bunu: Araştırma yapmalı ve sabırlı olmalıdır ve özellikle dinleme sabrı olmalıdır. Az konuşmalıdır, ve söylediklerileyle daha çok hastayı konuşmaya zorlamalıdır. Hiçbir şey vadetmemeli, hiçbir kışkırtıcı soru sormamalı ve hastayı zekice açıklamalarla şaşırtmamalıdır. Hasta psikanalizle ilgili bir şey duymuş ya da okumuş olabilir ve bu durumda bir tıkanma olabilir - bütün bu çabaların hiçbir anlamı yoktur ve büyük olasılıkla da zararlı olabilir.

Hekim tersine, yalnızca, hastanın yüreğini açmasını sağlamalı ve ancak hasta duraksadığında, onu yüreklendirmek için yardımcı olmalıdır. Bir başka deyişle bütünüyle pasif davranmalıdır. Çağrışımlar en kolay durumlarda kendiliklerinden gelecektir ve hekimin neredeyse veriye ekleyeceği hiçbir şey olmayacaktır.

Bu yöntem öteki tıbbi girişimlerden bütünüyle farklıdır. Herhangi bir başka durumda, iyileşme hekimin kişiliğine ve bilgisine bağlıdır. Burada, hekimin o kadar önemli bir işlevi yoktur, temel girişim hastaya bırakılmıştır. Hastanın iyileşmesi için rahatsızlıklarının kökenlerini anlaması gerekir. Hekim hastaya yalnızca konuşma fırsatı sağlamalı, hekim kendisini tutmalı, ve ancak çok gerekli ve temel uyarıları yapmalıdır. Hekim burada pasif bir roldeymiş gibi gözükebilir. Ama söyledikleri ve söylediklerini nasıl söylediği çok önemlidir. Dolayısıyla bu soru sorma ve dinleme yönteminden başarıyla yararlanması için büyük bir sezgi ve yeteneğe sahip olması gerekir.

Eğer hekimin bu konuda deneyimleri olmuşsa, hastasına iyileşme yolunda bir engel olup olmadığını ya da daha basit bir biçimde niçin iyileşmek istemediğini soracaktır.

Hekim bu soruları ancak önceleri etkili olduğu sanılan başka bir yöntem, organik rahatsızlıklar olduğunda bile, beklenmedik bir biçimde başarısızlığa uğradıktan sonra sormalıdır.

Hekim her zaman bir yanıt vermeyecek, ama hasta sorusunu yanıtladığında, kendisini hem hekim hem hasta için hastalığın ne olduğunun anlaşılmasına daha yaklaştıracak bir şey işitecektir. Soruyu özel bir üslupla sormamız gerekir: "Niçin iyileşmek istemiyorsunuz? Hekiminiz mi rahatsız ediyor yoksa sizi?" Hekim ilk yadsımayı kabul etmemelidir, öyle ki hiçbir neden yoktur bunun için ama çıkabilecek ve hekimin neden olabileceği sorunlar üzerinde ısrar etmelidir. Hemen hemen her durumda hasta hekime, düştüğü hataları önce çok çekinerek ve istemeyerek, sonra yavaş yavaş cesaretini toplayarak söyler. Bu durum, hastanın, hemen hemen her zaman doğrulanmış şikâyetleri yüzünden hekim için büyük bir gerilim kaynağı oluşturur, ve hekim bazen yanıldığını açıkça (ve yalnız kendisi için değil) kabul etmek zorunda kalır.

Bütün bunları anlayan ve kabul eden, bu hatalarını açık ve samimi bir şekilde tartışmayı reddetmeyen, hasta hoş olmayan şeyler söylediğinde onu sessizliğe zorlamayan hekim, kendi ruhsal işleyişinde rahatsızlık verici sayısız mücadele ve keşiften sonra hekimlik mesleğinde en büyük sanatın, öğrenim yolunun açıldığını görür önünde: O da aktarımın hoşgörü içinde yönlendirilmesidir.

Le Coq-Héron, No: 123,1992
Çeviren: İsmail Yerguz

Freudcu Öznenin İcadı ve Ergenlik*

Bernard Penot

Ergenlik genellikle, hem çocuklukla belirgin kopuşu onaylayan fizyolojik buluğa erme görüngüsünden hareketle, hem de onu yetişkin olarak kabul eden durumun berisinde bir yerde konumlayan toplumbilimsel ölçütlere başvurularak tanımlanır. Bu ikili göndermenin psikolojik kaydın dışında olması, psikanalitik kavram olarak ergenliğin uygunluğunu ve muayenehanede ya da kurumdaki tedavi uygulamamızda saptama değerini tartışılabilir kılar.

Psikanalistin kuramsal-uygulamsal ilişkisinde *ergenlik* göndereninin uygunluğunu bu biçimde sorgulamak, çocuk-genç psikopatolojisi kollokyumlarımızda yeterince alışılagelmiş bir sorunu tersine çevirmek anlamına gelir: *ergenlik için nasıl bir metapsikoloji?* Böyle bir dile getirme, ergenliğin, ona ölçü üzerine bir metapsikoloji biçecek kadar özel bir klinik çerçeveyi oluşturduğunu elde edilmiş bir kazanım olarak görür gibidir. Ergenlere yönelik ilgimin daha çok ters bir bakış açısından kaynaklandığını hemen belirteyim: ergenliği *örnek oluşturması* açısı altında düşünen bir bakış. Yetişkinlik çağına geçişin bu duyarlı ve kesin anı, bana herşeyden önce düpedüz *insani öznenin durumu*nu gösteriyor gibi görünüyor; daha kesin olarak, özel bir öznenin kendisi aracılığıyla ortaya çıkabildiği ve bu yaşam geçidini belirginleştiren özseverlik (*narcissiques*) bunalımları boyunca ayakta kalabildiği süreci gösteriyor.

* Bu çeviri, B. Penot'nun "*Invention du sujet freudien et adolescence*" adlı makalesinden yapılmıştır. (*Adolescence*, 1995, 26, sf 27-36). B. Penot, CEREP'in Paris, Montsouris'deki Ergenler İçin Gündüz Hastanesi'nde görevlidir. Ayrıca bu metin, 14 Mart 1996 tarihinde İstanbul Fransız Kültür Merkezi'nde konferans olarak sunulmuştur.

1. Buluğa geçişte güç durumda bulunan, aslında herşeyden önce *özsever desteklemeler*in (*étayage*) durumudur. Sorunlu ergenlikte, öncelikle *beden* ile işimizin olduğu görülür; gerçek beden imgesinin temsilinin işe fazlasıyla karıştığı ölçüde. Ama, bunalıma girmesine, aynı zamanda, çocuk için *imgelemsel gönderinin* yerini tutabilen ideal figürlerin dengesizleşmesi eşlik eder; öyle ki, kesinlikle yeni bir "belirgin kişilik" (*étoffage*) oluşturması gerekecektir.

J.-J. Rassial, "ergenlik, imgelemin önemli olduğu bir dönemdir[1]" diyebilmiştir (Beden imgesinin önemli olmadığı bir yaş var mıdır acaba?)... Bu açıdan, Winnicotte tarzı *break down*** kliniği, Lauffer'ler tarafından yeniden canlandırıldığı biçimiyle, kişinin özsever temsilinin olası çöküşü hakkında aşırı bir betim sunar. Ama en genel koşullarında, ergenlik bunalımı özseverliği ikili bir düzeyde sarsacaktır.

– Önce, bedensel temsilin zorunlu bir değişim düzeyi, sanki *benlik*, deyim yerindeyse, deri değiştirmek zorundaymış gibi (ergenliğin çok karakteristik olan deriyle ilgili belirtileri akla geliyor); sanki çocukluğun benliğinin, çocuksu nevrozun eski verilerini onun fazla dar çerçevesini kırarak yeniden etkinleştiren *itkisel* davranışları içine alacak kişiliği kalmamış gibi –belki bazı eski– çocuksu-psikozlar bundan kaçabilir.

– Ama benim bu gerekli deri değişimine, eşzamanlı olarak, intrapsişik gönderme figürlerinin bunalıma girmesi eşlik edecektir: onlara taktığımız ad, ebeveyn imgeleridir(*imagos parentales*).

Martin vakasıyla[2] ilgili olarak, bunalımdaki ergenlerin çoğunda söz konusu olanın, simgesel gönderen (kimlik belirleyici) olarak, babaya ilişkin psişik temsilcinin değil de, daha çok *onun imgelemsel dayanıklılığı* olduğunu daha iyi ortaya çıkarmak amacıyla, klinik bir çalışmayı *Babada çürümüş bir şeyler olduğunda* diye adlandırmayı seçtim; oğlan, kendisi için babasının figürünün taşıdığı değerden kuşkuya kapılmıştı.

Bununla ilgili olarak, genç Hamlet, bize bir ergenin yine de suratınızı bir güzel dağıtabilecek biri olduğunu da anımsatarak kuşkusuz bir örnek olmayı sürdürüyor – Polonius'un belki de bunu farkedecek zamanı olmuştu, Laïos'un da...

Bunalımdaki bu gönderimsel (*référentiel*) imgelem, bu (benliksel ve üstbenliksel) (*moïque-surmoïque*) özsever kap bozulmuş, çürümüş bir şey olarak algılanır, psikanalist kuşkusuz ergen için yabancılaşma gizilgücünü değerlendirmeli ama aynı zamanda olası destekleme değerini de hesaplamalıdır. Bir genç için, özel bir amacın öznesi olma yeteneğini neyin koşullandırdığını bilmekle ilgili soru kaçınılmazdır aslında.

Kişisel bir sözü olan öznenin ortaya çıkışı ve bu ortaya çıkışın koşulları, hiç kuşkusuz ergenliğin can alıcı hedefini[3] oluşturur, *bunun karşısında* bu yaşa özgü olan psikotik dengesizleştirmelerin sıklığını da doğrulayan bir hedef.

2. Çünkü yetişkin kalıbın ortaya çıkışı, özgül bedenin gerçek cinsel kimliğinin oluşumuyla birlikte, *kendi başına bir özne haline gelme* yolundaki kesin süreci başlatır.

Ergen, belirgin bir biçimde babasıyla fiziki bir benzerliğe doğru itilir (babasının boyunu geçmiyorsa eğer!); ve içsel olarak, bedeninde ve cinselliğinde hissettiği baskı, üstüne üstlük dünyaya getirme yeteneğiyle donanmış olduğunun farkında olduğu ölçüde denge bozucu olarak ortaya çıkar[4]. Çocuk konumu onun için öznel olarak katlanılamaz hale gelmiştir.

Bu cinsel farklılaşma, ergeni, çocukluk boyunca hakim olan daha belirsiz saptama

1 Rassial J.-J., *L'adolescent et le psychanalyste*, Paris, Rivages, 1990.

** Parçalara ayırarak çözümleme (ç.n.)

2 Bkz. Penot B., *Lorsqu'il ya quelque chose de pourri chez le père*, *Adolescence*, 1988, 6,1,161-172; *Figures du déni, en deça du négatif*'de yeniden yayınlanmıştır. Paris, Dunod, 1989, 4. Bölüm.

3 Raymond Chan yapıtında bunun zengin bir betimini sunar: *Adolescence et folie, les déliaisons dangereuses*, Paris, PUF, 1991.

4 Ph. Gutton'un *Le Pubertaire*'de tam zamanında anımsattığı gibi. Paris, PUF, 1991.

ve tabi olma özel koşullarından kopuş halinde, bir *imgelemsel tamamlanmamışlık (décompletude imaginaire)* tarzında bir şeyler yaşamaya zorlar. Her türlü cinsel kimlik oluşumu, aslında, sahip olunmayan cinsiyetten belli bir vazgeçişi beraberinde getirir; hem, bilindiği kadarıyla, insani, yani cinselliğe sahip özneden başkası varolmadığına göre, buluğ çağındaki farklılaşma, öznenin böyle bir eksikliğin varolacağı uyarısıyla karşılaştığı örneklik bir sınanmayı başlatır. S. Freud'un *İtkiler* ve *İtkilerin Yazgıları'*nda belirttiği gibi, böyle bir "yeni özne" –Freud, yeni bir şarap gibi bir şeye anıştırmada bulunuyordu–, karşılık olarak, çocukluk boyunca o zamana dek iyi kötü kap işlevi görmüş olan biçimsel desteklemeleri zorlu bir sınamadan geçirir. Bu yüzden yenilerini oluşturmak ve ergen özneye de kalıcı olarak ayakta kalabilmesi bakımından minumum imgelem mekânını sağlamak gereklidir.

Bunalımdaki bir çok ergende, kışkırtma ve uygunluk arasında karakteristik bir salınımı gözlemlemek sıradan bir şeydir; çocuğunluğa uygunluk ve ilan edilen bir tekilliğin yalnızlığına çekilme davranışlarının birbiri ardısıra gelen şiddetlenişini; ya da, cinsel farklılaşmanın vurgulanması ve cinsiyetsiz tutumlara sığınmak arasında bir gel-giti saptamak da.

İşte bu noktada, *–ideal benlik'*in uygunluk modellerinde bir uzantı bulan– ben'in kurucu imgelemsel kimlik saptayıcı süreçleri ve, *–benlik'in ideali* olan bu anahtar psişik operatöre doğrudan bağlı– gerçek yolları ararken bir itisellik boyunca özel bir arzuya sahip öznenin ortaya çıkışı arasındaki karşıt ve zorunlu ilişki hakkında azami bir çalışma yapmanın zamanıdır. S. Freud'un, çocuğun babanın (kuşkusuz gerçek babanın, ama annenin zihnindeki babanın da) gücünün işaretlerine ilişkin ilk algılarından kaynaklandığını belirttiği ve bilinçdışı temelinin, ideal benlik'in durumunda olduğu gibi, yalnızca imgeleme ait olmadığı bu son istek hakkında söylenecek daha çok şey var.

İnsani öznenin özel dayanıklılığına gelince, daha otuzlu yılların sonunda Damourette ve Pichon'un ünlü Fransızca Dilbilgisi'nde, onların adlandırdıkları biçimiyle "işgal edilen kişi" (*je* - ben, *il* - o) ve "belirgin kişilik kazandırılmış kişi" (*moi* - ben, *soi* - kendi) arasındaki anlaşılabilir ayrımsalı (*différentiel*) nasıl açıklığa kavuşturmaya çalıştıklarını anımsamak ilginçtir[***]; dilbilgisel öznenin simgesel işlevinin (dilbilimcilerin *shifter*'ı[****]) ve bedenselliğin, "belirgin kişilik kazanım"ların benliğin isteğinde bulan dilsel temsilcilerinin ayırdına varmanın bir yolu.

Tarihsel açıdan, ergenlik bunalımının uzun zaman iyi durumdaki ailelerin oğullarının ayrıcalığı olduğunu, oysa Ile-de-France kırsal bölgesindeki çoğu gencin, pek de uzun olmayan bir süre önce (yalnızca üç ya da dört kuşak önce) hâlâ kendilerini "ben...iz"ya da "beniz...dirler" kipiyle ifade ettiklerini anımsamak da oldukça yararlıdır[*****]; böylelikle, kendilerini öznenin tekil varoluşu sorununun *berisinde* konumladıklarını ve bir tür toplu benliğe –başka bir deyişle bir ergenlik berisine imgelemsel istiflenmelerini gösteriyorlardı...

Yeni-endüstriyel dönemimizin eşiğinde psikanalizin doğuşu ve "ergenlik" görüngüsünün toplumsal genelleşmesi arasındaki bu tarihsel eşanlılık gerçekten de dikkat çekicidir. Bence böylesi bir rastlantı, ergenlik sorunlarının klinik biçimlerinin özellikle psikanalitik bir özne kuramının yollarını açma yöneliminde olması olgusunu haber vermektedir.

[***] Fransızca dilbilgisinde, cümlenin öznesi olarak kullanılan birinci ve üçüncü tekil kişi zamirleri ben (*je*) ve o (*il*) ile, özneyi temsil eden birinci ve ücüncü tekil kişi zamirleri ben (*moi)* ve o (*soi*) farklıdırdar. (ç.n.)

[****] Konum değiştirici (ç.n.)

[*****] Dilbilgisel doğru kullanım olan "je suis" (ben... im) ve "j'ai" (benim...dir, bana aittir) yerine, öznesi birinci tekil kişi olan bir cümlede birinci çoğul kişi kipini,"j'sommes" ve "j'avons"u kullanarak yapılan tipik bir hata.(ç.n.)

Yetişkin döneme giriş bunalımının özelliklerinin bu örnek oluşturucu, ilk örneklik değeri, bence, her bir hastamızın bireysel öyküsünde, yetişkin yaşamın tehlikeli geçişlerinin, genellikle, bulunduğu yerde kaldığı haliyle ergenliğin özne sorunsalından bir şeyler alma eğiliminde olması olgusuyla doğrulanıyor gibidir. Buna karşılık, bazı meslektaşların ergenlik ve yetişkin dönem arasındaki, dinamik terimlerle ekonomik ve hatta yapısal karşıtlığı sistematize etme konusundaki ısrarları göz önünde bulundurulduğunda, yöntemleri, yetişkin durumun bunalımsız bir dönem –bir tür *yeni-gizlilik (néo-latence)*– olarak tanımlanması gerektiği yolundaki zorlama düşünceye dayanıyor gibi görünüyor...

Oysa bu, psikanalist olarak edinilen deneyime pek de denk düşmüyor –ister elli yaş aşk sınavının boğucu sıkıntılarını yaşayan şu hastanın, ister aniden emeklilik öncesi konuma çekilmek zorunda kalan bir başkasının, isterse ergenlik çağındaki bir oğul ya da bir kız tarafından sorgulanmanın şokuyla gündelik yaşantısında karşı karşıya kalan bu ebeveynin durumu söz konusu olsun...

Bu düşünceler, sözlerimi şu biçimde yeniden dile getirmeye yöneltiyor beni; ergenlik patolojisinin yaklaşımı bana psikanalist için olasılıkla verimli gibi görünüyorsa, bu, özgül ve özel olanı taşımasından çok, klinik figür vakalarının, *benliksel ve üstbenliksel* bir uygunluk donanımının girdiği bunalım sürecinde *özel bir arzuya sahip özne*nin belirmesinin olası özel koşulları olarak gözlerimizin önüne serdikleri şeyin *örneklik konumu* nedeniyledir.

Yaşamın bu anına özgü, psikotik bir semptomatolojinin, öncelikle de bir sanrı (*délire*) başlangıcının belirgin bir biçimde ortaya çıkışındaki sıklık bunu neredeyse yokluğuyla kanıtlar. Psikoz vakalarında, buluğ dönemindeki farklılaşma, bunun sonucu olan özsever eksiklik durumuyla birlikte, yüzeydeki bir özseverliği dengesizleştirir ve genci, onu koruyan imgelemsel biriciklik ve uygunluk örtüsünde bu nedenle oluşan boşluğa iter. S. Freud'un *Nevroz ve Psikoz*'da[5] söz ettiği *çatlak* kuşkusuz buradadır, öznenin dışsal (toplumsal-ailevi) gerçekliğiyle ilişkisinde açılan ve sanrının yaptığı baskınla kapatılan şu felaket uçurumu.

Özsever desteklemedeki kopuş öyle bir boyuttadır ki, gerçekten de, S. Freud'un "*Ich*'inin dış dünyayla ilişkisinde daha önce bir çatlağın görüldüğü yere konulan bir parça" olarak tanımladığı, sanrının yeni-gerçekliğinin konumlanmasını gerektirecektir. O halde bu sanrısal "kolaj"ın ilk işlevi, öznenin fantazm kurucu üretimlerine benzer bir anlam değeri atfetmenin hatalı olacağı geçici bir çözüm, tıpa, tıkaç hizmeti görmek olacaktır.

Genç Paul'inki gibi bir vakanın[6] yardımıyla, psikotiğin kendisi için gerçekliği (ve uygunluğu) kuran şeyle ilişkisindeki bir yırtığı kapatacak tarzda yaptırılmış sanrı parçasının, nasıl herhangi bir şeyden yapılmadığının ortaya çıktığını göstermeye çalıştım; ailesininkinden çok bireyin yaşam öyküsündeki bir *daha önce olmuş*'tan, öznenin imgelemsel yaşamıyla bütünleşmedeki eksikliğinin, kuşandığı travmatik karakterle sonuçlanabileceği *anakronik* bir veriden oluşuyordu bu. Sanrı ve halüsinasyonun özgül biçiminde geri dönüşü, "*hortlaklığı*"[7] (*revenance*) bu yüzdendir.

Ama başlangıçta, psikotiklerin psişik gerçekliğinde sanrılarının kurucu malzemesinin maruz kaldığı böylesi bir bütünleşme eksikliğini ne açıklayabilir? Yanıt, psikanalistler tarafından doğal olarak hastanın kendisinin intrapsişik ekonomi güçlüklerinde arandı ve şu bildirim tipiyle dile getirildi: hastanın benliği tarafından bir şey *dışlandı* (ve dış-

5 Freud S., *Névrose et psychose*, *Œuvres complètes* içinde, XVII, Paris, PUF, 1992, 3-7 (sf. 5)

6 Bkz. Penot B., *La psychose subjectivée?*, Adolescence, 1991, 9, 2, 217-234.

7 Penot B ., *Le phénomèna du revennant dans les cas limites*, *Rev. fr. Psychanal.*, 1992, *56*, 1, 123-134.

lanmaya devam ediyor). Özetle bu, Freudcu nevroz modelinin psikozun alanına yayılması anlamına geliyordu –kabul edilemez bir şey benlik tarafından *bastırıldı*-; başka bir deyişle, psikotik benin gerçeklikle iç çatışma yönetimi tarzındaki ilişkisinin düzensizliğinin farkına varılması anlamına geliyordu.

Zaten S. Freud, nevrotik "o-benlik" (*ça-moi*) çatışmasının yanısıra, psikotik sorunsalın belirgin özelliği olan bir "benlik-gerçeklik" çatışması konumlarken bu yönde ilerler gibidir. Yine de, *Kurtlar Arasındaki Adam* yorumunda, "bir bastırmanın, bir dışlamadan başka bir şey"[8] olduğunu belirtmekte özen göstermiştir. Anlam dışı bu dışlamayı *Verwerfung* terimiyle gösterir (J. Lacan *zaman aşımı (forclusion)* kavramını buradan türetir); ama yapıtında bu sözcük yerine *Verleugnung –gerçekliğin yadsınması*[9]– sözcüğüne bırakarak hemen ortadan kaybolacaktır. Böylesi bir dışlama-diskalifiye etme, hele iğdiş edilme sanki hiç varolmamış gibi ele aldığında, S. Freud tarafından psikotik sürecin ilk aşaması olarak konumlanacaktır.

Ama, analist pratisyen, divan-koltuk (hatta koltuk-koltuk) ilişkisinden çıkmayı biraz olsun kabul edip sanrılı hastalarını aile çevreleriyle birlikte dinlediğinde, ilişki yokluğunun, psişik gerçekliklerini hasara uğratan çatlağın yalnızca kendilerinde gözlemlenebilir olmadığını, ama kökensel ortamlarının psişik ekonomisinin tam ortasında da birşeyler bulunduğunu görmezlik edemez.

O halde, aile ortamının bu düşünme güçlüğü, hastanın intrapsişik rahatsızlığının (sonuçta tepkisel) bir sonucu olarak düşünülebilir mi? Daha çok, hastanın rahatsızlığını çektiği bu simgeselleştirme yetersizliğinin, kökensel ortamındaki özgül bir düşünme bozukluğundan kaynaklanabileceğini kavrama noktasına geliyoruz; etkisinin bir kuşaktan ötekine köktenleştiği travmatik bir şeyi zihinselleştirmekte bir güçlük. Bu *düşünmesi zor olan*, ebeveyn mesajlarından geçerek, genellikle yerine getirilmemiş bir yas biçimini alan bir özseverlik hasarı olarak az çok kavranılabilir hale gelir. Aile terapilerinde yinelenen böylesi bir deneyim, çocuk için, ebeveyni için travmatik olan, yani onun düşünme yeteneğini aşan şeyden başka şeyin travmatik olabileceğini düşünmeye götürür.

Ne var ki, bir analist için, uygulamasının önemli bir bölümünü, psikotik olsun olmasın ergenlerle çalışmaya ayırma seçiminin, yetişkin bir özne diye adlandırılagelen şeyin oluşumu hakkında edindiği düşünce üzerinde kesinlikle sonuçları olacaktır. Bunalımdaki ergenlik deneyimi bizi aslında, psikanalitik kuramın bazı temellerini ve özellikle de Freudcu *itki* (*pulsion*) kavramını yeniden incelemeye yöneltir.

Ergen terapilerine ilişkin klinik malzeme, itki metapsikolojisini sorgulamak için fazlasıyla malzeme sağlar; uluslararası psikanalitik akımın, bilindiği gibi, S.Freud'un yapıtlarının İngilizce *Standart Basımı*'nda kötü bir rastlantı sonucu yapılan, itki (*Trieb*) kavramının *içgüdü* (instinct) kavramına taşımaktan ibaret çevirinin sürekli ipoteği altında olması ölçüsünde vazgeçilemez bir görev.

İtkiler ve İtkilerin Yazgıları'nın[10], –Fransızca yeni *Bütün Eserleri*'nde olduğu gibi– yeterince sözcüğü sözcüğüne bir çeviriden bugün dikkatle yeniden okunmasını; ve aynı zamanda, J. Lacan'ın *Psikanalizin Dört Temel Kavramı*[11] adlı seminerinde bu kitap hakkında yaptığı özel yorumun yeniden ele alınmasını öneririz. Ayrışık kurucu ögeleri, "itme", "kaynak", "hedef" ve "nesne" ile Freudcu itkinin, zoolog ve etologların bugün hayvanda içgüdüsel montaj olarak tanımladıkları şeyle hangi ölçüde hiç bir ortak yanının olmadığı daha iyi anlaşılmaya başlanıyor. S. Freud insani itki anlayışını icat ederken, onu, bi-

[8] Freud S. (1918), *Á partir de l'histoire d'une névrose infantile*, *Œuvres complètes* içinde, *XIII*, Paris, PUF, 1988, 5-118 (sf. 77).
[9] Bkz. Penot B., *Figures du déni, en deçà du négatif*, a.g.e., 1. Bölüm.
[10] Freud S. (1915), *Pulsions et destins des pulsions*, *a.g.e.*
[11] Lacan J. (1963-1964), *Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse. Le séminaire, livre XI*, Paris, Seuil, 1973.

reysel gelişimin şafağında ortaya çıkışının belirgin nitelikleri olan *tarihsellik* ve *olumsallık* boyutlarıyla özgülleştirmişti.

Bugün ilk yaş kliniğinden hareketle, (sözel ve davranışsal) anne "söylem"iyle ilk kışkırtılmanın, hangi ölçüde, örneğin çocukta anal itkiselliğin gelişimini yönettiğini kavrama olanağımız var. Benzer biçimde, süt bebeğinin anoreksilerinde annenin bilinçdışı "talep"inin anahtar etkisi gözlemlenebilir. Ebeveynlerle ilintili olarak yürütülen genç otistlerin psikoterapilerine gelince, yeterince erken girişimde bulunulabilmişse, çocuğun yeni bir muhatap "yeteneği"ni sergilemeye koyulmasıyla aynı zamanda, cinsel duyarlı bölgelerin gerçek bir zuhuruna katılmamıza izin verirler.

Bence J. Lacan'ın öğretisinden çıkan yönlendirici bir düşünce, küçük çocuğun annesinin yerini tutanın "söylem"inin ilk izini bedeninde taşıdığıdır; bu iz, S. Freud'un itkilerin *kaynakları* olarak gösterdiği cinsel duyarlı bölgelerin kesin ve fazlasıyla *gerçek* bir belirlenişini gerçekleştirecektir.

Ergen itkiselliğinin biraz olsun bu açıdan düşünülmesine katlanılırsa, bazı şiddetli ergen davranışlarının, gerçekten de, medyalarımıza sızmış belli bir *Öteki söylemi*, hangi ölçüde az ya da çok karikatürize bir tarzda eyleme geçirdiğinin de farkına varılabilir. Yetişkinlerin de, ergen kuşağın bu davranışsal patolojilerini, pek kabul görmeyen kendi inceliklerinin yabanıl (ve zalim) yorumlayıcı geri dönüşleri olarak algılamak için iyi nedenleri vardır.

S. Freud'un kendi metninde, özne (*subjekt*) teriminin nasıl, adı belirtilerek ve yinelenerek, uzlaşmaz bir itkisel çiftin geri döndürülmesi-tersine çevrilmesi biçimini taşıyan belli bir *yazgı* anında ortaya çıktığını görmek ilginçtir: önce sadomazoşist, sonra da röntgenci-teşhirci çift (1915). *Özne*, S. Freud'un kalemi altında, itkinin *hedefinin tersine çevrilmesinin* üçüncü aşamasında belirir; yani doyum, (kendi kişiliği olan) bir dış öznenin, –*yeni* bir özne, der–,kendisine yöneltilmiş bir bakışın öznesinin ya da kendi bedeni üzerinde uygulanan bir sadizmin öznesinin[12] konumlanmasını gerektirerek, *edilgin* diye nitelediği bir tarzda aranmaya başlandığında.

S. Freud'da bu kuramsal yol açma girişimi, bakışı ve maruz kalınan sadizmi işin içine sokan (Asi Gençlik'teki James Dean geliyor aklıma) ergen törenlerinin temel bir özelliğini aydınlatır, dolayısıyla bir öznenin her türlü kabul edilme (*initiation*) süreci de böyle işler. bütün bunlar, *Freudcu öznenin itkisel olduğu* ya da en azından bir tür *sahte benlik* olmadığı yolundaki temel düşünceyi doğrulama eğilimindedir... İtkisel tersine çevirme-geri döndürme (*renversement-retournement*) boyunca özgülleşmesiyle, böyle bir özne, yalnızca felsefecilerin (kendinin bilincinde) öznesinden değil, Lacancı özneyi can sıkıcı bir biçimde indirgeme eğiliminde olunan, dilbilimcilerin ve dil bilgisi uzmanlarının (simgesele indirgenmiş denilebilecek) öznesinden de kökten ayrılır.

S. Freud, edilginleştirici itkisel geri döndürme döngüsünü, gerekli *mazoşizm* dozunu içeren bir *kendini ... -tirmek*'in (*se faire*) (göstermek –*se faire voir*–, dövdürmek –*se faire battre*– vb.) yinelenmesinde, öznelleşme sürecinin kendisine özsel olarak bağlamaktan ibaret bu bakış açısını terketmez.

Yirmili yıllardan itibaren, *ölüm itisi* –*Eros*'a karşıt çözücü itki– olarak belirttiği şeyin, her türlü itkisel deneyimin gerçekten yerine getirilmesi için[13] gerekli katılımını konumlayan, ikinci itkiler kuramı diye adlandırılan kuramla bunu daha da geliştirir. O zamandan beri *yıkıcılığın* temel işlevi, mazoşizmin hem ayırıcı hem de bağlayıcı bir devini-

12 Freud S. (1915), *Pulsions et destins de pulsions*, *a.g.e.*, sf. 173-174.

13 Meslektaşımız B. Rosenberg, insani öznenin varoluşu için vazgeçilmez olan, ölüm itisi ve mazoşizmin bu karmaşık iç içe geçmesinin kuramsallaştırılmasını kusursuz bir biçimde ilerletmiştir. *Masochisme mortifère et masochime gardien de la vie* içinde, *Monographies de la Revue française de Psychanalyse*, Paris, PUF, 1991.

miyle, kişisel öznelleşme sürecinin kendisinin oluşumunda vazgeçilemez olarak düşünülmeye başlanmıştır.

Freud'un yapıtının bu anahtar-metninden, *Değilleme*'den[14] hareketle, ilişki çözücü güç olarak ölüm itisinin, benin kurucu imgelemsel kimlik saptayıcı süreçlerinde aynı derecede işe karışması –hatta uygunluğun baskınlığı ölçüsünde ondan vazgeçilebileceği bile düşünülebilir– gerekmediğinin farkına varmamız olasıdır; oysa, herkese düşen belli bir ölüm itkisi miktarının katılımı cinsel itkiye içkindir ve bir *özne*'nin, zorunlu olarak çıkarma işlemine dayanan olumlanmasını da koşullar.

Yine burada, ergenlik görüngüsüne içkin şiddet, özünde cinsellik ve ölümün izini taşıyan itkisel bir yazgının kendi oyunundan geçerek öznenin ortaya çıkışının gerçekleştiği bu *haz ilkesinin ötesi*'ni daha iyi kavramamızı gerektirir. Kişisel bir sözü olan öznenin ortaya çıkış sürecinin tamamlanması için, herkese düşen bu yeterli ilişki çözücü güç miktarının gerekli katılımından başka bir yerde[15] söz etmiştim.

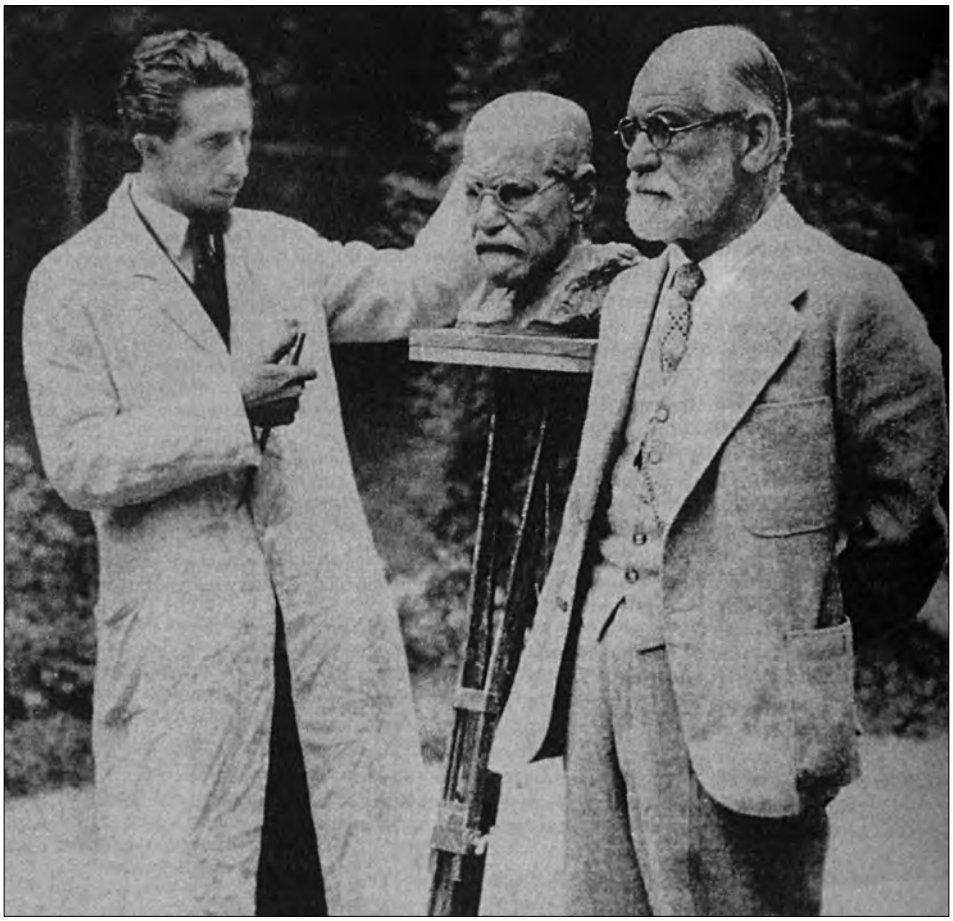
Var-olmak ediminin kendisi, aslında, özne tarafından ebeveynin Öteki'sinin imgelemsel bütünlüğünü yoksunluk tarzında bir şeye uğratmasını gerektirir –şu Büyük Öteki'nin "engellemesi"nin, onun simgeselleştirilmesinin koşulunu oluşturduğu yolundaki Lacancı düşüncedir bu ve onun kişisel bir fantazmda olası zihinleştirilmesinden hareket eder. Bu Öteki'ne ait böylesi bir *tamamlanmamışlığın*, çocuğun kendisini çok erken etkisi altında bulduğu ebeveyne ilişkin belli tipte bir özsever savunma tarafından nasıl olanaksız kılındığını uygulamada gayet iyi görebiliriz. Böyle durumlarda, vazgeçilmez ilişkisizleştirme ögesiyle birlikte, buluğa ait itkisel değişime uğratma, doğmakta olan özneyi ebeveyne ilişkin öz sevgide böylece açılan yaradan kaynaklanan travmanın içine sokarak bu özseverlik örtüsünü yırtar.

Ne var ki, ölüm tehlikesinin çok yakınında bulunmadan, şiddet dalgaları üzerinde sörf yapmadan durmama gibi ayırdedici bir özelliğiyle birlikte ergenlik sorunsalı, bir yanda haz ilkesinin korumasında belli bir kendiliğinden işlerliğin güvencesi olan benlik'in kimlik saptayıcı "belirgin kişilik kazandırma" süreci ve öte yandan fantazmatik, kişisel ve itkisel bir hedefi olan olası *özne* olarak kalıcı bir biçimde açığa çıkma yeteneğini koşullayan şey arasındaki bu diyalektik karşıtlığın işin içine girdiği özellikle can alıcı bir anı temsil eder.

Çeviren: Özgür Uçkan

14 Freud S. (1925), *La négation*, *Résultats, idées, problèmes II* içinde, Paris, PUF, 1987, 135-139.

15 Penot B., *Le plein et le délié*, *Rev. Fr. Psychanal.*, 1991, *55*, 6, 1603-1606; ayrıca: La reconnaissance du manque parental au principe de toute symbolisation, Rev. Fr. Psychanal., 1989, 53, 6, 1737-1740.

Oscar Nemon, Freud'un "insanlığa kızgın" büstünü yaparken, 1931.

Şey Tasarımlaması, Dürtü ve Dil Arasında

André Green

Freud, bundan yüzyıl önce, Efendi Charcot'nun tam anlamıyla bilimsel kesinliğine rağmen, hâlâ biraz kükürt kokan bir Salpetrière'in histerik tutkular tiyatrosuna izleyici olarak kabul edildi. Paris'te geçirdiği günleri aktaran raporunda şöyle yazar Freud: "Bu kişinin çekiciliğinin etkisindeyim, kısa süre içinde de yalnız bu hastaneye gelmeye ve yalnız bu adamın derslerini izlemeye karar verdim."[1] Oysa, kendini bunların gizlerini çözmeye vermiş bir bilginin keskin görüşüne sunulan, çeşit çeşit anlatıma bürünen dram ya da kötülüğün, anatomik-fizyolojik terimlere çevrildiğinde de, harflere, sözcüklere ya da tümcelere çevrilip dolaysız okunabilirlik edindiğinde de anlaşılamayan başka bir metni varsaydığını öngörmek için Parisli ustanınkilerden daha başka gözlere sahip olmak gerekiyordu. Bakışımız, bilinçdışı tasarımlamalara ilişkin varsayımda bulunup, altta yatan bu metni yorumlamalıydı işte. Histerik kişi, kendisini izleyenlerin büyülü kalabalığına paradoksal bir tasarımlama sunuyordu: tasarımlamanın sunduğu görülecek şeyler arttığında, histerik kişi de neyin söz konusu olduğunu o denli az görüyordu. İşte, bütün bu göstergebilimi doğru biçimde yorumlamak için, düşünceyi yöneten, mantığın da burda kendi sınırlarına gelip dayandığını anlamak gerekir. Çünkü bilinçdışı tasarımlamaların mantığı, bilimsel usun mantığıyla (bu mantık kendi ussallığına sahip olsa bile) aynı değildir. Kuşkusuz, belirti "el ediyordu", ama tek bir bilinçdışı tasarımlamanın değil de, bilinçdışı çelişkili tasarımlamaların taşıyıcısıydı; çelişkiliydi bu tasarımlamalar,

[1] Freud (S). *Rapport sur me études à Paris et à Berlin*, Fransızcaya çeviren: Berman (A), Revue Française de Psychanalyse, 1956, XX, s.300.

yoğunlaşmanın, yerdeğiştirmenin ve daha başka pekçok yordamın kılık değiştirmeleriyle hem isteği hem de yasaklanmasını dile getiriyorlardı, öyle ki sonunda istek açıkça anlaşılmaz olup çıkıyordu.

Histerinin cinsel nedenbilimi çok eski çağlardan beri biliniyordu. Charcot'nun bunu sezdiği, ama açıklamayı göze alamadığını anımsatmak nerdeyse kural olmuştur. Açıklamadıysa, bunun tek nedeni utanmış olması değildi belki de. Belirtinin açık anlatımının dayandığı varsayımsal "eşeysel şey" zincirini oluşturan halkalar eksikti belki de. Freud'ün betimlediğiyse, tasarımsal aracılıktı, yani belirtinin görüngüsel anlatımında eriyip giden bilinçdışı psişik çalışmaydı.

Böylece, bilinçdışı tasarımlamanın, bu tasarımlamanın kılık değiştirmelerinin ve çevrinmelerinin bulunup ortaya çıkarılması sayesinde, bilincin egemenlik alanından kendini kurtarmış psişik bir işleyişin nasıl birşey olduğunu tasarımlayabildik sonunda.

Oysa, tasarımlama kuramı nöroloji konulu bir yazıda çıkmıştı gün ışığına. Sözcüklerin ve şeylerin tasarımlanmasına ilişkin çifte dizgeyi ("nesnelerin çağrışımı" denilmişti o zamanlar)[2] Freud, *Contribution à la conception des aphasies* (1891) adlı yapıtında kurmuştu.

Böylece, o günden beri de dilin "kapalı" tasarımlama dizgesinin karşısına, şeyin tasarımlanmaları tarafından oluşturulan açık dizgeyi (nesnenin görsel, dokunsal, sessel, devinimsel, vb. gibi sayısız bileşeni sayesinde açık) dur durak bilmeksizin diken bir anlayışın temelleri de atılmış oldu. Kuşkusuz henüz çok uzaktayız psikanalitik tasarımlama anlayışından; bu anlayış çok daha sonraları, onu durmadan zenginleştiren bir dizi aşamadan geçerek oluşacaktır.

Bütün bu yolu baştan, ayrıntılı biçimde çizmek niyetinde değilim. Bu karmaşık kuramsallaştırmanın birkaç noktasına değinmekle yetineceğim yalnızca; sonra da, tasarımlama kavramının Freud'un yapıtında geçirdiği evrime ilişkin kimi gözlemleri anımsatacağım.

Freud'un tasarımlama konusunda öne sürdüğü en ileri düşünceler, 1915 yılında kaleme aldığı denemelerinin devamında yeralır; bu yazılar *Métapsychologie* [3] adıyla bilinir. Freud'un düşüncesinin son derece önemli bir anında gerçekleştirilmiş olan bu incelemeler birçok kez ele alınıp yorumlanmıştı. Bir bütün olarak ele alınan bu yazılar çifte anlama sahiptir: bir yandan, düşüncesinin bu anında Freud'un kavramlaştırmasının ulaştığı en yüksek noktadır; öte yandansa, özellikle de "Yas ve karasevda" başlıklı son bölümünde, tam anlamıyla bilincinde olmasa bile, kuramsal bir değişimin lohusa durumunda olduğunu haber verir.

Métapsychologie, şeylerin tasarımlanması kavramı konusunda üstünde düşünülecek epey şey sağlamakta. Freud'un formülleştirmeleri kimi kez ikircikli oldukları için, düşüncesinin çeşitli biçimlerde yorumlanmasına da olanak vermekte. Bu formülleştirmeler zaten sayısız yoruma konu olmuş durumda. J.Laplanche ve J.-B.Pontalis'in *Le Vocabulaire de la Psychanalyse* adlı yapıtı, bu konuya altı ayrı madde başlığı ayırmış; bunları sırasıyla aktaralım: dürtünün tasarımlayanı *(Triebrepräsentanz)*, psişik tasarımlayan *(Psychische repräsentanz)*, tasarımlayan-tasarımlama *(Vorstellunsrepäsentanz)*, tasarımlama *(Vorstellung)*, hedef-tasarımlama *(Zielvorstellung)*, şey tasarımlaması, sözcük tasarımlaması *(Sachvorstellung ya da Dingvorstellung, Wortverstellung)*[4].

Bu anlambilimsel bütünü aydınlatmak için, başlıca terimlerini altta yatan kuramsal anlayışa bağlamak gerekir. Bu noktada üç ayrı düzeyin ele alınması zorunludur:

2 Freud (S)., *Contribution à l'étude des aphasies*, Fransızcaya çeviren Van Reeth (C)., Paris, PUF, 1983, s.227.
3 Freud (S)., *Métapsychologie*, Fransızcaya çevirenler Laplanche (J) ve Pontalis (J.-B.), Paris, Gallimard, 1968.
4 Laplanche (J) ve Pontalis (J.-B.), *Vocabulaire de la Psychanalyse*, Paris, PUF, 1967, s.410-419.

1. Bilinç (Cs)

Bilinçli tasarımlama, şey tasarımlaması artı buna denk düşen sözcük tasarımlamasını kapsar.[5]

2. Bilinçdışı (Ics)

Bilinçdışı tasarımlama, duyum quantumları ile birlikte ele alınan şey tasarımlamasından oluşur.[6] Bilinç-öncesi, bilinçdışının bilinçli olabilecek bölümüdür. Haklı olarak, Cs-Pcs denilen, Cs dizgesinde yeralır.

3. Dürtü

İşte zaten bu düzeyde karşımıza çıkar en karmaşık sorunlar. Freud'a göre dürtü ne bilinçli ne de bilinç-dışıdır. Dürtü olarak tanınamaz. Bir tek tasarımlayanlarıyla tanınabilir. Freud dürtünün tasarımlayanlarından, sözgelimi psişik tasarımlayanlar ya da tasarımlama-tasarımlayanlardan söz eder. Bununla birlikte, dürtünün tasarımlayanları varsa da, kendisi de bir tasarımlayandır. Freud'un dürtü tanımına dönersek kolayca anlayabiliriz bunu. Bu tanım, psişik yaşamın biyolojik açıdan[7] ele alınması gerektiğini söyler. İşte, dürtü ancak bu durumda bir sınır-kavram olup çıkar. Psişik etkinliğin "alt" sınırını tanımlamaya çalıştığı için, kuşkusuz kavramlaştırılabilir olanın sınırında yer alan bir kavram bu. Bu nedenle de, Freud dürtünün, "bedenin içlerinden kaynaklanıp psişizme ulaşan uyarılmaların psişik tasarımlayanı"[8] olarak kendini gösterdiğini söyler. Şimdi de, metinde psişik tasarımlayan terimi "çıktı ortaya". Bu deyimin metinde ortaya çıkışı ise, sınır-kavramın özelliklerini daha bir keskin biçimde belirlemekte. Sınır-kavram artık yalnızca yersel olmakla kalmayıp, devingen bir kimlik de kazanmış durumda. Endosomatik uyarı psişizme ulaştığında, tasarımlayan olup çıkar, sanki başlangıç noktasından varış noktasına doğru yol alırken, belirli bir sınırı geçer geçmez konumu değişmiş gibidir. Bu bakımdan, "psişik tasarımlayan" adlandırmasının sözü gereksiz uzatmak olup olmadığı sorulabilir pekâla.

Bununla birlikte, psişik tasarımlayan ve şey tasarımlayanı arasındaki ayrılığa dikkat çekmek gerekir. Aynadaki (psyche)* görüntünün, nesnesini tasarımlaması, göstermesi, yansıtması gibi, bir "şeyi" tasarımlayan şey tasarımlamasından farklı olarak, dürtünün psişik tasarımlayanı olan endosomatik uyarılmayı da bambaşka biçimde tasarımlar. Şey tasarımlaması, algılanmış şeye de bir tasarımlamayı zorla kabul ettirebilir. Freud 1895 ile 1915 yılları arasındaki tüm çalışmasını buna ayırmıştı zaten; bütün bu yıllar boyunca, bir algı ile bir şey tasarımlamasını ayıran ölçütleri bulup çıkarmakla geçirdi. Oysa, *Métapsychologie*'de algılama ile tasarımlama arasında, işleyiş bakımından, varolan fakları aramaktan vazgeçmişti. Bu farkı hesaba katabilecek bağımsız psişik bir işlevin varlığını öne sürmek zorunda kaldı; bu işlev, gerçekliğin sınamasıdır. On yıl sonra yaptığı "Yadsıma" konulu çalışmasında, bütün tasarımlamaların ya algılardan doğduğu ya da algılardan türediğini ileri sürdü.[9] Bundan çıkarılacak sonuç, şey tasarımlaması ile algılama arasında bir bir uyum ilişkisi yoksa da, algılamaya bir benzerlik ilişkisiyle bağlı olan şey tasarımlamasına oranla algının (ve de yan anlamı olan, gerçekliğin sınamasının) bir gönderilen rolü üstlendiğidir.

5 *Métapsychologie*, agy., s.156.
6 Agy., s.156.*Bilinçdışı duyum konusunda* Bkz. Green (A)., Le Discours Vivant, Paris, PUF, 1973, s.66-70.
7 Agy., s.18
8 Agy., s.18.
* Psyché (Fr.): hem psikolojide kullanılan "psyche" anlamında, hem de " Ayaklı boy aynası" anlamında. (ç.n.)
9 Freud (S)., *La Négation*, Fransızcaya çeviren: Laplanche (J), *Résultats, Idées, Problèmes*, II., Paris, PUF, 1985.

Ne olursa olsun, dürtünün psişik tasarımlayanı ile endosomatik uyarılma arasında buna benzer hiçbir ilişki yoktur, çünkü bu durumda, fark benzerliğe baskın çıkmıştır. *Vocabulaire de la Psychanalyse* yazarlarının belirttiği gibi, "psişik tasarımlayan" deyiminin, daha çok bedenin yetkilendirilmesi kavramına gönderme yapmasının nedeni de budur işte. Bu durumda, biri soma-içi biri de soma-arası iki ayrı dili karşı karşıya getirebiliriz demek ki: kalıtsal şifreyle aktarılmış bilgilerin dili, yani soma-içi dil ile somatik uyarılmaların psişik dile "çevrilmesi"ni de, soma'nın psyche'yi yetkilendirmesini de varsayan bir somatopsişik "dil". Bu da, dürtünün psişik bir tasarımlayanının yardımını gerektirir. Fizyolojistin su yitiminde ya da iyon dengesinin bozulması sonunda iç ortamın bozulmasında söz ettiği durumda, ben "Susadım" derim. Susama duygusu, endosomatik uyarılmanın psişik tasarımlayanıdır. Ama, şey tasarımlamasının şeyi tasarımlaması gibi, susmanın da su yitimini ya da iyon dengesinin bozulmasını "tasarımladığı" söylenemez. Susamışlığım, bir tek su içersem geçer. Ama susamış olduğumu açıklayabileceğim koşullarda bulunuyorsam, saplantılı biçimde, serin bir içecek (şey tasarımlaması)getireceğim aklıma, bu da bana istediğim doyumu sağlamış olacak. Psişik tasarımlayan ile şey tasarımlamasını birleştiren bağ şimdi daha iyi anlaşılmış oluyor. Bu durumda sıra, şey tasarımlamasının nasıl olup da basit bir akla getirmeden istek-tasarımlaması ya da hedef-tasarımlamaya dönüştüğünü açıklamaya gelir. Bunun için de, şey tasarımlamasının, psişik tasarımlayanın dürtüsel yüküyle donanmış olması gerekir.

Bu durumda, bedensel gereksinimlerin rolü, bunları doyurabilecek nesnenin yokluğu ve öteki kişiye işe ivedilikle karışması gerektiğini anlatacak iletişim araçlarının kısıtlı olması ağır biçimde duyurur kendini. Freud, içinde doğduğu çevreye ve bu çevrenin nesnelerine, başka bütün hayvan türlerinden daha çok bağımlı bulunan insan yavrusunun nasıl da yardım edilesi bir durumda olduğuna her fırsatta dikkat çekmişti.

Psişik tasarımlayanın nasıl bir rol oynadığı da açıkça görülüyor artık. Çifte bir iletişim işlevine sahip: bir yandan, *soma* ile *psyche*, bir yandan da çocukla annesi arasında.

Hemen gerçekleşmeyen her doyuma eşlik eden bekleyiş boyunca, psişik tasarımlayan elde hazır bulunan şey tasarımlamaları arasından geçici bir doyum kipi seçer kendine: İsteğin sanrılı gerçekleşmesidir, bu. Böylece gereksinme yatıştırılmış olmaz, ama gene de içinde bulunulan durumu dönüştüren belleksel izlerin yeniden etkin kılınmasının tasarlanmasını sağlar. Çünkü, eğer kökensel durumda, işin kaynağında, somanın seferber edilmesi söz konusuysa da yalnızca, bu somatik sarsıntı, yol boyunca, tasarımlamalar dizgesinin işler kılınması nedeniyle, psişik kimliği gittikçe artan bir süreçle dile gelecektir.

Psişik tasarımlayan şey tasarımlamasını kuşattığında, sözcüğün gerçek anlamında ele geçirip kapladığında, bunun sonunda ortaya tasarımlayan-dürtü tasarımlaması çıkar. Toplu bir gereksinim (susama) biçiminde kendini dışavuran psişik tasarımlayan, bu durumda ikiye ayrılacaktır: bu tasarımlayan-tasarımlamanın kuşatma gücüne ilişkin bilgi veren bir duyum quantumu ve tasarımlama-tasarımlayan (serin içecek).

Sonuçta, iki diziyle karşı karşıyayız burda: daha önce yaşanmış bir doyum deneyiminin bıraktığı belleksel izler, yani nesne ya da şey tasarımlaması dizisi ve doyuma kavuşmak isteyen bedenin iletisini taşıma işlevine sahip, psişik tasarımlayanlara dönüşmüş, endosomatik uyarılmalar dizisi. Bedenden başlayıp, istemini dışavurup, psyche'ye ulaşan bir yol çizmek mantıksal olurdu. İstem ne denli güçlüyse, psyche de o denli zorda kalacaktır karşılık vermeye. Freud'un yaptığı dürtü tanımının son parçası da böylece açıklanmış olur."Dürtü, bize kendini...bedenselle ilişkisi nedeniyle psişiğe zorla kabul ettirilmiş çalışma zorunluluğuna yönelik bir önlem gibi gösterir."[10] Oysa, bu çalışmanın

[10] *Métapsychologie*, agy., s.18.

konusu tasarımlama etkinliğidir: şey tasarımlamalarının kuşatılması, isteğin sanrılı biçimde doyurulması, bu doyumun başarısız kalması, anlatmak için bedenin kullanılması, devindirici çırpınmalar, çığlık. Zevk alma-zevk almama ilkesi işe karışmazsa, bütün bunların teki bile anlaşılamaz.

Freud'un getirdiği kuramsal zorunluluklara uygun olarak, metapsikolojiyi tanımlayan üç nokta da burda olduğuna göre, verdiği dürtü tanımının gerçek anlamda metapsikolojik kimliği de anlaşılabiliyor. Dürtü, bize kendini şöyle gösterir:

1. sınır-kavram olarak (yersel bakış açısı)

2. psişizme ulaşan endosomatik uyarılmaların psişik tasarımlayanı olarak (devingen bakış açısı)

3. bedene olan bağımlılığı nedeniyle psişiğe zorla kabul ettirilen çalışma zorunluluğu önlemi olarak (ekonomik bakış açısı)

* * *

En basit örneği, gereksinim örneğini seçtik -Freud'a göre, dürtüsel uyarılmadan çok daha iyi bir terim bu[11]. Ayrıca, öz-korunma dürtülerine de kolaylıkla uygulanabilen bir terim. J.Laplanche tarafından Freud'un metninden çekip çıkarılmış olan destekleme kavramının değeri, öz-korunmaya bağlı olan ağızsı dürtünün, emme zevkinin keşfedilmesiyle nasıl olup da bağımsız bir yol izleyeceğini ve fizyolojik gereksinmeyi nasıl olup ta erotik zevkten ayırmayı başardığını anlamamızı sağlamaktır. Şu farkla ki, ağız yoluyla erotik bir doyum sağlamaya ve bu amaca ulaştırabilecek bir nesneye beslenen istek, bu zevk kipine saplanıp kalmış biri tarafından, görüngübilimsel açıdan, bir gereksinme olarak duyulur.

Öz-korunma dürtüleriyle cinsel ve yıkıcı dürtüler arasındaki en büyük fark, öz-korunma dürtülerinin bastırma diye birşey bilmemesi, buna karşılık cinsel ve yıkıcı dürtülerin bastırmaya kul köle olmalarıdır.[12]

Daha önce verdiğimiz örneğe geri dönelim: (cinsel ya da yıkıcı) bir dürtü, kendisine gereken doyumu sağlayabilecek şey tasarımlamasını kuşatan, psişik tasarımlayanı ile dışavurur kendini. Bastırmaysa buna karşı çıkar. Tasarımlayan-tasarımlama ve duyum quantumu bastırılır. Ama, bir yandan da gelişimlerini sürdürürler bilinçdışında. Ne var ki, bilinçdışındayken varlıklarını, oldukları gibi sürdürmezler. Bir dönüşüm gerçekleşir ve duyum ile tasarımlayan-tasarımlama birbirinden ayrılır, herbiri de kendi bağımsız yoluna gidebilir. Kökensel bastırma denen bu ilk bastırmanın peşinden ikincil bastırmalar denilen daha başka bastırmalar da gelir sırayla. Şey tasarımlaması artık çifte kimlik kazanmış bulunmakta. Bir yandan, bilinçli, bir yandan da bilinçdışı. Bilinçdışı tasarımlama, bilinçdışında, önemli değişimlere uğrar. Yerdeğiştirme ve yoğunlaşma sayesinde çeşitli parçalara ayrılır, başka başka tasarımlamalarla birleşir, nesnesini ve amaçlarını değiştirir, yalnız temel düzenekleri değiştirmeden tutar elinde. Bilinçli şey tasarımlamasıyla karşılaştırıldığında iyiden iyiye tanınmaz olup çıkar. İşte büründüğü bu yeni giysiler sayesinde, bastırmayı aldattığı da olur, bu durumda, bilincin bağrında kendini bir fantazm ya da bir belirti biçiminde gösterir. Ne var ki, bilinçdışı ile bilinç-öncesi arasın-

[11] Agy., s.14.

[12] Buna karşılık, cinsel dürtünün öz-korunma dürtülerine dayandırılması, öz-korunma dürtülerinin son derece önemli ölçüde değişmesine yol açabilir. Yalnızca saplanma değil ketlenme olasılığı da vardır bu durumda. Sözgelimi, *kakhexia** yoluyla ölüme neden olabilen zihinsel *anorexia***. Hatta açlık grevi. Ama bu örnekte bastırılmadan söz edilemez.

* kakhexia (Yun.): Kimi hastalıkların ve süreğen enfeksiyonların en son evresi; aşırı zayıflama ve bedeninin iyiden iyiye güçsüz kalması. (ç.n.)

** anorexia (Yun.): İştah yitimi. (ç.n.)

daki engeli, tasarımlayan-tasarımlamayı kuşatmış olan psişik tasarımlayanın dürtü yükü sayesinde aşabilir ancak.

Bu nedenle, der Freud, bilinçdışında şey tasarımlamalarından başkaca birşey yoktur, ama bunlar son derece önemli gücül erke yüküne sahip tasarımlamalardır ve bilinçli şey tasarımlamalarını niteleyen psişik güçle en ufak şekilde bile karşılaştırılamazlar. Bunda tek kuraldışı durum, bilinçli şey tasarımlamalarının, bastırma engelini aşıp daha önceden kuşatılmış olması (bilinçli fantazm durumu) ya da isteyerek akla getirilmiş şeyin, bilinçdışı bir şey tasarımlamasına bağlanmış olmasıdır. Aynı şey, kendisini, bilinçdışında ana-babadan birinin imgesine bağlayan bir özelliğe (tek bir özellik yeter) sahip olması nedeniyle buyurgan bir istek ortaya çıkaran nesne için de geçerlidir.

Bilinçdışı şey tasarımlamasının bu devingen gücüllüğü konusunda dil, çok az bilgi verir. İşte, bu nedenledir ki J.Laplanche, bilinçdışı şey tasarımlamasına bir "şey-tasarımlama" demeyi önerdi, çünkü bu tasarımlamanın bilinçdışında sahip olduğu konum, bir imgeden çok bir şeyi akla getirmektedir. Şöyle ki, bir şeyin sınırlarına değil de, yarı-saydamlığına, "kıvamı"na, yeğinliğine sahip olmalıdır. Zaten bu da, Freud'la birlikte, doğrusu inandığımız tek gerçekliğin, bilinçdışının psişik gerçekliği olduğunu başka biçimde söylemek değil mi? Maddi gerçekliğe zorla boyun eğeriz. Yaşamda kalabilmek, hatta yaşayabilmek için gerekli birşey bu. Ne var ki, içimizin en derinlerinde, psişik gerçekliğin bilinçdışı şey tasarımlamasıdır bizi devindiren.

Şey tasarımlamasının, algılamanın eşili olduğuna ilişkin, daha önce de anımsattığımız düşünce bir yaklaşıklıktan öteye geçmiyordu. Nitekim, bu konuyla ilgili olarak Freud şöyle yazar: "Şey ya da nesne tasarımlaması, şeyin dolaysız belleksel imgelerinin değilse bile, daha uzak ve bundan türeyen belleksel izlerinin kuşatılmasıdır"[13]. Demek ki, bilinçli düzeyde bile, dönüşüm ve yerdeğiştirmeler vardır, anıların çarpıtılması da zaten yeterince açık biçimde gösterir bunu. Algılamayla anı arasında, şeyin dolaysız belleksel imgeleriyle bilinçli şey tasarımlaması için kaymış belleksel imgeler arasında ayırım vardır. Nesnelerin şey kuşatılmalarını, yani ilk ve gerçek nesne kuşatılmalarını[14] kapsayan bilinçdışı dizge, bu kaymayı daha da arttıracaktır. Çünkü, Freud dilin oldukça geç bir evrede ortaya çıktığını vurgulamaya dikkat eder. Çocuk ilk başta infanstır** . Düşlerin yorumu, bilinçdışına götüren kral yoludur, çünkü şey tasarımlamalarını konu alan psişik çalışma işte burda ortaya çıkarılabilir. Bununla birlikte, bu çalışmanın ilksel süreçlerin işleyiş düzeni içine yerleştirilmesi gerektiği unutulmamalıdır. Dil ve bilinçdışı arasındaki ayrılığı ortadan kaldırmak için, yoğunlaşma ve yerdeğiştirmeyi dilin kullandığı mecazlara benzetmek kesinlikle yeterli olmayacaktır. Çünkü, yoğunlaşma ve yerdeğiştirmeler, yük aktarımları kadar içerik aktarımlarıyla da ilgilidirler ve ilksel süreçlerin temel özellikleri arasında bir tanesi var ki, bunun kesinlikle azımsanmaması gerekir; sözünü ettiğimiz temel özellik, (psişik) boşalmaya ve özgür erke akışına olan eğilimdir.

Hızlı biçimde yaptığımız bu inceleme sonunda, şey tasarımlamasının psişizmde kavşak konumuna sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bilinç düzeyinde, şey tasarımlaması, dil aracılığıyla şey ile sözcük arasında ilişki kurar. Bilinçdışı düzeyindeyse, şey ile dürtü arasında bir bağ oluşturur. Çifte bir tasarımlanma olgusu yaşanmaktadır. Hatta kat kat çifte, diyebiliriz.

- Bilinçli ve bilinçdışı şeyin çifte tasarımlanma olgusu.
- Bilinçte, şey ve sözcüğün çifte tasarımlanma olgusu.

13 *Métapsychologie*, agy., s.118.
14 Agy., s.118. Altını ben çizdim.
** *infans (Lat.)* : konuşamayan, konuşma yetisi olmayan, dilsiz. Fransızca "enfant"-"çocuk" (Lat.) infans sözcüğünden türemiştir. (ç.n.)

-Bilinçdışında şey ve dürtünün (dürtünün psişik tasarımlayanının kuşattığı tasarımlama-tasarımlayan tarafından) çifte tasarımlanma olgusu.

İşte, bütün bunlar da tasarımlama kavramına bağlı olan mecazileştirilebilirliğin ne denli önemli olduğunu gösterir.

Bu sayede, nasıl olup da şey tasarımlamasının psişik etkinliğin yüreği olup çıktığı, düşün ve fantazmın neden vurgulandığı da anlaşılmış olur. Ne var ki, bu çekirdek konum çeşitli dönüşümlere de açıkır. Dil yoluyla daha üst bir örgütlenme düzeyine ulaşılabilir belki de. Dilin işlevi, dil olmazsa iletilemeyecek olan düşünce süreçlerimizin duyumlanabilir kılınmasıdır. Dil ve sözcük arasındaki bağıntı, psikanalitik tedavinin ilkesidir. Buna karşılık, bilinçdışı şey tasarımlaması, psişik çalışmanın yetersizliği nedeniyle dürtülerin saldırısına uğrayabilir; bu dürtüler (özellikle de yıkıcı dürtüler) gerçeğe doğru kaba saba bir boşalmadan başka olanak bulamayıp tasarımlanma olgusunu yerle bir etme gücüne sahiplermiş gibi görünürler.

Kuramında ölüm dürtüsü varsayımına yer vermesinden iki yıl sonra, yani 1923'te Freud psişik aygıt anlayışını yeniden ele alır. İkinci yerlemdir, bu. İlkiyle arasında en özsel ayrılık, bilinçdışının yerine şu'nun konmuş olmasıdır. Freud'un o zamana dek bilinçdışının özelliklerini betimlemek amacıyla kullandığı pekçok özellik, şu'nun kimliğini nitelemek için kullandığı formülleştirmelerde de yer alır. Tek bir fark vardır: tasarımlamaya gönderme yapılmamıştır. Bundan böyle, ilk yerlemde, bilinçdışında bilinçdışı nesne ya da şey tasarımlamasının bulunduğu yeri, ikinci yerlemde, dürtüsel devim almıştır. Oysa şu, psişik aygıtın tümleyici bölümüdür. Demek oluyor ki, Freud dürtüyü psişizme katar. Hiç kuşkusuz sınır-kavram, ama psişik etkinliğin de temeli. 1932 yılında verdiği 32.Psikanalize Giriş Konferansı'nda Freud, mecazileştirilebilmeye yapılan tüm göndermeleri ortadan kaldırıp, şu içinde yeralan süreçleri betimledi.Tasarlamakta zorluk çektiğimiz süreçlerin, Ben açısından tasarımlamanın eşdeğeri olduğunu ileri sürmekle yetindi. Başka deyişle, eski psişik tasarımlayan kavramı (tasarımlama olmaksızın) yeniden ele alınmış ve psişik aygıtın bağrında, köklere yerleştirilmiştir.

Bunun bir ayrıntı olduğu düşünülebilir. Ne var ki, 1915 yılında, *Métapsychologie*'de dürtü psişizmin dışına değilse de, en azından sınırına yerleştirilmişti. İlk yerlemin, Cs-Pcs-Ics olarak üç ayrı kerteye yer veren psişik aygıtı, dürtülere yer vermiyordu. Şu-Ben-Üstben'den oluşan ikinci yerlemim psişik aygıtı ise, dürtüleri tam anlamıyla içeriyordu. Özetle, 1923 yılında Freud, psişizmin sınırlarını bir diş geriletmişti. Dürtünün, somatik alana kök saldığı düşüncesini sürdürüyorsa da, psişik doğaya sahip olduğu konusunda hiçbir kuşku bırakmıyordu. Ruhun embriyolojisini kurmaya yönelik düşüncesinin örneklenmesiydi bu. Dürtü, psişizmin embriyosuydur.

Kuramsal alandaki bu değişimin sayısız sonucu arasından yalnız bizim konumuza gerekenleri çekip alacağız. Tasarımlamanın dürtüye yarar sağlayacak biçimde gerilemesi kuşkusuz, edindiği klinik deneyimler ışığında, Freud'un dürtülerin dizginlenmez kimliğinin ve dürtülerin Ben tarafından görece denetlendiğinin bilincine vardığına tanıklık etmektedir. Ancak, şu'nun bilinçdışının alanını kısıtladığını sanmak yanlış olacaktır, çünkü tam tersine, ikinci yerlemde, Ben'in de üstbenin de büyük bir bölümü bilinçdışı olup çıkmıştır. Psişik aygıtın bağrındaki ilişkilerde belki de vurgulanıp belirginleşmiş olan şey, bilinçdışı tasarımlamanın bir çalışmanın verisi olmaktan çok bir ürünü olduğudur. Freud, şu'nu işe katmakla, tasarımlanamaza yer ayırmış oldu. Birinci yerlemdeki bilinçaltıyla bile, kimi tasarımlamaların Ics-Pcs engelini hiçbir zaman geçemeyecekleri kabul edilmişti zaten. Ancak, şu düzeyinde ileri sürülen bilinçdışı tipi nedeniyle, kimi dürtüsel devimlerin hiçbir zaman bilinçdışı tasarımlama konumuna ulaşamayacakla-

rı, embriyomsu psişizm durumunda kalmaya (dürtü bu durumdadır zaten) zorunlu oldukları söylenebilir.

Freud'un düşüncesini zorlamaksızın, çözümlemenin, yani psikanalitik tedavinin (bilinçdışı ve bilinç-öncesi) tasarımlamaları konu alan bir çalışma olmaktan çıkıp, en azından kimi durumlarda, tasarımlamanın bir çalışması olup çıktığı pekâla ileri sürülebilir. Psikotik ve psikosomatik yapılarda işbaşında olduğu sanılan şey de budur zaten. Her noktada birbirlerine karşı çıkar gibidirler, psikotik yapılar psikosomatik yapılarda bulunmayan, Pierre Marty'nin deyimiyle söylersek, bir "zihinselleştirme" sergilerler. Ne var ki, Lacan'ın psikoz konusunda betimlediği, zaman aşımına uğrama olgusu, psikosomatikçiler tarafından betimlenmiş yapılarda da varolur gibidir. Bilinç-öncesinin psikozda görülen aşırı geçirgenliğine, psikosomatik yapılarda kuşatmaların dolaşımına zarar verici bir kapanma karşılık verecektir.

* * *

Psikanaliz tarihinin belirli bir anında, Melanie Klein'ın çalışmalarının British Psychoanalytical Society üyelerinin pekçoğu (Klein'cılıktan yana olduklarını açıklamasalar bile) tarafından gerçekleştirilen kuramsal çalışmaları dürtüp devindirdiği İngiliz okulunun etkisiyle, Freud'un tasarımlamalar ve duyumlar kuramının yerine çok daha toplu anlatıma sahip bir kavram olan nesne bağıntısı kavramını koymak yeğlenmişti. Bu kavram, aktarım olgusundan başlayarak gözlemlenebilecek olan şeyleri keşfetmeye çok daha uygun görünüyordu. Böylece, klinik kuramı Freud'un dökümlediği araçlarla düşünülmez oldu. Çünkü, böylelikle aktarım bağıntısı tarafından seferber edilmiş zihinsel süreçlerin daha iyi anlaşılabileceği sanılıyordu.[15]

Melanie Klein yaşam ve ölüm dürtülerine (bu dürtülerin kendilerini, en eskil fantazmlarda dolaysız biçimde dışavurdukları kanısındaydı) gönderme yapmayı hep sürdürdüyse de, Fairbairn gibi, kimi yazarlar dürtü kavramının yararlılığını sorgulamaya başlamış, bunun yerine nesne bağıntısı kavramını önermeye başlamışlardı bile.

Böyle yapmaktaki amaçları, Freud'un XIX.yüzyılın eskil bir kalıtı olarak gördükleri biyolojici görüşünden kendilerini kurtarmak ve kuramın merkezine psişik süreçlerin bağıntısal doğasını koymaktı. Dürtünün silinip gitmesine, nesnenin ilk düzleme yerleştirilmesi karşılık veriyordu.

Ne var ki, ne denli zenginleştirici olursa olsun, yeni ve özgün bakış açılarının ortaya çıkmasına yol açan bu görüş, sonunda gelip kendi sınırına dayandı. Daha önce betimlemiş olduğumuz çifte tasarımlayış olgularının tüm vargılarıyla birlikte, Freud'un tasarımlama kuramını niteleyen o son derece zengin karmaşıklığı bir kenara atmaktaydı.

Nesne bağıntısına ilişkin kendi kişisel anlayışını geliştiren M.Bouvet'nin kuramsal katkılarına rağmen, Fransız psikanalizi terazinin öteki kefesine yüklendi.

Tasarımlama kavramının bu bulgusal değerinin yeniden tanınması, birbirine son derece uzak iki ayrı çevreden kaynaklanmıştı. Bir yanda, Lacan nesne bağıntısı kuramını, yalnızca düşsel bağıntıya gönderme yapmakla çıkmaz yaratmakla suçlayıp, eleştiriyordu. Bilinçdışının tıpkı bir dil gibi yapılanmış olduğunu ileri sürüyordu. Hesaba katılması gereken tek şeyin, terimlerin kendileri, yani düşsel anlamları değil de, terimler arasındaki bağıntılar olduğu yolundaki yapısalcı ilke uyarınca, simgeselin hakkını vermek

[15] Bakış açısındaki (Bion, *vertex*`teki, der)bu değişiklik son derece önemli sonuçlara neden olur. Dürtüye ve çeşitli tasarımlayan tiplerine gönderme yaparak, biyolojinin bakış açısına yerleşip, tıpkı Freud gibi, psişik yaşamı ele almak değil de, tam tersine biyolojik yaşamı (bedeni) psişik açıdan, yani nesneyle olan bağıntı açısından ele almak söz konusu sanki. Gerçekte, sözünü ettiğimiz bu iki bakış açısı da, *soma* ile dünyayı kesintisiz bir git-gel içinde bağlayan, birbirini tamamlayan iki ilişki dizisini oluşturur.

gerektiğini söylüyordu. Gösterileni tüm kuramının merkezine yerleştiren Lacan, sözün ve dilin rolüne, yani sözcük tasarımlamalarının rolüne ayrıcalık tanıyordu; bu tasarımlamaların eklemlenmesi ve düzenlenişi sayesinde, başka hiçbir yoldan ulaşılamayan bilinçdışı tasarımlamalar açığa çıkıyordu. Bu kuramsal kuruluş duyumun, çarpışmayı ekonomik açıdan en aza indirmede ve dürtünün işleyişi ile dilin çalışması arasındaki ayrılığı azaltan bir dürtü anlayışı vermede üstlendiği rolü bilmezlikten gelmek zorundaydı. Lacan'cılık hiçbir kuşkuya yer vermeksizin, dizginlenmemiş bir soyutlamanın yokuşundan yuvarlanıp gitmek zorundaydı; öyle ki bunun sonunda da durmak bilmezcesine, hep daha ileri götürülen bir biçimcilik olup çıktı. İlk dönem Lacancılarının pekçoğu, artık kılgısal düzlemden edinilmiş hiçbir ders bulamaz oldukları bu psikanaliz anlayışını terk etmek zorunda kalmışlardı. Öte yandan, psikosomatik yapıları tüm araştırmalarının merkezine yerleştirmiş olan P. Marty zihinsel işleyiş kavramına son derece önem vermeye doğru sürüklenmişti; P. Marty, tam tersine, ekonomik bakış açısının önemine, bilinç-öncesinin çalışmasında gözlemlenen düzensizliklere dikkat çekmek yanında, tasarımlamaların psikosomatik sendromlara sahip hastaların libidinal dengesinde nasıl da düşük işlevsel bir değer taşıdığını da vurgulamıştı.

Birbirinden son derece farklı klinik uygulamalar yanında, kuşkusuz, birbirinden apayrı kuramsal varsayımlara da dayanan, birbirine karşıt bu bakış açıları aynı noktada birleştiler. Ayrıldıkları tek nokta, Lacan'ın sözcük tasarımlamalarına başat rolü vermesi, Marty'ninse şey tasarımlamalarının başat değerinden vazgeçmemesiydi.

Tüm etkinliğini psikozların incelenmesine ayırmış olan P. Aulagnier yeni bir kavram önermişti. Freud'da ilksel kategorisinin (bilinçdışı şey tasarımlamaları) psikotik işleyişi kavrayamayacağına (çünkü, bir psikoz, Freud'cu bir bakış açısı çerçevesinde tasarlanan bilinçdışı fantazmlarının apaçık kılınmasıyla ne anlaşılabilir, ne de yorumlanabilir) dikkat çeken Aulagnier, çok daha eski bir kategori olduğu varsayımında bulundu; kökensel adını verdiği bu kategorinin malzemesi ise resim-yazısıydı. Aulagnier'ye göre, resim-yazılı etkinlik, dürtüsel işleyişle anlamdaş değilse de, iyiden iyiye benzemektedir bu işleyişe. Düşüncelerini yorumlamaya giriştiğimizde, Freud'un dürtünün psişik tasarımlayanı deyimiyle belirttiği şeyi, daha güncel terimlerle, yeniden formüle ettiğini rahatça söylemekle yetineceğiz . Ne var ki, Freud'dan farklı olarak, resim-yazısını, tamamlayıcı alan-nesne çiftinin bağrında oluşturduğu ilişkiler arasında, bağıntılara dayanan bir bakış açısına yerleştirmişti. Çocuğun ve annenin karşılıklı fantazm yansıtmalarını yerli yerine koyarsak, bu bakış açısını tamamlamış oluruz. Bion annenin düşleme yetisinin ne denli önemli olduğunu göstermişti zaten. İleri derecede yansıtmalı özdeşleşmenin tutsağı olmuş psikotikler karşısındaki yetersizliğini anlayıp açıklamak için psişik kapsayan kavramını da önermişti. Bu da, Winnicott'un holding anlayışına benzemekteydi.

Psikanaliz düşüncesinin geçirdiği bu evrim, dürtü-nesne bağını kuramın merkezi kılmaya çabalayıp, Freud'un bir ölçüde tekbenci bakış açısından sıyrılıp çıkma kaygısına tanıklık etmekte. Ne var ki, nesne burda daha geniş biçimde düşünülmüş. Kuşkusuz dürtüsel doyum nesnesi, bilinçdışı tasarımlamalar nesnesi hiç kuşkusuz, ama bir de hatta belki de hepsinden de daha çok, çocuğun kendine ilişkin tasarımlamalarını çocuğa geri gönderen, tasarımlayan, fantazmlaştıran nesne. Bu tasarımlamalar çocuk tarafından içe-atılır ve çocuğun, Winnicott'un çocuğun kendi öznel nesneleri diye adlandırdığı nesneleri kurmasına yardım ederler. İşte, bu kuramsal çalışmalar sayesinde, psişik-içi ile psişik-arası ya da özneler-arası alanlar arasında kurulan yakın bağlar çok daha iyi anlaşılmış olur.

Bütün bu söylenenlere benim ekleyeceğim tek şey, sınır-durumlar adı verilen nevrotik-olmayan yapıların çözümlenmesinin, bambaşka bir biçimde olsa bile, şey tasarımlamaları düzeyinde işlevsel bir bozukluğa da tanıklık ettiğidir. Bu tasarımlamaların kayda geçirilmesinde yanlış yapıldığına ilişkin bir varsayımda bulunulmuştu, haksız da değildi böyle birşey; böyle bir varsayım hastaların i*nsight** konusunda karşılaştıkları güçlükler kadar, ya konumu güçlükle kesinleştirilebilecek somatikleştirmelere ya da edim durumu benimsemeye sık sık başvurmalarını da açıklar; çünkü bu tasarımlamalar ne psikosomatik yapılarda gözlemlenen tasarımlamalara, ne de histerik çevrinmelere bağlanabilecek tasarımlamalara benzemekte. Ne olursa olsun, belirtilerin dışavurumuna ilişkin bu iki tipte de, psişik çalışmanın işi başından aşmış gibi, çünkü belirtiler kendilerini ya *soma* da ya da gerçekte dışa vurmakta .

* * *

Yaptığımız bu son uyarılar sayesinde, psişik aygıt açısından, şey tasarımlamasının taşıdığı değeri de daha iyi anlayabiliyoruz. Şey tasarımlaması, mecazileştirilebilir alanının malıdır. Psişik tasarımlayan, şey tasarımlaması ile bağlanmıştır. Şey tasarımlaması, dürtüsel erkeyi yakalar, sınırlar, dönüşüme uğratır. Bu tasarımlama, gerçekleştirdiği bağ sayesinde, daha ağzı sıkı, aralıklı birimler biçiminde bağlarını çözer, daha başka şey tasarımlamalarıyla ilişkiye girer. Son olarak da, en önemli yan da bu zaten, bilinç-öncesine adım atması sayesinde, daha önceki işlemlerde gerçekleşen kılık değiştirmelerden yana bir tutum alır.

Bilinçdışı bu ikisini birbirinden ayırdedebiliyorsa da, duyum ile şey tasarımlamasını birbirine bağlamakla, kuşatmaların devingenliğini, bunların edinebileceği yükü, bunları taşıyan devingen gücüllüğü neyin açıkladığını da anlayabiliriz. Buna karşılık, duyumun (birleşmeye olduğundan daha çok) yaygınlık kazanmaya yönelik eğilimi, şey tasarımlamasının, tek başına, psişik tasarımlayan içinde yer alan herşeyi neden bağlayamayacağını da açıklar. Bundan çıkan herkesçe bilinen sonuçsa, duyumun beden üstündeki (ya da bedenin duyum üstündeki) etkileridir. Gene bundan çıkan başka bir sonuç da, edim durumuna geçiş ya da somatik tepki yoluyla gerçekleşen boşalmalardır. Son olarak değinilmesi gereken bir nokta da, duyumun bizleri, herşeyin söylenemeyeceği ya da herşeyin dil aracılığıyla simgeleştirilemeyeceği yolundaki apaçık gerçekle karşı karşıya bıraktığıdır.

Böyle olsa bile, psikanaliz tedavisi olanaksız da değil. Buysa, bilinç-dışı şey tasarımlaması ve bilinçli şey tasarımlaması ve bunlara denk düşen sözcük tasarımlamaları arasında, psikanalitik bir çalışmanın psişik aygıtın bağrında çeşitli dönüşümler gerçekleştirmesi için yeterli sayıda işlenebilecek bağ olduğunu ileri sürmek demektir. Nevroz için optimum durum da budur işte. Psikanalitik tedavi, nevrotik-olmayan yapılar tarafından sunulmuş olan çok daha elverişsiz koşullarda bile etkilidir. Bu durumda, söz psikanalistin imgeleminde yer alır; psikanalist nevroz-olmayanı nevrozdan başka biçimde düşünebilmeli ve nevrozların pek ender durumlarda apaçık ortaya serdikleri düşünce süreçlerini işler kılan, kişiye özel bir deliliğin gizli yasalarını gösterebilmelidir. İşte bu durumda da, Ben, aktarım çerçevesinde, nevrozda ancak yeni yeni başgösterdiği gözlemlenen ussallıktan çok uzaklarda olduğunu ortaya koyar. Ne var ki, Ben hiç de us-dışı değildir, ussallığı, ilksel süreçleri yöneten ussallığa iyice benzemektedir.

Psikanalistin kuramsal ve klinik imgeleminin oynadığı rol üstünde israrla durmak-

* İngisht: İçgörü

la, psikanalistin çağırışım yetilerine, hastasının psişizmini, tasarımlanabilirin sınırlarında tasarımlamasına olanak veren kendi tasarımlama gücüne, örtük biçimde, gönderme yapmaktayız. Hiç kuşku yok ki, aktarım-olmayanın sahip olduğu kabul edilmiş olumlu işlevlerini de işe katıyoruz burda. Ama, bunu yaparken, aktarımın ele alınıp işlenmesinde nesnenin sahip olduğu en önemli rolü de güçlü biçimde vurgulamaktan da geri kalmıyoruz. Bu noktada, nesne ile dürtüyü sıkı sıkıya birbirine bağlayan çağdaş akımı benimsemiş bulunuyoruz. Çözümlemeci, hastanın kendisini delirtmeye yönelik girişimlerinin (eğer böyle bir duruma katlanabilirse, kuşkusuz) karşısına, çözümlenenin düşünce kipi (deli) çerçevesinde yer alan özdeşleşmelerinde, belirli bir deliliği hoşgörme yetisini çıkartabilir. Bunda her zaman başarılı olunmadığını belirtmek yerinde olur; aynı şekilde, bunda olduğu gibi başka durumlarda da, tedavinin sonucunun yalnızca çözümlenenin sergilediği direnmelere değil, çözümlemecinin direnmelerine de bağlı olduğu belirtilmelidir. Arada tek bir fark var ki, o da, daha önce aktardığımız durumlarda, çözümlemecinin, çözümlenenin kişiye özel deliliğinin eline geçmemek için sıkı biçimde karşı koyması gerektiğidir !

Bu konuda Melanie Klein'a ve izleyicilerine, Bion'a, Winnicott'a, Searles'e, bizi daha önceleri varlığından kuşku bile duymadığımız yepyeni çevrenler karşısına çekip götüren bütün bu kişilere borçlu olduğumuz çok şey var. Freud bütün bunları sanki kapı aralığından görüvermişti, ama ne yazık ki bunları ayrıntılı biçimde anlamamıza olanak verecek araçlarla donatmamıştı bizleri.

Tasarımlama, psikanalizin tasarımlama-hedefidir. Psikanaliz, bilinçli tasarımlamadan çekip alınmış olan şeyi, söz aracılığıyla tasarımlanabilir kılmayı amaçlamıştır. Amacına, aynı anda hem nesneye aktarım hem de söze aktarım olan, tek ve aynı aktarım işlemiyle ulaşılır. Kuram, daha yüksek bir örgütlenme düzeyinde, psişizmin tasarımlanmasıdır; psişizmin kendisi de, hem tasarımlama çalışması hem de tasarımlamaları konu alan bir çalışmadır. Ama, gene de, şunu eklemek gerekir ki, tıpkı kuramsal çalışma gibi, klinik deneyim de tasarımlanamaz iki olguya gelip dayanır: somatik alana demir atan dürtünün tasarımlanamaz yanı ve algılanabilir, yani hem kendi hem de başkaları açısından iletilebilir olmak için dil süzgecinden geçmesi gereken düşüncenin tasarımlanamaz yanı. Dürtü, tohum durumundaki düşüncedir; dile yer vermeyen bir düşünce de vardır kuşkusuz. İnsanın iki ayrı ucunda yer alan bu iki ayrı yan acaba hangi bağla birleşmiştir? Şimdi de, bilinebilir olanın sınırlarına gelip dayandık. Günümüzde tasarımlanamaz adını verdiğimiz tasarımlamalar konusunda gelecekte belki de daha çok şeyler öğreneceğiz.

Çeviren: Alp Tümertekin

ŞEKİL:
Anahtar : RY = dürtünün psişik tasarımlayanı;
RR = tasarımlama-tasarımlayan;
QA = duyum quantumu;
RC = (bilinçli ya da bilinçdışı) nesne ya da şey tasarımlaması;
RM = sözcük tasarımlaması;
O = nesne.

Noktalı alanlar sırasıyla şunu gösterirler: somato-psişik sınır (bilinçdışı psişizm), bilinç-öncesi engeli (ve de onunla aynı yayılıma sahip tasarımlayan), son olarak da, uyarılma kalkanı.

İlk yerleme gönderme yapan bu şemayı, ikinci yerlemin terimlerine dönüştürmek son derece kolaydır: şu, somatik alana demir atmıştır, tasarımlamalardan yoksundur; bilinçli ve bilinçdışı Ben; Üstben, şu'ya demir atmıştır, bilinçdışı ve bilinçli Ben alanlarını kaplamakta, bütünün tepesine yerleşmiştir.

Freud'la nişanlılığı döneminde Martha Bernays, 1883.

Psikanaliz Öğretisinde Kadın Cinselliği

Mustafa Safouan

"Psikanaliz Öğretisinde Kadın Cinselliği" 1975'te Scilicet'nin 5. sayısında yayımlandı. Daha sonra Lacan'ın 1976'da Editions du Seuil *için yaptığı Le Champ Freudien derlemesi içinde yayınlanan* La sexualité féminine dans la doctrine freudienne*'in birinci bölümü olarak kullanılmak üzere gözden geçirildi.*

Safouan, 1953'ten beri Lacan'ın da içinde bulunduğu école freudienne*'in bir üyesiydi. 1980'de Lacan bu okulu uzlaşmacı bir tutum içine girdiği ve kendi çalışmalarını böldüğü gerekçesiyle dağıttığı zaman Lacan'ın yanında yer aldı. 1981'deki ikinci bölünmede ise* Centre d'études et de rescherches freudiennes*'e katıldı.*

Bu makale, Freud'un kadınlık konusundaki açıklamalarının başlıca yönlerini Lacan'ın yapıtı açısından yeniden ele almayı amaçlayan bir projenin parçasıydı. Ama makale yalnızca Freud'un değil karşıtlarının da tezlerine değinmekte, Freud'a yönelik feminist eleştiriler için de aynı derecede önem taşıyan, kadın cinselliği üzerine Amerika'da yapılmış araştırmalardan da (Masters ve Johnson) yararlanmaktadır.

Safouan burada, Freud'un değindiği, kız çocuğun Oidipus kompleksi konusunda ortaya çıkan belli güçlüklerle ilgili olarak fallisizm üzerinde yoğunlaşır. Kız çocuğun annesinden feragat etmesi sorununu, Freud'un yanıtlayamadığı sorudan yola çıkarak araştırır: "Küçük kız annesinden ne ister?" Bu sorunun arkasında arzunun yapısını görebileceğimizi savunur ve Lacan'ı izleyerek bu yapıyı dilsel söyleyişin kendisinin bölünmeleri açısından çözümler.

Makalenin önemi, kız çocuğun Oidipus kompleksine girişi sorununu çözülecek birşey olarak

değil, bilinçdışı ve cinsellik kuramının bunların dille ilişkileri içinde yeniden formüle edilmesini gerektiren bir konu olarak görmesindedir.

* * *

Freud'a göre küçük kız cinsel gelişimi sırasında iki sorunu çözmek zorundadır. Bu sorunların analitik formülasyonunu Freud ilk kez, kız çocuğun cinsel gelişiminin, oğlan çocuğunkiyle tamamen aynı şekilde cereyan ettiği bir zaman dönemi ya da aşama içerdiğinin dikkatini çekmesi üzerine yapar.

Bu benzerlik şunları akla getirir:

(1) kız çocuğun arzusunun[1] nesnesi annesidir, rekabet ya da ölüm isteği ise babaya yöneliktir;

(2) kız çocuk için de varolan tek organ (ya da daha kesin söylemek gerekirse, cinsel türden tek organ) fallustur –ki bu, Freud'un açıkladığı gibi, vajina ile ilgili olmama özelliğini taşıyan bir penisten söz etmediğimiz sürece, penis demek değildir. Bu nokta üzerinde durmaya değer.

Var olma ya da olmama alternatifi adına her türlü bağlantı ya da ilişkiyi (ister tamamlayıcı ister karşıt olsun) reddeden; muhteşem, monadik bir yalnızlık içindeki bir organ fikrinin esasen imgesel bir organa gönderme yapmak zorunda olduğu elbette açıktır –bu imge gerçek bir organın, yani penisin, ya da daha kesin olarak, kabarıp dikelme gibi ayrıcalıklı bir durumdaki penisin imgesi olsa bile.

İkinci olarak, bu alternatife göre oynanan oyunun, cins ya da diğer cins kategorisi henüz ortaya çıkmamış da olsa, bu kategorinin hafifçe belirmesine yol açacak olması da bunun kadar açıktır. Çünkü varlıklar, adamlarla kadınlar ya da erkeklerle dişiler olarak değil, ama fallusa sahip olanlarla olmayanlar (yalnızca fallus varolduğuna göre, ikinci durumda iğdiş edilmişler ya da daha doğrusu hadımlar) olarak, ayrılmak durumundadır. Öyleyse kadını nerede aramamız gerekiyor?

Yaygın ifade şekline ya da yaygın akıl yürütme tarzlarına kısa bir bakış, fallik bölünmenin cinsel bölünmeye dayatılamayacağını hemen gösterecektir. Örneğin, belli bir toplum bir etkinliği, niteliği ya da ayırt edici işareti erkeğin ya da kadının karakteristiği yapmaya, yani erkeklerin ve kadınların ona göre tanınacağı bir fark olarak görmeye karar verebilir. Ne var ki bu farkın hiç de fark olmadığını gösteren, üstelik destekten yoksun da olmayan bir kadın her zaman bulunacaktır: Örneğin, Yunanca öğrenmenin (Rönesans döneminde gerçekten olduğu gibi) oğlan çocuklarının işi olarak görüldüğü bir toplumda bu dili öğrenen bir kadın. Ama bu etkili sergilemenin ne anlama geldiği her zaman gözden kaçar, zira kadın olmanın Yunanca öğrenmenin önünde bir engel olmadığını kabul etmek yerine –ki bunun kanıtlanmasına gerek bile yoktur– Yunanca öğrendiğine göre o kadının bir erkek olması gerektiği sonucuna varılır. Dahası, bu tür akıl yürütmeye kadınlarda daha az rastlanmaz. "Teorisyen" olmakla kadın olmaktan çıkacağı yolunda korkularını dile getiren kadın psikanaliz öğrencilerinden daha genel ne var? Cinsel etkinlik içindeki yerini bildiğinden emin olmak için, basitçe feminist olmamak yetmez.

Dolayısıyla, sağduyuya karşıt olarak, fallisizm ya da tek tipten bir cinsel organa inanma her iki cinsin en eşit şekilde paylaştığı tek şeyse, ve ensestin bir tek –nesnesi anne olan– temel biçimi varsa, bundan kız çocukların karşılaştığı ama erkek çocukların ba-

[1] Bu, Strachey'in yaptığı gibi, kız çocuğun "sevgisinin" nesnesiyle karıştırılmamalıdır. Freud'un toplu yapıtlarının İngilizce standart baskısına Strachey'in koyduğu notta (cilt XIX, s. 246) bunun Freud'un yeni bir buluşu olmadığı, çünkü *Üç Deneme*'de de kız çocuğun ilk sevgi nesnesinin annesi olduğunun söylendiği belirtilmektedir.

ğışık olduğu iki (çocuğun nesneyle ilişkisine ve kendi bedeniyle ilişkisine dair) sorun türer açıkça.

Zira erkek çocuk, arzusunun ilk nesnesinden ister istemez feragat ederken, bunu bir başka kadın için yapar; oysa kız çocuk aynı feragati karşı cinsten bir nesne uğruna başarmak zorundadır. Aynı şekilde, bu feragatten hem önce hem de sonra, eğer öyle söylenebilirse, fallus erkek çocuğun tarafında kalır; kız çocuk ise önce fallusun kendi bedeninin onun biçimine en çok benzeyen parçasında yani klitoriste bulunabileceğini düşünür, ama daha sonra bu erojen bölgeye yatırımından vajina uğruna vazgeçmek zorunda kalır. Freud, orgazmın yalnızca vajinal orgazmla sınırlanmasını kadının başarılı cinsel normatifleşmesinin kriteri olarak görecek kadar ileri gider. Geniş bir alanda düşünülmesi gereken bu nokta, psikanaliz öğretisinde şiddetli tartışmalara konu olmuştur.

Gerçek durumda, bütün kanıtların gösterdiği şey, bu kritere göre normal kadının az rastlanan bir fenomen olduğu ve, ona rastlasak bile, bir normallik modeli olarak gözükmeyeceğidir. "Gözükmek" diyorum, çünkü niyetim Birleşik Devletler'de gözde olan kuşkulu yöntemle saptanmış karşılıklı ilişkilerle ilerleyen, son zamanlarda yayınlanmış bazı vaka incelemelerine değinmek (tabii söz konusu yöntemin kuşkulu olması, insanın elini kolunu bağlayan bir naiflikle "olguların kendi adlarına konuşmalarına izin" verdiğine inanan yazardan başkaları için geçerlidir).[2] Her şey bir yana, bu tür derlemelerde, yalnızca vajinal orgazmı tanıyan kadınlarda anksieteye güçlü bir eğilimin bulunması gibi en dikkat çekici keşifleri yapmamızı hiçbir şey önleyemez. Bu gözlem söz konusu türden çalışmaların değerli bir tarafı olduğunu gösterse de bu değer hiçbir şekilde vazgeçilmez değildir, zira Freud'un koyduğu kriterin kurgusal karakteri böyle sözde "bilimsel veri"lere başvurmadan da görülebilir. Öyleyse burada Freud'un bir önyargısı mı söz konusu? Emin olabileceğimiz tek şey, açıklığa kavuşturulması aciliyet taşıyan teorik bir gerekçeyle karşı karşıya bulunduğumuz.

Gerçekte, kız çocukların fallisizmi, akıl almaz değilse de, her zaman açıklaması güç bir konu olarak görülmüştür. Çoğu zaman gözden kaçırılan şey ise, erkek çocukların durumunun da aynı güçlüğü gösterdiğidir. Bu ikincisini açıklamanın kolaylığı yalnızca *görünüştedir*. Ben bu görünüşteki kolaylığın fallisizmin kendisinin bir işlevi olduğunu savunacağım. Öyleyse şimdi Freud'un erkek çocukların durumunu nasıl açıkladığına bakalım.

Freud'a göre, çocuk onların her türlü işaretini (özellikle giysilerini) göre göre, çok erken bir yaşta erkeklerle kadınları birbirinden ayırt etmeyi başarır; ama algıladığı ve kendi konumunu temellendirdiği bu farkları iki tarafın cinsel organları arasındaki bir farkla ilişkilendirmez. Bu onun bilgisizliği yüzündendir, zira o aşamada cinsler arasındaki anatomik ayrımı gözlemleme şansına sahip olmamıştır. Bunun için hazır bir yargısı da yoktur – ona göre herkes birer fallusla donanmıştır. Neden? Burası onun narsizminin sahneye çıktığı yerdir. Küçük oğlan, anlamını belli belirsiz kavramaya başladığı, duyumca çok zengin bir organına öyle önem verir ki, kendi kendisini bütünüyle oğlan olarak sever. Hatta, Freud açıkça söylememiş de olsa, narsizmin o andan sonra ancak bu koşulla işleyebileceği, küçük oğlanın kendi kendisini fallusa yeterince sahip olup olmadığına göre seveceği ya da sevmeyeceği bile söylenebilir. Böylece, bu organı yitirebileceği fikri bile onun için tahammül edilmez birşey haline gelir. Ayrı bir cinsiyete sahip varlığına karşı koyarak, daha iyi bir ifade bulamadığı için, herkesin kendi imgesinde (yani kendi sevdiği imgesinde) yapılmış olduğunu hayal eder. Şimdi kız çocukta da benzer bir organın varolduğunu ve bunun klitoris olduğunu, bu organın da küçük kızın

[2] S. Fisher, *Understanding the Female Orgasm*, Harmondsworth: Penguin Books, 1973. Burada ayrıca, kolejli kızların hizmetçilerinden ve babalarının kadın işçilerinden daha yüksek bir orgazm kapasitesine sahip olduklarını öğreniyoruz.

kendi kendini sevmesinin koşulu olarak onun için aynı önemi kazandığını kabul edersek, aynı açıklamayı kız çocuk için de yapmak çok kolaydır. Peki böyle bir açıklama savunulabilir mi?

Küçük oğlanın bilgisizliği düşünüldüğünde, onun çok erken bir dönemde, yanında yıkanmaktan çekinmeyen annesinin ya da gözleri önünde soyulup giydirilen kızkardeşininki gibi kendisininkinden farklı bir bedeni göreceği varsayılabilir. Ama bu durum erkek çocuk için her şeyin aynı şekilde cereyan etmesini engellemez, yani çocuk karşılaştığı hiçbir şeyi başka bir cinsin işareti olarak kabul etmez, olsa olsa altında fallusun mutlaka bulunduğu bir örtü olarak görür. Nitekim bilgisizlik hiçbir şeyi açıklamaz, zira bilgi, yani bilgisizliğin giderilmesi, okült bilimlerin önünde bir engel değildir. Narsizme gelince, bununla bir açıklama mı getirmiş oluyoruz yoksa insanın cinsiyete sahip varlık olarak kendi tasfiyesini ima eden kendine yönelik sevgiden söz ettiğimizde bilmecelerin en esrarlısını mı kuruyoruz?

Şöyle ya da böyle, bilmece yerinde durmaktadır. Yani öznenin cinsiyeti ne olursa olsun, onun imgelemindeki tek anlaşılabilir haz, bu imgelemde monadik fallus dediğimiz şeye yanıt veren ya da karşılık gelen, görüş alanından kaçan birşey bulmamıza ya da öznenin bulduğunu (yalnızca zihninde bile olsa) düşünmemize bağlıdır. Dolayısıyla narsizm bir "fallo-narsizm"dir ki bu, gramer çözümlemesinin bu ifadeye verdiği her iki anlamda, öznenin kendi kendisini fallus olarak sevmesi demektir. Sorunu bu şekilde koyduğumuzda, ünlü tartışmaya bir miktar açıklık getirebilecek bir durumda oluruz.

Karen Horney klitorisin anatomik önceliğini (Freud bu önceliğin klitorisin küçük kızın bilgisinin ve elinin uzanabileceği bir yerde olmasıyla kolaylaştığını söylemişti) tartışma konusu yaparak kız çocuğun vajinanın varolduğunu bildiğini söylediğinde, bunu kabul etmemek için kendi payıma hiçbir sebep görmüyorum. Ancak bu, Freud'un, cinsiyeti ne olursa olsun öznenin narsizminin fallik koşullanması konusundaki temel tezini hiçbir anlamda değerden düşürmez –bu tez doğrudan gözlemle ne doğrulanabilir ne de yanlışlanabilir, çünkü o analiz pratiğinde ve yalnızca orada kurulur. Sözde "doğrudan" gözlem burada Oidipus kompleksindeki kadar yararsızdır. Örneğin, bir çocuğun annesine "büyüdüğüm zaman seninle evleneceğim" dediğini duyan biri bu sözde Oidipal arzunun "ortaya çıktığını" düşünebilir. Oysa bunu söyleyen çocuk, annesine duyduğu dayanılmaz arzunun varlığını kabul edip bu arzuya teslim olmakla, bir budaladan daha aptal olma yolundadır. Analitik deneyimin alanı, algının (öznenin edinebileceği anatomik farklılık algısının) alanı değildir. Bilincin (söz konusu algı temelinde, öznenin kendi –oğlan ya da kız– cinsiyetiyle ilgili olarak kazanabileceği bilincin) alanı da değildir. Onun alanı, algı ile bilinç arasında kaybolup giden düşüncenin alanıdır. Karen Horney'nin aksine, Freud'un kendini analist olarak konumlandırdığı yer burasıdır. Tek başına bu, Horney'nin bütün itirazlarını reddetmeye ve bu itirazlara kaçamaklı ifadeler olarak gerçek ağırlıklarını vermeye yeter. Öyleyse bize yalnızca analitik deneyimin öğrettiği şey nedir?

Bazı kadın hastalarda klitoris gerçekten de bir "küçük penis"in kuruntusal eşdeğeri olarak işlev görür ve böyle durumlar elbette Freud'un tezine yabancı değildir. Ama başka durumlar da aynı kesinlikle, kız çocuğun fantezisinin oyunuyla fallik imgeyi kendi bedeninin herhangi bir başka bölgesine göndermekte özgür olduğunu göstermektedir –vajina da bu bölgelerden biridir ve bu durumda küçük kız onu tersine çevrilmiş bir fallus gibi düşünür. Analiz edilen kimi kadın psikanaliz öğrencilerinin eldiven gibi içi dışına çevrilerek rekabet döneminin sükûnetine geri dönme fantezileri (ki bu onların kimliklerinin en derin ve itiraf edilmesi en güç çekirdeğini oluşturur) bunu kanıtlar.

Bu fantezi egemen olduğunda (üretken olmadıkları ölçüde bulanık bir şekilde yüceltmeye güçlü bir eğilimi olan öznelerde), cinsel soğukluğa değil ama, daha uygun bir ifadeyle, cinsel yaşamın neredeyse tam bir tükenişine (çoğu zaman, gösteriş olmaktan öteye gitmeyen bir laf kalabalığı dışında) yol açar. Böyle kadınlar bu tükenişin farkında değillerdir, durumu tamamen normal kabul ederler, yani eşyanın tabiatına uygun bir durum gibi görürler. Kısacası, buna bir belirti değeri vermeyip, tam tersine, kendilerine "değer" katan birşey gözüyle bakarlar. Öyleyse şunu sormamız gerekir: neden "vajina = fallus ya da tersine çevrilmiş fallus" eşitliği biraz kuşkulanılmayan, biraz da tahammül edilen bir soğukluğa yol açarken, "klitoris = küçük penis" eşitliği bedenin bu parçasının duyarlılığından hiçbir şey eksiltmiyor, hatta erotojenliğin klitoriste toplanması eğilimine yol açıyor?

Benim bu soruya yanıt olarak düşünebildiğim tek şey şu: bu iki eşitlik ya da özdeşlik ne aynı anlama ne de aynı ağırlığa sahip. "vajina = tersine çevrilmiş fallus" eşitliği, fantezi ya da inanç düzeyinde, fallik imgenin öznenin kendi bedenine ya da bedenin söz konusu bölgesine öyle bir indirgenişini içerir ki, özne artık –öyle denebilirse– sonuç çıkarmakta tereddüt etmez. Anna Freud'un *Ego ve Savunma Mekanizmaları*'nda [1937, s. 92-3] betimlediği küçük kızın durumunda olduğu gibi, arzusu "o"nu sergileme arzusu içine bütünüyle soğurulur. Böyle bir durum dişi cinsten özneyi fallusa sahip olduğuna öylesine inandırır ki, öznenin bölünmesinden hâlâ söz edip edemeyeceğimizi merak etmeye başlarız. En azından, ortada görünür bir bölünme yoktur. Eksikliğin bulunmamasına bağlı olarak ortaya çıkan, cinsel yaşamın bulunmaması tehlikesi, diğer bazı kadınları "klitoris = küçük penis" eşitliğine başvurmaya iten şeydir. Bu ikinci eşitlik, formülün de ("küçük penis") gösterdiği gibi, alanı –eğer ifadeyi mazur görürseniz– bir umut için açık bırakır. Ama bu iki eşitlik arasında, kadının vajinal soğukluğu konusunda içine düştüğü kaygıda ("gerçek durumda" dememek için böyle söylüyorum) hissedilebilir olan sıkı bir bağlantı vardır. Bu, son zamanlarda sıkça görüldüğü gibi, klitoryal orgazmın ortadan kalkmasını dişiliğin (ya da kadının başarılı cinsel normatifleşmesinin) kriteri olarak gören ünlü Freud'cu teze aşina olan kadınlar için özellikle geçerlidir –ki bu da biz analistlerin işini kolaylaştırmamaktadır. Freud, yani Freud'un kendisi, kadın psikanalistlerden vajinal olmalarını talep etmiştir. Bu hiç de uyulması kolay bir buyruk değildir; tam tersine, bazı durumlarda düzelmesi mümkün olmayacak şekilde, cinselliğin bütünüyle anal bir bütünlenişini pekiştirebilir ancak. Analistlerin, özellikle de Helene Deutsch'un, giderek yaygınlaşan klitoryal fiksasyonun bütün terapötik çabalara karşı direncini vurgulamaları şaşırtıcı değildir.

Yukarıda verdiğim taslağın varmak istediğim sonuca göre fazla uzun olmadığını umuyorum: vajinanın erotojenliği klitorisin anormallik işareti gibi gözükmesinden daha fazla normallik işareti gibi gözükmezken, cinsel soğukluk, belirti teriminin bütün psikanalitik anlamıyla, kadının cinsel yaşamının belli bir belirtisel rahatsızlığını oluşturmaya devam eder. Burada ele alamayacağım kadar karmaşık sorunlara yol açan orgazm terimini kullanmaktan kasıtlı olarak kaçınıyorum; çok kuşkulu olduğunu düşündüğüm Masters ve Johnson'ın gözlemlerini ve Mary Jane Sherfey'nin [Sherfey, *The Nature and Evolution of Female Sexuality*, New York: Random House, 1966] bunlardan çıkardığı cesur sonuçları anımsamak, bu tutumumu haklı çıkarmaya yetecektir. Sherfey'nin bütün akıl yürütmelerini benimsemesem de, orgazm kapasitesinin klitoristen vajinaya aktarılmasının, biyolojik bir bakış açısından bile, dişilikle ilgili mitik bir kavram olduğu konusunda ona katılıyorum. Psikanaliz açısından sorun, klitoryal olanın vajinal olana dönüşmesi değil, oto-erotik libidonun nesne libidosuna dönüşmesidir. Hem erkek hem de kız ço-

cuk, çift katlı bir feragat gerçekleştirmek zorundadır: annesinden ve mastürbasyondan. Kız çocuğun cinsel gelişiminin tek özgül yanı, arzusunu annesininkinden farklı cinsiyette bir nesneye yöneltmesinde yatar. Kız çocuk bu adımı nasıl atar? Başka bir deyişle, dişi cinse özgü Oidipus kompleksine nasıl girer?

Bu soruya yanıt ararken Freud'un işe kız çocuğunu annesine bağlayan bağların doğasını araştırarak başlamamız gerektiğini söylemesi, doğru bir seçim gibi görünüyor. Kız çocuk annesinden ne ister? Ya da gene, ondan ne talep eder? Yanıtlanması sorunun çözümünün önkoşulu olan, anahtar soru budur. Ama psikanalizin babasının eklediği gibi, her şeyin bir sır perdesiyle örtüldüğü yer de burasıdır; söz konusu bağlar öyle amansız bir bastırmaya yenilmişler, öyle uzak ve derinlere gömülmüş bir çağa aittirler ki, bu "karanlık kıta"yı biraz olsun aydınlatabilmek için, daha sonra yapılacak araştırmaların sonuçlarını beklemek zorunda olduğumuza kuşku yoktur.

Ama işin gerçeği, daha sonraki araştırmalar Freud'un umduğu açıklığı sağlamamış ve tam da onun (arkeolojik diyeceğim) mecazlarının açtığı yoldan ilerledikleri ölçüde başarısız olmuşlardır. Arzu bir çağın kızıymış gibi, yeterince geri gidilirse birşey keşfedileceği naif inancıyla kendini böyle araştırmalara adamak, çıkmaz bir yola girmektir. Bu ancak, o kadar naif olmayan, sorunun soruluş tarzı üzerinde düşünme fikriyle hareket eden kişinin ulaştığı anlayıştan uzaklaşma sonucunu verir. Freud'un sorusuna bütün gücünü kazandıran Lacan'dan söz ediyorum.

"Küçük kız annesinden ne talep eder?" Ama bu sorunun yanıtı çok kolay! Gerekli sözcüklere sahip olmadığı için bunu bize söyleyemiyor değildir: onu giydirmesini, ağrılarını gidermesini, yürüyüşe çıkarmasını, ona (ya da yalnızca ona) ait olmasını, kısacası her türlü talebini, bu arada zaman zaman onu yalnız bırakmasını, yani bütün taleplerine ara verip dinlenmeyi talep eder. Dolayısıyla, eğer Freud'un sorusunun bir anlamı varsa, başka birşeyden söz ediyor olmalıdır; yani, "küçük kız *annesinden* ne talep eder"den çok, "ne *talep* eder, bütün bunları annesinden talep ederken gerçekte ne talep eder" şeklinde anlaşılmalıdır.

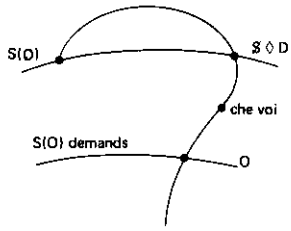
Başka bir deyişle, Freud'un sorusu talebin iki ayrı düzlemde düşünülmesini gerektirir: fiilen dile getirilen ya da bildirilen talepler ile bunların içinde ve ötesinde varlığını sürdüren, eklemlenmeye karşı direndiği için küçük kızı bir yandan bu talepleri dile getirirken bir yandan da hem onları hem de alabileceği karşılıkları beyhude hale getirmeye sevkeden Talep.

Dilin ifade edilmesine izin vermediği, hiçbir sözcükle karşılanamayan bu Talep, bu bilinmeyen Talep –arzu mudur? Kesinlikle hayır. Freud'un sorusu iki şekilde sorulabilir: küçük kız annesinden ne *talep* eder ya da ondan ne *ister*? Dolayısıyla bu soru, ilk başta saf ve boş bir isteğin alanı olarak ortaya çıkan, Şey'in (Freud'un küçük kıza ne istediğini sorarak anlamaya çalıştığı Şey'in) fikrinin kendisinden başka henüz ikamet edenin olmadığı bir alana gönderme yapar. Göreceğimiz gibi, arzu bu boş istek alanında ikamet etmeye gelendir tam olarak. Bu alanda o Şey'in kendisi olarak ikamet etmekle, talep yapısını edinir. Ama bu onun bir talep olması anlamına gelmez, çünkü o Şey'in gelişinin, özneyi onun hangi şey olduğunu söyleyebileceği bir konumda bırakması gerekmez. Kendinde bir şey, dudakları mühürlü bir şey. Bu Şey nasıl varlık kazanır? Arzu bu alanda nasıl ikamet etmeye başlar?

Burada oldukça basit bir saptama yapmamız gerek: Küçük kızın ne istediği sorusu, Ötekinin (Freud'un, kendimizin, ya da gene –ilk planda– Annenin) sorusu olduğu ölçüde kızın kendisinin de sorusudur. Dolayısıyla iki şekilde formüle edilebilir gibi görünen bir sorudur: "Ne istiyorum?" ya da "Ne istiyorsun?" Ne var ki bu formüllerden yalnızca

ikincisi savunulabilir. Çünkü son tahlilde, söz konusu olan, küçük kıza kendi talebini yankılayarak gelen bir sorudur. "Mama," "acıdı" ya da "attâ" dediği anda, "ne istiyorsun?" şeklindeki soru, bu işlevsel gösterenleri aldığı yerden ona yankılanır. Buradaki "sen" ifadesinin hedefini şaşırması mümkün değildir. Çünkü çocuğa bir kişi (ya da ikinci kişi) olarak yönelmiş olmayıp, ona isteğinin tam da kökeni olarak görünen bir "sen"dir bu. Ötekinden (büyük Ö ile) gelmedikçe hiçbir "sen" yoktur. Küçük kız Ötekinin mesajını "Ben'in tersine çevrilmiş biçimi içinde alabileceği bir konuma eriştiğinde, kendi imgesine bu "Ben"le gönderme yapıp "Ne istiyorum?" sorusunu fiilen dile getirebileceği bir duruma ulaştığında, kısa zamanda "kişisellik" alanı haline gelebilecek (ve ne olursa olsun, sınırı şimdiden aşmaya başlamış) olan "öznelerarasılık" alanına zaten girmiş demektir.

Öte yandan, biz sınırın beri tarafında kalırsak, yukarıda söylenenlerin Lacan'ın çizdiği soru işaretiyle[3] ifade edilebileceğini görmek kolaydır:*

Küçük kızın kendisini Talep karşısında engellenmiş bulduğu noktaya gelmiştik. Buradaki *engellenme*, bunun hangi talep olduğunu söylemenin olanaksızlığı anlamına gelir. Bunun sonucunda küçük kız kendisini ancak bilmeyen olarak oluşturabilir. Bu aşamada alttaki çizgi boyunca ortaya çıkan bildirimlerde "Ben" olarak saptanmış şeye yani katıksız bir orada oluş iddiasına safça ve basitçe indirgenemeyeceği ölçüde, küçük kız üstteki çizgiye doğru –öyle denebilirse– hızla yol alır. Orada çocuğu özne olarak, ama bilmeyen bir özne olarak buluruz. Bu, bilginin varsayılmış ya da hatta sahiplik numarası yapılan birşey olduğunu ima eder. Yanıt, soru var olduğu için vardır. Öznede değil, başka bir yerdedir: soru işaretinin sona erdiği, Ötekinin yerindedir.

Ama kendisini bu noktaya yerleştirip yanıt vermeye çalışan biri (bu bir gevezeye dönüşen küçük kızımız da olabilir), oradan verilen yanıtların zorunlu olarak asıl konuyu ıskaladığını görecektir. O yeri doldurmanın tek geçerli yolu, Freud'un yaptığı gibi, sorunun kendisinde ısrar etmektir: o ne istiyor? Yüzyılımızın koşullarının kadınları doğal analık arzularını gerçekleştirmekten alıkoyduğunu söyleyerek bundan duyduğu üzüntü ve korkuyu dile getiren bir analisti dinlemekten daha gülünç ne var? (S. Nacht, *Introduction au séminaire de perfectionnement sur la sexualité féminine*, Revue française de psychanalyse, XXXVII, 1973, s. 155-63). Bunun kadınların arzusu olduğundan ya da bütün kadınların arzusunun bu olduğundan o kadar eminsek, neden psikanalizle canımızı sıka-

[3] Buradaki çizim, Lacan'ın *Öznenin Bastırılması ve Arzunun Diyalektiği*'nde (*Écrits*) dört aşamada verdiği çizimin değişik bir şeklidir. Özneyi anlamlandırma zinciriyle ilişkisi içinde oluşturan radikal bölünmeyi/tersine çevrilmeyi temsil eder. Bölünme bildirilenin (öznenin dile getirdiği talepler) öznesiyle bildirmenin öznesi (talep sürecinden önce gözden yitmesi) arasındadır; tersine çevrilme ise öznenin ötekinden kaynaklandığını gördüğü ("Ne istiyorsun?") ve kendi yerine döndürmesi gereken ("Benden ne istiyor?") sorunun tersine çevrilmesidir. –İngilizceye çeviren.

* Diyagramdaki S: Subject (özne),
D: Demand (talep) anlamına gelmektedir.

cağımıza gidip bir evlilik danışma bürosu açmıyor ya da yapay dölleme uygulamıyoruz? Böyle analistlerin kederli ifadeleri bize hiçbir yanıtın yanıt olamayacağını unutturmamalıdır. Küçük kız kadar Öteki de engellenmiştir. Gerçeği elinde tutan Öteki bu gerçeğe sahip değildir. Gerçek ancak dile getirişten dışlandığı ve aynı anda gerçek olmadığını ileri sürdüğü ölçüde söz konusudur. Beyanların [*énoncés*] dip çizgisindeki mesaja, yukarıdaki bildirim [*énonciation*] çizgisinde bir "Yalan söylüyorum" karşılık gelir. Bu elbette konuşma olanağının altını oyar, çünkü biraz olsun inanmadan yalan bile söyleyemem. Öyleyse söylenebilecek ne var? İstek saf istek olarak sürüp gidiyorsa, istenebilecek ne var? Burada önceki sorumuzun biraz farklı bir biçimine geri dönüyoruz: Özne konuşmaya başladığında, nasıl olup da saf isteğin alanında bir arzu ikamet etmeye başlar?

Burada oldukça kaba bir deneyime başvurmak, akıl yürütmemizin izlenmesini kolaylaştıracaktır. Örneğin, antik bir mobilya satın almayı istediğimizde yaşadığımız deneyim. Bu antikanın gerçek olduğuna kim tanıklık edecektir? Satıcının sözü Tanrı sözü değildir. Dolayısıyla, hem satıcının hem de mobilyanın güvenilirliğini garanti eden bir damga görmeye ihtiyacımız vardır. Ama bu da bir garanti sayılmaz, çünkü damganın sahte olup olmadığını sorabiliriz. Ayrıca bütün antik mobilyaların damgalanması diye bir zorunluluk yoktur. Ne var ki bütün bunlar bizim o mobilyayı talep etmemizi engellemez; üstelik, hiçbir antikanın kendi gerçekliğini garanti edemeyeceği gibi açık ya da gizli bir ilke olmasaydı, bu talep ortaya çıkamazdı.

Şimdi de, kendi gerçekliğini garanti edemediği için üzülen ve bu yüzden –aynı galerideki diğer antikalardan farklı olarak– üzerinde gerçek olduğunu gösteren bir damga taşımayı akıl eden bir mobilyayı düşünelim. Bu ona yeri doldurulmaz bir kayıp duygusu verirdi. Ne var ki tek bir mobilyanın bile o damgayı taşıması, bütün diğerlerinin durumunu tamamen değiştirmeye yeterdi. Hepsi de kendi üzerine aynı damgayı vurur ve (Marx'ın *Kapital*'in ilk bölümlerinden birinde sözünü ettiği masa gibi) kullanım değerleri aynı kalan mobilyalar bundan böyle değişim değerlerini bağıra çağıra ilan etme derdinden kurtulurlardı.

Bu fablın neyi anlattığı açıktır –varlığımızın ya da ne olduğumuzun deneyimini anlatır, zira hiçbirimiz kendini mobilya gibi düşünmekten vazgeçmez. Kendisini eklemleyeni (isterse bir mobilya olsun) dilin ve Gerçeğin yeri olan bir yere götüren talebin etkilerini ilk kez aydınlığa çıkaran, Lacan'dır. Lacan bu etkileri incelemekle, yalnızca analistler için değil ama herkesten önce analistler için bütün işlevlerin en çok karışıklık çıkaranı olan fallusun işlevini saran gizemi ortadan kaldırmayı olanaklı hale getirdi. Burada çıkarım düzleminden ayrılıp analiz deneyimi düzlemine geçiyoruz. Peki bu deneyim bize fallusla ilgili ne öğretiyor –eğer fallisizmle alay etmiyorsa? Fallisizm, kutsal fallusu yaşamın, yaratmanın, bedenin birlik ve bütünlüğünün simgesi olarak ululayan boş ilahileri tekrarlayıp duran teorilere kadar uzanır. Daha güçlü bir ifadeyle, ideal egodan kaynaklanan, ego idealinin gerilemeli konumlarını (bu konumlar ister oral ya da anal, ister fallik olsun) beyhude ve gülünç hale getiren şey değilse nedir fallus? Başka bir deyişle, fallus Gerçeği elinde tutan Ötekinin gerçeğe sahip değil olarak görüldüğü noktadır ki tam bu noktada nesneler damga gibi davranmaya başlar. Bu nesneler bedenin kendisinden alınır. Zira öznenin fenomenal varlığı, her açıdan ve her bakımdan beden değilse nedir ki? Dolayısıyla öznenin numenal varlığı, bu aynı bedenin özne için görünmez kalan yanından başka ne olabilir? Özne ilk taleplerini eklemlediği anda, saf isteğin alanı bu nesneler tarafından dürtülerin alanına dönüştürülmüş demektir: $ ◊ D.

Bu fallik işlev nasıl oyuna girer? Bu konuda birşeyler biliyoruz: baba mecazını duy-

mayan kalmış mıdır? O kadar iyi bilmediğimiz şey ise, her türlü ontolojiyi yadsıyan bir engelle işaretlenmiş, yani yalan söyleyen bir öznenin üretilmesi ile bu baba mecazının etkisi arasındaki bağlantıdır.

Bu işaret (Ötekinin bir engelin arkasında olması) neden imgesel ve özellikle de en göze çarpan, öyle denebilirse en dikkat çekici organ olan üreme organından elde edilen bir biçim alır? Şimdilik değinilmesi gereken nokta, bu fallusun işlevi (–Φ) –ki bu işlevi önemsememizin sebebi onun dikelebilmesi değildir yalnızca– Freud'un deneyiminde yadsınması olanaksız bir olguysa, bu olgunun, kız çocuğun cinsiyetiyle değil ama konuşan özne olarak konumuyla ya da koşullarıyla ilişkilendirildiği anda, anlayışımızın önünde artık o kadar güçlü bir engel olmayacağıdır. Öyleyse sorun, aynı işlevin erkek çocuk için de benzer şekilde ya da aynı yollardan geçerek açıklanmasının gerekmesidir; çünkü bu koşulları o da paylaşır.

Bu durumda bilmecemiz hemen hemen tersine çevrilmiştir. Nasıl olur da kız çocuk erkek çocukla aynı fallisizm deneyimini geçirir sorusu, kendilerine oğlan ya da kız demelerinin veya daha kesin konuşursak (çünkü onlar kendilerini yetişkinlerin tekrarlayıp durduğu ölçüde oğlan ya da kız gibi görmezler) bizim onları ayrı görmemizin onlar için hâlâ ne anlama gelebileceği sorusuna dönüşmüştür. Bununla birlikte, akıl yürütmemiz sırasında bir tarafa koyduğumuz ama asla unutmadığımız bir başka soru varlığını sürdürür: küçük kız, klitorisin erotojenliğini vajinanın erotojenliğine değil ama, arzusunu ya da tercihini annesininkinden farklı cinste olan bir nesneye aktarmayı nasıl başarır?

Bana öyle geliyor ki, doğru yöntem bu sorulardan ikincisini daha önce ele almaktır; buna ileride dönmek zorunda kalacağım. Şimdilik yalnızca şunu söylemeliyim: bu konu, başlangıç olarak, Freud'un Oidipus kompleksinin çözülmesi üzerine tezinin gözden geçirilmesini, ayrıca onun erken ya da çocukluk cinselliği döneminde bir ya da tek nesnenin ortaya çıkışı dediği şeyin ve bu aynı dönemde erkek çocuğun fallisizmle mücadele etme tarzının yakından incelenmesini gerektirir. Benim bir giriş olarak düşündüğüm bu yazıdaki amacım şunlardan ibaretti: *birincisi*, bir ölçüde risk taşıyan bu ifadeyi kullanmam doğru olursa, fallisizmin "bilinçdışı bir fenomen" olduğunu ve erkek çocuk için kız çocuk için olduğundan daha doğal bir tarafının bulunmadığını göstermek; *ikincisi*, söylemle ilişkisi içinde fallik işlevin ortak kökenini göstermek. Lacan'ın işaret ettiği bu yol, birbiri ardına hem deliliğin hem de aklın ilkesi olarak ortaya çıkan, fallusla ilgili eski paradoksta da görülebilir.

Eğer bu amacıma ulaşabildiysem, bu bizim aşağıdaki gibi bazı sorulardan kurtulmamızı sağlayabilir:

Hess ve Nochlin, çoğu kadın ve hepsi sanat tarihçisi olan yazarların makalelerinden *Cinsel Nesne olarak Kadın* adlı bir kitap derlemişlerdir (T. B. Hess ve Linda Nochlin, *Woman as Sex Object, Studies in Erotic Art 1730-1930*, Londra: Allen Lane, 1973). Kitabın temel fikri, en azından modern zamanlarda, pornografik fotoğraflardan sanat yapıtlarına kadar her düzeyde, yazarların ortak arzu yerleri dediği şeyleri üretip işleyenlerin hemen hemen yalnızca erkekler olduğunu göstermektir (bu "ortak arzu yerleri" genelevlere değil, kadeh ya da çeşme biçiminde gözler, kiraz dudaklar, elma göğüsler gibi ölü mecazlara gönderme yapmaktadır). Örnekler o kadar boldur ki, artık *erkek* erotizminden ya da *dişi* nesneden söz etmek ve –yazarların kendileri için bile– kadınların kendi arzularının ortak yerlerini işleme fırsatını (ister kendileri yüzünden, ister erkekler yüzünden olsun) bulamadıklarından söz etmek dahi fazladır. Benim bu yazarlara sormak istediğim asıl soru şu: dişi olabilecek bir arzunun ortak yerlerinden (*topoi*) söz etmek mümkün mü?

Çeviren: Doğan Şahiner

Freud'un, seans sırasında hastalarına arkası dönük oturduğu ünlü çalışma masası.

Psikanalist Kimdir?*

Dr. Talat Parman

Psikanalist kimdir sorusu birçok açıdan ele alınabilir. Önce *psikanalist nasıl olunur* diye sorulabilir. Bu sorunun psikanalist olmanın *resmi prosedürünü* açıklamakla verilecek bir yanıtı vardır. Ayrıca, *psikanalist olmak ne anlama* gelir ve hatta *psikanalist neden olunur* gibi sorular da konunun açılımı için gereklidir.

Bir psikanalist olarak psikanalistin kim olduğuna dair bir yazı yazmayı istemek bir meydan okumadır. Bu meydan okuma anlamını ancak, bu satırların yazarının herhangi bir psikanalistten değil de, bir psikanalist olarak kendisinden söz etmesiyle bulabilir. Oysa psikanalist kendisinden söz edilebilir mi?

Analize aldığım kişilerden biri bana şöyle diyordu; *Ben nereye konuşuyorum?* İşte bu soruyu bir başka biçimde Georges Favez sorar: *Psikanalist, nerdesin?* Favez psikanalisti önce hekimler, psikiyatrlar ve nöro-psikiyatrlar arasında arar; ruh hastalıkları üzerinde bilgi sahibi olmanın psikanalist olmak için bir avantaj olduğunu düşünür ama, Freud'ün iyi bir psikanalist olmak için tıp eğitiminin çok iyi bir başlangıç olmadığını söylediğini hatırlar. Sonra filozofların arasına bakar psikanalisti bulmak için; bilgi birikimlerinin ve insan bilimleri arasında en önde yer almak savlarının onları psikanalistlere yaklaştırdığını düşünür, ancak felsefi bakış açıları psikanaliz pratiği için hayal kırıcıdır.

Psikanalisti bulmakta güçlük çeken Favez sonunda onu saklandığı yerde, o çok şaşırtıcı ve *gerçek ötesi* konumda, analizden geçenin arkasında bir koltuğa oturmuş olarak bulur! Birçok açıdan saklanmaktadır analist, hem görüş açısının dışındadır görünmez, hem de hayatından hiç söz etmez. Kendisi ile ilgili olarak verebileceği tek yanıt *buradayım, arkanızda oturuyorum ve sizi dinliyorum*dur. Analizdeki kişi arkasında oturan, saklan-

* Bu metin bir konuşma olarak hazırlanmış ve 16 Aralık 1994 tarihinde Eylül Psikoterapi Merkezi'nde sunulmuştur.

mış, görmediği bir kişiyi konuşur. Sanki bir saklambaç oyunudur söz konusu olan. Psikanalist saklanan ama bulunmayandır. Oyunu anlamlı kılan onun bulunmamasıdır. Onsuz oyun olmaz. Ancak onun bu konumunun tanınması oyunu bitirir, anlamsız kılar. Hamlet'in ilk cümlesi *Kim var orada?*dır. Bu soru psikanalitik süreç içersinde hem en temel, hem de en sorulmaması gereken sorudur. Psikanalisti psikanalist olarak tanımlamak, analitik konumda fantazmdan çıkmanın yani analizi bitirmenin tek yoludur. Klasik anlamda analizin sonu aslında aktarımın sonudur. Yani, analizden geçenin *analistinden arzuladığı kişiyi yaratma* hayalinin sonudur. Bir anlamda çocukluğun da sonudur. Psikanalist bu çocukça oyuna katılan, bulunmayacağını bile bile saklambaç oynayan kişidir. Peki, neden yapar bunu? Sahi, neden psikanalist olunur?

Bu sorunun yanıtını, ilk psikanalist Sigmund Freud'ün yaşamında arayabiliriz. Freud psikanalizi, orta yaş krizi sırasında ve gerek babasının ölümünün, gerekse sigaranın neden olduğu kalp rahatsızlığının iyice canlandırdığı depresif bir ruh hali içinde yaratmıştır. 23 Ekim 1896'da babası Jacob bir kaç ay süren bir hastalık sonucu ölür. Freud babasının ölümünden kısa süre sonra bir rüya görür. Rüyasında garlardaki bekleme salonlarında görülen *Lütfen sigara içmeyiniz* yazılarını andıran bir yazı vardır: *Lütfen gözünüzü/gözlerinizi kapayınız.* Freud bir süredir uyguladığı otoanalizi sayesinde rüyasının anlamını çözmeye çalışır. Tekil olarak kullanıldığında *göz kapamak* Almancada göz yummak, müsamaha göstermek anlamına gelir ki oğul tarafından saygı görmemeye göz yummak olarak değerlendirilebilir. Aynı kelime çoğul olarak ise Sigmund'un babasına karşı yerine getirdiği son vazifesini, *ölünün gözlerini kapamasını* çağrıştırmaktadır. Ayrıca yazının yeri ve bizzat kendisi de anlamlıdır. Gar Freud'ün tren fobisine bir göndermedir; sigara içme yasağı, Freud'ün 1894 baharında geçirdiği kalp krizini çağrıştırır ki, bu olay Freud'a ölümsüz olmadığını göstermiştir. Bu anlamda, trene yetişmemekten korkma, ölümle randevuyu erkene almaktan korkmak olarak yorumlanabilir.

Freud, *Rüyaların Yorumu* adlı kitabının 1908'deki ikinci basımının önsözünde "*Bu kitabın benim için çok ayrı bir önemi olduğunu kitap bittikten sonra farkettim: Anladım ki analizimin bir parçasıdır; babamın ölümüne, bir insanın yaşamının en acı olayına gösterdiğim bir tepkidir*"der. Fakat Freud, hem sevdiği hem de nefret ettiği babasının ölümüne tuttuğu yas dolayımı ile, yaklaşan kendi ölümünün de yasını tutmaya başlar. Ufukta görünen ölüm onu trajik bir seçim karşısında bırakır; boyun eğmek ya da yaratmak. Oysa bu kez yaratma süreci öncekilerden daha uzun sürecektir. Entelektüel bir çıkmazda olan Freud'un morali de bozuktur. 1897'nin ilkbaharında artık evlerine yerleşen baldızı Minna ile ilk kez kısa bir yolculuğa çıkar, ve aynı yılın 28 Eylül günü trenle gece yolculuğu yaparak dostu Fliess'i görmeye, onunla konuşmaya, onu dinlemeye gider. Hikâyenin bundan sonrasını, Freud'un kısa bir süre sonra Oedipus kompleksinin evrenselliğini keşfettiğini biliyoruz.

Psikanaliz bugün de, gerek kuramsal içeriğinde gerekse tekniğinde bir takım depresif öğeler içermektedir. Analistin kendi hakkında susması, en az analizden geçenin kendisinden söz etmesi kadar zorlu bir sınavdır. Psikanalist analizden geçenin nefretinin hedefi olmaya katlanabilmelidir; onun tarafından bütünüyle tüketilmek, bitirilmek fantazmına dayanmak zorundadır. René Char *İstihkamcılar* şiirinde "*Gerçeğe iki kıyı gerekir; biri gitmek bir de dönmek için*" der. İşte analizden geçenin böylesi bir iç yolculukta dönüşünü garanti eden analistin varlığıdır. Analist seans sırasında hastanın ızdırabını anlama kapasitesini uyanık tutmalıdır. Oysa hangi analist kişisel sorunları ile sarsılmış olmasına karşın, kendini hastası için sürekli *kullanılabilir (disponsible)* tutmanın zorluğunu yaşamamıştır? Böyle durumlarda iyiden iyiye hisseder yalnızlığını. Freud, koltuğunu

hastalarının arkasına yerleştirmek kararını nasıl aldığını anlatır; kendini hem hastalarına, hem de kendine karşı daha *açık* hale getirmenin, onların görme alanından çıkmakla mümkün olduğunu düşünmüştür. Ancak, yine de arkaik nesnelerinin sureti olan o ünlü heykelciklerini görebileceği ve elinin ulaşabileceği bir mesafeye yerleştirmekten kendini alamamıştır.

Analistin Ben'i, bu depresif duruma karşı sürekli bir mücadele içindedir. Ölüm itkisi seansların stereotipik yapısında gizlidir; sabit saatler, kas gevşekliğinin olabildiğince sağlanması, dış dünyadan soyutlanma... Koltuk ve divanın simgelediği bu yapay atmosferde ölüm her zaman vardır. Ölüm, yani analizanın ve analistin ölümü hep gündemdedir. Oysa, çocukluk anılarının analiz sırasında hatırlanması ve yeniden yaşanması zamanın inkarı, dolayısı ile ölümün inkarı anlamına gelir. Yani geçmişin, geçmiş olanın inkarıdır söz konusu olan. Ama kendi içinde bir paradoks içerir bu durum, çünkü geçmişi hatırlamak aynı zamanda, gelecek olanı, yani ölümü de kabul etmek demektir. Bu paradoksa ise ancak psikanalitik durumun *gerçek ötesi* (déréel) niteliği ile tahammül edilebilir.

Evet, psikanaliz gerçek ötesi bir konum sunar, ama onu mümkün kılan da zaten budur. Psikanalizde söz konusu olan, bu gerçek ötesi konuma rağmen, hayattır. İnsan hayattır ve ölümdür, her zaman önümüzde olan ve sürekli sorularla dolu olan yaşamın sonu olarak ölümdür. Bu açıdan psikanalitik süreci de anlamlandıran tek şey sonudur. Tıpkı yaşamı anlamlandıranın ölüm olması gibi.

Analist *koltuk yanlızlığı* deneyiminde kendi üzerine düşünmenin ve ilerlemenin yeni bir fırsatını elde etmektedir. Kendi analizi sırasında bir başka yalnızlığı, divan üzerindeki yanlızlığı yaşamak fırsatını elde etmiştir. Analistinin varlığı onun narsissik güvencesi olmuş ve onun önünde, hem olduğu ve dahil olduğu, hem de dahil olmadığı *ilk sahneye* (scéne primitive) şahit olan çocuğun *ödipiyen yalnızlığını* yeniden yaşamak şansını elde etmiştir. Bu anlamda psikanaliz yalnız olabilmeyi öğrenmektir.

Freud'ün psikanalizi bulduğu yıllar elbette özel yaşamının, çok önemli olaylarla çalkalandığı bir dönemdir; ancak unutmamak gerekir ki aynı zamanda içinde yaşadığı dünya da çok önemli bir dönemecin eşiğindeydi. Artık bir yüzyıl bitmekte, ufukta bambaşka bir toplumsal yapıyı muştalayan yirminci yüzyıl gözükmektedir. Öyleyse, Freud'ün ölüm içtepisine verdiği önem, yalnızca onun dünya savaşının eşiğinde olmaktan dolayı yaşadığı karamsarlıktan değil, ama aynı zamanda gelişini haber veren kaotik ve şiddet dolu modern dünyanın ruhsal kimlik kavramını bütünüyle değiştireceğini görmesindendir.

Kristeva'nın belirttiği gibi, melankoli eğer yirminci yüzyılın hastalığı haline gelmişse, bu günümüzün toplumsal yapısında simgesel bağların kopmasındandır. Üstelik şu anda eşiğinde bulunduğumuz yüzyıl ve hatta binyıl sonunun, toplumsal dokuda yarattığı dağılma, psikanalizi hem mümkün hem de zorunlu kılar. Psikanalizden geçme arzusu bu dağılmanın yarattığı depresif duruma karşı son ve belki de tek anlamlı çabadır. Bu anlamda *psikanalizin tek gerçek endikasyonu depresyondur* diyebiliriz.

Yeniden en başta sorduğumuz soruya dönelim: *psikanalist nasıl olunur?* Analist olmanın analizden geçme şartına bağlı olduğunu biliyoruz. Ama bu şart yeterli değildir. Her analizden geçen analist olmuyorsa ya da olamıyorsa, analistlerin analizden geçmek dışında başka ortak noktaları olması gerekir. Bunlardan biri analistlerin o ünlü narsisizmidir. Analist olacakların narsisizminin daha başlangıçta kuvvetli olduğu düşünülebilir. Üstelik analitik süreç yalnızlığı ve iç tatminleri öylesine artırır ki bu da bireyin dış yatırımlarının azalması sonucunu doğurur. Ancak analistin narsisizmi çelişmeli olarak, ken-

di üzerine değil de başkası üzerine yönelmiştir. Analistleri birleştiren bir diğer ortak nokta, her analistin yeni bir aile hikâyesini benimsemesidir. Başka bir deyişle analist olmanın yolu yeni bir soy zincirini kabul etmekten geçer. Ancak analistlerin en önemli ortak noktaları, şüphesiz analizlerinin bitmemiş olmasıdır. Freud, Ferenczi'ye yazdığı 1937 tarihli *Biten analiz, bitmeyen analiz* başlıklı yanıtta "*Analistler hiç bir zaman kendi kişiliklerinde, hastalarını ulaştırmaya çalıştıkları ruhsal olgunluk düzeyine ulaşamazlar*" der ve şöyle ekler "*Kişisel analizin yarattığı etkiler analizin sonlanması ile bitmez. Ben'deki değişiklikler sonra da sürer, analizden geçeni analist yapan da budur.*" Evet, bu değişiklikler devam eder ve senfoni hep bitmemiş kalır. Bitmeyen, analiz değil analistin kendisidir. Manet *Ben hep aynı natürmort'u yapıyorum* der. Analist de hep aynı kişiyi analiz eder.

Öyleyse *psikanalist kimdir* sorusunun olası tek yanıtı bir totolojiden öteye gidemez; "psikanalist psikanalisttir".

Bu yazıda psikanalistin kim olduğunu anlamaya çalışmak hedeflendi. Belki de en iyisi sözü analizden geçenlere vermek ve onlardan analistlerini tarif etmelerini istemek.

Fransız psikanalisti Annie Anzieu analizini bitiren bir hastasının kendisine şöyle dediğini aktarır: *Bir analist görmeye geldim, bir insanla karşılaştım.* Anzieu'nün hastası analistini insan olarak tanımladığı anda analizini bitirmiştir. Kanadalı psikanalist Claude Brodeur'e ise, yine analizini sonlandıran bir hastası şunları söylemiştir: *Sizinle aşk dolu diyemeyeceğim ama, sevgi dolu bir ilişki yaşadım.* Ve devam etmiştir. *Ancak sanırım, sizi sokakta görsem tanımam, siz de beni tanıyamazsınız herhalde.* İşte Brodeur'ün hastası hem analitik gerçeğin sokaktaki gerçeğin çok dışında bir yerde olduğunu belirtmekte hem de analistin tanımazlığına ve bulunmazlığına işaret etmektedir. Aynı şekilde Claude Brodeur analistin hastası tarafından *gri bir adam* olarak tanımlandığını da aktarır. Evet, analist *gri* olmayı bilen kişidir.

Analizanları analistleri böyle görürler. Analistler de bitmeyen analizleri ile hep aynı kişiyi analiz ederek o uzun ve yalnız yolculuklarına devam ederler. Peki, ne öğrenirler hastalarından, o arada kendilerinden? Ya da, psikanaliz pratiği insanlar hakkında ne öğretir?

Bu soruya da yanıtı bırakalım André Malraux versin. Drôme köyünün papazı *günah çıkarmak size insanlar hakkında ne öğretti?* sorusunu önce *hiç bir şey* diye yanıtlar, ama sonra ekler. *Yine de, insanların sanıldığından da fazla mutsuz olduklarını ve en önemlisi büyük insan olmadığını...*

Yararlanılan Kaynaklar

Anzieu Annie *Le psychanalyste dans son fauteuil* in Etre Psychanalyste, Dunod, 1976, Paris.
Anzieu Didier *Devenir psychanalyste aujourd'hui* in Etre Psychanalyste, Dunod, 1976, Paris.
Brodeur Claude *Profil d'un psychanalyste,* Le Coq-Héron, No: 101, 1987, Paris.
Brodeur Claude *Fins d'analyse,* Le Coq-Héron, No: 101, 1987, Paris.
Favez Georges *Psychanalyste où es-tu?* Privat, 1986, Toulouse.
Freud Sigmund *Die endliche und die unendliche Analyse* (1937) Frans. Çev. RFP, 1938-1939, 10-11, No.1, s 3-33.
Kristeva Julia *Les abîmes de l'âme.* Magazine Littéraire, No: 244, 1987, Paris.
Malraux André *Antimémoires,* Gallimard, 1967, Paris.

Çocuk Psikanalizi Tarihi Üzerine

Bella Habip

Çocuk psikanalizinin ortaya çıkması ve gelişiminin tarihsel süreciyle, farklı kuramsal, klinik ve ideolojik bakış açılarının ele alındığı bu çalışma, yer alacağı derginin de üstlendiği misyonu amaçlamaktadır denilebilir. Bu misyon, önsözde de vurgulandığı gibi, psikanalizin, çeşitli alanlarda gerçekleştirdiği (klasik kür, çocuk psikanalizi, psikanaliz eğitimi) 100 yıllık serüveni üzerine bir gezinti gerçekleştirmek olduğu kadar, bu serüvenin baş aktörlerine ve onların çalışmalarına da, her psikanalistin yapacağı, yapması gerektiği kadar yer açmak olacaktır. Bu gereklilik, Melanie Klein'ın da "*Haset ve Şükran*" adlı eserinin önsözünde belirttiği gibi, her psikanalistin, psikanalize karşı taşıdığı sembolik borcunu, yine psikanaliz uygulaması ve kuramsal çalışmasıyla ifade etmesi, yani kişisel psikanaliz deneyiminde edindiklerini bir başkasına aktararak, bir şekilde ödemesidir. (her ne kadar, bu borç, anne sütüne karşı alınan tutumda da olduğu gibi, şükranla inkar arasında gidip gelen ikircikli tutumları da beraberinde getirip, kapanmayan bir hesap durumuna dönüştürüyorsa da...)

Bu çalışmada, psikanalizin çocuktaki uygulaması ve bu uygulamanın beraberinde getirdiği tutkulu tartışmaların etrafında, çocuğun, "bilimsel nesne" konumundan "arzu eden özne" konumuna gidiş gelişleri kronolojik olarak işlenecek. Ayrıca, uygulamaları ve kuramsal saptamaları bir çoğunda sistematize olmuş kimi psikanalistlerin hayat hikâyelerine de yer verilecek: psikanalizin en önemli saptamalarından biri de herbirimizin biricik hikâyelerinin yaşantımızı, seçimlerimizi, hatta teorilerimizi biçimlendirdiği ve bütün bunlardan önemli ölçüde bihaber oluşumuz değil midir? Bu ünlü psikanalistlerin hayat hikâyelerine de yer verirken, bilinçli bir çalışmanın içine, her psikanalistin yap-

mazlık edemediği gibi, bilinçdışını ve onun işleyişini de dahil edeceğiz. Bu arada, psikanalizin, felsefe ve dilbilimde de olduğu gibi, işleyişinin temelinde kendi özünden hareket etmek olduğunu vurgulamak herhalde yanlış olmaz. Felsefeyi, Sokrates'in yaptığı gibi, ancak ve ancak felsefe yaparak anlatmak, dilbilimin genel kurallarını, ancak bir dil içinde ele almak nasıl olanaklı olabiliyorsa, aynı durum psikanaliz için de geçerlidir. Çocuk psikanalizinin tarihi ve kuramları üzerine olan bu denemede, ünlü çocuk psikanalistlerinin hayat hikâyelerine de yer vererek, bu hikâyeleri, sahiplerinin ürettikleri psikanaliz kuramlarıyla bağlantılandırma çabası, psikanalizin, işlerken de, kendi işleyişi üzerinde düşünen yönüne işaret etme çabası olarak yorumlanabilir.

Çocuk Psikanalizinin tarihi, yine Freud'a ve onun ilk çocuk hastası *Küçük Hans*'a dayanır. Beş yaşındaki bir çocukta ortaya çıkmış bir at fobisinin çözümlemesinin ele alındığı vakayı Freud 1909 yılında yayımlamıştır. Her ne kadar bu psikanaliz, çocuk üzerinde doğrudan uygulanmamış ise de, psikanaliz yöntemiyle, ilk defa bir çocuğun tedavi edildiği deneyimdir. *Küçük Hans*'ın babası, Freud'un yakın dostu olup, Freud'un direktifleri doğrultusunda çocuğuyla terapötik bir ilişki kurmuştur. Hans korku ve endişelerini, arzu ve rüyalarını düzenli bir şekilde babasına anlatmaktadır. Baba da, tıpkı eğitimde olan analistler gibi, Hans'ın anlattıklarını Freud'a iletmekte ve aldığı yorumları oğluna aktarmaktadır. Bu çalışma süreci boyunca, Hans terapisinde oldukça etkin bir rol üstlenmiş, düşüncelerini meşgul eden herşeyi babasına iletip "bunu da Profesöre anlatalım" diyerek babasıyla ve uzaktaki analistiyle yakın bir işbirliği kurmuştur. Hans Freud'u yalnız bir kere görmüş ve çalışmanın tümünü babasıyla gerçekleştirmiştir. Bu çalışma, zamanının tutucu çevrelerinin boy hedefi olmuş ve psikanalizin, çocuğun sözde saflığını yozlaştırdığı ileri sürülmüştür. Bu yoğun eleştirilere Freud 1922 yılında, Hans'ın kendisini ziyaret etmesi üzerine cevap verir. Hans 19 yaşında bir delikanlıdır ve hiçbir nevroz belirtisi göstermemekte, başarılı ve bağımsız bir yaşam sürdürmektedir. Anne ve baba ayrılmış olduklarından, Hans yalnız yaşamaktadır. İlginç diğer bir olgu da, Hans'ın analiz dönemiyle ilgili hiçbir şey hatırlamamasıdır. Psikanaliz kuramının temel savlarından olan *Çocukluk dönemi bellek yitimi* olgusu da, böylece bir varsayım olmaktan çıkmış ve ispatlanmıştır.

Freud *Küçük Hans* vakasıyla, psikanaliz kuramının dayandığı temel ilkeleri doğrulamakla kalmayıp, ruhsal sorunları olan çocuklara da ulaşılabildiğini göstermiştir. O yıllarda *Rüyaların Yorumu* (1900) ve *Cinsellik Kuramı Üzerine 3 Deneme* (1905) yayımlanmıştır. Nitekim Freud'un amacı, çocuk psikanalizini geliştirmekten çok, çocuk cinselliği ve bilinçdışı etrafında odaklanan, epeyi gürültü koparmış tezlerinin doğrulanmasıdır.

Her ne kadar Freud, çocuk psikanalizi üzerine fazla yoğunlaşmamışsa da, *Küçük Hans* adlı metinde, çocukların dünyasına yaklaşım biçimini, daha sonra, çocuk psikanalistlerinin üzerinde hararetle tartışacağı eksenleri, genel hatlarıyla belirlemektedir. Bu eksenlerden biri, –ki bu, tüm yapıtında hakim olan tutumdur– ebeveynin çocuğa verdiği cinsel eğitimin, hakikatle olan ilişkisidir. Hakikatin içinde olmak, hakikati aramak Freud'un en temel uğraşlarından biri değil midir? Freud'un, bu konudaki tavrı belirgindir: ebevyn çocuğun cinsellik üzerine sorduğu sorulara hakiki cevaplar vermeli, çocuğun endişesini gereksiz yere yoğunlaştırmamalıdır. Bir ikinci eksende Freud, ebeveynin çocuklarını yetiştirirken, kendi çıkarlarını ön plana koymalarını eleştirir ve şöyle der: "Çocuk yetiştirdiğimiz zaman, sadece rahat bırakılmak ve zorluk yaşamamak istiyoruz; kısacası, "örnek çocuk" yetiştirmeyi hedeflerken, bunun, çocuk için iyi veya kötü olup olmadığını sorgulamıyoruz". Zamanının söylemine çok ters düşen bu düşüncelerde Freud'un, çocuğu, ebeveyninin bencil tutumundan sıyırma çabası belirgindir. Ayrıca, bu

cümlede Freud'un "biz" öznesini kullanarak, sanki kendi egemen-ebeveyn konumunu da sorgulamakta, ve çocuğa, hak ettiği bir yaşam alanı açarak onu özne konumuna yerleştirmektedir. Freud'un bu tutumunda çocuk, zamanından çok önce, "bilimsel nesne" konumuna geçmiş, ama, bu geçiş onun "özne" yerini tehlikeye düşürmemiştir. Çocuk, Freud için, tıpkı bir erişkin için olduğu gibi, anlaşılması, anlamlandırılması gereken bir varlıktır. Bu anlamlandırma sürecinde, yani psikanalitik süreçte, Freud herhangi bir faydacılık gözetmez. Eğitimcilerin çocuk üzerindeki faydacı tasarımları, Freud'un ilgi alanının dışındadır: çocuk daha iyi ders çalışsın, daha az yaramazlık etsin, kısacası ebeveynini memnun etsin gibi, –bizi üzme demez mi ebeveynler, kızdıkları zaman?– tüm bu, çocuğu, erişkinlerin dünyasında hapsedip yabancılaştıran usta tuzakları, Freud, sanki hissetmekte ve eğitimcilerin oyununa girmemektedir. Freud, bu vakada psikanalist konumundan taviz vermeyerek ebeveyne eğitsel çözümler önermemiştir.

Freud eğitim üzerine çözüm üretici olmaktan çok sorgulayıcı bir tutum izler. Yine aynı metinde Freud, eğitimin, çocukta ortaya çıkan nevroz üzerinde, güçlü bir etkisi olduğunu ileri sürer, ama, eğitimin neyin üzerine gitmesi, nerelerde devreye girmesi konusundaki sorulara cevap vermez, ve bu konuyu , kendi deyimiyle, "*ilgili hakemlerin*"takdirine bırakır.

Birçok konuda olduğu gibi, çocuk eğitimi konusunda da, Freud kötümserdir; yakın arkadaşı ve ilk Fransız psikanalistlerinden, Prenses Marie Bonaparte'ın da aktardığı gibi, Freud, yarı şaka yarı ciddi bir şekilde, eğitimde "ne yaparsak yapalım, yine yanlış yaparız"[1] diyerek bu konudaki tutumunu belirtmiştir. Bu cümleden da anlaşıldığı gibi, Freud ideolojinin, ahlak değerlerinin kişisel bakış açılarının söz konusu olduğu alanlarda "bilen" bir yerden konuşmaz, insan ve kişi faktörünün egemen olduğu alanlarda kadir-i mutlak bir tutum takınmaz, aksine, psikanalizin eğitim alanındaki sınırlarına işaret eder. Bilimin müjdelediği, "birgün gelecek, biz onların da cevabını bulacağız" cinsinden, çocuk eğitimi üzerine pozitivist önermeler Freud için yabancıdır.

Freud, çocuk eğitimi üzerine ne kadar kötümser bir tutum izlemişse de, kızı Anna Freud, çocuk psikanalizinde, aksine, eğitimi ön planda tutar. Daha çok Amerika'da taraftar bulmuş, "*ego psychology*" akımının da öncülüğünü yapmış olan Anna Freud, kimi psikanaliz çevrelerinde, (Kleinyen, Lacanyen kuruluşlar, ayrıca, Uluslararası Psikanaliz Derneğinin Avrupa kanadının büyük çoğunluğu) babasının eserini yeterince değerlendirmemekle, hatta onu değiştirmekle suçlanır. Her ne kadar Freud, kızının eserlerini sonuna kadar savunmuş olsa da, her seferinde, bu konuda kendi deneyimsizliğini ileri sürmekten geri kalmamıştır. Anna Freud ise, daha mesleğinin başında çocuk dünyasıyla haşir neşirdir. İlkokul öğretmenliğiyle çocukları tanımaya başlayan Anna Freud daha sonra tıbba merak salar ama babası tarafından vazgeçilir. 1918 yılında babasıyla analize[2] giren Anna Freud (1918 yılındaki Budapeşte Kongresi'nden sonra, psikanalist olmak için analizden geçme şartı konulmuştur), psikanaliz çevresiyle bağlarını kurar. 1923 yılında, Anna Freud, Viyana Psikanaliz Derneği'nde, çocuk psikanalizi üzerine ilk konfe-

1 *Wie man es macht, macht man es sclecht*, Marie Bonaparte, Revue Française de Psychanalyse, no:1, 1930-1931, s.86-135.

2 Aileden biriyle analize girmek, hatta analitik jargonla, bir zamanların *Ödipyen Nesne*'siyle analizden geçmek, 100 yıllık psikanaliz deneyimi birikimiyle baktığımızda, "acting-out" gibi gözükebilir. Ama psikanaliz tarihine göz attığımızda bu tür ihlaller, özellikle ünlü psikanalistlerin repertuarlarında kanıksanmıştır. Mélanie Klein de oğlu Erich'i analize almıştır. Bu acting-out'ları anlamamız için belki Freud'un, Fransızcada dendiği gibi, *derisinin içine girmek gerekir*. Freud insanlığa yeni bir dünyanın kapılarını açan öncü psikolojisiyle, yapıtını en yakınındakilere aktararak, psikanalizin ileriki yıllarda da varlığını sürdürebilmesinin sorumlu edişesini taşıdığı ileri sürülebilir. Aynı tez Mélanie Klein içinde geçerli olmasa da, bu ünlü psikanalist de, oğlunu analize aldığı zaman, kendi analiz deneyiminde elde ettiği, zamanın otoritelerini alaşağı eden devrim niteliği taşıyan verileriyle, çocuğunu en iyi kendisinin anlayabileceği haklı endişesini de taşımaktadır; oğlunun yaşadığı psikolojik zorlukları salt kendisinin halledebileceği görüşüne sahip olan Klein, o kadar da haksız değildir; çocukların o devirde ruhsal rahatsızlığı olabileceği bile şüpheyle karşılanırken, çocuk psikanaliziyle ilgilenen hemen hemen kimse yoktur.

ransını verir. 1925 yılında bir süredir ara verdiği analizine yeniden devam eden Anna Freud artık babasının yolundadır. İlk hastalarının erişkin olmalarına rağmen kısa zamanda, kreşlerde, okullarda ve sağlık kuruluşlarındaki çalışmalarıyla psikanalizi, çocukların dünyasında da uygulamayı başarır.

Anna Freud'un teorik ve klinik çalışmalarının büyük bir bölümü çocuğun çevresiyle olan uyumunu ve *normal*'den ne kadar uzak veya yakın olduğunu belirleyen kriterlerin etrafında olup, bir çeşit psikanalitik çocuk nosografisi hazırlamaktı. *Savunma mekanizmaları* (1946) adlı eserinde belirgin olan bu tema, Freud'un 1937 yılında yayımladığı "*Psikanalizin sonu ve sonlanamayan Psikanaliz*"adlı makalesinden yola çıkması ve söz konusu makaledeki psikanaliz deneyiminin görece başarısının sırrının savunma mekanizmalarının gücüyle de yakından ilintili olduğu düşüncesi yatıyordu. Anna Freud babasının bıraktığı mirasa kayıtsız değildir, aksine, babasının misyonunu, yani psikanalizin, babasının anladığı biçimde aktarımının sağlanmasını, kendi misyonu gibi üstlenmiştir. Bu yükün getirdiği ağır sorumluluk ve bir öncünün evladı olmak talihsizliği, (İlklerin veya öncülerin çocukları, rekabet ilişkisinde savaşı baştan kaybetmiş değil midirler?) Anna Freud'un yapıtlarına da yansıdığı söylenebilir: eğitimci söylemden sıyrılamayan, kuramla pratiği birbirlerinden, bir düşünme/yanılma alanı bırakmadan örtüştüren bu tutumda, sanki babasının kuramlarının doğru olduğunu ispatlama çabası vardır. Zamanının bu cesur, ama elleri ve ayakları *Ödipyen bağlar*la kuşatılmış Anna Freud'u, özgün olmanın hazlı riskini tadamamış, kimi ilginç saptamaları ("*Hayali arkadaş*"yaşantıları, feministlerin baş tacı ettikleri "*Saldırganla Özdeşleşme*" kavramı) da yine Freud ismini taşımış olmasından ötürü, hak ettiği ilgiyi görememiştir.

Anna Freud'un, çocuk psikanaliziyle ilgili en önemli saptamalarından biri, çocuğun dış dünyayla ve özellikle ebeveyniyle kurduğu ilişkisinin, bağımlılık özelliğinden yola çıkarak çocukla kurulacak terapötik ilişkide, aktarımın (transfer) önemli bir yer tutmadığı görüşüdür. Yani, bu görüşe göre, çocuğun ebeveynine karşı beslediği duygular o denli güçlüdür ki, erişkinlerde olduğu gibi, bu duygu ve yaşantıları bir aktarım ilişkisi içinde psikanalistine yöneltmesi hemen hemen imkansızdır. Bu yüzden, Anna Freud, terapötik ilişkiye, "hazırlık devresi" adını verdiği bir ön çalışmayla başlar. Bu ön devrede, psikanalist, küçük analizanıyla "olumlu" bir ilişki kurmaya çalışır. Anna Freud'a göre, terapinin amacıyla ilgili, psikanalist ve küçük analizan ortak bir proje hazırlamalıdırlar. Analistin genel tutumu, klasik psikanalizdeki gibi, tarafsız bir hoşgörülülük sergilemez, olumlu öğelere ağırlık veren eğitimciyi anımsatır. Ayrıca, çocuğun ebeveynlerine karşı yaşadıkları, mümkün mertebe uzakta tutulur çözümlenmez. A. Freud'a göre, bu ilişki çözümlenirse, psikanalist kendisini bir çeşit *acting out* içinde bulabilir, zira bu ilişki, çocuk için, imgesel bir düzeyde olmayıp düz bir gerçekliktir, dolayısıyla manipüle edilmeye açıktır. Erişkinlerde olduğu gibi, ilişkinin kendisi ve bir de o ilişkinin üzerine inşa edilen hayali senaryolar birbirinden henüz ayrışmamış durumda olduklarından, psikanalist, aktarımı yorumlamak yerine, savunma mekanizmalarını çözümleme yolunu seçer. Savunma mekanizmalarının görece esnekliği, ego'nun gücünü belirleyecek, dürtülerin eğitimini de olanaklı duruma getirecektir.

A. Freud, çocuğa psikanaliz uygulanması için yapılanmış bir nevrozun gerekliliğini savunur. Yapılanmış nevrozdan kastedilen, belirgin bir belirtinin varlığı (uykusuzluk, korku, yemek yemeği reddetme vb.), ve, savunma mekanizmalarının esnekliklerini kaybetmiş olmalarıdır. A. Freud, ego'nun gücünü, savunma mekanizmalarının esnekliğine göre değerlendirdiğinden, kimi durumlarda ego'nun bu mekanizmalara çok sık başvurduğunda, *gerçeklik ilkesi* ile bilinçdışı arzular arasındaki dengenin bozulduğunu ileri sü-

rer. Çocuğun, bu dengeyi yeniden sağlamak için başvurduğu savunma mekanizmalarını, Anna Freud şöyle sıralar:

–*Gerçekliğin İnkâr Edilmesi*: örneğin, çocuk yatağını ıslatabilir ama, "bebeğim yaptı" diyebilir;

–*Dürtülerin Aşırı Bastırılması*: çocuk dondurma yemek isteyebilir ama isteklerini dillendirmek ona tehlikeli gözüktüğü için, –zira o istek kabul görmeyebilir; kabul görmeyen her istek çocuk için, narsisizminin ve megalomanisinin sorgulanması değil midir?– çocuk ebeveyninin süper-ego'suyla özdeşleşerek, dondurmanın zararlarından söz edebilir;

–*Yansıtma mekanizmasına sık başvurmak*: çocuk kendi arzu ve düşüncelerini karşısındakine mal edebilir. Örneğin kardeş kıskançlıklarında, kıskançlığı yoğun yaşıyan taraf, zarar vermek isteğini karşısındakine yükleyebilir: "Beni dövmek istiyor, beni sevmiyor" diyebilir;

–*Hayal Dünyasına Kaçış*: çocuk çok sık hayali hikâyeler kurar, anlatır.

Klinik açıdan ele alındığında, savunma mekanizmalarının çözümlenmesinin merkezde olduğu bu tür çalışmada, çocuğun regressif bir tutum alması önemli ölçüde engellenmektedir. Anna Freud'un sanki bilinçle işbirliği yapmayı yeğlemekte, çocuğun füzyonel ve annesel taleplerini geri çevirmektedir.

Çocuğun arkaik taleplerini, terapi ortamında yeniden yaşama fırsatı vermeyen bu tutumu, baba Freud'un bile, kızının 1926 yılında "Çocuğun Psikanalizle Tedavisi" adlı seminerlerine gönderme yaptığı, bir meslektaşına yazdığı mektupta, Anna'yı, Melanie Klein'a göre, "tutucu", hatta, "gerici" olarak nitelendirmiştir.[3]

Melanie Klein'ın hikâyesi Anna Freud'unkinden çok farklıdır. Psikanalizi, kendi öz kargaşasının dolayımıyla tanıyan Melanie, salt çocuk psikanaliziyle ilgili değil, psikanaliz kuramında ve uygulamasında yeni bir çığır açmış, öğretisiyle yeni bir psikanalist nesli yetiştirmiş ve ekol olmuştur. Nietzsche'nin, "*Kan damlayacak kaleminden*" sözü, herhalde, en çok Melanie Klein için geçerlidir. Kendi analizinden ve yaşamındaki kimi zorlukları simgeye dönüştürme gücünden hareket eden Melanie Klein, yaşamının her dönüm noktasını bir yapıta dönüştürmeyi başarır. Ünlü psikanalist, 30 yaşlarında, mutsuz bir evlilik yaşamı ve dinlenme evlerinde depresyona yenik düşmüş bir durumda taşıyamadığı sorumluluklardan (iki oğlu ve bir kızı vardır) biraz olsun sıyrılmaya çalışırken, Freud'un "*Rüyaların Yorumu*" adlı eseriyle tanışır. Psikanaliz kuramından etkilenen Melanie, Budapeşte'de, ünlü psikanalist Sandor Ferenczi'yle analize başlar.

Melanie Klein'ın hikâyesi 1882'de orta halli Viyanalı yahudi bir ailede başlar. Babası dahiliyeci hekimdir; annesi de ailenin ihtiyaçlarına katkıda bulunmak için hediyelik eşya satan bir dükkan işletmektedir. Dört kardeşin sonuncusu olan Melanie Klein ölüm ve yasla çok erken tanışır. Henüz beş yaşındayken, ona okuma yazmayı öğreten, beş yaş büyük ablası Sidonie'yi kaybeder. 20 yaşında da hayran olduğu, şair ağabeyini (Emanuel Reizes) kaybeder. Çok uzun uğraşlardan sonra ağabeyinin şiirlerini bir yayınevine kabul ettirmeyi başarır ve kitap basılır. 1903 yılında kimyager Arthur Klein'la evlenir ama bu evlilik Melanie'yi depresyonun içine sokar. Biyografik metinlerde, bu depresyonun nedeni sessizce geçilir. Ama Melanie'nin hırslı ve iddialı kişiliği ve kariyer yapma arzusu (tıp fakültesine girmek için hazırlanmaktadır), zamanının bir kadına açtığı sosyal alanla birlikte düşünüldüğünde, bu depresyonun dış koşulu daha belirginleşir. Nitekim evlilikle birlikte Melanie Klein, fakülte değiştirerek, Sanat Tarihi'ni seçer. Arka arkaya dünyaya gelen üç çocuğuyla ideallerini gerçekleştiremeyen Melanie, salt anne, eş ve ev kadını kimliğiyle silinmeyi kolay kolay hazmedemez.

[3] Elisabeth Young Bruehl, *Anna Freud*, s.149.

Sandor Ferenczi'yle psikanalize başlayan Melaine Klein'ın, bu alanda sergilediği yeteneği analistinin gözünden kaçmaz. Çocuklara psikanaliz uygulamasını doğrudan teşvik eden Ferenczi, Melanie Klein'ın, Budapeşte polikliniğinde çalışmasını sağlar. 1919 yılında, Klein, Macaristan Psikanaliz Derneği'nde "*Bir çocuk gelişimi*"adlı ilk çalışmasını okur. 1920 yılında ünlü psikanalist ve Freud'un yakın dostu Karl Abraham, Melanie Klein'ı Berlin'e çağırır; bu daveti geri çevirmeyen Klein bir yıl sonra çocuklarıyla birlikte Berlin'e taşınır. Bu göç, M. Klein için, aynı zamanda bir dönüm noktasıdır zira eşinden resmen boşanır. 1924 yılında, Karl Abraham'la ikinci analizine başlar. 1925 yılında Abraham'ın ani ölümüyle M. Klein yeniden yasla karşı karşıyadır. Analiz yarıda kalır ama, Melanie Klein'ın kariyerinin en verimli yılları başlar: ünlü İngiliz psikanalisti Ernest Jones'un daveti üzerine İngiltere'ye yerleşen Melanie Klein kısa zamanda psikanaliz çevrelerinin önemli ismi olur. Her önemli şahsiyetin varlığıyla olduğu gibi, Melanie Klein'ın varlığı da, İngiliz Psikanaliz Derneği içinde tutkulu ittifakları beraberinde getirir ve kurum ikiye bölünür: Anna Freud'un başı çektiği grupla Melanie Klein'ın grubunun ateşli rekabeti, kurumun sürekliliğini tehlikeye düşürür gibi olduysa da, D.W. Winnicot'un da dahil olduğu "*middle group*"un oluşmasıyla, her eğilimin kendisini ifade edebileceği uzlaşmacı formüller üretilir.

1932 yılında yayımladığı *Çocukların Psikanalizi*'yle, Melanie Klein, psikanaliz çevrelerinin ilgi odağıdır. Kitap aynı anda, İngilizce ve Almanca basılır. 1934 yılının ilkbaharında, oğlu Hans, 25 yaşındayken bir kazada can verir. Melanie Klein'ın en kederli günleri diye anılan bu devreyi izleyen yıllarda, yas, kayıp, depresyon, manik depresyon üzerine, arka arkaya, psikanaliz tarihinin belki en güzel eserlerini ortaya çıkarır. En son eserlerinden biri olan *Haset ve Şükran* (1957) ise, "*Yansıtmacı özdeşleşme*"yaşantısının etrafındaki en ilginç eserlerinden biridir. Melanie Klein'ın çocuk psikanalizine sağladığı katkılar, neredeyse "devrimci" diye adlandıracağımız özellikler taşır. Freud'un en önemli keşiflerinden biri yetişkinin içindeki çocuğu ortaya çıkarıp onu konuşturmak olmuşsa, bu önermeyi, Melanie Klein için uyguladığımızda, yetişkinin içindeki bebekten söz etmemiz gerekir. 2. yaştan itibaren mümkün olabilen çocuk psikanalizinin, işlevlerinden biri de profilaktik olma özelliği taşıyor: salt sağaltıma değil ama profilaksiye (ileriye yönelik koruyuculuk) de önem veren Melanie Klein, psikanalizin, psikoza, kişilik bozukluklarına, hatta psikozdan kaynaklanan zekâ geriliklerine karşı koruyucu bir işlevi olduğunu ileri sürmektedir.

Anna Freud'un aksine, Melanie Klein, çocuğun psikanalize girmesi için, yerleşmiş bir belirti ve örgütlenmiş bir nevrozu şart koşmaz. Gelişim sürecindeki herhangi bir zorluk veya gecikme, veya, günlük yaşamla ilgili herhangi bir şikayet psikanalitik bir çalışma için yeterlidir. Bu şikayetleri, M. Klein şöyle sınıflandırır:

–Fobilerde, beslenme bozukluklarında (anoreksi, bulimi) ve uyku düzensizliklerinde kendini gösteren, *çocuk endişesi*.

–Günlük hayattaki zorluklar:

• *Oyundaki tutukluk*: Çocuk oyuna katılmaz veya, tek ve obsesif özellikli bir oyunu devamlı tekrarlar. Kimi zaman da, çocuk endişesinden kaçmak ve derin bir suçluluk duygusunu gizlemek için, tüm ilgisini okul faaliyetlerine yoğunlaştırır.

• *Hediyelere karşı ilgisizlik veya aksine doyumsuzluk*: bu durumda, hediyeler çocuğun gerçek veya hayali, sevilmemişlik, terkedilmişlik duygularına, veya terkedilme tehlikesine karşı teskin eder. Bu anlamda hediye, çocuğun, sevildiğinin ve terkedilmediğinin kanıtıdır. Çocuk sık sık bunu teyit etmek ister.

• *Epistemofilik (öğrenme isteği) eğilimlerin kenetlenmesi*: çocuk soru sormaz, merak et-

mez, özellikle cinsel konulara hiç değinmez, hatta, bu tür konuları özellikle geçiştirmek ister; çocuk cinsel yöne kayabilecek konuları değiştirir, ilgiyi başka yöne çekmek ister. Cinsel konuları kapsayan sözde ilgisizlik ve altında yatan endişe, tüm bilgiye ve öğrenmeye dayanan konulara da sıçrar. Çocuk, tabiatla ilgili soru sormaz, ahlaki (suç) ve metafizik (Tanrı) konuları da sorgulamaz.

- *Çocuğun "Hayır"lara karşı tahammülsüzlüğü.*
- *Çocuğun ebeveyninin arzularına aşırı uyum sağlaması.*
- *Çocuğun aşırı saldırgan veya ezik olması.*
- *Hayal dünyasının aşırı bastırılması sonucu, çocuğun kendisini kalıplaşmış oyunlar ve bir takım ritüellerle teskin etmesi*: hep bir önce yaşanan şeyin yinelenmesi, yaşadığımız dünyanın hep aynısı olduğuna ve aynı kalacağına dair bir kanıttır ve teskin eder.

Tüm bu işaretler, M. Klein açısından, çocuğa, psikanalizi gerektirir. Oyun, resim ve rüyaların anlatılması, ve çocuğun kurduğu hikâyeler aracılığıyla gerçekleştirdiği bu terapötik ortamda M. Klein, bilinçdışı arkaik senaryoları (0-2 yaş arası yoğun olan *schizo-paranoid* endişeler) çözümler.

Anna Freud, *Ego*'nun çelişkilerden arınmış bölgesiyle, yani sağlıklı bölgesiyle çalışmaya öncelik gösteriyorsa. M. Klein tam tersine, çocukla, çalışmanın en başından itibaren aktarım ilişkisinin içinden –yani çocuğun analisti koyduğu hayali yer ve kişiden– çocuğun schizo-paranoid endişesini azaltmaya yönelik yorumlarda bulunur. M. Klein'a göre çocuğun yoğun endişesi, bebeklik yıllarının mirası olan bebeklik *sadizm*inin varlığını sürdürmesi, ve imgeleminde, kimi zaman da gerçeklikte, sadist saldırılarda bulunan çocuğun, bu saldırıların bir misillemeyle kendisine geri döneceği korkusundan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bebeklik sadizminin her fırsatta çözümlenmesi ve bir aktarım ilişkisi içinde ele alınması, M.Klein'a göre, çocuğun *acımasız üstben*'ini yumuşatacak, çocuk kendi yarattığı canavarla başbaşa kalmayacaktır. M.Klein'ın A. Freud'a verdiği en ilginç yanıtlardan biri de budur: çocuğun analist üzerindeki olumsuz aktarımı (saldırgan, aşağılayan, yok sayan...) görmezden gelip, salt olumlu aktarımla çalışılırsa, çocuğun hayali saldırılarından ötürü duyduğu suçluluk duygusu gittikçe büyüyecek ve dolayısıyla, endişesi de o oranda yükselecektir.

M. Klein'ın bebeğin ilk yaşantıları ile ilgili saptamaları, biz yetişkinlere cehennemi anımsatacak kadar korkunç özellikler taşır. Bebek canavarca ısırır, koparır, hasetle emer, annedeki bereket ve bolluğa haset eder; anne emzirme vaktini biraz geciktirince anneye lanetler yağdırır, tüm bereketini kendisine sakladığı için de ona cimri sıfatını yakıştırır. Tüm ihtiyaçları karşılandığında da, bebek anneyi yüceltir. İyiyle kötünün birbirlerinden belirgin bir şekilde ayrı olduğu, yani iyi ve kötü, iki anneden oluşan bebeğin ilk dünyası, annenin kimi zaman iyi, kimi zaman da kötü olabileceği bilgisinin tedricen yerleşmesiyle de yumuşar. İyi ve kötü annenin, artık aynı kişi olduğu bilgisinden hareket eden bebek, anneye kızdığı zaman ona karşı duyduğu öfke ve nefretten suçluluk duymaya başlar. Bu suçluluk, schizo-paranoid evresinin dehşetle yüklü suçluluğu değil, tamir etmeye yönelik (M.Klein'a göre sanat eserinin ve genelde yaratıcılığın temelinde de bu, schizo-paranoid evresinin sebep olduğu yıkım ve zararları tamir etme arzusu yatar) *depresif* suçluluktur. M. Klein'ın *depresif evre* adını verdiği bu ikinci evrede, çocuk artık üzüntüyle tanışır, yas tutmayı öğrenir, zira artık schizo-paranoid evresinin mutlak iyi annesi yoktur; onu bir şekilde kaybetmiştir.

Tüm bu bilgilerin ışığında anlaşılacağı gibi, Kleinyen bir çocuk psikanalizi, çocuğun seans içinde dillendirdiği, veya, oyun, hamur, resimle sahnelediği arkaik senaryoların ve onların ardında yatan yoğun endişenin, çocuğun kelimeleriyle çözümlenmesi il-

kesini taşır. Psikanalistin tutumu, klasik psikanalistin *tarafsız ve hoşgörülü* tutumudur. Psikanalist, çocuğun söz ve davranışlarını ne onaylar, ne de eleştirir; değer yargısı getirmez, teselli de etmez. Pedagojik amaç taşımayan bu tarz yaklaşımı, M. Klein "*derinliğine psikanaliz*" olarak tanımlar.

Ünlü Fransız psikanalisti Jacques Lacan'ın deyimiyle bu *muhteşem işkembeci*[4], çocuğun içinde olup bitenleri anlamayı analizin hedefi olarak seçmişse de, ünlü Fransız çocuk psikanalisti, ve Lacan'ın yakın dostu Françoise Dolto değişik bir yol izler. Çocuğun salt imgelemini çözümlemekle kalmaz, ama aynı zamanda anne-babasının imgelemindeki *söylemi* ve bu söylemde çocuğun kapladığı yeri çözümlemeye çalışır. Büyük ölçüde Lacan'ın kuramlarına gönderme yaptığı çalışmalarında, çocuk anne-babasının zorluklarının, endişelerinin, kısacası, bilinçdışının sözcüsüdür. Bu bakış açısına göre, çocuk oluşmuş, yazılmış, tescil edilmiş, zaten var olan bir hikâyenin içinde dünyaya gözlerini açar. Dil kişi için nasıl ondan önce de var idiyse, çocuğun hikâyesi de, onun dünyaya gelmesinden çok önce başlar. Françoise Dolto'ya, 70'li yılların psikanaliz çevrelerinde, neredeyse slogan olmuş bu ünlü cümlesini söyleten de budur: "*Bir psikotiğin ortaya çıkması için üç nesil gereklidir*".

Dolto'nun, aile hikâyesinin, anne ve babanın çocuğa karşı aldıkları tutumlarda çocuğun alabileceği yaraların üzerinde durması, kendi hikâyesine göz attığımızda daha çok anlam kazanır.

Fransa'nın köklü ailelerinin birinde dünyaya gelen Dolto, kendi kaleme aldığı otobiyografisinde, annesinin gözdesi ablasının, amansız bir hastalığa yakalanıp ölmesiyle içine girdiği çıkmazı anlatır. Çok genç yaşta başladığı psikanalizinde, girdiği çıkmazı anlamlandırır: ablasını kaybetmesiyle aynı zamanda çocukluğunun megalomanisini kaybetmiştir, zira dualarının onu kurtarmaya yetmemiştir. Dolto, yazılarında ablasının hastalık dönemini ve annesinin kendisinden, ablası için dua etmesini (çocukların, veya günaha (!) bulaşmamışların duası kabul olunur mantığıyla) istemesini anlatır. Ablasının ölümünün Dolto için anlamı, bir söyleşisinde ifade ettiği gibi, annesinin çıkmazının uzantısıdır: "ben sapasağlam dururken, onun (abla) ölmesi annem için kabul edilebilir birşey değildi" derken Dolto annesinin, omuzlarına bindirdiği bu haksız yükü ve sorumluluğu sorgular.

Küçük yaşından beri ebeveynlerin çocuklarına karşı aldıkları tutumları izleyen Dolto, bu tutumların çocukların iştahına, uykusuna, öğrenmesine varana kadar etkilediğini sezinler. "Büyüyünce ne olacaksın?" sorusuna büyük bir kararlılıkla "Eğitim doktoru olacağım" der.

Fransız çocuk psikanalizine büyük katkılarda bulunmuş, Lacan'ın yine güzel bir kelime oyunuyla *muhteşem anne*[5] diye nitelendirdiği Françoise Dolto, eğitimci ve ebeveynlerle, medyayı da kullanarak (Radyoda bir dizi söyleşisi vardır) diyalog kurmuş, "*engagée*" kimliğiyle psikanalizi muayenehane dışına çıkarmayı başarmıştır. Psikanalizi "*hérmétique*" imajından kurtaran Dolto, sade kelimeleriyle, zamanın geçerli psiko-sosyal geçeklerini cesurca psikanalizin sahasına almayı başarmış ve psikanalist olarak, ergenlik, kuşak çatışması, kürtaj, şiddet üzerine her fırsatta görüşlerini ifade ettiği gibi, çocuk haklarını militanca savunmuştur. Ebeveynlerin, çocuklarını, kralların halklarını yönettikleri gibi eğittiklerini söyleyen Dolto, şimdiye kadar çocuk üzerine yapılan araştırmaların, ebeveynlerin ve eğitimcilerin konforu üzerine kurulduğunu ve çocuk açısından

4 "Géniede tripière": Bağırsaklar *Nietzsche*'nınde dediği gibi en duyarlı bölgelerimiz değil midirler? Ünlü filozof "Kendinize inanmaya çalışın yalnız kendinize, bir de bağırsaklarınıza" der.

5 muhteşem anlamına gelen "merveilleuse" sıfatı, ikiye bölününce koruyucu, gözetici anne anlamına gelen "mére veilleuse" tamlamasına dönüşür.

hiçbir anlam taşımadığını ileri sürmektedir. Dolto'nun kastettiği araştırmalar, çocuğa nasıl kolay yemek yedirileceğini, ağlarsa nasıl kolay susturulacağını tarif eden bilgiç el kitapları ve, yine, verimlilik amacı taşıyan eğitim teorileri. Tüm bu söylemlerde, Dolto'ya göre toplum, yani erişkinler, çocuğun, kendilerine malolacak maddi ve manevi maliyeti en aza indirgemeyi amaçlamaktadırlar. Bilinçdışı bir düzeyde, çocukları, erişkinlerin dünyasında yabancılaştırma eyleminin önemli nedenlerinden biri de, yine bu ünlü psikanaliste göre, erişkinin, çocuklarda var olan potansiyel enerjiyi susturarak, kendi kurdukları dünyanın eleştirisini engellemek, dolayısıyla çocuklara iktidarlarını kabul ettirerek, bu iktidarın devamlılığını ve işleyişini sağlamak. "Ana-babalar bu kadar acımasız mıdırlar?" sorusuna, Dolto, acımasız olanın, her ebeveynin, bilinçdışında taşıdığı, gizli ve kabul görmemiş arzuları taşıyan o eski çocuk olduğunu ileri sürer. Ebeveyn kendi çocuğunun yoğun arzuları karşısında (çiklet ve çukulatadan başlayan, karşı cinsten ebeveynle evlenme isteğine kadar varan), çocuğunu susturarak, o eski güçsüz çocuğun ve, dolayısıyla kendi çocukluğunun tekrar canlanmasını engelliyor.

Mélanie Klein'ın yeniliği, 0-2 yaş arasında, çocuğun, korku, öfke, haset, suçluluk, endişe ve üzüntü gibi yaşantılarını ve kurduğu nesne ilişkilerini tarif etmek ve bunların ifade yolu bulabileceği, terapi teknikleri geliştirmek ise, Dolto'nun en ilginç yeniliklerinden biri de, daha 60'lı yılların başında, nöro-fizyologlardan çok önce, bebeklerin ana rahminden itibaren, anne ve babalarıyla ilişkiye girme çabalarını, ve kelimelerin bir bebek için hayati bir önem taşımasını ileri sürmesi. Çocuklarla, özellikle onları ilgilendiren konuları, *konuşmalı* der Dolto. "Nasıl olsa anlamaz" diyenlere de "konuşmazsanız hiç anlamaz" diyerek ebeveynlerin samimiyetten uzak gerekçelerini de bertaraf eder. Örneğin, bebeğin veya çocuğun yakın çevresinde bir ölüm yaşanmışsa, veya 2 aylık bile olsa, süt emen bir bebeğin annesi, artık ertesi gün işine geri dönecekse ve sadece akşamları ona vakit ayırabilecekse, bütün bunlar bebekle konuşulmalı, bu yaşantıların üzerine kelime konmalıdır der. Dolto için, çocuk doğumundan beri anlayan, iletişim kuran hatta konuşan bir varlıktır. Bebeğin yaşadığı en büyük dram da, yaşamının ilk aylarında, bazen yıllarında, "nasıl olsa anlamaz" bahanesiyle, kale alınmaması, salt ihtiyaçlarının görülüp –yemek, temizlik..– ama, arzu düzeyinde, çocuğun özne yerinde olduğu bir ilişkinin ihmal edilmesi. Bu da sözden, yaşanılan şeylerin üzerine kelimeler koymaktan geçen bir ilişki. Anne biberonu hazırlarken, bebeği ağlarken, "... evet çok acıktın, geliyorum, birazdan hazır" kelimeleri, bekleme durumunda olan bebeğin yaşadığı çaresizliğin, bir öteki tarafından algılandığını ve kabul gördüğünü, karnındaki gurultu ve açlığın verdiği rahatsızlığın da, yemek eksikliğinden olduğunu anlatır. Halbuki, örneğin, beşiğinde yalnız başına ve iletişimsiz bir ortamda (insan sesi olmayan bir ortam) karnı guruldayan bebek, aynı zamanda, açık pencereden, bir kuşun öttüğünü ve rüzgarın sesinin yapraklar arasında hışırdadığını duyar. Bebek için bu sesler, bir anlamda, karnındaki seslere de tekamül edebilir. Anlam verme mekanizmasının (symbolisation) doğumdan itibaren işleyen bir makinaya benzeten Dolto, her yaşantının üzerine doğru kelimeler koymanın, büyümekte, gelişmekte olan bu küçük varlığın gıda ve bakım kadar, en temel ihtiyacı olduğunu vurgular.

Yukarıdaki satırlarda, Françoise Dolto'nun, çocuğun hikâyesine olduğu kadar, ebeveyninin hikâyesine de önem atfettiğinden söz etmiştik. Çocuğun, ebeveyninin hikâyesi üzerinden yaşayıp görmesi, o hikâyeyle yoğrulup yabancılaşmasının kuramsal göndermesi, Dolto'nun "*Büyük Ejderha*" diye çağırdığı, dil cambazı yakın dostu, Jacques Lacan'ın ünlü "*Ayna Evresi*" adlı makalesinde belirgindir. Bu makalenin vurguladığı, kişinin kendi dışındaki göndermelerden yola çıkarak kendisini tanıması, ve en önemlisi, ki-

şinin, bu tanıma biçiminin dışardalığından bütünüyle habersiz oluşudur. Yanılsama ve yabancılaşma yüklü bu kendini tanıma biçimini, Lacan, *Ego'nun Paranoyak* yapısından kaynaklandığını ileri sürer. Ego tıpkı paranoyaklarda olduğu gibi, kendi hakikatini bir dışardalık içinde algılar. Çocuk da, kendi bedenini, sinir sisteminin olgunlaşmasından çok önce, aynada bir bütün olarak algılar: bu algılayış biçimi, çocuğun kendi dışındaki bir göndermeden (ayna) yola çıkmasıyla olanaklıdır. Bu arada çocuğun ilk aynasının, annesinin gözleri, bakışları olduğunu unutmayalım. Çocuk sık sık "*Bana bak*" demez mi?

Çocuğun aynada imgesini tanıdığı süreç olan *Ayna Evresi*'ni Lacan üç devreye ayırıyor. 6-8 aylık bebeğin aynada kendi imgesini tanıması üç ayrı dönemden geçiyor.

Birinci dönemde bebek, imge ile gerçekliği karıştırır ve aynadaki imgeyi tutmaya, aynanın arkasına geçip ele geçirmeye çalışır. Aynı zamanda, bebek, aynada onu tutan erişkinin imgesiyle kendisininkini karıştırır; kendi bedeniyle diğer bedenleri bir bütün olarak algılar.

İkinci dönemde, bebek, imgeyi gerçeklikten ayırdeder ve aynanın ardındaki arayışları sona erer.

Üçüncü dönemde ise, bebek, yansımanın imge olduğunu anlamakla kalmaz, aynadaki imgenin artık kendi imgesi olduğunun ayırdındadır. Bebek kendi hareketlerinin aynadaki izdüşümlerini izler ve sevinç gösterilerinde bulunur. Tabii bu süreç altı aylık bir bebekte ifadesini bulsa da, altı ila dokuz aylık bir dönemde tam anlamıyla şekillenir. Çocuğun aynadaki imgesine karşı aldığı tutum, kendi yaşıtlarına karşı aldığı tutumla eşdeğerdir. Çocuk kendi benzerini *–öteki ben–* iter, düşürür, gücünü dener, hareketlerinin etkisini izler.

J.Lacan çocuğun kendi imgesiyle karşılaşma anını bir dram olarak nitelendirir: şaşkınlık, haz, sevinç ve aynı zamanda öfke duygularını da beraberinde getiren bu karşılaşma anı, çocuk açısından, kendi gerçekliğinin dışında da bir gerçeklik olduğunu anlatan bir andır. Çocuk aynada, kendisini kucaklayan yetişkinin gözlerini, bakışlarını izler; o bakışlarda kendi hareketlerinin yarattığı sonucu, tepkiyi tartar. Çocuğun bu bakışların ardında tarttığı, ölçüp biçtiği ve artık inkâr edemediği bir *Öteki*'nin kendi hareketlerini *gördüğü*dür. Görüldüğünü gören çocuk, artık cennetten kopar, zira artık, salt çocuğun kendisinin yarattığı/kurduğunu varsaydığı dünya değil, bir de hakikaten dışarıda bir dünya vardır. Kendi dışında bir düzenin varlığının bilgisinden yola çıkan insan yavrusu, *aynılık, dolayımsızlık* yüklü *ikili ilişkilerin* egemen olduğu *imgesel* bir hayattan, *farklılık, dolayımlar* ve *üçlü ilişkiler*in örgütlenebildiği *simgesel* bir hayata geçer. Bu geçiş tabii yara almadan gerçekleşmez; çocuk narsisizmine darbe vuran bu geçiş, öznelliğe doğru atılan bir adım olsa da, paradoksal bir biçimde, yabancılaşmayı da beraberinde getirir. Artık *Baba'nın Soyismi*'ni taşıyan çocuk, ailede ona ayrılan hem gerçek hem de imgesel ("... benim oğlum büyüyünce mühendis olacak" cinsinden, anne-babanın çocuk üzerindeki tasarımları) *yerini* alır: toplum içinde, ...'nin kızı veya oğlu olarak adı geçer. Kişi artık, o olmadan da varolabilen, kurulu bir düzenin içinde, *yabancılaşma*'ya peşinen hazır olarak (psikotik buna yanaşmaz) hikâyesini yeniden, bu sefer tek başına yazmaya başladığında özne olmaya doğru adım atacaktır.

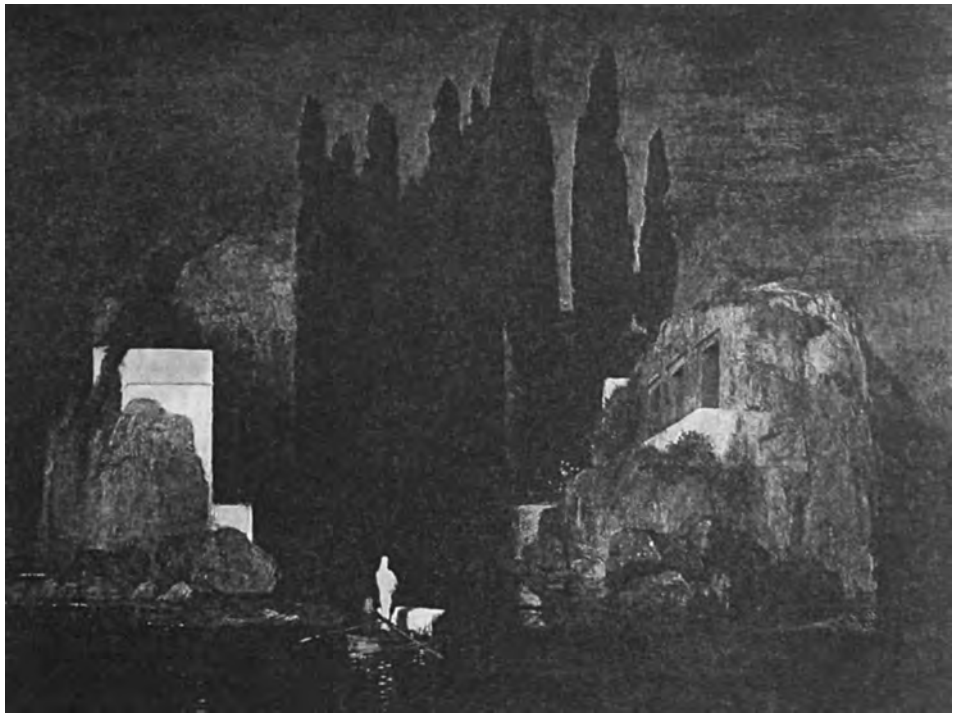
Ayna Evresi üzerine ve genelde, Lacan'ın kuramının yakınından bu hızlı geçiş, Fransa'da, 68'li yılların neredeyse efsanesi olmuş bu ilginç kişiliğine ve yapıtına (bir yapıtı, parçalara bölmeden, ancak bütünlüğü içinde ele almak, o yapıta hak ettiği yeri vermek değil midir?) yapılmış bir haksızlık olsa da, bu makalenin gereği, söz konusu kuramın ana hatlarıyla yetinmek zorundayız. Yeniden Françoise Dolto'ya dönecek olursak,

eserleri, gerçekleştirdiği çocuk psikanalizleri ve bu çalışmalar üzerine verdiği seminerler, süpervizyonlar ve konferans notlarından ve "*Çocuk Hakları*", "*Ergen Hakları*" üzerine de kaleme aldığı iki önemli yapıtı içeriyor. Bunun dışında, *Kadın Cinselliği, Psikanaliz ve İncil, Psikanaliz ve İnanç* adlı yapıtları da, yoğun ilgi toplayanlardan.

Çocuk psikanalizinde, ilk zamanlar, çocuğun 3 ila 7 yaş arası *Oidipus Karmaşası* yaşantıları, ilgi alanı olmuşsa da, daha sonra, özellikle M. Klein'la birlikte, psikoz ve otizm üzerine yapılan çalışmalarla (İngiltere'de F. Tustin, D. Meltzer, W.R. Bion, D.W.Winnicott, Fransa'da Piéra Aulagnier...) çocuğun bebekliği de, psikanalistlerin çalışma alanlarına ve kuramsal yapılandırmalarına dahil olmuştur. Zaman içindeki bu geriye doğru ilerlemenin başlıca nedenlerinden biri de annenin çocuğuyla kurduğu –bilinçdışı– ilişkinin niteliğine verilen önemdir. Bu tür kuramlara göre, artık, çocuk ana rahminde oluşmakla kalmaz, annenin bilinçdışında da gelişir. Annenin hikâyesi, ve kendi ebeveyni ve eşiyle kurduğu ilişkilerde çocuğuna açtığı yerin niteliği önemlidir: çocuk, bir özne olarak aileye katılan yeni bir birey midir, yoksa, annenin depresyonunu iyileştirecek umut tohumu mudur, veya, yine annenin, varlığıyla yokluğu belli olmayan eşinin yerine ikame edilmiş *imgesel kocası* mıdır? *Baba'nın Soyismi*'nin, annenin söylemindeki yeri ve niteliği, çocuğu *fallik nesne* olmaktan çıkaracak değerde midir? Yani anne, eşini, çocuğunun nezdinde yok mu saymaktadır, yoksa onun sözünü geçerli mi kılmaktadır? Anne'ye verilen büyük öneme göre, Baba'nın yerinin ve çocuğun patolojisindeki öneminin, kuramlardaki sessiz geçişinin nedeni de psikozların oluşumunun, ilk bebeklik yıllarıyla ilintili olduğunun artık tescillendirilmesidir. Baba, gerçek varlığıyla yani yaptıkları ve yapmadıklarıyla değil, annenin, yani eşinin söylemindeki yeriyle anlam kazanacaktır.

Psikanalizin babası S. Freud'dan başlayan ve kızı Anna Freud'la, daha sonra Melanie Klein ve Françoise Dolto'yla devam eden bu çocuk psikanalizi tarihinin belli başlı aktörlerine ve onların çalışmalarına ayırdığımız bu gezinti mahiyetindeki çalışma, şüphesiz başta çizdiğimiz eksenlerin –ebeveyn/çocuk ilişkisi, eğitim/psikanaliz ikilemi– etrafında odaklandı. Çocuk psikanalizi tarihi üzerine değişik eksenler çizerek –psikanaliz kurumları, psikiyatri/psikanaliz.. vb.– bu tarihi değişik bir şekilde de ele alabilirdik. Daha çok tutkulu tartışmaların eksenini seçerek, belki de, dolaylı bir şekilde, çocuk psikanalizinin işleyişine de değinmiş olduk. Genel anlamda, *dürtülerin etiğin*den hareket eden psikanalitik düşünce ve uygulama biçimi, bu alanda, psikanaliz tarihinin en cesur kadın psikanalistlerine yeteneklerini sergileme fırsatını da vermiştir. Bu cesaret, söz konusu kadın psikanalistlerin, sadece, o zamana kadar erkeklere ayrılmış bir alanda, erkeklerle rekabet etmelerinde değil, ayrıca, çocuklarla çalışmayı seçerek, *régression* yüklü bir ortamda, anne-baba ve çocuğun ayrı ayrı geliştirdikleri aktarımlara karşı dayanıklılıklarını da göstermelerindedir. Bir de bu kadın psikanalistlerin kendi kargaşalarını bir yapıta dönüştürebildiklerini unutmayalım.

Çocuğu, insan gelişiminin en üst mertebesine yerleştiren Nietzsche'nin, "*Hora tepen bir yıldız doğurabilmek için kişinin içinde kargaşa olmalı*" tümcesinden yola çıkarsak, kendi çocukluklarından ve soran, sorgulayan, dağıtan çocuklardan korkmayan bu psikanalistlerin, kargaşalarını yapıta dönüştürmelerinin temelinde, çocuğun, kargaşa içinde de olsa, yetişkine yeniden öğrettiği, hatırlattığı, bilinçdışının yaratıcılığını ve simgeselliğini yeniden görmez miyiz?

Arnold Bocklin, Ölüler Adası, 1980.

Sembol ve Psikanaliz: Ölüler Adası

Mehmet Ergüven

1.

Başlangıçta imge ile anlam, daha doğrusu mitos ile dil arasındaki ayrımdan habersiz insan sembole yabancıdır; çünkü sosyal yaşantının mutlak belirleyici olduğu bu dönemde, dil ile gerçekliği (doğa) birbirinden ayıracak bilinç niteliği henüz yeterince gelişmemiştir; dolayısıyla doğa, antropomorfizmin uzantısındaki gizemli dilde, hâlâ âdemoğlu için canlıdır. Ancak, yüzyıllar boyu devam eden bu zihniyet, sonunda *logos*'a teslim olmaktan kurtulamaz; büyülü sözün gücü sona ermiştir artık.

Gelgelelim, sembol tarihi açısından, bunu izleyen bir sonraki dönemde, her şeye rağmen söz konusu örtüşmenin tamamen ortadan kalkmadığını görürüz; farlılık, sadece bir başka şekle bürünmüştür: *duyumsama*. Nitekim, doğadaki atmosfer (haleti-ruhiye) ve titreşimler ile onu gözleyenin hissiyatı arasında var olan ilgi, giderek bunları aynı paydaya bağlayınca, tıpkı başlangıçta olduğu gibi, özgür bilinci gerçeklikten ayıran sınır çizgisi yine iptal olmuştur –*animal symbolicum*'un, türüne özgü bilinç niteliğine sahip çıkması, başlı başına bir olay, bir devimdir uygarlık tarihinde.

Bu iki uç arasında sanat ve kültürü "insanî ifadenin tarihsel psikolojisi" olarak irdeleyen Aby Warburg ise, ilk defa yeni bir sentez arayışına girer: sanat, bilinçdışı ile özgür (açık) bilinç arasında geçici bir denge unsurudur. Warburg'un karşıtlık kuramı üzerine kurulu bu sembol anlayışı, matematiksel bir gözlemin eşiğine gelip dayanmıştır

nerdeyse: "Helios'la güneşe, Proserpina ile yer altına gidiş, hayatın metabolizması içinde ayrılmaz bir bütün teşkil eden nefes alıp verme gibi, iki sembolik duraktır."[1]

Dolaylı yoldan Warburg'un yolunda yürüyen Ernst Cassirer, bir adım daha atıp, sembol kavramının kapsamını büsbütün genişletir: "Sembolik biçimle, tinin gücü anlaşılmalıdır; bu güç sayesinde somut ve duyusal olan gösterge, tinsel anlam içeriğine bağlanıp, içselleştirilir. Bu anlamda dil, mitos, din ve sanat özel bir sembolik biçim olarak karşımıza çıkar; çünkü bunları belirleyen temel olgu, bilincimizin sadece harici izlenime açık olmakla yetinmeyip, her izlenime ifadenin özgür etkinliğini eklemleyerek, ona nüfuz etmesidir."[2]

Böyle bir yaklaşım, doğal olarak, sembolün temel işlevini dile getirmeye bağlar; ancak tam da bu noktada, sembol ve anlam açısından hayati bir sorunla karşılaşırız: sanat yapıtı, özü gereği, uzlaşılmış göstergeyi dışladığı ölçüde varlığını güvenceye almaktadır. Ne var ki, işaretin yanısıra, anlama aracılık eden iki öğeden biri yine de semboldür; biri, gidimli dilin kurallarına göre varolurken, öbürü gösteren ile gösterilen arasındaki keyfi ilişkinin sınırında dolaşır yalnızca. İşaretin mutlak uzlaşma gerektiren niteliği, sembolde işaret etmekten öteye geçmez; bu da, Leonid Stolowitsch örneğinde tanık olduğumuz üzere, sallantılı tanımlara yol açar ister istemez: "Sembol, duyusal form içinde soyut içeriği temsil eden göstergedir."[3] Hiç kuşkusuz, amacını aşan ve tanımın doğru olması halinde, anlam aradan çekilmiştir artık; oysa, Stolowitsch'in "soyut içerik"le burada altını çizmeye çalıştığı olgu, sembol aracılığıyla tek anlamlılığa mahkumiyetin ilga edilmiş olmasıdır. Nitekim, son tahlilde aynı görüşü paylaşan C.G. Jung'un bu gerçeği çok daha tutarlı bir biçimde formüle ettiğini görürüz: gösterge ve sembol arasına kesin bir sınır çizgisi çekilmiştir burada –gösterge, daima bilinen bir şeye işaret ederken, sezgiyle anlamaya yönelik sembol, "bilincin açıkça kavrayamadığı çetrefil bir psişik ilişkiyi en iyi ifade biçimidir."[4] Sezginin devreye girdiği böyle bir tanımda karşımıza çıkan en önemli sorun, *ad libitum* öznelliğe imkan veren sembol yorumunun, giderek spekülasyona açık değerlendirmelere zemin hazırlamasıdır.

Oysa, uygarlık tarihine baktığımız zaman, sonsuz sayıda sembol olmasına karşın, sembol haline gelen tasarımların bir hayli sınırlı olduğunu görürüz. Ne var ki, tasarımların sınırlı sayıda (doğum, ölüm, cinsellik vb) olması, sembolün keyfi yorumlanmasına engel teşkil etmez. Örneğin, *Wilhelm Tell*'in (Friedrich Schiller) dördüncü perdesini anımsayalım; kayalık bir arazide pusuya yatan Tell, kendi kendine konuşmaktadır:

> *Durch diese hohle Gasse muss er kommen*
> *Es führt kein andrer Weg nach Küssnacht*
> *(...) Dort der Molunderstrauchh verbirgt mich ihm...*

Bu bölüm kendi dilinde okuyan bir Türk için ilk bakışta dikkati çeken hiçbir şey yoktur: "Bu ıssız yoldan gelmesi lâzım; Küssnacht'a giden başka yol yok. (...) Şuradaki mürver ağaççıkları ondan gizler beni..." –ancak, özgün dilde epey farklı bir durumla karşılaşırız. Nitekim, sözcüklerin çağrışım gücünden hareketle, Tell'in monoloğunu pekala bir başka şekilde okumak mümkündür. Bu durumda "çukur geçit"e dönüşen "ıssız yol" vulvaya gönderme yaparken, yer adı olarak Küssnacht da, tamı tamına olmasa bile, "buse gecesi"

1 Ekkehard Kaemmerling (Hg.), *Ikonographie und Ikonologie*, DuMont Verlag, Köln, 1979, s.331. *Zur Kritik Der kunstwissenschaftlichen Symboltheorie* başlıklı yazıda alıntıyı yapan Lorenz Dittmann.
2 Ekkehard Kaemmerling, a.g.y., s.331.
3 Leonid Stolowitsch, *Der aesthetische Wert*, Dietz Verlag, Berlin, 1975, s.87
4 Götz Pochat, *Der Symbolbegriff in der Aesthetik und Kunstwissenschaft*, DuMont Verlag, Köln, 1983, s.108.

ni çağrıştırmaktadır sanki. Spekülasyonun ağır bastığı böyle bir yorum denemesinden sonra, "mürver ağaççıkları" da (fundalık), Odipus kompleksiyle anasının orasına gizlenen çocuk için edep kıllarıdır artık. Apaçık: Sıradan bir sahne, Sigmund Freud'un kapsamlı çözümlemelerine konu olacak şekilde, sembolle ilgili sorunsala dönüşmüştür böylece.

Freud'un tedavi yöntemi olarak geliştirdiği psikanaliz, davranış tarzımıza ilişkin bilinçli gerekçe ile bu davranışın gerçek nedenleri arasındaki kopukluğu odak noktasına alır; bilinçdışı, kimi yönelim ve beklentilerimizde, en az bilinç kadar etkin bir rol oynamaktadır burada: "(...) bastırılmış dürtü bilinçdışındaki varlığını sürdürdüğü sürece yeni öğelerin ilave olması ile güçleniyordu. Bastırılmış dürtüler, sonunda bastırma mekanizmasını, kökenindekinden farklı birtakım simgelerle aşıyor, kendini görünüşte hiçbir anlamı olmayan rüyalarda, dil sürçmelerinde, hatalı davranışlarda, nevrotik semptomlarda ifade ediyor ve doyum yolları arıyordu."[5] Ancak, asıl vurgulanması gereken olgu, içgüdüleri tatmin etmeye yönelik arzuların cinsel ağırlıklı olmasıdır.

Freud'a göre bu yöndeki tatmini doğrudan talep eden ruhsal merci "Es"tir; gerçeğe uymayı yönlendiren "Ben"in ise daha sonra bunu eklediğine tanık oluruz: "*Ben*, bireyi tehdit eden tehlikelere karşı çeşitli savunma mekanizmaları oluşturur: *bastırma* (tahayyül, bir başka deyişle arzu, bilinçli yaşantıdan uzaklaştırılır), *fantezinin tatmini* (arzu, tıpkı rüyada olduğu gibi, gerçekte değil, muhayyilede doyuma ulaşır) ya da *yüceltme* (içgüdünün tatmin edilmesini amaçlayan arzu, toplumun benimsediği değerler doğrultusunda yönlendirilir)."[6] Bu kuram, bir sonraki aşamada "Üst-Ben"le tamamlanır; annesinin sevgisini paylaşmayan erkek çocuk, babasının kastrasyon tehdidi ile karşı karşıya olup, onunla ya da bir başka otoriter kişiyle özdeşleşerek bundan kurtulmaya çalışmaktadır.

Bütün bunlara karşın, Freud'un sanat ve sembolik biçim üzerine özel, daha doğrusu sistemli bir çalışması olduğunu söyleyemeyiz. Dolayısıyla, *Uygarlık ve Sıkıntıları*'nın bu alandaki sınırlı çalışmaları arasında özel bir yeri olduğuna kuşku yoktur. Söz konusu incelemede sanat olgusuna psikolojik açıdan yaklaşan Freud, kültür ile birlikte yaşamının zoruyla ortaya çıkan içgüdüleri bastırma arasındaki ilişkiyi üç ana başlık etrafında toplar. Bunlardan ilk sırada yer alan bilim, bir başka deyişle uygarlığın göstergesi olarak çağdaş teknoloji, mahrumiyetin sınırlarını daraltması bakımından, tüm kuşkulara rağmen olumlu bir rol üstlenmiştir: "(...) uygarlık kavramını nasıl tanımlarsak tanımlayalım, acı kaynaklarından gelen tehlikelere karşı kendimizi koruma çabasında kullandığımız her türlü gerecin işte bu uygarlığın bir parçası olduğu açık bir gerçektir."[7] Dinin ise, sınırlı olmakla birlikte, *libido*'yu bütün insanları kapsayan bir sevgiye çevirdiğini müşahade ederiz: "Herkesi kendi mutluluk kazanımı ve acıdan korunma yoluna aynı ölçüde zorladığı için din insanları bir ruhsal çocuksuluk durumuna zorlayarak ve bir kitle kuruntusunun (sanrı) içine çekerek birçok insanı nevrozdan kurtarmayı başarır."[8] İçgüdünün engellenen doyumunu fantezi alanında mümkün kılan sanata gelince, az sayıda insana açık ve sınırlı gücü olmasına karşın, yine de" (...) metapsikolojik terimlerle tanımlayabileceğimiz özel bir yeteneğe sahiptir. (...) Sanatın bizde yarattığı hafif narkoz (uyuşma) hayati ihtiyaçların baskısından geçici olarak uzaklaşmamızı sağlamaktan öte bir şey yapamaz ve gerçek acıyı unutmamızı sağlayacak kadar güçlü değildir."[9]

Bütün bunlar, özellikle romantizm ve sonrasında tanık olduğumuz sezgi ağırlıklı sembol anlayışında köklü bir değişime yol açmıştır ister istemez en azından, sembolle il-

5 Saffet Murat Tura, *Freud'dan Lanc'a Psikanaliz*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996, s.42.
6 Martin Schuster/Morst Beisl, *Kunst-Psychologie*, DuMont Verlag, Köln, 1978, s.67.
7 Sigmund Freud, *Uygarlık, Din ve Toplum*, Öteki Yayınevi, Ankara, 1995, s.271, *Çev: Selçuk Budak*.
8 Sigmund Freud, a.g.y., s.269.
9 Sigmund Freud, a.g.y., s.264.

gili açıklamalarda usun gerekliliğini ortaya koymuştur Freud. Ancak, uygulamadaki sonuçlara baktığımızda, sembolün bilimsel ölçütlerden hareket ederek açıklanabilir olmasıyla beklenen sonuca ulaşılmadığını görürüz; Freud'un öngördüğü sistem, aklî olana yaslandığı ölçüde kendi önünü tıkayıp, sembolü semptoma teslim etmenin eşiğine gelmiştir nerdeyse. Bu durumda, bilim adına biyolojik mekanizmanın işleyişine indirgenen sembol, sanat yapıtında kişisel yorum hakkında ortadan kaldırılmasıyla noktalanmıştır artık: "Sanat eseri, psişik çatışmaların semptomu olarak belirlenip, açıklandığı andan itibaren, gerçek anlam ve işlevini yitirmiştir. Sembol bilincin ussal ifade biçimine indirgenip, neden-sonuç ilişkisi tamamıyla açığa çıkmıştır."[10]

Freud'un bu bağlamda yer alan ünlü Leonardo çözümlemesi, daha sonra ağır eleştirilere maruz kalmıştır doğal olarak. Buna göre, Leonardo'nun yapıtları ile sorunlu çocukluğunu aynı paydaya bağlayan Freud, her şeyi bastırılmış homoerotik cinsel arzular açısından değerlendirmeye kalkışınca, yapıtın kendine özgü gerçekliğini unutmuş görünmektedir. Ayrıca, bu değerlendirme modelini tehdit eden bir başka sorun da çoğun gündemdeki yerini korur: sanatçıyla ilgili belgeleri her zaman bulmak mümkün değildir. Son olarak: yorumcunun, ele aldığı yapıtta kendiduygularını yansıtmayacağına ilişkin hiçbir güvence yoktur –ötekinin yorumlanması, gizli bir *selfdescription*'a dönüşmüştür böylece.

Freud'un tezine karşı oluşan bu tepkilerden ilk ve en önemlisi, 1913 yılında, öğrencisi Jung'dan gelir; "kollektif bilinçdışı" kavramıyla ortaya çıkan bu fikir ayrılığı, Jung'un sembol yorumu için hayati önem taşımaktadır. Freud'da her şeyin cinselliğe indirgenmesini eleştiren Jung, psişik enerjideki "henüz bilinmeyen"in salt biyolojik gereksinmeler ile açıklanamayacağı düşüncesindedir; çünkü burada karşılaştığımız gereksinmeler, daha köklü (belirleyici) bir güce ait olup, herkesin ortaklaşa paylaştığı, bir başka tarzdaki duygu ve biçimle bağıntılıdır: "Bu psişik süreçlerden kaynaklanan aslî ilk-imge ya da ilkörnekler (arketip), Jung'un 'kollektif bilinçdışı' dediği daha genel ve bağlayıcı nitelikteki bir tabakaya aittir. (...) Burada ortaya çıkan sembolleri belli bir olguya bağlamak yanlış olur; ama özellikle bu yüzden, insan doğasının önemli bir bölümünü teşkil eden irrasyonel ve bilinçdışı alan hakkında bilgi sahibi olma imkanı buluruz. Sembol, bu bulgusal (heuristisch) yoruma göre, toplum ve bireyin ruhsal yaşamı için sadece denge unsuru olmakla kalmayıp, zaman ve mekânda yönlenme (oryantasyon) için de önemlidir."[11]

Jung, *Psikoloji ve Edebiyat* adlı denemesinde altını çizdiği üzere, bu sebepten ötürü, kökeni ruhun özerk bir alanında varolan sembolden hareket ederek, sanatçı ve eseri arasında birebir ilişki kurmaya kesinkes karşı çıkar: "Sanat yapıtını inceleyerek sanatçı üstünde, sanatçıyı inceleyerek de sanatı hakkında birtakım sonuçlara varılsa bile, bunlar hiçbir zaman kesin olmaz; olsa olsa, birtakım gerçekleşebilecek sanılar ya da yerinde tahminler olur ancak."[12] Bütün bunlar, sanat eserinin us ve duyguyu ortaklaşa harmanlayan kendine özgü yapısında, sembol kadar biçimin de dikkate alınması gerekliliğini ortaya koyar –özerk bir gerçekliğe sahip olan sanat eserinde, yaratıcıdan bağımsız form analizi, sembolik yorumun öbür yüzüdür.

Öte yandan, söz konusu denemede, sembolle ilgili bir başka sınıflandırmaya daha tanık oluruz. Jung, biri *psikolojik,* öbürü *vizyoner* olmak üzere iki gruba ayırdığı sanatçılardan, sembol üretimini ikinci öbekte yer alanların üstlendiğini vurgular. Psikolojik tip, tutku ve buhran gibi, bilincin kavrayacağı nitelikteki konuları işlerken, "kendi beni"ni,

[10] Götz Pochat, a.g.y., s.98.
[11] Götz Pochat, a.g.y., s.108.
[12] Ender Gürol, *Carl Gustav Jung*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1977, s.157.

içinde olup bitenleri yansıtacak şekilde değiştirdiği malzemeye eklemlemektedir; yaşantı düzeyine çıkan, "okurun, genellikle kaçındığı, üstünde durmadığı ve ancak tatsız bir tedirginlikle sezdiği şeyi tamamıyla bilincine getirecek, insanın içini ona daha iyi gösteren, onu daha bir derinlere indiren ifadeye bürünür."[13] İçerik, gündelik yaşama özgü sıradanlığı aşıp, şiirsel bir deneyimin ifadesine dönüşmüştür burada. Diğeri (vizyoner) ise, bütünüyle ruhun karanlık ve şeytanî yönlerine ilgi duyar: "Patolojik ve nörotik sanatla uğraşıyoruz desek yeridir. (...) Bunlar, bir yandan benimsenemeyen yaşantının yerine konan şeylerdir; öte yandan, o yaşantıyı saklamaya yardım ederler." Ancak, ilk bakışta böylesine katı bir sınıflandırmayla fazla ileri gittiğini düşündüğümüz Jung'un, her şeye rağmen açık kapı bıraktığını görürüz. Nitekim, hiçbir sanatçının bu tiplerden herhangi birine bütünüyle teslim olmayacağına önce o işaret etmiştir. Diğer taraftan, Jung'un soyaçekim güçleriyle biçimlenen birtakım psişik davranışlara bağladığı "kolektif bilinçdışı"nı, yaşam gücü ile bilgeliğin denge unsuru olarak değerlendirmesi, hiç kuşkusuz, bu esnekliği tamamlayan önemli bir etmendir.

Apaçık: Sistemini, sanat yapıtının güdümlü niteliğinden hareket ederek kuran Jung, semptom ile "henüz bilinmeyen" arasına çektiği kalın çizgiyle, Freud'a oranla çok daha esnek ve çağdaş bir sembol yorumuna zemin hazırlamıştır böylece.

2.

Arnold Böcklin'in, *Ölüler Adası*'yla neyi anlatmak istediği sorusuna verdiği yanıt tarihe geçer: "Neyi görüyorsanız onu. Resim yapıyorum; bulmaca değil."

Gerçekte, dış dünyadaki karşılığını kolayca algılayabildiğimiz figürler bağlamında, herşeyi ile apaçık bir resimdir *Ölüler Adası*; ancak, görüntüyü alabildiğine soğuran atmosfer içeriği, giderek farklı bir anlamın varlığı konusunda sürekli rahatsız etmeye başlar bizi –görüntü, ardında gizlenen için vesileye dönüşmüştür neredeyse.

Buna göre, adı geçen resme dikkatli baktığımızda, sembolik anlamıyla uzlaşılmış gösterge yığınağını zorlayan şeylerin kendiliğinden ön plana geçtiğini görürüz. Nitekim, başta ada, selvi, deniz, kayık ve dağ olmak üzere, birçok şey gündelik yaşamda söz konusu olan çağrışım alanını epeyce aşmıştır burada –en azından, yan anlamların ortak paydasında tanık olduğumuz ilişki, her türlü rastlantının ötesindedir.

Yazın dünyasında bunca sık karşılaştığımız adaya ressamların nadiren ilgi duymuş olması, Böcklin'in resmini ilginç kılan nedenler arasında ilk sırayı alır hiç kuşkusuz. Gerçi sembolik içeriğiyle hayli zengin bir yapıya sahip olmasına rağmen, yazında karşılaştığımız ada, öncelikle katıksız mutluluğun vadedildiği bir düşler ülkesi, daha doğrusu ütopyadır. Bu bağlamda, 1500'lü yıllardan itibaren yeni toprakları keşfetmenin, hâlâ kaçıp sığınabileceği bir yer bulunduğunu fark eden insanoğluna yeni ufuklar açtığını görürüz; mutluluğun bu dünyada var olabileceğine ilişkin inanç, uzaktaki toprağı usulca cennete çevirmiştir bundan böyle –ada, her türlü sorunun (sömürü) bertaraf edildiği, evrensel ölçekte düşünülen bir dayanışma ve huzurun sembolüdür ilk önce: "Özlenen mutluluk adası, ölümün gölgesini taşıyan Hıristiyanlık cenneti değildi artık. (...) Atlantis masalı ile yeni bulunan ülkelerle ilgili mutluluk, zenginlik, güzellik söylentileri kafalarda birbirine karışırken, özlenen ada yepyeni bir anlam kazanıyordu."[15]

Bu yaklaşımın en çarpıcı örneklerinden biri, yaklaşık iki yüzyıl sonra, saadet adasını (Cythere) resminin odak noktasına alan Antoine Watteau'da karşımıza çıkar; öyle ki, ıssız bir doğa köşesini imleyen her kuytu yer, *fête galante* için adadır nerdeyse!

[13] Ender Gürol, a.g.y., s.159.
[14] Ender Gürol, a.g.y., s.162.
[15] Akşit Göktürk, *Ada*, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1982, s.27.

Ölüler Adası'nda ise Jung'un ilk örneklerini doğrulayan simgesel içerik tüm resmi kuşatır; ölüme işaret etmeyen hiçbir şey yoktur burada: "Jung'a göre ada, bilinçdışının tehditkâr 'derya'sından gelen saldırıya karşı bir sığınak, başka bir deyişle, bilinç ile iradenin sentezidir. (...) Ada, aynı zamanda, tecrit, yalnızlık ve ölümün sembolüdür."[16] Gerçi kayığın içinde gördüğümüz tabut ve kefen bu konuda çok daha net bir ipucu verir bize; ancak, yaşantı içeriğinin yoğunluğu karşısında, ölümü çağrıştıran şeylerin dolaylı (sembolik) varlığı, düz anlamıyla ölümün temsilini çoktan aşmıştır bu resimde. Böcklin, her şeyden önce ölümcül sessizliğin ardına düşmüştür sanki: "Öylesine bir durgunluk olmalı ki, kapıya vurulduğunda ödü kopmalı insanın."[17] Nitekim, resmin adını da bu beklentiye göre koymuştur Böcklin: *Sakin Bir Yer*. Gelgelelim, onun değil, sanat taciri Fritz Gurlitt'in öngördüğü isim benimsenmiştir sonuçta.

Öte yandan, daha ilk günden itibaren, ölüm ve fâniyyet izleğinin Böcklin'e eşlik edip, resmini yönlendirdiğini görürüz; yaşamı boyunca tifüsten kurtulamayan sanatçı, on dört çocuğundan sekizini de yine bu hastalık yahut kolera nedeniyle yitirmiştir. Buna göre, henüz on altı yaşındayken yaptığı desenler arasında *Kafatası* ve *Anıt Mezar* gibi örneklere, ölümle gireceği diyaloğun habercisi olarak bakabiliriz pekala. Dolayısıyla, *Ölüler Adası*'nın beş kez yapılmış olması, büyük ölçüde bu olgudan kaynaklanır; ölümle birliktelik, zaman zaman hayata küsen Böcklin için gizli bir özlemdir esasen –tıpkı Hugo von Hofmannsthal'ın *Ariadne*'si gibi:

> *Es gibt ein Reich, we alles rein ist:*
> *Es hat auch einen Namen: Totenreich.*

Ölüler Adası, baktıkça rüya görebileceği bir resim arayan Marie Berna'nın siparişi üzerine gündeme gelir ilk önce; ancak, bugün Metropolitan Müzesi'nde bulunan resim Berna'ya ulaştığında, söz konusu eser ikinci çalışma olup, boyut nedeniyle ilki henüz tamamlanmamıştır – Böcklin'in daha sonra tekrar elden geçireceği bu resim ise Basel Müzesi'nin koleksiyonuna girecektir. Gurlitt'in ısrarı üzerine yapılan üçüncü örneğe gelince, bunun öyküsü başlı başına bir olaya dönüşür: kurnaz tacirin fahiş kârla sattığı resim, para işlerine pek aklı ermeyen Böcklin'in yediği önemli darbelerden biridir; *Ölüler Adası*, elli yıl sonra büyük bir Böcklin hayranı olan Adolf Hitler'in koleksiyonundadır – Böcklin'den tam onbir resme sahip olan Führer, bu resmi Obersalzberg'deki özel malikânesinde korur. Bugün Berlin'de bulunan bu resmi izleyen dördüncüsü kaybolmuş olup, son örnek de Leipzig'dedir.

Böcklin'in sanatçı kişiliği bağlamında bütün bunlar, ticari kaygıyla yapılan tekrardan öte, bir başka gerçeği dile getirir kuşkusuz: uygarlığın yol açtığı düş kırıklığı. Ölüm, Yahya Kemal'in deyişiyle, "asude bahar ülkesidir" bu adada. Böcklin için çağdaş teknolojinin uzağındaki Akdeniz (İtalya), hâlâ uygarlığa karşı direnen bir yöredir; İtalya tutkusunun ardında bu ülkenin görkemli sanat tarihi değil, yoksulluk ve henüz gelişmemiş endüstri yatar. Bununla birlikte, yazın ve gerçek hayatta *Ölüler Adası*'na esin kaynağı olabilecek örnekleri bulma yolunda harcanan hiçbir çaba sonuç vermemiştir; olsa olsa dolaylı ve kanıtlanamayan ipuçları söz konusudur burada. Ada, eşinin de altını çizdiği üzere, Böcklin için sembolik anlamının ötesinde başını dinleyebileceği bir yerdir her şeyden önce. Gelgelelim, sanatçının somut yaşamdaki huzur arayışı ile ikinci örnekten itibaren mezar taşına imzasını atan bilinçdışı tavrı arasında hayli karmaşık bir ilişki oldu-

16 J.E.Cirlot, *Dictionary of Symbols*, Routledge/Kegan Paul, London, 1983, s.160.
17 Franz Zelger, *Arnold Böcklin/Toteninsel*, Fischer Verlag, Frankfurt, 1991, s.18.

ğu açıkça ortadadır. Dolayısıyla, ada ve selvi gibi ölümü simgeleyen figürlerden hareket ederek, yapıt ile sanatçının iç dünyası (bilinçdışı) arasında birebir ilişki kurmaya yönelik her değerlendirme modeli, tekdüzeliğe mahkûm edilen yorumla sadece yanıltır bizi.

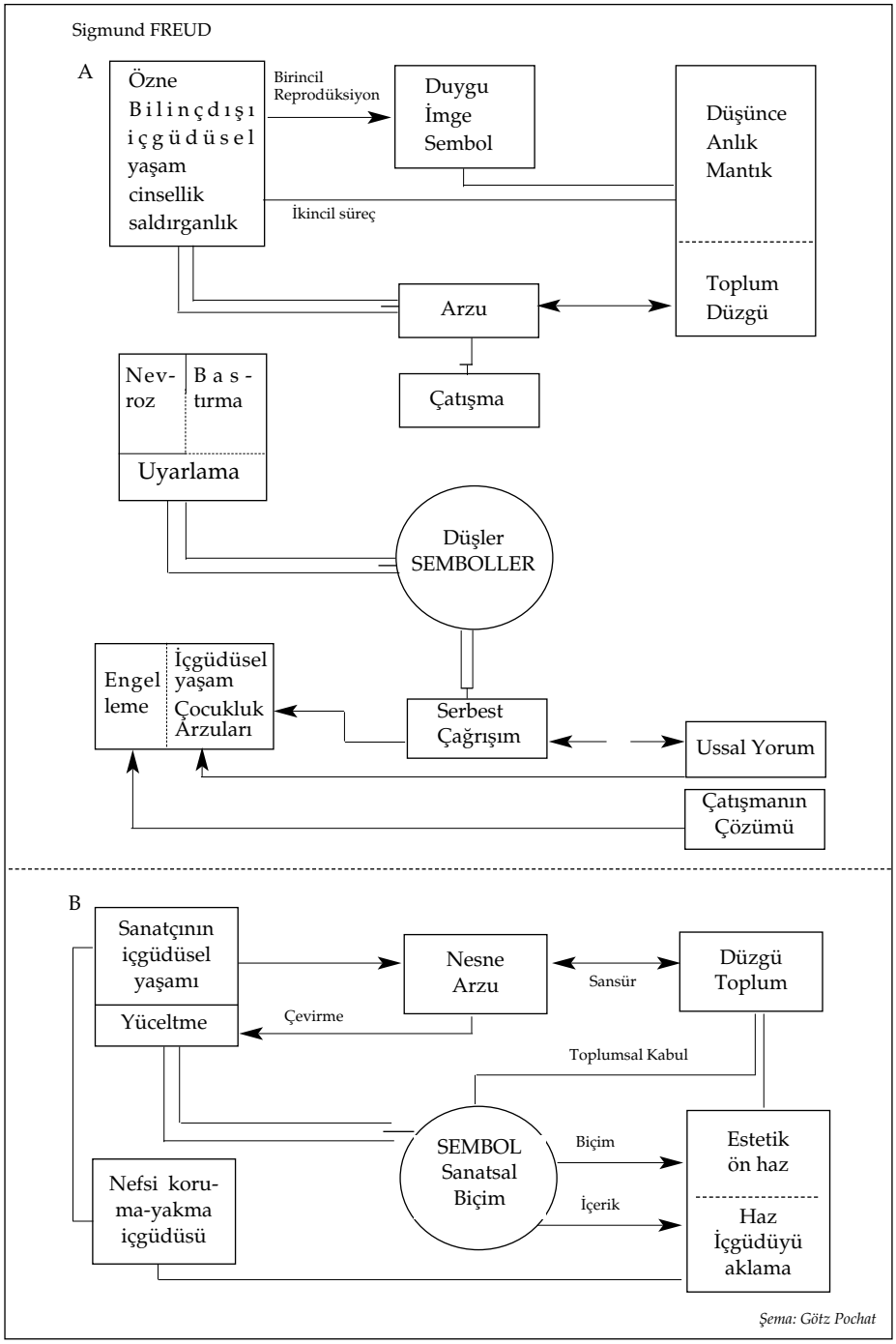
Böcklin, bu resimle ne anlatmak istediği sorusunu bir bakıma yanıtsız bırakmıştır; çünkü görünmeyeni görünür kılma özelliğine karşın, hiçbir resmin algılanabilir olandan koparak bunu hayata geçirme şansı yoktur – görünenden fazlası, bizim kendi öznel algı içeriğimize (imgelem dağarı) göre ona eklediğimiz şeyden ibarettir yalnızca.

Bu bağlamda, *Ölüler Adası*'nda gördüklerimizi tüm ayrıntılarıyla sıralayıp, pekala bir sonuca varmak mümkündür; ama ne denli hassas ve tutarlı olmaya çalışırsak çalışalım, öngördüğümüz yorum ya da anlamlandırma çabası daima resmin kendisiyle ilgili bir bulguyu dile getirir son tahlilde – yaratıcının "kendi beni"ni aradığı sanat eserinde, hiçbir sembol bilinçdışını tam tamına yansıtan ayna değildir.

Herhangi bir sembole sanatçı ya da eserini deşifre etmek üzere aşırı güven duygusu, özgün (özgür?) yorumun ölümüyle eşanlamlıdır. Bir sanat yapıtında kendisiyle karşılaşmaya hazırlıklı olmayan yorumcu –ya da eleştirmen–, her şeyi bulabilir, ama aradığını asla.

Buna göre, aile içinde bitmeyen hastalık ve ölümler yüzünden *Ölüler Adası*'ndaki figürleri sadece sembolik içeriğiyle dikkate alıp, Böcklin'i çözümlemeye çalışmak, peşinen yanlışa sürükler bizi – unutmayalım: palmiyeler arasında genç kızların oynaştığı *Hayat Adası* da aynı sanatçının imzasını taşımaktadır.

1996

Şema: Götz Pochat

Mizah ve Psikanaliz

Tevfika İkiz

1996 Psikanalizin 100.cü yılı, aynı zamanda UNESCO 1996 yılını Nasrettin Hoca yılı ilan etti. Bu hoş tesadüf mizah ile psikanalizin halihazırda varolan ilişkisini daha da anlamlı kılmaktadır.

Neden mizah? Mizah bizim ilgimizi çeken tüm konulardan özellikle de cinsellik, güç ve kanundan bahsetmektedir. Birçok disiplinin mizah ile ilgilendiğini ona kendi tarzında yorumlar getirdiğini görmekteyiz. Psikanaliz alanında ise en detaylı ve anlamlı çalışma Sigmund Freud'un eseri olmuştur.

Psikanalitik düşünce teorisinin kurucusu olan Sigmund Freud öncelikle bir nörologtu ve bu konuyla ilgili çeşitli yayınlar yapan bir bilim adamıydı. Zamanla çalışmalarını nörolojiden "nevrotik hastalar"a döndürmeye başlayan Freud nevrozların kökenine ait bir teori geliştirmekteydi. *Şakalar ve bilinçdışı ile ilişkileri* isimli mizahın incelenmesini içeren bu kitabını da nevrozların kaynağını anlatan *Cinsellik üzerine üç deneme* isimli kitabı ile aynı anda yayınlaması basit bir rastlantıdan ibaret değildir. Psikanalizin sadece hastalıklarla ilgili bir teori üretmeyip kaynağını kültürden alan konulara da cevaplar arayacağını böylesi bir kitabın hazırlanmasıyla daha iyi kavrayabiliriz. Freud'un kendisi de bu ilgisizliği belirtip esprilerle felsefe kadar ilgilenilmediğini her fırsatta tekrarlamıştır. *Hayatım ve Psikanaliz* adlı eserinde de neden böyle bir kitap sorusuna şöyle cevap verir; "*Şakalar ve Bilinçdışı ile İlişkileri* adlı kitabım *Rüyaların Bilimi* kitabımın dallara ayrılmasıdır, bu konu ile ilgilenen tek arkadaşım bana rüya yorumlarımın sıklıkla 'espri oyunları' hissini verdiğini işaret etti" der.[1]

1905'te yayımladığı kitabında mizahın çeşitliliğinden bahseden Freud esprilerin,

[1] FREUD (S.): *Ma vie et la psychanalyse*, Paris, Gallimard, 1950

nüktelerin ve şakaların kişiye verdiği hazzı ve onun kaynağını göstermiştir. Bu arada mizah tekniklerini, amaçlarını ve işlevselliğini araştırıp dinleyen kişi ile anlatan kişi arasındaki ilişkiyi psikanalitik yönden irdelemiştir. Tüm bu mizah mekanizmalarının birbiriyle kaynaştığı en önemli nokta ise onların düşlerle ile karşılaştırılabilir olmalarıdır. Freud şakalar ile rüyalar arasındaki bu ilişkiyi şöyle kurar; her ikisi de açık ifade edemediklerimizi dolaylı yollarla anlatma özelliğine sahiptir. Mesela acı çeken bir kişi acıdan kurtarılmasından ziyade sevilmeyi istemektedir. Bunu ifade etmenin en iyi yollarından birisi de mizahtır. Yani mizah psikanalizin en önemli kavramlarından olan bilinçdışı ile aynı süreçlere sahiptir. Szafran'in da belirttiği gibi mizah kelime oyunları üzerine kurulmuştur ve rüyaların temel mekanizmaları olan yer değiştirme ve yoğunlaştırma ile açıklanabilmektedir.[2] Freud rüyalar ve şakalar arasında benzerlikler ve analojiler kurarak söz ve bilinçdışının ilişkisini içeren bir teori kurmuştur.

Mizah tüm devirlere damgasını vurmuştur ve düşüncede bir kesintiyi ifade etmektedir. *Mizah neden bahseder* diye kendi kendimize sorduğumuzda şunu görmekteyiz: Mizah bir söz ve dil oyunudur ve şakalar durgun olan her düşünceye özgürlük getirir, durağan olan düşüncenin dolaşmasını sağlar.

Psikanalizle mizahın bu ilişkisini aydınlatmada kendi halk kültürümüz içinde en önemli kişiliğin Nasrettin Hoca olduğunu düşünmekteyim. Nasrettin Hoca mitolojik geleneksel bir kahraman olup fıkralarının sosyal bir işlevselliği bulunmaktadır çünkü o bunalmış, yarılmış bir toplumdan bahsetmektedir. Dejeux'nün de belirttiği gibi "her toplum kendi aksak yanlarını bilir ve bunlara gülerek iyileşir ve kendini aşar.[3] Nasrettin Hoca Akdeniz havzasında karşılaştığımız bir kahramandır ve her bir ülkede ayrı bir isimle bu tip kişilikler yaşamaktadır. Aslında bu ayrı isimlerin ardında hep aynı kahraman vardır. Nasreddin Hoca'nın yaşayıp yaşamadığı ile ilgili birçok tartışma da bu kişiliğe verilen önemin, onu kendilerine mal etmenin bir çabasıdır. Hoca'nın hikâyeleri rafinedir, şaşkınlık ve süpriz içermektedir. Hoca dürtülerinin ritmine göre yaşamaktadır ve toplumla uzlaştığı gün bizim ilgimizi kaybedecektir. Dilediği gibi konuşmakta böylelikle de gerçeklik ilkesinden uzaklaşmaktadır. Çünkü gerçeklik ilkesine göre hareket ettiğinde istediklerini söyleyemez. Bizleri de çeken hocanın bu yanıdır, yani dilediği gibi konuşması. Hoca herşeyi kritik etmekte, ne dünya düzenine ne kötü alışkanlıklara ne adalet uygulamalarına ne de yalan dolana hoşgörü ile bakmaktadır.[4] Bu da bize hocanın hayatın tüm yönlerini sorgulayıp toplumla işini hiçbir zaman bitirmeyeceğini göstermektedir.

Hoca'nın kanunlarla olan ilişkisine baktığımızda ise hayatta kazanacak hiçbir şeyi olmayan insanların yanında olduğunu görmekteyiz. Her toplumda halk adına konuşan kişileri rastlamaktayız. Hoca'nın mizahı bu kişilerin birer savunma mekanizmaları olmuş ve onlara hayatta katlanabilme gücü vermiştir. Anlattığı fıkralarda saflık, suçluluk duygusu, zekâ ve aptallık biraraya gelmektedir. Daha önce imkansız olana yeni bir perspektif getirmektedir.

Nasrettin Hoca'nın hikâyelerinin yapısını Freud'un şakalarla ilgili sınıflama tekniklerine göre yorumlamaya çalışırsak S. Freud şakalarını teknik olarak 3 büyük kısma ayırır: Aynı malzemenin kullanılması, çift anlamlılık ve yoğunlaştırma. Nasrettin Hoca'nın fıkralarında aynı malzemenin kullanımı tekniğine rastlamaktayız. Bu teknikte aynı malzeme sırası değiştirilerek kullanılır. Örnek olarak şu fıkrayı verebiliriz: Nasrettin Hoca evlenir ve adetlere uygun olarak karısını ilk defa gerdek gecesi görür. Gece ikisi de ya-

2 SZAFRAN (W;): *Freud et le rire* kitabının içerisindeki *Humour, creativité et psychothérapie* makalesi, Paris, Métaillé yayınları, 1994.
3 DEJEUX (J.): *Je'ha ou la saillie*, Etudes Littéraires Maghrebines, Psychanalyse et Texte Littéraire au Maghreb, Paris, 1991, no:1
4 GARNIER (J.P): *Nasreddine Hodja et ses histoires Turques*, Paris Gallimard, 1957.

tak odalarında yalnızdırlar. Nasrettin gelinin duvağını açar ve karısının çok çirkin olduğunu görür. Şaşkınlığını gizleyemeyince karısı "çirkinliğime tahammül etmelisin" der. Nasreddin buna dayanamayacağını söyler. Karısı da "Uzun yıllardır böyle çirkin bir burunla yaşadığınıza göre tahammül etmeyi bilmeniz gerekir" der. Burada tahammül kelimesi farklı biçimde ama aynı anlamda kullanılmıştır. Hoca fıkralarında en çok çift anlamlılık tekniği bulunmaktadır. Çift anlamlılık tekniğinin içerisinde yer alan ve "usa vurma hatası" olarak adlandırabileceğimiz gruba en uygun fıkra ise Hoca'nın şapka almak için bir dükkana gitmesi ile ilgili olandır. Şapka almaktan vazgeçen hoca şapkayı bırakır ve yerine bir elbise alır. Dükkandan çıkarken satıcı parayı ödemesini isteyince Hoca "şapkayı almadım ki" der. Satıcı "ama hoca elbiseyi de ödemedin ki" deyince Nasreddin "almadığım bir şeyin parasını neden ödeyeyim" diye cevap verir. Burada Nasrettin varolmayan iki davranış arasındaki ilişkiyi göstermeye çalışmaktadır. Freud bize iki tür şakadan bahseder: Saf ve kasıtlı şakalar. Saf şakaların etkisi basit bir gülümseme iken kasıtlı şakalar insanların kahkahalara boğulmasıdır. Freud saf şakalara çok daha fazla önem vermektedir. Kasıtlı şakalar müstehcen, düşmanca ve sinsi hikayeler içermektedir. Freud bu tür şakaların bir itkinin doyumuna olanak vereceğini söylemektedir. Kasıtlı esprilerde üç kişiye ihtiyaç vardır: Espriyi yapan, saldırının nesnesi olan ve zevki üreten. Şakanın da varmak istediği nokta budur. Bu tip bir şakaya örnek olarak şunu verebiliriz: Nasrettin para kazanmak ister ve aklına parlak bir fikir gelir. Biraz keçi dışkısı, biraz un ve biraz şekeri karıştırıp satmak için pazara gider. Pazarda bunları satarken "işte zekâ hapları en aptalları bile akıllandırır" der. Yüzünden aptal olduğu anlaşılan bir köylü yaklaşır. Nasrettin "Dene aslanım buna ihtiyacın olacak" der. Köylü tereddüt içinde Nasrettin'in verdiği hapı alır. Nasrettin "Sonucu garanti ediyorum, al hayatın değişecek" der. Köylü alıp yutmaya çalışır, yüzünün rengi değişir ve "Ama bu dışkı" der. Nasrettin şöyle cevap verir "Görüyor musun aklın çalışmaya başladı".

Nasrettin Hoca'nın Timurlenk'le olan fıkraları da kasıtlı fıkralara en iyi örnektir, burada saldırı kendinden üstün ve otorite olan insanlara karşı kullanılmıştır. Bu hikâyeler bir diktatöre karşı yapılan başkaldırının en güzel örnekleridir.

Freud saf şakalardan bahsederken bize haz veren saf şakalardan bahseder. Bunlar kelimelerin anlamlarından çok ses titreşimlerine dayanmaktadır. Nasrettin Hoca'nın bir fıkrasında nasıl kelimelerle gülüncü oynayarak zevk aldığını görmekteyiz: Bağdat'a giden hoca sokakların darlığı ve şehrin genişliğinden insanların nasıl kaybolmadığına şaşırır ve kaybolunca nasıl yolu bulacağını kendi kendine düşünür. Bir hana girer ve kendine bir yatak ayırtır. Yanındaki yatakta şakacı bir yatak arkadaşı vardır. Nasrettin ona uyanınca kendini nasıl kaybetmemesi gerektiğini sorar. Adam da "Çok basit, bacağına hava dolu bir torbayı bağla ve uyu, kalktığın zaman ayağında torba olan adam sensin" der. Nasrettin uyur ve uyandığında torbanın komşunun ayağına bağlı olduğunu görür. Arkadaşına "Fikrin hiç de iyi değil, bana ne oldu?" diye sorar. Arkadaşı "hayrola hoca ne oldu" deyince de Hoca cevap verir "Bu hava torbasına göre sen bensin ama eğer sen bensen peki Allah aşkına ben kimim?"

Görüldüğü üzere şakalar çok zengin bir malzemeye sahiptir, çünkü insan her zaman hazzın peşinde koşmaktadır. Her şey değişse de değişmeyen tek şey şakalardır. Kimse kendi kendine şaka yapmaktan zevk almaz, her zaman ötekine ihtiyaç vardır. Burada komik olanla şaka farklılaşmaktadır. Komikte iki kişi yeterlidir. Komiğin şakalardan bir diğer farkı da şakaların da zevk bilinçdışında yer almasıdır, ama komik için böyle bir yer alma zorunluluğu yoktur.[5] Freud komiğin çeşitlerinden bahsederken şakaya en yakın olanın "naif" olduğunu görmekteyiz. Naif yaratılmaz sadece bulunur. Diğer

5 FREUD (S): *Le mots d'esprit et sa relation à l'inconscient*, Paris Gallimard, 1988.

insanların öyküsüne ve olaylara dayanmaktadır. Naif kişinin hiç bir art niyeti yoktur ve bunun için de bir gayret göstermez. Naif şakalar anlamsızlık ve kelimelerin yanlış kullanımı ile oluşur. Bu tarz öyküler bizde daha çok Karagöz hikâyelerinde görülür, Nasrettin de bu tür hikâyelere güzel bir örnek teşkil etmektedir. Eşeğine her bindiğinde yüklerini eşeğin yerine kendi omuzuna yükleyen Nasrettin'e neden böyle yaptığı sorulduğunda "böylece eşeğe fazla ağırlık binmez" cevabı bu tarz şakaya verilecek en iyi örneklerden biridir. Komikteki haz hep *ben* ile *diğeri* arasındaki kıyaslamadan gelmektedir. Bu kıyaslamalar sayesinde haz ortaya çıkma şansı bulur. Komik olanın her zaman *infantile* (çocuksu) olduğunu unutmamalıyız. Nasrettin Hoca fıkralarının daha çok komik kateogorilerine yerleştirilebileceğine inanıyorum. Tam bir komik hikayesi olarak "doğuran kazanı" verebiliriz. Nasrettin Hoca hikayeleri daha çok olaylar üzerine dayanmakta, hikâyelerin kurgulaması bu olaylar ile gerçekleşebilmektedir.

Freud'un şaka teknikleri ve Nasrettin Hoca fıkralarını inceledikten sonra şunu söyleyebilirim: mizah zevkin betimlendiği en mükemmel yoldur, Hoca'nın hikayeleri insanlar zevklerinin peşinden koştuğu sürece de anlatılmaya devam edecektir.[6]

6 İKİZ (TEVFİKA): *L'humour et la naissance de la psychanalyse en Turquie*, Doktora Tezi, Paris 13 Universitesi, 1996.

Çözümlemeci Süreçte Kültüre Yabancı Söylenceler

Murat Kemaloğlu

Rasim Adasal yirminci yüzyılın başlarında Avrupa'da emeklemeye başlamış olan Derinlikler Psikolojisini, yüzyılın ikinci yarısında Türkiye'ye tanıtan bir bilim adamı olarak "Normal ve Anormal Yönleriyle Yeni Medikal Psikoloji" (Minnetoğlu yayınları, İstanbul, 1977) kitabının Carl Gustav Jung'u aktaran (sayfa 353-363) bölümünün sonunda aynen şöyle der: "Jung'un medikopsikolojik alanlar ve tatbikler dışında kalan ve daha ziyade sosyolojiyi, dini, felsefeyi ve mitolojik sembolizmi ilgilendiren diğer görüşlerini gerek öğrenci, gerekse hekim ve gerek de diğer aydınlar için kompleks ve hekimlik pratikleri bakımından daha az faydalı bulduğumuz için bu sütunlarda yer vermiyoruz."

Adasal Jung'un, sütunlarında yer vermediği bu diğer görüşlerinin psikozların sağıtımındaki önemini ve katkısını tam kavrayamamış ve geri bıraktırılmış bir ülkenin yeni yetişmekte olan hekim adaylarının kafalarını karıştırmaktan kaçınmıştır.

Freud Okulu'nda yetişmiş bir analistin hastanın uydurması ya da ordan buradan okuduğunu yakıştırması olarak niteleyebileceği bir rüyayı, Jung Okulu'nda yetişmiş bir analist ilgiyle dinleyip anlayarak yorumlayabilir. Kurucusu olduğum Antalya Ruhbilim Okulu (Soulscience School)'nun bazı görüşlerini yansıtan "Çözümlemeci Süreçte Kültüre Yabancı Söylenceler" başlıklı yazım Carl Gustav Jung ve Marie-Louise von Franz okurlarına aşina gelecektir. Bu iki analist analitik psikolojinin psikanalizden ayrımlaşmasını gerçekleştirmiş ve "Soulscience" ile temas kurmayı başarmışlardır.

Çözümlemeci süreçte bireyleşmeyi hızlandıran iki önemli unsur vardır;

1- Sürecin farklı kültürlerden insanlar arasında yaşanması,

2- Süreç sırasında bireyin kendi ruhunun ürettiği, fakat kendi kültürüne yabancı olan söylenceleri anlaması.

Çözümlemeci süreçler insanlar arasında tüm ruhsal temasa giden karşılaşmalardır. Bu karşılaşmalar iki yöne doğru olur:

1- Halihazırdaki ruhsal durumun derinliğine doğrudur. İçinde bulunulan ruhsal durum hakkındaki farkındalığı ve bilinçliliği arttırır, fakat ruhsal dönüşüm olmaz.

2- Ruhsal dönüşüm süreçlerine doğrudur.

Bu tür karşılaşmalar ruhun saldırı mekanizmalarının kurbanı olma gibi dönüşüme ait riskleri içerir, ama yeni ruhsal donanımlar kazandırır.

Çözümlemeci süreçler bireyleşmeyi hızlandırır. Bireyleşme insana dünyanın kapılarını kapamayan, bilakis dünyayı insanın etrafında toplayan bir görüngüdür.

İnsan ruhu sürekli kendi kendine söylence üretme kapasitesine sahiptir. Bu kapasite kendisini rüyalarda, hayallerde, inanç sistemlerinde, hastalık belirtilerinde, aktarım ve eyleme dökme biçemlerinde, aile, iş ve arkadaş ilişkilerinde ve uluslararası ilişkilerde belirgin kılmaktadır.

Afrika kabilesinin töresine sinmiş bir söylenceyi çağdaş insanın fobisinde de görebiliyoruz. Dolayısıyla farklı kültürlere ait söylenceleri ve bunların ruhsal anlamlarını incelemek hem kendi kültürümüzden olduğu halde kendini yabancı bir söylencenin içinde bulduğu için yabancılaşma, anhedoni ve primordiyal yalnızlık duyguları içinde acı çeken insana yardımcı olabilme, hem de bizim kültürümüzden olmayan bir insana yardımcı olabilme şansımızı arttırmaktadır. Söylencelerin trajik ögelerini kader olarak yaşamamak onların ruhsal gerçekliklerini reddederek değil, kodlarını çözecek bilinci geliştirerek mümkün olabilmektedir. Söylenceler zayıf buldukları bilinçten fıtıklaşarak insanı hakimiyeti altlarına alırlar.

Bir Afrika kabilesinde yaşlı bilge adamın akciğerlerindeki *residüel volüm* dediğimiz ancak ölünce vücut dışına atılan havanın kabilenin devamını sağlayan bir gücü olduğuna inanılırdı. Bu gücün korunabilmesi için havanın bilge kişinin bedeninden hiç çıkmaması gerekiyordu. Yani kabilenin devamını sağlamak için yaşlı bilge ölmeden diri diri mezara gömülüyordu. Yaşlı bilgelerin en büyük endişeleri ölüp mezara gömülmek olurdu. İngilizler kendi söylenceleriyle bu diyarlara göç edip bu töreyi cinayet olduğu gerekçesiyle yasakladılar. Töre yasaklanınca bilge kişi öldükten sonra toprağa verildi ve kabile devamını sağlayan gücü yitirdiği için yok oldu.

Bir hanım ölmeden mezara gömüleceğinden korktuğu için bana tedaviye geldi. Diri diri gömülme korkusu uykularını kaçırmış, iş ve aile hayatını kötü etkilemeye başlamıştı. Ailesinde, yakın akraba ve iş çevrelerinde hep sürekliliği sağlayan bilge kişi rolünü oynamak zorunda kalmış olan bu Antalyalı kadın hiç bilmediği bir Afrika töresinin söylencesi içinde bulmuştu kendini.

Birey kendi hayatına ait küçücük bir sorunu çözeyim derken bazen insanlık tarihine ait kocaman bir sorunu çözmek zorunda kalır. Bulunulan ruhsal durumun derinlerine inerken çözümlenmeden bilinçdışına bırakılmış tarihi sorunlar halindeki mitolojik früstrasyonlarla karşılaşır. İsviçre'de bana tedaviye gelen bir İngiliz hanım bana karşı şöyle bir perseküsyon hezeyanı yaşamıştı. "Siz benim dört yaşındaki oğlumla ilişkimi

mahvedeceksiniz." diyordu. Ben bir Türk'tüm, o da bir hıristiyandı. Tarihte Türkler hıristiyanların topraklarını istila edebilmek için dört beş yaşındaki hıristiyan çocuklarını kaçırıp müslümanlaştırarak ordular kurup onları ana-babalarının üstüne saldırtmışlardı. Hıristiyanlar Türkler tarafından kaçırılmasın diye çocuklarının parmaklarını ve kulaklarını kesiyorlardı. Çünkü sakat çocuklar kaçırılmıyordu. Aslında Türkler çocuktaki Ödip Mitini yaşatıp güçlü ordu kurmayı Bizanslılardan öğrenmişlerdi.

Apollo ve Artemis söylencesine ait şu rüya kişinin iç ve dış dünyadaki çatışmalarını güçlü simgelerle ifade etmektedir:

"Arkadaşımla Efes harabelerinde geziyoruz. İki yanında mermer sütunlar ve heykeller olan bir yolda yürüyoruz. Birden bir sarsıntı oluyor. Heykeller dirilmeye ve panik içinde kaçışmaya başlıyor. Bir sütunun arkasına gizlenip hayretle olan biteni izliyoruz. Apollo ve Artemis arasında müthiş bir kavga cereyan ediyor. Artemis bir yılan gibi sürünerek Apollo'nun üzerine gidiyor ve başındaki kıskaç işlevi gören boynuzlarıyla Apollo'nun penisini kesmeye çalışıyor. Apollo bir süre geri geri kaçıyor. Daha sonra elindeki büyülü sopasıyla Artemis'in üzerine yürüyor. Sopayı Artemis'e uzatarak onu bir yengece dönüştürüyor ve yengeci bir havuza atıyor. Havuzda heykel cesetleri vardı."

Yunan Mitolojisi Apollo ve Artemis'in ikiz kardeş olduğunu söyler. Babaları gök tanrısı Zeus, anneleri şafağın doğduğu geceyi temsil eden Laton'dur. Apollo doğumuyla birlikte dünyaya ışık, ahenk, dirlik, düzen ve zenginlik getirmiştir. Doğduğu kayalık adada herşey altına dönüşmüş, atmosfere güzel kokular yayılmıştır. Altın ağaçların üzerinden şarkı söyleyen kuğular simetrik daireler yaparak uçuşmuşlardır. Anne sütü emmemiş olan Apollo nektar ve ambrosia ile beslenerek ölümsüzlüğe kavuşmuştur. Güneş tanrısı Apollo küçük yaştayken Pamas dağında yaşayan iri ve korkunç bir yılanı oklarını ve meşalesinini kullanarak yok etmiş ve gücünü göstermişti. Apollo tıbbın, şiirin ve müziğin de tanrısıydı. Babası Zeus'la olan bir anlaşmazlığı yüzünden yeryüzüne kovulmuş olduğu yıllarda şarkı söyleyip lir çalarak kırlardaki sürüleri beklemişti. İlham aracılığıyla insanlara geçmişi, bugünü ve bilinmesi arzulanan geleceğin sırlarını ifşa edecek kudrette olan bir tanrıydı. Artemis ise avcı bir tanrıçaydı. Erkeklere özgü işlerle meşgul olduğundan kadınlık hislerinden uzak kalmış bir bakireydi. Ekinleri ve meyvaları büyüten ve olgunlaştıran bereket tanrıçası Artemis verdiği berekete karşılık ilk mahsulün kendisine verilmesini isterdi. Bu arzusu ihmal edilirse mahsul sahibi cezalandırılırdı.

Artemis adına yapılan en ünlü mabed Efes'dedir. Efes'deki heykellerinde adeta kundaklanmış gibi görünür. Başında birkaç katlı bir kale, kollarında aslanlar, göğsünde birçok meme bulunur. Bedeninin alt kısmı doğanın ve çeşitli ürünlerinin simgelerini içerir. Apollo yani güneş ufukta kaybolduğunda Artemis ay olarak gökte parlamaya başlar, karanlık yollarda korkunç hayaletler görerek korkanları ışığı ile kurtarır. Artemis ağırbaşlı, ciddi fakat zalim ve kinci bir tanrıçadır. İntikam hislerini tahrik edenleri merhametsizce cezalandırır, sürülere zarar verir, ekinleri yok eder, bulaşıcı hastalıklar çıkararak çocukları öldürür. Artemis ve Apollo birbirlerini tamamlayan tanrılar olmalarına rağmen zaman zaman aralarında çekişme ve kavgalar olmuştur. Bir seferinde Artemis Orion adındaki yakışıklı bir avcıya aşık olur. Apollo Artemis'i bu sevgisinden ötürü kıskanır. Birgün Orion denizin açıklarında yüzmekte ve siyah bir nokta olarak görünmekteyken Apollo Artemis'den nişancılığından şüphe ettiğini söyleyerek uzaktaki noktayı vurmasını ister. Bu söze kızan Artemis yayını gerer ve nişan alarak gösterilen noktaya

okunu fırlatır. Böylece istemeden sevdiği adamı öldürmüştür. Bu ölüme çok üzülen Artemis babası Zeus'tan Orion'u yıldız yapmasını ister.

Apollo'nun sürünen canavar şeklindeki yılanı alt edişi ruhsal olarak eril güneş bilincinin ayrımlaşmamış yiyip yutucu dişiliğe karşı kazandığı utkudur. İnsanın güneş bilincinin ataerkil yapısını oluşturan Apollo uygarlığı, yüksek ülküleri, doğada ve sanatta ahengi ve mükemmelliği; benliğin mesafeli ve nesnel dünya görüşünü simgeler. Ruhsal açıdan Apollo bilincin gelişmesini ve benliğin içgüdülerin sanallığından ve ilkel kadıncı özelliklerin boğuculuğundan kurtulmayı temsil ettiği için olumludur. Ama, hayal gücünün, yaratıcılığın ve heyecanın gelişmesi için gereken karanlığı Apollo tek yanlı eril değerleriyle kurutur. Her türlü yeniliğe ve yaratıcı gelişime karşı Apollo acımasız eleştiri getirir. Apolloncu özelliklerle tam anlamıyla çatışan ve zıtlaşan ruhsal özellikler Diyonisos'a aittir.

Apollo'nun üvey kardeşi olan Diyonisos Zeus'un kalçasından doğarak dünyaya gelmiştir. Tek yanlı Apolloncu kişiliğinin Diyonisosçu kişiliğe doğru kayış gösterdiği bir zamanda bir erkek analizanım rüyasında kalçasından çocuk doğurduğunu görmüştü. Diyonisos yarı insan yarı tanrı olarak iki ayrı alemin ürünüdür. Doğuşundaki ikilemi kendi içindeki paradoksların tanrısı olarak taşır.

Diyonisos'a doğduğunda nektar ve ambrosia verilmemiştir. Onu, Amazonların taptığı bir Anadolu tanrıçası olan Hipta'nın emzirdiği söylenir. Çocukluğu ve hayatı kadınlar arasında geçmiş olan Diyonisos kardeşi Apollo gibi ataerkil düzeni temsil etmez. Çift cinsiyetlidir. Vecdin, derin üzüntü ve heyecanların, deliliğin tanrısıdır. Bir zamanlar kendisi tanrıça Hera tarafından delirtilmiş olduğundan o da insanları delirtir. Paramparça eden, tüketen ruhsal acılar verir, insanların bu derin acılarından yaratıcılık ve yenilikler fışkırtır.

Uygarlığın getirdiği düzen, konvansiyonel değer yargıları ve ahlaki normlar Diyonisos'la birlikte çöker, yerini şarabın şarhoşluğu ve vahşi içgüdülere bırakır. Apolloncu kişilik özellikleri olan nesnellik, düzen ve açıklık pozitivist düşünce ve bilimsellik kaçınılmazdır. Diyonisos dostlarına bağ yetiştirmeyi, şarap yapmayı ve ölçülü içmek suretiyle neşelenmenin sırrını öğretir. Düşmanlarına ise vahşi bir hiddet ilham ederek onlara en sevdikleri kişileri öldürtür. Alkolizm, uyuşturucu bağımlılığı, paranoya, kronik psikoz, piromani Diyonisos'un düşmanlarına verdiği cezalardır. Apolloncu ve Diyonisosçu kişilik özellikleri arasında denge kuramamış olan insanların Diyonisos söylencesine koşut rüyalarına örnekler.

1. "*Şehri şeytan görünümlü karalar giyinmiş yaratıklar işgal etmiş. Herkesi zorla İslamiyetten vazgeçirmeye çalışıyorlar. Annemi, babamı hapsetmişler. Ağabeyim kaçmayı başarıyor. Bense kaçmaya çalışırken yakalanıyorum. Müslümanlıktan vazgeçmeyeceğim diye diretiyorum. Beni vücudumu paramparça ederek öldürüyorlar.*"

Diyonisos'un mahiyetindekiler Diyonisos'u reddedenlerin üzerlerine leş yiyen vahşi kuşlar gibi üşüşerek onları paramparça ederlerdi. Bu rüyanın analizinden sonra Bosna-Hersek'te Sırp katliamı başladı.

2. "*Bir sarmaşık üzerime doğru geliyor ve beni zehirli bir sıvıyı içmem için zorluyor. O sırada arkadaşlarım geliyor ve sarmaşık acayip bir adama dönüşerek yanımızdan uzaklaşıyor.*"

Diyonisos ilk zamanlar sarmaşıklarla örtülü bir ağaçtı, sonraları bir adam olarak gösterilmeye başlanmıştı. Analitik süreçte analizanın kendisini ya da analistini Diyoni-

sos olarak yaşantılaması zaman zaman gördüğümüz çözümlenmesi güç aktarımlardan biridir.

Analitik süreçlerden birinde bir hastam bana aylarca tanrı Hermes olarak tapmıştı. Hermes hitabet, ticaret ve hırsızlık tanrısıdır. Yunanca Hermes haberci ya da tercüman anlamına gelir. O, tanrıların habercisidir. Hermes'in heykelleri yolların ikiye ayrıldığı yerlere dikilirdi. Seyahat edenleri korurdu. Ticaret, alışveriş ve kazanç tanrısı olarak kapitalist toplumların bilincinde en ayrımlaşmış şekliyle özümsendi. Tanrıların habercisi olarak onların emirlerini iyi anlatmak ve tercüme etmek için Hermes'in güzel ve açık söz söylemesi gerekiyordu. Dolayısıyla hatiplik ve belagatın da tanrısıydı. Hırsızların ve hilekârların da tanrısı olan Hermes kendi hilekâr tavırları ve hırsızlıkları yüzünden diğer tanrılarla birçok kavgalara neden olmuştu. Henüz bir çocukken Apollo'nun oklarını, Mars'ın kılıcını, Venüs'ün kemerini çalmıştı. Apollo'nun öküzlerini çaldığında icad ettiği liri ona hediye ederek kendini affettirmişti.

Bugünün insanlarını korkutan ve bunaltan "hırsız" rüyaları Hermes söylencesinin motifleriyle süslüdür. Kendi dürüstlüklerinden kuşkuları olmayan insanlar Hermes mitolojisinin ortaya çıktığı "hırsız ve hilebaz" rüyalarının analiziyle kişiliklerine ait hırsız, hilebaz yanların farkına varabilmekteler. Çoktanrıcılıktan tektanrıcılığa geçildiğinde Hermes "Nasreddin Hoca" olmuştur. Bize tencereniz doğurdu diye küçük bir kap ikram edip sonra tencere doğurur da kazan ölmez mi deyip kazanımızı elimizden alan sevgili Nasreddin Hoca rolü birçok politikacı tarafından da denenmektedir. Nasreddin Hoca rolünün en başarılı oyuncusu Turgut Özal olmuştur.

Bir analizan rüyalarında karanlık dehlizlerde koştuğunu, bu dehlizlerden çıkmaya çalışıp çıkamadığını ve peşinden kovalayan sekiz on kollu yaratıkların kendisini yakalayıp yediklerini anlatmıştı. Eski Yunan'ın ilk mimar ve heykeltraşı olan Dedale labirent denilen içinden çıkılması imkansız bir yer yapmıştı. Bu labirentte Minotor adında yarı insan yarı boğa şeklinde bir canavar otururdu. Minotor insan etiyle beslenirdi. Ölüme mahkum olanları ona yedirirlerdi. Uzun dönemeçler, binlerce tehlike, girift ve karmaşık yollar labirente girenleri şaşırtarak içinden çıkılmasını imkansız kılıyordu. These adlı bir kahraman Girit kralının kızı Ariane'nin taktiğiyle labirente girip Minotor'u öldürür ve sonra Ariane'nin verdiği iplikle yolunu bularak labirentten dışarı çıkmayı başarır. Analitik süreçteki kişi ailesinin kendisini ölüme mahkum etmiş olduğunu hissediyordu. Ailesi onu Minotor'a yedirmek için labirentin içine sokmuştu. Yaşadığı duygudan kurtulmak için These'nin cesaretine ve silahına, Ariane'nin de ipine ihtiyacı vardı.

Dış dünya taleplerine uyum bekler. Uyumda başarısızlık duraklama ya da gerilmeye neden olur. Gerileme kültüre yabancı söylenceleri harekete geçirir. Göç eden insan içine girdiği kültürle uzlaşamazsa içinden geldiği kültürün de gerisine düşer. Almanya'ya göç eden Türklerden bir kısmı işte bu yüzden Cumhuriyet Türkiyesi'nin gerisine düşmüş, "Osmanlı'nın karikatürü" diyebileceğimiz davranışları eyleme dökmeye başlamışlardır. Bazen dış dünyanın taleplerine son derece iyi uyum göstermekte olan bir kişi iç ruhsal gerçeğiyle ilişkisini kaybetmiş olabilir. Bu durumda geçici bir gerileme kişiyi kendi bilinçdışının taleplerine uyuma zorladığı için yararlı olabilir. Hakkari'den Batı Anadolu'ya göç etmiş bir kürt devlet memuru olarak bürokrasiye iyi uyum sağlamıştı. Anadilini bilinçdışına bastırmış ve çocuklarına öğretmemişti. Kendisine primor-

diyal yalnızlık duygusunu ve varoluşsal boşluğu yaşatan kültürüne yabancı söylencelerden anadiliyle bağını yeniden güçlendirerek kurtulabildi.

Analitik süreçte analiz ve analizanın farklı kültürlerden olması her iki tarafın bireyleşme sürecini hızlandırmaktadır. Kültürlerarası farklılıklar ruhsal kutuplaşmaları, çatışmaları ve yeniden yapılanma arayışlarını arttırır; dünya görüşüne ve yaşama biçimlerine yeni boyutlar getirir.

Türkiye'de Psikanalizin Konumu Üzerine Bir Söyleşi

Tevfika İkiz*: *Seninle psikanalizin Türkiye'deki konumu üzerine bir söyleşi yapma fikri doktora tezimi yaparken doğdu. Önce biraz çalışmamdan bahsedeceğim. Paris-Nord(13) Üniversitesinde "*Gülmece ve Türkiye'de Psikanalizin Doğuşu*" isimli doktora tezimi vermiş bulunmaktayım. Çalışmamda psikanalizin diğer ülkelerde olduğu gibi tıbbi veya edebi yollarla Türkiye'ye girmediğini görüp, halk kültürü ve gülmece kahramanları (Nasrettin Hoca, Karagöz) yoluyla topluma aktarılması üzerine çalıştım. Çeşitli alt bölümler içeren çalışmamda, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi psikiyatri tarihini inceledim. Daha sonraki bölümde ise Nasrettin Hoca ve Karagöz fıkralarının detaylı incelenmesiyle psikanalitik yorumlarını yaptım. Burada temel alınan metin Freud'un "*Şakalar ve Bilinçdışı İlişkileri*" kitabı idi. Bilinçdışının şakalar yoluyla nasıl ifade edildiğini inceledim. Son bölümde ise Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi sonrası (1930-1996), Psikanaliz olarak adı geçen makale ve kitapların bibliografyasını hazırlayıp çeşitli alt bölümlere ayırdım. Sonuçlar Türkiye'deki yayınların büyük bir çoğunluğunun didaktik olduğunu gösterdi. Freud ve kuramı hakkında tıp dünyasını ve halkı bilgilendiren tarzdaki yazıların en çarpıcı yanı ise bu konu ile ilgilenenlerin hemen hemen hepsinin psikanalitik formasyondan geçmemiş kişilerden oluşmasıydı. Psikanalizin diğer sanat dalları ile olan ilişkisini gösteren çalışmalar daha çok edebiyatçılar ve eleştirmenler tarafından hazırlanmıştı. Kişilerin kendi deneyimlerini, özgün fikirlerini paylaştıkları makale ve/veya kitaplar çok az sayıda idi.*

Tüm bu çalışmaları yaparken sana başvurmamın nedeni ise psikanalist olarak çalışan, analizden geçmiş ve bir psikanaliz kurumu tarafından onaylanmış konumda olmandı. Biraz aldığın eğitimden ve çalışmalarından söz eder misin?

Bella Habip**: Fransa'da, Grenoble Üniversitesi'nde Psikoloji eğitimi gördüm ve Klinik Psikoloji alanında biri araştırmaya yönelik diğeri ise pratiğe yönelik iki master ça-

* Tevfika ikiz, psikolog Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fak. Psikoloji Bölümü Öğretim Görevlisi.
** Bella Habip, Psikolog, Psikanalist

lışmam var. Ama psikolog kimliğim neredeyse öğrenciliğimin ilk yıllarından itibaren "olması gerektiği için olan"dan öteye gitmedi, zira psikanaliz o kimliğin içini doldurdu. Psikanaliz olmadan Klinik Psikolojinin varlığı çok şüpheli, psikanalizden geçmeden birilerinin hikâyesini dinlemek de o derece maceracı. Önce kendi hikâyemden yola çıkmak istedim ve analizden geçtim. Şu anda, Uluslararası Psikanaliz Derneği'ne (A.P.I.) bağlı bir kurum olan Paris Psikanaliz Cemiyeti'ne *(Société Psychanalytique de Paris)* bağlı çalışıyorum. Faaliyetimin büyük bir çoğunluğu muayenehane ortamında psikanaliz ve psikanalizden esinlenmiş psikoterapilerden oluşuyor. Ayrıca bir anaokulunda, çocuklarıyla zorluk yaşayan ebeveynleri dinlediğim, bir çeşit psikanalitik danışmanlık diye adlandıracağım ek bir faaliyetim de var.

T.İ: *Psikanalizin 100.yılını doldurduğu bu günlerde psikanalizin durumunu nasıl düşünüyorsun, Türkiye'deki konumunu nasıl değerlendiriyorsun?*

B.H: Psikanalizin Türkiye'deki konumundan söz etmeden önce psikanalizin yüz yıl içinde katettiği yolu konuşmaktan yanayım. Ancak bu katedilen yolun ışığında ve kazanılan deneyimlerin muhasebesiyle, psikanalizin Türkiye'deki konumunun daha nesnel düşünülebileceği kanısındayım. Psikanaliz öncelikle, Viyana'da, Fransızların, şehir psikiyatrisi diye adlandırdıkları, özel muayenehane ortamında doğdu. Başlangıçta, psikanalizden geçenler kent kökenli, ve sanat ve edebiyat dünyasıyla yakın bağları bulunan hekim ve entelektüellerden oluşuyordu. Descartes'çı felsefeyle yoğrulmuş bilimin, bilimsellikten çok bilimci olma yolunu tuttuğu dönemin başındayız. Nietzsche'nin, okuma yazma oranının çoğaldığı ve yaygınlaştığı bir Avrupa'nın geleceğine aşağılamayla karışık kuşkuyla baktığı bir dönem bu. Bilim büyük adımlarla yol katederken ve aynı zamanda, kendi katettiği yolu *salt* bir ilerleme olarak yorumlarken, bu çevrelerde oluşan genel kanı, insanın isterse *herşeyi* öğrenebileceği, *herşeyin* sırrını çözüp insanlığı daha *ilerilere* kavuşturacağı cinsinden kibirli bir kendini bilmezlik havasını taşıyor. Henüz bilimsel destekli, bir kamyona veya bir gaz odasına kaç Yahudi'nin sığabileceği üzerine ince hesapların yapıldığı gaz odaları ortada yok, ama faşizm bu sessiz kibirle kendini hissettirmeye başlamış. Tam da insanlığın bakışlarını salt ileriye doğru yönlendirdiği, insanın üst fonksiyonlarıyla (akıl, zekâ hep yukarlarda konumlanmazlar mı? Baş, bu konumun merkezi değil midir?) ilgilendiği bir dönemde, psikanaliz, pipiden, kakadan, meme ve sütten ve cinsel organlardan, yani *aşağılardan* bir yerlerden sözü açarak ve bakışlarını ileriye doğru yöneltmek yerine, aksine geçmişe bakarak bugünü anlamaya çalışıyor. Akıla, zekâya güvenmek yerine rüya, dil sürçmesi, unutkanlık ve sakarlıklar gibi bilimin ilgilenmediği *arkaik* söylemlerle ilgilenen psikanaliz, bu söylemlerde kişinin özne olduğu yerlerde, yani arzularında, hayali özdeşleşmelerinde ve tabii gizli çatışmalarında iz sürüyor. Her ne kadar zamanın bilimci havasına ayak uydurma çabası içinde olan Freud, bir gün ruhsal fonksiyonların herbirinin beyinde kimyasal bir bileşime tekamül edeceğini düşlemişse de, daha çok, bu arkaik söylemler içinde insanın *kişi* olma sürecini düşünüyor ve kuruyor. Zaten Freud'un kütüphanesine bir göz atacak olursak arkeolojiyle ilgili kitap sayısının tıp ve psikiyatri kitaplarından çok olduğunu görürüz. Tekrar zamanın psikanalitik ortamını düşünecek olursak psikanaliz henüz, biraz önce de vurguladığım gibi muayenehane ortamında işlemekte ve bu işleyişe paralel olarak, sanat ve edebiyat çevreleri de psikanalize yoğun ilgi göstermektedirler. Örneğin Fransız gerçeküstücüler psikanalizin temel kuralı olan *serbest çağrışım'*la *otomatik yazın* arasında

paralellik kurmuşlar, kimi çevreler de sanat ve edebiyatın diliyle bilinçdışının dilini yani psikanalizin dilini eşdeğer tutmuşlardır. Psikanalizle sanat ve edebiyatın akrabalığının en güzel örneklerinden biri de Yunanistan'ın psikanaliz tarihinde görülebilir: Bu ülkenin ilk psikanalisti şair Andréas Embiricos'tur (1901-1975).

2. Dünya Savaşı'ndan sonra psikanalizin bu tutkulu başlangıcı, muayenehane ve salon ortamlarından hızla, hastanelerin psikiyatri servislerine, anne-çocuk sağlığı kliniklerine ve çocuk yetiştirme yurtlarına yayılmasıyla, yani kurumların içine dahil olmasıyla devam ediyor. Psikanalizden geçen psikiyatr ve psikolog sayısı çoğalmakta ve psikanaliz, tıp çevrelerinde neredeyse bir artı-değer sıfatını taşımaktadır. Psikiyatri kurumları *anti-psikiyatri* akımının da etkisiyle, psikozu doğuran ve intikaline de neden olan mekanizmaların kendi içinde de barındırdığının, bir başka deyişle, psikiyatri kurumlarının ve onun temsilcilerinin (hekim, psikolog, hemşire, sosyal hizmet uzmanı..) grup halinde işleyişlerinin temelindeki psikotik ve psikopatik özelliklerin varlığının, psikozu iyileştirmek yerine onu beslediği, hatta ürettiği (saldırganlık, bölme, ...vb. mekanizmalar) özeleştirisinden yola çıkmışlar ve bir psikanalistin eşliğinde kurum içi hastalıklı ilişkileri masaya (divana!) yatırmışlardır. Tabii bu psikanalist kurumun dışından olup onbeş günde veya ayda bir kuruma gelen ve tüm ekibi grup ortamında dinleyen biri. Yine bu kurumsallaşmanın etkisiyle, psikanalizin, işleyişi kurumsal taleplere göre uyarlanmış, yine psikanalitik düşüncenin içinden hareketle, yeni ve koşullara uyarlanmış sağaltım yöntemleri geliştirilmiştir. Psikanalitik Grup Psikoterapisi, Kişisel veya Grup Psikodraması, Karşı Karşıya Psikanalitik Psikoterapi, Psikanalitik Aile Terapisi gibi sağaltım yöntemleri kuramsal çerçevesini yine psikanalizden almakla birlikte işleyişinin biçimini dış şartlara göre uyarlamıştır. Örneğin psikotik bir hastanın talebini kişisel olarak dillendiremeyeceği durumundan yola çıkarsak , bu talep veya şikayet birileri tarafından psikiyatri kurumuna veya özel bir muayenehane ortamına taşınacak. Şikayeti taşıyan kişi de ister istemez bu şikayetin bir parçası olacak, talep yerinde olan kişi olacak. Bu kişi genellikle ebeveyn, eş veya birinci veya ikinci dereceden akraba olarak hastanın sözcüsü olacak, aynı zamanda hastanın dolayımıyla kendi acısını da dillendirecektir. Psikoz antipsikiyatrların dediği gibi aile ve toplumun ürettiği bir hastalık gibi düşünülüyorsa da, şunu kesin olarak söylemek mümkün; psikoz çevresinde bulunan kimseyi rahat bırakmıyor, onu da hasta ediyor. Dolayısıyla psikanaliz bu grup sağaltımını da göz önünde bulundurmak zorunda kaldı ve bu tür durumlara da cevap verebilecek yöntemler geliştirdi. Tam da bu noktada Psikanalizin Türkiye'deki konumuna değinmek istiyorum zira bu konum tartışmalı bir durum sergiliyor. Bir yandan psikanalizin modası geçti, yeni ürünlere bakalım gibi, naif diyebileceğim söylemler var. Ama bu yeni ürünlerin nelerden söz ettiğine bakacak olursak "nesne ilişkileri" gibi ve kaynağını Mélanie Klein'dan yani psikanalizin annesinden almış kavramlarla karşılaşıyoruz. Psikanalizi kullanıp, aynı zamanda, onu, modası geçti diye elinin tersiyle itmek çiftedeğerlilik (ambivalence) yüklü bir tutum. Ama, ancak böyle yaparak psikanalize hem teşekkür etmeyi bertaraf etmiş olursun, hem de onun verdiklerini alamadığını manik bir tutumla inkar edersin: Tilki de uzanamadığı daldaki üzümlere ekşi demez mi?

T.İ: *Türkiye'de çok moda olan "*Dinamik Psikoterapi*" akımlarından söz ediyorsun herhalde?*

B.H: Dinamik psikoterapiye veya kaynağını psikanalizden almış veya almamış herhangi başka tür bir terapiye karşı olup olmamak meselesi değil bu, biraz önce de söyle-

diğim gibi bu tür terapiler, yani klasik psikanalizin dışındaki sağaltım yöntemleri belirli bir ihtiyaca cevap vermek için ortaya çıktılar. Örneğin grup terapilerini ele alacak olursak, II. Dünya Savaşı sonrası, Batı'da hastanelerin psikiyatri servisleri savaş sonrası travması yaşayan hastalarla hıncahınç doluydu. Bu hastaların talebine cevap verebilmek için zamandan ve mekândan kazanmak için onları grup halinde dinlemek tek çözümdü. Ünlü İngiliz psikanalisti ve M. Klein'ın öğrencisi W. Bion kuramsal çalışmasını grup terapilerinin işleyişini ele alarak başladı; daha sonra bu işleyişle psikotik işleyiş arasında paralellikler kurdu. Aynı şekide psikanalitik aile terapileri de yine belirgin bir ihtiyaca cevap vermek için ortaya çıktılar: Psikozun "bulaşıcılığı" ve psikotik kişinin, talebini tek başına taşıyamayacağı durumu göz önüne alınacak olursa onu doğal çevresinden soyutlamak akıntıya karşı kürek çekmekti. Yine bu belirgin ihtiyaçlara cevap vermek düşüncesinden devam edecek olursak aynı şekilde psikiyatri alanındaki kurumların karlılığını tartan yetkililer, bir hastayı yatırmakla onu şehirde bir uzmana yollayarak, haftada 2-3 seans da olsa, bu tür bir tedavinin hastanedeki yataklı tedaviden daha ucuz olduğunu gördüler. Dolayısıyla sağlık sigortaları muayenehane ortamındaki psikoterapilerin bedelini karşılamaya başladılar. Bu durum da, psikoterapilerin süre sorununu gündeme getirdi ve psikoterapi süreçleri dış zorunlulukların da etkisiyle zaman içinde sınırlı olmak zorunda kaldı. Psikanalizin ruhuna (bilinçdışı zaman tanımaz) ve işleyişine aykırı olan bu durum, ekonomik gerekçelerle *Brief Psychoterapy* denilen kaçınılmaz uygulamaları doğurdu. Bu arada neuroleptiklerin kullanıma girmesiyle hastanede kalma sürelerinin kısaldığını ve psikotik hastaların da psikoterapiye cevap verecek duruma gelebildiklerini unutmayalım. Biraz önce saydığım psikoterapi uygulamalarının birçoğu kuramsal çerçevesini ve uygulamadaki işleyiş biçimlerini psikanalizden aldılar. Yine Türkiye'ye dönecek olursak, biraz önce sözünü ettiğim bu psikanalizin yan ürünlerinin, kimi çevrelerde yeni ürün gibi tanıtılmasına tanık oluyoruz. Biraz önce sözünü ettiğim bu çiftedeğerli tutum, yani psikanalizin kavramlarını kullanıp onların aidiyetlerini inkar eden tutum, bana patolojik ailelerin hikâye veya mitoloji yerine obsesif ritueller yaratmalarını hatırlatıyor: Obsesif kişi, ritüellerin sembolik anlamlarından kopuktur, zaten düşünmemek için bu eylem diyemeyeceğimiz "yapmak" ve "etmek"leri otomatik bir şekilde icra eder. Bir düşünceyi veya bir kavramı ait olduğu yerden koparırsan, anlamsızlık üretirsin. Psikanalizin yan ürünlerini ancak yine psikanalizle anlayabilirsin. Psikanalizin hipnozla başlayan, katarsis yöntemiyle devam eden ve aktarımın (transfert) keşfedilmesiyle yazdığı koskoca bir hikâyesi var. Bu hikâyeyi bilmezsen, ve en önemlisi bu hikâyeyi sen de yaşamazsan –yani analizden geçmezsen–, bu hikâyeyle kendi hikâyeni yazmazsan ve yeniden okumazsan, bir ötekinin hikâyesini anlamak senin salt kendi yaratıcılığına kalmış birşey olur, bu tür yaratıcılığın da her gün karşımıza çıkan ve herkese bahsedilmiş birşey olmadığını herhalde kabul edersin. Yine bu çifte değerli söylemlere dönecek olursak, geçmişle bağlarını koparmak özne olma durumunu da inkar etmek demek, psikotik de bunu yapıyor, hikâyesinden ve kendisini çevreleyen gerçeklikten koparak. Sağaltım, bütünleşmenin (intégration) bir aracıysa, bu aracın hikâyesi, kendisi kadar önemli. Psikanaliz temelde, bir nesilden ötekine, bir kültürden ötekine intikal eden değerlerden, bilimsel nesne diyebileceğimiz evrensellik değeri taşıyan bilgilerden oluşuyor. Bu yüklü miras, bir zincirle, bir analistten bir diğer analizana geçiyor, tabii arka planda psikanaliz kurumunun bu devamlılığı sağlayan yasa uygulayıcı tutumuyla birlikte. Zaten bu mirasın, bilgisiz ellerde yozlaşmasını önlemek için Freud, daha sonra Uluslararası Psikanaliz

Kurumu olacak, psikanalizin eğitimini veren ve psikanalistlerin meşruiyetini onaylayan ve biraz önce sözünü ettiğim zincirin kopmamasını sağlayan bir dernek kuruyor. Hatta Freud, bu dernek kurulma fikrini şöyle anlatıyor: Bir kadın-doğum uzmanı hastasını bir psikiyatra yollar; hasta endişe krizlerinden şikayetçidir. Kadın bir müddet önce eşinden ayrılmış olup yalnız yaşamaktadır. Psikiyatr kadına doğrudan, bu endişelerinin cinsel tatminsizlikten olduğunu, ya yeniden evlenmesini veya bir sevgili bulmasını veya mastürbasyona başvurmasını salık verir. Tabii kadın akıllıdır ve meselenin bu kadar kolay çözümlenemeyeceğini (sağduyu?) bir şekilde bilmektedir ve psikiyatrını değiştirir. Freud'un burada vurgulamak istediği, psikanaliz kavramlarını vahşi bir şekilde hastanın yüzüne vurmanın psikanalizin özüne aykırı olduğu ve bu basit gerçekliğe varmak için analizanın, en az psikanalizin katettiği kadar, yol katetmesi gerektiği gerçekliğidir. Dolayısıyla psikanaliz kavramlarının gelişigüzel kullanılması, yani bunu kullanan kişinin kendi üzerinde bir çalışma yapmadan yani kendi gölgesiyle karşılaşmadan bir ötekinin gölgesini çözümlemesi, ancak kendi önyargıları ve karanlığının karşısındakine maledilmesi pahasına gerçekleşiyor. Freud'un bahsettiği hekim, tam da bunu yapıyor: muhtemelen kendisi eşinden ayrılırsa ve düzenli bir cinsel yaşamdan yoksun olursa, bu durumu tahammül edilemez boyutlarda yaşayacağını kuruyor ve bunu hastasına yakıştırıyor, yani hastasının yaşantısını gerçeklik boyutunda ele alıyor. Oysa psikanalizin bize öğrettiği en temel bilgi, cinsel arzularımızın düşüncelerde suçluluk yüklü olduğu ve cinsellikten yoksun olarak yaşamanın nevroz sebebi değil, cinselliği arzu etmenin kişiyi nevroza itmesi. Yine Türkiye'deki psikanalizin konumuna dönecek olursak, psikanalizin yan ürünlerini, "yeni" ve psikanalizden bağımsız bir ürün gibi lanse eden bu söylemlerde, bir de psikanalizin çok uzun olduğu ve her hastanın durumuna uygun olmadığı için artık geçerli olmadığı görüşü yer alıyor, sanki yeni bir şey söyleniyormuş gibi. Bunu psikanaliz kendi çalışma sahasının sınırlarını belirleyerek çoktan söyledi: psikanaliz kişinin kendi talebini taşıyabildiği ve onun sözcüsü olma durumuna muktedir kişiler için mümkündür. Halbuki burada söz konusu olan ve üzerinde bilhassa vurgulamak istediğim, psikanalizin kimler için olup olmadığından çok (bunu psikanaliz kurumları açıkça belirtiyorlar), kimin psikanaliz kuramından yararlanıp psikanaliz veya psikanalizden esinlenen psikoterapi yapacağı. Batı'da psikanalizden geçmeden değil psikanaliz uygulamak, psikoterapi bile yapmak söz konusu değil. Yani Batı, psikanalizin altın kuralı olan ve kişinin kendi karanlığıyla başetme sanatı olan psikanalizin aktarımının ancak psikanalizden geçerek olanaklı olduğunu unutmamış, Freud'un öğretisini de kenara atmamış.

T.İ: *Türkiye'de psikanalizin yansımalarına bakarsak müthiş bir vulgarisation, banalleştirme ve basitleştirme olgusunu görmekteyiz. Çeşitli psikanalitik kavramlar (Oidipus, bilinçdışı, bastırma...) günlük hayatımıza girmiş durumda. Danışanlarımız bize geldiklerinde bu kavramları rahatlıkla kullanmakta, sorunlarının kaynağını bu kavramların etrafında dillendirmekteler. Ben bunu Moscovici'nin 1976'da takdim ettiği sosyal temsiller teorisi ile açıklayabiliyorum. Biliyorsun Moscovici "1950 Fransa'sında Psikanalizin Sosyal Temsilleri Üzerine" adlı bir araştırma yapmış ve bu araştırma sonucunda, analitik düşünce şekilleri ve kavramlarının Parislinin gündelik hayatına yaygın olarak girdiğini ortaya çıkarmıştır. Sosyal temsilin amacı aşina olmayanı aşina hale sokmaktır. Bu da 2 yöntemle yapılıyor: "*Demirleme*" yani yabancı fikirleri sıradan imaj ve kategorilere indirme ve onları bilinen bağlamlara yerleştirme; "*Nesnelleştirme*" ise so-*

yut olanı hemen somut hale çevirmek, zihnindeki bir şeyi fiziki olana aktarmak: Psikanalitik kavramların halkın hayatına inişi ile sosyal temsiller haline geldiğini düşünüyorum. Psikanalizin bu denli "sosyal temsil" haline gelişine ve yaygınlaşmasına rağmen neden kurumsallaşamadığını nasıl açıklıyorsun?

B.H: Bahsettiğin bu *vulgarisation* bence psikanalize öz bir durum değil. Ama dediğin çok doğru, Oidipus karmaşasından bihaber olan ebeveyn neredeyse yok artık. Travma kavramı dersen o da öyle, özellikle çocuğun travmatize olabileceği düşüncesi ve sonradan onun "iç dünyasında bir yer edebileceği" türünden söylemler epeyi yaygın. "Duyguları bastırma", "farkında olmadan düşünülen şeyler", "bilinçaltı" gibi kavramlar çok sık kullanılıyor. Ama kişiler, veya herbir kişi bunları söylerken ne demek istiyor, onu da anlamak psikanalizin işi. Vulgarisation, bilimin veya bilgi nesnesi olmuş her öteberinin neredeyse kaçınılmaz sonucu. Aklıma şu meşhur ozon tabakasının yırtılması geldi: buzdolaplarından çıkan gazlar ve kimi spreyli deodorantlar bunun başlıca nedenlerindenmiş. Sen şimdi bundan birşey anlıyor musun? Dolayısıyla soyut olanı sözüm ona vulgarisation'la somut hale getirmek bir yanılsamadan başka birşey değil, o yanılsamanın adı da "anladığını zannetmek", bu da bence bilgisizlikten çok daha tehlikeli. Yalnız, psikanalizin diline ve değindiği konulara bakacak olursak diğer bilim dallarından farklı bir durum sergiliyor; o da, değindiği konuların, zaten insanlığın kendi içinde, "farkında olmadan" barındırdığı, ama unuttuğu bilgilerden oluştuğu. Platon bile unutulmuş şeylerin dünyasından söz ediyor. Dolayısıyla psikanalizin anlattıkları bilinçdışından korkmayan kişiler tarafından hemen ilginçleşebiliyor, hatta tanıdık bile gelebiliyor. Psikanaliz diğer bilim dallarında olduğu gibi, vulgarize olunca yabancılaşma ve yozlaşma riskini taşıyorsa da, aynı zamanda bilinçdışının işleyişinde, bu kavramları tanıyan ve anlayan arkaik bir anlama yetisinden de söz etmek mümkün. Psikanalizin Türkiye'de neden kurumsallaşmadığına gelince, birçok nedenden söz edilebilir. En başta, psikanaliz eğitiminin çok uzun süre yurt dışında kalmayı gerektirdiğini düşünürsek (kişisel analiz için en az 5 yıl) en görünen sebepten yola çıkmış oluruz. Yine bu görünen sebeplerden biri de yabancı dilin ana dil kadar esnek kullanılabilmesi, zira analizin dili, dilin bilgi taşıma yetisinden çok, eğretileme ve düzdeğiştirmece (métaphore, métonymie) denilen kullanım biçimlerinin de rahatça kullanılabildiği, dilin yaratıcılığına dayanan bir yetiye dayanıyor. Türkiye'nin ekonomik koşullarını da bir kenara atarsak bana, bu kurumsallaşamamanın en temel nedenlerinden birinin, *psikanalizin, felsefede de olduğu gibi ithal edilemeyeceği* gerçekliği önemli gibi gözüküyor. Psikanalizin işleyişi, kurumsallaşması, yeni ürün vermesi herbir psikanalistin, psikanalizi, kendi hikâyesinin süzgecinden geçirerek, kendisine mal etmesi, aynı zamanda onu sahiplenmesiyle mümkündür. Psikanalistin işi, kendi kendisiyle yaptığı iştir. Oysa davranışçı terapilere baktığında (yani aktarımı yorumlamayan ve bilinçdışını gündeme getirmeyen terapiler), terapist kendi hikâyesine karşı duyarlı olmadığı, ya da en azından onu sorgulamadığı için, seans sırasında olup bitenleri de sorgulamaz ve bu olan bitenleri daha önceden belirlenmiş şablonlara oturtmaya çalışır. Yani, yapılan iş, terapist ve başvuran kişinin arasında üçüncü bir taraf olarak konumlanır. Bu durum da, terapistin, yapılan işi kendi dışında olup biten birşey olarak algılamasına ve dolayısıyla, öyle tanımlamasına yol açar. Psikanalist, seans sırasında, ne olup bitiyorsa, yani analizanın ve kendisinin tüm söylediklerinin aralarındaki ilişkinin o sıradaki hem imgesel hem de simgesel boyutuyla ilgili olduğunu bilincinde taşır; kendisinin bu ilişkinin yol alış biçimindeki rolünü düşünür ve tar-

tar. Yani seans sırasında gündeme gelen kimi çağrışımlar aynı zamanda analistin de düşünceleridir. Dolayısıyla psikanalizi, psikanalistin kendisiyle de yaptığı bir iş olarak ele aldığında, onu ithal etmenin olanaksızlığını görürsün. Düşünceyi ithal etmek kadar saçma birşey bu.

T.İ: *Bir de tıp dünyasının psikanalize bakışı var. Cumhuriyet Dönemi çalışmalarını incelediğimde şöyle bir ikilemle karşılaştım. Bir yandan övücü ve öğretici yazılar, diğer yandan da kötüleyici ve reddedici olanlar. Her iki görüşün de ortak yanı ise yazanların analitik kavramları iyi bilmedikleri. Örneğin cinsellik üzerine konuştukları zaman, çocukluk cinselliği ile erişkinin cinsel hayatını karıştırıyorlar. Sen bu durumu nasıl değerlendiriyorsun?*

B.H: Zaten psikanaliz kavramlarının iyi manipüle edilebilmesi için, uygulamayla olan bağının hiç kesilmemesi lazım. Psikanaliz gücünü spekülasyondan değil seans içinde olup bitenden alıyor. Bahsettiğin makalelerin birçoğu psikanalizi bir düşünce sistemi olarak ele aldıklarından ona ya karşı oluyorlar, ya da ateşli savunucusu. Yeterince olgunlaşamamış kimi düşünce ve uygulamalarda da bu tür tavırları görürüz. Bir alanda bir bilgi birikimi ve dolayısıyla bunun ardından gelişen sana öz bir düşünce sistemi ve yaşama, görme ve anlama biçimi geliştirmediğinde, kimliğini ortaya koyuş biçiminin ancak birşeye karşı olmak veya birşeyle işbirliği yapmaktan ibaret olur. O birşeyler de olmadığında, yani kendini bir dış göndermeye göre uyarlamak artık olanaksız olduğunda, işte orda "cascavlak" kalırsın. Birisini hatırlıyorum, "düşünmekten korkuyorum" demişti, daha sonradan anlaşılmıştı, düşünmek bu kişi için "ayrı düşmek"le, yani terkedilmekle eşdeğerdi. Çocukluk cinselliğiyle cinsel hayatın birbirine karıştırılması Freud'un metinlerinin *salt* gerçek hayatla doğrudan bağlantılandırılmasından kaynaklanıyor. Oysa bu metinleri simgesel boyutuyla da değerlendirmek gerekiyor; Freud cinsel hayattan söz ederken cinsel organların işlevlerinden söz etmiyor yani sexoloji yapmıyor; çocukluk yıllarındaki "aşk nesneleri"nin erişkin hayatımızdaki düşünce sistemimizi, seçimlerimizi ve arzularımızı, başarı ve başarısızlıklarımızı nasıl etkilediğini inceliyor.

T.İ: *İncelediğim kimi yazı ve makalelerde, Türkiye'deki psikanaliz kitaplarının fazlaca basılmaya ve okunmaya başlanmasının '80 darbesi ve bunun yol açtığı sosyo-politik konuma bağlayanlar var. Sen bu konuda ne düşünüyorsun?*

B.H: '80 darbesi sonrası, Türkiye'deki örgütsel faaliyetlerin sona ermesiyle kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerinin sorgulandığı, düşünüldüğü bir alan açıldı denilebilir. "Bacı" militan omuz omuza mücadele verdiği yoldaşıyla örgüt dolayımının olmadığı bir ilişkide, yoldaşının hiç de o kadar demokrat olmadığını gördü ve feminizme doğru yöneldi. Kimi çiftler birlikteliklerindeki çıkmazları, örgüt bağlamından uzakta göğüslemek zorunda kaldılar, ama örgüt olmadan birbirleriyle konuşamadıklarını gördüler. "Mutlu Yarınlar" umudunun gittikçe uzaklaştığı ve sol ideolojinin dünyadaki ve Türkiye'deki yerinin gücünden kaybettiği bu yıllar, kişileri, kişi oldukları yerden vurdu. "Biz" yerine "Ben" demek zorunda kalan kişiler umutlarını yasa çevirdiler. Kanımca bu yas tutma sürecinde psikanaliz metinlerinin çağrıştırdığı "kişi edebiyatı" özelliği epey ilgi topladı. "Amerikan İmparatorluğunun Çöküşü" adlı bir Kanada filmi görmüştüm; tutkuların sosyolojik bir açıklaması üzerine bir fanteziydi. Filmde ileri sürülen tezde, imparatorlukların çöküş devrelerinde aşkın ve tutkunun kişilerce ön plana alındığı gibi bir düşün-

ce vardı. Bu düşünce her ne kadar fantezist olsa da aklımın bir köşesinde hep kaldı. Psikanaliz de neyi anlatıyor, tutkuların ve "imkansız" arzuların bizde yarattığı çarpıklığı. Lacan, aşk için "sende olmayanı, senden istemeyen birine vermektir" diyor. Ben de aşk "kafanı duvara vurmaktır" diyorum, kafanla duvar arasındaki mesafe dolayımsızlığın, yani sözün bittiği yerin ifadesiyse. İdeolojilerin büyük imparatorlukların çöküşleri gibi öldükleri 80'li yıllar ve sonrası, Oruç Aruoba'nın sözünü ettiği "kişi ilişkileri"nin ön planda olduğu bir dönem diye adlandırılabilir; psikanaliz de kafanı duvara vurup aynaya baktığında, yüzündeki o şaşkın ifadeyle bir nebze dalga geçmeni sağlayabiliyor.

André Green: Acılı Bir Hayatın Analizi

Catherine Clément'le Görüşme

Psikanalist André Green dostu olmuş bir adamın öyküsünü ilk kez anlatıyor. Althusser ya da duygulanımların gücünün dokunaklı cisimleşmesi.

Louis Althusser'in dostu psikanalist André Green onunla, yoğun teorik heyecanlar ve karşılıklı sevgiden oluşan ayrıcalıklı anlar yaşadı. Yapısalcılık yıllarının entelektüel etkinliğinin aktörü ve tanığı oldu; avluda Sofokles ve Eschyle sahnelendiği yıllarda Sorbonne'daki tiyatro grubunda yer aldıktan sonra trajediyle, rüyalarıyla, etkileri ve çalkantılarıyla yakından ilgilendi (Un oeil en trop, rééd. Minuit, 1992); yıllarca Saint-Jacques sokağındaki Psikanaliz Enstitüsü'nde bir seminer yönetti ve teorisine çoğu kez ve katı bir biçimde karşı çıktığı Lacan'ın seminerlerinde hazır bulundu: Green birçok eserinde, (özellikle de La Folie Privée, éd. Gallimard,1991) duygulanımların [affects] rolü üzerinde durur . Bu mülakatta görüleceği gibi kuramsal yaratıcılık düzeyinde olduğu kadar, onları birleştiren dostlukta da Althusser'in duygulanımların gücünün bir tür dokunaklı cisimleşmesidir ve "özel deliliği" karısını öldürmeden çok önce içindedir. Althusser, Hélène'in ölümünden sonra yazdığı ikinci otobiyografisinde Soisy'de tedavideyken "analist bir dostun" önemli bir ziyaretinden bahseder: bu Green'dir. Görüleceği gibi, Green'in tanıklığı görüşmelerinin bir kısmını önemli ayrıntılarla doğrulamaktadır. André Green'in dostluğun ve analitik bir bakışın içinden çıkılmaz bir biçimde iç içe geçtiği tanıklığı Louis Althusser'in acılı hayatının bir yorumunu, ilk kez yapma çabasıdır.

— André Green: Althusser'in psikanalizle ilişkilerinden söz etmenin güç bir iş olduğu tahmin edilebilir; hele bir de benim gibi aynı zamanda –ve öncelikle– dostu olmuş ve psikanalist olan biri için. Şunu açıklığa kavuşturalım: Hiçbir zaman psikanalisti olmadım ama onun için hayatında bu görüşmede açıklamaya çalışacağım müphem bir rol oynadım.

— Catherine Clément: Onu nasıl ve ne zaman tanıdınız?

— Onunla ilk kez, psiko-dilbilimci Bresson'u, Althusser'i, Foucault'yu ve beni bir akşam yemeğine davet eden komşum ve arkadaşım dilbilimci Culioli'nin evinde karşılaştım. O akşam Althusser, Foucault ve ben, Bresson'a karşı güçlü bir antipsikolojik cephe oluşturduk. 1963-1964 yıllarıydı; Yann Moulier Boutang'ın biyografisinde anlattığı gibi Althusser'in *Ecole Normale Supérieure*'de gerçek bir psikoterapist işlevi gördüğü ve *Ecole Normale Supérieure*'ün yatılıları olan öğrencilerine etkin bir biçimde kol kanat gerdiği yıllardı. Doçentlik sınavında uğradığı başarısızlıktan sonra hastaneye yatırılmak istenen genç meslektaşı Foucault'yu toparlayan o oldu. *Ecole Normale*'de Althusser'in "seanslarına" gidiyoruz denirdi. Aslında Louis onarıcı bir konuma sahipti ve ben de buna kişisel olarak tanıklık edebilirim, çünkü hayatımın zor ve bunalımlı dönemlerinde bu onarıcı yeteneğini bende de kullandığı oldu. Onda bu önemli yeteneği hissettim, altını çiziyorum. Bu çocukluğundan itibaren görülebilir. Bununla birlikte saldırganlığını cinsiyete bağlı olarak farklı bir biçimde yaşıyordu: küçük bir kıza bir tokat atıyor ve hiç aldırmıyor, küçük bir oğlana tokat atıyor ve kendini affettirmek için ardından koşuyordu. Beni etkileyen bir olayı anlatmak isterim. Fransa'nın güneyinde buluşuyorduk; evlerimiz birbirinden birkaç kilometre uzaklıktaydı. Gordes'a ilk kez davet ettiklerinde Althusser beni bahçenin öbür ucuna, bir mezarın başına götürdü. Şöyle dedi: "İşte, burada bir çocuk gömülü". İkimiz de ne diyeceğimizi bilemeden, dilsiz bir duygu anını paylaşarak sessiz kalakaldık. Daha sonraları Althusser'in içinde öldürülmüş bir çocuk, tüm depresyonlarında yeniden belirdiği görülen ölü bir çocuk olduğu hissine kapıldım.

Dostluğumuz entelektüellerin eşcinsel ilişkilerinde yaygın olan bir tarzın kokusunu taşıyordu: muazzam ilgi, derin şefkat ve rekabet, bunların hepsi vardı. Rekabete gelince, bundan ortak dostlarımıza söz etmişti. 1973'ten 1977'ye kadar oldukça düzenli olarak görüşüyorduk; hiçbir tatil yoktu ki, bitmez tükenmez gezintilerle, uzun konuşmalarla geçmesin. İnanılmaz, doymak bilmez bir açgözlülüğü vardı ve beni soru yağmuruna tutuyordu. Bazı köprüler aradığı açıktı. Örneğin sorularından birini hatırlıyorum: "Bilinçdışının ideolojiye çalıştığı söylenebilir mi?" – "Benlik İdeali"yle bir neolojizm oluşturarak şöyle cevap veriyordum: "Hayır İdeolojiye". Uzun sözün kısası bir itirafta bulunmam gerekseydi bu Jean Guitton'unkiyle aynı olurdu: ona sevgim konusunda güven verirdim, bugün bile yaşıyormuşcasına veriyorum. Daha sonra evini sattı; 1979'da onu tekrar gördüm ve tabii ki, Hélène'in ölümünden onbeş gün sonra onu Saint Anne'de görmeye gittiğim. Psikiyatride stajyer doktorken bulunduğum servise kapatılmıştı. Bana söylediklerini hatırlıyorum: "Hareketimin nedenleri üzerine sorgulandım; Hélène'i itkilerim [pulsions] yüzünden öldürdüğüm cevabını verdim." Cinayeti izleyen karışıklık halinden çıkmıştı, netti, onu, ne kafası karışık ne de ağır bir şekilde bunalmış buldum ve orada ilk kez hıristiyanlıktan sözetti bana. Şöyle dedi: "Şu sıralar çok Pascal okuyorum" ve görünüşe bakılırsa bu çok önemliydi.

— Oysa ki yeterince uzun süredir dosttunuz!

— Bu doğru; zaten hep onu çok iyi ama yine de çok az tanıdığım hissini taşıyordum; bana ondaki katoliklikten hiç söz etmemişti; buna karşılık Komünist Parti'yle ilişkilerinden çok söz etmişti. Yine de onu derinden tanıdığım hissini taşıyordum ve hatta onun da beni tanıdığını hissediyordum. Daha sonra, cinayetten dört beş yıl sonra onu unutulmaz bir karşılaşma sırasında tekrar gördüm. Althusser'in dostları başka bir analistin devreye girmesini istiyorlardı; ben aranıyorum, analist değiştirmesine yardımcı olacağım düşünülüyor.; bu sabırsızlanan çevrelerde alışılmış bir davranıştır. Ona duyduğum sevgiden ötürü ve ne düşündüğümü söylemek için kalkıp gittim. Louis bana bıkıp usanmadan aynı soruyu sordu: "Peki ama Hélène'i neden öldürdüm neden, neden?" Sonunda şu cevabı verdim: "Analistini öldürmemek için Hélène'i öldürdün". O an yorumumu gök başına yıkılmışcasına karşıladı. "Ne!" Sonra afallamış bir halde kalkıyor, yatağının kenarına oturuyor, başucundaki komodinin çekmecesini açıyor, çıkardığı büyük bir paket çikolatayı tek kelime etmeden oburca yalayıp yutuyor. Bu olayı *Gelecek Uzun Sürer*'in 269.uncu sayfasında anlatır ama bu çikolata oburluğundan asla bahsetmez.

— O halde ne hissettiniz?

— Bunu ona kimsenin söylemediğini biliyorum; içgüdüsel olarak, bunu duymaya ihtiyacı olduğunu da biliyorum. Şaşıracağını tahmin etmiştim ama bu yiyip bitirme tepkisini beklemiyordum. Yalayıp yutarken ben artık yokum; en derin fantazmlarının içine gömülmüş, oral –melankolik– yamyamsı sindirmenin tam ortasında ve ben hiçbir şey anlamıyorum. Tuhaf bir durumda, kendi kendime "Peki ama ne yapıyor?" diyorum. Sonra birdenbire anlıyorum; izin verirseniz ne anladığıma daha sonra döneceğim. Çikolatasını bitirdiğinde küçücük bir çocuk olmuş, terkedilmekten korkuyor ve bunu bana söylüyor. Ona güven veriyorum: "Hayır terkedilmeyeceksin". Aslında arkadaşlar bekliyorlardı, bir cumartesiydi; onu öptüm ve gittim. Birkaç gün sonra ziyaretin olumlu sonuçlarının haberini verdiler.; Althusser değiştirmek istediğini söylediği gibi ve çevresinin istediğinin aksine hiçbir zaman analist değiştirmedi. Althusser'in yıllarca, onu tedavi edenin dışında birçok başka analiste de gittiğini unutmamak gerek. Psikanaliz onu en çok ilgilendiren şeydi, çoğumuz bundan eminiz. Onun psikanalizi ve tüm psikanaliz.

— Psikanalizle ne zaman tanıştı?

— Yaşamında birçok dönem oldu: Marksizme götüren katoliklik dönemi ve bu ikisi bir süre iyi geçindiler; bu neredeyse kurtuluş teolojisinin bir devamıydı; Marksizm inancın gerçeğe pratik uygulaması gibidir. Daha sonra katoliklik silikleşir; nihayet Althusser, Hélène'in ölümünden çok önce gerçek bir psikanaliz açlığına yakalanır. Hipomanyak devrede yazıldığı açık olan ilk otobiyografisi *Les Faits*, analizin bir yan etkisidir ve olağanüstü buluşlar içerir: örneğin sokakta ona ateş soran de Gaulle'le karşılaşması gerçek bir eşcinsel asılmadır! Herkesin bildiği gibi ikinci biyografide kendisine karşı haksızlığın giderilmesini ister; bunu çok dokunaklı buluyorum. Bu psişenin mahkemesine bir çağrı.

— Bu bize psikanalizle ne zaman tanıştığını açıklamıyor!

— 1948'de ilgilenmeye başladı. Freud okudu, ama biraz, çok da değil. Başlangıçta bir felsefeci olarak klasik bir biçimde çürüttü; o sıralar bitirme tezini yazıyordu. Bu ilk zamanlar bir reddetmeyle sonuçlandı. Daha sonra, onu yakından tanıdığımda bilinçdışı konusundaki kavrayışı beni çarptı; psikanalizin dışından birinin temel şeyleri onun yaptığı gibi "kaptığını" çok az gördüm. Bu açıdan otobiyografisi az görülür netlikte , temel bir tanıklıktır. Tabii bazı çekinceler koymak kaydıyla: geçmişe doğru gidildikçe tutarlılaşmaktadır; bugün ise karanlıktır. Belki de geçirdiği karın fıtığı ameliyatı yüzünden, çok kötüdür, yakın çevresini, analistini, Hélène'i kaygılandırır. Ama onu neden öldürdüğünü bilmek çok güç. Ne o biliyor, ne biz. Ve doğal olarak, arabilinci yerindeyse de bilinçdışı gözünden kaçmış.

— Gözünden kaçan nedir ve hikâyesinden ne anlıyor?

— Duygulanımların hayatındaki yerini mükemmelen anladı ve gösterenlere yer açtı, hatta bazen fazla ileri gitti. Babanın adının açık bir biçimde aklanmasıyla semboliğin rolünü anladı. Annesinde babayı inkâr öylesine "büyüktü ki"! Savaş sırasında annesi doğduğu yere döner , genç kızlık adını alır –Berger– aynı zamanda ilkokul öğretmenliğine geri döner ve bunun "hayatının en güzel dönemi", ikinci gençliği olduğunu söyler! Oysa ne görüyoruz? İlk otobiyografinin üçüncü bölümü *(Les Faits)*: "Adım Pierre Berger..." (büyükbabası gibi). Biseksüellikte özdeşleşmelerin rolünü çok iyi anladı: Hélène hem anaç hem de özellikle babacan bir kişiliktir. Hélène gezip dolaşan ve dünyayı tanıyandır oysa o yaşamamıştır; tutsaklığını bile neredeyse gönüllü bir inziva deneyimine çevirmeye yönelmiştir...Devletin İdeolojik Aygıtlarını irdelerken ve aileyi de bunlar arasına yerleştirirken, *Ecole Normale Supérieure*'de, yavrularına kol kanat germek üzere bir anababa gibi konumlandığını görmüyor. Anlamadığı şey, yıkıcılığın paradoksları ve cinsellikle olan bağlarıdır. Kendisi entelektüel rekabetin içine atıldığından paradoksal bir fallik konum işgal eder. Doçentlik sınavı yazılısında birincidir, sözlüde ikinci olmanın yolunu bulur; çok çabuk bıkar, başka bir şey söylenemez. Herşeyden önce her tür otoriter emir verme konumundan kaçar; en azından sıradan rekabeti hiçbir zaman kabul etmemiştir. Ve özelikle potansiyel saldırganlık konumuna geldiği her sefer derin bir depresyona girer: yıkıcılığın kontrolünü elinden kaçırmaktan korkmaktadır. Bu cinsel edim karşısında duyduğu dehşette de açıkça görülür; ilk cinsel ilişkisi deliliğe ani bir dalışa neden olur.

— Bu durumda, dehşet verici ilişki meselesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

— Çifte yapı. Öncelikle, cinsel doyuma ulaşmak, ölümü işlemektir. Bu noktada egemen olma arzusunu paylaştığı saplantılara [obsessionnels] yaklaşır. Ama kaygı ve depresyon bu savunmaları siler götürür, yan-anlamlarıyla depresyona yenik düşer: narsistçe bir regresyon ve oral-yamyamsı türde bir sindirme mekanizmasına dönüşü gösteren ilksel özdeşleşmeye geri dönüş.

— Yani?

— Sadist bir babayla bilinçdışı bir özdeşleşmeye kapılmıştır; aslında bu türde otantik bir şahsiyet olan, gürültücü, sert, sinirlendiğinde "Siktir!" diye bağıran, bu nedenle

de annesinin celladı, kanlı bir et parçası imajıyla bağdaştırdığı babasına yansıtma yapıyordu. Louis Hélène'i öldürürken ne babası gibi yaptığını, ne de annesinin kurban edilişinin hayali senaryosunu gerçekleştirdiğini biliyor, nasıl bilsin ki? Althusser Hélène'e karşı, ilişkileri ve depresyonları aracılığıyla tatmin ettiği güçlü bir sadizm uyguladı. Hélène ne sadece annesi, ne sadece ablası, tabii ki ne de komünizmin cisimleşmesidir. Ama biz çikolatayı yalayıp yuttuğu bölüme geri dönelim. Metninde bir huzurevinde kalan annesini ziyarete gittiği görülüyor; onu şımartmak için de Hédiard çikolatalarına boğuyor. Karşımda çikolataları yutarken bizzat kendisi , beslenen annedir. Bu kaybedilen nesnenin yeniden kazanılmasıdır: Hélène, aynı zamanda hem anne hem kızkardeş.

— Anne ve kızkardeş? Kızkardeş nereden çıktı birdenbire?

— Konunun diğer can alıcı noktası bu. Moulier'nin yazdığı biyografide, 1984 yılında evrakları tasnif edilirken aşağıdaki anlatının bulunduğunu görüyorum. 1964'te Hélène Louis'ye mektupla bir psikanaliz egzersizine kalkışıyor, Mélanie Klein'ı yeni okumuş. Onbeş gün kadar sonra Althusser şu rüyasını anlatıyor (Moulier'nin kitabında 75. sayfa): "Kızkardeşimi öldürmek zorundayım ya da o ölmek zorunda. Üstelik onun rızasıyla öldürmek zorundayım...kurban etme anında dokunaklı bir ayin...sevişmeyi hatırlatan bir tat, böylece annemin ya da kızkardeşimin içini keşfetmek gibi... Boynu, boğazı, ona iyi gelsin diye. Sıcaklıkla, sevgiyle işlenen cinayet." Metnin tamamı çok daha uzun, son derece etkileyici.

— Onaltı yıl önce.

— Rüyasını "eyleme döktüğü" davranıştan onaltı yıl önce. Cinsel edim kaçınılmaz bir biçimde kızkardeşi öldürmeye zorluyor. Rüya şöyle tamamlanıyor: "Suçlu değilim". Soruşturmayı yürütenlerin hepsi Hélène'in vücudunda hiçbir mücadele izi bulunmadığını şaşkınlıkla farkettiler; kendini savunmadı: "kendi rızasıyla" öldürülmüştü. İşte bu psişik kavramlarımıza meydan okuyor! Onaltı yıl sonra tıpatıp eyleme dökülen böylesi ayan beyan bir rüyaya rastlamak enderdir. Psikoz işte budur: rüyada gizlenmeyen ve birdenbire gerçeğe geçen bir şeffaflık; arzunun kör edici karakteri karşısında savunmalar işlemiyor.

— Bu Yunan tragedyası mı?

— Tam anlamıyla. Clytemnestre karnından çıkan bir yılanın göğsünü ısırdığını ve onu öldürdüğünü görür rüyasında. Oreste gelir, rüyayı yorumlar ve onu öldürür. Escchyle'in trajedisi de çiğ ve ilksel haliyle, aynıdır; Sofokles'inki değil. Bazıları düşünür: "Gerçek olmak için fazla güzel". Böyle bir şey nasıl söylenebilir? Fazla mı güzel? Biraz basın gibi tepki veren analist arkadaşlara bundan söz ettim: pek de umursamadılar. Hayır efendim! Bilinçdışının izlediği yol bu: Freud'un sonradan olanı (nachtröglich) tanımladığı şekilde ama psikotik bir kipte.

— Ya cinayetin anlatımında ölümcül boğmanın tek izi olan, kolların ön kısmındaki o ağrı?

— Louis'nin inanılmaz derecede güçlü, bir tür Jean Valjean olduğunu bilmek gerek; onu bahçemde çalışırken seyrettim, çok etkileyiciydi. O halde bu yorgunluk, ölüm-

cül davranışı tamamlamak için sarfedilen çabanın yorgunluğu değil, tam tersine. Kontrol edilemez olanı kontrol etmeye çalışmak için bir frenleme denemesinden kaynaklanan şiddetli kasılmaların sonucu. Althusser Hélène'in ölümünün farkına vardıktan hemen sonra tiyatrovari bir ayrıntıya benzeyen bir hareket yapar: cesedi yırtık bir kırmızı perdeyle örter. İntihar etmeden önce göğsüne kırmızı bir gül yerleştiren dostu Jacques Martin'in cesedini gözünün önüne getirir; kırmızı perdeyi Hélène'in göğsünde aynı yere koyar. İkizi gibi kabul ettiği Jacques Martin eşcinsellik adımını atmıştır, ama Althusser bunu bilmez. Ölü Hélène ölü Jacques Martin'in yanına gittiğinde, bedenlerin üzerinde gül ve perde birleştiğinde Althusser'in hayatı sona ermiştir. En azından bunu o öyle yaşar.

— Bir psikiyatr olduğunuza göre lütfen bir teşhis koymayı deneyebilir misiniz? Bu bana çok önemli geliyor.

— Nozografi* kötü bir üne sahip...Ama sonuçta Freud da nozograftı, Lacan da... Günümüzde kötülenen sınıflandırıcı teşhis bir ilişki tarzına, birbirine bağımlı bir bağlantılar bütününe gönderme yapar ve hiçbir determinizmin şifresi bütünüyle kodlanamasa da bu yapı oyunu anlamaya yarar. İlk elde Althusser Hélène'le ilk cinsel ilişkisinin hemen arkasından ilk ağır depresyonuna girer. Bir melankoliğin böylesi semptomlar sergilediği çok az görülür; ustam Pierre Mâle'i Althusser'e o zamanki deyişle "erken bunama" teşhisi koyduran budur; bugün olsa "şizofreni" denirdi. Daha sonra Ajuriaguerra düzeltti ve birbirini izleyen melankoli ve aşırı heyecan devreleri olan manik-depresif bir psikoz teşhisi koydu. Gerçeği söylemek gerekirse hiç intihara kalkışmadı ve tek hareketa geçişi bir cinayet oldu. O halde bu saf bir manik depresif psikoz değil; psikotik ve kronik, karmaşık yan-anlamları var. Bununla birlikte onunla ilişkilerimde hiçbir zaman hayati temas kaybı hissetmedim ki bu tedirginlik ve bu tuhaflık bir şizofrenle ilişkide hemen göze çarpar. Yine de manik–depresif psikoz teşhisini bu açıdan dengelemek gerek. İnzivaları bana otistik inziva hissini vermiyordu; depresiftiler, hepsi bu. Ama gerçekten psikotik olan, hayat tarzıdır. Stalag'dan kaçıştan vazgeçmesidir. Öyle bitirimdi ki kaçabileceğini kanıtlamak istiyordu ama vazgeçer... Ne Stalag'dan ne de Ecole Normale'den çıkmak ister.

— Çok doğru... Birgün, altmışlı yıllarda Althusser'e neden başka bir yerde oturmak yerine Ecole Normale'de yaşamakta direndiğini sordum. Hemen cevapladı:" Çünkü bu bana mahpusların Stalag'ını en çok hatırlatan şey."

— Bunu çok iyi anladı. Ama psikanalizin dışarıdan kullanıldığı durumlarda hep olduğu gibi Althusser, tam anlamıyla hakim olduğu kelime dağarcığını kullanmaya alışmıştı. Buna karşın dışarıdan ve kendi kendinin üzerinde gramere hakim olunmaz. Şeyler adlarıyla anılamaz. Teori bunu yapamaz. Althusser teori tarafından tutsak edilmişti –ve yakalanmıştı–: katolik teoloji, Marksizm, psikanaliz. Bu çok çarpıcı: Marksizm konusunda, tek düşüncesi ticari ilişkilerin ortadan kaldırılmasıydı: İncil'deki gibi, tüccarı tapınaktan atmak. Aynı şekilde Althusser'de Marksizmle psikiyatrinin karşılaşması ortak noktasını maddecilikte bulur: her zaman, ticari ilişkilerin tersi olan o saflık ve manevilik takıntısıyla bedensel ve cinsel madde. Önce saflık.

* *Nozografi*: hastalıkların tanımlanması, sınıflandırılması [Ç.N.]

— Ya kavramlar?

— Aslında onu, Fransız Komünist Partisi'nin, proleterya diktatörlüğünden vazgeçmesine şiddetle karşı çıktığı dönemde tanıdım. Şöyle söylüyordu: "Bir kavram böyle terkedilmez!" Siyaset açısından fikir yürütebilirdi ama hayır, bu olayı bir kavramın terkedilmesi olarak yaşıyordu. Onun için kavram somut bir vücuttu. Çoğu Fransız aydını için, özellikle de felsefeciler için kavramlar somut vücutlardır. Hiç kimse vücudundan Fransız entelektüeli kadar nefret etmez; Louis'yi harekete geçiren bu nefretti.

Çeviren: Nazlı Ökten

Freud ve babası,1864.

Almaşık Bir Psikanaliz

Roger Dadoun*

Hem insan hem de yapıt olarak Hermann Hesse'nin psikanalizle sürdürdüğü son derece sıkı ilişki, birbirinden ayrı ama büyük olasılıkla birbirini tamamlayan iki olguyla duyurur kendini: bir yandan, insan, psikanalizin kendisine ivedi hatta hayati açıdan hizmet etmesini bekler, tedaviye boyun eğerek de duyumlanabilir bir yarar bekler; bir yandan da, yazar olarak, psikanalizi, yapıt oluşturan çalışmaya, yazma hareketine boyun eğdirir, psikanalizi sanki bir *işleme* konu eder, işte bu işlem sayesinde olası kusurları kadar, varlığından bir an bile kuşku duyulmamış gücüllükleri de gözler önüne serilir. İlk durumda, işleme konu olan insanın pekâla psikanalizin *özdeşi* (kuramcının yinelemeleri ile pratisyenin mızmızca incelemelerinden başka da birşey değildir bu zaten) içine hapsolmuş olduğu kabul edilebilir, buna karşılık, ikinci durumda, metnin işlenmesi (metnin gücü de budur zaten) başkalıklardan ya da daha doğrusu *almaşıklıklardan* oluşan bir yelpaze açar önümüzde, bütün bunlar çözümleme ekseni boylu boyunca çekilip değişseler, bu eksen sayesinde *anlam ve ışık* edinseler bile, bir yandan da bu eksenin çerçevesini her bakımdan aşıp geçerler. Böylece, psikanalizin kendi içinde taşıyıcısı olduğu bütün *ötekilere* doğru açılan ne varsa, herşeyi, ele almak ya da yeniden ele almakla uğraşacak *almaşık bir psikanaliz* (değişmiş değil, seçenek olan da değil, ama aynı anda hem almaşık –iç hem de almaşık- dış konumlara sahip bir psikanaliz) ortaya çıkar gibi olur. Yazar, genelde de sanatçı psikanalizden tuhaf ya da işitilmedik seselimler getirecektir– tıpkı, Freud'un herhangi bir *Witz*'ini, inci gibi herhangi bir söz oyununu yankılar gibi, "*Hesse*"adının en sonundaki uzatılan, inci gibi ünlüde, kulağımıza bilinçaltının, İd'in, "*es*"in bitmek tükenmek bilmez yankılarının gelmesi gibi. "Doğrudan doğruya bilinçal-

* Université de Paris – VII profesörü; kısa bir süre önce *La Violence, Essai sur l'homo violens* (Hatier) isimli bir yapıtı yayımlandı.

tından ve acının kendinden yükselir gibi gelen, daha alçak ama daha derin ve daha zengin yankılı ikinci bir "ses"ten[1] söz ettiğinde, yazar işte buna çağırmaktadır bizi.

Hesse ardında belirli bir "psikopatlık" ölçüsünü de sürüyüp gider. Romain Rolland 1916 yılını konu alan güncesinin bir yerine Hesse'ye ilişkin olarak düştüğü bir notta kullanımdan düşmüş ama son derece açıklayıcı bir terime başvurup) "nevroz"dan dem vurur.[2] Bu konuda çok sayıda etkenden söz edilebilir: konformizmin ve *taassubun* egemen olduğu bir ortamda alınan, insanın bir türlü aşamadığı ağır protestan eğitim; kendisine gönderdiği kin dolu mektuplara katlanamadığı için, oğlunu zekâ özürlülere yönelik bir hastaneye kapatan; gösterdiği tepkiler nevrotik özellikler taşıyan bir baba, ruhsal-toplumsal alanlardaki bu hapsedilmişliğe kaçış yoluyla yanıt verme eğilimi –*Knulp* isimli yazınsal yapıtta (1915) dile getirilen "göçebelik" biçimiyle yeniden ele alınıp, "inci gibi" işlenen yanıt ya da *Siddharta*'da (1922) Doğu'ya yöneltilen felsefi bakış (kaçış mı, yoksa?) ...H. Plard, içinde bulunduğu bu dramatik durumu şu sözcüklerle özetler: "ilkgençliğinin kaos ve çöküşü[3]". Daha sonra da, güven ve kararlılık getireceği beklenen –sırasıyla 1905, 1909 ve 1911'de üç erkek çocuk sahibi olur– evlilik bozulur; Hesse'nin ruhsal çöküntü içindeki karısı hastaneye kapatılır. Bir de bütün bunlara, yazarın benimsemiş olduğu barışçı konumu hiçbir şekilde hoşgörüyle karşılamayan, savaş histeryasına tutulmuş sayılamayacak kadar çok kişinin, bütün bu adamların (o sıralarda Romain Rolland da aynı güçlüklere katlanmaktaydı) öfkeli, kinci saldırılarını da eklemek gerekir; sonra da, 1916'da babası ölür –işte, bütün bunlara dayanarak, yaşamının en önemli anlarından birinde, Hesse'nin psikanalizi, H. Plard'ın aşağıda özetlediği kiplikler çerçevesinde, kesinlikle girilmesi gereken bir yol olarak düşündüğünü söyleyebiliriz: "1916-1917 yılları arasında Hesse'nin kendini teslim ettiği Zürihli psikanalist, Dr. J.-B.Lang (metafiziğe eğilimli, özgün düşünceye sahipti) bu psikanaliz tedavisini daha çok bir dizi görüşme biçiminde tasarlamıştı; 1916 yılı Nisan ve Kasım ayları arasında en az altmış görüşme gerçekleştirilmişti.[4]"

Demek ki, söz konusu "nevroz" ve tedavisi ne olursa olsun, Hesse'nin varoluşunun akışı içinde herşey son derece olağan; böylesine olağan olmayan tek şey belki de tam anlamıyla ortodoks bir psikanaliz uygulaması yaşamamış olmasıdır: beklenildiği üzere, içinde bulunulan İsviçre ortamından kaynaklanan ve Jung'tan esinlenmiş bir psikanaliz söz konusudur; buna göre, felsefi, simgesel, spiritüalist, hatta dinsel göndermeler, aktarımın sınırlandırılması hatta yokluğuyla nitelenen bir ilişki tipini belirler ve bu psikanaliz, özünde, psikoterapötik görüşmelerden oluşur. Kişiliğinin evrimi düzleminde ele alındığında, bu tedavinin Hesse'ye gerçek anlamda yararlı olduğu söylenebilir; ama, yaşamöyküsünün bir bölümü olabilecek şeyin ötesine geçtiğimizde, Hesse'de yapıtı oluşturan çalışmanın, yazarın psikanalizi yaşayış biçimini nasıl sahiplenebildiğiyle, daha da önemlisi, son derece özgül kipliklerle, belirli bir psikanaliz görüşünü nasıl buna katabildiğiyle ilgileniriz. Bu noktayı örneklemek amacıyla, 1919 tarihini taşıyan *Demian* adlı romanı ele alacağız yalnızca. Kitabın başlığı da olan bu isim, bizler için son derece açık-seçik bir anlam yüküne sahip, öyle ki bir tek bu yük bile Hesse'ye özgü analitik çevreyi nitelemeye yeter. Bu isim haklı olarak, Sokrates'teki *daimon*'un değişmiş bir biçimi sayılabilir, hani şu, içteki, hatta öznenin içselliği, insanın, filozofun tüm varoluşunun iplerini elinde tutan, varoluşunun tüm ipleri *olan* "şeytan". Romanın başkişisinin adını (anlatıcının kendisinden çok daha uçsuz bucaksız bir etkiye sahip olan), "Demian"ı alıp,

1 Hermann Hesse, *Romans et nouvelles*, Henri Plard'ın önsözü, s.XLVII, Laffont, Bouquins.
2 *D'une rive à l'autre, Hermann Hesse et Romain Rolland*, Correspondance et fragments du Journal,Albin Michel, s.39.
3 H.Plard, *H. Hesse*, agy, s.XXX.
4 agy, s.XLVI-XLVII.

sözcüğün ortasındaki "o" harfinin yerine "i" harfini koyarsak "nomade" –"göçebe, göçer– (Fransızca'da da Almanca'da da aynı biçimde geçer) sözcüğünün evirmecesini elde etmiş oluruz. Kanımca, Hesse'nin Demian'ını en iyi budur somutlaştıran, *daimon* anlayışını en iyi tanımlayan da budur: içteki "göçebelik" ya da "göçebelik" olarak içsellik, *psyche*'nin içinde, ardı kesilmeyen bir yer değiştirme ve dolaşıp durma, ardarda sürgüne yollanma ve barınma hareketi, en derin uçurumların kıyısında dolaşan bir ölüm dürtüsünden, Dionysos'çu bir esrimenin istenç dışı* sınırlarına varan bir Eros'a ulaştıran gidip gelme bir kekeleme, aralıksız bir "hareket"; kusursuzca keskin bir usa uygunluğun toprağın karanlıklarında yaşayan bir us-dışılıkla, tehlikeli biçimde dirsek dirseğe varolduğu bir hareketten söz ediyoruz. Buna bağlı olarak, Hesse "Kabil" başlıklı bir bölüm sunar bizlere; bu bölümde, Demian ürkmüş anlatıcı karşısına geçip Kabil "nişanı"nı bozguncu biçimde yorumlar; öyle ki Kabil artık söylencelerde sözü edilen ilk katil olmaktan çıkmış, zekâ ve gözüpeklikle nitelenen olağandışı bir kişi, "şaşırtıcı biri" olmuştur artık. Söylencenin işte bu özgün anlatısı sonunda hemen psikolojik etkiler çıkar ortaya: "içimin en diplerinde", der anlatıcı, "derin bir alt-üst oluş gerçekleşti", dikkatle üstünde durarak sürdürür sözlerini, "böylece, kuşku, eleştirel anlayış, öğrenme girişimleri çıktı ortaya"[5]. Hesse, "Hırsız" adlı bölümde yeniden suç işler: çarmıha gerilirken İsa'nın yanıbaşında bulunan iki hırsızdan, inançlarını değiştiren "sulugöz" hırsızı bir yana bırakıp, şeytana yaraşırcasına sahip olduğu başkaldırıcı varlığında ayak direyen hırsızı, "Kabil'in sadık evlâdı"nı[6] seçip alır Demian. Bu "şeytansı" tanatolojik eksen boyunca, yavaş yavaş tuhaf ve korkutucu bir yüzü belirir Demian'ın: "taştan yapılmış, eskiçağı andıran, hayvansı, güzel ve soğuk, taşlaşmış, cansız...", "bu suskun boşluk, bu esir, bu yıldızsı uzam, bu yalnız ölüm sarmış her yanını.[7]"

Demian'ın apansız insanın gizeminin Sfenksi biçimini almasıyla, Hesse'nin söylencesel imgeleminin bizleri sürüklediği ölümün merkezinde, indirgenmez bir yaşam gücü yuvalanmıştır. Eros'un tam da yüreğine yerleşmiştir Thanatos, bu doğru olur kuşkusuz, ama bir de Thanatos'un yüreğine yerleşmiş Eros vardır! "Gerçek Demian" için Hesse şunları söyler: "cansız ve gizemli bir yaşamla dopdolu". Evrensel, hareketli, durmadan biçim değiştiren bir yaşam: Demian, soru biçimiyle (gizem de bu değil mi zaten?) hem "yahudi", hem "müslüman", hem putperest, hem "tuhaf ve tehlikeli bir mezhep üyesi", hem de hıristiyan olarak tanıtılmıştı; kendinde bir dizi nitelik de toplamıştı, zenginlik, fizik güç, eksiksiz bir cinsellik: "herşeyi biliyordu"[8] –hatta, daha da fazlasını, çünkü okuldaki çocuklar arasında dolaşan dedikoduya bakılırsa, annesiyle bile cinsel ilişkiye girmişti. Son bir şey daha: kadındı da, anlatıcının düşlerine giren "baştan aşağı kadınsı, büyük ve güçlü" yüzü andırır –anlatıcı "yaşamının en önemli ve en kalıcı düşü" der buna, "âşık gibi sarılmıştı" kendisine.

Hesse'nin, Demian'ın kişiliğinin izinden gidip, onun sayısız yüzünü açığa çıkarta çıkarta kurmaya çalıştığı varlığın tamamlanmışlığı Abraxas adının gücünde bir tür söylencesel çekiciliğe, yoğunlaşmaya ulaşır; ilk başta Demian'ın anlatıcıya gönderdiği bir kağıt parçasına yazılmış olan bu isim, "Bu tanrının adı Abraxas'tır", aşağı yukarı aynı anda öğretmenin ağzından da dökülür; bu ismi şöyle açıklar öğretmen: "(...) görevi, tanrısal ile şeytansal arasında simgesel bir bağlantı kurmak olan bir tanrının adı gibi düşü-

* *Alm.* numinosum- Bkz. Rudolf Otto, *numinosum* / Bkz. C. Jung: "(...) herhangi bir isten eylemi sonucu olmayan, dinamik bir varlık ya da sonuçtur. (...) "Din"in *numinosum* yaşantısıyla değişmiş bir bilince özgü bir davranışı ifade ettiği söylenebilir" *–Psikoloji ve Din*, C.G.Jung, Cem Yayınevi, İstanbul, 1977, s.137 (ç.n.)

5 H.Hesse, agy., s.476-478.

6 agy., s.496

7 agy., s.500.

8 agy., s.478-479.

nebiliriz.[9]" Eski çağlardan gelen, bireşimsel, sert, doymak bilmez bu Abraxas yüzü, Demian ile anneyi birleştiren düşle bir arada ele alındığında, anlatıcının içselliğinde "azar azar ve bilinçsizce" kendi yoluna devam edip işini tamamlar ve *psyche*'nin toplu çatışmasına ilişkin görüşte doruk noktasına ulaşır: "Şehvet ve dehşet, kadın ve erkek, en kutsal ve en iğrenç olan iç içe geçmişti, en ağır günah en hafif suçsuzluğa yaklaşmıştı, düşümde gönül verdiğim görüntü buydu işte, Abraxas buydu işte".[10]

Hesse'nin metni bize şöyle bir *almaşıklık* kipi önerir: çoklukla özyaşamöyküsel, çeşitli ruhsal öğeler, sağlam, tıpkı Demian gibi kişiliği belirgin bir biçimin oluşmasına katkıda bulunurlar; bu biçimse, en eksiksiz anlatımını Abraxas gibi bir söylencede bulur, sonra da *psyche*'ye geri döner; bu biçim, *psyche*'yi güçlü bir ışıkla aydınlatır ve bir "yazgı" yükleyerek dönüştürür, öte yandan, yazgı da öznenin özü olarak kavranır.

Bu sergileme, çözümleme ve yazma dizgesi romanın çeşitli parçalarında izlenebilir: Dante'ye gönderme yapılarak Beatrice adı verilmiş bir kız, anlatıcının yaşamından bir gölge –görüntü, *imago*– gibi geçip gider, böylece, öznenin evriminin belirli bir yanında egemen konuma yerleşen yüceltme eksenini de belirtmiş olur: özne, bu eksen olup çıkar, bu "Beatrice", der anlatıcı, "yazgımın bir parçası oldu". "Yolumun bir parçası oldu", diye sürdürür sözlerini: tam anlamıyla analitik bir bağ kurduğu Pistorius'la ilerlediği yoldur bu; ne var ki, bu ilişki, söylencesel düzlemde, "Yakub'un savaşı" adıyla anılıp kayma gösterecek, *değişikliğe uğrayacaktır*. Söylence ile anlatının, "Bilinçdışı" (büyük harfle başlatan Hesse'nin kendisidir) başlığı altında gerçekleştirdikleri herşey anlatıcıyı en uç noktaya, Freud'un "Anaların kapıları" dediği noktaya kadar götürür. Kabul töreninin son aşaması ise Eva'nın patronajı* ("matronajı" demek daha yerinde olurdu) altında gerçekleşir.

Eva, Demian'ın annesidir, anlatıcıya bir tasarımlama, bir fotoğraf –bir görüntü, bir *imago*– gibi gösterir kendini, bir gizin açığa vurulması, bir nurlanmadır bu: "Oydu bu, boylu poslu, neredeyse erkeksi kadındı; oğluna benziyordu, yüzünün çizgilerinde yer yer anneliğin, yer yer bir sertliğin, derin bir tutkunun izleri görülüyordu, güzel ve ayartıcı, güzel ve ulaşılmaz şeytan ve anne, yazgı ve sevgiliydi! Evet, oydu, bu![11]" Roman kişisi olan Eva, burda bir kez daha hem de çok daha belirgin biçimde, güçlü bir söylence tutarlılığına kavuşur ve öznenin gelişiminde yüce bir bedenlenme olarak gösterir kendini; özne de artık yolunu, yani kendiliğini bulmuş gibidir. Yapıtının baş kişisine şunları söyletir Hesse: "Demek ki yazgım bu yeni kılıkta kendini açığa vuruyordu, bundan böyle hoyrat değil, yalnızlığa sürükleyici değildi, hayır, bir olgunluğu içeriyordu ve neşeyle doluydu (...) Bir hedefe varmıştım; yolun öyle bir yerine gelmiştim ki, burdan bakınca ilerisinin geniş ve şahane bir görünümü vardı; vaadedilmiş ülkelere doğru uzanıyor(...)"[12].

Belki gölgeli, ama ışıklı bir yol. Anlatıcının adı da (şimdiye kadar söylemedik.) Hesse'nin yapıtının amacını açıklamamıza yardımcı olur: Emil Sinclair'dir anlatıcının adı. İsviçreli Jean-Jacques Rousseau'ya duyulan saygıyı dile getirir Emil adı; *Demian* ise belleğimizde pırıltı bir yere sahip *Emile*'e uygun olarak, *öğretici bir romandır*. İkisi arasındaki en önemli fark, *Emile*'in Toplum "nişanı"nı, *Demian*'ınsa Bilinçdışı "nişanı"nı taşıyan bir çıraklık olmasında yatar; Kabil söylencesine gönderme yaparak kullanılan "nişan" kavramı bile, kişiler arasında gizemli –bilinçdışı– bir suç ortaklığı kurulmasına ya-

[9] agy., s.518.
[10] agy., s.519.
* *patronaj-* Latince, *pater*: baba; "babalık" anlamında, *matronaj-* Latince, *mater*: ana; "analık" anlamında. Kabul töreni Demian'ın annesi Eva'nın himayesinde yapıldığı için "analık"tan söz edilmek isteniyor.
[11] agy., s.543.
[12] agy., s.543, *Demian*, İst. 1989, 1990, s.157.

rar. Aynı şekilde, sıradan deyişle, bir *giriş (initiation) romanından* da söz edilebilir - bu deyiş, yapıtın sunduğu tüm gizemci yükü de (özellikle de "nişan" terimi) karşılar, ama dikkat edilmesi gereken nokta, söylencesel dolanımlar yoluyla gelişen, kendi kendine yönelik bir giriş (initiation) söz konusu olduğudur; biraz "yabanıl" olmasa, "kendi kendine uygulanan söylencesel çözümleme" diyebilirdik pekala! Sinclair adı bile yeterince iyi seçilmiş, açık seçik, hatta gereğinden çok açık bir aydınlık içerir. "Sinclair" Hesse'nin nurlanmacı amacını, *Aufklarung'*unu dile getirir: "aydınlığın" aydınlıklığı Fransızcada "clair" ("Aydınlık" ülkesi Fransa) ama Almancada da "*klair*" –"anlam"ın, "gönlün" ve "ruhun" tüm katman ve gizemlerini döl yatağı olarak kucaklayıp kendinde toplayan "sin"in, Almancadaki "*sinn*"in donukluğundan kopup çıkar, fışkırır, ortaya gelir. Demian'ın bölümlerinden biri "Kuş yumurtadan çıkmaya çabalıyor" adını taşır, yani ışık-kuş (aynı zamanda da, Ben, Fallus) karanlıklar-yumurtasından (aynı zamanda da, Şu, Döl-yatağı) dışarı çıkmaya çabalıyor. Freud'la da Hesse'yle de yazışmış olan Romain Rolland, Hesse'nin yapıtının en önemli yanını özetlerken şöyle yazmıştı: "Psikanaliz şöyle derdi: embriyonun kovan gibi vızıldayan nirvanasına, ana karnına geri dönüş". [13]

Yolun sonuna geldiğimiz şu an, psikanalitik bir açıdan, Hesse'nin yapıtının Freud ve Jung arasında aldığı konumu nasıl değerlendirebiliriz acaba? Elimizde bulunan iki veriyi kullanalım: Freud, Jung'u cinsellik kuramından uzaklaşıp "gizemliye" yönelmekle suçlar; Hesse'nin tıka basa simge ve imgelerle dolu olan yapıtı, özellikle gençleri çeker kendine. Hesse de Jung da cinselliğe göz dikerler. Demek ki, herşeyden önce cinselliğin kurumlaştırılması sorununu koymalıyız ortaya. Öyle görünüyor ki, sık sık başvurulan simgeleştirme ve imge yaratma işlemleri, cinselliğin tüm genişliğini, tüm gücünü, tüm belirlenimlerini (yalnız ruhbilimsel değil, felsefi ve siyasal belirlenimlerini de) elde etmesine olanak verecek kavramlaştırma çabasına engel olmaktadır. Jung ve Hesse tarafından benimsenmiş olan konum, cinsellik kuramını bir tür "ergenlik" durumunda tutar ya da bu konuma tıkıştırır. Çok sık başvurulan bir deyiş biçimini kullanıp, asıl gündem maddesinin cinsellik kavramı değil de, *kavramın cinselliği* olduğunu söyleyebiliriz. Ne var ki, Hesse'nin imgelemi, kendi alanı olmasa bile, bu alanda da herşeyi daha açık, daha aydınlık görmemize yardımcı olur.

Çeviren: Alp Tümertekin

[13] R. Rolland, *agy.*, s.155 Kısa bir süre önce yayımlanan başka bir yapıta daha dikkat çekmek yerinde olur: *Sigmund Freud et Romain Rolland, Correspondance 1923-1936*, H.ETM. Vermorel, PUF.

Freud, 1886.

Psikanalize Karşı, Baştan Aşağı Karşı

Catherine Clément

Sartre'dan daha harika bir psikolog yok; ne var ki, çağdaşları arasında psikanalize hem ilkeleri, hem uygulaması hem de amaçları açısından böylesine karşı koyup direnen de azdır.

Oysa Sartre Freud'la göğüs göğüse gelmekten bir an olsun geri kalmamıştı; hatta işi dev boyutlu bir senaryo yazmaya kadar götürdü, ne yazık ki, John Huston bu senaryoyu *Freud, Gizli Tutkular* adını taşıyacak filmi için kullanmadı. Sartre'ın filmi izleyip izlemediğine, bu kadar çok düşüncenin ve gücün böylesine har vurup harman savururcasına harcanıp gittiğine tanık olduğuna emin değilsek de, görkemli ve dev kütlesiyle, *Freud Senaryosu*[1], Sartre'ın psikanalizi bulan kişiyle nasıl da yakından ilgilendiğine tanıktır; Sartre'ın romanlarındaki tüm baş kişiler gibi, bu senaryodaki Freud da tüm hocalarına, tüm ustalarına başkaldıran bir genç adam olarak tanımlanmıştır. Ondokuzuncu yüzyılda Berlin, Viyana ve Paris'te geçen bir *L'Enfance d'un chef*tir bu.

Ne var ki, *Varlık ve Hiçlik* bir "varoluşsal psikanaliz" önerisiyle kapanır; ne var ki, *Ailenin Budalası*, yani Flaubert'in yaşam öyküsünün son cildinin konusu "nesnel nevroz"dur... Daha işin başında olmamıza rağmen, Sartre'ın psikanalize duyduğu hayranlığa tanıklık eden göstergeleri bir bir sıralamaya kalkarsak sonu gelmez.

Hayranlık, tam anlamıyla hayranlık söz konusu.

Sartre hep çukurun kıyısında durur, düşmemeye dikkat eder; yasak, tehlikeli kuşağın çevresinde dolanıp durur, bütün dikenli telleri söküp atar, el bombası atıp uçurur,

1 Sartre, *Le Scénario Freud (Freud Senaryosu)*, J.B.Pontalis'in önsözü, Gallimard, 1984.

ama içeri bir adım olsun girmez. Girmek yasak, ölüm tehlikesi: içeri doğru patlama tehlikesi var. İşte, *sadede gelmemek, işin çevresinde dolanıp durmak* tam da buna denir. 1979'da, bir konserden çıkmış *Matin de Paris*'ye giderken, Sartre alçak sesle, sanki kendisi de inanmıyormuşçasına, psikanalistin divanına konuk olduğunu açıklamıştı bana; doğru mu değil mi, bilmiyorum, böyle birşey sormam da zaten. Tıpkı bir oyuncunun yaptığı gibi, sanki bu bildirinin ağzında nasıl durduğunu denemek istiyormuşçasına, hafifçe afacan ama yalancıktan tarafsız bir vurgu kullanmıştı bunu söylerken. Söylentilere bakılırsa, psikanalist arkadaşlarından birinden konuyu biraz yoklamasını rica etmişti, ama yola gelmez meraklı birinin gerekçelerine başvurduğu için, Sartre'ın psikanalizi uzun sürmemişti.

Büyülenmiş, baştan çıkarılmış, ayartılmış, yani direngen bir Sartre'ın izlediği yordama en uygun düşen terimse *merak*tır. *Sixties*'de, aralarında Lacan'ın da bulunduğu, yapısalcılık kahramanlarının yıldızı parlamaya başlar, onunkiyse sönmeye yüz tutmuşken Sartre benim kuşağım tarafından işte tam da böyle görülmüştü; bizim gözümüzde Sartre, Freud'ü –yadsıyan– kişi'ydi. 1960 yılında, *Diyalektik Usun Eleştirisi* yayımlandı; bu yapıtın önsözünde, Sartre, Marksist "şemalaştırıcılar" ile psikanalizmin filozoflarını aynı kefeye koyup bir kenara atar. "Psikanalizin ilkesi yok", diye yazar, "kuramsal temeli yok; Freud'ün kimi yapıtlarıyla, Jung'ta kesinlikle zararsız bir mitologya görülür olsa olsa".[2] Genç Lacan'cılar (ben de bunlardan biriydim) hesabı kesmişlerdi: bu kocaman yapıtın tüm cambazlığına rağmen sonuç olarak elde koskoca bir sıfır vardı. Sartre'ın yeniden ünlenmesi için 68 Mayıs olaylarını beklemek gerekti; Gilles Deleuze ile Félix Guattari'nin, 1970 yılında yayımlanan *Anti-Oedipus* adlı yapıtı, Freud'e karşı Sartre'a hak verdi. Artık bütün bu eski hesaplara biraz daha yakından bakmanın zamanı geldi sanırım.

1943:*Varlık ve Hiçlik, görüngübilimsel bir varlıkbilim denemesi*, küçük bir inceleme olan *Düşsel* ile aynı çizgide yer alır. Yer aldığı felsefi kuşak içinde Sartre Husserl'e bağımlı durumdadır.

Kendine özgü mizacı nedeniyle, saplantılı bir zorunluluk olan ahlaka yönelir ve Husserl'in yanına Kierkegaard'ı, peşinden Hegel'i, en sonunda da Marx'ı getirir. Tümüyle "durumsal" bir özgürlük arayışına ayrılmış bu koca yapıtın konusu, gerçek bir *metafizik psikoloji*'dir. "*Varoluşsal*" psikanaliz, "*durum*" kavramının gerekçelerine sızıp, öznel ipliklerini çözmeye çabalar. Daha önceleri, Sartre kötü niyetin çözümlemesini kurarken, bilinçsizliğin kıyılarından dolaşmış, sonra da ilke ve töz olarak yadsımıştı bilinçsizliği, bunun yerine psikanalistlerin kendi dillerinde bilinçdışı dedikleri şeyi benimsemişti. Hiç olmazsa ahlaki istenç bunun bir parçasıydı.

Kurmak istediği psikanaliz, iyi psikanaliz, yani varoluşsal psikanaliz ile ampirik psikanalizi, Freud'un ve genel olarak psikanalistlerin psikanalizini (yani kötü psikanalizi) *in fine* karşı karşıya getirirken sevinçli bir kararlılık içinde davranır.

Sartre bu iki psikanaliz arasında ortak kökler bulur parlak biçimde. Her iki psikanaliz de pisişik yaşamın kendi dışavurumlarını birer simgesel ilişki olarak ele alır; her ikisi de "insanı aralıksız bir tarihselleşme olarak kabul eder ve bunun dural ve değişmez verilerini bulmak yerine, bu tarihin anlamını, yönelişini ve atalarını ortaya çıkarmaya çabalarlar".[3] Her ikisi de bir "durum" arayışı içindedir. Son olarak, her ikisi de öznenin kendi tarihine ilişkin bu soruşturmaları gerçekleştirme yetisini yadsır.

Ama, aralarındaki benzerlikler bundan daha öteye geçmez, der Sartre. Sonra da, varoluşsal psikanalizi tanımlamaya girişir; doğrusu, pek hoş bir tanım verir, hoş bir ta-

2 *Critique de la Raison dialéctique, Question de méthode, (Diyalektik usun eleştirisi, Yöntem sorunu)* s.46., Gallimard, 1960.
3 *L'Etre et le Néant, (Varlık ve Hiçlik)*, Gallimard, s.629.

nım diyorum, çünkü bu tanım psikanalistlerin tam da... psikanaliz dedikleri şeye tıpatıp uymaktadır. Hoş bir tanım, çünkü Sartre'ın "ampirik" denilen psikanalize getirdiği eleştiriler, savaş öncesinde oluşmakta olan genç psikanalistler kuşağı tarafından dile getirilen eleştirilerin aynısıydı; hoş bir tanım, çünkü artık kullanımdan düşmüş bir bilim dalına saldırdığını sanarak gerçekte bu bilim dalını güçlendirip desteklediğini ve hayaletlere kılıç çektiğini bilmiyor.

Savaş öncesi yılların görüngübilimsel köhne zırhını kuşanmış filozof Don Quichotte'mizin savaş açtığı Freud'çu değirmen neymiş bakalım. Hepimizin içinde olduğu gibi onda da yatan Sançe Pansa, zaman zaman, bir nebze bile olsa akl-ı selim katacak bu işe.

Herşeyden önce, psiko-biyolojik, genel ve somut bir terim olan *libido*'dan hoşlanmaz; onun gözünde, libido, "insan özgürlüğünün kökeninden fışkırıp çıkışından önce yoktur"; "somut takınakları dışında yoktur libido, herhangi biri üstüne herhangi bir biçimde takılma yolundaki aralıksız olanak olarak vardır yalnızca."[4] Bundan daha da güzel söylenemezdi; daha sonraları, Lacan da istek nesnesini aynı biçimde betimleyecek ve, sözgelimi, libido konusunda şu gizemli şiiri aktaracaktı (öyle ki, bu şiirin *Bir us için* olan başlığı bile iyiden iyiye hoşuna giderdi bizim filozofun): "Kafası döner, yeni bir aşk, kafası başka yana döner, yeni bir aşk".

Sartre libido terimi gibi "*kompleks*" teriminden de hoşlanmaz. "Kompleks, yapılan en son seçmedir, var olmayı seçmedir ve öyle olur", der.[5] Kesinlikle doğru; günümüzde tek bir psikanalistin bile bu tanıma karşı çıkabileceğini sanmam; zaten iyiden iyiye kullanımdan düşmüş olan şu eski "kompleks" terimi, gerçekleşebilmek için öznenin belirli bir onamasını gerektiren bir nevrozun neden seçildiğini de son derece iyi biçimde açıklar.

Sezgi için de aynı şeyler geçerli, Sartre için "kendi" varoluşsal psikanalizi ile öteki, katlanılmaz, ampirik psikanaliz arasındaki en büyük fark da, işte *sezgi*'de yatar. Özne nurlanmıştır, kendini tanır, kendini görür; demek ki *bilinç* edinmez, *bilgi* edinir.

Nitekim, *analizi* yaşayanların çok iyi bildiği bu olguya Anglo-Sakson psikanalistler *insight* adını verdiler, apansız tarih biçimine dönüşen yaşam parçalarını aydınlatıp ortaya çıkartan apaçık, kısa bir şimşek. Eğer Sartre'ın gözünde varoluşsal psikanaliz "özne"nin en son sezgisini kesin olarak talep ediyorsa[6], öyleyse, Don Quichotte'nin yapacağı tek şey de artık kılıcını yeniden kınına sokmaktır, çünkü varoluşsal psikanaliz, kendi tarihi içinde bakıldığında, psikanalizin yirminci yüzyılıdır. Ne var ki, psikanalizin yirminci yüzyılı Jean-Paul Sartre'ı pek ilgilendirmemektedir. Doğrusu, Sartre bir tek Freud'un karşısına dikilmekle ilgilenmektedir. "Kompleks" ve "libido" temelinde gelişen ve pratisyenlerin dünyasında artık tehlikeye düşmekte olan eski bir meta-psikolojiyi eleştirdiği *Varlık ve Hiçlik*'i yazarken de Sigmund Freud'e iyiden iyiye kızgındır.

Buna karşılık, duraksayan, acı çeken, kendi yedeğindekileri karıştıra karıştıra kendi dogmasını oluşturan Freud'u, insan olarak Freud'u aşk duyarmışçasına sever; Houston için yazdığı senaryo psikanalizin bulunup ortaya çıkarıldığı nemli ve lirik ortamda kadınların bunalımlarına, Salpetrière'de yaşanan büyük histeri nöbetlerine duyduğu yakınlığı, bunlara doğru çekilmesini çok iyi betimler. İşte, kadınların yaşadığı bunalımların baştan çıkardığı bu Freud'da Sartre kendini de bulur.

Pontalis'in dediği gibi, Sartre ile Freud'ün ortak yanı her ikisinin de "derdi olan kadınlarla" ilişkide olmalarıdır; "kusursuz olmak kaygısındaki bilgileri ve resmî giysileri içine tıkışmış hekim erkeği aynı anda hem kendine çeken, hem meydan okuyan hem de

4 agy.
5 agy., s.632.
6 agy., s.634.

gülünç duruma düşüren, baştan aşağı sinir ve fantazmdan oluşan şu Viyanalı kadınlar"[7]. Freud'un anlıksal tarihinin kıvrımlarını, buruşturulmuş eski bir kağıt parçası gibi açıp düzelten Sartre'ın ağzı kulaklarına varır; dogmatik olanı yansızlaştıracak, ustanın bilgisini patlatıp açacak, bir nebze olsun özgürlük kazanacak. *Freud Senaryosu*'na yazdığı güzel önsözde, Pontalis Sartre'ın şu sözünü alıntılar:"Yahu, baksanıza, sizin şu Freud, iliğine kadar nevrozluymuş meğer"[8]. Psikanalizin babasına aklama değilse de, takipsizlik kararı vermeye yeter bu da, açıklama getirilebilir, sorun da ortadan kalkmış olur böylece. İşte, Sartre buna *inanmaktadır.*

Midyenin kayalara yapışıp kalması gibi Freud'e yapışıp kalmış olan Sartre'ın psikanaliz kuramsal alanda yükseliş yaşarken, kendi çevresinde gerçekleşen bu yükseliş karşısında şaşırtıcı ölçüde kapalı kaldığı da yıllar geçtikçe açıkça ortaya çıktı, oysa o yıllarda *Temps Modernes*'in yayın kurulunda yer alan J.B.Pontalis hemen yanıbaşındaydı. Hiç olmazsa, 70'li yıllarda "ses kayıt aygıtlı adam" sorunu patlak verinceye kadar.

Psikanaliz sürecini yaşamaya başlamış genç bir Belçikalı, bir gün seansa yanında bir ses kayıt aygıtıyla gelir, psikanalistini herşeyi kaydedeceği yolunda uyarır; psikanalist ise meslek kurallarına yapılan bu saldırıya elinden geldiğince karşı koyar, hastasının gözünü korkutmaya çalışırsa da, sonunda hastanın dediği olur. Böylece, psikanalistin "sadizmi" de kanıtlanmış olur.

Seansın bandı deşifre edilip *Temps Modernes*'e ulaştığında Sartre'ın sevinçten ağzı kulaklarına vardı, Pontalis ile Pingaud ise pek o kadar sevinmedi. Pontalis Sartre'ı bu metin yayınlandığında, toplu bir merci olarak meslek kurallarıyla zaten epey uğraşan psikanalistler topluluğunun (o zamanlar Fransız aydınları arasında en seçkin yere sahipti bu topluluk) *Temps Modernes*'den uzaklaşacağına inandırmaya çalıştı; öte yandan, katıksız bir "eyleme geçiş" niteliği taşıyan ve bir tarih içinde yer alan, bu nedenle de, gücü tartışılmaz "herşeyi bildiği varsayılan bir özne"ye karşı basit bir başkaldırı olarak, çiğ çiğ ortaya atılamayacak bir metnin ne denli geçerli olabileceği sorunu da vardı ortada. Söz konusu metin, Pontalis ile Pingaud'nun duraksamalarına rağmen yayımlandı gene de, Pingaud da buna karşı çıkar nitelikte, kısa, çelişkili bir "yanıt" yayımladı. Daha sonraları, "Ses kayıt aygıtlı Adam", "*Kurtlar arasında bir Adam*" ("*L'Homme aux Loups*")ın kazandığı üne ulaşmak amacıyla kitaplaştırıldı.

Sartre'ın gözünde herşey apaçık ortadaydı: ses kayıt aygıtı bir başkaldırıydı, aynasızlara atılan kaldırım taşları gibi birşeydi; psikanalistlerin su birikintisindeki kaldırım taşıydı doğrusu, analizi yaşayan baştan aşağı haklıydı. Ne var ki, Freud'ün yöntemine hayranlık beslemekten gene de geri kalmayan Sartre'ın, buna güçlü biçimde karşı koyması olanca ikircikliğiyle görülür.

Varlık ve Hiçlik'te Sartre varoluşsal psikanalizi canlılaştırıp dile getirdiği bölümü birkaç örnek yaşamöyküsüne anıştırma yapıp, Flaubert –bu tasarı ilerde *L'Idiot de la Famille* olacaktır– ve Dostoyevski çevresinde oluşturduğu tasarıları aktararak bitirir. *Yaşamöyküleri:* işte, sonunda baklayı ağzından çıkardı.

Sartre psikanalizde ampirik olana saldırır: tedaviye, uygulamaya saldırır. Bir yazarı deşifre edip, toplu tarihini yazmaya olanak veren anlıksal bir soruşturma yöntemine tutkuyla bağlı olduğu tahmin ediliyorsa da, psikanalizin kaynağına yani divana kadar inme sorununu hiç yaşamadığı hissediliyor. "Deney", "ampirik" olanın içinde yer alır: tamam işte, "deney" olmaz! Sartre, deneyi yadsır. *Varoluşsal* ile hokkabazlık tamamlanmış, sorun ortadan kaldırılmış olur, "Sartre'laşmış" psikanaliz de kendi psikolojisi olup çıkar, işte bu kadar.

7 *Critique...*,s.17.
8 *Ferud...*, s.16.

İster Genet, Baudelaire, Flaubert ya da kendisi söz konusu olsun, Sartre ilk büyük metafizik kitabında dile getirdiği yöntem sayesinde, severek okunan yaşamöyküleri yazan bir filozof olup çıktı. Soyut kimlik sınıflandırmalarından oluşan okullu psikolojisinin yerine felsefeden ödünç alıp, titiz soruşturmalarla beslediği kategoriler koyar; gerisini de şeytansı sezgileri, yani sınırsız yeteneği sayesinde halleder. Jean Genet'nin yapıtlarına giriş niteliğindeki *Saint Genet, comédien et martyr* adlı kitabında Hegel'in imzasını taşıyan yöntem ile Kant marka kavramları kullanıp, İyi ile Kötü arasında dönüp duran, insanı aptala çeviren bir turnike çerçevesinde cansıkıcı diyalektikler geliştirir; *L'Idiot de la Famille*'de ise İkinci İmparatorluk topraklarını, Flaubert'in akrabalarını arşınlayıp durur usanmaksızın, ele aldığı yazarın histeryasına gömülür, doğrusu hayranlık beslediği nöbetlere sarılır, en sonunda da, "nesnel nevroz" kavramıyla Marx ve Freud'ü bir araya getirip bir tür hazır giyim yaratır; "yenilginin kurban edici olarak seçilmesi" geniş biçimde ele alındığı gibi, "Kaybeden kazanıyor" oyunu da yeniden başlar.

Dominique Fernandez'in söylediği gibi, bütün bunlar birer "psikolojik yaşamöyküsü" örnekleri. Psikanalizi artık bir daha iflah olmayacak biçimde eleştirdiğini sandığı *Critique de la raison dialéctique*'te Sartre, psikanalizi şöyle sağlam ve doğru bir biçimde tanımlar (bu tanım, yaşamöyküsü alanında kendisi tarafından gerçekleştirilmiş çözümlemelerin de kaynağıdır zaten): "Gerçekten de, herşeyden önce (psikanaliz) verili bir toplumda çocuğun kendi akrabalık ilişkisini yaşama biçimini kurmaya uğraşan bir yöntemdir."[9]

Son olarak da *Les Mots* adlı yapıtında, başkalarına reva görüldüğü işlemi bu kez kendine uygular, böylece, en klasik tür olan Anı türünde de görkemli bir yer edinmiş olur.

Sigmund Freud'e tutkulu bir karşı çıkışın damgasını taşıyan bütün bu yolu yürüyüp sonunda nereye vardık, dersiniz: saygıdeğer bir kişinin usta işi özyaşamöyküsüne.

Kötü niyetin çözümlenmesini bir daha okuyalım. Bir erkekle buluşmaya giden "evet" ya da "hayır" arasında bir seçme yapması gereken bir kadın örneğidir bu. Konuşurlar; yüksek sözler, tehlikesiz aydınca konuşmalar. Kadına hoşa gittiği, kendisine saygı duyulduğu söylenir; kadın incelikle "cinsel arka düzlemi" dışarı atar ve elinin tutulmasına izin verir. Elini geri çekerse, "hayır"ı seçmiş olur; yok, eğer geri çekmeyip bırakırsa "evet"tir kazanan. Genç kadın elinin tutulduğunun *farkında olmamayı* seçer. "Ruh ve beden ayrılığı gerçekleşti; eli, arkadaşının sıcak elleri arasında kıpırtısız duruyordu: ne onaylıyor ne de direniyordu - bir şeydi yalnızca."[10]

Madame de Renal'in heyecanlı sözcüklerinin de yer aldığı sanılan bu güldeste parçasında, baştan çıkarıcı Julien Sorel olarak Sartre mutlulukla gösterir kendini; dahası, belirgin biçimde çizilmiş psikolojik kategoriler –ruh ve beden, diyalektik "ne...ne...de...", "*şey*"– arasından filozof Sartre gösterir kendini.

Sıra kendine geldiğinde, o da psikanalistin divanı önünde, tıpkı o kadının eli gibi durur: ne onaylar ne de direnir, böyle olduğuna inanır. Kıpırtısız, bir şey.

Sartre'ın psikanaliz karşısındaki tutumu da böyleydi zaten: şeyleştirilmiş, baştan aşağı karşı ve kötü niyetli *Varlık ve Hiçlik*'te şöyle yazar gene: "Kaçmak açısından, kötü niyet eylemi, olduğumuzdan kaçmak açısından kaçamadığımızdır."[11] Bu da bilincin ta kendisi zaten. Herkes gibi, çılgın bir kaçışı göze alıp yaşayan Sartre psikanaliz karşısında işte böyle davranır.

Çünkü Sartre *kötü niyet de dahil olmak üzere, bilinçti.* Varoluşsal psikanaliz ile "gerçek

[9] *Critique...*,s.46.
[10] .agy., s.98.
[11] L'Etre... s.107.

anlamda" karşılaştığı divana uzanmadıysa, uçurumun kıyısından her kaçan kişi gibi, demek ki buna gerçekte hiç mi hiç gereksinim duymuyordu.

Pratisyenlerin çoklukla dediği gibi, analizi göğüslemek için, önce yeterince acı çekmek gerekir. Yakınına gidip, psikanalizin ne olduğunu görmeye gerek duymayacak kadar derinden *mutlu* olduğunu söylemek Sartre'a haksızlık etmek olmayacaktır.

Çeviren: Alp Tümertekin

Psikanalizle İlişki

René Major*

Derrida, Freud'dan Lacan'a dek psikanalizin başlıca metinlerine yaptığı geçişleri çoğaltmaktan hiç vazgeçmedi.

Ben bu satırları yazarken kazanmak ya da kaybetmekten, barış ya da savaştan başka bir şeyden söz edilmediğine göre neden oradan başlamayalım? Her çocuğun bir oyun kuramına çevirdiği, var olan güçlerin hesaplanmasını yarış dışı bırakarak başlamak. Söz konusu strateji bol miktarda kaygıdan başka hiçbir kazancı garantilemiyor. Bir tarafta kazanan öbüründe kaybediyor ve kaybeden kazanıyor. Bir çok benzetimin [simulation] uyduğu yanlış hesap kazananın yanında olmaktır, oysa ki görünenin aksine, tüm enerji hiçbir tarafın kazanmaması için harekete geçirilmektedir. Önemli olan tek şey makinenin, ruhsal ekonominin gerektirdiği gibi iyi işlemesidir. "Kayıpları" hesaplamak tarafsız olanın enerjisini zayıf olandan yana kaydıracaktır. Bu hız savaşında ertelenmesi gereken şey üç tektanrıcılığın nükleer çatışmasıdır; onlar adına ya herşey ve hiçbir şey adına yapılacak olan savaştır.

Şimdilik bunu bir kenara bırakalım. Benden ne "Derrida ve polemik bilgisinden" ne de herkesin son hızla birbirine gönderdiği okların ve mektupların [missiles et missives] yönünden söz etmem istendi[1]. Yine de okumak isteyenler için Derrida'nın yapıtının, uygun olduğu için ya da geçici olarak psikanaliz diye adlandırabileceğimiz ya da

* René Major, Psikanalist, Collège International de Philosophie'de program yöneticisi. Aynı zamanda, Discernement *(Hukuğun Sınırlarında Psikanaliz; Biyoloji ve Felsefeden)*, Aubier, 1984 ve De l'élection *(Sovyet, Alman ve Amerikan İdeolojileri karşısında Freud)*, Aubier, 1986 gibi eserlerin yazarı.

1 "No apocalypse, not now"in *Psyché. İnterventions de l'autre, Galilée*, 1987.

ruhun dünyayla arasında tuttuğu, basitçe anlaşılabilecek hiçbir şey söylememe tehlikesi diye adlandırabileceğimiz şeyle ısrarlı ilişkisinde sürekli olarak varolan, üstelik her zaman olmayabilecek olan düşüncesini bulmak eldedir. Bu ilişkiyi anlamak için yalnızca herkesçe ortak olan sağduyudan [bon sens] değil, aynı zamanda her tür fenomenolojik anlam [sens] kavramlaştırmasından vazgeçmek gerekir. Savaş dolayısıyla duyulan ve aralıksız olarak hayvansallık ve tanrısallık soruları etrafında dönen güncel sözler, ölümün ancak "hiçbir şeyinin eksik olamamasının eksikliğini çeken ölümsüzden geldiğini" -bu anlam açısından skandaldır- doğrulamak için ölümün ölümlüye, "ölmek için varolana" gelmesini reddeden düşüncenin ışığında yargılanmalıdır[2]. Öz-sevgi dendiği gibi, öz-ölüm üretmek Batı için bu tahammül edilmez yaşam boyu ölümsüzlük karşısında, bilinçdışımızı donatan ölünceye dek ölümsüz olma güvencesi karşısında meydana çıkan (ortaya çıkamayacak ya da ortaya çıkarken başarısızlığa uğrayacak) başarısızlığa mahkum olan önemli bir sorundur.

Hazırlop düşüncelere alışkın olanların zor olarak değerlendirdiği, her tür akademik ve medyatik normalleştirmeye karşı çıkan Derrida'nın düşüncesi, olanaksızın katı deneyimi gibi giriştiği[3] ve sürdürdüğü son derece incelikli, aralıksız, sabırlı ve şaşmaz sorgulamasından bu yana Freud'un ya da Lacan'ın eserinin en önemli önermelerine yaptığı geçişleri sürekli olarak çoğalttı.

Bunu yalnızca açıkça bir tanımayla (buna birazdan değineceğim) yapmakla kalmadı, psikanalizin belli başlı metinlerine getirdiği kuramsal açıklamalar her zaman için merkezi, felsefi olarak adlandırılagelmiş şeyden kaydırmayı da beraberinde getirdi; bunun karşılığında, psikanalitik olanın da merkezi değişti, böylece her iki alanı da besleyen söylemler tartışılır oldu ve sınırlar siyasal-kurumsal ve kuramsal konformizmin kaldırabileceğinin çok ötesinde aşıldı.

Dahası bu düşünce psikanalizi taklit eden bir yazı ve söyleme çevrilmeyi (burada çeviriye ve dönüşlü biçimiyle bu fiile verilebilecek tüm anlamlarıyla) hiç bırakmadı. Psikanalizi yalnızca bir çağdaşlık içinde taklit etmedi, aynı zamanda onu keşfetmek ve ortaya çıkarmak anlamında icat etti (Edebi açıdan Glas ve La Carte Postale bu konuda örnek teşkil eder, çünkü yazı, özyaşamöyküsel kısmı, araları, boşlukları, kesintileri, kopuşları kapsar ya da bir kenara bırakır). Burada buluşa verilmesi gereken anlam Derrida'nın onu sorgularken verdiği anlamdır: "Ötekinin bulunuşu ötekinin sorumlu olduğu ve ona geri dönen mutlak [girişim midir] inisiyatif midir? Yoksa öteki hakkında hâlâ psişemde, ruhumda kalan kurduklarım mıdır, yoksa bir aynanın 'ben'i midir[4]?" Aynı zamanda bu anlamı sarsan bir anlamda: "Konuşan, soru soran, gayretle (studium) talep eden çocuk bir buluşun meyvesi midir?

Bir çocuğu icat mı ederiz? Eğer çocuk kendi kendine icat edilirse, bu ebeveyn narsisizminin kurgusal yansıması olarak mıdır yoksa, konuşularak, cevaplanarak mutlak icat halini, en yakın olanın indirgenemez aşkınlığı halini almış olan, ebeveynin arzusuna verilmesi beklenen cevaptan çok daha ayrışık ve yaratıcı olan öteki olarak mıdır? Şu halde çocuğun gerçeği ortaya çıkarmadan daha fazla keşif olmayan bir anlamda, yaratmadan daha fazla üretme olmayan bir anlamda icat edilecektir. Gerçek her tür mirasın ötesinde düşünüldüğü yerde bulunacaktır. Bizzat bu gerçek kavramı olası mirastan yoksun kalacaktır. Bu olası mıdır?"

Minnet, borç, vasiyet, miras Derrida'nın temaları arasındadır. "Freud et la scène de

2 Mayıs 1990'da yapılmış ve Albin Michel yayınevinden çıkacak olan "Lacan avec les Philosophes" kollokyumunda sunduğu "Pour l'amour de Lacan"dan alıntı.

3 Derrida *L'Autre Cap* da "mantığının olanaksız olanaklılığını oluşturmayı" denediğini söyler.(Ç.N.)

4 *Psyché. Inventions de l'autre*, Galilée, 1987.

l'écriture" *(Freud ve yazı sahnesi)*'nden bu yana o anda olmanın (présence) ayrıcalığının yapı-parçala(n)ması[5], Freud'a olan borcunu kabul ediyordu: "Bugünün genelde asıl [originaire] değil yeniden kurulmuş olması, tam olarak yaşayan ve deneyimi oluşturan mutlak biçim olmaması, yaşayan bugünün saflığının olmayışı Freud'un düşünmeye çağırdığı, metafizik tarihi için mükemmel bir temadır(...) Bu düşünce kuşkusuz metafizikte ya da bilimde tükenmeyen tek düşüncedir.[6]"Ama Derrida, Freud okumasında, Freud'un ruhsal aygıtın yapısını yazı makinası olarak, hiçbir zaman sözün dışında ya da boyunduruğunda olmayan yazı olarak temsil etmesinin yazı adı altında ya da metafor adı altında tanıdığımızı sandığımız şeyi, metaforik yatırımında ısrar ederek gizemli [enigmatik] hale getirdiğine işaret etmekten geri kalmaz; bu o dönemin egemen yorumuna zıt bir yorumdur. Derrida, *Au delà du Principe de Plaisir* [Haz İlkesinin Ötesinde] okumasında Freud'un spekülasyonunun yarattığı ayna etkisini gösterir: Freud'un tekrar -çocuğun aynadaki imgesini bir gösterip bir kaybetme oyunu, ötekinin yokluğu ve varlığı- konusunda gözlediği görüngülerin nasıl bizzat Freud'un düşünümüne yansıdıklarını ve nasıl iki sav birbirinin üzerine kapansa bile kurgusal olanın spekülatif olanı ve spekülasyonu kesinsizlikte bıraktığını göstermektedir. Ama bu okuma aynı zamanda düşüncede özel isim üzerine kurgulara dalan herkesin bilimle, kuramla, kurumla ilişkisinin de bir yorumudur. Sonuç olarak: düşüncenin mirası ve vasiyeti üzerine düşünenlerin yorumu.

Bu tartışmayı es geçmemiş olanlar için, ilgili olan ve birbirini izleyen konularla ilgili olarak bu okumanın aynı zamanda Lacan'la bir hesaplaşma olduğunu , bu hesaplaşmanın *Le Facteur de la Vérité*'de daha aşikar hale gelmeden önce *Positions*'da hatırlatıldığı ya da hatırlandığı haliyle gerekli sayıldığını belirtmeye gerek yok: "Lacan'la kuramsal hesaplaşmam çalışmamı özgül yollarına ve gereklerine göre sürdürmekten ibaretti; bu çalışma bazı eksenlerde Lacan'ınkine ister yaklaşmak zorunda olsun ister olmasın. Hatta bugün bu durumun her zamankinden daha geçerli olduğu olasılığını dışlamıyorum." Lacan'a ayrılan son kollokyumda tekrar canlanacak olan ve günümüz bağlamında yerine ya bir düşünce çatışması ya da sahte bir cehalet konmak istenen tartışmanın ifadesi alıntılamaya değer: "İster felsefe söz konusu olsun ister psikanaliz ya da genelde kuram, şu anda sürmekte olan yavan yenilemenin örtmeye, inkâr etmeye ya da sansürlemeye çalıştığı şudur: geçtiğimiz son yıllarda düşünce alanını dönüştürebilen hiçbirşey Lacan'la bir hesaplaşma olmadan, Lacancı kışkırtma olmadan ve Lacan'ın felsefecilerle hesaplaşması üzerinden Lacan'la hesaplaşılmadan mümkün olamazdı(...) Lacan'ın birçok profesyonel felsefecinin kullandığı yorum ya da tarih yazımını bir kenara bırakarak felsefecinin tekil arzusunu sahneye koymuş ve böylece berisine geçmek için bize unutturulmak istense de halen içinde bulunduğumuz bir tür yeni felsefi kültüre yer açılmasına hiç de azımsanmayacak bir katkıda bulunmuştur. Felsefecilerle hemfikir olmak ya da hesaplaşmak Lacan'da öylesine bir inceliğe, bir enginliğe, bir deniz fenerinin beklenmedik ışıltısına erişti ki böylesi bir örneğe psikanalistler arasında olduğu kadar profesyonel felsefeciler arasında da zor rastlanır(...)"

Bu adil ve cömert beğeni, gönderene bir geri dönüş yapmaya değer, özellikle de ona nadiren ulaşıldığı düşünülürse Derrida'dan başka kim çeyrek yüzyıldır örnek bir

5 *Déconstruction*, yapı-çözümü: burada "dé-" ekini karşılamak için çözüm ya da çözülme olarak sunulan seçenek yerine bir devamlılık sağlama amacıyla bildiğimiz kadarıyla halen Türkçedeki tek tam Derrida çevirisi niteliğinde olan *Göstergebilim ve Gramatoloji* (AFA yayınları, 1994) de Tülin Akşin'in sunduğu parçala(n)ma seçeneği tercih edilmiştir. Böylece parçaların yok olmadığı bir bozuluş işaret edilebilmektedir. Türkçede kulağa pek hoş gelmese de Derrida'nın ana dilinin içinde ne denli farklı bir dil oluşturduğu düşünüldüğünde bu tehlike göze alınabilir; en azından dilimizde, bu konudaki bilgi birikiminin artmasıyla paralel olacak bir zengileşmenin getireceği yeni seçeneklere kadar.

6 *Ecriture et la différence*, Seuil, 1976, s.314.

sebatla psikanalistlerle hesaplaşmayı sürdürmüştür, hem de Freud ya da Lacan adına çalıştıklarını ileri sürenlerin oluşturduğu ortodoks sansüre rağmen. Eğer ortada kötü bir niyet yoksa ne bu hesaplaşmanın yürütülme biçimindeki yetki ve metinlerin mikroskobik düzeye varan bilgisi ne de psikanalitik açıdan özgünlükleri tartışma konusu edilebilir. Bu tür makamları işgal edenlerin çatık kaşlı tavırlarıyla korudukları kurumsal kozlar yani hafıza, kalıntı, özne, simgesel, aktarım ve yorum konusundaki, ama aynı zamanda şiddetle savunulan bir kale olan psikanalitik durumun kendisi (ona dayanak sağlayan protokol, gerçekleştirilme kipleri, bilinçdışı oluşumları) hakkındaki kuramsal-kılgısal kavrayışımızın ek bir analize tabi tutulması ve dolayısıyla dönüşüme uğramasıdır.

Yakın zamanda yaptığımız bir dizi çalışmada daha çok analitik kılgıların etkileri üzerinde durarak bu analizlerin bazılarını günışığına çıkarmaya çalıştım. Burada birkaçını kısaca sayabilirim.

1. Lacan'ın *La Direction de la Cure* [Tedavinin Yönetimi] üzerine metni düzenli bir şekilde *Séminaire sur la Lettre Volée* [Çalıntı mektup][7]'a bitiştiği ve bağlandığına göre hikâyenin analizinde anlatıcıyı etkisiz hale getiren dışlamada (bunu Derrida *Le Facteur de la Vérité*[8]'de ortaya koymuştur) uygulandığı gibi yorumcu-anlatıcı-analistin yorumlayıcı biçimindeki yerinin analizin gidişinde etkisiz hale geldiğini söyleyebiliriz.

2. Bu, anlatıda analistin yerinin Dupin'inkine[9] ayrılmasıyla birarada görülmelidir ("Bizim Dupin'in bu konudaki başarısı psikanalistinkine denktir"). Oysa çalınan mektubu yerine koyanın Emniyet Müdürü olduğunu varsayarak anlatısal mantığı sürdürmenin önünde bir engel yoktur. Kraliçe ve Bakan için de aynı şey geçerlidir. Buradan çıkan sonuç şudur: yorum, telkinin sonuçlarını hem okuyucunun anlatıyla arasındaki yorumsal etkileşiminde hem de özdeşleşme ve özdeşleşme-parçala(n)masıyla sahnenin başoyuncularının herbirinin işgal ettiği farklı yerlerden geçerek önleyebilir.

3. Analist giysisini kişiliklerden herhangi birinin üzerine giydirmekte acele etmek gerçekte sadece (gösterenin mantığı olarak) mektubun illa da kaybolduğu yere dönmesi varsayımı üzerine kurulu olmayan bir şifre çözümünün yollarını kaybettirir. Bu önvarsayım mektubun belirsiz bir yol izleyerek "geri dönüşü"yle mektubun "engellenmesi"ni birbirine karıştırır ve sonuçta aktarımın ve yorumun engellenme olarak kullanılmasına neden olur.

4. Dupin'e (yani analiste) keskin görüşlülük olarak isnat edilen şey -şöminenin yan dikmeleri arasında görünür halde durup da bulunamayan mektubu (bir icat gibi) bulmak- aslında bu mektubun açığa çıkardığı göstergelerin bir yorumuna dayanır; yalnızca tersyüz edilmesi iç kısmını çıkararak ipuçlarını ortaya dökebilmiştir. Dışarıdan görülmesi gereken şey, (imzanın erkeksi yazısı, Kraliçe'nin adresi, Dük'ün kırmızı kaşesi) yerine tersine çevrilmiş göstergeler gelmek üzere içe katlanmıştı: kadınsı bir yazı, Bakan'ın adresi ve siyah mühür. Dupin'i (ve analisti) bu mektubun içinde başka bir mektup olduğu varsayımına ancak bu göstergeler götürebilir: aynı mektubun içinde bir diğeri, o ve ikizi[10].

[7] *Ecrits*, Seuil, 1966.

[8] *in La carte Postale*, Aubier-Flammarion, 1980.

[9] Auguste Dupin, Edgar Allen Poe'nun üç hikayesinde yer alan dedektif tiplemesidir. Dupin edebiyatta dedektifin özgün modeli olarak yer almıştır. Söz konusu hikaye Poe'nun *Çalıntı Mektup* (*The Purloined Letter*) adlı kısa hikâyesidir. Paris Emniyet Müdürü, Dupin'e bir bulmacayla gelir: kraliyet ailesinden bir kadının bir bakana gönderdiği mektup çalınmıştır. Bakan'ın odasındaki tüm aramalara rağmen polis hiçbir şey bulamamıştır. Emniyet müdürü bir ay sonra mektubu bulması için büyük bir ödül vadedince Dupin mektubu bulur. Dupin daha sonra aynı zamanda hikâyenin anlatıcısı olan yardımcısına Bakan'ın kişiliği ve davranışlarını analiz ederek mektubun uluorta bir yerde gizlendiği sonucuna vardığını anlatır. Hikâye dedektif öykülerinin ilk prototipi sayılmakla birlikte Derrida ve Lacan arasında bir tartışmanın da konusu olmuştur. Derrida hikâyeyi çift anlamlı öykülemenin bir modeli olarak görürken, Lacan cinsel bir alegori olarak ele almıştır. (Ç.N.)

[10] İkizle ifade edilen kelime *double*, gerçekte kopya, çift, tıpatıp benzer anlamlarını birarada taşımaktadır.

5. İkizin yapısı ve iki kez yineleme, yedek ve ikileme etkileri ruhsal aygıtın izlerini çizerek silen ve ancak kendi kendini silmeye varan yazı olarak işleyişine bağlıdır.

6. Bu ikiz etkileri semboliğin ve imgeselliğin sınırlarını belirsizleştirir, aralarındaki çizgiyi geçilebilir hale getirir ve "daha geniş" başka bir sahnenin kuramsal sahneyi etkisi altına almasını da üst-belirler[11].

Bu soruların uzantısında incelenmesi gereken şey yapı-parçala(n)masıyla bağlantı-parçala(n)masıdır (analizin başlıca kavramı). Yapı-parçala(n)ması ya da bağlantı-parçala(n)ması ne şu ya da bu kararı, ne bilincin herhangi bir biçimde düşünüp taşınmasını, ne de "özne"nin şu ya da bu şekilde kendine gelmesini beklemeden gerçekleştiğinde, bu işlemler kavramları tam da oluşumları sırasında sözlük anlatımları ve sözdizimsel eklemlemelerinde anlatım-parçalanmasına uğrattıklarında, düşüncenin sorumluluğu bilinçdışını hesaplanamaz hale gelecek derecede bağladığında ne olur? Doğal olarak kimileri şimdi söylemiş olduklarıma yeterince dikkat etmemiş oldukları için ya da yalnızca bunlarda bir elips biçimi gördükleri için Freud'çu ya da Lacan'cı bir psikanalizden sözedildiği gibi Derridacı bir psikanaliz geliştirdiğimi söyleyeceklerdir. Analiz alanında bir tür üçüncü tektanrıcılık. Bu yanlış yorumu gidermek için çırpınacak mıyım? Eğer psikanaliz adı altında bağlantı-parçalanması olduysa ve "yapı-parçalanması" adı altında dağılma olduysa şu ya da bu teorik sistem arasında yükselen sınırların aşılmasını engelleyen hiçbir şey yoktur; hiçbir şey analiz durumunun ve analiz kurumunun sınırlarını ve kurallarını herhangi bir tarihsel belirlenimin egemen bir halinde sabitlemiyor, hiçbir şey bağları, düğümleri, yapıları parçalayan düşünceyi içeride, dışarıda ya da sınırlanmış olmak isteyen bir alanın kenarlarında çalışmaktan alıkoymuyor(hem şu sıralar kim analist değil ki?). Hiçbir şey böylesi bir düşünceye bağlanan özel isimleri -o önemsiz işaretleri- sürekli olarak silinmeden yeri doldurulabilir olmaktan alıkoymuyor. Düşüncenin gerisinde silinmeleri onları silmiyor. O halde hiçbir şey böylesi bir düşüncenin bizzat yapı-parçalanmasına uğratılamayacak yöntemler ya da sistemler olarak oluşumuna meydan vermemesine engel olamaz. Sınırlı bir sorumluluğa sahip bir (düşünce) toplumun(un) böylesi bir hali hariç, hiç bir şey...

Çeviren: Nazlı Ökten

11 *Surdétermination*, üstbelirleme ya da üstbelirlenim: her açık deyimin bir takım gizli düşünceleri de belirlediğini dile getirir. Freud'a göre rüya altta kalmış istek ve düşünceleri belirler. Her sözcük kendisiyle bağıntılı alt-anlamları da kapsar. Terim daha sonra yapısalcı terminolojide ruhbilim dışındaki bağlamlarda da kullanılmıştır. (Ç.N.)

Freud, 1931.

Freud'un Amerikası 1906-1960

Elisabeth Roudinesco*

Jacques Lacan, 1955 yılındaViyana Nöropsikiyatri Derneği'nde verdiği bir konferansta, Carl Gustav Jung'un kendisine aşağıdaki öyküyü anlattığını ileri sürdü. 1909 yılında Worcester'daki Clark University'ye gitmek üzere Amerika'ya ayak basan Freud yeni yandaşının kulağına eğilip şu sözleri fısıldamış: "Onlara vebayı getirdiğimizin farkında değiller". Sonra da Lacan, Freud'un yanıldığını söyleyip bu sözleri yorumlamaya girişti: Freud psikanalizin Amerika'da devrim gibi patlayacağını sanmıştı, oysa gerçekte bunun tam da tersi olmuştu; Viyana kökenli öğretiyi, içinde barınan bozguncu ruhu çekip atan Amerika, yiyip tutmuştu.

Freud'un söylediği varsayılan söz Fransa'da beklenden daha da çok ilgi çekti: doğrusu, Freud'un öğretisinin bozguncu yanına kimsenin en ufak bir kuşku bile duymadığı bir gerçektir; aynı şekilde, kimse de kalkıp, Amerika gezisi sırasında Freud böyle bir şey söylemedi diyemez. Oysa, psikanaliz tarihine ilişkin metinler ve yazışmalar incelendiğinde, bu değerli bilgiyi Jung'un bir tek Lacan'a açmak üzere sakladığı çıkıyor ortaya. Jung, *Anılar*'ında Amerika gezisinden söz ederse de, veba konusuna hiç değinmez. Öte yandan, Freud da hiç ağzına almaz bu sözü. Freud'çuluk tarihinin, Henri Ellenberger, Clarence Oberndorf, Vincent Brome ve Paul Roazan'dan da dahil olmak üzere, Ernst Jones'le başlayıp Max Schur'a dek uzanan büyük isimleri ise, Freud'un yalnızca şu cümleyi söylediğini aktarırlar: "Kendilerine söyleyeceğimiz şeyleri duyduklarında şaşıracaklar".[1]

* Elisabeth Roudinesco'nun son zamanlarda yayımlanmış yapıtları şunlardır: *Historie de la psychanalyse en France, La Bataille de cent ans*, Seuil, 2 cilt, 1986. *Théroigne de Méricourt, une Femme mélancolique sous la Révolution*, Seuil, 1989.

1 Bkz. E. Roudinesco, *Historie de la psychanalyse en France*, cilt II, Seuil, 1986, s. 191.

Jung'un sırdaşlığından güç alan Lacan demek ki olduğundan daha gerçek bir öykü yaratmıştı; böylece, Amerika kaynaklı ortodoks bir Freud'çuluğa karşı, Viyana'da patlak veren buluşun meşalesinin artık kendi elinde yükseldiğini zorla kabul ettirmek istiyordu. Lacan'ın anlayışı Freud'un metinlerine geri dönmekten yanaydı. Bu nedenle, "Amerikan psikanalizine" ilişkin Lacan'cı bir tasarımlama oluşturdu; öyle ki, bu tasarımlama sonunda Fransız olup çıktı, çünkü Lacan'cı olmayan Fransızlar bile Freud'un Amerikalılara "veba"yı bulaştırmak istediğine sarsılmazcasına inanmaktadırlar.

Fransa'da, 1920'den başlayarak Freud'un düşünceleri aynı anda hem psikiyatri alanını hem de felsefi ve yazınsal kültür alanını tümüyle kapladı; bunun sonunda da, Freud'un buluşuna ilişkin çelişkili tasarımlamalar çıktı ortaya. Buluşunun "bozguncu" olduğu düşüncesi Freud'un kendinden kaynaklanıyordu zaten; Freud kendini, insanlığın bağrında derin yara açmış Spinoza'cı bir bilim adamı olarak kabul ediyordu. Freud'un "devrimi"nden ilk söz edenler, yani gerçeküstücülerse daha sonraları bu düşünceyi benimsediler. Son olarak da, Lacan benimsemişti bu düşünceyi. Amerika Birleşik Devletleri'ndeyse genel kültür alanını, daha çok tedaviye yönelik bir psikanaliz anlayışı işgal etmişti; böylece, Freud'un düşünce dizgesine, yani bozguncu değerine daha az önem verilmiş, buna karşılık tıbbi konumu ve tedavi edici gücü daha önem kazanmıştı.

Bunun kökeninde yatan neden yüzyıl başında Amerika Birleşik Devletleri'nde, Freud'un düşüncelerinin yerleşip kök salmasına olanak verecek bir verimli toprağın ya da elek görevi yerine getirecek hiçbir psikiyatri geleneğinin sağlamca yerleşmemiş olmasıydı. Psikanaliz orada boş bırakılmış bir yeri kaplamıştı. Günümüzde bile, Atlantik'in öte yakasında, *Psikanaliz* sözcüğü ile *Psikiyatri* sözcüğü arasında hiçbir fark olmamasının nedeni budur: her iki terim de tamı tamına birbiriyle eşanlamlıdır. Freud'un Amerika'daki yandaşları, yaşlı ustanın hariciler, yani tıp doktoru olmayanlar tarafından uygulanan analizden *(Lalenanalyse)* yana verdiği mücadeleyi hiçbir zaman benimsememişlerdi. Bu durumun, öğreti düzleminde de yansımaları görülür; ruhun tedavi edilmesini kültür alanının ayrılmaz parçası varsayan Amerikalıların psikanaliz tasarımlaması, 1906 ile 1915 döneminde egemen olan, öncülerin ütopyasını dile getiren dinsel bir ülkü ile daha sonraları Avrupa'dan göç edenlerden kaynaklanan tıbbi ve uyarlamacı bir pragmatizm arasında gidip gelir. İşte, bu "Amerikalı psikanaliz" genelde, bilinçdışı karşısında ben'i ayrıcalıklı kılar ve Freud'un kuramında bireylerin topluma uyarlanmasını sağlayacak bir araç bulmaya çalışır. Öte yandan, yaşlı Avrupa'nın şu "sözde" çöküşü karşısına toplumsal korunma anlayışına dayalı bir istençli özgürlük ahlakını çıkarır. Demek oluyor ki, Amerika'daki Freud'çuluğun çeşitli akımlarında mutluluk ve topluma eklenmeyi amaçlayan bir inanç vardır hep; böyle bir anlayışsa, Viyana'da geçerli kültür sorunu anlayışından da, Lacan'ın Freud'çuluğu bozguncu bir "veba" ile özdeşleyen görüşünden de çok uzakta bulunmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde psikanalizin ilk büyük öncüsü olan James Jackson Putnam'ın tavrı da dinsel bir ülküye yer verir. 1846 yılında New England'ta bir soylu sınıf üyesi olarak dünyaya gelen J.J. Putnam, toplumsal ilerlemeciliğe ve Aydınlıklar Çağı Felsefesi'ne açık Üniteryen Kilise geleneği içinde yetişmişti. Hegel ve Bergson'la beslenmiş olan Putnam çok genç yaştan başlayarak kadınların özgürleşmesinden yana mücadele etmişti. 1870 ile 1872 yılları arasında, kendisinden on yaş küçük olan Freud'la aynı kaynaklardan beslenebilmek için nöroloji eğitimi almak amacıyla Avrupa'da bulunur. Charcot'nun derslerini izler, Janet'nin çalışmalarına ilgi duyar ve Maynert'in öğretisiyle tanışır. 1890 ile 1909 yılları arasında, William James ve Morton Prince'in de yer aldığı bir çevre oluşturur Boston'da. İşte, bu adamlar ABD'de psikanalizin gerçek öncüleri olmuş-

lardı. O yıllarda akıl hastalıkları üstüne çalışan tüm uzmanlar gibi, onlar da hastalarını tedavi ederken hipnoz uygularlar, kendi düşlerinden söz ederek bilinçdışını bulurlar ya da kendilerinin de nevrozlu olduklarının bilincine varıp Viyana kaynaklı kuramı tartışırlardı.

Görünüşte Putnam'ın psikanalize başlayacağına ilişkin hiçbir belirti yoktu.. Ruhçu ve ahlakçı olduğu için, Freud'un maddeciliğinden hiç mi hiç haz etmezdi; Freud'un maddeciliğinin biyolojizmini yadsımış, yerine yaratıcı istence ilişkin bir kuram koymuştu. 1906 yılında, Viyana kökenli öğretiyi birdenbire benimsemesini "dinden dönme" olarak adlandırmasının nedeni de buydu zaten; dinsel ülküsünün olanca gücünü artık bu öğreti için seferber edecekti. 1908 yılında, Toronto Üniversitesi'nde psikiyatri asistanı olan Jones'le tanışır; bundan on ay sonra da Freud'un Worcester'de verdiği beş konferansa katılır. Adirondacks'ta, Keene Valley'deki çiftliğine davet eder Freud'u. Doğu kıyılarının bu adamı doğaya, uçsuz bucaksız alanlara ve kamp ateşine tutkundur.

1911 yılında, altmışbeş yaşındaki Putnam, Weimar Kongresi'ne katılmak amacıyla Atlantik'i geçer. Yolda, Zurich'e uğrar; Zurich'te Freud, Jung'un evinde kalmaktadır; Freud Putnam'a altı saat sürecek bir psikanaliz seansı uygular. Kısa bir süre sonra, birbirlerinden ayrıldıkları yanları saygıyla kabul eden bu iki insan arasında kurulan dostluk bağı, ilişkiler çatışma barındırsa bile, bu ilişkilerin henüz kurumlar arası mücadelelere dönüşmediği bir çağa, psikanalizin altın çağına tanıklık etmektedir.[2]

Ne var ki, Putnam'ın ülkücülüğü, yaşlı tuzak avcısının benimsendiği Rousseau'cu anlayışa son derece yakın düşmekteydi; böyle olduğu için de, Amerika'da hızlı gelişen psikanaliz hareketinin başlıca bileşenlerinden biri olarak benimsetemezdi kendini. 1911 yılında Putnam, *International Psychoanalytical Association* (IPA)'ndan bir yıl sonra kurulan *American Psychoanalytical Association*'ın başkanı olur; 1914 yılında da *Boston Psychoanalytical Association* başkanlığı görevini üstlenir. Ne var ki, kahramanlık yılları geçip gitmişti artık. Yeni bir kişi, Abraham Arden Brill çıkar sahneye; Brill, Jones'in de yardımıyla, Amerika'daki hareketi ikinci bileşenine, yani uyarlamacı pragmatizme doğru çeker.

1889 yılında, onbeş yaşındayken ABD'ye göç etmiş, Macar yahudisi kökenli bir kişi olan Brill, orta ve doğu Avrupalı göçmenlerden oluşan uzun bir dizinin ilk temsilcisidir; işte bu göçmenler, iki Dünya savaşı arasındaki yıllarda, Amerika'daki Freud'çuluğa yeni bir kimlik kazandırmak yanında, IPA'yı da yenilgiye uğramış Doğu'nun karşısına dikilen zafer sahibi Batı'nın egemenlik araçlarından biri kılmışlardı. Önceleri çoğu kez yahudi kıyımlarından, sonra da nazizmden kaçan, Avrupa'nın tüm eza cefasını çekmiş bu adamlar garip biçimde almışlardı öçlerini: Avrupa'daki psikanaliz derneklerini koruyup kollar oldukları gibi, Amerika'da da (Freud'un hiç de istemediği birşeydi bu) Freud'çu düşüncenin ortodoksluğunun güvencesi, koruyucusu olup çıkmışlardı. Putnam'ın ünitaryen ülküsünün, bireyin topluma karşı zorunlu bir ödevi olduğu anlayışına dayanması gibi, genelde göçmen yahudiler tarafından baştacı edilen uyarlamacı pragmatizm de dıştalanma ve zulüm uygulamalarına herşey olup bittikten sonra getirilen bir yanıtmış gibi çıktı ortaya.

Canlı, eliaçık, kaygısız ama Amerikan toplumunda başarı kazanmayı isteyen biri olan Brill 1907 yılında Zürih'te tanışır Jones'la. Ertesi yıl, Viyana'da Freud'u ziyaret eder; Freud'dan, çok güç olduğu düşünülen bölümlerin değiştirilmesi pahasına bile olsa, Freud'un düşüncesini Amerika Birleşik Devletleri'nde halkın anlayacağı dilde yayma iznini koparır: "Baştan aşağı Amerikalılaşmış, ama iyi bir çocuk", der Freud. 1911 yı-

2 *Introduction á la psychanalyse aux Etats-Unis*, Gallimard, 1978.

lında, korporatist kurallar uyarınca örgütlenmiş olan, tıp doktoru olmayanları kabul etmeyen görkemli *New York Psychoanalytical Society*'yi kurar. 1912 yılındaysa, yeni Amerikan psikanalizinin tartışılmaz başkanı olmuştur bile; IPA yönetimindeki Jones'in desteğiyle de 1948 yılında ölünceye kadar bu harekete egemen olacaktır.[3]

1919 ile 1920 yılları arasında imzalanan Versailles ve Trianon antlaşmaları ile uluslararası psikanaliz hareketi bünyesinde Avusturya-Macaristan kültürünün çöküşü kesinleşmiş olur. Avrupa'daysa, sosyalist ve Marksist bir akımın egemen olduğu Frankfurt ile Max Etingon tarafından kurulmuş ilk psikanaliz kliniğinin etkinliklerini sürdürdüğü Berlin başta olmak üzere, zaferden zafere koşan Freud'çuluğun meşalesini daha on yıl boyunca Almanya taşıyacaktır hep. Ne var ki, nazizmin saldırıları karşısında, 1933 yılından başlayarak, son derece hareketli bir göç gerçekleşir; Avrupa'daki nerdeyse tüm yahudi öncüler Amerika'ya doğru yola çıkarlar. Kitle halindeki bu göç hareketi sonunda, IPA bünyesinde Amerikan psikanaliz hareketinin gücü de artmış olur; IPA ise, öğretici etkinliklerin işleyişini yönetmeyi amaçlayan bürokratik bir kuruluş olup çıkar.

1935 ile 1960 yılları arasında, ABD'de göçmen kitleden kaynaklanan üç büyük psikanaliz akımı çıkar ortaya; üçünün de ortak paydası, Freud'çu özne anlayışına yabancı olmak yanında, birey kavramının önceliğini merkez almaktı. Bu akımların ilki, kültürcülüktür. Kendini çok çeşitli biçimlerde ortaya koyabilen bu akımın bağrında Margaret Mead, Erich Fromm ve Karen Horney gibi birbirinden çok ayrı kişiler yer alıyordu. Malinowski'nin çalışmaları sonunda ortaya çıkan kültürcülük, Oedipus'u insanbilimsel bir modele indirgeyerek eleştirir Freud'u. Bir yandan da, tedavinin ilkelerini toplumsal davranışlara ya da psikolojik özelliklere uyarlamaya çalışır.[4]

Chicago okulu denilen okulun kurucusu olan Franz Alexander ise ikinci akımı kişileştirir. F. Alexander klasik tedaviyi, bireyin topluca kişiliğinin tedavisine dönüştürmeyi amaçlar. Mide ve onikiparmak bağırsağı ülseriyle ilgilenen Alexandre Freud'çuluğun yeniden temellendirilmesine yönelik bir yolda buldu kendini. Bu hastalığın kökeninde çocuklukta ortaya çıkmış bir sevgi gereksinmesinin yattığını gösterir. İşte, bu sevgi gereksinimi yetişkin Ben'e karşı çıkar ve yoğun bir saldırganlığın ortaya çıkmasıyla dile getirir kendini. Etkinlik artıkça, çocukluktan kaynaklanan bu duygu da gelişir ve besin isteğiyle kendini açığa vurur, bu da mide suyunun aşırı ölçüde salgılanması ve ülser oluşumuyla sonuçlanır.

Böylesi belirtiler karşısında, Alexander iki ayrı tedavinin birleştirilmesini salık verir; bunların ilki, bilinçdışının keşfine ayrıcalık veren ve dilden kullanılarak gerçekleşen psikanalitik tedavidir. Organik kimlik taşıyan ikincisi ise hastalığı tedavi eder. Böyle bir konum, psikanalizi psikosomatik bir tıpla özdeşleştirmeye yöneliktir; teknik düzlemde, bu konum tedavi ve seansların kurallara bağlı süresinin gündeme getirilmesi ve cinsellik kuramının yeniden gözden geçirilmesiyle dile gelir.

Ego Psychology adı verilen üçüncü akımsa, vaadedilmiş yeni ülkeyle bütünleşmek isteyen göçmenlerin (özünde, bu göçmenlerin) oluşturduğu uyarlamacı pragmatizmi en iyi biçimde temsil eden akımdır. Bu akım, Freud'un düşüncesindeki ikinci katmanı baştan aşağı yeniden ele aldığı halde, gene de Freud'un düşüncesine kültürcülükten çok daha yakın düşmektedir. Bilindiği gibi, Freud 1923 yılında, bilinçdışının Ben karşısında önceliği olduğunu ileri sürdü ve bütün öteki dürtülerin örgütlenmesini altüst eden ölüm dürtüsü kavramını getirdi. Dibe atıcı kerte olan Ben, İd içinde yer alır ve öznelerin bilincinde olmadıkları bir biçimde eyleyen bilinmeyen bir güç düşüncesini dile getirir.

3 Paul Roazen, *La saga freudienne*, PUF, 1986, s.309-318.

4 Bu konularla ilgili olarak Bkz. B. Pulman, *Aux origines du débat entre anthropologie et psychanalyse*, *Gradiva*, sayı 6, yaz 1989; *Homme*, sayı 100, Ekim-Aralık, 1986, s.119-142.

Oysa, *Ego Psychology* yandaşları, yani Rudolf Loewenstein, Ernst Kris, David Rapaport, Erik Erikson ve de Heinz Hartmann başta olmak üzere Ben'in merkezsizleştirilmesine karşı bir konumu benimsemişlerdi.

Viyana kökenli olan Hartmann, yahudi değildi ama, ülkelerinden kaçıp, dillerini, diplomalarını, kültürlerini en az yirmi kez peşpeşe değiştirmek zorunda kalmış Mitteleuropa'lı (orta Avrupalı) o geniş göçmenler grubundandı. Önce Sandor Rado, sonra da gereksiz olarak Freud tarafından analiz edilmiş, bir süre Paris'te kaldıktan sonra, bir daha geri dönmemek üzere Amerika'ya yerleşmiş, tüm yapıtlarını da bu ülkede yayımlamıştı. Amerika'da Rudolf Loewenstein'la tanışmıştı; 1926'da *Paris Psikanaliz Derneği* kurucu üyeleri arasında yer almış olan Loewenstein, Polonya ve Berlin'den sürgün edilmiş bir yahudiydi. David Rapaport da aynı ölçüde karışık bir yol izlemişti. Macar kökenli bir yahudi olan Rapaport yirmi yaşındayken siyonist hareket yöneticileri arasında yer almıştı; bir yandan da, Budapeşte Üniversitesi'nde matematik ve fizik öğrenimi sürdürmekteydi. Daha sonra Filistin'e göç edip, iki yıl bu ülkede kaldı; sonunda anayurduna dönüp gençlerden oluşan bir topluluğun başına geçti. Tıp doktoru olmadığı halde analizler yaptı; 1938 yılında da ABD'ye göç etti.

Ego Psychology kuramcıları gözünde, Ben ilkel dürtülerini denetleyerek özerklik kazanır. Böylece, dış gerçeklik karşısında bağımsızlığını elde etmiş olur. Ne var ki, görece bir özerklikten öteye geçmez bu: dürtüler açısından, Ben çevrenin köleleştiriciliğine karşı bir güvence arayışına girer. Çevre açısındansa. İd'in dayatmalarına karşı da aynı güvenceleri talep eder. Ben'in İd'in ve gerçekliğin çifte dayatmasına kendini uyarlaması tam orta noktada yer alır; böylece, insan yaşamının serpilmesi için gereken denge de sağlanmış olur. Ama, Ben özerkliğini gerçekleştirmek için kendini uyarlamaya yönelirse, bu durumda özdeşleşme bilinçdışı bir süreç olmaktan çıkıp, öykünmeci bir davranış kipi olur. Cinsellik kuramı da görülmedik biçimde eğilip bükülür: yeniden yüceleştirmeye devrilen libido, saldırgan dürtülerin cinselsizleşmesine yol açar. Ben ne denli "güçlü"yse, yansızlaşmış enerji kuantumunu da o denli güçlendirir. Ben ne denli "güçsüz"se, yansızlaşma da o denli etkisiz olur. Demek ki, *Ego Psychology* ölüm dürtüsünün yadsınmasına dayanmaktadır; buna da, bilinçdışının yeniden bilinci kendine merkez alması ve türevli biçimleriyle cinsellik eşlik eder Tedaviyi yöneten kişi, aktarım bağıntısı sayesinde, bu güçlü Ben'in yerini tutar; kendi benliğinin özerkliğini elde etmek için ona benzemeye çalışır: Tedavi süresince, ego-psikolojinin uyguladığı yeniden gözden geçirme, içeriklerin yorumlanmasını bir kenara bırakıp dirençlerin analizine öncelik vermekle ortaya çıkar.[5]

Hareketler ve parçalanmaları bölünme devinimleri ile ayrışma olgularına, (hem de en yüksek derecede) sözünü ettiğimiz bu üç akım arasında yalnız kültürcülükte rastlanır.[6] Bunda şaşılacak birşey yoktur. Freud'un evrenselciliğinin yadsınmasıyla, çeşitli kültür dizgelerinin hesaba katılmasına dayanan kültürcülük, işe mantık açısından bakarsak, sözünü ettiğimiz o evrenselciliğin siyasal anlatımı olmaktan öteye geçmeyen IPA'nın uluslararasıcılığını geri çevirmek zorunda kalacaktı. Bunun tam tersine, IPA'ya özgü pragmatik bütünleşme ülküsünü ABD'de en iyi biçimde dile getiren akım da *Ego Psychology*'di. 1925'den bu yana IPA, bünyesinde yer alan bütün dernekleri, psikanalistlerin eğitimini tanımlayan belirli bir kurallar bütününe kesin kesin uymaya zorlamaktadır. Bununla birlikte, nerede olursa olsun çeşitli öğretilerin var olacağını da kabul etmektedir. Şaka yapmak istersek, *Ego Psychology*'ye uygun biçime davrandığını söyleye-

5 H. Hartmann, *La psychologie du moi et le problème de l'adaptation*, PUF, 1968.

6 ABD'ye göç etmiş Viyana kökenli bir yahudi olan Bruno Bettelheim'ın kendine özgü yaşantısı bu yazıda ele alınmamıştır. IPA'ya hiçbir zaman katılmamış olsa bile, Bettelheim'ın öğretisi uyarlamacı pragmatizm örneğine benzemektedir.

biliriz pekâla. IPA, her bir derneğin özerkliğini savunur, ama bir yandan da her birine, iç sapmalara ya da dış direnmelere karşı bir güvence sağlar: bir yanda çoğulculuk, bir yanda kurallara bağlama. Sonuçta, kültürcülüğün, Avrupa kökenli göçmen kitlenin Amerika kıtasına ayrılıkçı bir düşünce getirmesini sağlayan bir akım olduğunu, *Ego Psychology*'ninse sözü edilen göçmen kitlenin, sözde özerklikle olsa bile, bütünleşmeye yönelik bir ülkü edinmesine olanak veren bir uzlaşmalar topluluğu olduğunu söyleyebiliriz. Melanie Klein'la *British Psychoanalytical Society* içinde sürtüşmeleri nedeniyle, Anna Freud IPA bünyesinde *Ego Psychology* akımından yana oldu; kaldı ki, bu akım, Anna Freud'un Ben anlayışına da savunma düzenekleri anlayışına da yabancı değildi. Ne var ki, özerklik savı hiç bir zaman uluslararasılaşamadı; göçmen kitlenin yeni-Freud'çuluğunun Amerika'ya özgü katıksız bir anlatımı olmaktan öteye geçemedi. Buna karşılık, Klein okulu dünyanın her yanını (Amerika dışında kalan her yanı, kuşkusuz) ele geçirdi; öyle ki, IPA üyesi Latin-Amerikalı psikanaliz derneklerinde egemen konuma sahip akım bile olup çıktı. Bu da, *Ego Psychology*'nin tam anlamıyla bir öğretiden çok, koşullar gereği yapılmış bir "yeniden gözden geçirme"den başka birşey olmadığı yolundaki savı güçlendirir.

Amerika'ya vebayı getirmediğini biliyordu Freud. Gene de, kendini sık sık Christophe Colombe'a benzettiği için, öğretisinin ABD'de kazandığı başarılar karşısında duyarsız da kalamıyordu. Ortaya çıkan bütün ayrılıklara rağmen kendisine hep bağlı kalmış olan Putnam örneğini büyük bir coşkuyla anardı. Otuzlu yılların sonunda, kendisine iyiden iyiye yabancılaşmış bir Freud'çuluk Atlantik'in öte yakasında yerini iyice sağlamlaştırdığında, Amerikalıların "psikanalizi psikiyatrinin orta malı hizmetçisi yapıp çıktıkları"nı[7] olanca gücüyle haykırmaktan geri kalmamıştı. Ama, vaadedilmiş ülkeden asıl öcünü, William Bullit'in yardımıyla, 1932 ile 1938 yılları arasında kaleme aldığı Başkan Wilson'ın psikolojik portresiyle almıştı.[8] Amerika Başkanı'nın eski imparatorlukları yerle bir eden Versailles antlaşmasına imza koymasını affedemiyordu; kitabında bu azgın delinin coğrafyayı hiç mi hiç bilmeden oturup Avrupa'yı kesip biçtiğine dikkat çekiyordu; böylece, kapıldığı Mesih'çe çılgınlık adına, yeni bir savaşın mimarı olma gibi bir tehlike de göze almıştı. Yanılmıyordu, Freud. Böyle bir iktidar çılgınlığında, Avrupa kültürünü mideye indirip sindirdikten sonra, mumyalaşmış bir öğretinin imgesini kalkıp da tüm dünyaya zorla benimsetmeye soyunan şu güçlü Amerikan psikanalizinin göz korkutan hayaletini görmek yanlış mı olur acaba?

Çeviren: Alp Tümertekin

7 Ernst Jones, *Vie et oeuvre de S. Freud*, c.III, PUF, 1956, s.342.
8 S. Freud, *Portrait psychologique du Pt. Wilson*, Albin Michel, 1967.

Bilinç Mühendisleri: Bilimsel Skeç

Derleyen: Ercüment Aytaç

Kişiler:

Gilbert Ryle	John B. Watson	Richard Dawkins
Ofray de La Mettrie	Herbert L. Melzer	Richard Ronty
B. F. Skinner	Alan Gevins	Herbert Feigl
Sigmund Freud	Robert Jastrow	Arthur Harkins
Thomas Huxley	Jerry A. Fodor	Eugene P. Wigner
Karl Popper	Ercüment Aytaç	Seyircilerden biri
Martin Roth	Hans Jürgen Eysenck	

Işık. Kahverengi ve eflatun tonlarının hakim olduğu bir oturma odası. Sağ tarafta aralık bir kapı. Odada, daha sonra bilim adamı oldukları kanısına vardığımız adamlar oturmuş birbirlerine bakıyorlar. Birdenbire dışarda birisinin koşarak yaklaşma gürültüsü duyuluyor.

Gilbert Ryle: (*Nefes nefese sağdan içeri girer ve 'O' harfi yaptığı eliyle üzerine basa basa konuşmaya başlar.*) Ondan çok kötü bir şekilde, 'Makinadaki hayalet dogması' olarak bahsedeceğim.
(*Diğerlerinin tek tek yüzlerine bakar.*) Onun bütünüyle yanlış, yanlışlığın da yalnızca ayrıntıda değil, aynı zamanda esasta olduğunu kanıtlayacağımı umuyorum.[1]

[1] Gilbert Ryle, *The Concept of Mind*, London, Hutchinson's University Library, 1951, s.15-16.

John B. Watson: (*Ryle'ı desteklercesine*) O, hiçbir zaman, dokunulan, koklanan, tadı olan veya hareket eden birşey olarak görülmedi. Yalnızca, aynı eski ruh kavramı gibi, kanıtlanamayan bir faraziyedir.[2]

Richard Dawkins: Biz, gen olarak bilinen bencil molekülleri muhafaza etmek için körü körüne programlanmış robotlar, canlı makinalarız.[3]

Offray de La Mettrie: (*iki elini Dawkins'e açar*) O zaman, cesurca insanın bir makina olduğu sonucunu çıkartalım.[4]

Herbert L. Melzer: Bizim sadece insana ait olarak gördüğümüz tüm duygusal ve düşünsel yetenekler, son derece karmaşık nörokimsayal bir organizasyon içinde, oldukça özel morfolojik yapılarda ortaya çıkar... Bizim, belirli bir beyni karakterize eden tüm işlevler, bellekler ve yetenekler organizasyonundan başka birşeyi kasdetmeye ihtiyacımız yoktur.[5]

Richard Ronty: (*Piposunun sapıyla işaret ederek*) Üstad, eğer gelecekte 'Acı içindeyim' yerine 'C-liflerim yanıyor' diyecek olursanız, bizim için yaşamı kolaylaştırmış olacaksınız.[6]

B.F. Skinner: (*Elindeki kırmızı keçeli kalemle 'bilinç' yazılı kağıdı havaya kaldırır.*) Onun ortadan kaldırılması çok geciktirilmiştir... O, bizim bilgisizliğimizden doğmuştur. Nitekim anlayışımız arttıkça onu oluşturan nesne gözden kaybolur.[7]

Alan Gevins: Ya, bi dakka! Yaratıcılık, ilham gibi aklın çok ince yanlarına gelince, bunlar çok daha esrarlı olabilir. Ben, aklın, bir elektron akımına indirgenebileceği inancında arkadaşlarımın bazıları kadar katı değilim.[8]

Herbert Feigl: (*Gevins'e döner. Yüzünde alaycı bir ifade vardır.*) Önce ruhunu, sonra bilincini yitiren en iyi bilinen ismiyle bilimsel psikoloji, son olarak da bütünüyle aklını yitirmiş görünüyor.[9]

Sigmund Freud: Hiçbir organik temeli olmadan havada asılı duran psikolojiyi bırakmaya niyetim yok. (*Burnunu gıdıklayan pos bıyıklarını düzeltmeye çalışır.*) Fakat böyle bir temel olması gerektiği inancının ötesinde, üzerinde çalışacak teorik veya tedavi amaçlı hiçbir şeye sahip değilim, onun için benim, yalnızca psikolojik faktörlerle karşılaşmış gibi davranmam gerekiyor. (*Burnunu kaşır.*) Onları neden henüz birbirine uyduramadığımı bilmiyorum.[10]

2 John B. Watson and William McDougal, *The Battle of Behaviourism*, London, Kegan Paul, Trench, Trubner& Co. Ltd., 1928, s.15.
3 Richard Dawkins, *The Selfish Gene*, Oxford University Press, 1976, s.ix.
4 Offray de La Mettrie, *Man: A Machine*, London, G. Smith, 1750, s.85
5 Herbert L. Melzer, *The Chemistry of Human Behaviour*, Chicago, Nelson-Hall, 1979, s.235.
6 Richard Ronty, *Mind-Body Identity, Privacy and Categories*, Mind-Body Identity Theory, ed. C.V. Borst, London, Macmillan, 1970, s.85.
7 B.F. Skinner, *Beyond Freedom and Dignity*, New York, Alfred a. Knopf, 1972, s.200.
8 Eugene P. Wigner, *Two Mind within the Brain Discover*, Vol.5, No.5, May 1984, s.43.
9 Herbert Feigl, *The 'Mental' and the 'Physical'*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1967, s.3.
10 Sigmund Freud, *The Origins of Psychonalysis*, letter 96, editor's interpolation, New York, Basic Books, 1954, s.264

Robert Jastrow: (*Telaşlı*) Vasat bir insanın genel zekâsıyla, kısa zamanda bir makina yaratılabilir... Birkaç ay içinde, o, deha seviyesinde olacaktır... Birkaç ay sonra, gücü, ölçülemez dereceye ulaşacaktır. Eğer biz şanslıysak, onlar, bizi bir ev hayvanı, kedi, köpek falan gibi alıkoymaya karar verebilirler.[11]

Arthur Harkins: Şuraya çiziyorum. (*Eliyle duvara imajiner bir çizgi çizer.*) 2000 yılında insanlar robotlarla evlenecek ve toplum 'insan' tanımı üzerinde etraflıca düşünmeye başlayacak.[12]
(*Çevresine bakınır, ancak oturanlardan umduğu tepkiyi bulamayınca başını öne eğer.*)

B.F. Skinner: (*Eli şakağındadır, fizik dışı önemli bir faktör veya güç işe karıştırılırsa ne olacağını düşünmektedir.*) Yalnızca o zaman biz ima edilenden icra edilene, mükemmelden normale, erişilmezden olası olana dönebiliriz.[13]

Thomas Huxley: Materyalizmin, evrende madde ve enerjiden başka hiçbir şey olmadığını ve tüm doğa olaylarının, bu iki basit faktöre atfedilebilir özelliklerden hareketle izah edilebileceği şeklindeki temel görüşü anlıyorum... Bana göre, evrende üçüncü birşey –yani bilinç– olduğu oldukça açıktır ve ben onu, madde ve enerji veya her ikisinin anlaşılır bir değişkesi olarak göremiyorum.[14]

Richard Ronty: (*Yine piposunun sapından destek alarak*) Eğer gelecekte 'Acı içindeyim' yerine 'C-liflerim yanıyor' diyecek olursanız...

Jerry A. Fodor: (*Ronty'nin lafını ağzına tıkarlar.*) Başağrısına sahip olmak, kişinin karşılaştığı uyarıcılar ile verdiği karşılıklar arasında belirli bir ilişki modelini teşhir etmeye eğilimli olmaktır.
(*Sessizlik olur. Bu arada Fodor bilincin fiziksel açıklamasına bütünüyle inansa da, kişisel deneyimleri açıklamaktaki bu açık başarısızlıktan dolayı fonksiyonalizm gibi mekanistik teorilerin eksikliğini kabul eder.*) Fonksiyonalist çatıyı kabul etmeye meyilli pek çok psikolog, fonksiyonalizmin, bilincin niteliğini açıklamadaki başarısızlığından endişelidir. Fonksiyonalistler, meslektaşlarıyla bu endişeyi enine boyuna tartışmak için, birkaç önemli girişimde bulundular, emme ve lakin benim görüşüme göre, fazla başarılı olamadılar. Şimdiki halde, bilincin niteliksel muhtevası sorunu, fonksiyonalizmin, zihinle ilgili genel bir teori ortaya koyabileceği şeklindeki iddiasına ciddi bir tehdit oluşturur.[15]

Eugene P. Wigner: (*Parmakları arasında Nobel fizik ödülünü çevirir.*) Mekanistik görüşü reddediyoruz abi. (*Yana tükürür.*) İki tür gerçek veya varlık vardır, tamam mı. Bilincimin ve diğer tüm şeylerin varlığı veya gerçeği. İkinci gerçek, mutlak değili, yalnızca görecedir.

11 Robert Jastrow, *The Post-HumanWorld*, Science Digest, January/February 1981, s.144
12 *Futurist Predicts Ero of Robot Spouses*, Binghamton Sun Bulletin, Binghamton, New York, 21 April 1983.
13 B.F. Skinner, *Beyond Freedom and Dignity*, New York, Alfred A. Knopf, 1972, s.201
14 Thomas Huxley, *Essasys Upon Some Controverted Questions*, London, Macmillan & Co., 1892, s.220
15 Jerry A. Fodor, *The Mind-Boy Problem*, Scientific American, Vol.244 no.1, January 1981, s.119.

Karl Popper: Evrimsel bir bakış açısından, kendi halindeki aklı, beynin ortaya çıkan bir ürünü olarak sayarım...[16]

Ercüment Aytaç: (*Aniden kapıda görünür.)* Kendi söylediklerinizden kendiniz eminseniz... (*omuzuna attığı hırkasını düzeltir*)... bilemiyorum. (*Popper'in kuşkuyla baktığını görünce açıklama yapma gereğini hisseder.*) Kuzeniniz Dora Schimanko'yla Viyana'da bir Workshop'ta tanışmıştım. Daha sonra kendisini Kürtlerin düzenlediği bir eğlentide gördüm ve uzun uzun konuştuk.

Karl Popper: (*Düşüncel bir şekilde parmağını çayına sokarak gezindirir.*) Şimdi aklın, beynin ortaya çıkan bir ürünü olduğunu söylemenin çok yetersiz olduğunu vurgulamak isterim. Onun, hemen hemen açıklayıcı hiçbir değeri yoktur, nitekim insan evrimindeki belirli bir yerde bir soru işareti koymaktan öteye gidemez.

Seyircilerden biri: (*Anti-medikal eleştiri yapmak için seyircilerin arasından sahneye doğru hamle yapar.*) Siz mi kafamın içine bakacaksınız? Daha neyin ne olduğuna karar veremediniz.

Martin Roth: (*seyirciye bakmadan, hakkında konuşur.*) Siz uluslararası boyutlar kazanmış daha geniş bir hareket içindeki yaklaşımı temsil ediyorsunuz ve psikiyatrinin yöntemlerini, amaçlarını ve sosyal rolünü eleştirici ve aşağılayıcı bir tutumu benimsiyorsunuz; hem belirttiğimiz amaçla, hem de ifadelerinizin dogmatik, tembih edici, dağılmış ve kararsız niteliğiyle, tıbba karşı, tedaviye karşı, kuruma karşı ve bilime karşısınız.[17]

Hans Jürgen Eysenck: (*İşaret parmağıyla seyirciyi gösterir.)* Bu arkadaş haklı. Psikanaliz ondokuzuncu yüzyıldaki verstehende (*anlayan*) psikolojinin yenilenmiş bir ifadesinden başka birşey değildir ve dolayısıyla gerçek bilimle hiçbir ortak noktası yoktur.[18]

Karl Popper: (*Aceleyle*) Bu esnek bir metod. Yani psikanaliz, olabilecek herşeyi açıklamaya muktedir görünüyor, bundan dolayı yanlışlanamaz ve bilimsel değildir.[19]

İçeriye el arabalı bir polis memuru girer. El arabasında Hannibal Lector bulunmaktadır, eli ayağı bağlıdır, yüzünde maskesi vardır. Polis memuru gittikten sonra Hannibal bağlarını çözer, maskesini çıkarır ve sağ köşeden başlayarak bilim adamlarını yemeğe başlar. Işık kararır.

16 Karl R. Popper and John C. Eccles, age, s.554.
17 Martin Roth, '*Psychiatry and Ist Critics*', Britisch Journal of Psychiatry 122, 1973, s.373.
18 Hans Jürgen Eysenck, *Wege und Abwege der Psychlogie*, 1953, Pinguin.
19 Karl Popper, *Conjectures and Refutations*, Routledge & Kegan Paul, 1963

Türkiye'de Psikanalizle İlgili Basılı Yayınlar (Kitaplar)*

Les Ecrits Sur la Psychanalyse En Turquie

1931-1996 Arasında Tercüme Psikanaliz Kitapları

1934'den 1950'ye

1. ZULLIGER (H.) : *Okulda psikanaliz,* İstanbul, Resimli Ay, 1934, 200 s.
2. JONES (E.) : *Psikanaliz,* İstanbul, Sebat, 1941, 92s.
3. AUSTRGESİLO : *Psikanaliz,* İstanbul, Köy, 1942, 39 s.
4. FREUD (S.) : *Hayatım ve Psikanaliz,* İstanbul, Güven, 1944, 94 s.
5. : *Totem ve tabu,* İstanbul, MEB, 1947, 210 s.

1950'den 1970'e

6. FULLOPMİLLER (R.): *Dostoyevski; Psikanalizin öncüsü,* İstanbul, Ay, 1955, 20 s.
7. HALL, (C.) : *Freud'un hayat felsefesi, Eğitim Dünyası,* İstanbul, 1962, 1(5), 4 s.
8. FREUD (S.) : *Cinsiyet ve Psikanaliz,* İstanbul, Varlık, 1963, 220 s.
9. ADLER (A.) : *Hayatın anlamı,* İstanbul, Özgül, 1964, 109 s.
10. JUNG (C.G.) : *Psikanaliz ve edebiyat,* İstanbul, Ofset, 1964, 30 s.
11. HACKER (F.) : *Freud ve Marx,* İstanbul, *Cep Dergisi,* 1967, no: 1, 10 s.
12 MARCUSE (H.) : *Freud üzerine felsefi bir çalışma; medeniyette aşk ve Eros,* İstanbul, Haşmet, 1968, 368 s.
13. ZWEIG (S.) : *Freud ve psikanalitik doktrini,* İstanbul, Remzi, 1969, 158 s.

* Bu çalışma Dr. Tevfika İkiz'in 1996'da Paris 13 Üniversitesi'nde sunduğu "Mizah ve Türkiye'de Psikanalizin Doğuşu" isimli tezin içinden alındığı için 1996'ya kadar olan yazıları kapsamaktadır. Bu tarihten önce yayımlanan kitap ve makaleler kapsam dahilindedir.

1970'den 1980'e

14. FREUD (S.) : *Rüyaların yorumu,* İstanbul, Varlık, 1972, 39 s.
15. FENICHEL (O.) : *Nevrozların psikanalitik teorisi,* İzmir, Ege Üniversitesi, 1974, 400 s.
16. FREUD (S.) : *Musa ve Tektanrıcılık,* İstanbul, Dergâh, 1972, 202 s.
17. : *Endişe,* İstanbul, Hilal, 1977, 101 s.
18. BRENNER (C.) : "Psikanalizin temelleri", *Ruh sağlığı dergisi,* Ankara, 1977, 195 s.
19. : *Psikanalize giriş: Genel nevroz öğretisi,* İstanbul, Yaprak, 1972, 292 s.
20. JUNG (C.G.) : "Kollektif bilinçdışı", *Felsefe dergisi,* İstanbul, 1979, 20 s.
21. FREUD (S.) : *5 Konferans,* İstanbul, Bozak, 1979, 316 s.
22. FROMM (E.) : *Psikanaliz ve Zen Budizm,* İstanbul, Onur, 1979, 114 s.
23. : *Rüyaların bilimsel yorumları,* İstanbul, Yelken, 1979, 288 s.
24. : *Özgürlükten kaçış,* İstanbul, Ünal, 1979, 375 s.
25. FREUD (S) : *Kitle psikolojisi,* İstanbul, Bozak, 1979, 80 s.
26. : *Sanat üzerine,* İstanbul, Bozak, 1979, 120 s.
27. : *Amatör psikanalizi,* İstanbul, Bozak, 1979, 110 s.

1980'den 1996'a

28. FREUD (S.) : *Cinsellik üzerine 3 deneme,* İstanbul, Altın, 1981, 108 s.
29. REİCH (W.) : *Reich Freud'u anlatıyor,* İstanbul, Payel, 1981, 319 s.
30. : *Cinsel olgunluk,* İstanbul, Erenler, 1982, 112 s.
31. : *Bedensel boşalmanın işlevi,* İstanbul, Doğuş, 1982, 392 s.
32. FROMM (E.) : *Sevme sanatı,* İstanbul, Say, 1982, 125 s.
33. : *Freud'cu düşüncenin büyüklüğü ve sınırları,* İstanbul, Payel, 1982, 214 s.
34. : *Çağımızın özgürlük sorunu,* İstanbul, Bayraktar, 1982, 222 s.
35. : *Psikanalizin bunalımı,* İstanbul, Kardeşler, 1982, 220 s.
36. FREUD (S.) : *Günlük hayatın psikopatolojisi,* İstanbul, Teknografik, 1982, 84 s.
37. LACAN (J.) : "Özne-Ben'in işlevinin oluşturucusu olarak ayna evresi", *Yazko felsefe yazıları dergisi,* İstanbul, 1982, no 1, 8 s.
38. ADLER (A.) : *Yükseklik duygusu ve sosyal ilgi,* İstanbul, Say, 1983, 422 s.
39. FREUD (S.) : *Psikanaliz ve uygulama,* İstanbul, Say, 1983, 287 s.
40. REICH (W.) : *Kişilik analizi,* İstanbul, Payel, 1983, 530 s.
41. FORDHAM (F.) : *Jung psikolojisinin ana hatları,* İstanbul, Say, 1983, 163 s.
42. HORNEY (K.) : *Ödip kompleksi,* İstanbul, Ayko, 1984, 5 s.
43. MITCHELL (J.) : *Psikanaliz ve feminizm,* İstanbul, Yaprak, 1984, 500 s.
44. FROMM (E.) : *İnsanda saldırganlığın kaynağı,* İstanbul, Yelken, 1984, 413 s.
45. CLANCİER (A.) : "Psikanaliz ve varoluşçuluk", *Çağdaş eleştiri dergisi,* İstanbul, 1984, 5 s.
46. : "Psikanalizin edebi eleştirisi", *Çağdaş eleştiri, dergisi,* İstanbul, 1984, 5 s.
47. ADLER (A.) : *Yaşama sanatı,* İstanbul, Say, 1984, 188 s.
48. : *Güç çocuğun eğitimi,* İstanbul, Varlık, 1985, 185 s.

49. : *İnsanı tanıma sanatı,* İstanbul, Say, 1985, 300 s.
50. FREUD (S.) : *Bir yanılsamanın geleceği,* İstanbul, Kaynak, 1985, 69 s.
51. REİCH (W.) : *İnsanın doğadaki yeri,* İstanbul, Payel, 1985, 300 s.
52. : *Tarihsel araştırmada psikanalizin uygulanması,* İstanbul, Payel, 1985, 13 s.
53. :"Freud ile bir söyleşi", Hazırlayan: Cengiz Gündoğdu, *Varlık,* İstanbul, 1985, no 53, 2 s.
54. HORNEY (K.) : *Kadın psikolojisi,* İstanbul, Payel, 1986, 290 s.
55. FROMM (E.) : *İtaatsizlik üzerine bir deneme,* İstanbul, Yaprak, 1987, 187 s.
56. REICH (W.) : *Cinsel ahlakın boy göstermesi,* İstanbul, Payel, 1987, 252 s.
57. BERNE (E.) : *Psikiyatri ve psikanaliz rehberi,* İstanbul, Yaprak, 1988, 480 s.
58. REICH (W.) : *Cinsel devrim,* İstanbul, Payel, 1989, 300 s.
59.AVTONOMOVA (N.): "Lacan psikanalizin yeniden doğması mı yoksa sonu mu?" *Felsefe dergisi,* İstanbul, 1989 (4), 9 s.
60. LEMAIRE (A.) : *Semboliğe ulaşmada ödipin rolü,* İstanbul, Ayrıntı, 1989, 18 s.
61. FREUD (A.) : *Ego ve savunma mekanizmaları,* İstanbul, Bağlam, 1989, 150 s.
62. CONNERTON (s.) : *Sanatta Freud ve kitle,* İstanbul, Adam, 1990, 53 s.
63. FROMM (E.) : *Sevgi ve şiddetin kaynağı,* İstanbul, Payel, 1990, 150 s.
64. : *Rüyalar, öyküler ve mitolojiler,* İstanbul, Payel, 1991, 300 s.
65. REICH (W.) : *Psikanaliz ve diyalektik materyalizm,* İstanbul, Payel, 1991, 250 s.
66. FREUD (S.) : *Şakalar ve bilinçdışı ile ilişkileri,* İstanbul, Yaprak, 1991, 247 s.
67. FROMM (E.) : *Sağlıklı toplum,* İstanbul, 1991, Payel, 396 s.
68. : *Sahip olmak veya olmak,* İstanbul, Arıtan, 1991, 320 s.
69. HORNEY (K.) : *Çağımızın nörotik insanı,* İstanbul, Ekim, 1991, 256 s.
70. : *Kendi kendine analiz,* İstanbul, Öteki, 1991, 240 s.
71. FERENCZI (S.) : *Cinsel hayatın kökleri,* İstanbul, Yaprak, 1991, 112 s.
72. CLARK (T.) : *Psikanalizin cazibesi,* İstanbul, Alkım 1992, 146 s.
73. FREUD (S.) : *Kendi kendine analiz*, İstanbul, Düşünen adam, 1992, 92 s.
74. MANONİ (O.) : *Freud,* İstanbul, Alan 1992, 200 s.
75. GREEN (A.) : *Kastrasyon kompleksi,* İstanbul, İletişim, 1992, 130 s.
76. RIVIERE (J.) : *İçimizdeki kavga,* İstanbul, Belge, 1992, 64 s.
77. JUNG (C.G.) : *Analitik psikolojinin ilkeleri, Konferanslar,* İstanbul, Cem, 1992, 252 s.
78. ADLER (A.) : *Psikolojik faaliyet,* İstanbul, Say, 1993, 200 s.
79. FREUD (S) : *Davranış bozuklukları ve tedavisi,* İstanbul, Düşünen adam, 1993, 300 s.
80. : *Narsisizme giriş,* İstanbul, Anahtar, 1994, 28 s.
81. : *Haz ilkesinin ötesinde,* İstanbul, Anahtar, 1994, 60 s.
82. KLEIN (M.) : *İlk korkular ve sanatçının yorumu,* İstanbul, Anahtar, 1994, 11 s.
83. : *Psikozların ruhsal tedavisi,* İstanbul, Anahtar, 1994, 4 s.
84. : *Çocukların oynarken rol yaratması,* İstanbul, Anahtar, 1994, 15 s.
85. : *Öğrenme tıkanıklığı teorisine bir katkı,* İstanbul, Anahtar, 1994, 16 s.

86. FREUD (S.) : Yas ve melankoli, *Yapı Kredi Bankası,* İstanbul, 1994, 22 s.
87. KRISTEVA (J.) : Kara Güneş, *Yapı Kredi Bankası,* İstanbul, 1994, 15 s.
88. LACAN (J.) : *Fallus'un anlamı,* İstanbul, Afa, 1994, 25 s.
89. FREUD (S.) : *Psikanalize giriş dersleri,* İstanbul, Öteki, 1994, 190 s.
90. *Freud'un mektupları,* İstanbul, Düşün, 1994, 83 s.

1931 - 1996 Tarihlerinde Psikanalist Olmayanların Yazdığı Tercüme Kitaplar

1. PESCHE (E.) : "Psikanaliz açısından mutluluk", *Tıp dünyası,* İstanbul, 1971, 44, (6), 2 s.
2. FRIEDMANN (G.) : "Psikanaliz ve sosyoloji", *Tıp mecmuası,* İstanbul, 1971, 44 (9), 8 s.
3. PALMIER (J. M.) : "Herbert Marcuse'e göre Freudçuluk", *Tıp dünyası,* İstanbul, 1972, no: 45, 3 s.
4. CHALLAYE (F.) : *Tüm yönleriyle Freud ve doktrini,* İstanbul, Fakülteler, 1973, 180 s.
5. DAIM (W.) : "Sigmund Freud", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* İstanbul, 1973, no: 10, 5 s.
6. ANDRE (M.) : "Müziğin psikanalizi", *Ankara filarmoni orkestrası,* Ankara, 1973, 8 (68), 3 s.
7. HOPKINS (F.G.) : "Türk edebiyatında rüya motifleri ve işlevleri", *Birinci Ulusal Türk Folklor Kongresi,* İstanbul, 1975, 2 s.
8. DUVERGER (M.) : "Psikanaliz ve politika", *Tıp dünyası,* istanbul, 1977, 50 (7), 2 s.
9. OSBORN (R.) : *Marksizim ve psikanaliz,* İstanbul, Günebakan, 1978, 218 s.
10. DOBRENKOV : *Erich Fromm ve yeni Freudculuğun eleştirisi,* İstanbul, Işık, 179,152 s.
11. ALTHUSSER (L.) : "Freud ve Lacan", *Yazko felsefe yazıları dizisi,* İstanbul, 1982, no:1, 22 s.
12. PENELOPE (B.) : *Freud üzerine,* İstanbul, Feryal, 1986, 50 s.
13. BAUDRİLLARD (J.) : "Kristal kürenin intikamı", *Defter,* İstanbul 1995, no:24, s.
14. RITZEN (s.D.) : *Freud Skolastiği,* Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 1991, 300 s.

Psikanaliz Üzerine Didaktik Kitaplar/Makaleler

1. TUNÇ (M.Ş.) : *Freudizm,* İstanbul, Halit, 1931, 79 s.
2. MÜNİR (R.) : *Psikanalitik teknik ve normal insanın bilinçdışı,* İstanbul, 1933, 110 s.
3. ŞADAN (İ.) : "Ahlak ve Freudizm", *Yeni adam,* İstanbul, 1934, no:40,1 s.
4. : "Çocuğun ruhu ve psikanaliz", *Yeni adam* , İstanbul, 1934, no:19, 1 s.
5. : "Psikanalize göre kadın ruhu", *Yeni adam,* İstanbul, 1934, no.17, 1 s.
6. : "Psikanalize göre sanatta cinsiyet", *Yeni adam,* İstanbul, 1934, 1s.
7. SARAFOĞLU (S.) : *Psikanaliz,* İstanbul, Akgün, 1949, 17 s.

8. "Freud Adler ve Jung'un psikanalitik teorileri, ortak çalışma, İstanbul üniversitesi psikiyatri bölümü, *Kader*, İstanbul, 1949 12 s.
9. ANASTASİADİS (Y.) : *Jung'un analitik psikolojisi*, İstanbul, Kader, 1951, 8 s.
10. SONGAR (A.) : *Freud teorisinde doğumdan puberteye kadar libidonun tetkiki*, İstanbul, Kader, 1951, 8 s.
11. ÖZGÜ (H.) : "Çocuklarda ödüp kompleksinin teşhisi, Öğretim 2, İstanbul 1958 (131), 2 s.
12. ÖKTEM (Ö.) : "Psikanaliz", *Türk Tıp Mecmuası*, İstanbul 1959, 1(2), 20 s.
13. EVRİM (S.) : "Psikanaliz; yeni bir psikolojik teori", İstanbul, 1956
14. ÖKTEM (Ö.) : "Psikanalizin metodları", *Türk Tıp Mecmuası*, İstanbul 1959, 1(3/6), 6 s.
15. TÜREK (İ.) : "Yeni fikirlerle rüyalar", *Tıp Dünyası*, İstanbul, 1959, (12), 5 s.
16. ÖZGÜ (H.) : *Freud ve Freudculuk*, İstanbul, Sevinç, 1959, 16 s.
36. ZİLELİ (L.) : "Psikanalitik terapinin özellikleri", *Hacettepe Tıp Fakültesi Dergisi*, Ankara, 1971, 3(4), 4 s.
37. ULAŞ (M.) : "Jung'a dair", *Tıp Dünyası*, İstanbul, 1971, 44 (6), 5 s.
38. ÖZBAYDAR (S.) : *Rüyaların yorumu üzerine bir deneme*, İstanbul, Baha, 1971, 112s.
39. AKGÖL (N.) : *Psikanaliz ve Freud*, İstanbul, Akgöl, 1971, 31 s.
40. GÖKAY (F.K.) : "Alfred Adler'in 100. yıldönümü", *Tıp Dünyası*, İstanbul, 1971, 45 (2), 2 s.
41. ÖZGÜ (H.) : "İnsanın hayatında süt emme evresinin önemi", *Ülkücü Öğretmen*, İstanbul, 1972, no: 19, 2 s.
42. : "Bilinçdışı ve kişilik bozuklukları" *Eğitim-Öğretim*, İstanbul, 1972, no:19, 2 s.
43. KOPTAGEL (G.) : "Libido gelişiminin ön basamakları" *Türk Tıp Mecmuası*, İstanbul, 1973, 38(5), 8s.
44. TÜRKER (F.) : "Psikanalizin esası ve teorisi", *Eczacılar Bülteni*, İstanbul, 1973, 1-2. 4s.
45. BOLAYIR (E.) : *Modern rüya tabirleri*, İstanbul, Bolayır, 1974, 512 s.
46. ULAŞ (M.) : "Jung'un yapıcı analitik görüşleri," *Tıp Dünyası*, İstanbul, 1977, 5 s.
47. GÜLER (O.) : "Adler ve Jung'un psikolojileri", *İstanbul Üniversitesi Dergisi*, İstanbul, 1978, 11 s.
48. KOPTAGEL (G.) : "Libido gelişimi", *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Bölümü Seminerleri*, İstanbul, 1978, 12 s.
49. ARKUN (N.) : *İntiharın psikodinamikleri*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1978, 190 s.
50. GÜROL (E.) : *S. Freud*, İstanbul, Cem, 1978, 186 s.
51. ARKUN (N.) : *Kişilikte çatışma*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, 1979, 172 s.
52. KOPTAGEL (G.) : "Duyguların psikojenezi ve psikopatoloji", *Nöropsikiyatri Aşivi*, İstanbul, 1980, 16(1/2), 10 s.
53. AKYOL (T.) : "Erich Fromm üzerine", *Töre*, İstanbul, 1980, 9(108), 8 s.
54. ENBİYAOĞLU (G.): "Kekemeliğin psikolojik ve psikanalitik açıdan araştırılması", *7. Ulusal Psikiyatri Ve Nörolojik Bilimler Kongresi*, İstanbul, 1980, 6 s.

55. KESKİNEL (K.) : "Kişisel ve ulusal bunalımdan psikanaliz ve sibernetik yoluyla kurtulma", *8. Ulusal Psikiyatri Ve Nörolojik Bilimler Kongresi,* İstanbul, 1980.
56. ARITAN (A.) : "Psikanalizin iki devi: Sigmund Freud ve Erich Fromm", *Bilim ve teknik,* İstanbul, 1982, 14, 6 s.
57. SÖZER (Ö.) : "Jacques Lacan: Bir ozan, bir filozof, psikiyatrinin sorunları", *Yazko Felsefe Dizileri,* istanbul, 1982, no:1, 8 s.
58. TEKELİOĞLU (O.) : "Bir Lacan okuması", *Yazko Felsefe Dizileri,* İstanbul, 1982, n:1, 13 s.
59. HİLAV (S.) : "Lacan üzerine", *Yazko Felsefe Dizileri,* İstanbul, 1982, no:1, s 10.
60. "Uyku ve rüyalar", *Bilim ve Teknik,* İstanbul, 1983, 1(6), 2 s.
61. "Rüyalardan nasıl yararlanırız?", *Bilim ve Teknik,* istanbul, 1983, 1 (6), 2 s.
62. ARITAN (A.) : "Freud neden ve nerede yanıldı?", *Bilim ve Tasavvuf,* İstanbul, 1983, 1(3), 3 s.
63. YURDASEV (H.) : "Freud'a karşı", *Platon,* İstanbul, 1984, 15, 180, 4 s.
64. "Korkuyla savaş (fobi üzerine)", *Bilim Dergisi,* İstanbul, 3(5), 2 s.
65. ÖZTÜRK (O.) : *Psikanaliz ve psikoterapi,* İstanbul, Sevinç, 1985, 238 s.
66. YURDAKÖK (M.) : "Freud", *Bilim Dergisi,* İstanbul, 1985, 4(2), 1 s.
67. ARSLANLIOĞLU (H.): "Bilinç ve bilinçdışı" *Yeni Psikolojik Evrim Araştırmaları Bülteni,* İstanbul, 1985, (3), 4 s.
68. ÖZÇELİK (H.) : "Neden Freud", *Yarın,* İstanbul, 1984, no: 32, 1s.
69. TEĞİN (B.) : "Psikanalitik kuramı hazırlayan etkenler", *Yarın,* İstanbul, 1984, no. 32, 2 s.
70. GÜREL (F.) : "Babalar ve oğullar (Ödip)", *Yarın,* İstanbul, 1984, no.32, 1 s.
71. TANGÖR (A.) : "Ruhbilimin bilimselliği üzerine", *Yarın,* İstanbul, 1984, no:32, 2 s.
72. : "Freud'u yargılarken", *Bilim dergisi,* İstanbul, 1985, 4(2), 4 s.
73. ATAYMAN (V.) : "Psikanalitik kavram ve uzantıları", *Varlık,* İstanbul, 1985, no: 53, 2 s.
74. OĞUZGÜL (O.) : "Freud ve yeni-Freudçuluk", *Düşün,* İstanbul, 1986, no: 21, 4 s.
75. : "Freud ve yeni-Freudçuluk", *Düşün,* İstanbul, 1986, no: 22, 5 s.
76. : "Freud ve yeni -Freudçuluk", *Düşün,* İstanbul, 1986, no:23, 5 s.
77. ERDEMLİ (T.) : "Psikanalitik yönden karakter oluşumu süreci", *PTT Hastanesi, Tıp Dergisi,* İstanbul, 1987, 9(1), 9 s.
78. : "Psikoseksüel gelişme dönemlerinin karakter oluşumuna etkileri", *PTT Hastanesi, Tıp Dergisi,* İstanbul, 1987, 9(2), 8 s.
79. LÖKER (A.) : *Rüyalar, psikosentez,* İstanbul, Kent, 1987, 240 s.
80. YAVUZ (K.) : *Psikanalizde ilk dini gelişmelerin değeri,* İstanbul, İlahiyat Fakültesi, 1988, 81 s.

81. BABAOĞLU (A.) : "Psikanaliz ve algı", *Düşünen adam,* İstanbul, 1988, 1(9),4 s.
82. DÖKMEN (Ü.) : "Jung'un arketiplerini ölçmek", *Psikoloji Dergisi,* İstanbul, 1988, 6, 21, 5 s.
83. TANGÖR (A.) : "Lacan psikanaliz ve objesi", *Yeni Düşün,* İstanbul, 1988, 2 s.
84. RUHSELMAN (B.) : "Rüyalar", *Yeni Psikolojik Evrim Araştırmaları Bülteni,* İstanbul, 1988, 5(25), 4 s.
85. KÖKNEL (Ö.) : "Freud'un dünyası", *Felsefe Dergisi,* İstanbul, 1988, 1, 5 s.
86. TURA (S.M.) : "*Freud'dan Lacan'a psikanaliz"*, İstanbul, Ayrıntı 1989, 5 s.
87. TİMUÇİN (A.) : "Deneysel ruhbilimin gelişimi ve Freud", *Felsefe Dergisi,* İstanbul, 1989, 5 s.
88. BERKMAN (B.) : "Freud, Psikanalizin 50. yıldönümü", *Milliyet Sanat Dergisi,* İstanbul, 1990, 226, 2 s.
89. GÜÇHAN (G.) : "Christian Metz; seminoloji ve psikanaliz", *Montaj,* İstanbul, 1990, 6, 2 s.
90. GÜROL (E.) : *Analitik Psikoloji ve C.G. Jung,* İstanbul, Cem, 1991, 300 s.
91. YAZGAN (Y.) : *Labirent yolculukları,* İstanbul, Remzi, 1991, 180 s.
92. GEÇTAN (E.) : *Psikanaliz ve sonrası,* İstanbul, Remzi, 1991, 341 s.
93. GÖKA (E.) : *Freud,* İstanbul, Ağaç, 1991, 112 s.
94. ERTEN (Y.) : "Psikanalizden dinamik psikoterapilere", *Defter,* İstanbul, 1995, no: 24, p 22-23.
95. SAVAŞIR (İ.) : "Kişilik yapıları üzerine bir sınıflandırma denemesi", *Defter,* İstanbul, 1995, no: 24, p 22-33.
96. ÖZMEN (E.) : "Dinin psikanalizi", *Birikim,* İstanbul, 1995, no.77, 22 s.

Psikanaliz ve Kültürel Alan

1. IRMAK (S.) : "Mevlana ve psikanaliz", *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası,* İstanbul, 1960, 23 (1-2), 11 s.
2. TOPLAMACIOĞLU (M.): *Dinin psikanalitik yorumu ve toplumsal olaylar,* İstanbul, Fakülteler, 1963, 105 s.
3. "Freud ve yeni Freudculuk", *Türk Folklor Araştırmaları,* İstanbul, 1973, no:285, 4 s.
4. AYDA (A.) : "Sanat ve psikanaliz", *Hisar,* İstanbul, 1976, no: 2, 2 s.
5. KOPTAGEL (G.) : "Ego'nun yazıda ve psikolojik sanat eserlerinde gerilemesi düşüncesi", *İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Bölümü Konferansları,* İstanbul, 1978, 10 s.
6. İNAL (T.) : "Psikanalitik edebiyatın eleştirisinde Freud'dan Charles Sauron'a", *FDE,* İstanbul, 1979, 1(3), 10 s.
7. HİLAV (S.) : *Freud-Adler-Jung; Psikanaliz açısından edebiyat,* İstanbul, Kardeşler, 1981, 78 s.
8. İNAL (T.) : "Freud ve psikoloji edebiyatının eleştirisi", *Batı Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* İstanbul, 1982, 1, 8 s.
9. TANGÖR (A.) : "Freudculuğun sanata yansıması ve eleştirisi", *Yazko Edebiyat,* İstanbul, 1981, 1(7), 7 s.
10. SALMAN (Y.) : "Neden Freud'u yayımlıyoruz?", *Yarın,* İstanbul, 1984, 32, 1s.
11. SAYAN (S.) : "Sinemada psikanaliz ve ortodoks Freudizmin eleştirisi", *Yarın,* İstanbul, 1985, 32, 2 s.

12. CILIZOĞLU (S.) : "Psikanaliz ve tiyatro, Öedipus psikanalizi yeni kuşaklara taşıyacak", *Milliyet Sanat,* İstanbul, 1990, no: 226, 3 s.
13. YAVUZ (H.) : "Freudizm üzerine notlar, " *Milliyet Sanat,* İstanbul, 1990, no: 226, 2 s.
14. YÜCEL (T.) : "Edebiyat; ruhçözümleyiciye çok şey borçludur" *Milliyet Sanat,* İstanbul, 1990, no: 226, 2 s.
15. MİRZE (Ö.) : "Psikanaliz ve sinema", *Milliyet Sanat,* İstanbul, 1990, no: 226 2 s.
16. KOÇAK (G.) : *Çifte kapılar ardında,* İstanbul, Oğlak, 1994, 190 s.

Psikanaliz ve Sosyal / Politik Alan

1. MARDİN (Ş.) : *Freud ve sosyal bilimler,* İstanbul, 1956, 30 s.
2. ADASAL (R.) : "Suçluluğun psikanalitik sebepleri", *Karşılaştırmalı Hukuk Dergisi,* İstanbul, 1959, 4 s.
3. SELÇUKOĞLU (S.) : "Psikanaliz ve terbiye üzerine bir dertleşme", *Pedagoji Dergisi,* İstanbul, 1963, no 5 vol 1, 3 s.
4. ÖZGÜ (H.) : "Kadın psikanalizi", *Ülkücü Öğretmen,* İstanbul, 1965, no:7, 2 s.
5. ÖNGÖREN (F.) : "Analitik psikoloji ve şahsiyetin bütünlenmesi", *Türk Mason Dergisi,* İstanbul, 1965, 16 (61), 17 s.
6. ŞADAN (i.) : "Psikanaliz ve eğitim", *Yeni Adam,* İstanbul, 1968, (806), 1 s.
7. : "Eğitimciler neden psikanalizle ilgilenir?", *Yeni Adam,* İstanbul, 1968, (805), 1 s.
8. AYDINER (H.) : "Psikanalist gözüyle kötü insan yetiştirmede ailenin rolü" *Türk Mason Dergisi,* İstanbul, 1968, 17 (72), 8 s.
9. KANAT (H.) : "Psikanalizin tarihi gelişimi ve eğitimle ilişkisi", *Eğitim Hareketleri,* İstanbul, 1971, 17, 8 s.
10. ONUR (B.) : "Kadın ve psikanaliz", *Milliyet Sanat,* İstanbul, 1983, no: 18, 2 s.
11. VASSAF (G.) : "Psikanaliz, Freud ve gençlik", *Yarın,* İstanbul, 1984, 32, 2 s.
12. GÖZÜTOK (H.) : "Psikanaliz ve psikoloji yayınları", *Yarın,* İstanbul, 1984, 32, 2 s.
13. TEBER (S.) : "Savaş ve barış problemleri üzerine", (Freud ile Einstein arasındaki mektuplar), *Yarın*, İstanbul, 1984, 32, 3 s.
14. GÖKA (E.) : "Geleneksel bir psikoloji teorisi nereden başlamalı", *İlim ve Sanat*, İstanbul, 1988, no 15, 2 s.

Orijinal Psikanaliz Yazıları

1. ŞADAN (İ.) : "Batıl itikatlar ve Freud", *Yeni Adam,* İstanbul, 1934, 1 s.
2. ÖZGÜ (H.) : *Aşkın psikanalizi,* İstanbul, Özgü, 1967, 96 s.
3. BATU (S.) : "Freud'un ötesi", *Türk Dili,* İstanbul, 1969, no: 20 (215), 5 s.
4. AMATO (H.) : "Nasrettin Hoca ve Psikanaliz", *Bilim ve Teknik,* istanbul, 1972, no: 56, 57, 58, 59, 60, 18 s.
5. KOPTAGEL (G.) : "Bir nevroz vakasının gelişiminde çevrenin etkileri", *Nöropsikiytri Arşivi,* istanbul, 1971, 8 (2), 2 s.

6. ÖNGÖR (E.) : "Müzik ile rüyanın ilişkileri", *Müzik Dergisi,* İstanbul, 1972, no: 25, 6 s.
7. ÖZTÜRK (A.) : "Neden Freudçuluk?", *Yarın,* istanbul, 1984, 34, 1 s.
8. SERCAN (M.) : "Freud düşüncesine yönelik eleştiri çabası", *Varlık,* İstanbul, 1985, no: 53, 3 s.
9. ONUR (B.) : "Freud ve Türkiye'de psikanaliz", *Milliyet Sanat,* İstanbul, 1990, 3 s.
10. VOLKAN (V.) : *Psikanaliz yazıları,* İstanbul, Hekimler Birliği, 1992, 198 s.
11. TURA (S.M.) : "Bir transfer reaksiyonunu okumak", *3 P,* İstanbul, 1994, no:4, 7 s.
12. ARDALI (C.) : "Cahit Ardalı ile Dinamik Psikoterapi üzerine", *Defter,* İstanbul, 1995, no: 24, s. 14-21.

Hazırlayan: Dr. Tevfika İkiz

Celladın Ölümü

Roger Caillois

2 Şubat 1939: Anatole Deibler'in 76 yaşında ölümü Cumhuriyet'in "cellad"ı Anatole Deibler'nin ölümüne ayrılmış gazete makalelerini okuyunca, toplumun ancak onun ölümüyle celladının varlığını bulguladığını söyleyeceği geliyor insanın. Her durumda nadiren doğal bir ölüm başkalarının kendisini unutması için uğraşan ve onların da göründüğü kadarıyla unutmayı dilediği gölgedeki bir insanın hayatı üzerine bu kadar çok yorumu ortaya çıkarır. Bu adam benzerlerinden dörtyüzünün kellesini uçurmuştu ve merak hiçbir zaman idam edene değil, her zaman idam edilene doğru yönelmişti. Kendi bölgesinde, egemen olan bir sessizlik komplosundan ötede bir şeydi. Sanki esrarlı ve her şeye gücü yeten bir yasak, laneti açığa çıkarmanın karşısına dikiliyordu; sanki gizli ve güçlü bir engel bunu yapma düşüncesini engelliyordu.

Öldü: Ölümü günlük gazetelerde, ilk sayfada, büyük başlıklarla, kocaman manşetlerle ilan edildi. Ne lirizm, ne de fotoğraflar esirgenir. Dünyada hiç mi bir şey olmuyor da böyle bir haber bunca dikkat çekiyor? Ama Avrupa'nın kaderi üzerinde oynanıyor ve belki de kararı veriliyor. Önemsiz. Uzun makaleler ölünün ve seleflerinin kariyerini anlatıyor. Devletteki konumu tanımlanıyor. Mesleki nitelikleri, iş yapma biçimi, "hüneri" yorumlanıyor. Özel yaşamından, karakterinden, alışkanlıklarından bilinmedik hiçbir şey bırakılmıyor. Hiçbir ayrıntı okurun ilgisi için yakışıksız bulunmuyor. Alçakgönüllü birkaç satırda bildirilmesi olağan gözüken bir kaza için verilen bu ilan aşırılığından şaşkın durumdayız. Bu aşırılığı gazetecilerden günlük payını isteyen halkın tehlikeli merakına fatura etmek, her durumda bu merakın tehlikeli doğası üzerine kafa yormaya, sebebini, amacını sorgulamaya, ve tatmin edeceği içsel sıkıntıları belirlemeye lütfetmeyecek kadar basit bir çözüm olurdu. Ama bu özel durumda, daha fazlası yapılabilir: Müteveffa cellad üzerine yayımlanan bilgiler, sonuç olarak, sıradan değiller. Birçoğu gazetecilerin bilgilerinin kesinliğinden çok, hayal güçlerine onur veriyor gibiler. Olay, karşı-

laştırıldıklarında gösterdikleri açık çelişkilere rağmen, değişik makalelerin celladın benzer bir imajını çizmeleriyle çok daha fark edilir bir hal alıyor. Bu imaj, şu veya bu yazara göre birbirlerinden ayrılan, ama karşılıklı organizasyonları, sanki hayal gücü aynı şema tarafından zorla kışkırtılan aynı biçimin büyüsüne kapılmış ve söz konusu imajı az çok keyfi derme çatma araçlar ve çizgilerle yeniden kuruyormuş gibi sonunda aynı ifadedeki yüzü oluşturur her defasında. Sorun bu son derece ikna edici modeli yeniden oluşturmaktır. Öncelikle, görevin ilgisiz kalmayacağı muhakkaktır, çünkü derhal garip bir zorlukla karşılaşır insan: Makalelerin yazarları olaylar üstünde olduğundan çok, çevrelerindeki destansı hâle üzerinde hemfikirdir; anlatıları bir ihtiyarın şafakta, bir metro istasyonunda ölümünden oluşan gözlemlenebilir, maddi, tarihsel bir olay söz konusu olunca karşılıklı olarak parçalanır ve tersine, sade olaya ekledikleri öznel ve kontrol edilemez her şeyde birbirini destekler. Genellikle gerçeğin kırılgan ve bulanık, hayalinse dayanıklı ve net olması beklenmez.

Olayın versiyonlarının uyuşmadığına pek şaşırmamak lazım. Gazetecilerden verebileceklerinden fazla şey istemek anlamsız olurdu. Tarihçiler kadar uğraşmak için ne zamanları ne de imkânları var. Ama diğer yanlarda sanki önceden düzenlenmiş bir uyumun sonucuyla olmuş gibi belli bir anlaşmaya varmaları şaşırtıcılığını korur. Belki de aynı kaynaktan yararlandılar[1], ama haberlerin hepsinin aynı ayrıntılara dayanmasının ötesinde, bu açıklama haberlere eşlik eden maksatlı yorumların etkileyici biçimde birbirine benzemeleri konusunu hiçbir şekilde aydınlatmaz.

İlk olarak, celladın karakterinin işlevine ters düşer gibi göründüğü sistemli bir özen fark edilir. Bu işlev korku yarattığı için, adamın çekingen ve kaygılı olduğu söylenir. O kadar güvenlik aracı vardır ki, villası Majino hattındaki müstahdem mevkilerle karşılaştırılır. Şöyle anlatır: Acil bir durumda kendisini almak için evine gönderilen Adalet Bakanlığı'nın bir otomobiline binmeyi reddedip, bir taksi çağırır ve Bakanlık görevlilerine "Özür dilerim, yabancılara hiçbir zaman güvenmem" der[2]. İşi görkemli ve ciddidir celladın, yakın ve sevimli olduğu söylenir. Her sabah küçük köpeğini gezdirir, öğleden sonra çarşı-pazara bakar, midesi izin verdiği ölçüde yandaki küçük kahveden evine aperatifini getirtir, manille[3] * oynamayı sever, küçük bir rantiye[4], bir emekli[5] gibi tanıtılmaktadır; "servet"i olan bir insandır[6]. Hayatı dakik bir memurun, "iyi bir aile babasının"[7] hayatı gibidir. Mahallesinde ona "Gündoğumunun beyefendisi"[8] denmektedir, ama bu, göründüğü kadarıyla kötü niyet içermez çünkü ayrıntıyı bildiren gazeteci terimin uğursuz çift anlamlılığının bilincine varmamış gibi görünmektedir (cellat şafakta çalışır). Mesleklerin en değiştirilemez olanını yerine getirmektedir: Ona duyarlı bir kalp atfedilmektedir, komşusuna yardım etmeye ve fakirleri kurtarmaya her zaman hazırdır.[9] İnsani davranışıyla giyotine getirdiği yenilikler açıklanır[10]. Yüzüne yumuşak ve melankolik bir ifade yerleştirilir. Mesleği iğrenç, kaba ve kanlıdır: Özellikle ince ve hassas görevlere adanmış biri olarak gösterilir[11]. Güzellik meraklısı ve yaratıcısıdır; kıskanç bir özenle güller

1 *Paris-Soir*'da yayımlanan Deibler'in anılarında olabilir. Bu anılar ayrıca ilkesel olarak biçimlendirilmişlerdir, çünkü gazete hesabına celladın güvenini kazanmak için onun evinde bir oda kiralayan bir gazeteci tarafından yayına hazırlanmışlardır.
2 *Le Figaro* (Bir uydurmadan ibaret olduğuna kuşku yok, "acilen" kafa kesilmez).
3 *Excelsior*.
* *Manielle*: Kâğıt oyunu (ç.n.)
4 *Le Figaro*.
5 *Paris-Soir*.
6 *L'Intransigeant*.
7 *Paris-Soir*. (Manşet).
8 *Paris-Soir* (Manşet altı).
9 *Le Figaro*.
10 *Le Figaro, L'Intransigeant*, vs.
11 *Le Figaro*.

eker; sanatsal testileri pişirip biçimlendirir[12]. Özel hayatında iş hayatının yol açtığı acılardan daha fazla acı çeker: Bir eczacının hatası oğlunun beş yaşında ölümüne yol açmıştır. Koca bulamadan yaşlanan kızı "mahkûm bir hayat" sürmektedir. Bunlar, bu celladın aile hayatındaki cefa dolu günlerini karartmak için gerekenden de fazladır[13].

Karşıtlığı hırsla takip etmek bazen en kaprisli çağrışımlara sürüklüyor: Yorumculardan biri kendi kendisine, uğraşısı maktullere yönelmiş bu adamın oturmak için Claude-Terasse caddesini neşeli bir müzisyenin adını taşıdığından dolayı mı seçtiğini soruyor[14]. Genel olarak celladın ölümünün çift yanlı ölümcül teması şartlarla ilgili şakalara veya kişinin mesleğine değinen esprili kelimelere başvurularak güldürme fırsatı verir. Mesela celladın mesleğinin "ölü mevsim"i[15] olmadığı gözlemleniyor. Güldürücü anekdotlar arasında, özellikle kasvetli ve saçma olan biri var ki, şu sıkıntıdan kurtulma girişiminin ve bu tür durumlarda gülmenin temsil ettiği şu günaha başvuranın tonunu verir: Louis XV'in emri altında cellat olan, Sanson'lardan birinin, denildiğine göre, o kadar hafif bir eli varmış ki, mahkûm hiçbir şey hissetmezmiş. Lally-Tollendal'ı idam ederken Lally-Tollendal sabırsızlık içinde sormuş:"Hadi, ne bekliyorsun?" Ve Sanson, komiğin korkunç olanın kendisinden doğduğu ve sözün bir cesede yöneltilmiş olmasından geldiği şu cevabı vermiş: "Ama, efendim, bitti. Kendiniz bakın."[16] Oysa Deibler cellad ve idam hikayelerine karşı düşman değilse de tamamen ilgisiz bir kişi olarak sunulmaktadır. Böyle bir eserler koleksiyonunu kendisine hediye eden bir İngilize hediyesini şu yüksek ve biraz da olsa vakur kelimelerle geri vermiştir: "Cellat, görevini yerine getirmesiyle ilgili hiçbir şey için okuma bilmek zorunda değildir."[17]

Tersine, bu hikâyeciklere karşıt olarak, halk idamcısında karşılığı ödenemez kötü karakteri güçlendirmek yolunda bir eğilim gözlenmektedir. Korkunç olarak tasvir edilen varlığı çok zorlukla barışçıl gösterilmektedir. Onu "çift yaşamlı cellat"[18] diye niteleyen manşetin söylediği gibi, bir insana dönüşmektedir böylece. Çocukluğundan beri benzerlerinden ayrı yaşamaktadır. Okulda, babasının bilmediği mesleği, kesinlikle belirtilmektedir ve onu diğerlerinden ayrı kalmaya mahkûm etmiştir. Arkadaşları ona kötü davranmakta, ona hakaret etmekte, oyunlarının dışında bırakmaktadırlar[19]. Sonunda ona üstünde asılı duran "laneti" açıklarlar. Bundan çok şiddetli bir darbe alır. Ardından, alçaklığından onur duyarak, arkadaşlarını giyotinlemece oynar ve onları korkutmakta ustalaşır[20]. Daha sonra, iş ararken, "kanlı bir mühürle belirlenmiş" ismini duyar duymaz istekleri geri çevrilir[21]. Bir gece, babası kabuslar içinde, "kan" diye bağırarak uyanır[22]. Sonuç olarak, babası da kısa süre sonra istifasını verir: Yalnızca yanında bulunan diğer memurlar kadar lekelenmesine karşın, idamlar sırasında kendisini kana bulanmış hissetmektedir[23]. Kimse kızını celladın oğluna vermeye yanaşmamaktadır. Bütün dünya için adalet tahtalarını üreten, idamcı gibi geçimini kafa cezasından sağlayan tek adam marangoz Heurteloup'un kızını ister. Geri çevrilir: Zanaatkâr kızının bir kafa kesicisi ile

12 *Excelsior.*
13 *Paris-Soir*
14 *La Libérté.*
15 *L'Ordre.*
16 *Le Figaro.*
17 *Le Figaro.*
18 *Paris-Soir.*
19 *Paris-Soir, Ce Soir.*
20 *Paris-Soir.* (Bu ayrıntıların ne kadar bol olduğunu söylemek gereksiz.)
21 *Paris-Soir.*
22 *Le Progrès de Lyon.*
23 *L'Intransigeant.*

evlenmesini istemez[24]. Burada iş romana dönüşür, cellat doğal olarak roman kahramanına dönüştürülür: Aşkının umutsuzluğu içinde, Deiler babasının izini sürmeyi kabul eder[25]. Aynı şekilde, Sanson'ların ilkinin mesleğe torunlarının kaderini belirleyecek mutsuz bir aşktan dolayı girmeye karar verdiği anlatılıyor[26]. Bu şekilde, anlatının folklorik doğası açık bir hal almış oluyor.

Genç adamın kaderini kabul ettiği sabahın dramatik bir tablosu çiziliyor. Babasına yardım edeceği ilk infaz günü, babası gelip onu uyandırıyor: "Kalk, vakit geldi." "Müstakbel celladın uykudan tam bir idam mahkûmu gibi uyandırıldığı"na dikkat çekiliyor[27].

Öte yandan, gazeteciler celladın ölümünü sihirli bir şey gibi sunmaktan zevk alıyorlar. Bu ölümde talihe değil, karanlık bir gerekliliğe atfedilen rastlantılar göze çarpıyor. Ani ölüm veren adamın ani bir şekilde öldüğü olgusu üzerinde ısrarla duruluyor. Ölüm vermeye giderken hayatını kaybetmesinin altı çiziliyor. Uygulayacağı idamın Rennes'de, doğum yerinde olması gerektiği belirtiliyor. Yaradan, deniyor, onu sıradan bir şekilde yanına alamazdı[28]. Belki de günlük gazeteler tarafından en sıradan şekilde işlenen bir temadır: Halkın infazcısının bu dünyadan göçü tatmin edici bir biçimde, türdeş ve tamamen ölümlülüğe boyun eğmiş bir varlık olarak tamamlanmalıydı.

İtiraf etmek gerekir ki, gerçeğin, efsaneyi kıskanmak için hiçbir sebebi yoktur. Sonuçta, bu kişi tüm ülkede tek görünmektedir. Doğru konuşmak gerekirse, bir memur değildir, ama Adalet Bakanlığı'nın bütçesinde özel bir kısmın fonlarıyla karşıladığı basit bir görevlidir. Her durumda, önemli bir noktada kanun dışıdır: Askerlik yoklaması kayıtları üzerinde bu unutulmaktadır. Celladın oğulları sessiz bir onayla askerlik hizmetinden muaf tutulmuşlardır. Mütevveffa infazcıysa kaderinden kaçmak için bir af belgesi olmadan askere alma şubelerine kendiliğinden gidiyor ve "hayret içindeki subayların" önüne çıkıyordu. Onu reddetme imkânı veren resmi kâğıtların bir hatasıyla kaydının yapılması gerekmişti[29]. Daha da iyisi: Celladın payına düşen pratikte ırsiydi. Hayatlarının üzerinde ağırlığını duyuran kader açığa çıkarılmak istendiğinde, hepsi celladların oğlu, torunu, torununun torunu olarak gösterilir[30]. Aslında bir demokraside skandal olması gereken işin ırsi niteliği, hiçbir yorumu çağrıştırmaz. Bu nitelik, tersine büyük harflerle yazılmış başlıklarda ortaya çıkarılır: "Bir hanedanın sonuncu üyesi",[31] "Bir celladlar sülalesi", "İnfazcılar ailesi",[32] "Trajik bir sülale". Bazı gazeteler hanedanın kardeş akrabalardan devam etmesine ve doğrudan erkek mirasçı yokluğu göz önüne alındığında M. Deibler'in yeğeninin onun görevine otomatik olarak geçmesine son derece doğal olarak bakıyorlar[33]. İstisnai karakterini silmeden, cellada selefini belirleme önkoşuluna -hakim gücün tipik özelliği- dikkat çekiliyor. Sadece, 1932'de mütevveffanın kızkardeşinin oğlu aleyhine bunu kullandığı not ediliyor, ama bu koşullar altında kimse nasıl bir başkasının cellad mevkiine adaylığını sunabileceğini açıklamakla meşgul olmuyor.

Sonunda, "yüz yıllık" bir gelenek atılıyor ortaya, buna göre, celladın ölümünden sonra gelen ilk mahkûmun idam sehpasına çıkma cezası değiştiriliyor[34]. Her şey sanki celladın yaşamı suçlununkini satın alıyormuş gibi gerçekleşiyor. Tacın mirasçısının do-

24 *Ce Soir, L'Intransigeant,* vs.
25 *Ce Soir.*
26 *Le Figaro.*
27 *Paris-Soir.*
28 *L'Époque.*
29 *L'Intransigeant.*
30 *Le Figaro.*
31 *Ce Soir.*
32 *Paris-Soir.*
33 *L'Humanité, L'Action Française, I're Nouvelle.*
34 *L'Humanité, Le Petit Parisien, Paris-Soir.*

ğumunda olduğu gibi celladın ölümü sırasında uygulanan bu nimet hakkının müdahalesi bir dereceye kadar infazcıyı yeniden en üst gücün sahibi mertebesiyle özdeşleştiriyor.

Sonuçta onun, tekil ayrıcalıklarını ve yasaya göre paradoksal durumunu açıklayan, diğer taraftan, çevresinde bulunmanın zevk verdiği sihirli atmosferi ve varoluşuna sunulan karışık karakteri doğrulayan sosyolojik gerçeği böyledir. Katletme düğmesine "Fransız halkı adına" basıyor[35]. Bunu yapmak için bir tek o yetkili. Ona *Parisli Bey* deniyor. Törensel bir hava ile yorumlanan[36] bu soyluluk lakabı, gazetecileri bazen açıklamalar önermeye kalkışacak kadar çok sarsmışa benziyor. Bu açıklamalar, doğal olarak, kaba bir rasyonalizmden, genel olarak bir mitin indirgenmesi için yapılan ilk girişimleri özendiren saf bir şıpsevdilikten harekete geçer. Burada, fazla üstünde durmadan, "Parisli Bey"den[37] bahsedilmektedir. Öneri açıktır. Burada, yazar kesinlik açlığı çekmemekte: Gittiği otellerde celladın personelden kimliğini gizli tutmasını istediğini söylüyor, ciddi bir biçimde tembihliyordu. Bununla beraber ismini soran meraklılara "Parisli Bey" olduğu söyleniyordu[38]. Oysa hep aynı çözümü vermek kesinlikle imkânsızdır, çünkü belirli tanımlık kullanımı bahsedilen kişinin çoktan tanındığını varsaymaktadır. Bundan başka bu hipotez ne terimin korunmuş ve genelleşmiş olmasını, ne de özellikle tanımlığın düşmesiyle terimin bütünüyle dönüşebileceğini açıklamaktadır. Üstünde ısrarla durmaya gerek kalmadan, herkes, "Parisli bir bey" ile "Parisli Bey" arasındaki farkı hisseder. Bu gerçekte, taşralı celladlarınkine paralel resmi bir isimlendirmeden kaynaklanıyor, Britanyalı Bey, Algerli Bey, vs... Burada Bey, Efendim anlamındadır ve eskiden Kilise'nin yüksek ünvanlıları ve özellikle piskoposlar için kullanılan protokol isimlerine tam olarak uyar. Aynı şekilde sık sık Bossuet'ye "Meauxlu Bey", Fénélon'a "Cambraili Bey", Talleyrand'a "Autunlu Bey" denirdi. Hadisler getirme girişiminin tek ilginç yanı saçma olmasıdır. Fazlaca rasyonalist bir aklın zayıflığına, kaçırdığı doğa olguları önünde ihanet eder.

Bununla birlikte cellat ile devlet başkanının benzerliği, kurumlarda meydana çıkan birbirlerinin antitezi olma durumları giysilere kadar kendisini ilan eder. Redingot, sonuç olarak giyen adama olduğundan çok görevine ait olan ve görevle beraber giyilen gerçek bir üniforma ve neredeyse bir tören elbisesi olarak görülür. M. Deibler'in hayatının anlatılarından birinde, sonunda sembolik olarak kaderine teslim olduğunu belirtmek için, bir gün evine yardımcılarının siyah redingotunu getirdiği söyleniyor[39]. "Bir centilmen inceliğini" gösterdiği ileri sürülen,[40] yüksek biçimli şapkasıyla birlikte bu redingot, celladı, bakınca geleneksel olarak aynı şekilde giyinen devlet başkanından iki kez daha kötü gösterir. Aynı şekilde, monarşi döneminde, celladın görünüşü bir büyük beyefendininkiyle aynıydı: "Saçlarını kıvırcık yapmak ve pudralamak, eldivenler takmak, beyaz çoraplar ve siyah iskarpinler giymek" zorundaydı. Öte yandan, bazı Alman devletlerinde belirli sayıda kafa kestiği zaman celladın bazı ünvanlar ve soyluluk ayrıcalıkları elde ettiği de bilinmektedir. Wurtemberg'de, daha tuhaf bir biçimde kendisine "doktor" dedirtebiliyordu. Fransa'da, özel haklardan yararlanıyordu: kendi toprakları üzerinde bir infaz gerçekleştirdiği zaman bir Aziz Germain Başpiskoposluğu'ndan bir domuz kafası alıyordu ve Aziz Vincent gününde Başpiskoposluk alayının başında yürüyordu. Paris'te, belediye ona giyinmesi için beş top kumaş veriyordu. Şehir merkezlerin-

35 *L'Intransigeant.*
36 *La Liberté.*
37 *Excelsior.*
38 *Le Jour.*
39 *Ce Soir.*
40 *L'Ordre.*

deki pazarlarda sergilenen mallar üzerinden bir pay alıyordu. Payını istemeye kendisi gidiyordu. Ona özellikle, pazarda satılan bütün tahılların elinin alabileceği kadarını "kazma" hakkı tanınmıştı. Son olarak, garip bir âdet, bir ayrıcalıktan daha özgün bir zorunluluk, celladı çok özel şartlarda kralın yedeği yapıyordu: Yoksul kaldıklarında Aziz Louis şövalyelerini masasına davet etmek zorundaydı. Deniliyor ki, Sanson bu davetlerde gururla muhteşem bir gümüş takımı kullanırmış.

Cellat ve Hükümdar

Devletin en onurlandırılan ve en itibarsız kişiliklerinin gizli yakınlığı, her ikisinin de aynı şekilde muamele edildiği, hayal güçlerinde bile açığa çıkıyor. Giyotinin dehşeti ve kanının nasıl bir ısrarla celladın sakin hayatı ve barışçıl karakteriyle karşılaştırıldığını gördük. Halk her fırsatta, hükümdarın tacını takmasını veya ziyaretlerinde ilahi kraliyetle, monarkların çevresini saran pahalı şatafatla kendi zevklerinin basitliği ve alçakgönüllülüğünü, "kentsoylu adetleri"ni sistematik bir biçimde karşı karşıya getirmekten hoşlanır. Her durumda, kişilik bir dehşet veya baştan çıkarma ortamına yerleştirilir, ama aynı zamanda onu ortalama bir insan ölçeğine indirgemek için bu atmosferle çelişkiye düşmesine çaba harcanılır. Öyle görünmektedir ki bu ortalama insan, istisnai varlıkların kendisine aynı anda hem çok yakın hem çok uzak oluşundan iki yanlı bir korku yaşamaktadır. Onlarla kendini özdeşleştirmeye ve eşit bir açgözlülük ve geri çekilme hareketinden uzaklaşmaya eğilim duyar. Aziz Augustin'in kendini tanrısal biri olarak düşünürken cüretten yanarak kendisine itiraf ettiği ve ona ne kadar yabancı kaldığını kendisine gösterirken korkudan titreyerek tarif ettiği gibi insanın kutsal olan karşısındaki davranışının psikolojik oluşumunu daha önce anlamıştık[41]. Hükümdar ve halkın infazcısı vatandaşlarının homojen kütlesine eşit bir şekilde yaklaşmışlardır ve kendilerini aynı zamanda ondan şiddetle uzaklaşmış görürler. Her birinde başgösteren karışıklık aynı şekilde aralarında da kendisini açığa vurur; biri kendi kişiliğinde tüm onurları ve saygıları toplar, öteki tüm iğrenmeleri ve nefretleri. Akıllarda devletin yapısındaki gibi birbirine uygun ve olduğu gibi hissedilen durumları işgal ederler: Her biri kendi yerinde tektir, biri diğerini tam olarak karşıtlığı ile çağrıştırır[42].

Öyleyse hükümdar ve cellat, biri ışık ve büyüklük içinde, diğeri karanlık ve utanç içinde önemli ve simetrik görevleri yerine getirirler. Biri diğerinin dışında bırakıldığı orduyu komuta eder. Her ikisi de eşit bir biçimde dokunulmazdır, birincisi dokunarak hatta bakarak bile lekelenir, halbuki ikincisine dokunmak insanın kendisini lekelemeye yeter. Aynı şekilde, ilkel toplumlarda, onları ortak varoluştan ayıran birçok yasakların altındadırlar[43]. Daha yeni bir gelişme olarak, celladın toplu yerlere girmesi yasaktır. Kralla evlenmek zordur, ama cellat için de evlenmek daha az zor değildir. Biri herhangi biriyle birleşmez, ötekiyle de kimse birleşmek istemez. Doğum her birini büyüklüğü veya aşağılığı içinde ayrı tutar. Ama, toplumun iki kutbunu temsil ederek, birbirlerini karşılıklı olarak çekerler ve kirlenmiş dünyanın üstünde birleşmeye çalışırlar. Burada, mito-

41 *İtiraflar*, XI, 9, 1.

42 Bu şekilde M. Deibler'in ölümüne adanmış makalelerin bazı saptırıcı ayrıntılarını yorumlamaya cesaretlendiriliyoruz. Belki de bu aceleci bir davranıştır, ama diğer her türlü açıklamanın yokluğu bunu önermek için bir bahanedir. Celladın mutsuz aşklarından, dairesel bir gidişi tarif ediyor gibi görünen bir terimle, kendisini "küçük kraliçeye" ayırarak, marangoz Heurteloup'nun kızıyla teselli bulduğu söyleniyor. Bu tuhaf metaforun dirilişi her toplumda Devlet Başkanı ve celladın az çok eş durumunun bilincindeki duygu tarafından mı meydana getirilmiş diye sorulabilir. Bir gazeteci kendi işinde tek olan ve isminde L, E, B ve XX harfleri bulunan Fransız devlet görevlisinin kim olduğunu soruyor ve sokaktaki adamın buna M. Deibler değil de, M. Lebrun diye cevap vereceğini iddia ediyor. Kuşkusuz bu çeşit şakalardan verecekleri şüpheli olan azıcık şeyden daha fazlasını istememek gerekir, ama sonuncusu en azından en üst görevlinin ve Cumhuriyetin celladının akıllarda bir çift oluşturduğuna tanıklık ediyor.

43 Kral için, bu çok iyi bilinen bir şeydir, cellat için ise, bkz., örneğin, Frazer, *Tabu ve Ruhun Felaketleri*, Fransızcaya çeviri; 1927, s. 150-151.

loji ve folklorda cellat figürünün incelemesini yapmaya gerek olmasa da, yine de, masallarda kraliçeyi cellada veya oğluna ve kralın kızını infazcıya kavuşturan aşkın sıklığı üzerinde durmak gerekir. Bu, özel olarak Karl Zuckmayer'a ünlü oyunu *Der Schelm Von Bergen* için esin kaynağı olan, aşağı Avusturya'daki bir destanın temasıdır.

Diğer anlatılarda, kraliçe bir maskeli baloda gözlerinin üstüne kırmızı bir maske takmış yakışıklı bir kavalye ile dans eder, ona fena halde kapılır, ki bu yakışıklı adam da cellattan başkası değildir. Üçüncü bir tip masalda, celladın oğlu, bir prensesin, onu sihirli bir melankoli içinde tutan, uykudan alıkoyan veya uyanmasını engelleyen büyüyü yenen tek kişi olarak gönlünü fetheder[44]. Tıpkı kralın bazen ruhban görevlerini üstlendiği ve her zaman rahip ve Tanrı'nın yanında yer aldığı gibi, celladın da, toplumu değişik dini hizmetlerde temsil eden rahip-aziz bir kişilik gibi göründüğü durumlar olabilir. Mesela, hasatın ilk mahsullerinin kutsanması ona bırakılır[45]. Buna rağmen genel olarak düzensiz, kötü, kötü niyetli, doğa üstü bir dünyadan gelir. Bu bir tür büyücüler, kötü rahipler dünyasıdır. Ayine katılabilir, ama kutsal ekmeği, elleri eldivenli olarak almalıdır, bu da tüm inananlara yasaklanmıştır; eğer aileler iki gencin evliliğine karşı çıkarlarsa, veya kilise herhangi bir sebepten ötürü birleşmelerini kutsamazsa, çift gidip celladı bulur, cellat da onların ellerini, kutsal kitap üzerinde değil, ama bir kılıç üzerinde birleştirir. Bunların dışında, kırmızı giyinmiş haliyle az çok şeytanla bağdaştırılır. Kolu kutsallığın tüm bulaşıcılığını taşır: Kendisine hafifçe temas eden ona adanmış olarak kalır ve er geç ona ait olacaktır. Clément Brentano'nun bir hikâyesinde, genç bir kız farkında olmadan elini celladın baltasının üstüne koyar. Her şey bitmiştir. Ne yaparsa yapsın darağacına mahkûmdur ve kafası dikkatsizce değdiği o demirle kesilir.

Cellada, doğaüstü bir kişi gibi, meteorolojik olaylar atfedilir. Saint-Malo'da kar yağdığında, celladın "kazlarının tüylerini yolduğu" söylenir. Sise karşı okunan bir duada, korkutmak için celladın "köpekleriyle" gelip onu boğazlayacağı söylenir. Yaşamı, doğayı ve manzarayı değiştiren efsanevi bir varlık rolünü oynar. Norman Korusu'nda bir akarsu "kirli ellerin suyu" olarak adlandırılır. Eskiden suları temizdi. Ama cellat, bölgeden bir insanın kafasını kestikten sonra, kanlanmış ellerini burada yıkadığından beri kirli. Korkutan her şeye bir şifa gücü atfeden kanun sayesinde, Saint-Cyr-en-Talmond'da geleneğe göre, bir cellat orada boğulduğu için,"Kızıl Kol Suyu" denilen bir kaynak, sağaltıcı bir özelliğe sahip olmasıyla ünlüdür. Siğilleri veya her türlü fazla büyümeyi tedavi eden şifacılar şifa sözlerini, "kafaları yuvarlayan infazcı da suya haddini aşan her şeyi düşürme kabiliyetini vermişti" diye okurlar[46].

Genel bir biçimde, cellat büyücü yerine geçer. Aslında, büyünün iksirlerini hazırlamak için kullanılan mahkûmların kadavralarından ayrıştırılan birçok malzemeye sahip olacağı bir görevi vardır. Ondan asılanların romatizmayı iyileştiren yağı ve sara hastalığına karşı kullanılan kafatasından yapılmış kazıma taşları satın alınır. Her şeyden önce, darağaçlarının dibinde yetişen ve mülkiyeti kadın, servet ve güç sağlayan adamotu ticareti yapar. İdam edilenlerin, batıl itikatlara göre tılsımlı olduğu varsayılan eşyalarını satma hakkını uzun bir süre boyunca elinde tutmuştur. Paris halkı Brinvilliers Markizi'nin eşyalarını açgözlü bir şekilde kapışmıştır. Burada da, suçun ve celladın peşinden ayrılmayan karanlık ve etkili kuvvetleri egemen güce bağlayan bağ göze çarpıyor. Eskiden güçlü bir Güneydoğu Afrika devleti olan Monomotapa'nın imparatorunun sarayında idam edilenlerin cesetlerinin yakıldığı bir oda bulunmaktaydı. Külleri zorbanın özel kullanımına ayrılmış bir iksirin yapımında kullanılıyordu.

44 Bu bilgiler bana kendisine burada çok candan teşekkür ettiğim M. Hans Mayer tarafından verildi.
45 Frazer, *Günah Keçisi,* Fransızca çeviri, Paris, 1925, s. 158, 407, n.440.
46 P. Sébillot, *Fransa'nın Folkloru*, Paris, 1906, I, 86; I, 119; II, 282; II, 374.

Bu inanışları açıklamaya yetkin kurnazlıkların kullanımı üzerine öylesine tahminlerde bulunmak yararsızdır. Cellatların bazı idamlar sırasında asılanın soluk borusuna ipin altından bir açılım hazırlayarak ve işini bitirme amacıyla boyun omurları üzerine tekme vurmayı ihmal ederek kaçamak yaptıkları kabul edilebilir[47]. Yine de bu çeşit elçabukluklarını yapma imkânlarının üzerindeki anlaşılır çekincelerden başka, bunlarda cellada ölüleri diriltme yeteneğini bağışlayacak hiçbir şey görmemeyi reddetmek gerekir. Eğer sahtekârlığa bir kez olsun kalkışılmamışsa, bu keşfedilir ve öte yandan, infazcıya gerçekliği henüz kanıtlanmamış bir güç atfetmeye yaramaz. Tersine, ona bağlanan tıbbi bilgilerin, görevinin kendi doğasından, değişik merhemlerin bileşimi için gerekli maddelerin sağlanmasında elinde tuttuğu kolaylıklardan ve sürdürmek zorunda olduğu hayat tarzından geldiği açıktır. Yine 19. yüzyılda, cellad kırıkçı rolü oynar ve diplomalı doktorlarla kanundışı bir rekabete girer. Bunların arasında, Nîmes celladı meşhurdur. Boyun tutulmasından şikâyetçi bir İngiliz sonunda dayanamaz ve Manş'ı geçtip danıştığı Montpellier Üniversitesi doktorları tarafından da terk edildikten sonra, kendini onun ellerine teslim eder. Cellat onu asarmış gibi yaparak iyileştirir. Anekdot kendiliğinden konuşuyor. Kilise yetkililerinin düzenli kutsamasını almaktan umudu kesmiş genç insanların uğursuz kişi tarafından evlendirilmeleri gibi, resmi bilimden umudu kesmiş hastalar da, iyileşebilmek için kapısını çalacaklardır. Bu şekilde celladın, sürekli olarak toplumu tanıyan, saygı duyan ve destekleyen ve bunun karşılığında nesnesi oldukları saygı ve prestiji toplumun üzerine aksettiren organizmalara karşı çıktığı ve yerlerini aldığı görülmektedir. Bu her şeye gücü yeten kurumlara inancını yitirenler, umutlarının gerçekleşmesini artık beklemeyenler, Adalet, Kilise, Bilim gibi yekvücut halinde oluşmamış ve ayrı, uçta yaşayan, kaçınılan ve aynı zamanda tedirgin edilen, endişe veren ve kötü davranılan uğursuz ve tiksindirici karşılığına dönerler: Tanrı cevap vermediği zaman, Şeytana; hekim yetersizse, sağaltıcıya; bankalar reddederse, tefeciye başvurulur. Cellat her iki dünyaya da dokunur. Görevini kanundan alır, ama onun en son hizmetçisidir, savaştığı kişilerin bile kaçıp saklandığı karanlık, çeperdeki bölgelere en yakın olanıdır. Korkunç bir alandan yükseliyor ve düzen ve yasallığın aydınlığını bozuyor gibidir. Memur olarak giydiği elbise ile sanki kılık değiştirmişe benzer. Ortaçağ ona şehirlerin içinde oturma izni vermiyordu. Evi dış mahallelerde, suçluların ve fahişelerin seçim alanında kurulurdu. Bir evin kiralanması sırasında uzun süre gizlenen celladın mesleği, kontratın iptali için kabul edilen bir sebepti. Bugün hâlâ Saint-Jacques meydanından geçenlerin şaşkınlıkla gözlemledikleri yüksek kiriş sütunlarının ucunda kaybolmuş birkaç zavallı barakada cellat ve yardımcıları yaşardı ve adalet tahtaları da buraya konulmuştu. Tesadüf ya da önyargı, hiç kimse bunları yıkıp yerine bir şey dikmek için satın almıyor. İspanya'da infazcının evi kırmızıya boyanırdı. Kendisi de beyaz kumaştan lâl renginde çizgileri olan bir kazak giyer ve başını da geniş kenarlı bir şapkayla örterdi. Çünkü inini ve şahsiyetini benzerlerinin dehşet duyacağı şekilde belirtmesi gerekliydi. Celladı her şey toplumsal bütünün eritilmemiş kısmına bağlar. Çoğunlukla bağışlanmış bir mahkûm, bazen şehire yerleşen sonuncu sakin; Souabe'da seçilen sonuncu encümen; Franconie'de sonuncu evlenendir. İnfazcı görevini yerine getirmek böylece bir çeşit giriş hakkı, topluluğun onay teminatı haline gelir. Bu, marjinal bir süreçte bulunan kişiye emanet edilen ve yeni gelen birinin, onun sonuncu gelen durumunu dolduruncaya ve grubun diğer üyeleriyle onu tamamen birleştirinceye kadar almak zorunda olduğu bir yükümlülüktür.

Cellatların gelirleri itiraf edilemeyecek hale mahkûm olmuş gibi görünene kadar,

[47] Charles Durand, *Grand Larousse*'un "cellat" maddesinde anılan yayımlanmamış bir elyazmasında.

Grève meydanında dükkanlar kiralar. Randevu evlerinin sahibidir veya yönetimi ona emanet edilir. Eski rejimde, hayat kadınlarından bir pay almaktaydı. Toplumun dışarıya püskürterek, kovduğu ve belirli bir mesafede tuttuğu her şeyin kaderini paylaşır. Kralın kendisi tarafından imzalanan Büyük Mühürdarlık'ın mektubu ile atanır, ama belge ona masanın altından atılır, gidip sürünerek oradan almak zorundadır. Kanun adına adam öldürmeyi kabul eden herkesin önünde gelir. Sadece devlet başkanının bir ulusun yurttaşları üzerinde ölüm ve yaşam hakkı vardır ve bunu sadece cellat uygular. İtibarlı tarafı hükümdara bırakır ve yüz kızartıcı tarafı kendisi yüklenir. Ellerini lekeleyen kan cezayı veren mahkemenin üzerine sıçramaz: İnfazcı infazın tüm dehşetini üstüne alır. Aynı olgudan ötürü, kurban ettiği suçlularla benzeştirilir. Zanaatkârı olduğu korkunç örneklerden ötürü korunmada olanlar ondan uzaklaşır, ona bir canavarmış gibi bakarlar ve kendilerini mutlak bir biçimde kurtarmakla görevlendirilen kişilerden korktukları ölçüde onu hoşgörür ve ondan sakınırlar. Öyle ki, sanki onun ölümü bir suçlunun hayatını geri alacaktır. Sınırına gözü açık ve durmak dinlenmek bilmez bir nöbetçi olarak yerleştirildiği, şu güvenliklerini ona borçlu olanların bile hayat bulduğu yıkılışların dünyasına kaydedilmiştir cellad. Joseph de Maistre'in, cellat olmadan çıkardığı etkileyici portresi, kendisine karşı duyulan korku, benzerlerinden ayrı kalması ile birlikte, haddini aşmış, capcanlı bir alçaklığın aynı zamanda tüm büyüklüğün, tüm gücün, tüm boyun eğmenin şartı ve desteği olduğuna doğru bir şekilde işaret etmektedir. "Bu, insan ortaklığının dehşeti ve bağıdır", diye çıkarımda bulunmaktadır. İnfazcının yine bu ortaklığın korkunç karşıtının özümsediği aşağılık ters tarafını öneren hükümdarın ihtişamlı yüzünün onur ve bağının dayanışmacı ve antitezsel benzerini hangi noktaya kadar oluşturduğu daha mutlu bir formülle belirtilemezdi. Bu durumda, kralın ölüm cezasının neden halkı şaşkınlık ve korku içinde bıraktığı ve devrimlerin neden birikim noktası olarak göründüğü anlaşılır. Ölüm cezası birinin diğeri tarafından kurban edilmesi için ve düzensizlik ve değişim güçlerinin düzen ve stabilite güçleri üzerinde anlık bir zafer kazanmasını sağlamak için toplumun iki kutbunu birleştirir. Bu zafer, yine de bıçağın düştüğü ana dek sürer, çünkü eylemin kendisi, günahtan daha az kurban etmek anlamına gelmez. Cellat hükümdarın hayatına kasteder, ama ondan bir başkasını çıkarmak için. Egemenin kanından ulusun tanrısallığı doğar. Cellat hükümdarın kafasını kalabalığa gösterdiğinde, suçun başarıldığını ifade eder, ama aynı zamanda orada toplananları kralın kanı ile vaftiz ederek, onlara kafası kesilmiş hükümdarın kutsanmış erdemini iletir.

Bu tür bir hareketin şok edici karakteri ne olursa olsun, kralın ölümünün düzenli olarak gerçekleştirilmesinin kurumların düzenli oyunlarının bir parçasını oluşturduğu, gençleştirme veya sona erdirme töresi başlığı altında sıradan çalışmaların içine girdiği toplumlardan çıkılır çıkılmaz tarih içinde hiç bu kadar kesin bir anlam kazanmamış olduğunu varsaymak gerekmez. Böyle alışkanlıkların bir rejim veya hanedanlık krizi sırasında bir hükümdarın infazı ile hiçbir ilgisi yoktur. Bu, belli sayıda kişide doğal olarak, net bir biçimde dini açıdan tekil tepkiler uyandırsa bile, kendisini politik bir uzanıma sahip bir devir olarak gösterir. Halkın bilincinde, kralın kafasının kesilmesi kaçınılmaz bir biçimde devrimin doruğu olarak belirir. Çoğunluğa güçlerin değişiminin kanlı ve şaşaalı gösterisini sunar. Zorunlu tören, gerçekleştirildiği şeyin adına ve yararına halkı kutsar.

Bu bakımdan Fransız devriminin infazcıya karşı tavrı son derece anlamlıdır. Onu toplumsal dünyanın soylu, doğru, saygın küresine katmaya açıkça yönlenmiş bir çok eyleme tanık olunur. Père*. Maury 23 Aralık 1789'da hâlâ etkin yurttaş haklarının müca-

* Père: Baba (ç.n.)

delesini vermektedir. Konvansiyon Meclisi ona bu hakları vermekten daha fazlasını yapacaktır. Kendisinden esirgenen onur payelerini taşımamaktadır. Leguino, görevi sırasında Rochefort celladını gelip yemeğe çağırdıktan ve masada kendi karşısında oturmaya davet ettikten sonra halkın gözü önünde onu kucaklamıştır. Bir general mührüne giyotinin kabartmasını yaptırır. Konvansiyon'un bir kararnamesi halkın infazcılarına Cumhuriyet ordularında subay derecesi verir. Resmi bayramlarda baloları onlara açtırırlar. Meclis onları aşağılayıcı "cellat" ismiyle çağırma yasağını güçlendirir. Vereceği yeni ad tartışılır. "Halkın İntikamcısı" adı önerilir. Tartışma sırasında, Mathon de la Varenne savunmalarını yapar: Suçluların cezalandırılması işinin "bunu uygulayanlar için onur kırıcı olmasına" öfkelenmektedir. Onun görüşüne göre rezalet, en azından mahkeme başkanından sonuncu katibe kadar adaletin eserine katkıda bulunan herkes arasında paylaştırılmalıdır.

Celladın bu şekilde ödüllendirilmesine kralın iktidarından edilmesi karşılık düşer. Birisi meşruluk alanına sokulduğu zaman bir diğeri çıkarılır. 12 Kasım 1792'de Saint Juste tarafından yapılan konuşma kamuoyunda öyle bir heyecana yol açar ki; tarihçiler gönüllü bir şekilde bunu Louis XVI'nın idamına karar veren eylemin kendisi olarak kabul ederler: İmparator yasaların korumasından bütünüyle çıkarılmıştır. Anlatımın soğuk ve karşı durulmaz mantığı fazla vakti olmadığını gösterir: Louis "ya hükmetmek, ya da ölmek" zorundadır. Yurttaş değildir, ne oy kullanabilir, ne de silah taşıyabilir. Şehrin yasaları onu hiç bir zaman ilgilendirmez. Bir monarşide, onların üstündedir, bir cumhuriyette, sadece kral olmuş olmasıyla toplum dışındadır. Celladın da aynı şekilde yasalardan kurtulduğunu gördük: O da silah taşıyamıyordu ve oy verme hakkı ondan da alınmak isteniyordu, sanki masum bir şekilde cellad olunamazmış gibi. Durum tersine dönmüştür. Topluluk bu sefer kralı bağrından atmakta ve infazcıyı halkın egemenliğinin onurlu vekili haline getirmektedir. Saint Juste kralın ölümünün Cumhuriyet'in kuruluşu olacağını ve Cumhuriyet için "halkın ruhunun ve birliğinin bağını oluşturacağını" saklamıyordu[48].

Eğer Louis XVI'nın kafasının kesilmesi böyle bir teminat ve yeni rejimin gelişinin bir sembolü olarak gösterildiyse, eğer görevden alınması celladın yükselişi ile bu kadar simetrik bir görünüm veriyorsa 21 Ocak 1793 infazının Devrim'in akışı içinde bir zirveye çıkışa uygun düşen bir yer kapladığı anlaşılmaktadır. Bir eğrinin zirve noktasını gerçekten de temsil etmekte ve tüm krizin en yoğun ve en tam, onu hafızada en iyi özetleyen örneğini oluşturmaktadır.

Tersine, Marie Antoinette'ın infazı hiçbir şekilde bir devlet işi değildi. Halkın büyüklüğü içinde yeniden bir kralın büyüklüğünü doğurmadı. "Dul Capet" Devrimci Mahkeme'nin önüne çıktı, Konvansiyon'un önüne değil, yani yargıçların önüne çıktı, ulusun temsilcilerinin önüne değil. Özel hayatına saldırıldı. O'nda bir kraliçe olduğu kadar bir kadın da ezildi. Onuru kırılmaya çabalandı. Araba idam sehpasına götürürken kalabalık ona hakaret etti. İnfazı aktaran bir gazete, zavallının "ölümü uzun süre tatmak" zorunda kaldığı gözlemini verdi.

Karşı çıkılmaz bir biçimde cellada teslim edilen kraliçeyi gören izleyicinin alkışlarında bu defa belirli bir sadizm rol almaktadır. Sahne kraliçenin infazcıya gönül verdiği öykülerin karşıtını andırmaktadır. Aşk ve ölüm toplumun iki kutbunun temsilcilerini garip bir biçimde birbirine yaklaştırır. Kraliçenin ve uğursuzun öpücüğü ışık dünyası tarafından gölgelerin dünyasının geri alınması olarak görünüyordu. Kraliyet kafasının düşmesi, kraliçenin utanmazca idam edilmesi lanetleme gücünün zaferini ilan eder. Ge-

[48] Saint-Just, *Tüm Eserleri*, Paris, 1908, c. I, s. 364- 372.

nel olarak kralın ölümünden daha fazla dehşet ve kınama uyandırır, daha büyük bir titremeye yol açar, daha şiddetli tepkiler açığa çıkarır. Kraliçe ve celladın tarihin darağaçlarında veya maskeli balolarda karşılaşmalarıdır bu zaferi tutkulu bir alan üzerinde taşıyan; toplumun karşıt güçlerinin birbirlerini ölçtükleri, karşılaştıkları ve göktaşları gibi hemen uzaklaşmak ve birbirleriyle karşılıklı mesafelerini korumak üzere geri dönüp yerlerine yerleşmek üzere birleşime girdikleri anlardaki en kolay ulaşılan ve en etkileyici anlama ulaştırır.

Böylece cellat ve hükümdar bir çift oluştururlar. Birlikte toplumun kaynaşmasını sağlarlar. Biri asa ve tacı taşıyarak üstün gücün hakkı olan tüm onurları kişiliği üstünde toplar, öteki ılımlı ve doğru olması için, otoritenin uygulanmasının zorunlu olarak getirdiği tüm günahların ağırlığına dayanır. Ona karşı duyulan korku, bağışlama hakkının, ters tarafta infazcının ölümcül hareketini öneren hükümdarın çevresindeki büyüklüğün öteki kefesidir. İnsanların hayatı onların elindedir. Öyleyse her ikisinin de, kutsal doğası açıkça farkedilen korku ve saygı duygularının nesnesi olmaları şaşırtıcı değildir. Biri saygı duyulan her şeyi, tüm toplumun üstünde durduğu kurumlar ve değerleri oluşturan her şeyi korur; diğeri ona teslim edilenlerin kirine bulaşmış görünür, kârını fahişelerden çıkarır, büyücü yerine geçer. Onu, kendisinin de bir görevlisi olmasına rağmen, adaletin peşinde koştuğu dışarıdaki gölgelere, uğursuz, kaynayan, eritilemeyen dünyaya atarlar. Öyleyse Anatole Deibler'in ölümüne bu kadar çok makale ayrılmasından ötürü basını fazla suçlamamak gerekir. Bu, celladın hangi noktaya kadar bir efsane kişiliği olmaya devam ettiğini ve eski yüzünün kaybolmuş hatlarının imgelemde korunduğunu fark etmemize olanak verdi. Kendisini hayata getiren destan ve gerçeklerin üzerindeki tüm hak ve güçlerini kaybetmesi için soyutlama güçleri tarafından bütünüyle ele geçirilmiş bir toplumun tam anlamıyla var olmadığını gösteriyor.

Çevirenler: Kaan Yazıcıoğlu-Olcay Kunal

Şüpheciliğin Aptallığı

Paul Tabori

I

11 Mart 1878 tarihinde Fransız Bilimler Akademisi ilginç bir gösteriyi izlemek üzere toplandı. Tanınmış fizikçi Du Moncel, Edison'un yeni icadı olan gramafonu tanıtacaktı. Basit makine Du Moncel'in birkaç dakika önce kaydettiği sözleri büyük bir sadakatle yinelemeye başlayınca aydınlar grubu son derece etkilendi.

Birdenbire hayatının büyük bir kısmını beyinin belirli alanlarının fonksiyonlarını bulma işlemine adamış olan seksen iki yaşındaki ünlü fizikçi Jean Bouillaud ayağa fırladı ve talihsiz Du Moncel'in boğazına sarıldı.

"Seni sahtekâr!" diye gürledi, "Bizi basit vantrilok numaraları ile kandırmaya nasıl cesaret edersin?"

Bu olayı, o gün kendisi de toplantıda olan Camille Flammarion ünlü kitabı *L'inconnu* adlı eserinin ilk bölümünde anlatıyor. İhtiyar doktor Jean Bouillaud hayatının sonuna kadar kızgın ve şüpheci olarak kaldı.

Otuz eylülde, yani ünlü toplantıdan yaklaşık altı ay sonra Bilimler Akademisi bir toplantı daha yaptı. İnatçı doktor bir konuşma yapmak için izin istedi. Uzun bir inceleme yaptıktan sonra hâlâ eski fikrini koruduğunu belirtti: Fonograf denen alet basit bir vantrilok aldatmacasıydı. "İnsanın konuşmasını sağlayan asil organların yerine basit ve duyarsız metalin geçmesi mümkün değildir" diyordu.

Eğer Flammarion bu olayı kitabı ile ölümsüzleştirmeseydi, olaydan pek az kişinin haberi olacaktı. Ama Fransız Akademisi'nin gerçekten ölümsüz bir üyesi vardı: 1768'den 1807 yılına kadar Paris Rasathanesi'nin direktörü olan Joseph Jérôme Le Français de Lalande. Bu büyük bilgin gezegenler teorisi üzerinde çalışmış, Halley'in tablolarını geliştirmiş, elli bine yakın yıldızı sınıflandırmış ve Navigasyon konusunda birçok çalışma yapmıştı. 1781 yılında François Blanchard (Paraşütün mucidi) ilk idare edilebilir

"uçan gemisini" imal etmişti. Bu olay derhal kamuoyunun düş gücünü harekete geçirmiş, yakında Paris göklerinde sesssizce süzülen "aeronot'ların" ortaya çıkacağı konusunda yazılar yazılmaya başlanmıştı. (1785 yılında Blanchard İngiliz Kanalı'nı balonla geçmeyi başardı). Ama Lalande bu umut dolu bekleyişlerin üzerine bir kova soğuk su döktü. 18 Mayıs 1782 tarihli *Jurnal de Paris* gazetesine bir yazı yazarak M. Blanchard'ın balonunu söndürdü: "Olaya hangi açıdan bakarsak bakalım" diyordu, "bir insanın göğe yükselip orada uçabilmesi imkânsızdır. Bunu becerebilmek için saniyede bir metre hareket edebilecek inanılmaz büyüklükte kanatlar gerekir. Böyle bir şeyin gerçekleşebileceğine de yalnız aptallar inanır..."

Yaklaşık bir yıl sonra 5 Haziran 1783 tarihinde Montgolfier kardeşler ilk balonlarını uçurdular.

Bir ay sonra 11 Temmuz 1783 tarihinde Marquis Claude François Dorothée de Jouffroy d'Abbans, buharlı gemilerin Avrupa'daki öncüsü olarak, Sen nehri üzerinde kendi yaptığı buharlı gemi ile ilk gezintisini yaptı. Daha sonra bu buluşunu hükümete sundu. Hükümet de tekneyi uzmanların incelemesi için Paris Akademisi'ne teslim etti. Gelen yanıtta deneyden hiç bir sonuç alınmadığı ve bunun için para sarf etmeye değmeyeceği söyleniyordu.

Havanın ve suyun ilk fatihleri bilim adamları tarafından aşağılandılar. Ame Demiryolu'nun öncüleri de aynı kaderi paylaşmak zorunda kaldılar. Resmi bilim onlara sürekli burun kıvırdı; onlara göre hiçbir demiryolu makinesi asla hareket edemezdi, çünkü tekerlekler sürekli olarak bulundukları yerde patinaj yapardı. Ama tekerlekler son derece nezaketsiz davranarak, bu bilgelerin kesin hükümlerini haksız çıkardılar; hareket ettiler ve giderek hızlandılar. Bunun üzerine resmi bilim bu kadar hızın doğal olmadığını ve salgın hastalıklara neden olacağını iddia etmeye başladı. Bavyera Kraliyet Tıp Koleji'nin kanısına göre, trenle yolculuk yapanlar sonunda beyin hastalıklarına mahkûm olurlardı. Trene binmeyip dışardan bakanların da başları dönüp bayılılırlardı. Bu nedenle doktorlar eğer hükümet bu kadar tehlikeli bir deneye para yatıracak kadar düşüncesizse, hiç olmazsa koruyucu tedbir olarak tren yollarının iki yanının en azından vagonların yüksekliği kadar tahta perde ile kapatılmasını öneriyorlardı.

Flammarion ve diğerleri birçok "şüpheci aptalları" teşhir etmişlerdir.

Avrupa'da yüzyıllar boyunca insanlar göktaşlarının düşmelerini gözlemlemiş ve bu olaylara tanık olmuşlardır. Göktaşı parçaları müzelerin vitrinlerinde nerede ve ne zaman düştüklerini açıklayan yazıların önünde teşhir edilmişlerdir. Fransız Akademisi sonunda gururlu uykusundan uyanıp ünlü kimyacı Lavoisier'i bu roketler konusunda bir inceleme yapmakla görevlendirdi. Rapor açıklandığında Akademi böyle bir şeyin olmasının mümkün olmadığını, gerçekte gökten taşların asla düşemeyeceğini bildirdi. Bu "meteorit'ler" olsa olsa bir yeraltı patlaması sonucu yer üstüne kusulmuş olmalıydı. 1955 yılında Idaho'da evinin çatısını delip içeri düşen bir meteor sonucu kalçasından yaralanıp üç ay hastahade kalan Idaholu kadın bu raporu görseydi ne derdi acaba? Yüz elli yıl önceki Fransız Akademisi de her halde Idaho'da bir yer altı volkanının saptanması için kazı yapılmasını önerirdi.

Fransız fizikçi Jacques Babinet denizin altından geçecek bir kablo üretme fikrinin saçma olduğunu savunmuştu. Havagazının aydınlatma aracı olarak kullanılmasının öncülüğünü yapan kimyacı ve inşaat mühendisi Philippe Lebon, fitili olmayan hiçbir lambanın yanamayacağı ön yargısı ile aşağılanmıştı. William Harvey kan dolaşımını bulduğunu açıkladığı zaman meslektaşları tarafından öyle ağır ithamlarla kaşılaştı ki bir süre hastalarının çoğunu kaybetti.

Galile'nin olayı bunlar içinde her halde en ünlüsüydü ve neredeyse trajik bir sonla bitecekti. Galile müthiş astronomik ve kozmolojik bilgileri ile çağdaşı olan bilimlerin hassas sinirlerini ayağa kaldırmaya cesaret etmişti. Sorbon Üniversitesi on yedinci yüzyıla kadar Aristo'unun planetler teorisini öğretmeyi sürdürmüş ve "tanrı tanımaz yenilikçilere" karşı parlamentodan yardım istemişti. 1624 yılında Kopernik ve Galile Paris'ten sürgün edilmiş, ve geri kalanlarına da *ölüm cezası tehdidi altında* "eski ve kabul edilmiş kuralların dışında başka bir şey öğretmeleri" yasaklanmıştı.

1840 yılında Fransız Akademisi biraz da geç kalarak o sırada halk arasında "hayvani magnetizm" ya da "uyurgezerlik" denen bir olguyu incelemeye karar verdi. Bugün biz bu olaya hipnotizma diyoruz. İnceleme sonucu yüce kurul gelecekte bu tür yinelemelerle vakit kaybetmemeye karar verdi- çünkü "perpetuum mobile" yani kareyi daireye çevirmek gibi saçma hayallerle vakit kaybetmemek gerekirdi.

Bir de doğum hummasının nedenini bularak milyonlarca anneyi ölümden kurtaran Semmelweis'in trajik savaşı vardır. Sonunda kalbi kırılmış bir şekilde akıl hastanesinde biten bu trajik savaştan her zaman bahsedilmiştir.

İngiliz tıbbının en büyük yıldızlarından biri olan ve aşıyı bulan Edward Jenner de neredeyse Semmelweis ile aynı akibeti paylaşıyordu. Çiçek hastalığı aşısını ilk keşfettiği zaman meslektaşları ona neredeyse insanlık dışı saldırılarda bulundular. Kendisine zehir kusan makaleler ve broşürler bütün yayın hayatını kapladı. Doktor Moseley denen biri şöyle bir kehanette bulundu: "Eğer insanlara hayvan sıvıları enjekte ederseniz, yıllar sonra bile olsa hangi sonuçlara katlanacağınızı bilebilir misiniz? Acaba hayvan sıvıları karışmış bir beyin nasıl düşünceler üretmeye başlayacaktır?" Bu gösterişli ama değersiz sloganlar başkaları tarafından da paylaşıldı. Doktor Rowley yazdığı broşürün kapağına tahta baskısı ile öküz kafalı bir çocuk resmi koydurmuştu. Doktor Smyth ise Jenner'e karşı duyduğu profesyonel öfkesini sağlıklı bir yalan dozu ile birleştirmişti. Çiçek aşısı yapılan bir çocuğun vakasını açıklamıştı; aşıdan sonra artık insan bile denemeyecek çocuk dört ayağı üzerinde yürümeye başlamış, sığır gibi böğürüp insanlara tos vurmaya başlamıştı.

Yakın zamanlarda havagazı ile çalışan arabayı keşfeden Profesör Ferragutti de inanılmaz bir iftira kampanyası ile karşı karşıya kalmıştı. Buluşunun İtalya'ya büyük yararı olacaktı. Çünkü İtalya'nın petrol kuyuları yoktu ve son savaşta büyük bir petrol ambargosu ile karşı karşıya kalmıştı. Ferragutti kendi yakıtının hem çok daha ucuza mal olduğunu (maliyeti benzinin fiyatının yaklaşık % 5'i kadardı) hem de daha verimli ve güvenli olduğunu iddia ediyordu. Petrol şirketleri ve diğer çıkar grupları doğal olarak bu icat ile sonuna kadar savaştılar. Ferragutti sahte testler yapmakla, uzmanlara ve resmi görevlilere rüşvet vermekle suçlandı. İcadının kabul edilmesi tam on yıl sürdü. Bu savaş sırasında Marconi onu şu sözlerle rahatlatmıştı: "Büyük zorluklarla karşı karşıya gelmeye hazır olmalısın, ama eğer gerçek değeri olan bir şey keşfettiysen sonunda sen de benim gibi kazanırsın. Aptallığın her türüne karşı savaş vereceksin, unutma ki en tehlikeli aptallık şüpheciliğin aptallığıdır."

1911 yılında, yani Marconi'nin Cornwall'dan Newfoundland'a telsiz sinyalleri göndermeyi başarmasından on yıl sonra, Avusturyanın önde gelen fizikçilerinden biri Hırvat asıllı bilim adamı Nikola Tesla'yı aşağılamak için uzun bir makale yazdı. Dar görüşlü bir bilim adamının en güçlü deliller karşısında bile nasıl inadını sürdürdüğünü göstermek için bu makaleden bir paragraf alıntı yapalım.

"Bay Tesla bize dünyayı değiştireceğini söylüyor. 'Elektrikli Dünya Düzeni' adını verdiği bir şey keşfetmiş. Yüzsüzlüğünü devam ettirerek bir insanın ister el yazısı ister ise basılmış olsun

herhangi bir konuşmasının aynısını bir başka noktaya iletebileceğini söylüyor. Yani dünyanın herhangi bir noktasından gönderilen yazılı bir sayfa nedeyse aynı zamanda aslının aynı olarak başka bir makinada belirecek. Kendisi bununla da kalmayıp elektrik dalgaları ile müzik iletebilecek bir aletin de yapılabileceğini savunuyor. Yani bir koltukta rahatça oturacağız, elimize küçük bir alıcı alet alacağız, ve inanılmaz uzaktaki bir operanın aryalarını dinleyeceğiz! Bu bile kendisine bilim adamı sıfatı yakıştıran kişinin nasıl gerçeklerden uzak ve tehlikeli bir hayalci olduğunu gösterir. Bu adam bir de kendisini Nobel ödülüne aday gösterme cesaretinde bulunuyor."

Bu da *New Yorker* dergisinin "bulutlu kristal top" dediği klasik bir olay.

İlk buz yapan makinenin bulucusu Amerika'ya İspanya'dan göçmen olarak gelmiş olan Doktor John Gorrie, icadını üretebilecek parayı bulamadığı için beş parasız ve aşağılanmış bir biçimde öldü. Oysa 1850 yılında aletini ilk kez Florida'da denediği zaman halkın büyük ilgisini çekmişti. Dr. Gorrie'nin kaderini binlerce kişi paylaşmıştır. Her başarılı mucidin yanında binlerce kişi icadını tanıtmayı başaramamıştır. Eğer inançsızlık ve şüpheciliğin aptallığı olmasaydı bir çok icat yıllarca önce kullanıma girebilecekti.

II

Eğer mucitler zor zamanlar geçirmişlerse (ve hâlâ geçiriyorlarsa) sizce şairlerin, ressamların ve müzisyenlerin durumu nasıldı? Düşünürler, reformcular ve dini liderler nelerle karşılaşmıştı? Aptallık her çağda adaleti renklendirmiş ve etkilemiştir. Bilim adamları ve şairler insanlığın gerçek peygamberleridir, ve bu niteliklerinden dolayı onlara asırlar boyunca hem bedensel hem de ruhsal anlamda sürekli olarak acı çektirilmiş.

Mucitlerin, keşiflerinin haklı karşılığı olarak onurlandırılmak yerine nasıl aşağılandıklarını daha önce görmüştük. Bu kişilerin kafalarına koyulan taç, dikenlerden örülmüştü. Ortaçağ'da yaşayan birçok bilim adamı çevrelerini aydınlatacak ateşi yakamadıkları için kötü kaderlerine boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Zekâlarının saf ve temiz kıvılcımları çağdaşlarının gözlerini kamaştırmış ve onları yarı kör hale getirmiştir. Onların yüce ruhlarını izleyebilmek ya da büyük kavgalarına destek vermek zahmetli bir işti. Oysa bulundukları yerde kalmak ve bu çağ değiştirecek insanları kara büyü ya da şeytanla itttifak kurmakla suçlamak insanların çok daha kolayına geliyordu.

Önce Kardinal Mazarin'in daha sonra da İsveç Kraliçesi Christina'ın kütüphanecisi olan Gabriel Naudé, büyücülükle suçlanan büyük adamlar hakkında binlerce kronolojik veri toplamıştır. Bu konuda yazdığı kitaba *Apologie pour les grands hommes faussement soupçonnés de magie* adını vermiştir. Kitap 1625 yılında Paris'te basılmış ve on yedinci yüzyılın başlarında bile aptallıkla mücadele etmenin hâlâ gerekli olduğunun en büyük kanıtı olmuştur. Kitabın yedi baskısının sonuncusu 1721 yılında yapılmış, Almanca çevirisi ise 1787 yılına kadar kendisine okuyucu bulabilmiştir.

Papa II. Sylvester hakkında bile büyücülük yaptığı konusunda küçük dedikoduların bulunduğunu bilmek inanılmaz bir şeydir. Bu büyük Papa daha onuncu yüzyılda dünyanın yuvarlak olduğuna inanmış ve bir küre yaptırarak kutup dairesini ve yengeç dönencesini işaretlemişti. Ama çağdaşlarının zihinleri ve çağının bilimi onun matematiksel hesaplamalarını ve icatlarını kavrayabilecek kadar gelişmiş değildi. Kimi insanlar bu yüce rahibi deneylerini yaparken kötü ve büyücü ruhlar *Parallelogram* ve *Dodecahedron'u* çağırdığını, ve bu kötü ruhların Papa'nın notlarını inceledikleri dedikodusunu yaymaya başladılar. Daha sonraki tarih yazarları işi Papa'nın avlusunda günde altı bin kişiyi yiyen bir ejderha beslediği dedikodusunu yazmaya kadar götürdüler.

Bilimsel katliam, karşısında bir Pagan düşünür ya da bir Hıristiyan Teolog'u olup

olmadığına aldırmıyordu. Sokrat'ın *daimon*'ı (Şeytanı) hakkında neredeyse bir külliye kitap yazılmıştır. Plutarch'a göre bu kötü ruh sürekli olarak Sokrat'ın omuzuna tünemiş ve her şeyin iyi ve kötü sonuçlarını ona fısıldamıştı. Ortaçağ bilimi asırlar boyunca bu eski dedikodu ile oyalanıp durmuştu. Böyle bir bilgeliğe normal yollardan ulaşılabileceğini bir türlü kabul edemiyorlardı. III. Leo, IX. Benedict, XXII. John ve Büyük Gregory zalim iftiralara uğrayan Papa'lardır. III. Leo'unun papalık makamına büyü ile geldiği söylenirdi. Bazı okumuş işadamları ağızdan ağıza dolaşan bu dedikoduları kitap haline getirerek büyük paralar kazandılar. İşte insanlık tarihinin avanak insanları kandırmak için yazdığı en ilginç kitaplardan biri olan *Enchiridion Leonis Papae serenissimo imperatori Carolo Magno in munus pretiosum datum, nuperrime mendis omnibus purgatum* (Roma, 1660) bu şekilde ortaya çıktı. Bazı Parisli yayıncılar bu batıl itikatlarla dolu yalanları desteklemek gerektiğine inanarak Latince yazılmış bu saçmalığı Fransızcaya çevirmeye karar verdiler. Kitabın Fransızca basım tarihleri 1740, 1847, 1850 ve 1897'dir. Hepsi bu kadar değil, kitabın daha çağdaş bir basımı Garnier Frères tarafından bin dokuz yüz otuzlu yıllarda yapılmıştır. Kabın içinde Papa III. Leo'nun gizli büyüleri ve büyülü resimleri de vardı.

Bu kitap bize kendimizi kem gözlerden ve diğer kötü büyülerden nasıl koruyabileceğimizi ayrıntılı bir biçimde anlatmaktadır. Böyle bir durumla karşılaşıldığında en iyi karşı büyü şudur:

"Aphonidas + Maltheurs + urat + puatia + condisa + fondem + orto + Noxio + apeis + Burgasis + Glay + venia serchani."

Burada artı işaretleri haç çıkarmayı ifade ediyor. Bu "büyü" hakkında kitap yazan yazarların değişmez bir hilesidir. Bu numarayı kullanan yazarlar dindar kitleleri büyülerin kötü ruhlar için değil kendi iyilikleri için yapıldığına inandırırlardı.

Enchiridion adlı kitapta bir hırsızı yakalamak için hiç şaşmayan bir metod da öğretiliyor:

"Evde kalanların ismini küçük birer kâğıt parçasına yazın, sonra bu kâğıt parçalarını bir kova suyun içine atın ve yumuşak bir sesle aşağıdaki büyüyü okuyun:

Aragon + labilasse + parandono + Eptalicon + Lambured + Bana hırsızın adını söylemeni emrediyorum. Eğer hırsız ev halkından biri ise onun adının yazılı olduğu kâğıt su üstüne çıkacaktır. Eğer birden fazla kâğıt çıkarsa bunlar da suç ortaklarıdır."

Papa III. Leo'nun (Tabii ki kendisinin bu aptalca saçmalıklarla hiçbir ilgisi yoktu) büyücülükle suçlanmasına hiç şaşmamak gerek. Albertus Magnus'un "büyüsü" ise dehasını asırlar önce sergileme gafletine düşmesiydi. (İlkel bir gramofon oluşturmuş ve sera konusunda deneyler yapmıştı.) Macaristan'da bile Profesör Stephan Hatvani, "Macar Faust'u" olarak nitelendirilmiş ve büyü yapmakla suçlandırılmıştı. Asırlar önce barutu, buharlı gemileri, motorlu arabaları, uçakları, dalgıç giysilerini, teleskopları, büyüteçleri, ansiklopedileri ve röntgeni düşleyen Roger Bacon da büyücülükle, sihirbazlıkla ve şeytanla işbirliği içinde olmakla suçlanmıştır. Padua Üniversitesi'nin gururu olan Pietro de Abanoda büyücülükle suçlanıp ölüme mahkûm edilmiş, ama infazdan önce hücresinde "kurnazlık gösterip" ölmeyi başarmıştı.

Peki ya şairler, tiyatro yazarları, müzisyenler? Çağdaşlarının gözünde Shakespeare yalnızca sıradan bir yazardı. Mermaid'de geceler boyu konuştuğu arkadaşları ve sahne-

sini paylaştığı aktörler bile onun gelmiş geçmiş en büyük dramatik deha olduğunu keşfedemediler. Ben Johnson için bir anekdot anlatılır (Yalnız burada profesyonel kıskançlık da rol oynamış olabilir): Globe'ın aktörleri bir kez Johnson'a Shakespeare'in dilinin son derece akıcı olduğunu, yazdığı metinlerde hiçbir silinti ya da değişikliğin olmadığını, tek bir dizenin bile karalanmadığını söylerler. Johnson ise "keşke bin dizesini karalasaydı!" diye yanıt varir.

Samuel Pepys, *Romeo ve Juliet*'in hayatta gördüğü en kötü oyun olduğunu söyler. *On İkinci Gece*'yi "aptalca" bulur. *Bir Yaz Gecesi Rüyası*'nı bir kez daha görmese hiç özlemeyeceğini söyler ve şimdiye kadar gördüğü en tatsız ve saçma oyun olduğunu belirtir.

Pepys, bütün başarılarına karşın yalnızca sıradan bir tiyatro meraklısıydı, ama arkeolog, eleştirmen, kraliyet tarihçisi ve kendisi de aynı zamanda bir oyun yazarı olan Thomas Rymer, yetkili bir otorite olarak konuşuyordu. *Trajedinin Kısa Tarihi* adlı eserinde Shakespeare'i *Othello*'da "birlik kuralına" uymamakla suçluyor, ve oldukça sert sözcüklerle eleştiriyordu:

"Bir atın kişnemesinde ya da zincirle bağlı bir köpeğin havlamasında, Shakespeare'in kendini küçük düşüren trajedilerine oranla, daha fazla mantık vardır. Brutus ve Cassius'un sahnesinde sanki bir palyaço ile bir güreşçi, içinde iki metelik bulunan bir kese için kavga edecek gibidirler."

Daha sonraki eleştirmenler de sapan taşlarını *Avon Kuğusu*'na yöneltmekte eşsiz bir gayret sarf ettiler. Kendilerince bir serçeyi hedef almışlardı. Burada adlarından bile bahsetmeye değmez. Ama kısaca ölümsüz ustaya, sihirli metinlerin yazarına yöneltilen suçlamalar şöyleydi:

Anlaşılması çok güç. Ne trajedi ne de komedi konusunda yeteneği var. Sıradan tiyatrolar için eser yazıyor. Komedileri çok saldırgan ve hiç komik değil. Shakespeare orijinal değil, eserleri başka eserlerden kopya çekilmiş. Kendi başına hiçbir şey icat etmemiş; kendisi süslü kuşların tüylerini takınmış bir kargadır. Çalışmaları gerçekçi değil, imkânsız, abartılmış, başka eserlerden etkilenmiş, müstehcen, ahlakdışı. Alt sınıflar için yazıyor. İnsanları korkutmaktan zevk alıyor; herhangi bir çekiciliği ya da zerafeti yok. Orijinalliği yok, kendini bir şey sanıyor.

Alman eleştirmenleri içinde de onsekizinci yüz yıl Alman edebiyat stili ve düşüncesi üzerinde büyük etkinliği olan Johann Christoph Gottsched, Shakespeare aleyhindeki kampanyanın başını çekiyordu. Kızmasının ana nedeni Shakespeare'in klasik dram ve komedi kalıplarının dışına çıkması, ve sınıflandırılmasının zor olmasıydı. Kurbanı için yeni bir isim buldu "Schakespear*":

"Schakespear'in oyunlarında düzensizlik ve gerçek dışılık o kadar belirgindir ki, onun oyunlarından zevk alan kişiler her halde hayatlarında hiç makul bir şey seyretmemişlerdir. Kimileri tarafından en iyi oyunu sayılan Julius Caesar*'da o kadar çok basitlik vardır ki insan tiksinmeden okuyamaz. Piyesin içine her şey tam bir düzensizlikle tıkılmıştır. Roma tarihinin en ünlü kahramanları önemli devlet sorunlarını konuşurken, artizanlar ve diğer güruhlar sahneye çıkıp bağırıp çağırıyor ve kaba şakalar yapıyorlar."*

Eleştirmen ve "altın kuralları" çoktan unutulup gittiler. Ama o çağda biçim her şeydi. Hatta Voltaire bile dramatik formun dokunulmazlığına kendisini o kadar kap-

* Schak: derme çatma, gecekondu.

tırmıştı ki bütün Aristocu birlik kuramlarını yıkan dâhinin başına dikenden bir taç geçirdi.

"Sarhoş bir barbar!" diye bahsediyordu Shakespeare'den. "Kaba bir palyaço. *Hamlet* adlı eseri öyle barbarca yazılmıştır ki en az eğitimli Fransız ya da İtalyan seyircisi bile buna dayanamaz. Herhangi bir taşra köylüsü bile kendini ifade ederken Hamlet'in tiradlarından daha zevkli ve zengin bir dil kullanır.

Voltaire'in hayranı Büyük Frederik, Fransız arkadaşının fikirlerine katılıyordu. Mektuplarından birinde öfke ile şöyle diyordu:

"Almanya'da nasıl bir zevksizliğin hüküm sürdüğünü görmek istiyorsanız tiyatrolara gitmeniz yeterlidir. Yalnızca Kanadalı vahşilerin zevk alacağı Shakespeare'in oyunlarının Almanca çevirilerini izleyen halkın zevkten bayıldığını göreceksiniz. Bu kadar sert konuşuyorum çünkü sahne sanatının en basit ilkelerini çiğniyorlar. Belki de Shakespeare'in bu tuhaf aşırılıklarını bağışlamam gerekir, çünkü ilkel sanatı olgunluğun ölçüsü ile değerlendirmek imkânsızdır. Ama bir de Goetz von Berlichingen var. İngiliz oyunlarının daha da berbat bir kopyası. Kitleler sürekli alkışlarla bu tür berbat basitlikleri tiyatroların repertuarlarında tutmalarını sağlıyorlar. Biliyorum zevkler tartışılmaz ama.. "

Kralın Fransızca olarak yazdığı bu mektup K. Goldschmit'in *Der Kluge Zeitgenosse* (Çağdaş Bilgelik, Leipzig 1930) adlı kitabında yayımlandı.

Kimileri Goethe'nin yüce bilgeliğini göremediler. "Şairlerin prensi" kitleler için yazmıyordu. Senaca'nın bir sözü sanki onun için yazılmış gibiydi: "Hiçbir zaman kitleleri memnun etmek istemedim. Çünkü benim beğendiğimi onlar beğenmiyor, onların beğendiğini ise ben beğenmiyorum."

Pustkuchen, Glover ya da Geze gibilerinin çocukça çamur atmalarından burada bahsetmeye bile değmez. Heine ile amansız bir savaşa giren politik yazar ve hicivci Ludwig Börne, Goethe'yi -aslında başka bir şairi eleştirirken- tek bir cümle ile harcıyordu: "Torquato Tasso bütün yüce ve aşağılık tarafları ile Goethe'nin tamamını da kapsıyor." Dresden Müzesi Direktörü Böttiger, *Faust*'tan bir kaç dize aktardıktan sonra şunları yazmıştı:

"Eğer Goethe gibi birisi bile eserlerinde bu tür dizeler kullanabiliyorsa Fransızların Almanları zevksizlikle suçlamalalarına şaşırmamak gerekir. Herr Goethe'nin neden insan ruhunu aşağılamak için Clavigo, Egmont ve Faust gibi yapay karakterler yarattığını anlayabilmiş değilim doğrusu.

Çağdaş bir yayıncı olan Franz von Spaun da hedef olarak kendisine *Faust*'u seçmiştir:

"Ateşten havale geçirip saçmalayan bir adam bile işi Goethe'nin Faust*'undaki kadar çığrından çıkaramaz. Kalem elimden düşüyor.* Bu *Agora ahırını temizlemek için insanın Herkül-'den bile daha güçlü olması gerekir. Dizelerin özensizliği hakkında konuşmak bile istemiyorum; hangi eserini okursam okuyayım bu yazarın kalitesi eski okulun en alçakgönüllü yazarına bile ulaşamıyor. Belki* Faust*'un belirli bir amacı vardır. Ama iyi bir şair bunu kabaca çizerek işini bitirmez, şairin çizim ve renklendirme sanatını bilmesi gerekir... Bazıları sular seller gibi dizelerini döktürürler, ama bu diyabetik sellere benzeyen sıkıcı dizeler asla iyi bir şairin kaleminden çıkmaz."*

Ya da Goethe'nin ölümünden altı ay sonra *Sachsenfreund* adlı dergide çıkan isimsiz bir yazıda şöyle deniyordu:

"Bizim Goethe'miz unutuldu; bunun nedeni de halkımızın saygıdeğer gelişmelere karşı olan değer bilmezliğinden değil, Goethe'nin kendi karakterinden kaynaklanmaktadır. Kendisinde insani hiç bir yön yoktu. Yalnızca kendisini düşünüyor ve insanlığın yüce çıkarlarına karşı yabancı kalmayı yeğliyordu... Eserleri mi, evet onlar yaşayacaklar, ama bir koşulla, hünerli bir el onları yeniden ele alıp bir çuval keçiboynuzundan bir kilo bal almayı başarırsa.."

Eğer çağdaşı, ulusunun en büyük ozanı hakkında böyle şeyler yazabiliyorsa, yabancılardan ne beklemek gerekir? Coleridge'ye göre Goethe yalnızca bir *camera obscura* resimleri, kaba ve ağzı bozuk bir insandı. De Quincey işi daha da ileri götürerek en düşük Mısır batıl itikadı olan lanetlenmiş Titiana ya da sarhoş Caliban'ın bile Almanların Goethe'si kadar boş ve utanılması gereken bir idol olmadığını söylüyordu.

Victor Hugo ise ne zaman Goethe'nin adı geçse sinirden kendini kaybederdi. "Canavar, hayvan, *soyguncular* dışında okunmaya değer hiç bir şey yazmamış." Bir arkadaşı nazikçe araya girdi: "*Soyguncular*'ı Schiller yazdı Goethe değil." Hiç bir utanç belirtisi göstermeyen büyük Fransız gürledi: "İşte gördünüz mü Goethe onu bile yazamamış."

Schilller de çağdaşlarının aptallıklarından kendi payına düşeni aldı. *Königliche priviligierte Berlinische Staats- und Gelehrte Zeitung* diye etkili bir adı olan gazete, *Kabale und Liebe* üzerine 21 Temmuz 1784 tarihinde şöyle öfke saçıyordu:

"Yine çağımızı utandıracak bir yapıt. Bu tür aptallıkları yayımlayabilmek için büyük cesareti olmalı. Ama burada bir öğüt vermek istemiyoruz. Eğer 169 sayfa boyunca sayısız tekrarları ve Tanrıtanımaz çığlıkları okuyup bitirebilen varsa kendi kararını kendisi versin. Taşra dili ile yazılmış ve aptal etkilenmiş bir kız uğruna yapılan espirisiz, züppece tartışmalar, birbiri peşisıra dizelenmiş kaba espiriler ve aklı karıştıran konuşmalar. Böyle bir şeyi yazmak için mantıktan habersiz olmak gerekir. Bu yapıtında yazar kendisini aşmıştır. Belki bazı sahnelerinde başarılı olabilirdi ama, yazar elini neye dokundursa paramparça ediyor."

Kliest, *Kätchen von Heilbronn* adlı eserini bastığı zaman *Morgenblatt* adlı bir gazete bu büyük yapıtı ancak espiri yeteneğini kaybedenlerin sevebileceği bir eser diye tanımlamıştı.

Yüzyıllarca geriye gitmenin gereği yok. Gözde eleştirmen Max Nordau, *İbsen*'in herhangi bir fikri mantıklı olarak sonuna kadar savunamadığı, en basit bir sloganı bile anlayamadığı, herhangi bir olaydan doğru sonucu çıkaramadığını savunmuştu. Bir edebiyat tarihçisi olan Eduard Engel (kendisini tatmin etmek için) Thomas Mann'ın Almanca yazmayı bilmediğini kanıtlamıştı.

"Buddenbrooks *romanı yazarın değersiz bir hikâyeyi değersiz insanlara değersiz konuşmalarla anlattırdığı iki kalın kitap yığınından başka bir şey değildir."*

Son olarak da yüksek sınıfların edebi deneyler hakkındaki düşüncelerini aktaralım. Alman İmparatorluğu'nun başbakanı olan Prens Hohlenlohe-Schillingsfürt, Gerharht Hauptmann'ın şiir biçiminde yazılmış dramı *Hannele*'yi seyretmeye gider. Daha sonra güncesine bu oyunun ölümcül, duygusal mistisizm ile karışık nahoş, sinir bozucu bir olay olduğunu yazdı.

"Daha sonra bir restorana gidip havyar ve şampanya eşliğinde kendimize yeniden insanca bir atmosfer yaratmayı başardık."

1914 öncesi Avrupa'sında insanlık bir Baron ile başlıyordu. Eleştirmen Prens'in söyledikleri de bizlere insanın sakinleşmesi için midesine havyar girmesi gerektiğini öğretiyordu.

III

"Taşlar ve sopalar canımı yakar, ama sözler bana hiçbir şey yapmaz" diye bir çocuk şarkısı vardır. Ama birçok hassas dahi, haksız eleştirilerden yeterince eziyet çekmiştir. Ama başlarına gelen yalnız bu kadar değildir.

Cyrano de Bergerac genellikle Edmond Rostand'ın muhteşem eseri ile tanınır. Ama Rostand'ın ilk bilim kurgu ile uğraşan adam, inanılmaz derecede berrak bir düşünür ve şair olduğunu pek az insan bilir. Böyle bir unutulma için iyi bir neden vardır: En azından on iki eseri 1789 yılına kadar sistematik bir biçimde "dine ve hükümete karşı" yayımlanmış eserleri yok eden gizemli bir örgüt tarafından yok edilmiştir. Daha önceki kitapları ancak büyük kitaplıklarda bulunabilir. Son iki yüz yıldır hiçbir özel kolleksiyonda Rostand'ın eserlerine rastlanılmamıştır. Bu imha harekâtı o kadar yoğunlaşmıştı ki Rostand ölüm döşeğinde yatarken biri onun son eseri olan *Kıvılcımın Tarihi* adlı eserini çekmecesinden çaldı.

Bu gün Sokrat'ı ölüme gönderen deri tüccarı *Antyos*'u, ya da Galile'ye işkence yapan Dominikli rahipler *Caccini* ve *Lorini*'yi kim hatırlıyor? Bunlar sıradan insanlardı, ama insanlığın iki parlak onurunu yok etmeyi neredeyse başardılar.

Dante Alighieri Floransa'nın Fransız taraftarı olan "Siyahlar" partisi tarafından, zimmet almak, şantaj yapmak ve resmi bir memur olarak rüşvet kabul etmek suçları ile mahkûm edildi. Sürgüne gönderilen Dante amaçsız bir biçimde Veron'dan Padua'ya, Bologna'dan Lunigiana'ya, Paris'ten Milano'ya gezip durdu. Floransa genel bir af çıkardığı zaman bile Dante'yi bu af kapsamının dışında bıraktı. Büyük yazar sürgünde acı çekerek öldü.

İnsanlar edebiyat tarihini neredeyse yazarların hapis yatıp yatmadığına göre gruplayarak yeniden yazabilirler. Eflatun, Tiran Dionysos tarafından yalnız hapis cezasına çarptırılmakla kalmamış ardından köle olarak satılıp akademisyen arkadaşları tarafından satın alınıp kurtarılmak zorunda bırakılmıştı. Aristo ateist olduğu gerekçesi ile hapsedilmiş, bin beş yüz yıl sonra eserleri bazı Hıristiyan müminler tarafından yakılmıştı. Şarkıcı ve aşk ustası Ovid yalnızca sürgünle cezalandırıldı. Ama çok sevediği Roma'dan uzaklaştırılmak onun için hapisten bile daha ağır bir cezaydı. Yeni bir dinin kurucusu olan Mani'yi ise çok daha beter bir kader bekliyordu. Uzun yıllarını hapiste geçirdiği gibi, daha sonra canlı canlı derisi yüzüldü. Gotların kralı olan Theodoric'in danışmanı ve ortaçağ Hıristiyanlık skolastizminin kurucusu olan Boethius zindanda öldü. Marco Polo uzun yıllarını bir savaş esiri olarak Cenova'da geçirdi. Hapiste çok sıkıldığı için büyük yolculuklar kitabını Rusticiano'ya dikte ettirdi. Makyavel'in büyük politik hüneri onun Guilio de'Medici tarafından işkence gördürülüp sürgün edilmesine engel olamadı.

Martin Luther Akıllı Frederick'in maskeli şövalyeleri tarafından kaçırıldı ve on ay Wartburg'da hapis yattı. Sir Thomas More kilise işlerine kraliyet otoritesinin karışmasını reddettiği için önce özgürlüğünü daha sonra da kafasını yitirdi. Büyük bir ressam ve yazar olan Benvenuto Cellini cinayet ve zimmet sanığı olarak Roma'da Castel Angelo hapishanesinde yattı. (Cellini büyük bir ihtimalle iki suçu da işlemişti, bu nedenle diğer

hapis yatan sanatçılarla bir tutulmaması gerekir.) Miguel de Cervantes ölümsüz eseri *Don Kişot*'u hapiste yazdı. Sir Walter Raleigh gönülsüz bir konuk olarak on üç yılını geçirdiği Beyaz Kule'de sekiz ciltlik dünya tarihini yazdı. (Ama ancak İÖ 130 yılına kadar gelebildi) 1616 yılında serbest bırakıldı ancak iki yıl sonra yeniden tevkif edilerek bu kez ölüm cezasına mahkûm edildi ve cezası hemen infaz edildi. Francis Bacon rüşvet aldığı gerekçesi ile tevkif edildi ve dışarı çıkması kralın arzusuna bırakıldı. Shakespeare'in kaçak avcılık yüzünden ne kadar hapiste yattığını kesin olarak bilmiyoruz ama bir gençlik serüveni yüzünden yirmi beş kırbaç yediğini biliyoruz. Daniel Defoe dinsel inançları alaya aldığı için hapis cezasına çarptırıldı. Ortaçağ'ın belki de en iyi şairi olan Villon kısa yaşam süresi içinde bir kez değil iki kez ölüm cezasına çarptırıldı.

Voltaire ise sürgün cezasına çarptırılmadan önce iki kez Bastil zindanlarını ziyaret etti. Bir eseri toplum önünde yakıldı ve diğer eserlerine de yasak koyuldu. Ve öldüğü zaman da kilise arkasından tören yapmayı reddetti. Beaumarchais ise Guzmàn adlı bir İspanyol yargıcına rüşvet verdiği için hapis cezaına mahkûm oldu. Cezasını çektiği süre içinde de devrinin adalet anlayışını alaya alan nefis bir mizah eseri yazdı. Bunun üzerine yeniden yargı karşısına çıktı ve cezası azaltıldı. Ama Beaumarchias şanslı biriydi.

Schiller çağdaşı eleştirmenlerinin zehirli oklarından çektiği yetmezmiş gibi *Soyguncular* adlı eserini yazdıktan sonra Württemberg Dükü tarafından hapse mahkûm edildi. İtalyan şairi Silvio Pellico bütün zamanların en aptal tiranlıklarından biri olan Avusturya tiranlığının kurbanı oldu. *Carbonari* üyesi olduğu şüphesi ile gözaltına alındı. İlk önce Kazanova'nın başarı ile kaçtığı Venedik hücrelerinde işkence gördü daha sonra da Murano'daki Sen Michele zindanlarına gönderildi. Önce ölüme mahkûm edildi ama sonra bu ceza kral tarafından uzun bir hapis cezasına çevrildi. On yıl boyunca Spielberg kalesindeki hücresinin gri duvarlarını seyreden Pellico burada dünyaca ünlü eseri *Le mie prigoni*'yi (Zindanlarım) yazdı.

Devrimin tatlı şarkıcısı Béranger, Bourbon'lar tarafından önce üç sonra da altı ay hapse mahkûm edildi. Aynı zamanda ağır para cezasına mahkûm edildi ve bunu ödeyecek parası olmadığı için de hapis cezalarını iki kat çekmek zorunda kaldı. Hapis cezasından Temmuz Devrimi sayesinde kurtuldu.

Puşkin ise dışişlerindeki üstleri tarafından önce uyarıldı, daha sonra da disiplin cezasına çarptırıldı. Bunlar kâr etmeyince de daha sonraki romantik dönemin öncüsü sayılabilecek *Eugene Onyegin* adlı eserini yazacağı Mihajlovo kentinde ikamet etmeye zorunlu tutuldu. Victor Hugo'nun kaderi daha da kötüydü. 1851 *coup d'état*'sından sonra (hükümet darbesi) Küçük Napolyon diye alay ettiği III. Napolyon tarafından sürgüne gönderildi. Hugo, Jersey kentinde neredeyse yirmi yıl boyunca yatmak zorunda kaldı. Kuşkusuz en büyük Alman dramatisti olan Heinrich von Kleist, Fransız askerleri Berlin'e girince zindana atıldı. Aynı zamanda çağının en büyük politik yazarlarından biri olan büyük Macar devrimcisi Louis Kossuth uzun yullar Buda'da askeri bir ceza evinde tutuldu. Hapsburg hanedanının baskısı sayesinde on dokuzuncu yüz yıl boyunca Macaristan'da pek az şair ve ve yazar hapse girmekten kurtuldu.

Turgeniev bin sekiz yüz ellili yılların gerici tiranlığının bir başka kurbanı oldu. Büyük Gogol'un ölümü üzerine bir şiir yazdığı için hapse gönderildi. Rus edebiyatının bir başka devi olan Dostoyevski ise Sosyalist- Komünist bir gizli örgüte üye oldu. Yakalandıktan sonra ölüm cezasına mahkûm edildi. Cezası son anda bağışlandı ve Sibirya'da zorunlu çalışmaya mahkûm edildi. "Bağışlanıp" orduda bir er olarak görev yapmaya zorlandığında neredeyse deliliğin eşiğine gelmişti. Macarların Alexander Duma'sı sayı-

lan Maurus Jókai ise hükümetin beğenmediği bir makale yazdığı gerekçesi ile bir ay hapis yattı.

Verlaine, Wilde, Baudler -bu liste sonsuza kadar uzatılabilir. Kısa hayatı bir havai fişek kadar renkli olan Petöfi gibi kimileri idealleri uğruna savaşırken öldüler. Racine ve Bouleau'dan sonra Fransız klasik şiirinin en büyük ustalarından biri kabul edilen André Chénier gibi kimileri de kendilerini idam sehpasında buldular. Eğer eskiyi bir yana bırakıp çağımızı incelersek Nazi, Faşist ve Komünist tiranlıkların (bunlar da bir bakıma organize ve gelişmiş aptallıklardır), Avrupa'nın hemen hemen her ülkesinde ülkelerinin onuru olan, kalemin kılıçtan daha güçlü olduğunu kanıtlayan ve artlarından bütün uluslarını yas tuttuğu sayısız yazar ve şairlerin ölümüne neden oldukları bilinmektedir.

IV

Şüpheciliğin aptallığının insanın hayatını bunaltmasına karşın, saf insanların aptallıklarında da neredeyse komik bir yan vardır. Burada saf kişi derken her şeye inanan sıradan bir insandan değil, kolay kolay tuzağa düşmeyeceği sanılan, ama normal bir insanın bile yutmayacağı oyunlara gelen bilge tarihçilerden ve saygıdeğer bilim adamlarından bahsediyoruz.

İnsan beyninin gri dokusunu oluşturan malzemeyi karan büyük kimyacı kimi zaman bir şaka yapmakta ve en heterojen elemanları bir araya getirip bunların etkileşimleri karşısında eğlenmektedir.

Beyni böylesine karşıt maddelerle yüklü olan bir beyin büyük bir öğrenme gücü göstermesine ve bilimlerin en gizli hazinelerine ulaşmasına karşın, sıradan bir dolandırıcının kurbanı olabilmekte ve böyle kişilerin tuzaklarına inanılmaz bir saflıkla boyun eğebilmektedirler. Yine de bu kişiler gelişkin birer bilim adamı, akademilerinin birer mücevheri olabilmektedir.

Kimi akademisyenler bir çocuğun bile düşmeyeceği tuzaklara düşmüşlerdir.

Bunlardan biri ünlü Fransız matematikçi, jeodezi ve uygulamalı mekanik profesörü, altın madalya sahibi, Berlin, St. Petersburg, Brüksel, Roma, Stockholm, Madrid ve daha yarım düzine akademinin şeref üyesi Michael Chasles'dı. Yarı eğitim görmüş bir dolandırıcı 1861 yılından 1869 yılına kadar bu bilim adamını parmağında oynatmış ve tarihin en renkli kişilerinin sahte mektuplarını önemli miktarlar karşısında kendisine satmıştır. Bu mektupların sayısı bir kaç düzine ya da bir kaç yüz değildir. Bu sekiz yıl boyunca Profesör Chasles tam *27.344* adet sahte mektup satın almıştır. Akademisyenin ilgi sahası olan alanda Pascal'ın 1745, Newton'un 622 ve Galile'nin 3.000 "orijinal mektubu" vardır. Her ne kadar soyut matematikte müthiş bir dahi olsa da Profesör Chasles bu mektuplara kaç para verdiğini hesaplayamamıştır. Bu sekiz yıl boyunca o gün için muazzam bir servet sayılan, 140.000 frankı bu sahte mektuplar için harcamıştır.

Bu dolandırıcının adı Vrain-Lucas'tı, ve sekiz yıl boyunca profesörü tamamen kuşatan bir ağı beceri ile örmeyi başarmıştı. Anlattığı hikâye bir deha eseriydi ve son derece de inandırıcıydı. Bu hikâyeye göre Fransız kraliyet ailesinin bir üyesi olan Kont Bois-Jourdain, Robespierre'in teröründen kaçmak zorunda kalmıştı. Amerika'ya gitmek üzere bindiği gemi karaya çok yakın bir yerde fırtınaya yakalanmış, gemi batınca kont da boğularak ölmüştü. Daha sonra o civarda suda yüzen bir sandığı gören balıkçılar bu sandığı sudan çıkarmışlar ve sandık açılınca da kontun inanılmaz değerdeki tarihi mektup koleksiyonunu bulmuşlardı. Devrimden sonra kontun ailesi bu mektupları geri almış ve yıllar boyunca bir aile hatırası olarak korumuşlardı. Ama ailenin son nesli kendilerini böyle bir görevle yükümlü görmüyorlardı. Çok para kaybetmişlerdi ve yeniden

sermaye edinebilmek için bazı şeyleri satmayı kabullenmişlerdi. Doğal olarak onurlarını düşündükleri için bu satış işlemlerinin gizlilik içinde yürütülmesini istiyorlardı. Bu "bazı şeylerin" toplamı inanılmaz bir biçimde 27.344'e ulaşmış ve Chasles ihtiraslı bir koleksiyoncunun aç gözlülüğü ile yapılan her teklifin üzerine balıklama atlamıştı.

Sahtekâr bu mektupları eski kitapların boş sayfalarını kullanarak hazırlamış ve her mektubu bir kaç gün tuzlu suda bekleterek, profesörün batmış gemi masalına inanmasını sağlamıştı.

Kont Bouis-Jourdain diye birinin gerçekten yaşayıp yaşamadığını bile araştırmamak Profesör Chasles'in sınır tanımayan saflığının bir göstergesidir. Acaba gerçekten denizde mi boğulmuştu? Mirasçıları kimlerdi? Nerede yaşıyorlardı? Onlarla doğrudan ilişkiye geçilip bütün koleksiyon incelenebilir miydi? Her ne kadar sahtekâr bütün şüpheleri dağıtacak ilginç bir strateji uygulamışsa da bu sorulardan hiçbirini sormak profesörün aklına gelmemişti. Sahtekâr önce profesöre önemli miktarlar karşılığı birkaç "ender bulunanan mektup" satmış, birkaç gün sonra geri gelerek parayı iade edip mektupları geri almak istemişti. Hikâyesine göre ailenin kraliyet taraftarı yaşlı emekli generallerinden biri bu satış işlemini duyunca öfkesinden neredeyse sara krizi geçirmiş, gelecekteki satışları yasakladığı gibi satılan mektupları da geri almak istemişti.

Büyük matematikçinin bu oyun üzerine bütün şüpheleri dağılmıştı. Kendisi bu ihtiyar savaşçıyı yumuşatmak için arabulucu olmak istemiş, sonuç olarak kendisinin de bir akademisyen olduğunu ve bu hazinelerin onurlu bir bekçisi olabileceğini generale iletmesi için sahtekâra yalvarmıştı. Vrain-Lucas bu zor görevi üstlenip yaşlı generali yatıştırmayı başarmış ve esrarengiz sandıktan çıkan hazineler M. Chasles'in koleksiyonunu zenginleştirmeye devam etmişti.

Ama küçük bir kusur vardı. Pascal ve Newton'un mektupları Fransızca yazılmıştı ve el yazıları eğitimsiz birini belki kandırabilirdi. Ama Büyük İskender'in Aristo'ya, ya da Cleopatra'nın Julius Caesar'a yazdıkları mektuplarda acaba neden Voltaire'in dili kullanılmıştı? Böyle "enderlikler" mucizevi sandıktan yüzerce adet çıkıyordu. Bazıları ileride göreceğimiz gibi daha da ilginçti.

Sahtekâr hikâyesinde ilginç bir değişiklik yapmış ve "bu eski mektupların orijinal değil on altıncı yüzyılda yapılmış olan çeviriler olduğunu" bildirmişti. Bir zamanlar orijinallerinin olduğu ve çevirilerin de otantik olduğu konusunda hiç kuşkusu yoktu. Orijinal koleksiyon *Abbet of Tours* arşivlerinde bulunuyordu ve çeviriler de burada yapılmıştı. Daha sonra orijinal mektuplar kaybolmuş ve 14. Louis mektupların Fransızca kopyalarını kabul ederek mektupları kendi koleksiyonuna almıştı. Kral ve Madam de Pompador bu koleksiyonu yeni mektuplarla zenginleştirmişlerdi ve bu koleksiyon 16. Louis zamanına kadar kraliyet ailesinde muhafaza edilmişti. Devrimin fırtınalı günlerinde son kral bu değerli hazinenin Jakobenlerin eline geçmesini önlemek amacı ile Kont Bois-Jourdan'a verilmesini emretmişti.

Bu açıklama bizim büyük matematikçiyi tamamen yatıştırmaya yetmişti.

Eğer gururuna yenik düşüp bu mektuplardan bazılarını basmasaydı Prof. Chasles hayatının sonuna kadar bu hazinenin gizli bekçisi olmaktan mutlu olacaktı. Ama konu kendi özel *amour propre*'si değil Fransız ulusunun onuruydu.

Büyük fiyatlar ödeyerek satın aldığı mektuplar aslında yerçekiminin herkesin sandığı gibi Newton tarafından değil Fransız Pascal tarafından bulunduğunu kanıtlıyordu. Bu nedenle bu büyük buluşun onuru yeniden Fransız dahisine verilmeli, ve hileci İngilizlerin yaptığı oyun açığa çıkarılmalıydı.

15 Temmuz 1867 tarihinde *Académie de Sciences* toplandı. Michel Chasles kanıtlarını

sundu: Pascal'ın genç Newton ile yazışmaları ve bu yazışmalara iliştirilmiş olan notlar yerçekiminin Pascal tarafından bulunduğunu kanıtlıyordu. Ayrıca Newton'un (o sırada genç bir öğrenciydi) annesinin Pascal'a gönderdiği bazı mektuplarında kadın Fransız fizikçiye oğluna yardım ettiği için teşekkürler ediyordu.

Gerçek bir bomba patlamıştı. Bilge kişilerden oluşan akademi sanki saldırıya uğramış bir karınca yuvasına dönmüştü. Çoğunluk yabancılar tarafından gasp edilmiş olan *la belle France de kudos*'u ülkesine geri kazandıran yurtsever Chasles'i ayakta alkışlıyordu. Mektuplardaki mürekkebi dikkatle inceleyen kimyacılardan biri bu mürekkebin eski, gerçek ve o yüzyıla ait olduğunu kabul etti. Ama bazı kişiler hâlâ ikna olmamışlardı. "Bu işte bir terslik var" diyorlardı. Çünkü ilk mektubun tarihine bakıldığında Newton'un o dönemde on iki yaşında olduğu ortaya çıkıyordu. Bu durumda Pascal'ın böyle büyük bir buluşu Newton ile paylaşmasının mantığı olamayacağı anlaşılıyordu.

Ayrıca mektupların gerçekliği üzerine şüphe düşüren başka küçük yanlışlar ve açmazlar da vardı. Newton'un biografisti olan İskoçyalı fizikçi Sir David Brewster de tartışmaya katılarak bütün bu yazışmanın sahte olduğunu, herkesin bildiği gibi Newton'un yerçekimi ile çok daha sonra ilgilenmeye başladığını, Pascal'ın hayatı boyunca yerçekimi hakkında bir çalışma yapmadığının bilindiğini belirtti.

Profesör Chasles güvenini yitirmiyordu. Fransız şüphecilerine (böyle durumlarda her zaman olduğu gibi) kötü yurtsever oldukları ve yıkıcı oldukları yanıtını veriyor, Sir David'e karşı ise yeni dellillerle korkunç bir karşı saldırıya geçiyordu. Bu yeni deliller Galile tarafından yazılmış mektuplardı. Mektuplarında büyük İtalyan genç Pascal'a hitap ediyor, ve yerçekimi teorisi hakkkında bazı imalarda bulunuyordu. Bu da daha Newton'un doğmadığı dönemde bile Pascal'ın yerçekimi ile ilgilendiğinin bir kanıtıydı.

Kötümserler çaresiz bir biçimde bu mektupların yazıldığı tarihte Galile'nin kör olduğunu iddia ettiler ama bir kaç gün sonra Chasles bu kez astronomun kendi el yazısıyla yazdığı ve gözlerinin eskisine oranla daha iyi olduğunu, artık yeniden kalem kullanabildiğine çok sevindiğini bildiren İtalyanca bir mektup ortaya çıkardı. Bundan sonra Chasles karşıtları müthiş bir karşı darbe indirdiler. Galile'nin mektuplarından birisi 1764 yılında, yani Galile'nin ölümünden tam yüz yıl sonra yazılmış bir kitabın bir bölümünün sözcüğü sözcüğüne çevirisiydi. Kitabın adı *Histoire des Philosophes Modernes*'di ve yazarı da Savérien'dı. Yenilmez akedemisyen "Hayır" diye gürledi, "bu iş tam tersine oldu ve Savérien bu paragrafı Galile'nin mektubundan çaldı." Bunu kanıtlamak için de Savérien'in Madam de Pompadour'a yazdığı bir mektubu kanıt olarak gösterdi. Bu mektubunda Savérien içinde Newton Pascal ve Galile'nin mektuplarının bulunduğu koleksiyonunu incelemesine izin verdiği ve böylece modern filozoflar hakkında yaptığı araştırmaya önemli bir destek sağladığı için Markiz'e teşekkür ediyordu.

Bütün bu yeni delillerin Vrain-Lucas'ın sahtekârlık atölyesinde üretildiğini eklemeye gerek var mı?

Bu inanılmaz zekâya sahip olan adam kimdi?

Bir taşra bahçıvanının oğlu olan bu kişi ilkokulu bile bitirememiş, ancak Paris'e geldikten sonra bütün boş vakitlerini kitaplıklarda geçirerek birçok kitap okumuş, karışık ve sistemsiz bilgiler edinmişti. Paris'te bir aile tarihçisinin katipliğini yapmış, burada da sahte evrak düzenlemenin ilk derslerini almıştı. Bir rastlantı sonucunda çocuk kadar saf akedemisyenle karşılaşınca, karşısına çıkan bu fırsatı kaçırmamış ve o zaman bile ne kadar büyük olacağını tahmin etmediği bu büyük sahte evrak kampanyasına başlamıştı.

Bu bilimsel tartışma iki yıl boyunca sürüp gitti. Bous-Jourdan ailesinin sırrını ele vermek istemeyen Chasles bu evrakları nereden bulduğunu açıklamadı. Ancak çok fazla

sıkıştırılınca çekmecelerini tanınmış el yazısı uzmanlarına açmak zorunda kaldı. Böylece evrakların gerçek olduğunun kanıtlanacağını umuyordu. Koleksiyonunda çok değerli eserler vardı.

Diğer koleksiyoncular hazineyi hayretle incelediler. Chasles'in kolleksiyonunda Shakespeare'in 27, Pliny'nin 28, Plato ve Seneca'nın onar, Büyük İskender'in 6, Alcibiades'in 5, ve Rabelias'ın yüzlerce mektubu vardı. Ayrıca yüzyıllar öncesinin yüzlerce aşk mektubu da bulunuyordu: Bir kısmı Abelard'dan Héloïse'ye, 18'i Laura'dan Petrarch'a ve bir tane de, ki bu artık tam bir *piéce de résistance*'ydi, Kleopatra'dan Julius Caesar'a. Uzmanlar artık hazinenin sonuna geldiklerini umarken Chasles sinsi bir gülümseme ile Atilla'dan bir, Pontus Plate'den imparator Tibelius'a yazılmış başka bir, ve son olarak da en büyük kozu olarak Mary Magdelene'den Lazarus'a yazılmış bir mektubu uzmanların gözleri önüne serdi. Bu mektup Lazarus yeniden dirildikten sonra yazılmıştı.

İşte koleksiyonun en değerli parçası olan bu son mektupta şunlar yazıyordu:

"Çok sevgili kardeşim, İsa'mızın havarisi olan Peter'e gelince, onu çok yakın bir zamanda burada görmeyi umuyorum, ve bu konuda hazırlıklar yapıyorum. Kızkardeşimiz Meryem de bu konuda çok sevindi. Ama sağlığı, ne yazık ki çok kötüye gidiyor, bu nedenle onun sağlığı için dua etmenizi istiyorum. Galya'da kendimizi o kadar iyi hissediyoruz ki, bir süre daha geri dönmeyi düşünmüyoruz. Kendilerine barbar denilen Galyalılar bu sıfatı kesinlikle hak etmiyorlar, ve bizim buradaki deneyimlerimize göre ileride bilim meşalesi bu ülkede parlayıp bütün dünyaya yayılacaktır. Bizler de seni en kısa zamanda görmek istiyor ve Tanrı'dan sana şefaat göstermesi için yalvarıyoruz. Magdelene"

Bu sahtekârlıktaki garip "açıyı" yakalamamak için insanın ancak gözü körelmiş bir Fransız yurtseveri olması gerekirdi. Mektuba bilim meşalesinin ileride Galya'da parlayacağı eklenerek, yaşlı Fransızın içindeki eski Galyalı ruhu okşanmış ve bu nedenle de profesör gözünü kırpmadan mektup için kendisinden istenen parayı saymıştı.

Fakat diğer yurtseverlerin gözünde artık bu kadarı da çok fazlaydı. Mary Magdelene'nin mektubu yutulamayacak kadar büyük bir sahtekârlıktı ve bu nedenle profesöre resmi bir mektup gönderilerek elindeki belgelerin el yazısı uzmanları ve tarihçiler tarafından incelenmesi gerektiği söylendi. Profesör bu isteği reddetti. Bir fikre saplanmış manyağın bilgece edasıyla profesör red gerekçesini şöyle açıklıyordu: "Böyle bir inceleme hiç bir sonuç vermeyecektir, çünkü bir tarihçi el yazısı uzmanı değildir ve el yazısı uzmanları da tarihçi değildir."

Chasles hala pes etmiyordu ve gerekirse bu belgelerin doğruluğu konusunda yemin edebileceğini söylüyordu.

Bu sahtekârlığın açığa çıkmasına bir kaza neden oldu. Kraliyet kitaplığında küçük bir suç işleyen Vrain-Lucas polis tarafından tevkif edildi. Burada yapılan soruşturmada sanığın bütün geçmişi incelenince Bois-Jourdain ailesinin garip geçmişi de ortaya çıkarılıp bir masal olduğu anlaşıldı. Sanığın itirafları profesörün inatçı gururunun da sonunu getirdi. 18 Eylül 1869 tarihinde yapılan akademi toplantısında alçakgönüllü bir biçimde kandırıldığını ve yerçekimi yasasını bulma şerefinin Newton'a ait olması gerektiğini kabul etti.

Duruşmalarında Vrain-Lucas kendisini alaycı bir içtenlike savundu. Kendisinin Profesör Chasles'e herhangi bir zarar vermediğini söyledi: Bu sahtekarlık sonucu profesörün aldığı haz 140.000 franka değerdi. Aynı zamanda Fransa'ya da bir hizmet vermiş, ve kamu oyunun dikkatini Fransa'nın muhteşem geçmişine çevirmişti.

Ancak ne var ki *La patrie* kendisine karşı çok nankör davrandı ve Vrain-Lucas iki yıl hapse mahkûm edildi.

Michel Chasles utancından ölmedi. Kendisi yaşadığı düşkırıklığını ve duruşmaların utancını hazmetti. Ancak hazmedemediği tek şey seksen sekiz yaşında mükkemel bir iştahla yediği *paté* oldu. Bir gastronomik hata sonucu 8 Aralık 1880'de öldü.

Kandırılmış ya da yanlış yola sevk edilmiş insanlar hakkında başka bir antoloji hazırlanabilir. Bilim adamları ne kadar bilge ve meşhur olurlarsa o kadar kolay bir kurban olabiliyorlar.

Daha çok yazdığı mektuplarla tanınan M. Bernard Le Bovier de Fontenelle tarafından arkadaş ve meslektaşlarına daha masum bir şaka yapıldı. (De Fonenelle yüz yaşında ve Fransız Akedemisi'nin genel sekreteriyken öldü.) Bir gün meslektaşlarını öğle yemeğine davet etti. Yemekten sonra arkadaşları ile bahçede gezerken garip bir olguya onların dikkatini çekti. "Şu küreye bir bakın beyler, üzerinde güneş parlıyor; bu kürenin üst tarafı soğuk ama gölgedeki alt tarafı sıcak. Acaba sizce bunun nedeni nedir?" Bilge arkadaşları tartışıp teoriler ürettiler. Bu önemli cam küre konusunda derin ve iyi düşünülmüş düşünceler ortaya çıktı. Sonunda bu beylerin egzersizinin yettiğine karar veren Fontenelle, "Sanırım size doğru yanıtı ben verebilirim. Birkaç dakika önce bahçeye çıktım; o zaman kürenin üstü sıcak altı soğuktu. Ben de tuttum küreyi ters çevirdim altı sıcak üstü soğuk oldu" dedi.

Onsekizinci yüzyılda yaşayan Sir John Hill, Kraliyet Toplumu'na çok daha sinsi bir şaka yaptı. Uzun yıllar boyunca bu topluluğa kabul edilebilmek için başarısız girişimlerde bulundu ve sürekli olarak reddedildi. Bu nedenle bir intikam almaya karar verdi. Kraliyet Toplumu'nun sekreterliği bir gün çok ilginç bir mektup aldı. Mektup ertesi günkü toplantıda ciddi bir havada okundu. Mektubu bir taşra doktoru göndermişti ve ziftin yardımı ile mucizevi bir tedavi gerçekleştirdiğini rapor ediyordu. Bir denizci ayağını kırmıştı; doktor kırık parçaları yerine yerleştirmiş, bacağı zift ile kaplamış ve kırık yeri sarmıştı. Birkaç gün sonra iki kırık parça tamamen birbirine kaynamıştı. Denizci sanki bacağını hiç kırmamış gibi yürümeye başlamıştı.

O günlerde ziftin iyelştirici gücü hakkında çok yoğun konuşmalar yapılıyordu, özellikle de Mısır mumyalarının korunma amacı ile zifte bulandığı öğrenildiği için. Bu panzehirin savunucuları rapordan son derece hoşlandılar; bu rapor kendi teorileri için yeni bir kanıt demekti. Kötümserler ise bunun karmaşık bir kırık olmadığını; belki de taşra doktorunun işi biraz abarttığını, iyileşmenin o kadar çabuk gerçekleşmediğini söylüyorlardı. Doktorun yeni mektubu geldiğinde hâlâ tartışıyorlardı. "İlk mektubumda bir konudan söz etmeyi unuttum" diyordu doktor, "Size denizcinin kırılan ayağının *tahtadan* olduğunu söylemeyi unuttum."

Cyclades, Mauritius, Morea, Réunion, ve St. Helena adalarının kâşifi büyük doğa bilimcisi Bory de Saint Vincent çok daha saygısız bir şakanın kurbanı oldu. Probostikan fareleri masalına inandı. Brinon adlı bir Zouave gazisi bir gün kendisine gelerek son derece ilginç ve daha önce hiç görülmemiş bir biyolojik türden bir çift canlı satmak istediğini söyledi. Bu ilginç zoolojik tür fareydi, ama Avrupa farelerine benzemiyordu. Kuyrukları kısaydı, ama öte yandan burunları birkaç inç daha uzundu. Minyatür fil hortumuna benziyordu. Bunlar Sahara'nın Probostikan fareleri (*Rats á trompe du Sahara*) diyordu Zouave gazisi. Doğa bilimcisi üç yüz frank ödeyerek bir dişi ve bir erkek fareyi satın aldı. Bir çift fare kısa zaman içinde üreyerek bir aile oluşturdular, ama bebek farelerin hiçbirinin hortumu yoktu. Yapılan soruşturma sonucu Brinon'un bir zamanlar morgda çalıştığı, ve burada öğrendiği marifetlerle farelerin kuyruklarını kesip burunla-

rına diktiği anlaşıldı. Zooloji bilimi ne yazık ki yeni bir tür kazanamamıştı...

Alman bilim çevrelerinde Württemberg'de kraliyet danışmanlığını yapan J. B. A. Beringer'in buluşu heyecana neden oldu. Profesör bir gün doğada yürürken bir maden ocağının içinde çok ilginç fosillerle karşılaştı. Fosiller içinde örümcekler, toprak kurtları, tırtıllar vardı. Hepsi taşların içinde fosilleşmişti. Profesör madenin içinde sistematik bir araştırmaya girişti. Buluntular çoğalmıştı. Fosilleşmiş yılanlar, kurbağalar, kertenkeleler ve -gerçek bir mucize- bir sineği yakalarken ağı ile birlikte fosilleşmiş bir örümcek. Heyecan yükselmişti. Bazı taşlarda güneşin ve ayın resimleri vardı. Kâşif bir tane kayan yıldız sureti olan taş bile buldu. Ama keşfin en önemli parçası üzerinde Hibru dilinde kazınmış Yehova sözcüğünün bulunduğu taştı. Bu sözcük taşa kazınma ya da baskı yolu ile yazılmamıştı. Harfler röliyef biçimindeydi.

Buluntular konusunda hemen çeşitli teoriler üremeye başladı. Bir grup bilim adamı bunun *lusus naturae* yani doğanın çocuksu bir şakası olduğunu savundular. Buluntuları, bir kova su döküldüğünde suyun yerde kimi zaman çok ilginç şekiller alabilmesine benzettiler. Ah evet diyordu diğerleri, ama bin kova su bile dökseniz ne avını yakalarken ağı ile beraber fosilleşmiş örümcek imajını ne de kusursuz bir biçimde yazılmış Yehova sözcüğünü yakalayabilirsiniz. Bunun mutlaka başka bir açıklaması olmalı. Belki de bu fosiller bir kaza sonucu bir araya gelmedi, belki bunları *anima mundi*, yani bütün dünyaya hükmeden etkili ve düşünen bir hayvan biraraya getirdi.

Profesör Beringer'in ise başka bir teorisi vardı, ve teorisini son derece detaylı ve etkileyici bir biçimde kamuoyuna açıkladı. Öğrencisi Georg Ludwig Hüber ile beraber, bütün materyalleri toparlayıp, bakır oyma resimlerle süslenmiş bir kitap çıkarttı. Kitap 1726 yılında Wurzburg'da basıldı. Uzun Latince başlığı şu sözcüklerle başlıyordu: *Lithographiae Wircenburgensis* (Bu kitabın bir kopyasına Avusturya Ulusal Kitaplığı'nda rastladım. Bir zamanlar bilimsel bir deneme olan bu kitap günümüzde ancak birkaç kitaplıkta bulunabilen bir bibliyografya hazinesidir).

Profesör diğer bütün teorileri reddediyordu. Herhangi ciddi bir bilim adamı bunların sıradan bir fosil yığını olmadığını anlar diyordu. Bütün bu kalıntılar insan eli tarafından meydana getirilmişti. Herhalde bunların yapıldığı dönem Almanların hâlâ Pagan karanlıklarını yaşadığı çağlar olmalıydı. Bunlar tılsımlar, fetişler ve totemlerdi ve bu yapılarıyla Eski Alman tarihini inceleyenler için inanılmaz bir hazine oluşturuyorlardı. Bu fosiller Almanların Hıristiyanlığı kabul etmelerinden sonra Wurzburg mağarasına getirilmişti. Herhalde ilk Hıristiyan rahipleri pagan inançlarını temsil eden bu sembolleri daha fazla görmeye dayanamamış, ve onların isteği üzerine halk toparlanıp bunları gömmeye karar vermişti. Herhalde başka yerlerde de bu tür gömüler olmalıydı. Bütün ülkeyi ilgilendiren böyle ilginç bir buluşun Wurzburg'da ortaya çıkması da büyük bir yerel şanstı.

Açıklama basit, açık ve kabul edilebilir görünüyordu. Kimi muhaliflerin Yehova sözcüğünün Pagan kültürüne uymadığı konusundaki açıklamalarına da profesör oldukça makul bir açıklama getiriyor ve o dönemde Almanya'da herhalde Yahudiler de yaşıyordu ve paganlarla beraber kendi dinlerinden vazgeçip Hıristiyan oldukları için kendi dinsel sembollerini gömmeye karar verdiler diyordu.

Küçük kitap Saksonya Kralı'nın eline geçti. Bu buluşla ilgilenen kral, profesöre bir haber gönderip bulunan taşlardan bazılarını yakından inceletmek istediğini bildirdi. Araştırma Dresden'de yapıldı ve profesörün bulgularından çok daha basit bir sonuca vardı.

Çok daha basit nedenlerden dolayı profesörün bazı öğrencileri büyük bir gayretle bu taşları hazırlamış ve kesmişlerdi. Daha sonra bunları madene gömüp, profesörün

bunları bulmasını sağlamışlardı. Tehlikeli bir oyundu, ama başarıya ulaştı. Sahtekârlar birbirlerine "hırsızların onuru" ile bağlı olduklarından profesörün arkasından gülenlerin kimler olduğu asla ortaya çıkarılmadı.

Söylenildiğine göre profesör basılı eserini bir bir toplayıp geceleri gizlice yaktığı için kitap artık bir bibliyografya hazinesi haline gelmiştir.

Şimdiye kadar anlattıklarım dünyanın zalimlikleri ile pek az karşılaşmış bilim ve edebiyat adamlarıydı. Bunlar iyi niyetli insanlardı ve kendilerine dikkatlice hazırlanmış tuzakları fark edemediler. Ama Fransız Abbé Domenech kendi tuzağını kendisi kazdı ve içine düştü.

Paris Arsenal kitaplığında ilginç bir kitapçık bulundu. Kimse bu kitapçığın kitaplığa nasıl geldiğini bilmiyordu. *Livre des Savages* (Vahşiler Kitabı) adı ile kataloga geçmişti. Kitapta garip desenler ve çizimler vardı ve kitaplık geleneğine göre bir Amerikan Kızılderilisinin eseriydi. Kitaplığın müdürü Paul Lacroiz, ünlü bir çoğrafyacı olan Abbé Domenech'i arayarak bu hazine üzerine dikkatini çekti. Abbé'nin Kuzey Amerika, Meksika ve diğer ülkelerde yoğun araştırmalar yaptığını ve Kızılderili kültürü üzerinde bir uzman olduğunu biliyordu.

Abbé çalışmalarına başladı ve birkaç hafta sonra yorumunu bildirmeye hazır olduğunu söyledi. Bu desenlerin Kızılderili işaret-yazısının bir örneği olduğunu bildirdi. Bu kitapçığın olağanüstü bir bilimsel değeri vardı çünkü bizlere eski Kızılderili kültürüne, hatta onların belirli bir tarihi dönemine ışık tutuyordu. Abbé alçakgönüllü bir biçimde hiyerogliflerin tamamını çözemediğini, ama bunun bazı kavimlerin göçünü anlattığından ve eski dinleri hakkındaki kimi gizemleri içerdiğinden emindi. Bu çizimlerde fallik kültürün detaylarını görmek de son derece ilginçti.

Paris Bilim çevresi bu keşifleri övgü ile karşıladı. Bazıları Abbé'nin Akademinin Volney ödülüne aday olması gerektiğini söylerken kimileri de başka şeyler hatırladılar. Kütüphane müdürü, Abbé'nin çalışmaya başlamasından önce bir Amerikan misyoner heyetinin kitaplığa geldiğini ve bu kitapçığı kopya ettiklerini bildirdi. Bir Amerikan ya da Meksika bilim çevresinin erken davranıp Fransızları atlatma ihtimali vardı. Bu artık ulusal prestij haline geldiğinden, Güzel Sanatlar Bakanlığı'nın önerisi ile, hükümet Abbé'nin kitabını devlet parası ile bastırmaya karar verdi.

Basılan kitabın başlığı şöyleydi: *Manuscrit pictographique Américain précédé d'une Notice sur l'Idéographie des Peaux-Rouges par l'Abbé Em. Domenech, Membre de la Société Géographique de Paris etc. Ouvrage publié sous les auspices de M. le Ministre d'État et de la Maison de l'Empereur*, Paris, 1860

Evet yarışı Fransa kazanmıştı.

Ama bu arada bir şey yolunda gitmiyordu.

Paris Salon ödülleri dağıtılırken Napolyon'un oğlu ve devlet bakanı olan Kont Walewski geleneksel açış konuşmasını yaptı. Ancak imparatorun oğlu güzel konuşma sanatında bu kez biraz fazla ileri gitti. Fransa'nın bütün ulusların öğretmeni olduğunu, bütün Batı uygarlığının varlığını Fransız inisiyatifine borçlu olduğunu ve bu nedenle Fransa'nın etkisi altında kaldığını veciz bir dille anlattı.

Bu resmi coşku Almanya'da bir miktar hoşnutsuzluğa neden oldu. Dresdenli ünlü bibliyograf J. Petzhold da kızanların arasındaydı. Bir süre önce Abbé Domenech'in olağanüstü iddialı kitabına bir göz atma fırsatı bulmuştu. Fransız uygarlığı mı? Petzhold kalemini eline aldı ve birkaç hafta sonra *Das Buch der Wilden im Litche französischer Civilisation* (Fransız Uygarlığının Işığı Altında Vahşiler Kitabı, Dresden, 1861) adlı on altı sayfalık küçük bir broşür yayımladı.

Kızılderililerin en etkili zehiri bile bibliyografın hedeflediği Fransız bilgeliği hedefine fırlattığı oklardaki zehir kadar etkili olamazdı. Uzun lafın kısası "Vahşiler Kitabı" Bir Alman-Amerikan okul çocuğunun karalama defterinden başka bir şey değildi. Çocuk herhalde gözden uzak bir çiftlikte oturduğu için can sıkıntısından bu resimleri karalayıp durmuştu.

Elinde bir kamçı taşıyan figür kızılderili büyücüsü değil, elinde sopa taşıyan bir öğretmendi. Esrarengiz uzun figür yıldırım ya da ilahı cezalandırmanın bir sembolü değil, basit bir *sosisti*! Altı gözlü adam bilge ve kahraman kabile reisi değil, çocuğun düş gücünün yarattığı bir canavardı. Ağızlarında dinsel bir simge ile oturan üç kişi yüce rahipler değildi. Yalnızca *pretzel* yiyen üç çocuktu! Bulutların kralı, ateşin ruhu ve diğer "transendental simgeler"in hepsi varlıklarını çocuksu çizim tekniğine borçluydular: bir küçük daire ve iki nokta kafayı, daha büyük bir daire gövdeyi, iki kibrit çöpü de bacakları simgeliyordu. Fallik kültüre gelince, Abbé bu tür basitleştirilmiş çizimlerden Paris'te bol miktarda bulabilirdi. Paris'in kimsesiz çocukları genel tuvaletlerde bu tür çizim yapmayı gelenek haline getirmişlerdi.

Hikâyenin başka bir yanı daha vardı. Fransız coğrafyacı ne Almanca biliyordu ne de Gotik yazım konusunda herhangi bir şey. Yine de orta eğitimli biri bile yazılardaki Gotik karekteri anlayabilir ve kitaplığı ziyaret eden herhangi bir Alman kendisine bu konuda yardımcı olabilirdi. Abbé bir grup "ideograf"ı ateş suyu olarak yorumlamıştı ama orada Almanca olarak açıkça *Hönig*, yani bal yazıyordu. Küçük Alman-Amerikalı bir arı kovanı ve bir varil dolusu bal çizmişti. Ve diğer "garip grafik-resimlerin" altında düzinelerce Almanca sözcük yazılıydı: *will, Grund, heilig, Hass, Nicht wohl, unschunding, schaedlich, bei gott, vs.*

İskambilden yapılan şato yıkılmıştı.

Ama Fransız kamuoyunun ne kendisi ne de gururu yıkıldı. Petzhold'un kitapçığı Fransızcaya çevrildi, Alman bibliyografyacı övgülere boğuldu ve Abbé Domenech herkesin alay konusu oldu. Ama Domenech yine de seksen sekiz yaşına kadar yaşamayı başardı.

Çeviren: Haluk Menemencioğlu

Paul Tabori, "The Stupidity of Doubt", *The Natural History of Stupidity* s.154-177, Barnes and Noble, 1993.

Hegel'in *Hukuk Felsefesi*'nin Temel Bağlam ve Yapısı

Kenneth Westphal

I

Bu denemedeki amacım, Hegel'in *Hukuk Felsefesi*'nin politik ve felsefi bağlamını kısaca açıklamak ve onun argümanının temel hedef ve yapısını yeniden inşa etmek.[1] Hegel'in, politik felsefesini bireysel insan özgürlüğünün çözümlenmesine ve gerçekleşmesine dayandıran, reformcu görüşlere sahip bir liberal olduğunu savunacağım. Hegel, insan bireyleri konusundaki toplumsal kavrayışı yoluyla, bu temaya esaslı bir bükülme getirir. Bireysel özerkliğin ancak bir topluluğun bağlamında elde edilebileceğini savunur.

II

Hegel'in politik görüşlerini anlamak için, bu görüşlerin muhafazakârlık, romantizm ve liberalizm karşısındaki konumuna bakmak yararlı olacaktır. Hegel muhafaza-

[1] Bu denemede Hegel'in *Grundlinien der Philosophie des Rechts* [*Hukuk Felsefesinin Ana Hatları*] (*Werke in Zwanzig Bänden* içinde, Moldenhauer ve Michel, ed., Frankfurt: Suhrkamp, 1970. Werke olarak anılacaktır) adlı yapıtından ve bunun A. W. Wood'un derlediği *Elements of the Philosophy of Right* (çev: H. B. Nisbet, Cambridge: Cambridge University Press, 1991) çevirisinden yararlanacağım. Hegel'in önsözüne yapacağım göndermelerde, "Önsöz" ibaresinin ardından Almanca ve İngilizce sayfa numaralarını kesme işaretiyle ayırarak göstereceğim. *Hukuk Felsefesi*'ne önsöz dışında yapacağım göndermelerde, § işaretinin ardından, orijinal metinde ve Nisbet çevirisinde aynı olan kesim numarasını vereceğim. Hegel'in bu kesimlere sonradan eklediği yorumları, kesim numarasının arkasına "R" harfini ekleyerek göstereceğim (örneğin: "§ 138 R"). Hem kesimin kendisine hem de yoruma gönderme yaptığımda bunu "§ 138 ve R" şeklinde belirteceğim. Gönderme bir nota yapılmışsa, bunu da aynı şekilde kesim numarasının arkasına "N" harfini ekleyerek göstereceğim. O kesimde birden fazla not varsa, "N" harfinin arkasına not numarasını ekleyeceğim: "N3". *Hukuk Felsefesi*'ne eklenen ders notlarına yapacağım göndermelerde de "Z" harfini kullanacağım.

kârlıkla, hatta daha kötüsüyle suçlanmıştır. Bu suçlama çoğu zaman Hegel'in akli olanın gerçek [aktüel], gerçek olanın da akli olduğu (Önsöz, 24/20) iddiasına dayandırılır. Bu iddia statükonun toptan onaylanması olarak görülmüştür, oysa Hegel bu cümlenin geçtiği paragrafta akli bir yapıyı oluşturan fenomenlerle oluşturmayan fenomenler arasında ayırım yapar. Hegel'in görüşüne göre, bir devletin varolması, onun ne akli olmasını ne de (Hegel'in verdiği teknik anlamda) "aktüel" olmasını zorunlu kılar. Hegel'in varoluş ile aktüalite arasında yaptığı ayrım, onun metafiziğine bağlıdır; bu metafiziğe göre evrenin akli yapısı adım adım kendini gerçekleştirir. Politika alanında bu, toplumsal kurumların esasen akli bir biçim kazanma arzu ve yöneliminde oldukları anlamına gelir. Bu görüşün nereye dayandığını burada ele alamayacağım. Bu makalenin amacı açısından, Hegel'in sloganının, varlığını devam ettiren kurumların toptan onaylanması demek olmadığını belirtmek yeterlidir.[2] Ne var ki bu, Hegel'in politikasının politika yelpazesinin neresinde olduğunu ortaya koymaz. Bunun için Hegel'in hangi politik kurumların ve neden akli olduklarını düşündüğü ortaya çıkarılmalıdır.

Hegel, en önde gelen temsilcisi Friedrich Karl von Savigny olan tarihsel hukuk okuluyla bağlantılı görülerek muhafazakâr damgası yemiştir. Tek bir cümleyle ifade edilecek olursa bu okul, o zamanki Alman hukukunu, köklerini Roma hukukuna kadar geri götürerek haklı çıkarmaya çalışıyordu. Hegel tarihsel okulun bu ana ilkesini genetik safsata (yani bir çarpıklık) olmakla suçlayıp reddetti. Hukukları belli tarihsel koşullar içindeki kökenlerini saptayarak haklı çıkarma çabası, tam tersine, söz konusu koşullar artık varolmadığına göre, o hukukların meşruiyetini zedeler! (§ 3 R)[3] Tarihsel okulu hukuku değişen bir topluma tamamen kök salmış organik bir uzantı olarak gördüğü için, sivil yasaların kodifiye edilmesine de karşıydı. Kodifikasyonu hukuk ve toplumun organik kavranışına ters bir şey gibi anlıyordu. Hegel tarihsel okula bu noktada da karşı çıktı ve, akli özgürlüğün elde edilmesinin temel bir öğesi olarak, yasaların ulusal dilde ifade ve kodifiye edilmesi gereği üzerinde ısrar etti (§§ 258 R, 211 R).

Hegel'e Prusya Restorasyonu'nun filozofu da denmiştir. Restorasyonun önde gelen ismi, *Restauration der Staatswissenschaft*'ın (1818) yazarı Karl Ludvig von Haller'e acımasızca saldırdığı anımsanırsa, bu inanılmaz bir suçlamadır. Bir tür doğal hukuka başvuran Haller, Hegel'in genel olarak doğal hukuka yönelik eleştirilerinin muhataplarından biridir. Haller'in görüşü doğal hukuku tanrısal hukukla eşitliyor ve daha güçlü olanın doğal kudretini doğal yönetme hakkının temeli olarak görüyordu. Hukuksal kodları hükümdarların buyruklarını yargıçlara bildirmek için seçebilecekleri yollardan biri olarak gören Haller, her türlü bağlayıcı hukuksal kodifikasyona karşıydı. Hegel Haller'in hukuksal kodların seçmeli olduğu görüşünü mahkûm etti ve meşruiyetle ilgili konuların tarihsel kökenlere bakılarak çözümlenemeyeceğini tekrar tekrar belirtti (§ 219 R; *karş.* § 258 R). Hegel ayrıca Haller'in antirasyonalizmine ve kodifikasyona karşı çıkmasına uzun bir paragrafla ve buna eklediği daha da uzun bir notla saldırdı (§ 258 R ve N). Bu pasajlarda Hegel'in üslubu çok keskindir ve *Restorasyon*'un ana öğretilerine karşı olduğunu açıkça gösterir.[4]

Hegel birey ve toplumla ilgili organik bir görüşe sahip olduğu için de muhafazakârlıkla suçlanmıştır. O zamanın organik kuramlarının çoğu (Burke'ninki gibi) muhafazakârdı. Organik görüşler, insanların topluma önceden oluşmuş ya da toplumsal olma-

[2] Bak. *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse I* (*Werke* 8; bundan sonra "*Enz.*" şeklinde anılacaktır); *The Encyclopedia Logic*, çev: T. F. Geraets, H. S. Harris ve W. A. Suchting (Indianapolis: Hackett, 1991), § 6.

[3] Reinhold Aris, tarihsel okulun tam da Hegel'in eleştirdiği ilkesini Hegel'e atfetmektedir (*History of Political Thought in Germany from 1789–1815*, New York: Kelly, 1968, s. 227). Tarihsel ayrıntılar için Aris'ten yararlandım.

[4] Bak. Walter Jaeschke, "Die Vernünftigkeit des Gesetzes," *Hegels Rechtsphilosophie im Zusammenhang der europäischen Verfassungsgeschichte* içinde (H. -C. Lucas ve O. Pöggeler, ed., Stuttgart-Bad Cannstatt: Frommann-Holzboog, 1986), s. 221-56.

yan amaç ve çıkarlarını gerçekleştirmek üzere ve bütünüyle oluşmuş olarak girmediklerini söyleyerek, atomcu bireyselciliğe karşı çıkar. Bu anlayışa göre bireyler, gereksinimleri, amaçları ve düşünce tarzlarıyla birlikte, ait oldukları toplumsal grup içinde oluşurlar. Organik bir görüşün muhafazakâr olması için, aynı zamanda, bireylerin kendileri hakkında gruplarından ayrı bir kavrayışlarının olmadığını, kimlik ve gereksinimlerini grup biçimlendirdiği için ondan kaçamayacaklarını, dolayısıyla bireylerin toplumu toplumdan önce gelen ya da toplumsal olmayan standartlarla değerlendirme yeteneğinde olmadıklarını ve bireyleri içinde yaşadıkları toplumun kültürel gelenekleriyle toplumsal ve politik kurumları biçimlendirdiğinden toplumların da o bireylere uygun olduğunu savunması gerekir.

Hegel gerçekten de birey ve toplum konusunda organik bir anlayışa sahiptir. Ama onun bu konuyu nasıl yeniden kalıba döktüğünü anlamak önemlidir. Tipik olarak, bu alanda iki tutumun mümkün olduğu düşünülür: Ya bireyler toplumdan daha temel ya da ondan bağımsızdır, ya da tersine, toplum bireylerden daha temel ya da onlardan "önce"dir. Hegel bu seçeneklerin sahte bir ikilik oluşturduğunun farkındadır. Kısaca söylenirse, Hegel bireylerin esasen toplumsal uygulayıcılar olduğunu savunur. Bireyin yaptığı, söylediği ve düşündüğü her şey, maddi ve kavramsal kaynaklar, arzu nesneleri, beceriler, prosedürler, vb. sağlayan toplumsal pratiklerin bağlamında biçimlenir. Hiç kimse genel bir planda, yiyecek, güvenlik, birliktelik ve cinsellik gibi saf biyolojik gereksinimlerle hareket etmez; ve hiç kimse genel olarak yiyecek, güvenlik, birliktelik ve cinsellik istemez. Bireyler çok daha özgül gereksinimler temelinde, bu gereksinimleri karşılayacak çok daha özgül nesneler için hareket ederler ve amaçlarına ulaşmak için özgül yöntemler kullanırlar. Toplum bireyin amaçlarını derinden koşullandırır, çünkü o amaçları karşılayan özgül nesneler sağlar ve onlara ulaşmanın prosedürlerini belirtir. Ama böyle olsa bile, Hegel bunun bireyleri topluma boyun eğer hale getirmeyeceğinin farkındadır. Birincisi, bireylerin yaptıkları onların kendi toplumsal bağlamlarına verdikleri kendi tepkilerine bağlıdır. Hegel ayrıca, toplumsal pratikler olmadan bireylerin yani toplumsal uygulayıcıların, toplumsal uygulayıcılar (bu toplumsal pratikleri öğrenen, onlara katılan, onları sürdüren ve kendi değişen gereksinim, amaç ve koşullarına göre *değiştiren* bireyler) olmadan da toplumsal pratiklerin olamayacağını ileri sürer. Ontolojik önceliğin bireylerde mi yoksa toplumda mı olduğu sorunu sahte bir sorundur.[5] Hegel'in görüşleri, sahte bir ikiliğe saplanıp kalmış birçok eleştirmen tarafından yanlış anlaşılıp kınanmıştır.

Belli türden muhafazakârlar, sosyal kurum ve pratiklerin değişen koşullar karşısında değişmek zorunda olduğunu kabul ederler. Bu yüzden, Hegel'in toplumsal pratiklerin düzeltilebilir olduğunu vurgulaması, tek başına onun muhafazakâr olmadığını göstermez. Reformcu muhafazakâr denebilecek olanlar gelişmeye inanmazlar ama statükoyu kaçınılmaz toplumsal, ekonomik ve politik değişimlere uydurmak için parça parça değiştirmek isterler. Genel olarak muhafazakârlar gibi reformcu muhafazakârlar da toplumu akılla kavrayabilme, hele hele akılcı bir şekilde yeniden oluşturma yeteneğine sahip olduğumuz konusunda kuşkucudurlar. Adetlere, geleneklere, hatta önyargılara insan aklından daha fazla güvenirler, insan doğasının akli olmayan bileşenlerini toplu-

[5] Bak. Kenneth Westphal, *Hegel's Epistemological Realism* (Dordrecht & Boston: Kluwer, 1989 [bundan sonra "*HER*"]), s. 166, 169-72. Hegel görüşlerini kolayca yanlış anlaşılabilecek metafizik terimlerle ortaya koyar. Bireylerin etik düzene ve onun güçlerine "tözün arazları olarak" bağlı olduklarını söyler (§ 145). Bu, bireylerin toplumsal yapıya bütünüyle tabi oldukları şeklinde anlaşılabilir. Oysa Hegel bir başka yerde "töz aslında arazların onunla ilişkisidir" der (§ 163 R). Bu, tözün aslında birşeyin arazları (özellikleri ya da üyeleri) arasındaki ilişki olduğunu söylemek demektir. Daha kısa bir ifadeyle, "töz, arazlarının toplamıdır" (§ 67 R). Bu öğreti Hegel'in bütüncü metafiziğinin bir parçasıdır ve § 163 R'de gönderme yapılan *Ansiklopedi*'de açıklanmıştır (bak. *Enz.* §150). Hegel'in bütüncülüğü için, bak. *HER*, 10. Bölüm.

mun temeli ve akılcı reformcuların emellerine karşı bir engel olarak görürler.[6] Dolayısıyla muhafazakârlar, topluma bağlılık aşılamak üzere bireysel karakter ve duyguların toplum tarafından kalıba dökülmesinin önemi üzerinde dururlar. Muhafazakâr politik düşüncede, politik bağlılığın sağlanması için yurtseverlik duygularının temel bir önemi vardır.

Hegel, Aydınlanmanın tarih ve toplum dışı, bireyselci akıl anlayışına yönelik Romantik eleştirilerin gücünü teslim etse de, insan aklına ilişkin güçlü Aydınlanma ideallerini savunur. Kant için olduğu gibi Hegel için de insan aklı özerklik ve özbelirlenimin anahtarıdır. Hegel bunu Kant'ın pratik felsefeye önemli bir katkısı olarak görür (§ 135 R). Norm ve kurumların akıl yoluyla anlaşılıp gerekçelendirilmesi talebini modern zamanların ayırt edici niteliği sayar[7] ve toplumla hükümetin bu talebi karşılayan bir açıklamasını yapmaya çalışır (Önsöz 26/21). Ayrıca yurtseverliğin, önemli olmakla birlikte, modern bir devlet için fazlasıyla zayıf ve yeterince akli olmayan bir temel oluşturacağını söyler (§ 273 R). Bu bakımdan Hegel ilkece bir akılcıdır, ama asla bir muhafazakâr değildir –reformcu muhafazakâr anlamında bile. Tarihsel gelişime akli bir gelişim olarak sonuna kadar inanır (§§ 342, 343, 345). Son olarak, Hegel'in organik görüşü kendi içinde muhafazakâr değildir, çünkü Hegel toplumsal pratiklerin akılcı eleştiri ve revizyona tabi olduklarını vurgular. Akılcı eleştirinin toplumsal olmayan standartlara dayanması gerektiği varsayımı bu noktanın gözden kaçırılmasına neden olmuştur. Hegel bu varsayımı reddeder ve içerden yapılmış bir eleştiri, bir özeleştiri ve normlarla ilkeleri değerlendirmenin toplumsal temellerini ortaya koyar. Bu görüşleri burada ayrıntılı bir şekilde ele almayacağım,[8] ama bunların Hegel'in politika felsefesinin toplumsal pratiklere verdiği rolün anlaşılması için çok önemli olduğu unutulmamalıdır.

Hegel gerici Prusya devletinin filozofu olmakla da suçlanmıştır. Oysa Hegel'in politik felsefesi, Prusya'da muhafazakârların egemenliğinin kırıldığı sırada öne çıkmıştır. Almanya'nın muhafazakâr güçleri, 1806'daki Jena Muharebesi'nden sonra geri çekilmeye başlamışlardı. Prusya Restorasyonu bu politik yönelimi geri çevirmek üzere 1815'te başladı ve Hegel'in 1831'deki ölümünden sonra hakimiyet kurdu. Hegel'in politik felsefesi, Başbakan Baron Karl von Stein, Prens Karl August von Hardenberg, Wilhelm von Humbolt ve Baron von Altenstein'ın önderlik ettiği enerjik bir liberal reform hareketiyle bağlantılıdır. Stein ile Hegel'in politik görüşleri birçok noktada kesişir, ayrıca Altenstein ile Hegel birçok temel noktada görüş birliğine varmışlardır.[9] Eyaletler arasındaki ticari engellerin kaldırılması, kemikleşmiş Lonca sisteminin kırılması ve ticareti kolaylaştırmak üzere yol ve kanalların iyileştirilmesi, Stein'ın başlattığı reformlardan bazılarıydı. Hardenberg Yahudilerin yurttaşlık haklarını tanıdı ve orta sınıfın politik çıkarlarını savundu. Altenstein Hegel'in 1818'de Berlin'e gelmesini sağladı ve Berlin Üniversitesi'ndeki Hegelci okulu destekledi. Bunu yaparken amacı, kısmen, Romantiklere ve Tarihsel Okula karşı bir mevzi oluşturmaktı. Hegel *Hukuk Felsefesi*'ni Berlin'deyken, 1821'de yayınladı.

Bu bakanlarla muhafazakâr soylular ve gerici Kral III. Friedrich Wilhelm arasında derin bir ayrılık vardı. Kral Stein'dan kuşkulanıyor ve korkuyor, soylular Stein ve Har-

6 Reformcu muhafazakârlığın bu açıklaması Klaus Epstein'ın *The Genesis of German Conservatism*'inden uyarlanmıştır (Princeton: Princeton University Press, 1966), s. 13. Tarihsel ayrıntılar için Epstein'dan yararlandım.

7 Bu talep ve yerine getirilmesi, Hegel'in modern "öznellik hakları" (§§ 106, 107, 117, 121, 124 R, 132) dediği şey açısından ve *Hukuk Felsefesi*'ndeki bütünsel bir haklar ve görevler öğretisi ortaya koyup gerekçelendirme çabası (§§ 148 R, 149, 150) bakımından büyük önem taşır.

8 Bak. *HER*, 1, 6, 7 ve 8. bölümler.

9 Aşağıda okuyacaklarınızı Stein'ın görüşleri hakkında Aris'in açıklamalarıyla karşılaştırın (*Political Thought*, 13. Bölüm), ayrıca Wood'un notlarına bakın: §§ 271 n2, 273 n9, 277 n1, 288, 289, 291, 303 ve 312.

denberg'i cumhuriyetçilerin en kötüsü olarak görüyordu. Kral iki kez anayasa vaat ettiyse de, herhalde gerçek niyeti hiçbir zaman bu olmadı. III. Friedrich Wilhelm, Rosicrucians adındaki bilim karşıtı, kabalacı, okültist inançlara sahip bir Hıristiyan mezhebine[10] üyeydi ve Haller'in *Restauration der Staatswissenschaft*'ından çok etkilenmişti. Orta sınıfın politik görüşlerini savunan Görres'in gazetesini ve kitabını yasaklayıp kendisini tutuklatarak, bu sınıfla iktidarı paylaşma düşüncesine karşı antipatisini gösterdi.

Hegel eski mutlakiyetçi monarşi ile modern meşruti monarşi arasında ayırım yapıyor ve zamana uygun tek akli biçimin ikincisi, yani anayasalı biçim olduğunu söylüyordu (§ 273). Demek ki Hegel, o zamanın Prusya'sının önündeki en önemli sorun karşısında ilerici bir tutum almıştı. Hegel sürekli bir temsilciler meclisinin oluşturulmasını da savundu, ne var ki böyle bir meclis Prusya'da ancak 1848'de kurulabildi. Savigny ve özellikle Haller'e eleştirisinde Hegel, kralın da paylaştığı görüşlere şiddetle saldırdı. Dahası, *Hukuk Felsefesi*'nin önsözünün sonlarında, öte dünyayla uğraşanları, özellikle de kralın üyesi olduğu Rosicrucians mezhebini azarladı! (Önsöz 26/22)[11]

Hegel'in Prusya muhafazakârlarından, yani *Junker* denen toprak sahibi soylulardan hangi noktalarda ayrıldığını görelim şimdi. Junkerler, halkın rızasından bağımsız ama soylu tabakanın ordu ve hükümet içindeki ve toprak sahibi olarak konumuyla sınırlanan bir monarşiden yanaydılar. Junkerlerin yeniden feodal bir devlet kurma amaçlarıyla en yakından bağlantılı politika felsefecisi Haller'di. Hegel bu muhafazakâr öğelere karşı çıktı. Ona göre bürokrasi soylulara değil, orta sınıftan eğitimli insanların yönetimine bırakılmalıydı (§ 297). Toprak sahibi sınıflar Hegel'in düşündüğü temsilciler meclisinin üst kamarasında yer alacaklar ve bu kamara yukarıdan kralın aşağıdan da ticaretle uğraşan sınıfların baskısı altında çalışacaktı (§ 304; *karş.* § 302 ve R). Bu kurumsal düzenleme, iktidarın kral ile toprak sahibi soylular arasında paylaşıldığı "ikili devlet"e dönülmesini önleyecek ve soylular da dahil mülk sahibi sınıflara bağımsız politik eylemde bulunma olanağı vermeyecekti. Kısacası, Hegel kendi zamanının bütün muhafazakâr güçlerine karşıydı.

Kuşkusuz, Hegel Romantiklerin kimi temalarını (örneğin, şeylerin esasen karşıtlarına bağlı oldukları organik bir görüşü ve bireyin toplumsal açıdan kavranışını) paylaşıyordu. Simgelerden hoşlanan Romantikler Hükümdarı politik birliğin simgesi olarak görürler. Hegel'in öngördüğü hükümet yapısı Novalis'in önerisini uzaktan andırır.[12] Romantik Görres, eyaletlerin ve orta sınıfın da iktidara katıldığı birleşik bir anayasayı savunur. Ama her şeye karşın, bu temalara yaklaşımları daha yakından incelendiğinde, Romantiklerle Hegel'in tutumları arasındaki farklar çok daha ağır basar.

Tarz itibariyle, Romantikler akılcı bir sistematizmden çok nükteye, sezgiye ve esine eğilimlidirler. Fanatik bireyselciler olarak yola çıkmış, ama daha sonra bireylerin kendi kendilerine yeterli olmadıklarını, organik bir şekilde düzenlenmiş bir toplumun üyesi olmakla düzeltilebilecek kusurları bulunduğunu savunmuşlardır.[13] Romantikler kapitalizm karşısında kuşkucudurlar. Soyluluğu yüceltirler ve idealize ettikleri bir feodal çağın düşünü kurarlar. Bireylerin devlete saygı ve sadakatle bağlı olmasını isterler. Devlet otoritesini dine dayandıran Romantiklerin birçoğu, akılcılığa karşı tepkisini Katolikliğe

[10] Rosicrucians mezhebi için, bak. John Passmore'un yazdığı "Robert Flood" maddesi, *Encyclopedia of Philosophy*, P. Edwards, ed. (New York ve Londra: Macmillan, 1967), cilt 3, 207-8 ve Epstein, *Genesis*, s. 104-11.

[11] Bak. Adriaan Peperzak, *Philosophy and Politics: A Commentary on the Preface to Hegel's Philosophy of Right* (Dordrecht: Nijhoff, 1987), s. 108.

[12] Novalis'in *1798 Athenäum*'undan Aris'in yaptığı alıntıyı (*Political Thought* s. 279) Hegel'in aşağıda tartışacağım hükümet konusundaki açıklamalarıyla karşılaştırın.

[13] Bak. Jacob Baxa'nın *Einführung in die romantische Staatswissenschaft*'ta (2. baskı, Jena: Gustav Fischer, 1931, s. 68) Friedrich Schlegel'den yaptığı alıntı.

dönerek göstermiştir. Novalis bile Protestanlığı insanlığın organik gelişimini kesintiye uğrattığı gerekçesiyle kınamıştır.

Bütün bu konularda Hegel'in Romantiklerden kesin bir şekilde ayrıldığı açıktır. Hegel Reform hareketini, eylem ve kurumların akılla gerekçelendirilmesini gerektiren özerk ve ahlaken sorumlu bireylerin tarihsel gelişimine önemli bir katkı olarak görüyordu (Önsöz 27/22).[14] Devlet otoritesinin temelinin dinsel otorite olduğunu reddetti (§ 270 R) ve derslerinde Romantiklerin Katolikliğe dönmesini gönüllü entelektüel kölelik olarak kınadı (§ 141 Z).[15] Tumturaklı bir ifadeyle devleti dünyadaki Tanrı olarak betimlerken (§ 270 R) amacı devleti tanrılaştırmak değildi. Bu sözün ana içerimlerinden biri, Kant'ın İkinci *Eleştiri*'sinin diyalektiği zemininde anlaşılabilir. Kant'a göre mutluluk, kişinin eğilimlerinin gerçekleşmesinin sonucudur. Ahlaki özneler için Tanrı'nın bir lütfudur. Çünkü, birincisi, kişinin nedensel olarak belirlenmiş eğilimlerinin ahlaki olması şans eseridir; ikincisi, kişinin ahlaki amaçlarına ulaşabilmesi için gerekli yetenek ve şansı Tanrı'nın ona vermiş olması gerekir.[16] Aşağıda da değineceğim gibi, Hegel'in devleti, Kant'ın Tanrısal olduğunu iddia ettiği bu iki görevi yerine getirmesi için düşünülmüştür.

Hegel kendi toplum görüşüne korporasyonlar gibi birçok geleneksel öğeyi dahil etmeye çalışmışsa da, bunu yapmasının nedeni, söz konusu öğelerin o zamanki akli amaçlara hizmet edebileceğini düşünmüş olmasıdır. Hegel daha önceki bir çağa ya da duruma dönülmesini her zaman reddetmiştir. Württemberg'le ilgili ayrıntılı politik çalışmaları ona Romantiklerin asla fark edemedikleri şeyi, yani feodalizme dönmekle devlette istikrarın sağlanamayacağını göstermiştir.[17] Hegel orta sınıfı hem ticaret hem de sivil hizmetler alanında modern devletin vazgeçilmez bir dayanağı olarak görüyordu. Kapitalizme onay verirken bazı sakıncalar dile getirmekle birlikte (§ 236) ona hiçbir zaman karşı çıkmadı ve politik felsefesini modern politik ekonominin dikkatli bir incelemesine dayandırdı.

Hegel'in görüşlerini muhafazakârlık ve Romantizmden ayırt ettikten sonra, şimdi onun liberalizme karşı tutumuna ve özellikle de politik özerklik, doğal hukuk, toplumsal sözleşme geleneği ve yararcılık konularındaki anlayışına bakalım. Modern liberalizm tipik olarak iki temel ilkeye dayanır. Bunlardan birincisi, her bireyin yasa yapımına katılmaya yeterli olduğunu ve katılması gerektiğini söyleyen bireysel özerklik ilkesidir. İkincisi ise, yasaların iyi ve haklı olmak için karşılaması gereken standartlar olduğunu söyleyen adalet kuralıdır. Bireysel özerkliğin sağlanması, yaşayabilir bir toplumsal bütünlük oluşturmak için bireysel kararların koordine edilmesini gerektirir. Bu iki ilkenin bir araya getirilmesi de özerk bireylerle nesnel adalet standartları arasındaki ilişkinin ortaya konmasını gerektirir. Bu ilişkiyi açıklamayı amaçlayan üç genel strateji vardır. Birinci stratejiye göre, genel irade bireysel iradelerin toplamıdır. İkincisine göre, doğru politika bireysel iradelerden bağımsızdır ve onların keşfedilmesini bekler. Üçüncü yani kollektif stratejiye göre, basitçe bireysel iradelerin bir fonksiyonu olmayan ve kendisin-

[14] Ayrıca bak. *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie* III (*Werke* 20; bundan sonra "*VGP*"), s. 57; *Lectures on the History of Philosophy: The Lectures of 1825-1826*, çev: R. F. Brown ve J. M. Stewart (Berkeley: University of California Press, 1990; bundan sonra "*LHP*") III, s. 102-3; *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte* (*Werke* 12; bundan sonra "*VPG*"), s. 496-97; *The Philosophy of History*, çev: J. Sibree (New York: Dover, 1956; bundan sonra "*LPH*"), s. 416-17.

[15] 1822-23 Dersleri. Bak. G. W. F. Hegel: *Vorlesungen über Rechtsphilosophie 1818-1831. Edition und Kommentar in sechs Bänden*, K-H Ilting, ed. (Stuttgart-Bad Cannstatt: Frommann-Holzboog, 1974; bundan sonra "Ilting"), cilt III, s. 475.

[16] Bak. Kenneth Westphal, "Hegel's Critique of Kant's Moral World View," *Philosophical Topics* 19, No. 2 (1991), s. 133-76, §IV.

[17] "Die Verfassung Deutclands" (*Werke* I), s. 461-581 ve "Verhandlungen in der Versammlung der Landstände des Königreichs Württemberg im Jahr 1815 und 1816" (*Werke* 4), s. 462-597; "The German Constitution" ve "Proceedings of the Estates Assembly in the Kingdom of Württemberg, 1815-1816" *Hegel's Political Writings* içinde, Z. A. Pelczynski, ed., çev: T. M. Knox (Oxford: Clarendon Press, 1964), s. 143-242 ve 246-94.

den önceki herhangi bir ilkeyi yansıtmayan genel ya da kollektif bir irade vardır.[18] Hegel liberalizmin iki ilkesini uzlaştırmak üzere bu stratejilerden üçüncüsünü benimsemiştir. Ona göre bireyler, halk oyuna sunulmamış bile olsa hukukun içeriğini belirlemekte önemli bir rol oynarlar. Bunu, kendi özgürlüklerini ve bireysel amaçlarını garanti altına almak için gerekli toplumsal pratikleri sürdürerek ve değiştirerek yaparlar. Hegel'e göre, özgürlük elde etmek için gerekli toplumsal pratikler, meşru bir hukukun temelini ve içeriğini oluşturur. (Bu konuyu aşağıda tekrar ele alacağım.)

Hegel'in normatif ilkeleri gerekçelendirmeyi amaçlayan iki standart liberal stratejiye yönelttiği eleştiriler birbirine benzediğinden, bunları birlikte ele alabiliriz. Özellikle ahlak alanındaki normatif ilke ya da iddiaları gerekçelendirmenin birinci stratejisi, vicdana başvurmaktır. Özellikle politika alanını ilgilendiren ikinci strateji ise doğal hukuka ya da buna benzetilerek doğal haklara başvurmaktır. Her iki durumda da, söz konusu iddia ya da ilkeyi gerekçelendirmek için bir tür apaçıklığa gönderme yapılır. Hegel böyle bir sözde apaçıklığa iki ana sebeple karşı çıkar. Birincisi, apaçıklık kuramları, birşeyin doğru olduğundan emin olunması (dolayısıyla ona inanılması) ile birşeyin doğru olması (dolayısıyla ondan emin olunması) arasında gerektiği gibi ayrım yapamazlar ya da bunları bir araya getirirler. İkincisi, vicdana ya da doğal hukuka başvurularak sözde gerekçelendirilen iddiaların birbirinden farklı ve hatta birbiriyle uyuşmaz olduğunu Hegel bilmektedir. Bütün gerekçelendirme stratejilerinin temel eksiklerinden biri, doğru iddiaları yanlış iddialardan ayırıp tasnif etmeye yardımcı olmak üzere haklı iddiaları haksız iddialardan ayırıp tasnif edememeleridir. Bu durum, bizim kollektif ahlak ve politika çağımızdaki anlaşmazlıklar açısından özellikle önemlidir. Bir iddiayı ve içerimlerini garanti edebilecek bütün gerekçelendirme tarzları bu eksikliği taşır ve dolayısıyla yetersizdir. Vicdana ve doğal hukuka başvurma da bu temel gereği karşılayamaz.[19] Hegel ayrıca doğal hukuka ya da vicdana başvurmanın uygun düşünme ilkelerini gözden kaçırmaya eğilimli olduğunu söyler. Bu durum ele alınan konuların eksik (Hegel'in deyişiyle tek yanlı ya da soyut) açıklanmasına yol açar.[20] Hegel doğal hukukun *içeriğini* belirleme yönündeki standart yaklaşımlara temelden karşı çıksa da, temel bir doğal hukuk ilkesini düzelterek savunur. Hakkı bireysel iradenin özgürlüğünün bir fonksiyonu olarak gören bu ilke, *Hukuk Felsefesi*'ndeki uslamlamanın temelinde yer alır.

Hegel toplumsal sözleşme geleneğine karşı itirazlarını *Hukuk Felsefesi*'nde kısaca dile getirir. Ona göre doğa durumu, kuramcının istediği sonuca ulaşmak için keyfince uydurduğu birşeydir. Özsel olmayan, keyfi ya da tartışmalı görülebilecek bir noktadan yola çıkan soyutlamalarsa doğa durumunun bütün betimsel içeriğini yok eder.[21] Doğa durumuna atfedilen ilkeler çoğu zaman doğal hukukla aynı türden gerekçelendirmelere tabidir ve dolayısıyla aynı eksiklikleri taşır. Her şeyden önemlisi, toplumsal sözleşme bizim topluma üye oluşumuzu yanlış temsil eder. Bizim toplum üyeliğimiz kaçınılmazdır, zorunludur ve karakterimizi büyük ölçüde oluşturur. Oysa toplumsal sözleşme bu üyeliği, kendileri bağımsız bireylerin bir derneğe üye olmaları modeli üzerinden düşünür (§ 75 R, 100 R, 258 R, 281 R). Toplumun üyesi oluşumuzu bu şekilde görmek, kendimizi

[18] Bu konunun formülasyonunu C. Dyke'tan uyarladım: "Collective Decision Making in Rousseau, Kant, Hegel and Mill," *Ethics* 80, No. 1 (1969), s. 22. Dyke Hegel'in bu konuya yaklaşımını yanlış anlıyor.

[19] Hegel bunu Jacobi'nin "dolaysız bilgi" öğretisine karşı ortaya koyar. Bak. Kenneth Westphal, "Hegel's Attitude Toward Jacobi in the 'Third Attitude of Thought Toward Objectivity,'" *The Southern Journal of Philosophy* 27, No. 1 (1989), s. 135-56, § VII, s. 148-51.

[20] "Wer Denkt Abstrakt?" (*Werke* 2, s. 575-81); "Who Thinks Abstractly?" *Hegel: Texts and Commentary* içinde, çev: W. Kaufmann (Garden City: Anchor, 1966), s. 113-18.

[21] "Über die Wissenschaftlichen Behandlung des Naturrechts, seine Stelle in der praktischen Philosophie und sein Verhältnis zu den positiven Rechtswissenschaften" (*Werke* II, s. 434-530), s. 445; *Natural Law*, çev: T. M. Knox (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1975), s. 63-64.

kurgusal bir sözleşmenin karşılıklı bağımsız tarafları olarak yanlış tasarlamamız demektir –sanki bu sözleşmeyle, peşinde koşmayı kendimiz seçtiğimiz önceden varolan çıkarları elde etmek için topluma katılmayı ya da hükümet kurmayı kabul ediyormuşuz gibi. Bu, insan yaşamının toplumsal boyutlarını tanımayı ve anlamayı engeller. Bu temelde, adalet ilke ya da yasaları ancak, güvenlik ve barış içinde birlikte yaşamanın karşılığında bireysel hareket özgürlüğünün kısıtlanması olarak görülebilir (§ 29).[22] Hegel bunun yerine, adalet ilke ve yasalarının, karakter gelişimi ve bireysel davranışın çok çeşitli yönlerini mümkün kılma rolünü vurgular. Buna dayanarak, topluma katılışımızın ve politik bağlarımızın çok daha ayrıntılı ve daha kesin bir açıklamasının yapılabileceğini savunur. Topluma üyeliğin ve hükümete itaatin akli gerekçelendirme gerektiren konular olduğu noktasında toplumsal sözleşme geleneğiyle aynı fikirdedir, ama o bu gerekçelendirmeyi gerçek kurumlara katılışımızın doğasında bulmak ister (Önsöz 24-26/20-22, § 31 R, *karş.* § 189 R). Hegel'in toplumsal sözleşme geleneğine karşı en köklü eleştirisi, toplumsal sözleşme kuramlarının doğa durumunu ve bu durum içindeki kişileri betimlerken yaptıkları soyutlamaların, politik olarak örgütlenmiş bir toplumun üyelerinin yükümlülüklerini (devleti savunma yükümlülüğü dahil) ve elde ettikleri yararları gözden kaçırmasıdır (§§ 325, 326). Sonuç olarak, toplumsal sözleşme kuramlarının söz konusu yükümlülük ve yararlar karşısında zımni bir kuşkuculukları vardır ve bunların gerektiği gibi tanınıp çözümlenmesinin önünde engel oluşturdukları için ahlaki ve politik bakımdan sorumsuzca davranmaktadırlar. Ne var ki Hegel'in toplumsal sözleşme geleneğine itirazları onun bu geleneğin birçok görüşünü paylaşmasını engellemez.

Hegel Kant'ın yararcılığa yönelik temel eleştirilerinden birini, yani yararcılığın verili arzuları değerlerin ve amaç kaynaklarının asıl yeri olarak gördüğü için insanın özerkliğini açıklayamayacağı görüşünü paylaşır.[23] Yararcılığın iradenin zihinsel karakterini gerektiği gibi hesaba katmadığına; bireylere fazla atomcu, devlet ve hükümete ise fazla araçsalcı bir gözle baktığına; özgürlük ve özerkliğe dayanan hakkın temelleriyle uyumsuz olduğuna inanır. Yararlılık kavramını, kişinin önündeki eylem seçeneklerini ve uzun vadeli planlarının tutarlılığını kavramasının önemli bir bileşeni sayar (§§ 20, 63, 77). Aynı zamanda yararlılık ilkesini birey ve kuruluşların amaçlarının ayrılmaz bir parçası ve bazı sivil kurumların temel bir sorumluluğu olarak görür (§§ 123, 125, 128-30). Ama öte yandan, özgürlüğü yararlılıktan daha temel bir değer sayar –ona göre yararlılık kaygısı özgürlükten ya da bireysel haklardan vazgeçmenin gerekçesi olamaz (§§ 125, 126) ve hükümet kurumlarının en temel görevi özgürlüğü güvenlik altına almaktır. Aslında Hegel mutluluğu politik düzenlemelerin ötesinde birşey olarak görür. Akılcı bir devlet ve onun hükümeti, başarının kendisini ve dolayısıyla onun getireceği mutluluğu sağlamakla değil, bireysel eylemlerin başarıya ulaşmasının koşullarını sağlamakla yükümlüdür. Hegel'in yararcılığı reddetmesinin başlıca sebepleri bunlardır.

Demek ki Hegel bizim değil ama kendi zamanının liberal düşüncesinin belli başlı biçimlerine karşıydı. Ben gene de onun bir ilerici olduğunu iddia ediyorum. Bu iddianın dayanaklarından birini, yani Hegel'in liberalizmin bireysel özerklik ve adalet ilkelerini savunduğunu ortaya koydum. Toplumsal sözleşme geleneği ile Hegel arasında derin bir süreklilik öğesi vardır: Her ikisi de bireysel iradenin ve onun özgürlüğünün çözümlenmesini temel politik ilke ve kurumları gerekçelendirmenin başlangıç noktası olarak alır. Gerçekten, Hegel Rousseau'yu, devletin iradeye dayanması gerektiği gibi temel bir fikri ortaya attığı için över (§ 258 R).

III

[22] Bak. Joyce Beck Hoy, "Hegel's Critique of Rawls," *Clio* 10, No. 4 (1981), s. 407-22.
[23] *VGP* III, s. 334; *LHP* III, s. 244-45.

Hegel politik felsefenin modern yaşamla ilgili olabilmek için ekonomiyi hesaba katması gerektiğinin farkındadır (*karş.* § 189 R). Bu, Hegel'inki gibi normatif ilkelerin gerekçelendirilmesinin ve kökenlerinin toplumsal bir çözümlemesini amaçlayan yaklaşımlar için özellikle önemlidir. Sanayileşmenin ilk dönemleri, önemli ölçüde kişisel ve toplumsal parçalanmaya yol açmıştı. Hegel kişisel ve toplumsal parçalanmanın aynı madalyonun iki yüzü olduğunu ve bulunacak çözümün her ikisini birden kapsaması gerektiğini gördü.[24] Toplumsal parçalanmaya yol açan iş bölümünün, bütünleşmiş bir toplumsal ve politik topluluğun önündeki basit bir engel olmadığını düşünüyordu. Tam tersine, iş bölümünün ortaya çıkardığı ilişkiler ve yaşam biçimleri, modern toplumların üyelerinin paylaştığı önemli bir dizi pratik ve norm oluşturmaktaydı. Hegel, modern toplumun işleyişinde, insanın atomcu anlamda bireysel değil toplumsal bir doğası olduğunu gösteren, giderek artan bir karşılıklı bağımlılık bulunduğunu ortaya koydu. Topluluğun başarılı olmasının ve özgürlüğün gerçekleşmesinin, bu karşılıklı bağımlılığın kabul edilmesine dayandığını ileri sürdü. Hegel'in devlet kuramında, toplumsal ve politik kurumların asıl varoluş sebebi ve amacı, bu kabullenişin ve dolayısıyla özgürlüğün elde edilmesiydi.

Hegel'in modern ekonomik gelişmenin özgürleştirici etkileri olduğu yolundaki görüşü onun Kantçı özerkliği yeniden yorumlayabilmesini sağladı. Hegel iradenin özerkliğini, yani kendimizle ilgili normatif yasalar yapma yeteneğimizi, Kant'ın pratik felsefeye en önemli katkısı olarak görüyordu (§ 135 R). Özerklik iki tür sapmadan sakınmayı gerektiriyordu: Doğal olarak verili eğilimler temelinde nasıl hareket etmek gerektiğini belirleme sapması ve dışsal otorite temelinde nasıl hareket etmek gerektiğini belirleme sapması. Kant'ın özerklik çözümlemesi ve savunusu, onun aşkın idealizmine dayanır. Kant'ın metafiziğinin onun eylem ve dolayısıyla ahlak kuramında yol açtığı sorunlara karşı çok duyarlı olan Hegel, Kant'ın metafiziğini ve aşkın idealizmini eleştirdi.[25]

Hegel Kant'ın doğal olarak verili dürtüler ya da eğilimler temelinde hareket etme sapmasından sakınmak gerektiği görüşüne katılır. Ama Kant gibi bunu fenomenler alanındaki bir psikolojik determinizm sorunu olarak görmez. Daha çok bir kendinin-bilgisi ve tutum sorunu olarak görür. Çünkü, olgun yetişkinlerin doğadan nedensel bir yolla aldıkları eğilimleri yoktur; insanın güdüleri, biyolojik doğanın, kültürel mirasın ve bireyin çevreye tepkisinin ortak bir ürünüdür. Hegel, iyi düzenlenmiş bir toplumda insanların gereksinim, arzu ve ilkelerinin nasıl akla uygun bir sistem oluşturduğunun anlaşılmasını sağlamayı amaçlayan ahlaki, toplumsal ve politik bir çizgi izleyerek, metafizik irade özgürlüğü konusundan sakınır. Bireysel yaşamları bir toplumsal kurumlar ağı halinde bir araya getiren bu sistem, insanların bütünleşmiş kişisel yaşamlar sürmesini olanaklı kılar.

İnsan özerkliğinin savunulması, insanların yasaları nasıl kendilerinin yaptığını; irade nesnelerini, amaçlarını ve ilkelerini kendilerine nasıl kendilerinin verdiğini göstermeyi gerektirir. (Hegel bunlara iradenin "içeriği" der [§ 9].) Sapma sorunu ciddi bir sorundur, çünkü Hegel özgür, akli, kendiliğinden insan iradesinin kendi ilke, amaç ve nesnelerini *a priori* türetemeyeceğini ve belirtemeyeceğini söyler (§ 258 R). Dolayısıyla, iradenin içeriği doğadan türer, ama iradenin kendi verdiği bir içeriğe dönüştürülmelidir: "Bu itkiler, iradenin belirleniminin akli sistemi haline gelmelidir; onların bu şekilde [irade] kavram[ı] bakımından anlaşılması, [felsefi] hukuk biliminin içeriğini oluşturur" (§ 19). Bu anahtar cümle, gereksinim, arzu, amaç ve eylemlerimizi akli bir şekilde bütünleştire-

[24] Hegel'in yakın öncelleri arasında bu konudaki tartışmalar için, bak. Roy Pascal, "'Bildung' and the Division of Labor," *German Studies Presented to Walter Horace Bruford* içinde (Londra: Harrap, 1962), s. 14-28.

[25] Bak. Kenneth Westphal, "Hegel's Critique of Kant's Moral World View."

rek doğa sapmasından sakınma sorununun *Hukuk Felsefesi*'ndeki bütün uslamlama için temel bir önem taşıdığını gösterir. Hegel'in insan özgürlüğünü toplumsal bir fenomen olarak görmesinin bir sebebi, bireylerin gereksinimlerinin karşılanması yönünde gösterilen kollektif çabalar yoluyla, doğal gereksinimlerin işlenerek toplulukların üyelerine sağlayabilecekleri türden nesnelere duyulan daha özgül gereksinimler haline gelecek olmasıdır. Gereksinimlerin toplumsal olarak işlenmesi, bu gereksinimleri dönüştürerek, verili halde bulundukları doğal düzeyden toplumsal düzeye çıkarır. Bu da insanların gereksinimlerini kendilerine kendilerinin vermeye başlaması anlamına gelir. Hegel'in en parlak içgörülerinden biri, ticaretin gelişmesinin, kendimizi doğal olarak verili gereksinim ve arzulardan özgürleştirdiğimiz kollektif bir süreç olarak, kültürün gelişmesine katkıda bulunduğudur. Dolayısıyla politik ekonomi, doğa sapmasının üstesinden gelip özerklik kazanma noktasında büyük bir öneme sahiptir. Doğadan özerkliğin kazanılması, Hegel'in aile ve sivil toplum konusundaki görüşlerinin de merkezinde yer alır.

IV

Hegel'in *Hukuk Felsefesi*'ndeki uslamlamasının yapısı incelendiğinde, onun devlet ve hükümet çözümlemesinin temelinde politik özerkliğin elde edilmesinin bulunduğu görülür. Hegel açıklamalarını birkaç bölüme ayırmıştır. Giriş bölümünde hakkın doğasını, iradeyi ve özgürlüğü kısaca açıklar. "Soyut Hukuk" başlığını taşıyan birinci bölümde mülkiyeti, mülkiyetin el değiştirmesini ve mülkiyete karşı yapılabilecek haksızlıkları ele alır. "Ahlak" başlığını taşıyan ikinci bölümde ahlaki öznelerin haklarını, kişinin eylemlerinden sorumlu oluşunu ve *a priori* hukuk teorilerini inceler. "Etik Yaşam" (*Sittlichkeit*) başlığını taşıyan üçüncü bölümde ise aile, sivil toplum ve bütün olarak devletle hükümetin de içinde yeraldığı akli toplumsal yaşamın başlıca yönlerini yöneten ilke ve kurumları çözümler.

Hukuk Felsefesi'ndeki irade çözümlemesinin (§§ 4-7, 279 R) başlıca konusu, iradenin özgürlüğünü kazanması için neyin gerekli olduğudur.[26] Hegel kitabının giriş bölümünde, özgürlüğe ulaşmanın iki temel gereği olduğundan söz eder: Amacına ulaşmak ve istemli eylemler yapmak. Hegel'in "istemli" sözcüğüne verdiği anlam, gerçek sonuçları tam olarak ortaya çıktığı zaman eyleminden pişman olmamayı içeren Aristoteles'in verdiği anlamla (§ 7 ve R) özerkliği, yani yalnızca kendisi için meşrulaştırdığı yasalara uymayı içeren Kant'ın verdiği anlamı bir araya getirir. Hegel'e göre özgürce eylemde bulunmak, hem amacına ulaşmayı hem de niyetiyle eyleminin sonuçlarını birbirine uydurmayı gerektirir (*karş.* §§ 10 ve R, 22, 23, 28, 39). Niyetlenilmemiş sonuçlar *post facto* pişmanlığa ya da önceden görülmeyen arzu edilmeyecek veya onaylanmayacak koşullara bağlı olma duygusuna zemin oluşturabilir.

Hegel'in çözümlemesinin cevap bulmaya çalıştığı asıl soru, hangi tür bağlamlar içindeki hangi tür eylemlerin bu tür özgür eylem sayılacağıdır. Hegel'in dolaylı kanıtlara dayanan diyalektik uslamlamaları, bu sorunu çözmeyi amaçlayan alternatif görüşlerin eleştirel bir gözle çözümlenmesinden oluşur. Özgürlüğün alternatif açıklamalarını çözümlerken Hegel'in temel eleştirel sorusu, o türden eylem ya da niyetin amacına ulaşmada ne ölçüde başarılı olacağıdır. Hegel özgür eylemin başarıya ulaşmasının koşullarının aşırı derecede karmaşık olduğunu ve sonunda iyi düzenlenmiş bir devletin üyesi olmayı gerektirdiğini düşünür. Uslamlaması, Kant'ın akli irade ilkesine (bir amaca ulaşmayı akli olarak isteyen, o amaca ulaşmanın uygun araç ya da koşullarını istiyor demektir)[27] çok benzeyen, dile getirmediği bir ilkeye dayanır. Hegel'in çözümlemesinde, insan

[26] Hegel sık sık "kavram"dan söz eder. Burada kastedilenin "irade" kavramı olduğu unutulmamalıdır.

iradesinin en temel amacı özgür davranmaktır (§ 27). Hegel yükümlülüklerin, temeldeki özgür olma isteğine ve bunun sonucunda da özgürlük elde etmenin zorunlu ve meşru araç ya da koşullarına bağlanmaktan türediğini savunur (*karş.* § 261 R). Bununla karşılıklı bağlantılı olarak, hakların türetilmesini ve gerekçelendirilmesini de, hakların özgürlük elde etmek için gerekli ve meşru araç ya da koşulları sağlama aldığını göstererek yapar (§§ 4, 29, 30, 261 R). İlke, pratik ve kurumları, bunların özgürlük elde etmede gerekli ve yeri doldurulmaz bir rol oynadıklarını göstererek gerekçelendirir.

Hegel'in "soyut hukuk" tartışmasının asıl ilgi alanı, mülkiyet haklarının temel ilkeleridir. Bu haklar üç bakımdan soyuttur. Birincisi, eylem ve ilkeler (başlangıçta) kişiler arası ilişkilerden soyutlanmıştır; ikincisi, ahlaki düşüncelerden soyutlanmıştır; üçüncüsü, hukuki ve politik kurumlardan soyutlanmıştır. Bu soyutlamalar, Hegel'in çözümlemesi ilerledikçe arka arkaya ortaya çıkar. Uslamlama, en temeldeki özgür eylemin birşeyi mülkiyetine geçirmek olduğu yolundaki standart liberal-bireyselci önermenin çözümlenmesiyle başlar. Hegel bu sözde temel özgür eylemin altında yatan varsayımların ve yetersizliklerinin incelenmesinin, sonunda, belli türden modern bir devletin üyesi olmayı haklı görmeye götüreceğini söyler.

Modern toplumsal sözleşme kuramlarının çoğuna göre, birşeyi mülkiyetine geçirme, en azından politik felsefe bakımından, en elementer özgür eylemdir. Örneğin Locke'a göre, böyle bir eylemi anlaşılır ve mümkün kılan haklar doğaldır. Hegel buna karşı çıkarken, Hume ve Rousseau'nun mülkiyet haklarının doğal olmayıp uzlaşıma dayandığı görüşünü genişletir.[28] Hegel'in buradaki amacı, sahip olma ve diğer mülkiyet haklarının ancak, bu hakları oluşturan ilkelerin karşılıklı olarak kabullenilmesi temelinde varolabileceğini göstermektir. Doğal hukuku ve "mülkiyetçi bireyselcilik"i eleştirirken hep bu nokta üzerinde durur.

Hegel hakların uzlaşımsal olduğu noktasında Hume'ün görüşüne yaklaşmakla birlikte, uzlaşımların doğası ve felsefe bakımından önemi konusunda onunla aynı fikirde değildir. Hume aklın asıl olarak analitik ve tümdengelimli olduğunu, insan eyleminin sonuçlarını verili güdü ve arzuların belirlediğini ve göreneğin insan yaşamının büyük yol göstericisi olduğunu savunur. Dolayısıyla, uzlaşımların göreneksel temelindeki duygusal ve alışkanlıklarla ilgili bileşenleri vurgular. Hepsinden önemlisi, Hume uzlaşımları yararlı olmalarıyla gerekçelendirirken, Hegel özgürlüğün gerçekleşmesine katkıda bulunmalarıyla gerekçelendirir. Bu tutum akli irade kavramının dolaysız bir sonucudur. Hegel iradenin zihinsel ve akli bir yeti olduğunu vurgular (§ 21 R, 258 R) ve aklın yalnızca analiz ve tümdengelim yaptığı görüşünü reddeder. Ona göre akıl insan eyleminin asıl amacını (özgürlüğün kazanılmasını) meşrulaştırır, aklilik ise ilkelerin tanınmasını, onlar temelinde hareket edilmesini ve onların eleştirel olarak değerlendirilip gözden geçirilmesini içerir. Sonuç olarak, özellikle mülkiyeti ve mülkiyetin el değiştirmesini yöneten soyut ilkeleri tartışırken Hegel toplumsal uzlaşımların akli yönlerini vurgular (§§13 R, 21 R, 211 R). Hegel, ilkeler üzerinde anlaşmanın her türlü mülkiyet sisteminde oynadığı zorunlu rolü ve böyle anlaşmalarda kendini gösteren zihinsel kazanımı öne çıkarır. Bu anlaşmalar bireysel iradeler arasında ortak birşey bulunmasını gerektirir. Bu ortak şeyse bir dizi ilke ve bunların sürdürülmesidir, zira bireysel eylemlerin başarılı olması için o ilkeler gereklidir.

[27] *Grundlegung der Metaphysik der Sitten* (*Gesammelte Schriften*, Königliche Preussische Akademie der Wissenschaft: Berlin ve Leipzig: de Gruyter, 1904; bundan sonra "Ak"); Groundwork of the Metaphisic of Morals, çev: Paton (New York: Harper, 1964), cilt IV, s. 412 (bundan sonra "*Groundwork*").

[28] Hume, *A Treatise of Human Nature*, Selby-Bigge, ed. (Oxford: Clarendon Press, 1888, 1965), s. 488-91; Rousseau, *On the Social Contract*, (New York: St. Martin's, 1978), s. 47.

Bir nesneyi ele geçirip elde tutmak özgürlüğün yeterli bir örneği değildir, çünkü bu elde tutuş henüz sürekli olmadığı için eylem amacına ulaşmamıştır (§ 45). Birşeyin yalnızca ele geçirilmiş olması, başkalarının onu ele geçirenin elinden almasını önlemez. Sahiplik (ya da mülkiyet), birinin birşeye sahip olduğunu başkalarının kabul etmesi sayesinde o şeyin elde tutulmasından ayrıdır (§ 51). Mülkiyetin söz konusu olabilmesi için, sahip oluşu yöneten bir dizi ilkenin kabul edilmesi gerekir (§71). Böyle bir karşılıklı kabul ediş, basit sahiplikte örtük olarak bulunabilirse de, sözleşme ilişkilerinde tamamen açıktır. Çünkü sözleşme ilişkileri, hem belli bir sözleşmenin konusu olan belli bir değiş-tokuş üzerinde anlaşmayı, hem de sözleşmeyi geçerli kılan ilkeler üzerinde anlaşmayı gerektirir (§§ 72–74).

Hegel bu mülkiyet haklarının soyut olduğunu ve kendine yeterli bir eylemler ve ilkeler sistemi oluşturmadığını söyler. Çünkü bunlar, böyle bir soyut haklar sistemi içinde çözülemeyecek bazı sorunlara yol açarlar. Hegel bu sorunları "haksız" (*Unrecht*) başlığı altında ele alır. İlk sorun, bu ilkeler sisteminin hırsızlık, sahtekârlık, haraç gibi haksız eylemlerde bulunmayı mümkün kılmasıdır. Hegel, bu haliyle haklar sisteminin içinde, bir sözleşmenin tarafları arasında anlaşma sağlanmasının tamamen olumsal olduğunu söyler (§ 81); sözleşme sahte ya da zorla kabul ettirilmiş olabilir. Soyut haklar sistemi kendi başına, özneleri sistemi ihlal etme yerine ona uyma yönünde eğitemez. Soyut mülkiyet hakları sisteminin ilkelerinden türeyen bu sorun (insanların kendi kişisel hedeflerine ulaşmak için sözleşme yaptıkları da düşünülürse) soyut haklar sistemi içinde çözülemez, ancak bir eğitim sistemi içinde çözülebilir. Etkili ve istikrarlı bir mülkiyet hakları sisteminin kendi başarı koşullarından biri olarak toplumsal bir "ethos" varsaydığını gösteren durumlardan biridir bu.

Mülkiyete karşı yapılan haksızlıkları bu soyut mülkiyet hakları sistemi içinde tanımlamak ve bunların özgürlüğün tutarsız ifadeleri olduğunu savunmak mümkündür. Bu durumda mülkiyete karşı yapılan haksızlıklar, başkalarının haklı eylemlerini engelleyen eylemler olarak tanımlanır (§ 92, *karş.* § 126). Haksızlık yapanlar, hırsızlar, başkalarına haklı bir şekilde ait olan şeyleri ele geçirmişlerdir. Başarılı hırsızlık, bir mülkiyet ilkeleri sistemini varsayar ve bu sistemi ihlal eder. Dolayısıyla hırsızlık, özgürlüğün tutarsız bir ifadesidir (§ 92).

Soyut mülkiyet hakları sistemi içinde intikamla cezayı birbirinden ayırmak mümkün değildir. Bu sistemde intikam, iyilik karşılığında iyilik yerine, (iddia edilen) kötülük karşılığında gayri resmi bir şekilde kötülük yapmak olarak tanımlanabilir. İhlalleri tanımlayan ilkeler, soyut mülkiyet hakları sistemi içinde tanımlanır: bunlar mülkiyet hakları sisteminin kendisinden başka birşey değildir. Ceza ise, ihlalleri tanımlayan ilkelere ek olarak, bu ilkelerin tarafsız olarak uygulanmasını ve yargının tarafsızlığının herkesçe kabul edilmesini gerektirir. Bu ise mahkeme dediğimiz toplumsal kurumları öngörür. Ne var ki tarafsız yargıçları olmayan mahkemeler meşru değildir. Tarafsız yargı, kendi bireysel koşullarını gözardı edip evrensel olarak geçerli ve kabul edilen normlara göre karar veren bireyler gerektirir (§ 103). Bu, soyut mülkiyet hakları sistemi içinde tanımlanamayacak kadar karmaşık bir durumdur. Soyut mülkiyet hakları sisteminde, özneler ancak kendi özel istek ve arzularını karşılamalarını sağladığı sürece bu sistemle uyum içinde olurlar ve ona bağlanırlar. Bu durum tarafsızlık için yeterli bir temel oluşturmaz, çünkü tarafsızlık kişinin kendi çıkarları hilafına karar vermesini gerektirebilir. Dolayısıyla, tarafsız yargıda bulunan özne kavramı, soyut mülkiyet hakları alanını aşar. Gerçekten, böyle bir özne asıl olarak ahlaki bir öznedir (§ 104). Bu, Hegel'in "Soyut Hukuk"tan "Ahlak"a geçmesini sağlayan anahtardır. Soyut mülkiyet hakları sistemi kendi

kendine yeterli değildir, çünkü bu sistemin devamı ve istikrarı tarafsız yargıçlar gerektirir, oysa tarafsız yargının kapasitesi soyut mülkiyet hakları sistemi içinde ne tanımlanabilir ne de geliştirilebilir. Bu sebeple, soyut mülkiyet hakları sistemi, ahlaki öznelerle ve ahlaki düşünceyle tamamlanmalıdır.

"Ahlak" başlığını taşıyan ikinci bölümde Hegel'in iki temel amacı vardır: Ahlaki öznenin var olabilmesi için gerekli hakları sıralamak ve ahlak ilkelerinin *a priori* türetilemeyeceğini ve gerekçelendirilemeyeceğini ortaya koymak. Şimdi bunları sırayla ele alacağım.

Hegel, birşeye yalnızca sahip olanlarla ahlaki failler arasında ayrım yapar ve bunlardan birincisine "kişi," ikincisine "özne" der. "Öznel iradenin hakları" dediği bazı haklar tanımlar. Bu haklar ahlaki özneler sayesinde vardır ve ahlaki öznelerin var olması bu hakları gerektirir. Birşeyi (örneğin bir ilkeyi) ancak kendisinin olarak benimsediği sürece kabul etmek (§ 107), ancak iyi olduğunu anladığı şeyi geçerli kabul etmek (§ 132), ancak sonuçlarını gördüğü sürece eylemlerinden sorumlu olmak (§ 117) ve genel olarak eylemlerinden tatmin olmak (§ 1212) bu haklar arasındadır. Bu hakların ahlaki öznelere bağlı olmasının nedeni, düşünce ve eylemin özerkliğinin korunup ilerletilmesi için zorunlu olmalarıdır. Özerklik, alternatif eylem çizgilerinin değerlendirilmesi, eylemlerin ve sonuçlarının gerekçelendirip bunların sorumluluğunun üstlenilmesi, davranışların değerlendirilmesi, tarafsız ve iyi düşünülmüş yargılara ulaşılması için gereklidir. Öznellik hakları soyut olsalar da (bunlar herhangi bir özgül buyruk ya da direktifin belirlenmesine elvermeyecek kadar geneldir) Hegel'in girişimi açısından çok önemlidirler: Hegel bunları insanlık için vazgeçilmez değerde görür. Öznellik haklarının tanınması, klasik dönemle modern dönem arasındaki ayırımı ortaya koyar (§ 124 R). Ahlaki öznelerin özgür iradi eylemi olmadan, özgürlük aktüel olamaz, var olamaz (§ 106).[29]

Ahlaki düşüncenin içerdiği sorumluluklardan biri, eyleminin ilkeleri, koşulları ve sonuçları üzerine yeterince düşünmektir. Hegel, yukarıda saydığım ahlaki öznelere bağlı hakların, cehalet ya da sorumsuzluk yüzünden, radikal bir öznelciliğe ya da yanlış yola sapmaya neden olabileceğinin farkındadır (§ 132 R). Bu yüzden, ahlaki düşüncenin doğru ilkelere dayanması gerektiğinde ısrar eder (*karş.* § 140 R) ve öznelerin eylemlerinin gerçek sonuçlarından (bu sonuçları istememiş olsalar bile) sorumlu olmaları anlamına gelen "nesnellik hakkı" üzerinde durur (§§ 118 ve R, 120, 132 R). Dahası, ahlaki öznelliğin hakları ve kapasiteleri ne kadar önemli olursa olsun, kendi başına ahlaki düşüncenin ne özlü ahlak ilkeleri ortaya koyabileceğini ne de bunları gerekçelendirebileceğini söyler (§ 258 R). Hegel, doğal hukuk kuramlarını ve yararcılığı *Hukuk Felsefesi*'nin başka bir yerinde eleştirdikten sonra, dikkatini geriye kalan en güçlü iki rakip kurama, yani Kant'ın etiği ile vicdan etiğine çevirir. Şimdi bunları sırasıyla ele alacağım.

Hegel'in Kant'ın ahlak kuramına yönelik eleştirisi, bütün girişimi açısından ne kadar önemliyse o kadar kısa ve kapalıdır. Burada bu eleştirinin anlamını kısaca açıklamaya çalışacağım. Hegel'le Kant arasındaki temel sorunlardan biri, ahlaki güdüyle ilgilidir. Hegel görevlerin görev oldukları için yerine getirilmeleri gerektiği noktasında Kant'la aynı fikirdedir (§ 133) ama *yalnızca* görev oldukları için yerine getirilmeleri gerektiği

[29] Hegel'in "birey"in tarihsel gelişim içinde ortaya çıktığı görüşü tartışmalara yol açmıştır. Thrasymachus birey değilse nedir? Burada iki noktaya dikkat etmek gerekir. Birincisi, Thrasymachus Yunanistan'ın gerileme döneminin ürünüdür ve bu gerilemenin bir nedeni, Hegel'e göre, bireyselciliğin ortaya çıkmasıdır. Daha önemlisi, Hegel'in ilgilendiği "birey", normatif ilkeler üzerinde düşünmeye ve bunları değerlendirmeye ahlaken yetenekli, vicdanının kabul etmediği şeylere itiraz edebilecek ya da sivil itaatsizlik gösterebilecek bir bireydir. Hegel böyle bir bireyin ilk öncellerini Antigone, Sokrates ve İsa'da bulur. Bu anlayışın göz önüne aldığı birey, tarihsel bir değişmez değildir; onun örnekleri ise hiç mi hiç öyle değildir. (Sokrates otuz tiranın Salamis'teki general Leon'u tutuklama emrine uymayı açıkça reddettiği zaman [*Savunma* 32cd] vicdani itiraza yaklaşan birşey yapmış olabilir, ama hiçbir zaman sivil itaatsizliği aklına getirmez –bu Yunanlıların bir kavramı değildir.)

noktasında ondan ayrılır. Kant eylemlerin güdüleriyle amaçlarını birbirinden kesin bir şekilde ayırır ve bir eylemin nedeninin (yani güdünün) o eylemin ahlaki değerini belirlediğini söyler. Ona göre, bir görevi yerine getirmek için eylemde bulunmak, ahlaki değeri olan tek güdüdür. Diğer bütün güdüler birer hevesten ibarettir. Hevese göre hareket etmek doğru eylemi yapmaya götürebilirse de, bu o eyleme koşulsuz bir ahlaki değer kazandırmaz, çünkü hevesin doğru eylemi güdülemesi ancak olumsal bir durum olabilir.[30] Kant tam bu noktada özel bir güdü tasarlar: "saygı". Ona göre yasaya saygı, akıldan türeyen tek güdüdür ve dolayısıyla aşkın özgürlüğümüzü yansıtan, bütünüyle kendi kendini belirleyen tek güdüdür.[31] Bu yüzden, yasaya saygı, (fenomenal) psikolojimizden, yetişme tarzımızdan, çevremizden ya da kendi seçmediğimiz başka koşullardan türeyen bütün diğer "sapmış" güdülerle karşıtlık içindedir. (Kant, saygı güdüsü ağır bastığı ve yalnızca saygı temelinde hareket etmeye çalıştığımız sürece, karışık güdülerle hareket etmemize izin verir.)[32]

Hegel ise Kant'ın "yasaya saygı"sı gibi saf akli bir güdünün olamayacağını ileri sürer. Bunun sebeplerinden biri açıktır: Hegel'e göre Kant'ın aşkın idealizm ve özellikle de fenomen/numen ayrımı konusundaki uslamlamaları yetersizdir. Dolayısıyla, aşkın idealizm, numenal temelli tek güdü (saygı) ile fenomenal temelli diğer güdüler (hevesler) arasında Kant'ın önerdiği gibi bir ayrım yapmak için meşru bir zemin sağlayamaz. Dahası, başka her şey aynı kalmak koşuluyla, tutumluluk insan güdülerinin tek biçimli bir açıklamasını gerektirir. Bu nokta, Kant'ın "saygı"sının, aşkın idealizmin dar gereklerine göre düşünülmüş bir icat olduğunun altını çizer.[33] Hegel ayrıca, eylemlerin nedenleri (güdüler) ile amaçları arasında kesin bir ayırım yapılamayacağını savunur. İnsanların ulaşmak istedikleri amaçlar temelinde eylemde bulunduklarını ve her eylemde çeşitli amaçların söz konusu olduğunu söyler. Eylemlerin özgül amaçlarının yanında her zaman genel bir amacın bulunduğuna ve bu genel amacın da yetilerinin keyfine varmak olduğuna inanır. Bu, niyetlenilen eylemin başarıyla yerine getirilmesinde yansır ve Hegel'in "kendinden memnun olma" dediği duruma yol açar (§ 124 ve R). Hegel bu noktada haklıysa, bütün amaçları bir tarafa bırakmamızı, nasıl hareket edeceğimizi yalnızca evrensel bir yasallık düsturuna uymanın biçimsel gereklerine göre belirlememizi ve herhangi bir eylemi yalnızca görevimiz olduğu için yapmamızı isteyen Kant'ın görüşü olanaksız demektir (*karş.* § 124). Böyle bir durumda eylemde bulunmak için hiçbir sebep bulamayız, çünkü eylemde bulunmanın sebebi her zaman amaçla ilgilidir. Gene de eylemde bulunsak bile, eylemimiz sırf görev temelinde özgülleştirilemez. Kant'ın bir eylemi yalnızca görev olduğu için yapmak gerektiği görüşü, bütün amaçları bir tarafa bıraktığından, hiçbir içeriğe sahip değildir –çünkü (Hegel'e göre) eylemler her zaman amaçlar bakımından kavranır, tasarlanır ve yerine getirilir (§ 135 R).[34]

Hegel ayrıca, Kant'ın Koşulsuz Buyruğunun, daha önce başka bir ilke varsayılmadıkça görevleri belirleyemeyeceğini ileri sürer. Ne var ki Hegel'in bu iddiası kaba bir hataya dayanıyor gibi gözükmektedir. Çünkü Kant zaten Koşulsuz Buyruğun insani koşullara uygulanabilmesi için "antropoloji"nin gerekli olduğunda ısrar etmiştir.[35] Kant'ın Koşulsuz Buyruğu, yeteneklerimiz, amaçlarımız ve koşullarımızla ilgili, mantıksal tutarlılığa sahip geniş bir dizi enformasyonu hesaba katar ve bunu akli irade ilkesini kullanarak yapar: "Bir amaca ulaşmayı isteyen, akıl onun eylemi üzerinde belirleyici bir etkide

30 *Groundwork*, Ak IV, s. 398, *karş.* s. 393-94.
31 A.g.y., s. 401n.
32 *Kritik der praktischen Vernunft* (*Critique of Practical Reason*, çev: Beck [Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1956]), Ak V, s. 155-56.
33 *Phänomenologie des Geistes* (*Werke* 3), s. 457; *Phenomenology of Spirit*, çev: Miller (Oxford: Clarendon, 1977), s. 377.
34 Bak. Allen Wood, "The Emptiness of the Moral Will," *The Monist* 72, No. 3 (1989), s. 454-83).
35 *Groundwork*, Ak IV, s. 412.

bulunduğu sürece, bunun için gerekli olan ve ulaşabileceği araçları da istiyor demektir."[36] Hegel Kant'ın görüşünün bu önemli yanını gözden kaçırmış gibidir.

Ama bu Kant'çı itiraz Hegel'in asıl tartışma konusuyla ilgisizdir. Kısaca söylersek, Kant'ın kuramında, Koşulsuz Buyruk heveslerin önerdiği düsturları sınavdan geçirip eler. Elenenler esasen bencilce düsturlardır, yani başkasından talep ettiklerimizin kendimizden de talep edilmesine izin vermeyen düsturlardır. Düsturlar öznenin arzularını, yeteneklerini ve ulaşabileceği kaynakları da içeren belli koşullar altında biçimlendiği için, Kant'ın düsturlara uygulanmasını istediği sınav isteklerden, amaçlardan, koşullardan, pratiklerden ve kurumlardan oluşmuş geniş bir bağlamı varsayar. Hegel Koşulsuz Buyruğun *temel* normatif ilke olamayacağını, çünkü değerlendirilmesi gerekenin tam da bu istek, amaç, koşul, pratik ve kurumların normatif statüsü olduğunu söyler. Ancak Koşulsuz Buyruğu ihlal etmeyen amaçların kabul edilebilir olduğu fikrinin kendisi, amaçların ve kabul edilebilirliklerinin normatif bir çözümlemesiyle gerekçelendirilmelidir. Örneğin, hırsızlık belki de başkalarına araç muamelesi yapmaktır –mülkiyetten yola çıkmak neden meşru olsun? Kant elbette, örneğin insan yaşamına saygı gösterilmesi ve mülkiyetin var olması gerektiğinin kabul edilmesini bir zemine oturtur. Ona göre insanlar akli özneler oldukları ve bu yüzden "şeref" denen her türlü ölçünün ötesinde bir değere sahip bulundukları için insan yaşamına saygı gösterilmelidir.[37] Bütün nesneleri ilkece sahipsiz saymak iradenin gereksinim duyduğu her şeyi kullanabilmesi ilkesiyle çelişeceği için de mülkiyet var olmalıdır.[38] Hegel temel normatif ilke ve gerekçelendirmelerin tam da burada yattığını, bunların yerinin düsturlarımızın böyle norm ve kurumlarla uyumlu olup olmadığını göstermesi beklenen Koşulsuz Buyruğun sınavı olmadığını savunur (§ 135 R). Kant'ın bu daha temel konularla ilgili uslamlamasının doğası ve uygunluğu noktasında Hegel'in ne düşündüğünü şimdilik bir tarafa bırakmam gerekiyor.

Hegel uslamlamasına devam ederek, tek başına ahlaki düşüncenin, vicdan etiğini eleştirerek özlü ahlaki normlar ortaya koymaya yeterli olmadığını gösterir. İki vicdan biçimi ayırt eder. Bunlardan birincisinde vicdan tek başına özlü ahlaki normlar yaratmaya yeterlidir. Diğerinde ise vicdan, süregiden bir toplumsal pratikler sistemine kök salmış ahlaki düşüncenin önemli bir yönüdür. Hegel bu ikinci tipe "gerçek vicdan" der ve eleştirisinin buna yönelik olmadığını söyler (§ 137 ve R). Onun eleştirisinin konusu, normatif olarak kendine yeterli olduğu iddiasındaki güçlü vicdan tipidir. Tekrar edersek, Hegel'in bu vicdan kuramına temel itirazı, öznel kesinlik (birşeye ikna olma ve böylece onun doğru olduğu sonucuna varma) ile nesnel kesinlik (bir ilkenin doğruluğunun onun haklılığından emin olmaya temel oluşturması) arasında güvenilir ve yeterli bir ayrım yapamamasıdır (§ 137 ve R). Subjektif kesinlik ahlaki ilkelerin doğruluğunun garantisi değildir, oysa doğru ahlaki ilkelerle düşünmek esastır (§ 140 R).

Özetle, Hegel'in "Ahlak" çözümlemesinin amaçlarından biri, tarafsız yargı ve mülkiyet uzlaşımları sisteminin istikrarı için gerekli olan bireysel dürüstlük bakımından ahlaki düşüncenin zorunlu olduğu, ama *tek başına* ahlaki düşüncenin herhangi bir hak ilkesi ortaya koyamayacağıdır. Hegel nesnel ilkelerin doğal hukuk, yararlılık, Kant'ın Koşulsuz Buyruğu ve vicdan temelinde gerekçelendirilemeyeceği noktasında haklıysa, bunun için uygun standartların toplumsal olması gerektiği sonucuna varmak üzere, eleme yoluyla çok sağlam bir zemin elde etmiş demektir. Bu durumda Hegel , çift gerektirimli iki koşul ortaya koymuştur: Birincisi, hak ilkeleri ancak ve ancak kişisel dürüstlük ve

[36] A.g.y., s. 417.
[37] A.g.y., s. 428, 434-35.
[38] *Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre* (*Metaphysical Principles of Justice*, çev: J. Ladd [Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1965]), Ak VI, s. 246.

ahlaki düşünce varsa varolabilir. İkincisi, üzerinde düşünülecek hak ilkeleri ancak ve ancak toplumsal pratikler varsa vardır. (Toplumsal pratikler, "Soyut Hukuk" bölümünde, karşılıklı kabul edilen ilkeler olarak soyut bir şekilde sunulmuştur.) İlkelerin, pratiklerin ve ahlaken gelişmiş öznelerin bir araya gelerek oluşturdukları böyle bir sisteme Hegel *Sittlichkeit* ("etik" ya da "etik yaşam") der.

Hegel, "Etik Yaşam" başlığını taşıyan üçüncü bölümdeki uslamlamasının, burada çözümlenen topluluksal fenomenler "Soyut Hukuk" ve "Ahlak" bölümlerinde çözümlenen fenomenlerin olabilirliğine zemin sağladığı için, geriye dönük olduğunu açıkça söyler (§ 141 R). Bu bölümde Hegel, meşru normatif ilkelerin temelini oluşturan geniş bir dizi toplumsal pratiğin çözümlemesini yapar. Ne var ki toplumsal pratikler, bu pratiklere göre davranan ve hem kendilerini hem de başkalarını bu pratiklere katılmış olarak gören toplumsal eyleyiciler olmadan gerçekleşemez. Nitekim toplumsal pratikler aynı zamanda öznelerin kendilerinin ve başkalarının eylemlerinin öznel bir şekilde farkında olmalarını da içerir. "Soyut Hukuk" bölümünde Hegel, mülkiyet haklarının, eylem ilkeleri üzerine öznel düşüncelerden soyutlamayla saptanamayacağını ve yeterli bir şekilde anlaşılamayacağını savunur. "Ahlak" bölümünde de, eylem ilkeleri üzerine ahlaki düşüncenin, nesnel geçerliliği olan bir dizi normdan ayrı olarak yeterli bir şekilde anlaşılamayacağını ve etkili olamayacağını söyler. "Etik Yaşam" bölümünde ise akli toplumsal yaşamın hem nesnel normların geçerliliğini hem de bu normların bilinçli bilgisini ve kabullenilişini açıkladığını ileri sürer. Etik yaşamın gerekçelendirilmesini, soyut hukukun ve ahlakın olabilirliğinin koşullarının soyut hukuk ve ahlakla ilgili açıklamalar içinde verilmiş olmamasıyla yapar. Bu koşulları –soyut hukukun ve ahlakın mümkün olabileceği zemini– ancak etik yaşam sağlayabilir.

Hegel normatif ahlak, toplum ve politika kuramının akli toplumsal yaşam üzerinde yoğunlaşması gerektiğini, çünkü böyle yapmakla ahlaki eylemin olabilirliği, ilkeleri ve güdüsüyle ilgili sorunların çözüleceğini söyler. Akli toplumsal yaşam bireyler tarafından gerçekleştirilip desteklenmedikçe varolamayacağına göre, onun normlarına uygun eylem mümkün olmalıdır (§ 151); ahlaki eylemin olabilirliğini açıklamak için aşkın idealizme gerek yoktur. İkincisi, akli toplumsal yaşam belli insanların eylemini yönlendiren kabul edilebilir normlardan oluştuğuna göre, onun soyut ya da içerikten yoksun olması gibi bir sorundan ilkece söz edilemez (§ 150 R). Üçüncüsü, bireyler kendi toplumları içinde olgunlaşarak hedeflerini, arzularını, becerilerini ve bilgilerini mutlaka geliştirdiklerine göre, kendi akli toplumsal yaşamlarının desteklediği şeylere değer veren karakter ve anlayışlar geliştirmeye doğal olarak eğilimlidirler. Böylece, kendi akli toplumsal yaşamlarının gerektirdiği şeyleri yaparak, kendi karakterleri için asli bir önem taşıyan amaçları gerçekleştirirler. Dolayısıyla, bireylerin etik bir şekilde davranma güdüleri tamamen anlaşılabilir birşeydir (§§ 152–55).

Böyle olsa bile, *Sittlichkeit*'i insan özgürlüğünü ve bu özgürlüğün koşullarını çözümlemenin gerçek yeri olarak gerekçelendirmek, tek başına her şeyi halletmez. Hegel *Sittlichkeit* çözümlemesinde birçok sorunu ele alır. Birincisi, akli bir şekilde düzenlenmiş toplumsal yaşam, öznelerin amaçlarına ulaşmakta başarılı olmasını nasıl sağlar? İkincisi, eyleminin yalnızca öngördüğü sonuçlarından sorumlu olma ilkesi ile bütün sonuçlarından sorumlu olma ilkesi birbiriyle nasıl uzlaştırılabilir? Hegel bu ilkeleri, bireylerin bilerek davranıp başarılı olacaklarına güvenebilecekleri şekilde, bireysel eylemin toplumsal bağlamının düzenlenip öğretilmesiyle uzlaştırmayı önerir. Dolayısıyla üçüncü bir sorun, eylemin toplumsal bağlamının nasıl düzenlenip öğretilebileceğidir. Dördüncüsü, doğal gereksinim ve arzular, kendinden verili akli amaçlar haline getirilmek üzere nasıl göre-

nekselleştirilebilir? Beşincisi, politik özerklik (yani öznenin ancak kendisi için meşrulaştırdığı yasa ve ilkelere uyma hakkı) toplumsal bir bağlam içinde nasıl korunabilir? Sonuncusu, süregelen kurumlar bu sorunların çözümü için gerekli işlevleri nasıl yerine getirir?

Hegel'in toplulukların pratik ve standartlarını vurgulamasına yöneltilen alışılmış itiraz, onun böylece her topluluğun statükosunu onaylamış olduğudur. Burada hemen iki noktanın belirtilmesi gerekir. Birincisi, Hegel'in bu açıklamaları için her türlü topluluk uygun değildir, ancak bireysel özgürlüğün kazanılmasına yardımcı olan yapılar uygundur. Bu, Hegel'in eylemlerin, normların ve kurumların gerekçelendirilmesini amaçlayan girişimi açısından merkezi bir önem taşır; bunlar ancak bireysel özgürlüğün kazanılmasına belirgin ve yeri doldurulmaz bir katkıda bulundukları ölçüde haklı görülebilirler. Dahası Hegel, yeterli bir akli toplumun, sivil, hukuki ve politik yapısını ve bireysel etkinliklerin bu yapıya nasıl katkıda bulunup ondan nasıl yararlanacaklarını üyelerine öğretmesini gerekli görür. Bu, toplumsal bir bağlam içinde politik özerkliğin korunması için zorunludur. Sonuç olarak, Hegel'e göre bir toplum bu bilgiyi sağlamada ve bireylerin nesne, ilişki, kültür ve aidiyet gereksinimlerini karşılamada o kadar etkili olmalıdır ki, bireyler topluluklarının bütün bu yönlerini ve onun içindeki kendi rollerini bir kez anladılar mı, onu kendi amaç, talep ve gereksinimlerini karşılayan birşey olarak onaylamalıdırlar. Bireyler kendi toplumlarında ancak bu yolla özgür eylemde bulunabilirler. Bu gerekler doğrudan doğruya Hegel'in ilk baştaki özgürlük çözümlemesinden türer (§ 7).

İnsanlar özgürlüklerini geliştirmek için topluca hareket ettikleri için, Hegel'e göre modern politik felsefenin başlıca sorusu, *a priori* hangi kurumların bu işlevleri yerine getireceği değil, varolan kurumların bu işlevleri nasıl ve hangi ölçüde yerine getirdiğidir. Hegel'in süregelen kurumların[39] akliliğini çözümleme gereğini duymasının sebebi budur. Hegel'in temel bir işlev atfettiği kurumlardan bazıları uzun bir geçmişe dayanırken, bazıları da onun betimlediği şekliyle son zamanlarda ortaya çıkmıştır. Hegel'in savunduğu belli kurumları artık değerli ya da olanaklı görmesek de, onun çeşitli kurumlara atfettiği işlevlerle ve bu kurumların o işlevleri nasıl yerine getirdiğiyle ilgili açıklamalarından çok şey öğrenebiliriz. Şimdi Hegel'in modern toplumsal ve politik yaşamla; aile, sivil toplum ve hükümete verdiği rollerle ilgili yorumlarını kısaca ele alacağım. (Makalenin sonunda, Hegel'in öngördüğü devlet örgütlenmesini gösteren bir tablo bulacaksınız.)

Aile, başka şeyler yanında, cinsel arzuyu göreneksellleştirmek ve aklileştirmek için kurumsal bir bağlam ve gelecek kuşağı yetiştirme görevini yerine getirmek için bir yol sağlar. Bu yalnızca insan organizmalarını yeniden üretmeyi değil, çocuğa temel gereksinimlerini karşılaması için o toplumun yol ve araçlarını tanıtmayı ve birtakım haklara sahip olup çeşitli amaçlara ulaşması için toplumda yerleşik ilke ve pratikleri öğretmeyi de içerir. Yalnızca biyolojik ve psikolojik doğadan kaynaklanan gereksinimlerin göreneksellleştirilmesi, terbiye ve toplumsallaştırma yoluyla burada sağlanır (§§ 174, 175). Modern ekonomilerde ailelerin büyük çoğunluğu kendi geçim araçlarını kendisi üretmediği için, ailenin toplumun ekonomik ve sivil yaşamıyla bağlantılarının olması gerekir.

Sivil toplum, çeşitli gereksinim ve istekleri karşılayan ürünlerin üretim, dağıtım ve tüketimiyle ilgili kurum ve pratikleri içerir. Hegel buna "gereksinimler sistemi" der (§

[39] Daha doğru bir ifadeyle, süregelen modern kurumların (§ 299 R). Hegel, örneğin Roma dönemi ve Ortaçağ'da gerçek akli kurumların nesnel olarak bulunmadığını, dolayısıyla bu açıklamaların onlara uygulanamayacağını düşünür. Kabaca söylenirse, Roma dünyasında yeterli topluluk yoktu, Ortaçağ'da ise yeterli bireysellik yoktu. Bak. *VPG*, s. 340, 345-46, 349, 351, 358, 359, 441, 444-47, 455-60; *LPH*, s. 279, 284, 287, 289, 295, 366, 369-72, 378-83.

188). Bu sistem, doğal dürtü, gereksinim ve istekleri, bu gereksinim ve istekleri karşılayan özgül nesneler sağlayarak, onları değiştirip çoğaltarak (§§ 185, 187 R, 193, 194 ve R) ve bireylerin amaçlarına ulaşmaları için gerekli toplumsal pratikleri onlara öğreterek dönüştürür (§§ 182, 183, 187). Atomcu bireyselcilerin iş bölümünde gözden kaçırdıkları şeyi Hegel görmüştür: Uzmanlaşma koordinasyon gerektirir, koordinasyon da "evrensel olan"a yani ortak pratiklere uyum gerektirir (§§ 182, 198, 199). (Hegel bu "evrensel olan"ın tam da sözünü ettiği pratikler olduğunu, çünkü bu pratiklerin söz konusu bireyler arasındaki ilişkiler olduğunu söyler [§ 182]). Dahası, bireysel amaçları birlikte izlemeye dayanan, toplumsal pratiklerin kollektif gelişimi, örtük hak ilkelerinin kollektif gelişimi*dir* (§ 187 R; *karş.* §§ 260, 270). Hegel bu evrensel ilkelerin içeriklerinin, ne yapacaklarını kendileri belirleyen tek tek öznelerin amaç ve etkinliklerinden türediğini vurgular (§ 187 R). Hegel'in görüşüne göre bu, hak ilkelerinin içeriğinin geliştirilmesinde bireylerin oynadığı en temel roldür. Meşru hukuk yalnızca, etkili durumda kalmak için yasal koruma gerektiren pratikleri kodifiye eder (§§ 209–12). Bununla ilgili olarak, yasaların gerekçelerini mevcut toplumsal koşullar içindeki sistematik iç bağlantıları temelinde bulduğunu söyleyen Montesquieu'nün bu görüşünü çözümlemesinin başında onayladığını anımsatır (§§ 212, 3R).

Sivil toplum ve ekonomi, meslek seçme temel özgürlüğünü desteklemelidir (§§ 206, 207). Akli öznelerin her türlü ölçünün ötesinde bir değeri (Kant'ın "şeref"i) olduğundan değil, kişiler arasında bazılarının yararına diğerlerinin zararına ayrım yapmak için hiçbir meşru sebep bulunmadığından, herkes aynı sivil (ve daha sonra politik) haklara sahiptir (§§ 36, 38, 209 R, 270 N3). (Hegel, muhafazakâr ve liberal çağdaşlarının antisemitizmini açıkça reddeder [§ 209 R; *karş.* § 270 N3].)

Sivil toplum üç tür kurum içerir: Adli Yönetim, Kamu Otoritesi ve Korporasyonlar. Adli Yönetim meşru yasaları kodifiye eder, yayımlar ve yönetir. Kodifikasyon, toplumsal pratiklerde örtük olarak bulunan ilkeleri açık hale getirir (§§ 209–12; *karş.* §§ 187 R, 249). Kodifiye edilmiş yasaların yayımlanması, insanların kendi eylemlerinin toplumsal bağlamının yapısı hakkında bilgilendirilmesine katkıda bulunur (§§ 132 R, 209, 211 R, 215; *karş.* 228 R). Yasaların ulusal dilde kodifiye edilip yayımlanması (§ 216) ve adli prosedürlerin kamuya açık olması (§§ 224, 228 R) bu yüzden gereklidir. Yasaların uygulanması, bireysel eylemin bağlamını düzenler ve insanların özgürlüklerini yerine getirmek ve bireysel amaçlarına ulaşmak için geliştirdikleri toplumsal pratikleri koruyup saklar (§§ 208, 210, 218, 219). Herkesin tanıdığı mahkemeler kurmak, intikamın yerine cezayı koyar (§ 220).

Kamu Otoritesi, bireysel amaçlara ulaşmanın önündeki "arızi engeller"i ortadan kaldırmak ya da düzeltmekten sorumludur; başarılı toplumsal eylemi kesintiye uğratan ya da bozan doğal ve toplumsal kazaların sonuçlarını telafi eder ve böyle kazaları en aza indirir (§§ 230–33, 235). Suçları önleme ve cezalandırma (§ 233); temel mallar üzerinde fiyat kontrolü uygulama (§ 236); konut sağlama, kamu hizmetleri ve kamu sağlığının gözetimi (§ 236 R); kamu eğitimi (§ 239); ekonomik çalkantıların (işsizlik dahil) hafifletilmesi (§ 236); yoksulluğun kaynaklarının kurutulması ve yoksullara yardım (§§ 240, 241, 242, 244)[40] ve korporasyonlara yetki verip bunları düzenleme (§ 252) Kamu Otoritesinin sorumlulukları arasındadır. Bu etkenler düzene sokulmadığı takdirde, bireyler kendi yaşamlarını güvenli bir şekilde planlayıp sürdüremezler, dolayısıyla özgürlükleri tehdit

[40] Hegel'in Kamu Otoritesini arızi durumlarla ilgili gördüğü halde yoksullukla mücadeleyi burada ele almasına bakarak, onun yoksulluğu arızi birşey saydığı sonucuna varılmamalıdır. Hegel yoksulluğun sivil toplumun işleyişinin bir sonucu olduğunu kabul etmiş (§ 245) ve *Hukuk Felsefesi*'nde açıkça ima ettiği gibi derslerinde de yoksulluğun bir sınıfın diğerine yaptığı bir haksızlık olduğunu söylemiştir (§ 244 Z; 1824-25 Dersleri, Ilting IV, s. 609). Hegel'in yoksulluğu kötü birşey olarak görmesinin sebebi, sefil yaşam koşullarına yol açması ve yoksulların topluma katılmasını sistematik olarak engellemesidir (§ 244). Hegel bu sorunla derinden ilgilenmiş ve bulduğu hiçbir çözümden tatmin olmamıştır.

altına girer.

Farklı ekonomik failler (kişi ya da kuruluş olsun) arasındaki koordinasyon, ekonominin değişik sanayi ve ticaret sektör ya da dallarından oluşmasını gerektirir (§ 201, 251). Bu, iş bölümünden ve çeşitli malların ülkenin değişik bölgelerine dağıtılmasından kaynaklanır. Modern uzmanlaşmış üretimde, tek tek işler, uzun erimli ekonomik etkenlerin karmaşasına bağımlıdır (§ 183; *karş.* §§ 182, 187, 289 R, 332). Hegel bu gerçeği kabul eder ve böyle etkenlerin insanların etkinlik ve yaşamları üzerinde bilinçsiz bir egemenlik kurmaması için çareler araştırır. Böyle bilinmeyen etkiler, özgürlük ve özerkliği kısıtlayacaktır. Hegel bu durumda, belli türden mesleki ve ticari bir "korporasyon"u savunur. Bu korporasyonlar, ekonominin bütün önemli sektörlerinde kurulacak ve o sektörde çalışan herkesi kapsayacak birliklerdir. Bunlar insanların ekonominin herhangi bir sektörüne yararlı bir şekilde katılmasını sağlayacak, o sektörün diğer sektörlerle uyum içinde ve onlara bağımlı olduğunu üyelerine gösterecek ve üyelerinin ekonomik çalkantıları en az zararla atlatmasını sağlayacaktır (§§ 252 ve R, 253 ve R). Korporasyonlar aynı zamanda, hem kendisinin hem de toplumun ortak çıkarlarına bireylerce yapılan katkıları açıkça tanıyarak ve aksi halde iki karşıt grup (ayak takımından oluşan bir alt sınıf ve zenginliği sayesinde orantısız bir toplumsal nüfuz kazanıp sanayinin yönetimini ele geçirecek olan bir seçkinler sınıfı) oluşturacak insanları bir araya getirerek, bencilce davranan bireylerin bölücü eğilimlerini engelleyecektir (§§ 244, 253 R).

Hegel'in devletindeki son kurum, merkezi bir hükümettir.[41] Hegel, bir bütün olarak devlet ile hükümet arasında ayrım yapar. Hükümete "tam anlamıyla politik devlet" der (§§ 273, 276) ve "devlet" terimini hem sivil hem de politik bakımdan tam olarak örgütlenmiş topluma ayırır (§§ 257–71). Sivil topluma ise "dışsal devlet" adını verir (§ 183), çünkü sivil toplum politik özerkliğin gereklerini yerine getirmez ve sivil toplum içindeki devlet kurumları (Adli Yönetim ve Kamu Otoritesi) kişisel araçlara ulaşmanın araçlarından ibarettir. Sivil toplumun üyeleri bu konumlarıyla yurttaş değil burjuvadırlar, çünkü meşru yasaların yapılmasındaki rollerini göz önüne almadan (kamuoyu ve resmi kurumlarca göz önüne alınmasını da beklemeden) zorlayıcı yasalara uymak zorundadırlar. Adli Yönetim ve Kamu Otoritesi onların yararına çalışır, ama bu her durumda onların uygun gördüğü gibi çalışacağı anlamına gelmez. Dolayısıyla, özerkliğin politik yönü sivil toplum içinde elde edilemez (*karş.* § 266). Politik özerkliğin ve böylece de yurttaşlığın elde edilmesi, Hegel'e göre hükümetin başlıca işlevidir.

Hegel hükümranlığı yalnızca Hükümdara değil, bütün olarak devlete atfeder (§ 278). Devletin her öğesinin hükümranlıkta kurumsal olarak tanımlanmış bir rolü varsa da, hükümranlık bu öğelerin hiçbirine ait değildir; hiçbir devlet görevi de hiçbir kişiye ait değildir (§§ 277, 278R). Hegel hükümeti Anayasa genel başlığı altında ele alır. Anayasanın ebedi addedilmesi gerektiğini söylemiş olmakla birlikte (§ 273 R) onun değişime tabi olduğunu kabul etmiştir (§§ 273 R, 298). Genel olarak yasalar için söylediği şey, yani yasaların uygulanabilmesi için belirli olması gerektiği, Anayasa için de geçerlidir. Dolayısıyla Anayasa ve diğer yasaların Hegel'in "ampirik yön" dediği özelliğe sahip olmaları gerekir, bu ise yasanın uygulanma süreci içinde değişime uğrar (§ 299 R). Bu durum hukukun doğasına aykırı gibi gözükebilecek olsa da öyle değildir, çünkü Hegel Montesquieu'nün izinden giderek (§ 3R) yasaların gerekçelerini bütünleşmiş bir toplum içinde o anda yerine getirdikleri işlevde bulduklarını vurgular. Koşullar değiştikçe, meşru ve etkili kalmak için yasaların da değişmesi gerekir. (§ 298). Bu şekilde, Hegel'in derslerin-

[41] Hegel ulusal bir merkezi hükümeti savunsa da, aynı zamanda yerel sorunların yerel yönetimlerce halledilmesini ister (§ 288, 290).

de belirttiği gibi, ülkeler Anayasalarını yavaş yavaş değiştirerek ilk baştakinden çok farklı bir duruma getirebilirler (§ 298 Z).[42] Hegel bunu tarihsel olumsallığa verilen kaçınılmaz bir ödün olarak değil, özgürlük elde etmek ve bu özgürlüğü korumak için gerekli hukuki koşulların kollektif bir şekilde tedricen gözden geçirilmesini içeren akli bir süreç olarak görür. Anayasanın ebedi addedilmesi gerektiğini söylemesinin sebebi, değişikliklerin yetersiz bir bilgilenmeye dayanarak değil, gerçek gereksinimlerin ayrıntılı bilgisine dayanarak yavaş yavaş gerçekleştirilmesini garanti altına almak istemesidir. Hegel ayrıca, devrime gerek kalmaması için, reformun ihtiyatla uygulanan kesintisiz bir süreç olmasını ister.

Hegel'in hükümeti Hükümdarlık Makamını, Yürütmeyi ve Yasamayı kapsar (§ 273). Hükümdarlık Makamı, soydan gelen bir Hükümdardan ve önde gelen bakanlardan oluşur (§ 275). Bakanlar özgür bireysel eylem için gerekli temel toplumsal pratikleri düzenleyip koruyan yasaları formüle ederler (§ 283). Kabineyi oluşturan ve bazı nesnel standartları karşılaması gereken (§§ 291, 292) bakanlar eylemlerinden sıkı sıkıya sorumludurlar (§ 284). Onların önerdiği yasaları Hükümdar uygulamaya koyar (§§ 275, 283, 284). Hükümdarlık Makamı, devletin ve yurttaşların çıkarlarını, uyguladığı dış politikayla, ya diplomasi ya da savaş yoluyla korur (§ 329). Yürütme, bilgiye dayanan özgür bireysel eylem için gerekli yasaları uygular (§ 287). Yasama, Hükümdarlık Makamıyla ve Yürütmeyle sıkı bağları olan yüksek düzeyli görevlilerden oluşan bir danışma kurulu (§ 300) ile iki kamaralı Temsilciler Meclisinden oluşur.

Hegel Temsilciler Meclisine oldukça sınırlı ama çok önemli bir rol vermiştir. Meclis halkın anlayışını devlet işlerine yansıtır (§§ 287, 301). Hükümdarlık Makamıyla Yürütmenin çıkardığı yasaların, halkın katıldığı ve amaçlarını gerçekleştirdiği toplumsal pratikleri formüle edip koruduğu gerçeğini halkın anlamasını sağlar (*karş.* §§ 314, 315). Temsilciler Meclisi böylece hükümeti halkın denetimine açar (§ 302). Her korporasyon, Meclisin alt kamarasına göndereceği temsilcisini kendi seçer (§§ 288, 311). Kırsal kesimin temsilcileri olan toprak sahibi aristokratlar (§ 306) Meclisin üst kamarasını oluştururlar ve bu hakları soydan gelir (§ 307).

Hegel'in temsil sistemini korporasyonlara ve sivil toplumun diğer kesimlerine dayandırmasının sebebi, aksi durumda politik yaşamın sivil yaşamdan ayrılacak ve "politik yaşamın havada asılı kalacak" olmasıdır (§ 303 R). Şu tekrar vurgulanmalı ki, Hegel'e göre yurttaşlar toplumsal pratiklerin değiştirilip geliştirilmesinde etkilidirler ve hukukun kendini bu değişimlere uydurması gerekir. Hegel Temsilciler Meclisine asıl olarak eğitsel bir işlev yükler: Hükümetin etkinlikleri ve toplum içinde eylemde bulunurken bilinmesi gereken ilke, prosedür ve kaynaklar konusunda halkı düzenli ve doğru bir şekilde bilgilendirmek. Böylece bireyler kararlarını bilgiyle ve sorumlulukla verebilecekler, beklenmedik sonuçlardan olabildiğince sakınmış olacaklardır. Bu eğitim ve bilgilendirme, bireylerin toplum içinde kendi iradeleriyle ve özerk bir şekilde eylemde bulunmalarını mümkün kılar (§ 301 ve R). Hegel, insanlar içinde yaşadıkları toplumun kendi gereksinimlerini nasıl karşıladığını ve amaçlarına ulaşmalarını nasıl kolaylaştırdığını anladıkları zaman, o toplumun üyesi olmayı onaylayacaklarını ve toplum içinde kendi istekleriyle eylemde bulunacaklarını düşünür. Ona göre, hükümet kurumlarının (özellikle de yasama meclisinin) özgür, özerk eylem için gerekli olması, bu kurumların var olmasının en önemli politik gerekçesidir.[43]

[42] 1822-23 Dersleri (Ilting III, s. 788-90). *Karş.* 1824-25 Dersleri (Ilting IV, s. 698).

Hegel toplumun açık demokratik seçimle yönetilmesine karşıdır. Demokrasinin politik duygusallığa çok fazla dayandığını (§ 173 R); açık seçimlerin insanları, bütün olarak topluluk içindeki çıkarlarının hilafına, görünüşteki kendi özgül çıkarları temelinde oy vermeye teşvik ettiğini (§§ 281 R, 301 R) ve çok sayıda seçmenin katıldığı seçimlerde her seçmenin küçük bir rolünün olmasının onları seçimlere karşı kayıtsızlaştıracağını düşünür (§ 311 R). Ayrıca ona göre açık seçimler, toplumun bütün önemli ekonomik ve sivil kesimlerinin Meclise temsilci göndermesini garanti etmez (§§ 303 R, 308 R, 311 R). Sonuç olarak, açık seçimler Hegel'in toplu temsil sisteminin sakınmaya çalıştığı şeyin gerçekleşmesi tehlikesini ortaya çıkarır: bazı kesimlerin (özellikle zenginlerin) politika sürecinde ezici bir üstünlüğe sahip olmaları (§§ 253 R, 303 R). Hegel yasa yapmanın uzmanlık gerektirdiğini de kabul eder ve halkın kanısının yasa yapıcılara ayrıntılarla ilgili değerli bilgiler ve genel fikirler vereceğini düşünür (§ 301 R). Son olarak, Hegel kendi çağdaşı Almanların politikada nispeten deneyimsiz olduğunun farkındadır. Önerdiği sivil ve politik kurumlar, insanların politik bilgisizlik içinde hareket etmemeleri için, düzenli, halkın kabul edeceği, kurumlaşmış politik eğitim kanalları sağlamaya yöneliktir. Hegel standart demokratik prosedürlere karşı çıkmış olabilir, ama sadık bir cumhuriyetçidir ve politik bilgilendirme, politik yaşama herkesin katılması gibi yaşamsal konuları herhangi bir modern demokrattan çok daha ciddi ve çok daha derin bir kurumsal düzeyde ele alır.

V

Hegel'in toplumsal örgütlenme şemasının belki de en zayıf yanı, Hükümdarla ilgili açıklamalarıdır. Hegel Hükümdarın Anayasadaki rolünü oldukça dar bir şekilde tanımlamış olmakla birlikte, bu rol gene de kararsızdır. Soydan gelen bir hükümdarlığı savunmasının bir sebebi, yasaları imzalamanın hiçbir yetenek gerektirmemesidir; yasa yapmanın uzmanı olan bakanlar yaptıkları yasaların bütün içeriğinden sorumludurlar (§§ 283, 284). Bununla birlikte, bakanları aşağıdan Temsilciler Meclisinin denetlediği gibi yukarıdan da Hükümdarın denetlemesi önemlidir (§ 295).

Hegel, devlet güçlerinin birbirine karşılıklı bağımlı olmasında ısrar ederek, önerdiği hükümet yapısına bazı kurumsal garantiler sağlar (§§ 272 R, 286 ve R, 301 R, 308, 310 ve R) ve bazı temel sivil haklar sıralar (kişilerin eşit hak ve özgürlüklere sahip olması, inanç, mülkiyet, meslek seçme ve ticaret hakkı [§§ 35, 36, 38, 41–49, 57, 62 R, 66, 206, 207, 209 R, 252, 270 R]). Ne var ki mahkemeleri adli yönetimin altına yerleştirir (§ 219). Yasama ve yürütmenin yargı denetiminde olması öğretisini bununla bağdaştırmak güçtür. Hegel bakanların eylemlerinden sıkı sıkıya sorumlu olmaları üzerinde ısrar etmekle birlikte (§ 284) sivil ve politik kurumların işbirliği ve koordinasyon yönünü de vurgular (örneğin, §§ 272, 303 ve R). Ama bakanlardan nasıl hesap sorulacağını açıkça ortaya koymaz. Bunun sebebi belki de hukuk felsefesinin yalnızca "öğelerini" (*Grundlinien*) yayınlıyor olmasıdır. Sansürden (ya da daha kötüsünden) sakınmak için bu yolu tutmuş da olabilir. Devlet adamları kişisel ya da grupsal çıkarları yönünde baskı yapmaya giriştikleri zaman, Hegel'in de bildiği gibi, politika kızışır ve iktidarın kötü kullanılmasına

[43] İnsan Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'da betimlediği durumun ya da gereksinim ve amaçları sürekli azaltarak bunların karşılanmasını kolaylaştırıp çok az politik ve toplumsal eylem gerektirir hale getiren bir toplumun bununla ilişkisini merak edebilir. Bu toplumlar Hegel'in özgürlük kriterini karşılar mı? "Cesur Yeni Dünya"daki koşulları belirleyen şey, oradaki toplumsal uyumun hükümet tarafından başlatılıp yönetilen bir toplumsal mühendisliğin ürünü olmasıdır. Bu, Hegel'e göre içeriği ve meşruiyeti bireylerin yasama ve yürütme aygıtlarından geçen özgür eylemlerinden kaynaklanan meşru hukukla çelişir. Hegel'e göre toplumsal yozlaşma bütünüyle gerçek bir olasılıktır, ama yozlaşmış bir toplumun onun özgürlük kriterlerini karşılamayacağı bellidir. Hegel özgürlük ve akliliğin tarih içindeki gelişiminin kısmen insan olanaklarının, etkinliklerinin ve sorumluluklarının kapsamının daha iyi anlaşılmasına bağlı olduğuna inanır, ki bu da bir toplumun ne kadar özgür olduğunun bir göstergesidir.

son vermek için güçlü (Hegel'in kitabına aldıklarından daha güçlü) anayasal yapılar gerekli olur.[44]

Bu yönetsel serkeşlik ya da sorumsuzluk kaynakları, Weber'i kaygılandıran bir politik manzara ortaya çıkarır: Bürokrasiler içinde türeyen bağımsız çıkarlar, görevlileri resmi yükümlülüklerine ve kendilerini o göreve getirenlere karşı sorumsuzlaştırır. Hegel bu kaygıyı duymasına neden olacak tarihsel deneyime sahip değildi, çünkü onun zamanında devlet bürokrasisi nispeten yeniydi ve reformların önderi durumundaydı. Bu sorun Hegel'in kurumlarına özgü olmasa da, özellikle Hegel'in önerdiği hükümetin politik özgürlük ve özerkliğe yapacağı katkılar göz önüne alındığında, gerçek ve acil bir sorundur.

Değineceğim son sorun, Hegel'in akli bir şekilde yapılandırdığı kurumlarının gerçekleşmesiyle ilgilidir. Hegel önerdiği politik kurumların, tek tek ekonomik çıkarların yol açtığı bölünme eğilimine ve ekonomik faktörlerin (özellikle de zengin girişimci sınıfın) politika üzerinde egemenlik kurmasına karşı bir siper oluşturacağını düşünüyordu. Dolayısıyla Hegel'in çabaları, evrensel özgürlük ve özerkliği hedefleyen politik bir süreçle ekonomik kesimler arasındaki gerilime tanıklık etmekteydi. Tarihsel açıdan bakıldığında, ekonomik çıkarlar ve gelişmeler, Hegel'in kurumlarının pek azının (hele onun betimlediği biçimiyle) gelişmesine izin verdi. Modern politik kurumların Hegel'in öngördüğü işlevleri ne ölçüde yerine getirdiği konusunu burada ele alamayacağım; ama bunların ancak birkaç tanesinin o işlevleri resmen üstlenmiş olduğu anımsanırsa, pek fazla yerine getirmedikleri bellidir. Hegel, meşru hukuku ve kurumları toplumsal pratiklere (ekonominin parçası olan pratikler de dahil) dayandırarak, tarihsel materyalizme Marx'ın kabul ettiğinden çok daha fazla yaklaşır –ama tarihsel materyalist olduğu söylenemez tabii.[45] Hegel'in, kendini gitgide daha iyi anlayarak kendini gerçekleştiren dünya tininin terimleriyle kalıba döktüğü tarihsel değişim kuramı (§§ 342–43, 345–46) bazı tarihsel gelişmelerin sonuçlarını ya da önemini gözler önüne serse de, tarihsel değişim sürecini ve nedenini açıklamaz. Bu bakımdan, bize yol gösterilmesine en çok gereksinim duyduğumuz yerde (kurumsal reformlar yoluyla gerçek politik özgürlük ve özerklik elde etme sorunuyla karşı karşıya geldiğimiz zaman) Hegel'in felsefesi sessiz kalır. Hegel bu ideallerin temelini ve mantığını pek güzel ortaya koyar; ama onun kurumlarla ilgili programı, kendi çağının idealize edilmiş bir imgesi olmaktan öteye gitmez. Marx'ın politik öngörüleri de bize bu noktada pek yardımcı olmaz, çünkü bunlar, adalet ilkelerini gerekli kılan nispi mal kıtlığının ötesine geçmeyi gerektirir.[46] Nispi kıtlığın devam etmesi bizi politikaya ve sivil hak sorunlarıyla uğraşmaya mahkûm eder. Bu yüzden, Hegel'in idealize edilmiş modeli, önümüzdeki politik konularla hâlâ çok yakından ilgilidir: Çağdaş politik kurumlar gerçek özgürlüğü ve politik özerkliği ne ölçüde garanti altına almakta ve ilerletmektedir? Bu kurumlar bu temel amaca ulaşabilmemiz için ne ölçüde reforma uğratılabilir ve uğratılmalıdır?[47]

Çeviren: Doğan Şahiner

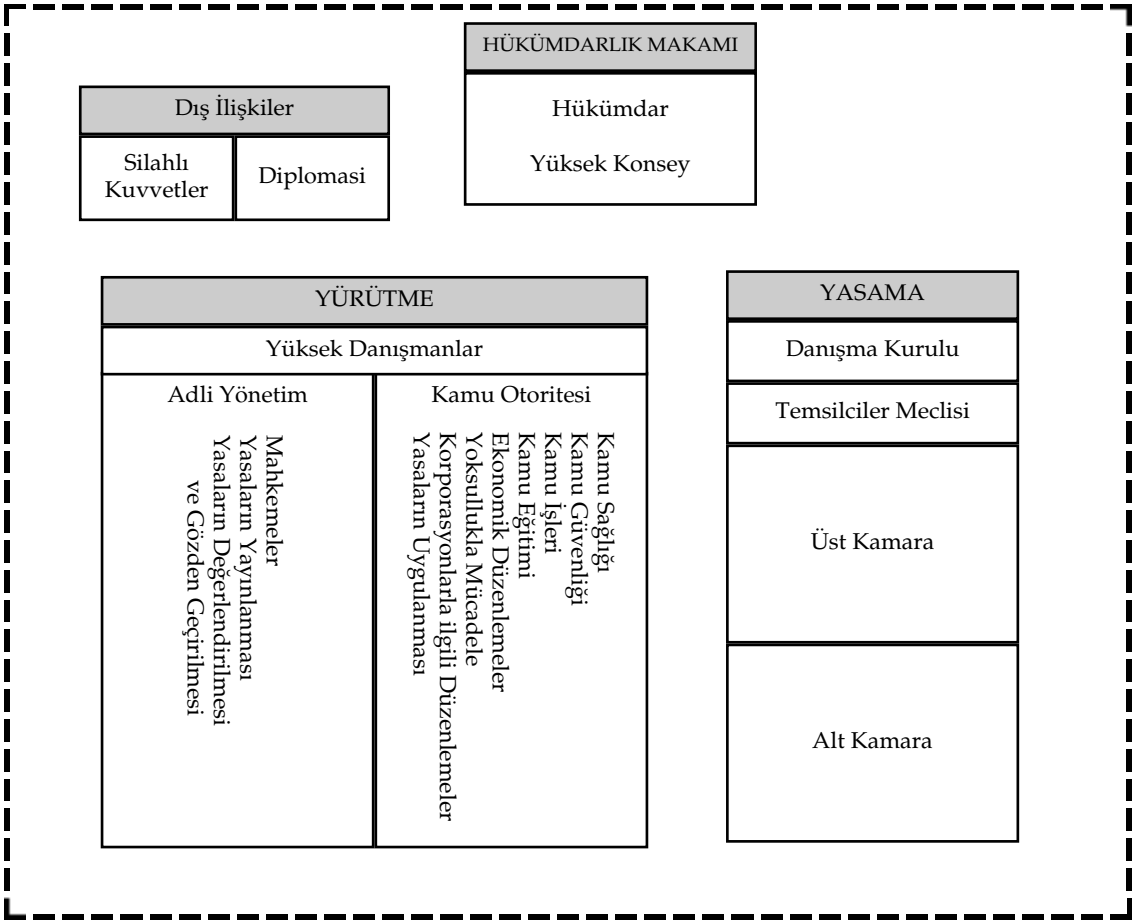
44 Karl-Heinz Ilting, Hegel'in bu mekanizmaları derslerinde çok daha ayrıntılı –ve cumhuriyetçi bir açıdan– betimlediğini gösterir. Bak. *Die Philosophie des Rechts: Die Mitschriften Wannemann* (Heidelberg 1817/18) *und Homeyer* (Berlin 1818/19), (Stuttgart: Klett-Cotta, 1983), Ilting'in önsözü, s. 25-27.

45 Marx Hegel'i hükümetin köklerini sivil toplumda aradığı için över, ama sivil toplumun köklerinin politik ekonomide yattığı görüşünün kendisine ait olduğunu iddia eder (Bak. "Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı"nın 1859 tarihli önsözü, *The Marx-Engels Reader*, Tucker, ed. [New York: Norton, 2. baskı, 1978), s. 4]). Marx burada Hegel'i ve dolayısıyla kendi orijinalliğinin nerede yattığını yanlış yorumlamaktadır. Gerçekte Hegel sivil toplumun köklerini politik ekonomide arar; Marx'ın getirdiği yenilik, sivil toplumun anatomisini ve ekonomisini üretici güçlerin tarihsel gelişiminde aramasıdır. "Tarihsel materyalizm"in bu temel fikri Hegel'de yoktur.

46 "Critique of the Gotha Program," *Marx-Engels Reader*, s. 531. Nispi kıtlığın adalet ilkelerini gerekli kılması konusunda, bak. *Hume, Treatise on Human Nature*, s. 485-95.

47 Bu denemeye son şeklini vermeden önce yorumlarından yararlandığım Allen Wood, Michael Hardimon, Fred Neuhouser, David Kettler ve benimle aynı bölümde çalışan meslektaşlarıma, özellikle Bob Scharff ve Bill DeVries'e teşekkür etmek isterim.

Hegel'in Devletinin Örgütlenme Şeması

GEREKSİNİMLER SİSTEMİ	
İş sahipleri Sınıfı (Zanaatkârlar, İmalatçılar, Tüccarlar)	Toprak Sahibi Soylular
Korporasyonlar Bireyler ve Aileleri	

Sivil Toplum ("dışsal devlet") _____
Politik Devlet (hükümet) _____
Tam anlamıyla devlet, sistemin bütünüdür.

Anlati Tarzini Benimsemek: Roman Kuramsal Politikaya Ne Katabilir?

Maureen Whitebrook

Kuramsal politikayla edebiyat arasında; eskiden yapıldığı gibi edebiyatın politik örnekleme için taranması uygulamasından daha incelikli ve 'politik edebiyat eleştirisi'nden daha ilginç (mesela, yürürlükte olan kuramın çıkarlarıyla uyumlu) potansiyel bağlantılar bulunmaktadır ki, bu kendiliğinden inceleme konusu olmuştur. Edebiyatın politikaya ne katabileceği sorunu (Eflatun'dan bu yana, kuramsal politika geleneği temelinde, tartışmalı olan bir sorun), çoğunlukla, iki olasılıktan birinin çeşitlemesine indirgenmiştir: Kuramsal politikaya özgü tartışma konularının örneği olarak edebiyat ya da, bir adım ötesi, törel öğretimin bir biçimini oluşturan edebi örnekler (kuramsal politikanın ilgi duyacağı türden). Bu olasılıkların ikisi de ilgi konusu olmaya devam etmişlerdir ama, hiçbiri de, edebiyatın özgül bir biçimini (roman), politik kavrayışın bir kaynağı olarak alıp da kuramsal politika yararına yeterli ölçüde katkı yapamadığı gibi, yakın zamanlarda bir gelişme de gösterememişlerdir.

Kuramsal politikanın çerçevesi içinde edebiyatın nasıl katkıda bulunabileceğine ve bu katkının nasıl yapılabileceğine ilişkin halihazırdaki anlayış, kuramsal politika dışı iki önemli kaynaktan ilham almaktadır: Richard Rorty'den kaynaklanan (ve bu sözlerle) ve ayrıca oldukça farklı bir biçimde Alasdair Maclntyre ve Charles Taylor tarafından da izah edilen 'anlatıya yönelme' genel uyarması ile özellikle Martha Nussbaum'un çalışmasında ortaya konan, edebi metinlerle, felsefede ve edebiyatta törel davranışların ser-

gilenmesi açısından ilgilenme. Ancak, toplumsal ve töresel kuramda 'anlatı tarzı' açısından kısıtlamalar da vardır. O halde kuramsal politika, 'politikanın ve edebiyatın' bu uyarlamasını nasıl alacaktır? 'Öz anlatı' ya da 'edebiyat ve etik' incelemeleri üstünde bazı inceltmeler yapmak doğru bir yönelim midir; yoksa özel olarak politik kavrayış yararına bazı farklı bağlantılar yapılmalı mıdır?

Yöntem açısından konuşulduğunda disiplinlerarası aktarmalar genellikle sorunsallıdır; ama bu durumda, çağdaş kuramsal politikaya da yarar sağlayacak olan bu kaynakları, 'politika ve edebiyat' çalışmasının temel kaynakları olarak kullanmak, ayrıca kendi başına da yanıltıcı olabilir. Bu yazının birinci bölümünde ben, durumun neden böyle olduğuna ilişkin savımı anlatıyorum: Sınırlamalar, politika alanındaki "Makyavelist" davranışlar sorununun çözümünde başarısızlığa uğrayan, egemen bireysel bir odaklanmayı da içeriyorlar. Bu nedenle ikinci bölümde de, kuramsal politikanın, kamunun ve bireyin (ayırt edici bir biçimde politik olan veçhelerine ilişkin olarak) kollektif yaşantısına ilişkin zenginleştirilmiş bir kavrayışa izin veren ayrık bir yaklaşım için ölçüt sunuyorum. Bu bağlamda, 'anlatı'nın edebi formu olarak romanın, kuramsal politikayla (liberal) özel bir uyumluluğunun bulunduğunu savlıyorum. Üçüncü bölümde geniş anlamıyla bu uyumluluğun ne olabileceğine dikkati çekiyorum. Romanın hem içeriği hem biçimi, politik kavrayışa katkıda bulunuyor. Romanın tefekküre ve dolayısıyla ince farkları algılamaya ve yargılamaya izin verme kapasitesi, politika da yargılama ve tercih yapmayla ilgili olduğu sürece, potansiyel bir politik uyumluluk taşır. Romanlar tercihleri, tercihlerin çıkarsama ve sonuçlarını temsil ederler. Ben, romanların kuramsal politikaya, Makyavelist sorun çerçevesinde bir tür sezgi kattıklarını iddia ediyorum. Politikanın unsurları oldukları sürece tercih kullanan bireyler, bu tercihlerle ilgili belirli politik ikilemler, sorumluluk sorunları yaşarlar. Ve romanlar ayrıca, karakter betimlemeleri yoluyla, bireyin kimliğini oluşturduğu ve sürdürdüğü tarzın göz önüne alınmasında da, bu sürecin politik çıkarsamaları da dahil olmak üzere katkıda bulunurlar.

Bu ayrı ayrı, ama içten bağlantılı kesitler bir arada, hem benim özel sorunlarıma hem de bu kitabın genel amacına; edebiyatın politik kurama ve politik felsefeye nasıl ve ne gibi katkılar yapacağına bir cevap oluşturmaktadırlar. Ayrıntısıyla tartıştığım, ne sosyal kuramın 'anlatı'ya yönelik ilgisinin, ne de felsefe ve edebiyattaki incelemelerin, politika kuramcılarına, edebiyatı çalışmalarının içine katmaya yeterli bir temel oluşturmakla yeterli olmayacağıdır. Politika kuramcıları, daha ziyade kendi yaklaşım(lar)ını oluşturmak zorundadırlar; ve bu kitaptaki ve diğer yerlerdeki çalışmalarda da savlanmaya başlandığı gibi, bunu yapma yetenekleri de vardır.

I. Bölüm

Önemli eleştirmenler, filozoflar ve sosyal kuramcılar, 'anlatıya yönelme'yi tartışmaya (ve bir ölçüde uygulamaya) başlamışlardır; politika kuramı içinde, 'anlatı'nın potansiyel yararlarının belirtileri; 'anlatı'nın, 'öykü'nün ve 'öykü anlatma'nın, en azından, yapılan çalışmanın ötesinde düzenli olarak kullanılan terimler olması hasebiyle ya da belli bazı kuramcılardan (Rorty, Mac Intyre ve Nussbaum) doğrudan türetmek suretiyle kabul görmektedirler.

Rorty, 'anlatı tarzı'nın en tutkulu savunucusudur. Felsefenin doğasına ilişkin tartışmalarının gelişimi içinde, edebiyatın ve edebi eleştirinin, mesela, yeni sözcük hazineleri sağlamak ya da insanları birbirlerine yorumlamak anlamında yararlılığı hakkında savlar ileriye sürmüştür. Ardından *Contingency, Irony and Solidarity*'de insanlararası dayanışmaya hayal gücü vasıtasıyla, hayal gücünün "*yabancı insanları aynı acıyı çeken dostlar ola-*

rak görme" yeteneği vasıtasıyla ulaşılabilecek; tanımlamayı ve yeniden tanımlamayı içeren bir süreç; kuram değil ama etnoğrafya, muhabir raporu, karikatür kitabı, belgesel drama ve özel olarak da 'roman' vasıtasıyla ulaşılabilecek 'liberal bir Ütopya' olasılığını savlarken, özel olarak 'anlatıya yönelme'yi tartışmaktadır.

Kurgu... Daha önce dikkat etmemiş olduğumuz insanların katlandığı acı türlerine ilişkin ayrıntıları verir bize... Bizzat kendi kendimizin ne tür bir zulme yetenekli olduğumuzun ayrıntılarını vererek, bu sayede kendimizi yeniden tanımlamamıza olanak sağlar. Romanın, filmin ve TV programının, törel değişikliğin ve sürecin temel araçları olarak, yavaş yavaş ama kararlı bir biçimde, vaazın ve törel tezin yerini almasının nedeni budur. Benim liberal ütopyamda bu yer değiştirme, halihazırda hâlâ varolmayan bir kabullenmeyi getirecektir. Bu kabullenme, kurama karşı ve 'anlatı'ya doğru olan genel yönelimin bir parçası olacaktır.

Rorty'nin, insan toplumu için romanın felsefeden daha iyi bir rehber olduğu yönündeki inancı, *Essays on Heidegger*'de izlenebilmektedir:

Törel sözcük hazinesini, oluşsal teolojik ya da oluşu aşan törel tezler yerine romanlardan edinen bir toplum, kendisine, insanın doğası, insanın varoluş noktası ya da insan yaşantısının anlamı üstüne sorular sormayacaktır. Daha ziyade kendisine, birbirimizle bir arada yaşayabilmek için ne yapabiliriz, birbirimizle rahat edebilmemiz için şeyleri nasıl düzenleyebiliriz; kurumlar, anlaşılma hakkını edinme konusunda herkesin daha büyük bir şansa sahip olacağı biçimde nasıl değiştirilebilir diye soracaktır.

Alasdair Mclntyre, *After Virtue*'da, insani eylemi 'anlatı' terimleriyle anlamanın mümkün olduğunu savlamaktadır: "*Belli bir tür 'anlatısal tarih', insan eylemlerinin karakterize edilmesinde temel ve asli tür olmaya yönelmiştir*". Ve, "*Hepimizin yaşantılarımızda 'anlatılar' kullanmamız ve sürdürdüğümüz yaşantıları 'anlatı' terimleriyle anlamamız, 'anlatı'nın biçimi, başkalarının eylemini anlamaya uygun olduğu içindir.*" Ve Maclntyre, hangi tür öykünün (törel açıdan) önemli olduğu şartını da koymaktadır: "*İnsan yaşantısının birliği, 'anlatısal bir iz sürme, araştırma birliğidir*". Charles Taylor, *Sources of the Self*'de, Maclntyre'nin 'anlatı'dan, kendi tartışmasının can alıcı bir bölümü olarak yararlanmasını sarahatle onaylamakta ve yorumlamaktadır

... Yaşantılarımızın asgari anlamını çıkartmak için, bir kimlik edinmek için, iyiye doğru, kıyaslanamayacak kadar yüksek olandan bir miktar nitel ayrıklık duyusu anlamına gelen bir yönelmeye ihtiyacımız var... Bu iyilik duygusu, yaşantıma yönelik anlayışımın içine, kat kat açılan bir öykü olarak dokunmalıdır. Ama bu, kendimizi algılamamızın, yaşantılarımızı bir 'anlatı' içinde idrak etmemizin başka bir temel koşuludur... İnsan yaşantısının bir öykü olarak algılanmasının da arzuya bağlı bir aşırılık değil, iyiye doğru bir yönelme olduğuna: Yaşantılarımızın, yanlızca ahenkli bir 'anlatı'nın yanıtlayabileceği bu sorular uzamında da varolduğuna sık sık değinilmektedir. Kim olduğumuza dair bir duyu edinebilmek için nasıl olduğumuza ve nereye gittiğimize dair bir kavrayış sahibi olmak zorundayız... Yaşantım daima bu boyutta bir 'anlatı' kavrayışına sahip olmuş; şimdiki haldeki eylemimi bir 've sonra' formu içinde anlamışımdır.

Bu, yalnızca şimdiki halin yapılandırılması meselesi değildir. Törel koşullarımızın değerlendirilmesi, yalnızca 'anlatı' vasıtasıyla mümkündür; "*Ne olduğumuza, ne olmuş olduğumuzla, oraya nasıl ulaştığımızın öyküsüyle karar veririz,*" ve "*Yaşantılarımıza anlam ya da öz kazandırmaya çabalar ama başaramayız, ve... Bu kendi kendimizi kaçınılmaz bir biçimde 'anlatı' olanda anladığımız anlamına gelir.*"

Başlangıçta Maclntyre gibi Taylor da 'anlatı'yı, tek bir yaşantının (muhtemel) birliğini yeniden yaratmak için, başlangıç gelişme ve son diziliminin kullanıldığı basit bir öyküye eşdeğer olarak kullanma eğilimi göstermiştir. 'Anlatı', açıklayıcı bir araçtır; öyküler anlatmak suretiyle kendimize değer kazandırmanın bir yoludur. Ama sonra, ayrı

ayrı 'anlatı' türlerini ve insan yaşantılarına hükmedebilecekleri farklı yolları tanımlamakla Maclntyre'dan ileri gitmiştir (tarih ve ilerleme kavramlarını, çoğu zaman, 'anlatı'nın karakteristiği olarak ele almaktadır). Romanın biçimi ile içinde modern kimliğin biçimlendiği biçemi, içinden çıkılamayacak ölçüde birbirine karıştırmıştır; öyle ki 'anlatı' biçimindeki değişiklikler, Taylor tarafından kaydedilmiş olan, kimliğe ilişkin duyulardaki değişikliklerle birlik oluşturmakta ve bunlara kanıt sağlamaktadırlar.

Rorty, Maclntyre ve Taylor için 'anlatı'nın edebi kurgularla eşitlenmesi gerekli değildir. Maclntyre, 'anlatı'yı, kendi aralarında değiştirerek 'öykü anlatma' yerine kullanmakta ve her ikisini de, herşeyin başından sonuna kadar anlaşılır bir biçimde uyumlu olduğu; bir sorunu, bir amacı, kavrayıcı bir açıklamayı dayanak noktası yapan ve bütünlük oluşturan bir dizi olayın hikâye edilmesi biçiminde sınırlı bir duyuyla anlamaktadır. Öykülerden ve öykü anlatmaktan bahsettiği zaman, kurgudan çok özyaşam öyküsü gibi bir şeye, ya da romandan çok mitlere ve efsanelere (tarih öncesi) gönderme yapmakta ve 'anlatı'ya gönderme yapılan yerlerde gerçekte 'anlatısal tarih' kastedilmektedir. Ve tartışmalarının içine gerçek edebi metinleri kattıkları halde, Taylor ile Rorty de 'anlatı'yı sık sık 'anlatısal tarih'e gönderme yaparak kullanmaktadırlar.

Daha önemlisi, bu kuramcılardan her biri 'anlatıya yönelme'yi özgül niyetler için kullanmakta ve 'anlatı' tarzını savunmak için her birinin inandırıcı bir maksadı bulunmaktadır. Bu çerçevede Rorty şu savı ileri sürmektedir:

...Özerkleşmemize yardım eden kitapları, daha az zalim olmamıza yardım eden kitaplardan ayırırız. ... İkinci türden kitaplar, başkalarıyla ilişkilerimiz için uygundurlar; eylemlerimizin öteki insanlar üstündeki etkilerinin farkına varmamıza yardımcı olurlar. Bunlar, liberal umuda ve böyle bir umut ile kaderin bireysel cilvelerinin nasıl uzlaştırılacağı sorusuna uygun kitaplardır.

Rorty'nin savunması, sürüp gitmekte olan felsefe karşıtı tartışmasının bir parçasıdır ve/veya özellikle *Contingency, Irony and Solidarity*'de geliştirildiği gibi kısmen liberal demokrasinin ve sonuç itibariyle liberal Ütopya'sının savunması. (Ve yakın zamanlarda, sonunda şunu söylemiştir: "*Felsefe politika için o kadar da önemli değildir, edebiyat da: 'Anlatı' entelektüel bir etkinlik olarak felsefeden üstündür; madem ki baskı ve adaletsizlik pragmatik olarak öylesine bariz ve açıktır, neyin olup bitmekte olduğunu görmek için herhangi bir felsefi özbilinçlilik gerekmez.*"

Hem Maclntyre hem Taylor, yaşantının bir biçime, bir düzene (*telos*) sahip olmasını istediklerinden, 'anlatısal' bir kimlik yapılandırmasını varsayarlar: Temelin de temelinde, anlatmak (öykü anlatmak), aksi halde tamamlanmayacak olan olayları düzenlemek, bir şablon uygulamak, rastlantıyı ve beklenmedik olayları içine katmak ve onlara anlam vermektir. 'Anlatım'ın birliği için iz sürme, düzen için iz sürmedir. Bir insan yaşantısının birliği, 'anlatı'da, öykü anlatmada, olayların başlangıçtan, gelişmeye ve sona hikâye edilmesinin, uyum ve dirayet icap ettirmesinde yatar. O halde 'anlatıya yönelme'nin bu değerleri ikna edici iddialardır ki belirli tartışmalar çerçevesinde yapılmışlardır ve demek ki, bu tartışmaların bazı kısımlarını o çerçeveyi dikkate almadan atmak (Maclntyre'da merkez oluşturan kısmını), tehlikeli değilse bile yanıltıcı olacaktır.

Rorty'nin akademik felsefe disiplininin özel bir boyutuna yerleştirilmiş edebiyatı savunması, edebiyatı felsefenin karşısına koyar. Bu aşırı iddiadan evvel, 'felsefede ve edebiyatta' içsel bağlantı olanaklarını araştıran çok sayıda çalışma yapılmıştır. Iris Murdoch'un çalışmaları belirgin bir örnek durumdur (ve özellikle ilginç, çünkü kendisi hem bir filozof hem de bir romancı olarak yazmaktadır). *Against Dryness*'de Murdoch, edebiyat, özellikle de roman ile, "*ortalama kavrayışımızın hâlâ Mill'in mutluluk eşittir özgürlük eşittir kişilik eşitlemesinin takatten düşmüş bir formu olduğu*" ve "*Genel bir kavram... törel ve*

politik söz hazinesinin yitiminin acısını çektiğimiz" refah devleti demokrasileri politikalarının ilişkisi üstüne yorum yapmaktadır. Bununla ilişkili olarak şunları söylemektedir:

Öz merkezli samimiyet kavramından, başkası merkezli doğruluk kavramına doğru bir geri dönüş yapmak ihtiyacındayız... Ortaya koyduğumuz, törel yaşantının zorluğuna ve karmaşıklığına dair yenilenmiş bir duyu ve kişilerin saydamsızlığıdır... İşte burada edebiyat çok önemlidir... Edebiyat vasıtasıyla kendi yaşantılarımızın yoğunluğuna ilişkin bir duyuyu yeniden keşfedebiliriz.

Murdoch'un mütalaaları, törebilimdeki çok yeni çalışmaları önceden haber vermiştir. 'Anlatıya yönelme'nin törebilimdeki en belirgin (ve en akılda kalan) temsilcisi Martha Nussbaum'dur. Nussbaum, törebilimdeki duygunun ve adanmışlığın lehine ve kuramsal soyutlamanın aleyhine tartışmaktadır:

Etik anlayış kavrayış ki... Soyut kurallardan ziyade özel insanların ve durumların algılanmasına belli bir tür öncelik verir... Bu kavrayış, kesinlikten uzak ve mantıksız olmaktan çok, gerçekte, mantık yürütmenin ve kesinlemenin uygun bir türünden üstündür... En münasip dışavurumunu ve beyanını, felsefi olmaktan ziyade edebi kabul edilen belli biçimlerde bulur... Bunu ciddi bir biçimde ele almak istiyorsak, törebilime ilişkin kavramsallaştırmamızı, bu metinleri de içine alacak biçimde genişletmeliyiz."

Nussbaum, insan sorunuyla ilgili arayışta, felsefi ve edebi çözümlemeler arasında diyalog kurulması yönündeki tasarıyla ilgilenmiştir. Ki bunun çekirdeğinde "Kişi nasıl yaşamalı?" sorusu vardır.

... Edebi biçim ile insan yaşantısının ayrılmaz olduğu iddiasıdır... Edebi biçimlerin okuyucuda, başka hiçbir şekilde uyandırılamayacak belli, özgül uygulamaya dönük etkinlik türlerinin ortaya çıkmasına sebep olmasıdır... (Ve) içinde belli tipte karakterlerin bulunduğu, belli türde bir öyküye ihtiyacımız olmasıdır. Eğer yaşama ve değere ilişkin kendi duyumuz, uygulamadaki yansımalara en uygun biçimde ortaya çıkacaksa...

Bu tasarı,

...Özünü, kavrayıştaki soyut felsefi çabaları, somut 'anlatısal' kurgularla bütünlenmeyi ihtiva eder... Hayal etme çabalarımıza uygun olan neyse, ondan fazlasını ihtiva eder ve nasıl yaşamayı tercih etmeliyiz sorusuna karşılık kendi kendimiz için olasılıkları belirler.

Bu nedenledir ki tasarı, etiğin sorunlarına bağlı olarak, karmaşık özel durumlara ilişkin ayrıntılı çalışmalar vasıtasıyla, içerik ve biçim arasındaki derin bağlantılar duyusuyla ilgilenmektedir.

Nussbaum tartışmasını, *Love's Knowledge*'da, romanlardan, özellikle Henry James'dan karşılaştırmalı metinler alarak destekler. James'i izlerken, törel hayal gücü çalışmasının yaratıcı hayal gücü çalışmasıyla aynı üslupta olduğuna inanmaktadır; ama bir benzerlikten öte birşeydir: "*Bu törel dikkat ve törel görüş kavramsallaştırması, romanlarda en uygun eklemlemesini bulur... Romanın bizzat kendisi törel bir yaratıdır ve iyi yaşanmış yaşantı, edebi bir sanat çalışmasıdır.*" Sonuç, "*Belli romanlar, yeri doldurulamaz törebilim çalışmalarıdır... Roman, törel etkinliğin bir paradigması olabilir*" doğrultusundaki güçlü iddiadır ve;

İnsan yaşantısına ilişkin belli doğrular, uyumlu bir biçimde ve kesin olarak yalnızca dilde beyan edilebilirler ve 'anlatı', sanatçısının karakteristiğini biçimlendirir... Biçim ve biçem rastlantısal özellikler değillerdir... Kendi kendine anlatma; türün tercihi, biçimsel yapılar, cümleler, sözcük hazinesi, bütün olarak okuyucunun yaşam duyusuna katkıda bulunma tarzı; bütün bunlar bir yaşam duyusunu ve neyin mesele olduğuna, neyin olmadığına dair bir duyuyu, öğrenmenin ve iletişimin ne olduğuna dair, yaşamın ilişkileri ve bağlantılarına dair değerlendirmeyi dışavurur.

Bununla birlikte, sosyal kuramcılar gibi Nussbaum'un da ilgilendiği özel bir mesele vardır. Özel olarak aşka odaklanması, tartışmasının uygulanılabilirliğini sınırlandırmaktadır ve tasarımın, edebiyat aracılığıyla tanınabilir (anlaşılabilir) olan o duygulara ilişkin bir ön bilgi gerektirdiği tartışmalı hale gelmektedir. (Buna benzer bir biçimde Barbara McGuinness de, Rorty'nin belli kitapların zulme karşı tepkimeleri tahrik ettiği yolundaki varsayımı için, "*roman mecrası yoluyla zulüm örneklemenin, neden daha fazla zulüm kışkırtmak yerine sempati uyandıracağı... açık değildir,*" demektedir.)

Politika ile edebiyat arasındaki bağlar konusunda felsefe ile edebiyatta hiç değilse benzerlikler bulma doğrultusunda daha fazla çalışma önerilmektedir: Ve felsefenin törebilim olduğu ve felsefenin kuramsal politikayla eşitlendiği yerde gerçek bir odak çakışması vardır (örneğin, durumun tıpkı böyle olduğu Horton denemelerindeki gibi). Geoffrey Harpham'ın 'edebiyatın etik yararları' özeti bunu netleştirmektedir:

Denmiştir ki edebiyat, amaçları bir araya getirir, insanları insani durumları örneklemek ve anlamak konusunda eğitir; sonlarını göstererek eylemi törelleştirir; güdüleme modelleri, bir dizi karakter tipi ve karar modelleri sağlar ve okuyucuya töreyi keşfetme ve doğruluğunu deneme konusundaki yeterliliğini deneme fırsatı verir; aynayı topluma tutar, öyle ki kendi kimliğini bulabilsin ve kendini yargılayabilsin; topluluk ile birey arasındaki müzakereleri tekrar canlandırır; yazarla okur arasında bir ilişki vücuda getirir; farklı durumların algılanmasına yardımcı olan ve özneyi tamamlanmamış olanın tehdidine karşı koruma altına alan açıklayıcı modeller geliştirir; geçmişi sabitler ve böylece gelecekte özgür eylemi mümkün kılar ve bir insan yaşantısında arzulanabilir olan 'birlik'e model oluşturur.

(Harpham'ın çalışmasının politikayla farklı bir uyumu vardır: Mesela, "*adalete bağlılığın ayrıcalıklı biçimi olarak etik*"; başkası'na dikkat; özgürlük, gereklilik ve zorunluluk arasındaki karmaşık iç ilişkiler.)

Bu durumda, edebi metinlerden yararlanan yaygın etik çalışmalarının, politik kurama doğrudan doğruya uygun olduğunu varsaymak, görünüşte güçlü bir savdır. Bununla birlikte, kuramsal politikayı 'anlatı tarzı'nın yaygın bir biçimde kullanılmasını sağlayacak ölçüde etkilemiş olan felsefe çalışmaları ve 'öz anlatı'yı, kimlik ve toplumsal eylem konusunda kuramların açık alanı haline getirmiş olan toplumsal kuram da sorunsalsız değildir. Ve bu kaynaklardan alınan ipuçları, benzerlikler ya da doğrudan aktarmalar, yanları sıra, farkedilmesi ve uğraşılması gereken bir ihtiraz kayıtları, eleştiri, karşı tartışmalar yükü getirirler. Bu kaynakların doğrudan doğruya ve düşünmeden kuramsal politikaya aktarılmaları halinde ortaya çıkacak potansiyel sorunlar vardır.

Bütün bu kuramcılar, 'anlatı'nın ya da edebiyatın bütün çıkarsamalarına karşı dikkatli değillerdir ve seçmiş oldukları dalın sorunsallı veçhelerini (ve dolayısıyla öykülerden insan yaşantılarına ve insan yaşantılarından öykülere aktarılabilen basit başlangıç, gelişme, son dizilimine ilişkin olarak hazırda bulunan varsayımlarını) görmezden gelme eğilimindedirler. Daha önce de değindiğim gibi toplumsal kuramcılar 'anlatı'yı sık sık belli bir tür 'anlatısal tarih'le, sözgelimi izlekle eş anlamlı kullanmaktadırlar. Kuşkusuz Nussbaum bu anlamda edebiyata daha çok dikkat sarfetmektedir ama, John Horton'un, bu kitapta yer alan denemesinin de savladığı gibi Nussbaum'un karşılaştırmalı metin okuması, 'anlatı'nın sorunsal veçhelerini görmezden gelmeye mütemayildir. Ve, Horton ayrıca, bunun edebiyatın kuramsal politikayla bütünleştirilmesine ilişkin sorunlar yarattığına da değinmektedir. Son zamanlarda 'anlatı tarzının kullanılması' için yapılan bütün çabalara ilişkin durum budur. 'Anlatı'ya ilişkin savlar, bu terimin kullanılmasının bir sonucu olan çıkarsamalara ilişkin genişletilmiş tartışmalarla desteklenmemektedir. Sözgelimi, anlatı kuramı ya da anlatıbilime ilişkin olup da 'yazarlık', 'kapanış', 'ardışık-

lık' ya da 'anlatı birliği' gibisinden karmaşıklıkları sınayan yaygın çalışmalara ilişkin bir onaylama söz konusu değildir. Ama bunlar hem kendi içlerinde hem de 'anlatı' kavramının kuramsal politikaya aktarılmasında önemli sorunlardır. Bu nedenle, örneğin, yazarlık ya da ses (öyküyü anlatan) ile ilgili sorunlar, kuramsal politika için, otorite ve meşruluk ile ilgili sorunlardır.

Bununla birlikte, sosyal felsefe ve törebilimdeki 'anlatıya yönelim'in bu uyarlamalarına ilişkin yalnızca içsel sınırlamalar değil, aynı zamanda dışsal sorunlar, kuramsal politika için uygunlukları bağlamında özgül sınırlamalar da vardır. Bu çerçevede en önemli olanı, eğer bu çalışma bir benzeşlik olarak kabul edilir ya da doğrudan politik terimlere aktarılırsa, o taktirde egemen olan bireysel veçhesinin bilinmesidir. Sosyal kuramdaki ve törebilimdeki çalışmayı doğrudan ve sorgulamadan politik kurama aktarmak (farklı felsefi özelliklerinin gözden kaçacağı ölçüde edebiyatın savunmasına yoğunlaşmak), modern liberal kuramsal politikanın bir kusuru olarak, büyük ölçüde kabullenilmiş olan birey üstündeki (fazladan) vurgulamanın güçlendirilmesi riskini doğuracaktır. Yani, bu kuramcılar ve filozoflar, bireysel özgün eylemleri ve davranışları, güdüleri ve niyetleri (açıklamak) ile ilgidirler. Kuşkusuz bireysel etik, törebilimci için ağırlıklı öneme haizdir: Törebilimci kuramsal politikayla çakışmaktadır: Ve törel bir varlık olarak törebilimin ilgi alanı içinde bulunan birey ayrıca, *inter alia* (*Lat.*, başka şeylerle birlikte anlamına, Ç.N.) politik bir unsurdur. Ama kuramsal politika esas itibariyle 'politik öz' ile, bireyin politik bir çerçeve içinde benimsediği davranış biçimleriyle ilgilenmektedir. Politik davranan bireyler, bunu kamunun içinde ve başkalarıyla uyum içinde ve yaygın olarak ve çoğunlukla önceden kestirilemeyen koşullarda yaparlar: Ve bu öğeler, onların etik davranışları üstünde bir değişiklik yaratırlar (ayrıklık; yani, Nussbaum gibi filozofların anlamaya çalıştıkları mahrem bir düzenleme içindeki bireysel davranışlarından, ya da Maclntyre'nin ilgi konusu olan kendi sosyal düzenlemeleri içindeki bireylerin davranışlarından farklı olan).

Törebilim nasıl yaşanacağıyla ilgilidir: Sosyal kuram yaşamın nasıl yaşandığını sınar: Bunların her ikisi politik kavrayışa katkıda bulunurlar, ama politik bir yaşantının nasıl yaşanacağını ya da politik bir yaşantının nasıl yaşandığını (politik olanın bireysel olana nasıl tecavüz ettiğini) tam olarak açıklamazlar. Özelde, sosyal eylemle ya da bireysel etikle ilgilenmek demek, politika açısından ağırlıklı olan ve politik kuramcıların değinmek zorunda oldukları bir sorunu, törellik ile politik gereklilik arasındaki uçurumu doğrudan hesaba katmak demek değildir. Bu, klasik Makyavelist ikilemdir (ve gerçekte Nussbaum'a bir yanıt):

Kişinin nasıl yaşayacağıyla nasıl yaşadığı arasındaki uçurum öylesine geniştir ki yapılması gereken uğruna yapılmış olanı ihmal eden bir insan, kendini korumaktan çok kendini yok etmenin yolunu öğrenmiş olur. Olgu odur ki her açıdan fiilen eylemek isteyen bir insan, fiili olmayan çoğunluk içinde zorunlu olarak belasını bulur.

Burada, politik kuram çerçevesinde karmaşık ve süregiden meseleler söz konusu edilmektedir. Tercih ve sorumluluk (çağdaş bir Makyavel yorumcusunun belirttiği gibi):

Politik topluluğun korunması ve refahı uğruna kötü olduğu bilinen şeyler yapmanın gerekli olduğu zamanlar vardır (ve eğer kişi buna çok istekli değilse kişi, kısaca politikanın dışına adım atıyor ve bir de üstelik politikayı, geride kalan vicdansızlara bırakıyor demektir).

Masumiyetin kusuru (*"Törel masumiyet, bütünüyle, törel iyiliğin taviz vermeyeceği inancından ibarettir... Törel masumiyet, politik katastrofa yol açabilir."*)... Bir başka Makyavel yorumcusunun acımasızca yorumladığı gibi politikanın kapsamı, uygulamada, öyle gerektiği için, yararcıdır. *"Bir konuda açık olalım: İdealler ve etik, politikada norm olarak önemli-*

dir, ama teknik olarak nadiren etkindir". Bütün bu meseleler, edebiyatta tanımlanmış ve tartışılmıştır (ama hiçbiri 'etik ve edebiyat'ın ya da 'öz anlatı'nın ağırlıklı ilgi konusu değildir).

"*Bu nedenle iyilik, yaşamın tutarlı bir yolu olarak, kamusal alanın sınırları içinde yalnızca imkansız olan değil, aynı zamanda onu tahrip edendir*." Makyavelist ikilemin Hannah Arendt uyarlaması, kamusal ve kişisel alana ilişkin tartışması çerçevesinde yapılmıştır: Ve politik eylem ve politik törellik sorusunun sorulması, kamusal alandan neyin farklı olduğuna özellikle dikkati çeker ki bu, politik kuramın kendine uygun çerçevesidir. Kamunun, politik olanın, alanın doğası kuşkusuz tartışmaya açıktır (bu kitapta birçok bölümde, özellikle de Paul Seabright tarafından netleştirildiği gibi). Mamafih, Makyavel'in bakış açısını paylaşan kuramcıları ilgilendiren de yalnızca bu farklılıktır. Peter Johnson'un iddiası odur ki, "*Politik dünya, tek tek bireylerin amaçlarına ve emellerine indirgenemeyecek kamusal amaçlar ve emeller ihtiva eden kamusal bir dünyadır*." Kamusal ile bireysel arasında bir 'benzeşmezlik' vardır ki etik ve töre varsayımlarını altüst ederek ve 'öz anlatı' hakkındaki genellemeleri sorgulayarak karakter, niyet ve güdü sorunlarını sorunsal haline getirmektedir.

II. Bölüm

Politikanın ve politik olanın kamusal doğası, kendisiyle birlikte, sosyal kuramdaki ve törebilimdeki bireysel unsura karşı işleyen, uyumlu ya da kollektif etkinliğin bir çıkarsamasanı da taşımaktadır. Dahası, politik etkinliğin kaçınılmaz olarak daima başkalarının da katıldığı biçimi bir yana; herhangi bir birey için "*politik yaşantıdaki eylemler, yalnızca onları icra eden unsurlar için önem taşımazlar*," ve "*kamusal meselelerin özel sorumluluğu, politikaları oluşturanlarca tanınmayan çok büyük sayılarda kişilerin yaşantıları ve refahı üstünde sonuçlar doğurması olgusunda yatar*." O halde sorumluluk ve niyet ve etkiye dair bireysel kuramlar, (bu çerçevede) değerlendirme ve yargılama, basiret ve politik sorumluluk gibi kavramlardan daha az öneme haizdirler ya da bunlarla telif edilmelidirler. Edebiyatın politikaya katkısı, bu bağlaçlara dayandırılmalıdır ve roman, mahrem davranışlarla kamusal, politik etkinliğin tek bir özde içten ilişkilendiği bireylerin üstüne odaklandığı sürece, yalnızca bunu yapma eğilimindedir. Maclntyre'ı 'anlatı'dan sözetmeye yönelten ve insanların nasıl yaşayacağına yönelik ilgileri dolayısıyla törebilimci ve politik filozofça da paylaşılan, o, davranışı açıklama çabası, unsurların niyetlerinin ve güdülerinin göz önünde bulundurulmasını da ihtiva etmektedir. Ve bu da, 'anlatıya yönelim'in, anlatılar (romanlar) doğrultusunda olmasını gerektirmektedir. Romanlar, kesin bir biçimde niyetler, güdüler ve sonuçlar sorunlarıyla uğraşırlar ve insanın kendisine ilişkin 'içsel çalışmalar'ı kuramsal ilgiye elverişli hale getirirler..

Nussbaum için, insan yaşantısına dair, yalnızca belli bir tür edebi 'anlatı' içinde ifade edilebilecek belli 'makul görüşler' vardır. Tam bir kavrayışın edebiyata başvurulmadan imkansız olduğuna, edebi metinlerin yalnızca misal oluşturmanın ötesinde elzem olduğuna ilişkin yeni tartışmaya, Bernhard Harrison'un *Inconvenient Fictions: Literature and The Limits of Theory*'sinde yer verilmiştir. Harrison, tartışmasını iki varsayım üstüne oturtmaktadır: Ciddi 'kurgusal anlatı' ve bunun incelemesinin, uygar toplumun entelektüel yaşantısı için temel olduğu ve ciddi entelektüel yaşantının amacının bilginin tanınması olduğu.

Genelde hangi edebiyat ve özelde hangi 'kurgusal anlatı' ile uğraşıldığı, Meram'ın bir hoşluğu olan bilgi değil, tehlikeli bilgidir: Bedeli okurun, tanıması, okuduğuyla kendisini değiştirme riskini alan bilgi.

(Öteki edebiyat eleştirmanleri de, insanın kavrayışı için edebiyatın zorunluluğu meselesini tartışmışlardır ama çalışmaları, bir bütün olarak, günümüzdeki politika ve edebiyat tartışmalarına yansımamıştır.)

O halde insan davranışının anlaşılmasında bir kaynak olarak romana genel bir ilgi meselesi söz konusudur. Mamafih bunun ötesinde politik kuramın 'kurgusal anlatı'yı, romanı neden dikkate alması gerektiğine ilişkin daha özgül gerekçeler de bulunmaktadır. Politik kuramda, anlatı kimliğine ve 'anlatı'in öteki kullanımlarına ilgi, tipik bir anlatı türü olarak dikkati romana çekmektedir. Romanın birey üstündeki özel odaklanması, görünüşte politikanın önemini hafifletmektedir. Bununla birlikte, paradoksal olarak, roman bir anlamda aşırı bireyselliğe karşı da çıkmaktadır. Roman bireyi, başkalarıyla ilişki içinde ve kendi sosyal düzenlemeleri içinde tanımlar ve dolayısıyla bireysel özlere ilgisini potansiyel olarak politik bir çerçeveye yaymış olur. Modern kuramsal politika, bireyin özüne uygun tercihleri de içerecek biçimde, olduğu gibi kimlik oluşumunun (özün biçimlenmesi politikası) veçheleriyle ilgilidir. Bu da, karşılığında, bu politik sorumluluk sorularına bir bağlantı oluşturmaktadır. Modern romanlar, kimliğin gelişmesiyle politik alan arasında bağlantılar; özün kimliği ile, politik sorumluluk alma da dahil olmak üzere sorumluluk alma arasında bağlar bulunduğunu varsaymaktadırlar.

Ronald Beiner şunu diyor:

... Sayesinde kamusal dünya fenomeninin benzerini yaratabileceğimiz ve insanoğlunun ne yaptığında dair öyküleri algılayabileceğimiz zihinsel bir yetenek arzularız. Yargılama yeteneğidir ki bizi bu fenomen ve görüntü dünyasına uydurur ve içinde bizim için uygun olan yeri bulmamızı mümkün kılar.

Ayırt etme ve yargılama yeteneği, romanların sağladığı özel bir tür düşünce ile değerlendirilmektedir. 'Anlatı' biçiminin politik kurama potansiyel yararı olan ayrıksı bir karakteri vardır ki bunun kapasitesi, düşünmeyi ve spekülasyonu mümkün kılar. Kısacası, "*öyküyü, çevresinde düşüncenin hareket edeceği ve hayal gücünün oyun oynayacağı bir episod olarak gören*" romanlar, üstünde düşünecek birşeyler, hayal gücüne dayalı olasılık tasarımları için bir fırsat sağlamaktadırlar. Hayal gücü, politik kuramda olağandan da fazlasıyla kuşku uyandıran bir terim olmuştur, ama 'neden' ve 'rasyonellik' üstüne oturan klasik liberal temel giderek kuşku yaratmaya başladığı için, kurgusal kaynaklar politik kuram için geçerli kaynaklar olarak kabul edilebilirler. Politika üstüne düşünmekle politikanın 'gerçek dünyası' arasında, hayal gücünün kurduğu bir bağlantı vardır. Ancak hayal gücü, edebiyat tarafından dışavurulup sınanabilir. O zaman arada bir içsel ilişki ve hareket vardır: Politik düşünce - edebiyattan yardım alan hayal gücü - politik yaşam. Düşünce - hayal gücü / kavrayış - eylem sıralamasında romanların ağırlıklı olarak yapabilecekleri pek çok katkı vardır. Romanlar özel bir tür düşünceye olanak sağlamaktadırlar:

Kurgu, hayal gücüne dayalı yaratı, izdüşümsel düşüncedir... Edebi görüntülerin somutluğu, kurgunun temelde düşünsel olan karakterini karartır gibi görünmektedir. Yine de, kişiye özel, somut karakteri ile yaratıcılığın birleşimiyle insan yaşantısına romanın sunulmasıdır ki politik düşünceye ayırt edilen bir katkı yapmasını sağlamaktadır.

Bu, Nussbaum'un roman yaklaşımıyla akraba gibidir: Ama romanlardaki bu niteliği kabullenmiş olan politik kuramcılar, doğrudan öğretme yerine tefekkürü ve yorumu ön plana çıkartmak istemişlerdir:

Örnek alınacak tiplerine yönelik zihinsel uyarılarıyla edebi çalışma, biçime doğrudan uygulamaya yönelik uyarmalar katmaz. "Hayatını böyle yaşa." Daha ziyade şu tavsiyede bulunur: "Genel durumumuza ilişkin bu gerçeklerin ışığında yaşam hakkında düşün."

Süreci (bir kitabın okunması ve üstünde düşünülmesi) ayırt edilecek ölçüde politik kılacak olanın ne olacağı sorusu yine de ortada kalmaktadır. Bu düşünme, temelde nasıl eylem yapılacağı, politik yaşantının nasıl yaşanacağına ilişkin bir kaygı olan Makyavel sorununa nasıl bağlanacaktır? Beiner'in "kamusal dünyada bir yer bulma" duyusu, cevabın bir parçasıdır; cevabın diğer bir parçası, düşünme ile yargılamanın amacına ve çıktısına ilgide yatmaktadır. Ne hakkında yargı? Roman, tercih yapmaya ilişkin tefekküre ve yargılamaya olanak sağlar ve bu tercihler kısmen ve potansiyel olarak politiktir.

'Yaşam için okuma'nın, 'kurgusal dostlar'la ilgilenmenin politikayla pek önemli bir bağ oluşturmadığı yönünde itirazlar yine de yapılabilir. Horton'un Nussbaum hakkındaki yorumuna göre, "*Bir romanda meselinin bulanık bir biçimde ele alınması, bir duruma 'fazlasıyla açık' olunması bizim herşey yapmamızı gerektirmez*". Bunun gibi, Roty'nin edebiyatı felsefenin alternatifi olarak kabul eden görüşü hakkında yorum yapan McGuinness de şunu söylemektedir: "*Yeniden tanımlamak, bir görüşler çeşitlemesinden yola çıkarak bir grup öykü anlatmak, bize içinden tercih yapabileceğimiz alternatifler verir. Ama bu romanın tükendiği yerdir ve politika kuramcıları açısından sorun, bizim tercih yapmak zorunda olmamızdır...*" Ben 'anlatı'nın yararlılığına ilişkin görünürdeki bu sınırlamanın, göründüğünden daha az sınırlayıcı olduğunu iddia ediyorum. Alternatifler (politikanın en önemli malzemesi, politikasının müzakerecilik yanı bağlamında), politika kuramcılarına nasıl yapılacağı konusunda yardımcı olmak babında yararlıdırlar. Daha önemlisi, McGuinness'in itirazı şudur (devamında): "*Farklı 'anlatı' teknikleri... uygun unsurları ortaya çıkartacak ve aydınlatacaklardır ama, tek başlarına, bize eylem için gerekli enformasyonu vermeyeceklerdir.*" Ama politika yalnızca bir eylem meselesi değil, ama o eylem içinde kendini belli eden bir süreçler meselesidir. Romanlar düşüncenin, eylem için herşeyden daha içgüdüsel ya da güdüsel kararları için elzem olan süreçlerine yardımcı olurlar: Eyleme geçme ya da geçmeme kararını neyin olası kıldığının anlaşılmasına olanak sağlarlar. Bu karar kusurluysa, ya da yalnızca olası değilse, politik tercihlerin algısı bulutluysa, romanlar ortamı netleştirebilirler.

III. Bölüm

Sözcük hazinesinin zenginleşmesinin dışında (ve politik etkinliğin çoğunun, hiç kuşkusuz bir sözcük meselesinden ibaret olduğu veri olduğuna göre bu da önemsiz değildir) kurguda, Nussbaum türü karşılaştırmalı okuma, düşünmeyi teşvik ettiği ölçüde, eylemin vazgeçilmez bir ön gerekliliğidir: Ve yargılamaya yardım ettiği ölçüde basiretli davranışa (sorumluluğun modern bir biçimi) katkıda bulunur. Ya da meseleyi biraz farklı bir biçimde ortaya koyarsak; politik eylem ayrıca, düşünmenin ve yargılamanın yine gerekli olduğu tercihlerin yapılmasıyla ve politik sorumluluğun üstlenilmesiyle de oluşturulur. Romanla politik eylem arasında bağlantı aracılı bir bağlantıdır: Romanlar eylemden önce (ya da sonra) düşünmeye yardımcı olurlar.

Tercihleri sunarken ve bu tercihlere ilişkin olarak düşünce üretilmesini sağlarken romanlar, kuramsal politikaya eşsiz bir yardımda bulunurlar. John Schaar'ın aldığı gibi, "*Oyunu oynamayı da reddedemeyiz. İnsanoğulları... Ne yapacaklarını ve ne olacaklarını seçmek zorundadırlar... Biz özgürüz: Ve özgürlüğümüz bizi, bir kararlar ve eylemler yükümlülüğünün altına sokar.*" Ve onun dediği gibi, bazı öyküler o yükümlülüğün yoğunlaştırılmış tanımlarıdırlar.Ve kuramsal politikaya yararlılıkları işte budur:

...Eylemin sonucu önceden kestirilemez. Dolayısıyla aktörün neden sorumlu olduğu ve neden olmadığı sorusu da, hemen hemen asla, bütünüyle tatminkar bir biçimde cevaplanamaz; ama o sonu gelmez tartışmaların ve tefekküre dalmaların öznesi olmak durumundadır. Eylemi değerli

kılan da büyük ölçüde budur ve öykü biçimi, bu sorunun tartışılmasında geliştirmiş olduğumuz herhangi bir başka biçim kadar (yasa gibi, soyut etik felsefe gibi, sosyal bilimler gibi, ideoloji gibi, yeterli bir karşılıklı konuşma biçimidir.

Politik tercihler, bilinmeyen sonuçlarından ötürü özellikle güçtürler (özel olarak kamu çoğulunun ve politikanın kollektif doğasının bir sonucu oldukları için). Ve dolayısıyla politik törellik, Makyavel ikilemi sorunu (ve 'politika ile edebiyat'ta Billy Budd tartışmasının üstünlüğü?)... Tercih yargılama gerektirir ve,

Yargılama görevi, en uç noktasında çatışan ve neredeyse kıyaslanması mümkün olmayan olan törel ve politik savların ara kesitinde yerleşmiştir: Sözgelimi yerel ve kişisel olan savlar, genel ve evrensel olanlara ters düşer; olayın içindeki katılımcının perspektifi olaydan uzaklaştırılmış dışarlıklınınkine ters düşer.

Politik tercihler, tercihleri yapan kişiler için bütünüyle politik değildir. Edebiyat ve politika arasındaki bağlantı konusunda, tercihin duygusal bileşeni bağlamında yorum yapan Joel Kassiola diyor ki:

Yaşamın ve ölümün çoğu kez şans işi olduğu güncel politik deneyimin inkâr edilemez duygusal doğası veri iken (ya da en azından en önemli boyutları bağlamında yaşamın niteliği), insan duygularını dışavurmaya ve aydınlatmaya yönelik edebi yetenekler, özellikle insani değer tercihlerinin yapılması gerektiğinde neden politik hayata doğru genişletilmesin?

Kassiola'nın örnekleri olasılıklara işaret ediyor: Camus'de, sözgelimi *The Just Assasins*'de politik şiddet eylemlerinin gerçekleştirilmesine ya da Alice Walker'ın *The Color Purple'ında* (Renklerden Moru) insan vakarının ve özgürlüğünün inkârına. Buna benzer olarak ben de Henry James'in *The Princess Casmassima*'sının, kişisel kimlik ile, kişisel kürede çatışan sadakatlerden kaynaklanan ansksiyete ile ilintili ilgisinin nasıl politik sonuçlar yarattığını göstermiştim. Ya da yine Nadine Gordimer'in *A Sport of Nature*'ı öyle bir karakter tanımlar ki, onun için cinsellik yalnızca birincil bir kuvvet değildir ve fakat bu temelde yapılan tercihler de politik tercihler olarak değerlendirilebilir.

Nussbaum analitik, şematik, biçimsel felsefe hakim değerinde aşktan konuşmanın mümkün olmadığını nasıl iddia ediyorsa, politik tercihler tartışması da politik kuramın konvansiyonel hakim değeriyle sınırlandırılamaz. Ne edebi ne politik metinler okuyucu için bir tercih yapabilirler; ama ortada tercihlerin en açık nereye yansıtıldığına dair bir sorun vardır. Romanlar, tercih yapmanın gerekliliğini, bunlarla yüzyüze kalan bireylerin üstündeki psikolojik baskıyı, olaya ilişkin törel ikilemleri ve tercihin sonuçlarını, bu sorunlara tepkimelerin politik etkilerini göstermekte özellikle başarılıdırlar. Birey üstündeki aşırı yoğunlaşmadan kişilerin davranışının sosyo-politik çıkarsamalarına doğru harekete izin veren de bu karakteristiktir. Sözgelimi Anthony Arblaster'ın, Brian Moore'un *Lies of Silence*'ına gönderme yaparak gösterdiği gibi, birçok modern roman, insanın varoluşuna dair, politik veçheleri de dahil olmak üzere temel soruları ortaya atar ve insanoğullarından, törel ve politik taleplerde bulunan ikilemleri tanımlar ki bunlar çoğunlukla bireysel tercihlerin öteki insanoğulları üstündeki etkilerinden kaynaklanır. Romanlar, güdüler ile sonuçları sergileme, tercihlerin nereye vardığını ve bu tercihlerin birey ve toplum üstündeki etkilerini gösterme kapasitesine sahiptirler. Düzen, otorite ya da haklar gibi politik kavramların işleyişinden kaynaklanan törel ikilemleri tanımlarlar. Ve, "*Derinlemesine incelendiklerinde, okuyucuyu, olasılıklara ve hatta kişisel ilişkilere uygun etik yönlendirmeler ile daha geniş, daha kamusal oluşumların icap ettirdikleri arasında seçim yapma zorunluluğuna karşı durmaya yöneltirler.*"

Daha önce de belirttiğim gibi, kişisel ve kamusal törellik arasındaki ayırım, kısmen yükümlülükte yatar; çünkü politik unsur olarak bireyin sorumluluk almasının suçlusu:

Şeyleri başkalarına bırakmaktır ve masumiyet mazeret değildir. O halde düşünme, yargılama, tercih ve sorumluluk arasında bir bağlantı vardır. Basitçe ifade edildiğinde, kimlik konusunda, eyleme geçip geçmeme konusunda tercihler vardır. Ve bu tercihler bağlantılıdır: Eylem yapma kapasitesi bir ölçüye kadar 'öz bilgi' üstüne oturur. Schaar'ın dediği gibi, "*İnsanoğulları tercih yapmalıdırlar*," ve bu tercih, ne yapmalarını olduğu kadar ne olmalarını da içerir. Romanlar 'öz anlayış'ın (ve 'öz güven'in), başkalarına yönelik anlayış ve güven için gerekli olduğuna işaret ederler ki bu da, gelişmiş bir politik sorumluluk kuramı için gereklidir. Ve romanlar, kendini başkalarının yerine koyma uyarmasını yalnızca törel bir merhamet sorunu olarak değil, politik bir gereklilik olarak göstermek suretiyle (Nussbaum'un çalışmasında olduğu gibi), modernist eylem sorumluluğu ile postmodernist başkalarına/başkalığa karşı sorumluluk arasında ilişki kurulmasına yardımcı olurlar.

IV. Bölüm

Anlatıya yönelmenin, politik kurama sağlayacağı çok şeyi vardır; ancak, paradoksal olarak, anlatının dile getirilmesiyle var edilen ya da sağlanan düzen ve tutarlılık murad edildiğinde çok fazla şey sağlayabilir. Politik kuramcı, Harpham tarafından sıralanan bütün o işlevleri onaylayabilir, ama yine de, bunların kuramsal politikaya özgü olmadıklarını ve politik kuramcıların neden anlatıya yönelmeleri gerektiği konusunda özel gerekçeler oluşturmadıklarını düşünebilir. Gerçekte onlar, roman okumanın felsefi açıdan düşünmeyi incelteceğini, ama politika felsefesi açısından çalışmalarını yalnızca dolaylı yoldan geliştireceğini iddia etmektedirler. O zaman edebiyat politik kuram için şansa bağlı bir fazlalık olarak kalır; halbuki ben, roman biçiminin, politik kuramın ağırlıklı sorunlarının bütünüyle tartışılması için temel olduğunu iddia ediyorum. Bir tek politik kuramın dışındaki kaynaklardan elde edilebilecek politik kavrayışlar bulunabilir; kuramsal politikada zaten bilinenler de, kendisi dışındaki kaynaklar tarafından yaygınlaştırılıp zenginleştirilebilir. Her iki durumda, kuramı tümlemek için roman gereklidir.

Politik kuramcının sosyal kuram ya da törebilim çalışmalarına dayanmaması gerektiğini iddia etmiştim; ama bir anlamda benim ihtirazım, yalnızca törel olan üstünde bir aşırı vurgulama yapılmış ve/veya politik olanın ihmal edilmiş olması durumunda geçerlidir. Romana ilginin açık kıldığı, gerçekte, törel olan ile politik olanın içiçe geçmişliğidir. Edebiyattan edinilecek yararın şimdiden farkına varmış olan politik kuramcılar, politik tercihlerin törel boyutlarının farkındadırlar ve bunun tersi de doğrudur. Politik kuramcı, güya, birinin nasıl politik davranacağına ilişkin sorunlarla ilgilidir (bireylerin kamusal olarak eylem yaptıkları, başkalarıyla çatışma ya da uzlaşma içinde oldukları, tercihler yaptıkları, sorumluluklarını sınadıkları). Bu sorunlar modern romanların temalarında da işlenmektedir ki böylece roman, 'eylemin etiği'ni formüllendirmeye çalışan politika kuramcılarına da bir yardım etmektedir.

Burada, ağırlıklı bir tartışma olarak kabul ettiğim romanların içeriğinin kuramsal politika için bir kaynak malzemesi olarak kullanılması konusunu kalın çizgileriyle verdim. Kuşkusuz daha başka olasılıklar da vardır ki bazıları benim tartışmamın doğasında da bulunmaktadır. Romana ilgi, içerik kadar biçime de ilgiyi de onaylamaktır ki içerik daima biçimle ifade edilir ve bazen biçimin kendisi de önemlidir. O halde 'anlatı' düzenlemesi, kişisel düzen (Maclntyre tarzı kimlik ve 'anlatı' terimleriyle kavranmış insan davranışı) ile politik bir kavram olarak 'düzen' arasında bir bağlantı olmalıdır. Yeni toplumsal kuramın, kimliğin yapılandırılmasının bir öykü anlatma meselesi olduğuna ilişkin; kararlı, bütünleşmiş bir kimliğni tutarlı bir öykü anlatmaya bağlı olduğunu ima

eden ve insana özgü öykü anlatma kapasitesinin kimliğini oluşturulmasıyla özellikle ilgili olduğu yönündeki varsayımları da; düzen kavramını, kişinin kendine, dünya üstündeki kendi yerine ilişkin düzenlemeleri, hiç değilse kısmen politik bir mesele olarak kabul etmektedirler. 'Anlatıya yönelim'in bu türden uyarlamaları, karşılıklı 'anlatı' konuşmalarına ilişkin hakim değere, anlatı kuramına ve anlatıbilime ilginin güçlendiğine işaret etmektedirler. Bu da, karşılığında, politik kuramcıların, kinaye gibi ya da metafor gibi edebi aygıtların kuramsal politikada da işletilebileceğini; politika kuramının konuşma sanatına, edebi niteliklerine ilişkin deneylerini aleni hale getirip sonra da sınayabileceğini göz önüne almalarına neden olabilir. Bu tür çözümlemeler ise, 'anlatıya yönelim'i bütünleyecektir.

Çeviren: Bahar Öcal Düzgören

Yazarlar Hakkında

Sigmund Freud

(1856-1939) Psikanalizin kurucusu olan Avusturyalı nörolog. Yalnızca psikolojiyi değil, sanat, eğitim, antropoloji gibi alanları da derinden etkileyen ve geniş tartışmalar yaratan psikanaliz kuramıyla 20. yüzyıla damgasını vuran düşünürler arasında yer alır.

H.D.

Hilda Doolittle, Amerikalı ünlü şair, aynı zamanda Freud tarafından analizden geçirildi.

Madeleine - Henri Vermorel

Günümüz Fransız psikiyatr ve psikanalistleri. Paris Psikanaliz Kurumu üyeleridirler.

Sandor Ferenczi

(1873-1933) Macar hekim ve psikanalisti. S. Freud'un bir dönem veliahtı olarak gördüğü Ferenczi ile yolları 1923'te ayrıldı. Yazıları günümüzde yeniden gündemdedir.

Melanie Klein

(1882- 1960) Avusturya asıllı İngiliz psikanalisti. İlk analizini S. Ferenczi, ikincisini K. Abraham ile, üçüncüsünü S. Payne ile yaptı. Anna Freud ile "kadınlar kavgasını" yaşadı.

Wilfried Ruprecht Bion

(1897-1979) İngiliz psikiyatr ve psikanalisti. M. Klein'ın öğrencisidir. Çocukta düşüncenin gelişimi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmıştır.

Michael Balint
(1896-1970) Macar asıllı İngiliz psikiyatr ve psikanalisti. S. Ferenczi'nin öğrencisi. Hasta-hekim ilişkilerini inceleyen Balint gruplarının kurucusu.

Bernard Penot
Günümüz Fransız psikiyatr ve psikanalisti. Paris Psikanaliz Kurumu üyesi. Bir süredir İstanbul Psikanaliz Grubu ile yakın bir çalışma içinde.

André Green
1927 Kahire doğumlu günümüz Fransız psikiyatr ve psikanalisti. Henri Ey'in öğrencisi ve bir dönem Jacques Lacan'ın takipçisiydi.

Talat Parman
Psikiyatr-psikanalist, İstanbul üniversitesi Çocuk Sağlığı Enstitüsü Adolesans Bilim Dalı'nda çalışmalarını sürdürmektedir.

Bella Habip
Uzman klinik psikolog, psikanalist, İthaka Psikolojik Danışmanlık Merkezi.

Mehmet Ergüven
Münih Devlet Akademisi'nde şan ve opera rejisörlüğü konusunda eğitim gördü. Çeşitli yayın organlarında deneme, inceleme ve çevirileri yayımlandı.

Murat Kemaloğlu
Antalya Ruhbilim Okulu Başkanı

Tevfika İkiz
Psikolog, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü Öğretim Görevlisi.

Roger Dadoun
Université de Paris- VII profesörü; kısa bir süre önce *La Violence, Essai Sur l'homo Violens (Hatier)* isimli bir yapıtı yayımlandı.

René Major
Psikanalist, Collège International de Philosophie'de program yöneticisi. Aynı zamanda, *Discernement (Hukuğun Sınırlarında Psikanaliz; Biyoloji ve Felsefeden)*, Aubier, 1984 ve *De l'élection (Sovyet, Alman ve Amerikan İdeolojileri karşısında Freud)*, Aubier, 1986 gibi eserlerin yazarı.

Elisabeth Roudinesco
Kimilerine göre Fransa'nın gelmiş geçmiş tek "psikanaliz tarihçisi". *Fransa'da psikanaliz tarihi: 100 yıllık Savaş* adlı iki ciltlik yapıtını (1982, 1986) 1993'te yayımladığı Jacques Lacan cildi ile tamamladı.

Ercüment Aytaç
1965 yılında doğdu. 1981 yılından beri yurtdışında yaşayan Ercüment Aytaç, pedagoji eğitimi görüyor.

Kitap hayattır...

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

"Erkeğin göremediğini görebilir mi kadınlar?"

Var olan kuramlara getirdikleri yeni yorumlar ve yöntemlerle psikanalizin ufkunu genişleten on dört kadın…

Ruhun Kadınları: Psikanalizin Öncü Kadınları

Psikanaliz çoğunlukla bir "erkek işi" olarak algılanmıştır. Ne ki psikanaliz tarihine kadınlar da, hem de daha ilk zamanlardan itibaren katkıda bulunmuştur. Yirminci yüzyılın başlarında psikanalizin Öncü kadınları ruh hakkında ilk adımlarını atmaya başlamışlardır. Avrupa'da o dönemde kadınlar kendi davaları için harekete geçmişken, ruha gönül veren kadınlar bilinçdışı, kadın, cinsellik ve çocuk hakkında yeni bir bakış getirirler.

Ruhun Kadınları, kimi zaman trajik ama her zaman sıradışı bir hayat sürmüş yirminci yüzyılın on dört kadınını anlatıyor, anıyor. Onlar olmasaydı bugünün kadınları başka türlü düşünme hakkına sahip olamazdı.

Ruhun Kadınları
Psikanalizin Öncü Kadınları
Isabelle Mons
Çeviren: Öncel Naldemirci
Cogito, 280 s.

YapıKredi
Kültür Sanat Yayıncılık

www.ykykultur.com.tr YapiKrediKulturSanatYayincilik YKYHaber